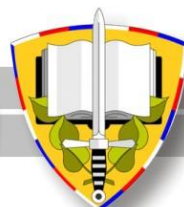

NÁRODNÁ A MEDZINÁRODNÁ BEZPEČNOSŤ

2011

**MEDZINÁRODNÁ
VEDECKÁ
KONFERENCIA**

**Zborník
vedeckých
a odborných prác**

**Liptovský Mikuláš
SLOVAKIA
2011**

NÁRODNÁ A MEDZINÁRODNÁ BEZPEČNOSŤ

2011

MEDZINÁRODNÁ
VEDECKÁ
KONFERENCIA

Zborník vedeckých a odborných prác

Liptovský Mikuláš
2011

Usporiadateľ medzinárodnej vedeckej konferencie:

Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika, Katedra bezpečnosti a obrany

Konferencia sa uskutočňuje v spolupráci s:

Ministerstvom obrany Slovenskej republiky
Generálnym štábom ozbrojených síl Slovenskej republiky
Univerzitou obrany Brno, Česká republika
Akademia Obrony Narodowej Varšava, Poľsko
Nacionalnij aviacionij universitet Kyjev, Ukrajina

Medzinárodná vedecká konferencia sa koná pod záštitou

štátneho tajomníka Ministerstva obrany Slovenskej republiky
PhDr. Róberta ONDREJCSÁKA, PhD.

a

náčelníka Generálneho štábu OS SR
gen. Ing. Ľubomíra BULÍKA, CSc.

Garanti konferencie:

- gen. Ing. Ľubomír BULÍK, CSc, náčelník Generálneho štábu OS SR, Slovenská republika
- PhDr. Jaroslav NAĎ, generálny riaditeľ sekcie obrannej politiky, medzinárodných vzťahov a legislatívy Ministerstva obrany, Slovenská republika SR
- doc. Ing. Pavel NEČAS, PhD., poverený rektor Akadémie ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika, Liptovský Mikuláš, Slovenská republika
- PhDr. Róbert ONDREJCSÁK, PhD., štátny tajomník Ministerstva obrany, Slovenská republika
- plk. Ing. Jaroslav PRŮCHA, Ph.D., prorektor pre vonkajšie vzťahy Univerzity obrany Brno, Česká republika
- plk. doc. Maciej MARSZALEK dekan fakulty národnej bezpečnosti Akademia Obrony Narodowej Varšava, Poľská republika
- doc. Vasil' Mironovič ZAPLATINSKIJ, PhD. Nacionalnij aviacionij universitet Kyjev, Ukrajina

Vedecký výbor:

- genmjr. Ing. Martin BABIAK, Vzdušné sily OS SR, Slovenská republika
- doc. Ing. Pavel BUČKA, CSc., AOS Liptovský Mikuláš, Slovenská republika
- PhDr. Libor FRANK, Ph.D., Univerzita obrany Brno, Česká republika
- doc. MUDr. Batyr CHALMURADOV, CSc., Národná letecká univerzita Kyjev, Ukrajina
- doc. Ing. Josef JANOŠEC, CSc., IOO Lázně Bohdaneč, Česká republika
- prof. Ing. Vojtech JURČÁK, CSc., AOS Liptovský Mikuláš, Slovenská republika
- genmjr. Ing. Miroslav KOCIAN, Generálny štáb OS SR, Slovenská republika
- PhDr. Milan LABUZÍK, CSc., AOS Liptovský Mikuláš, Slovenská republika
- doc. PhDr. Jana LASICOVÁ, PhD., UMB Banská Bystrica, Slovenská republika
- doc. RSDr. Jozef MATIS, PhD., AOS Liptovský Mikuláš, Slovenská republika
- brig.gen. Ing. Josef POKORNÝ, PhD., Sily výcviku a podpory OS SR, Slovenská republika
- genmjr. Ing. Ján SALAGANIČ, Pozemné sily OS SR, Slovenská republika
- doc. Ing. Peter SPILÝ, PhD., AOS Liptovský Mikuláš, Slovenská republika

- doc. PhDr. František ŠKVRNDA, PhD., EU Bratislava, Slovenská republika
- genmjr. Ing. Peter VOJTEK, Sily výcviku a podpory OS SR, Slovenská republika
- genpor. Ing. Jaroslav VÝVLEK, Generálny štáb OS SR, Slovenská republika
- Dr. h. c. prof. Ing. Miroslav ŽÁK, DrSc., AOS Liptovský Mikuláš, Slovenská republika

Recenzenti príspevkov:

- Dr. h. c. prof. Ing. Miroslav ŽÁK, DrSc., AOS Liptovský Mikuláš, Slovenská republika
- prof. Ing. Vojtech JURČÁK, CSc., AOS Liptovský Mikuláš, Slovenská republika
- doc. Ing. Peter SPILÝ, PhD., AOS Liptovský Mikuláš, Slovenská republika
- PhDr. Milan LABUZÍK, CSc., AOS Liptovský Mikuláš, Slovenská republika

Organizačný výbor:

- PhDr. Milan LABUZÍK, CSc.
- PhDr. Alena BUDVESELOVÁ
- Ing. Štefan GANOCZY, PhD.
- npor. Ing. Michal HRNČIAR
- Ing. Ondrej KREDATUS, PhD.
- Gabriela KREDATUSOVÁ
- Ing. Ivan MAJCHÚT, PhD.

ISBN 978-80-8040-429-1

© Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika (2011)

OBSAH

Daša ADAŠKOVÁ, Pavel BUČKA

HLAVNÉ VÝZVY MEDZINÁRODNÉHO REŽIMU ZMLUVY O VŠEOBECNOM ZÁKAZE SKÚŠOK NUKLEÁRNYCH ZBRANÍ V SÚČASNOSTI	8
---	----------

Олег БАРАБАШИ, Виталий САВЧЕНКО

РЕШЕНИЕ ЗАДАЧИ КООРДИНАЦИИ ДВИЖЕНИЯ АВТОНОМНЫХ АГЕНТОВ В МУЛЬТИАГЕНТНЫХ СИСТЕМАХ УПРАВЛЕНИЯ ТАКТИЧЕСКИМИ ПОДРАЗДЕЛЕНИЯМИ	18
---	-----------

Miloslav BAUER

THE STATE SOVEREIGNTY AND INTERNATIONAL AIR LAW ASPECT ...	26
---	-----------

Pavel BUČKA, A Miroslav ŽÁK

INFORMAČNÝ SYSTÉM NA PODPORU ROZHODOVANIA	33
--	-----------

Alena BUDVESELOVÁ, Milan LABUZÍK

VÝZNAM RUSKEJ FEDERÁCIE PRE EURÓPSKU BEZPEČNOSŤ V KONTEXTE INICIATÍVY PREZIDENTA MEDVEDEVA	43
---	-----------

Lubomír ČECH

HEĽADANIE VÝCHODISK PRI RIEŠENÍ AFGANSKEJ KRÍZY	50
--	-----------

Ladislav ČERI

VOJENSKÁ DIPLOMACIA, POLITIKA A SPRAVODAJSKÉ SLUŽBY V DEMOKRATICKEJ SPOLOČNOSTI	59
--	-----------

Wojciech GIZICKI

WILL RUSSIA RETURN TO A SUPERPOWER?	70
--	-----------

Ladislav HOFREITER

BEZPEČNOSTNÁ VEDA – MINULOSŤ, SÚČASNOSŤ A PERSPEKTÍVY	77
--	-----------

Dagmar HOSCHEKOVÁ

PRIPRAVENOSŤ EÚ A SLOVENSKA NA POSKYTOVANIE HUMANITÁRNEJ POMOCI	86
--	-----------

Batyr CHALMURADOV, Boris BLUCHER, Pavel NEČAS

IDENTIFIKÁCIA PÁCHATEĽA	92
--------------------------------------	-----------

Radoslav IVANČÍK, Vojtech JURČÁK

PARTICIPÁCIA OZBROJENÝCH SÍL SLOVENSKEJ REPUBLIKY NA OPERÁCIÁCH MEDZINÁRODNÉHO KRÍZOVÉHO MANAŽMENTU – PRÍSPEVOK SLOVENSKEJ REPUBLIKY K MEDZINÁRODNEJ BEZPEČNOSTI	95
---	-----------

<i>Radoslav IVANČÍK, Pavel NEČAS</i> MEDZINÁRODNÁ ŠPIONÁŽ – NEODDELITEĽNÁ SÚČASŤ ZAISTENIA OBRANY A BEZPEČNOSTI ŠTÁTU A MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV	105
<i>Josef JANOŠEC, Markéta BRABCOVÁ</i> CO JE NOVÉHO V AKTUALIZOVANÉ BEZPEČNOSTNÍ STRATEGII ČESKÉ REPUBLIKY 2011	112
<i>Rastislav KAZANSKÝ</i> VYBRANÉ ASPEKTY VÝSKUMU VZŤAHU ETNICITY, ETNOPOLITIKY A KONFLIKTOV	126
<i>Franciszek KOZACZUK</i> PRZESTĘPCZOŚĆ JAKO JEDEN Z CZYNNIKÓW ZAGROŻENIA BEZPIECZEŃSTWA WEWNĘTRZNEGO	134
<i>Ondrej KREDATUS</i> ANALÝZA A HODNOTENIE RIZÍK V OPERAČNOM PROSTREDÍ	143
<i>Milan LABUZÍK</i> SLOVENSKÁ REPUBLIKA A TERORIZMUS – NÁRODNÝ AKČNÝ PLÁN BOJA PROTI TERORIZMU NA ROKY 2011 – 2014	152
<i>Jana LASICOVÁ, Jaroslav UŠIAK</i> STATUS DICHOTÓMIÍ VO VÝSKUME BEZPEČNOSTI	161
<i>Luděk LUKÁŠ</i> ROLE INFORMAČNÍ PODPORY V BEZPEČNOSTNÍCH SLOŽKÁCH	168
<i>Ivan MAJCHÚT</i> IDENTIFIKÁCIA PODSTATY PROTIPOVSTALECKÉHO BOJA	178
<i>Елена МАТВЕЕВА, Олег БАРАБАШ, Римвидас ХРАЩЕВСКИЙ</i> ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ АВИАЦИОННЫХ ТОПЛИВ	186
<i>Stanislav MORONG, Jaroslav NEKORANEC</i> VÝZNAM LOKÁLNEJ EKONOMIKY V RÁMCI NÁRODNÉHO KRÍZOVÉHO MANAŽMENTU	190
<i>René NAĎ, Vojtech JURČÁK</i> ANALÝZA SYSTÉMU KRÍZOVÉHO MANAŽMENTU EURÓPSKEJ ÚNIE ...	198
<i>Antoni OLAK, Andrzej LIMANŃSKI</i> FUNDAMENTALIZM ISLAMSKI ZAGROŻENIEM BEZPIECZEŃWA W EUROPIE	207
<i>Mária PETRUFOVÁ, Lubomír BELAN</i> ZVLÁDANIE EXTRÉMNYCH STRESOVÝCH SITUÁCIÍ V PODMIENKACH OS SR	226

<i>Jaroslav PRŮCHA</i> ROLE VOJENSKÝCH JEDNOTEK V BOJI PROTI OBCHODOVÁNÍ S LIDMI	235
<i>Leopold SKORUŠA</i> VÝZNAM VÝUKY MEZINÁRODNÍHO PRÁVA HUMANITÁRNÍHO V OZBROJENÝCH SILÁCH	245
<i>Patricia SOPKOVÁ</i> TRESTNÁ ČINNOSŤ PÁCHANÁ NA ÚSEKU SPOTREBNEJ DANE Z LIEHU A JEJ PREVENCIA S CIEĽOM ZAISŤOVANIA BEZPEČNOSTI SLOVENSKEJ REPUBLIKY	252
<i>Peter SPILÝ</i> NÁSTROJE EURÓPSKEJ ÚNIE NA KOMPLEXNÉ RIEŠENIE KRÍZ	260
<i>Olga ŠIFFEROVÁ</i> SITUACE A PREVENCE V OBLASTI OBCHODOVÁNÍ S LIDMI V ČESKÉ REPUBLICE	267
<i>Miroslav ŠKOLNÍK</i> LOGISTICKÁ PODPORA JEDNOTIEK OZBROJENÝCH SÍL SLOVENSKEJ REPUBLIKY V ZAHRANIČNÝCH MISIÁCH	275
<i>Lucia TOKARČÍKOVÁ</i> HROZBY 21. STOROČIA	283
<i>Инга УРЯДНИКОВА</i> УПРАВЛЕНИЕ ТЕХНОГЕННЫМИ РИСКАМИ В СТРУКТУРЕ ГЛОБАЛЬНОЙ ЯДЕРНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ	287
<i>Михаил ВАСЮХИН, Александр ЗАПОРОЖЕЦ, Вадим ГУЛЕВЕЦ, А. КАСИМ</i> МОДЕЛЬ ДИНАМИЧЕСКИХ СЦЕНАРИЕВ ВОЗДУШНОЙ И НАЗЕМНОЙ ОБСТАНОВКИ С СИНХРОННОЙ ТРАНСФОРМАЦИЕЙ СИМВОЛОВ ДВИЖУЩИХСЯ ОБЪЕКТОВ И МАСШТАБА КАРТОГРАФИЧЕСКОГО ФОНА (НА ПРИМЕРЕ АЭРОПОРТА)	296
<i>Radim VIČAR</i> SPECIFICKÉ PROSTŘEDKY ŘEŠENÍ KRIZOVÝCH SITUACÍ Z POHLEDU SPRÁVNÍHO PRÁVA	301
<i>Наталья ВОЛНЕНКО, Владимир ЛИТВИНЕНКО, Василий ПОКОТИЛО, Наталья ДИДЕНКО</i> ФОРМИРОВАНИЕ БЕЗОПАСНОСТНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ У СТУДЕНТОВ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ	309
<i>Vasyl ZAPLATYNSKYI</i> РИСКИ НЕКОМПЕТЕНТНОСТИ В СИСТЕМЕ РЕШЕНИЯ ГЛОБАЛЬНЫХ ПРОБЛЕМ БЕЗОПАСНОСТИ	316

<i>Peter ZIBRÍK</i> CIVILNO-VOJENSKÁ SPOLUPRÁCA POČAS RIEŠENIA KRÍZOVÝCH SITUÁCIÍ NA ZAČIATKU 21. STOROČIA	324
<i>Vladimír ZIKMUND</i> VOJENSKÉ ASPEKTY KOMPLEXNÉHO PRÍSTUPU	331
<i>Miroslav ŽÁK, Pavel BUČKA</i> RIADENIE RIZÍK V SYSTÉME NA PODPORU ROZHODOVANIA	340
<i>Miroslav ŽÁK, Ondrej KREDATUS</i> VYUŽITIE PROGRAMU EXPERT CHOICE PRE HODNOTENIE BEZPEČNOSTNÉHO PROSTREDIA	349

HLAVNÉ VÝZVY MEDZINÁRODNÉHO REŽIMU ZMLUVY O VŠEOBECNOM ZÁKAZE SKÚŠOK NUKLEÁRNYCH ZBRANÍ V SÚČASNOSTI

Daša ADAŠKOVÁ, Pavel BUČKA

ABSTRACT

In September 1996 the United Nations General Assembly adopted the Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty (CTBT). The CTBT belongs to important nuclear non-proliferation and disarmament measures through its verification mechanism that strengthens the Nuclear Non-Proliferation Treaty regime. The main aim of the CTBT is to prohibit all nuclear explosions on Earth whether for military or for peaceful purposes. Despite the great relevance to the global non-proliferation and disarmament efforts the CTBT is still not in force which prevents the verification regime from being fully employed. The main aim of the article is to summarize the importance of the CTBT for the global security and to analyze its prospects for entry into force and subsequent significance for the nuclear non-proliferation and disarmament.

Keywords: nuclear weapons, test explosion, non-proliferation, disarmament

ÚVOD

Medzinárodné snahy zastaviť testovanie nukleárnych zbraní možno identifikovať už na začiatku nukleárneho veku, a to po jedinom príklade použitia nukleárnych zbraní v roku 1945, kedy medzinárodné spoločenstvo bolo svedkom obrovských ničivých účinkov tohto druhu zbraní. Od uskutočnenia prvého testu¹, nukleárne zbrane začali určovať vzťahy medzi veľmocami, ako aj v rámci globálnej medzinárodnej bezpečnosti. Ich dominantnou črtou sa stali preteky v zbrojení. Počas nasledujúcich piatich desaťročí bolo zo strany nukleárnych mocností uskutočnených viac ako 2050 nukleárnych testov, keďže práve skúšky zbraní sú bazálnym elementom pre vývoj a ďalšie zdokonaľovanie zbraní a zbraňových systémov. (Nuclear Testing, 2009)

Počas studenej vojny štáty využívali testy nukleárnych zbraní primárne z dvoch základných dôvodov. Prvý z nich je technologický, keďže testovanie zbraní je primárnym prostriedkom na dosiahnutie kvalitatívneho zdokonalenia a ďalšieho vývoja arzenálu.

¹ Prvú skúšku nukleárnej zbrane „Trinity“ uskutočnili USA už 16. júla 1945 v rámci Manhattanského projektu na testovacom území v púšti Alamogordo v Novom Mexiku.

Nukleárne testovanie v tomto prípade prináša informácie o tom, ako zbrane fungujú, ako sa správajú pri rôznych podmienkach a ako príslušné štruktúry a organizmy reagujú na nukleárnu explóziu. V zásade platí, že nové dizajny zbraní, ktoré nie sú kompletne otestované, nie sú považované za spoľahlivé.² Druhý dôvod uskutočňovania skúšok nukleárnych zbraní je politický, keďže štáty prostredníctvom testu zbraní dokážu svoje členstvo v „klube nukleárnych mocností“, a tým svoje prvenstvo vo vojenskej a vedeckej oblasti. (Kazanský, 2011)

Preteky v zbrojení a zintenzívňovanie nukleárneho testovania vyvolali snahy limitovať proliferáciu a vývoj nukleárnych zbraní. V roku 1963 Spojené štáty americké, Veľká Británia a Sovietsky zväz uzatvorili Zmluvu o čiastočnom zákaze nukleárnych skúšok (Partial Nuclear-Test-Ban Treaty, PTBT), ktorá de jure zakázala testy nukleárnych zbraní v atmosfére, kozmickom priestore a pod hladinou vody³. Skúšky pod zemou boli však zo zákazu vylúčené. Táto skutočnosť mala v nasledujúcom období za následok prudký nárast nukleárnych explózií v tomto priestore, ktoré boli periodicky prerušované vyhláseniami o jednostrannom moratóriu na nukleárne testy zo strany štátov.

V roku 1978 Valné zhromaždenie OSN uznalo, že zastavenie testovania nukleárnych zbraní všetkými štátmi v rámci efektívneho procesu nukleárneho odzbrojenia by významne prispelo k ukončeniu kvalitatívneho zdokonaľovania nukleárnych zbraní a k prevencii ich proliferácie. K relevantnému pokroku v oblasti zákazu všetkých testov nukleárnych zbraní došlo však až v polovici 90. rokov 20. storočia, kedy nukleárne mocnosti začali považovať zákaz nukleárneho testovania za konkrétny a zásadný krok k naplneniu svojich záväzkov vyplývajúcich zo Zmluvy o nešírení nukleárnych zbraní (Nuclear Non-Proliferation Treaty, NPT).⁴

V praktickej rovine k rozhodnutiu o prijatí zmluvy zakazujúcej všetky druhy skúšok nukleárnych zbraní došlo v roku 1995 na Hodnotiacej konferencii NPT, na ktorej sa štáty dohodli na prijatí zmluvy do roku 1996. Následne v septembri 1996 Valné zhromaždenie OSN prijalo Zmluvu o všeobecnom zákaze nukleárnych skúšok (Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty CTBT)⁵. Od jej prijatia bolo zavedené moratórium na uskutočňovanie nukleárnych testov medzi piatimi nukleárnymi mocnosťami ustanovenými NPT a boli uskutočnené kroky smerom k budovaniu jedného z najprepracovanejších verifikačných mechanizmov, ktorého úlohou je monitorovať plnenie záväzkov zmluvy. Napriek prijatiu zmluvy, v roku 1998 India a Pakistan uskutočnili testy nukleárnych zbraní a následne v rokoch 2006 a 2009 KĽDR otestovala vlastné nukleárne zbrane, čím štáty demonštrovali svoje nukleárne kapacity a miesto v „klube nukleárnych mocností“.

Na základe týchto skutočností nastalo v rámci medzinárodného spoločenstva prehodnocovanie významu režimu odzbrojenia, ktorého hlavnými piliermi sú zmluvy NPT a CTBT. Obzvlášť znepokojujúcim je fakt, že zmluva CTBT ani po 15. rokoch od prijatia nevstúpila do platnosti, čo de facto oslabuje jej relevantnosť ako prameňa medzinárodného

² Za príklad tejto skutočnosti môže slúžiť test americkej vodíkovej bomby „Castle Bravo“ v roku 1954 na Maršalových ostrovoch, pri ktorej miestni civilisti, americkí vojaci rozmiestnení na atole Rongerik, posádka japonskej rybárskej lode a viac ako 7000 km² plochy oceánu bolo vystavených rádiologickej kontaminácii. Táto udalosť demonštrovala nekontrolovateľnú ničivú silu nového druhu zbraní a zároveň znamenala zintenzívnenie snáh na zakázanie testov nukleárnych zbraní. (Nuclear Testing, 2009)

³ Francúzsko a Čína sa nikdy nestali jej signatármi. Francúzsko pokračovalo v uskutočňovaní atmosférických nukleárnych testov do roku 1974 a Čína do roku 1980.

⁴ Táto skutočnosť bola potvrdená napríklad v deklarácii prijatej na Summite G-8 v Moskve v roku 1996. (Dahlman, 2011)

⁵ Rokovania o texte zmluvy prebiehali v rámci Konferencie pre odzbrojenie, ktorá sa konala v Ženeve od roku 1994 do roku 1996.

práva. Na základe týchto skutočností si príspevok kladie za cieľ analyzovať a zhodnotiť význam zmluvy CTBT v kontexte súčasného globálneho procesu odzbrojenia a analyzovať hlavné výzvy režimu zmluvy do budúcnosti.

1 VÝZNAM ZMLUVY CTBT PRE GLOBÁLNU BEZPEČNOSŤ

Zmluva CTBT je v súčasnosti považovaná za jeden z najvýznamnejších nástrojov v procese globálneho nešírenia nukleárných zbraní a odzbrojenia. Základný záväzok zmluvy obsiahnutý v prvom článku ustanovuje „všeobecný zákaz uskutočňovať akékoľvek testy nukleárných zbraní na Zemi na vojenské alebo mierové účely a zároveň zakazuje a predchádza uskutočneniu testov kdekoľvek pod jurisdikciou štátu“. (Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty, Čl. I) Navyše podľa zmluvy každý zo signatárov je „povinný vyhnúť sa konaniu, ktoré spôsobí, podporí alebo sa iným spôsobom bude podieľať na uskutočnení testu nukleárných zbraní“. (Nuclear-Test-Ban Treaty, Čl. I) Tieto ustanovenia tvoria významný doplnok medzinárodného režimu zmluvy NPT.

Zmluva predpokladá zriadenie Organizácie Zmluvy pre všeobecný zákaz nukleárných skúšok (Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty Organization, CTBTO) so sídlom vo Viedni, ktorej primárnou úlohou bude implementácia ustanovení zmluvy CTBT a podpora členských štátov v ich úsilí v procese verifikácie dodržiavania záväzkov vyplývajúcich zo zmluvy. (Den Dekker, 2001) Organizácia bude pozostávať z Konferencie členských štátov (Conference of the State Parties), ako primárneho rozhodovacieho orgánu, ktorý bude zasadať každoročne, a z Výkonnej rady (Executive Council), ktorej hlavnou úlohou bude implementácia noriem zmluvy a dohliadanie nad ich dodržiavaním. Navyše, významnou úlohou Výkonnej rady bude schvaľovanie žiadostí členských štátov o uskutočnenie tzv. inšpekcii na mieste⁶ (On-Site Inspection, OSI). Ďalším orgánom organizácie bude Technický sekretariát (Technical Secretariat), ktorého hlavnou úlohou bude podpora členských štátov, Konferencie členských štátov a Výkonnej rady pri implementácii zmluvy v oblasti verifikačného mechanizmu zmluvy. V roku 1997 bola založená Prípravná komisia Organizácie zmluvy CTBT (Preparatory Commission for CTBTO) a Dočasný technický sekretariát (Provisional Technical Secretariat) s cieľom uskutočniť všetky potrebné kroky a opatrenia k realizácii funkčného verifikačného mechanizmu zmluvy CTBT, pokiaľ zmluva vstúpi do platnosti. (Den Dekker, 2001)

Jedným z pilierov CTBT je jej verifikačný mechanizmus. Zmluva ustanovuje vytvorenie Medzinárodného monitorovacieho systému (International Monitoring System, IMS), ktorý bude pozostávať celkovo z 337 vysokokvalitných monitorovacích staníc a laboratórií, ktoré budú rozmiestnené v 89 štátoch sveta s cieľom monitorovať dodržiavanie ustanovení zmluvy⁷. IMS zahŕňa 50 primárnych a 120 doplňujúcich seizmologických staníc na monitorovanie seizmických aktivít a udalostí, 80 rádionuklidových staníc, z ktorých polovica bude schopná detekovať prítomnosť vzácnych plynov, a 16 rádionuklidových laboratórií schopných analyzovať vzorky zachytené vo filtroch umiestnených v staniaciach, ďalej bude obsahovať 60 infrazvukových staníc na monitorovanie prípadných skúšok nukleárných zbraní v atmosfére a 11 hydroakustických staníc na monitorovanie potenciálnych testov a explózií pod hladinou vody. (Verification Regime, 2009)

⁶ Inšpektori musia v prípade OSI vyčleniť územie o rozlohe do 1000 km² a dĺžka inšpekcie nesmie prekročiť viac ako 60 dní, pokiaľ Výkonná rada nerozhodne o predĺžení maximálne na 70 dní. (Verification Regime, 2009)

⁷ V súčasnosti je ich vybudovaných celkovo 321. (Verification regime, 2009)

V súčasnosti je po celom svete nainštalovaných okolo 85 percent všetkých staníc IMS, z čoho asi 80 percent je certifikovaných a plne funkčných. (Dahlman, 2011) Podľa CTBT informácie a údaje získané prostredníctvom IMS sú ďalej prenášané prostredníctvom globálnej komunikačnej infraštruktúry do Medzinárodného dátového centra (International Data Center, IDC) so sídlom vo Viedni. Hlavnou úlohou IDC je získať údaje zo staníc a laboratórií IMS, spracovať ich, analyzovať a vypracovať prehľad najdôležitejších udalostí (bulletin) obsahujúci informácie o mieste pôvodu, polohe a sile zdokumentovaných udalostí. Prehľady udalostí sú následne preposielané všetkým členským štátom. Napriek tomu, že zmluva CTBT ešte nevstúpila do platnosti, IDC je plne funkčné od roku 1999.

V prípade, že dôjde k obavám o možnom porušení článkov zmluvy CTBT, členské štáty majú právo požiadať o zahájenie procesu konzultácií a objasnenia udalosti, pričom generálny riaditeľ a Výkonná rada sú povinní poskytnúť členským štátom relevantné informácie. Navyše, podľa zmluvy majú členské štáty právo požiadať na základe informácií z IMS o zahájenie OSI⁸ s cieľom objasniť, či došlo k uskutočneniu testu nukleárnej zbrane.

2 PLATNOSŤ ZMLUVY CTBT AKO HLAVNÁ VÝZVA V SÚČASNOSTI

Základnou výzvou zmluvy CTBT v súčasnosti ostáva aj naďalej jej vstup do platnosti, pre ktorý je potrebné, aby zmluvu ratifikovalo celkovo 44 štátov⁹. Na tomto zozname sa nachádzajú štáty, ktorých zástupcovia sa zúčastnili na rokovaníach v rámci Konferencie o odzbrojení v Ženeve v rokoch 1994 až 1996, a ktoré v tom čase disponovali nukleárnym potenciálom a výskumným reaktorom. V súčasnosti celkovo deväť štátov zo zoznamu CTBT ešte neratifikovalo, pričom tri z nich zmluvu ani nepodpísali¹⁰.

2.1 POSTOJ USA K RATIFIKÁCII CTBT

Po otvorení zmluvy CTBT pre podpis, bol práve americký prezident Clinton prvý, ktorý zmluvu podpísal a USA začali s aktívnou finančnou podporou budovania jej verifikačného mechanizmu. Avšak v roku 1999 americký Senát vyjadril nesúhlas s jej ratifikáciou, čo malo za následok stratu významu a nutnosti z hľadiska bezpečnosti USA. Tento stav viedol de facto k poklesu záujmu o CTBT a jej vstup do platnosti v rámci celého medzinárodného spoločenstva. Napriek tomuto vývoju, USA od prijatia zmluvy finančne podporujú budovanie jej verifikačného mechanizmu a dodržiavajú moratórium na nukleárne testovanie. Bývalá administratíva prezidenta George W. Busha sa navyše vyjadrila dokonca proti ratifikácii zmluvy. Protichodný postoj zaujal súčasný americký prezident Barack Obama, ktorý už vo svojom príhovore v Prahe v Apríli 2009 vyhlásil, že sa jeho administratíva bude usilovať o elimináciu nukleárných zbraní a zároveň „bude bezodkladne a agresívne presadzovať ratifikáciu CTBT zo strany USA“. (Obama, 2009)

Konečné rozhodnutie o ratifikácii má však americký Kongres. Postoje amerických zákonodarcov k otázke ratifikácie zmluvy CTBT odráža správa Kongresovej komisie

⁸ Po predložení žiadosti zo strany členského štátu o uskutočnenie OSI, Výkonná rada rozhodne hlasovaním o jej uskutočnení. Pre povolenie OSI je potrebné získať 30 hlasov z celkových 51 členov Výkonnej rady. (Verification Regime, 2009)

⁹ Zoznam štátov je uvedený v prílohe číslo 2 (Annex 2) zmluvy CTBT.

¹⁰ K štátom, ktoré CTBT podpísali, ale neratifikovali, patria: USA, Čína, Izrael, Irán, Indonézia, Egypt. Štáty, ktoré CTBT ani nepodpísali, ani neratifikovali sú: India, Pakistan, KEDR.

o Strategickom postavení USA z roku 2009. Podľa správy, problematika ratifikácie CTBT naráža v Senáte na protichodné postoje členov komisie. Proti ratifikácii zmluvy hovoria argumenty členov komisie, podľa ktorých by ratifikácia CTBT znamenala zníženie významu a spoľahlivosti amerického nukleárneho arzenálu, čo by malo za následok oslabenie dôveryhodnosti USA ako nukleárnej mocnosti. (America's Strategic Posture, 2009) Obhajcovia ratifikácie CTBT na druhej strane argumentujú, že USA prostredníctvom Programu dozoru nad nukleárnym potenciálom (Stockpile Stewardship Program, SSP) dokázali, že si dokážu udržiavať bezpečné, zaistené a spoľahlivé arzenály bez testovania. Navyše zástancovia sa zhodujú na tom, že verifikačný systém CTBT je spoľahlivý a svoj význam dokázal pri monitorovaní severokórejských testoch nukleárných zbraní v rokoch 2006 a 2009. (Dahlman, 2011)

Napriek problémom dosiahnuť konsenzus v rámci Kongresovej komisie ohľadom ratifikácie CTBT, komisia odporučila uskutočniť niekoľko opatrení, ktorých cieľom je pripraviť podmienky pre nové Hodnotenie CTBT v rámci Senátu. Opatrenia obsahujú napríklad zabezpečovacia dohoda medzi piatimi nukleárnymi mocnosťami podľa zmluvy NPT o definovaní aktivít, ktoré sú podľa zmluvy CTBT zakázané a ktoré sú dovolené, ako aj vymedzenie diplomatickej stratégie pre zabezpečenie vstupu zmluvy do platnosti. (Dahlman, 2011) Ak by sa podarilo dosiahnuť spomenuté opatrenia, väčšina členov komisie by pravdepodobne podporila ratifikáciu zmluvy.

2.2 POSTOJ ČÍNY K RATIFIKÁCIÍ CTBT

Čína sa stala signatárom CTBT v deň, kedy bola zmluva otvorená na podpis v septembri 1996. Už počas rokovania na Konferencii pre odzbrojenie aktívne prispela k vyjednávaniu ustanovení zmluvy. Od roku 2000 je zmluva prejednávaná v čínskom Kongrese v procese schvaľovania ratifikácie. Napriek tomu, že Čína je jedným zo štátov, ktoré CTBT ešte neratifikovali, podľa jej predstaviteľov sa Čína v roku 2008 zaviazala k uskutočneniu „skorej ratifikácie CTBT“. (Evans, 2009) Tento záväzok bol zo strany najvyšších predstaviteľov štátu niekoľkokrát formálne potvrdený na početných významných medzinárodných konferenciách, vrátane Hodnotiacej konferencie NPT v roku 2010. Navyše sa oficiálni predstavitelia štátu vyjadrili, že „pokým CTBT vstúpi do platnosti, sa Čína zaväzuje dodržiavať moratórium na testovanie nukleárných zbraní“. (Evans, 2009)

V januári 2011 na stretnutí čínskeho prezidenta Hu Jintao a amerického prezidenta Baracka Obamu došlo k vydaniu Spoločného vyhlásenia, v ktorom obe strany podporili skorý vstup CTBT do platnosti, pričom sa dohodli na spoločnom postupe na dosiahnutie tohto cieľa. (Dahlman, 2011) O záujmoch Číny v oblasti podpory CTBT svedčia aktivity a účasť na práci Prípravnej komisie CTBTO, angažovanosť v oblasti OSI, príprave pracovných postupov pre inšpektorov, aktivity v oblasti mobilných detektorov vzácnych plynov a pod.

2.3 POSTOJ KĽDR K RATIFIKÁCIÍ CTBT

Napriek tomu, že KĽDR je všeobecne považovaná za izolovaný štát, jej predstavitelia aktívne participovali na rokovaníach v rámci Konferencie pre odzbrojenie a zároveň sa v hlasovaní vyjadrili pre prijatie CTBT. Napriek tomu, KĽDR zmluvu nikdy nepodpísala. Navyše v roku 2003 odstúpila od NPT a v rokoch 2006 a 2009 uskutočnila dva testy

nukleárných zbraní. V súčasnosti sú na KĽDR uvalené sankcie pre rozvíjanie nukleárných aktivít.

Koncom roka 2010 Severná Kórea demonštrovala, že disponuje novými modernými zariadeniami na obohacovanie uránu, čo vyvolalo len ďalšie debaty ohľadom pokračujúceho vojenského nukleárneho programu. Oficiálni predstavitelia štátu sa k otázke ratifikácie CTBT nevyjadrili už niekoľko rokov. Potenciálny priestor pre diskusiu k tejto problematike predstavujú šesťstranné rokovania predstaviteľov KĽDR, USA, Ruskej federácie, Číny, Japonska a Južnej Kórey. V praxi však nemožno očakávať pozitívny výsledok, keďže od testov v 2006 a 2009 zatiaľ nevedli ku konštruktívnemu riešeniu na zastavenie kórejského nukleárneho programu.

2.4 POSTOJ EGYPTA K RATIFIKÁCIÍ CTBT

Egypt bol rovnako jedným z aktívnych participantov Konferencie pre odzbrojenie v rámci vyjednávania zmluvy prostredníctvom svojho zástupcu ako predsedu Pracovnej skupiny pre právne otázky (Working Group on legal issues). Egypt predstavuje kľúčového aktéra v regióne Blízkeho východu, rovnako ako aj v Hnutí nezúčastnených krajín.¹¹ Je signatárom zmluvy NPT a podľa vyhlásení jeho bývalého prezidenta Mubaraka, nepodporí žiadne ďalšie medzinárodné zmluvy týkajúce sa kontroly zbrojenia a odzbrojenia, pokiaľ Izrael neratifikuje zmluvu NPT. (Dahlman, 2011) Rovnakú podmienku kladie aj pri otázke vytvorenia zóny bez zbraní hromadného ničenia (ZHN) na Blízkom východe, preto možno predpokladať, že akýkoľvek pokrok v jej riešení, bude mať vplyv aj na ratifikáciu CTBT a ostatných zmlúv v oblasti nešírenia zbraní a odzbrojenia zo strany Egypta.

Táto téza bola potvrdená Egyptom v roku 2009 na Konferencii pre podporu vstupu CTBT do platnosti stanoviskom egyptskej delegácie, že rozhodnutie ohľadom ratifikácie CTBT bude závisieť od pozitívneho výsledku Hodnotiacej konferencie v roku 2010 vo vzťahu k otázke vytvorenia zóny bez ZHN na Blízkom východe. (Dahlman, 2011) Na Hodnotiacej konferencii bolo prijaté rozhodnutie o usporiadaní konferencie o vytvorení zóny, preto možno predpokladať, že postoj Egyptu bude na jednej strane závisieť od vývoja problematiky na konferencii. Na druhej strane, postoj Egypta bude pravdepodobne značne ovplyvnený vlnou povstania zo začiatku roka 2011 a novou vládou, ktorá vzíde z volieb koncom roka 2011.

2.5 POSTOJ IZRAELA K RATIFIKÁCIÍ CTBT

Izrael sa zúčastnil rokovaní o CTBT ako pozorovateľ, ktorý síce na jednej strane nemal právo veta, ale na druhej strane mohol podávať vlastné návrhy k ustanoveniam zmluvy. Postoj Izraela k ratifikácii CTBT bol vyjadrený niekoľkokrát pričom vždy bola problematika prepojená s otázkami ako: charakter inšpekcií v teréne, rovnocenné postavenie v rozhodovacích orgánoch organizácie alebo dodržiavanie zmluvy ostatnými štátmi regiónu Blízky východ. V posledných fázach vyjednávania zmluvy v roku 1996 si Izrael kládol podmienku mať zastúpenie v rozhodovacích orgánoch. Ako dôsledok, Izrael má zastúpenie v regionálnej skupine Blízky východ a Južná Ázia v rámci Výkonnej rady.

¹¹ Egypt je aktuálne predsedníckou krajinou Hnutia nezúčastnených krajín od roku 2009 do roku 2012.

Izrael sa obzvlášť zaujímal o podmienky pre inšpekcie v teréne, keďže mal obavy z ich možného zneužitia na prístup k citlivým informáciám. Rovnako sa však v rámci diskusií v Prípravnej komisii vo Viedni sústredil na problematiku výstavby IMS a IDC zariadení.

2.6 POSTOJ IRÁNU K RATIFIKÁCIÍ CTBT

Irán bol jedným z aktívnych štátov participujúcich na vyjednávaní zmluvy CTBT. Napriek tomu, že sa nepridal k finálnemu konsenzu k zmluve, podpísal ju v deň, kedy bola oficiálne otvorená na podpis v OSN. Hoci Irán CTBT nikdy neratifikoval, v rámci Prípravnej komisie organizácie CTBTO formálne vystupuje ako jej zástanca.

Irán k otázke ratifikácie CTBT pristupuje zdržanlivo, oficiálne sa k nej nevyjadruje, čo je pravdepodobne dôsledok vývoja udalostí v súvislosti s jeho nukleárnym programom. Od roku 2012 bude predsedáť Hnutiu nezúčastnených krajín, ktoré sa v minulosti už niekoľkokrát vyslovilo za podporu vstupu do platnosti zmluvy CTBT.

2.7 POSTOJ INDIE K RATIFIKÁCIÍ CTBT

V roku 1954 indický predseda vlády Jawaharlal Nehru ako prvý vyzval štáty k úsiliu o zákaz testovania nukleárných zbraní.¹² V roku 1978 India prevzala vedúcu úlohu na Valnom zhromaždení OSN v zabezpečení rezolúcie vyzývajúcej všetky štáty k zdržaniu sa testovania nukleárných zbraní až do prijatia zmluvy CTBT. Napriek tomu, že India neprijala NPT, podpísala PTBT. Záujem krajiny na prijatí CTBT bol dokázaný aj počas konferencie v Ženeve, kedy sa indickí predstavitelia aktívne podieľali na rokovaní. Jedným z cieľov Indie bolo dosiahnuť ukotvenie časového rámca pre nukleárne odzbrojenie priamo do zmluvy. (Evans, 2009)

Napriek aktívnej participácii na vyjednávaní CTBT, India nikdy nepodpísala zmluvu, ani neratifikovala. V júni 1996 dokonca odstránila svoje štyri monitorovacie zariadenia zo zoznamu IMS v protokole zmluvy. (Verification Regime, 2009) Od uskutočnenia dvoch testov nukleárných zbraní v roku 1998, India dodržiava moratórium na testovanie, čo bolo aj neskôr potvrdené v spoločnom vyhlásení indického predsedu vlády Singha a amerického prezidenta Georga Busha vydanom v roku 2005 na začiatku spoločnej bilaterálnej kooperácie v rámci civilného nukleárneho programu. Indické moratórium na nukleárne testovanie bola základná podmienka USA pre plnú spoluprácu. V roku 2009 sa dokonca jej indický predseda vlády Manmohan Singh vyjadril, že ratifikácia CTBT zo strany USA a Číny „vytvorí novú situáciu“ a ak dôjde k progresu smerom ku globálnemu odzbrojeniu, India prehodnotí svoj postoj k ratifikácii CTBT (Dahlman, 2011).

2.8 POSTOJ PAKISTANU K RATIFIKÁCIÍ CTBT

Pakistan rovnako ako India bol aktívne zapojený do rokovaní o CTBT a rovnako presadzoval ukotvenie nukleárneho odzbrojenia priamo v zmluve, ako aj ustanovenie, že

¹² Nehru tak reagoval na test americkej vodíkovej bomby „Castle bravo“ z roku 1954 a na jej účinky.

CTBT vstúpi do platnosti až po tom, keď ho ratifikujú všetky nukleárne štáty. Na rozdiel od Indie, Pakistan hlasoval za prijatie zmluvy.

V roku 1998 uskutočnil dva testy nukleárnych zbraní ako dôsledok testov zo strany Indie. Ratifikáciu zmluvy podmieňuje ratifikáciou zo strany Indie. V neprospech ratifikácie Pakistanom hovorí aj bilaterálna zmluva medzi USA a Indiou z roku 2005, ktorá podľa Pakistanu ruší vzájomnú nukleárnu rovnováhu medzi oboma štátmi.

Napriek tomu, Pakistan pokračuje v stratégii v prospech CTBT. Dodržiava unilaterálne moratórium na testovanie nukleárnych zbraní a presadzuje stratégiu nepoužiť nukleárne zbrane ako prvý.

2.9 POSTOJ INDONÉZIE K RATIFIKÁCIÍ CTBT

Indonézia ako signatár Zmluvy o zóne bez nukleárnych zbraní v juhovýchodnej Ázii sa zaviazala nepoužiť ani neotestovať nukleárne zbrane. V roku 2009 Indonézia v mene Hnutia nezúčastnených krajín vyjadrila podporu základného cieľa CTBT, ktorým je presadenie všeobecného zákazu všetkých foriem skúšok nukleárnych zbraní bez výnimky a zastavenie vývoja nových nukleárnych zbraní s cieľom smerovať k postupnej totálnej eliminácii nukleárnych zbraní.

V roku 2010 bol zahájený proces ratifikácie, keďže podľa ministra zahraničných vecí Natalegawu, Indonézia zdieľa víziu sveta bez nukleárnych zbraní a chce mať významnejšiu úlohu v procese globálneho nukleárneho odzbrojenia. Z tohto dôvodu Indonézia predpokladá ratifikáciu CTBT do konca roka 2011. Práve ratifikácia CTBT má slúžiť aj ako podpora pre ďalšie štáty v procese nukleárneho odzbrojenia. (Dahlman, 2011)

ZÁVER

Základnou výzvou pre globálnu bezpečnosť zostáva naďalej snaha redukovať všetky bezpečnostné hrozby, ktoré predstavuje existencia nukleárnych zbraní, a to konkrétne použitie nukleárnych zbraní štátnymi alebo neštátnymi aktérmi. CTBT predstavuje integrálnu súčasť komplexného prístupu k nukleárnym zbraniam. Jej vstúpenie do platnosti by naplnilo niekoľko cieľov a hlavných myšlienok globálneho odzbrojenia a nešírenia nukleárnych zbraní. Po prvé, vstup do platnosti zmluvy CTBT by de jure zamedzil kvalitatívnemu zdokonaľovaniu existujúcich nukleárnych zbraní. Po druhé, všetky nejadrové štáty, ktoré sú signatármi zmluvy NPT by sa stali súčasťou globálneho verifikačného systému zmluvy a zároveň by dohliadali na jej plnenie. Po tretie, vstup CTBT do platnosti by znamenal podporu zmluvy na globálnej úrovni a zároveň smerovanie ku globálnemu odzbrojeniu.

Z krátkodobého hľadiska nemožno očakávať zmenu právneho statusu zmluvy. Americký prezident Obama síce platnosť zmluvy podporuje, avšak rozhodnutie o ratifikácii musí byť odsúhlasené v americkom Kongrese, v ktorom v tomto volebnom období chýba dostatočná podpora pre danú problematiku. Z ostatných deviatich štátov, ktorých ratifikácia je potrebná pre vstup zmluvy do platnosti, ratifikáciu najviac podporujú Indonézia a Čína. Indonézia už uskutočnila reálne opatrenia pre pokrok v procese ratifikácie, ktorej završenie je očakávané do konca roka 2011. Na druhej strane Čína spája svoju ratifikáciu s vývojom v USA, pričom v prípade ratifikácie CTBT zo strany USA možno očakávať rovnaký postup aj zo strany Číny.

Ratifikácia zo strany Egypta, Izraelu a Iránu je v súčasnosti najproblematickejšia, hoci všetky štáty v zásade zmluvu podporujú. Štáty si pre svoju ratifikáciu kladú protichodné podmienky, keď vlastnú ratifikáciu podmieňujú predchádzajúcou ratifikáciou zo strany kľúčových aktérov Blízkeho východu. Navyše túto problematiku spájajú s otázkou vývoja zóny bez ZHN na Blízkom východe, o vzniku ktorej bude prebiehať rokovanie v rámci konferencie v roku 2012. V prípade pozitívneho postupu v procese budovania zóny bez ZHN na Blízkom východe možno predpokladať pozitívny vývoj aj v otázke ratifikácie CTBT.

V rámci regiónu juhovýchodná Ázia, Pakistan bude pravdepodobne naďalej sledovať a reagovať na postup Indie v otázke ratifikácie CTBT, ktorá napriek deklarovanej podpore, nikdy zmluvy ani nepodpísala. Podľa najnovších vyjadrení jej vrcholných predstaviteľov je India pripravená prehodnotiť ratifikáciu CTBT až po uskutočnení konkrétnych krokov smerom ku globálnemu nukleárnemu odzbrojeniu. V prípade KĽDR je jej postoj k ratifikácii nejasný. To či niekedy pristúpi k CTBT bude závisieť na vývoji otázky severokórejského nukleárneho programu.

Z dlhodobého hľadiska pre vstup CTBT do platnosti je jej ratifikácia zo strany USA a Číny kľúčová. Mnohí odborníci sa zhodujú na tom, že práve tento postup nukleárnych štátov by bol prelomovou udalosťou s pozitívnym dopadom na ďalšie štáty, ktorých ratifikácia CTBT je nevyhnutná pre platnosť zmluvy. Išlo by totiž o jasný signál, že nukleárne štáty sú ochotné pokročiť v procese globálneho nukleárneho odzbrojenia.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

1. BLIX, Hans a i. 2006. *Weapons of Terror: Freeing the World of Nuclear, Biological and Chemical Arms*. Stockholm: WMDC, 2006. 230 s. ISBN: 91-38-22582-4.
2. *Comprehensive Nuclear-Test -Ban Treaty*.
3. *America's Strategic Posture (2009)* [online]. Congressional Commission, 2009 [cit. 2011-09-20]. Dostupné na internete: <<http://media.usip.org/reports/strat-posture-report.pdf>>.
4. DAHLMAN, Ola a i. 2011. *Detect and Deter: Can Countries Verify the Nuclear Test Ban?* 1. vyd. New York: Springer, 2011. 274 s. ISBN 978-94-007-1675-9.
5. DAHLMAN, Ola a i. 2009. *Nuclear Test Ban: Converting Political Visions to Reality*. 1. vyd. New York: Springer, 2009. 284 s. ISBN 978-1-4020-6883-6.
6. DEN DEKKER, Guido. 2001. *The Law of Arms Control: International Supervision and Enforcement*. The Hague: Martinus Nijhoff Publishers, 2001. 423 s. ISBN 90-41 1-1624-9.
7. EVANS, Gareth a i. 2009. *Eliminating Nuclear Threats*. 1. vyd. Canberra: International Commission on Nuclear Non-proliferation and Disarmament, 2009. 332 s. ISBN: 978-1-921612-14-5.
8. KAZANSKÝ, Rastislav a i. 2011. The aspects of contemporary problems of weapons of mass destruction proliferation. In *Bezpeka žitija i dijajnosti ljudini - osvita, nauka, praktika "BŽDL 2011" : zbornik naukovych prac 10-oj mižnarodnoj naukovometodičeskoj konferenciji*. Kyjev : Nacional'nyj aviacijnyj universitet, Institut ekologičnoj bezpeki, 2011, s. 11-15.
9. *Nuclear Testing* [online]. Vienna: CTBTO Preparatory Commission, 2009 [cit. 2011-09-20]. Dostupné na internete: <<http://www.ctbto.org/nuclear-testing/history-of-nuclear-testing/nuclear-testing-1945-2009/page-1-nuclear-testing-1945-2009/?Fsize=a>>.

10. OBAMA, Barack. 2009. Remarks of President Barack Obama Prague, 5 April 2009, The White House, http://www.whitehouse.gov/the_press_office/Remarks-By-President-Barack-Obama-In-Prague-As-Delivered
11. *Verification Regime* [online]. Vienna: CTBTO Preparatory Commission, 2009 [cit. 2011-09-20]. Dostupné na internete: <<http://www.ctbto.org/verification-regime/?Fsize=wpupaqsygz>>.

Doc. Ing. Pavel BUČKA, CSc.
Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika
Demänová 393, 031 06 Liptovský Mikuláš
pavel.bucka@aos.sk

Mgr. Daša ADAŠKOVÁ
Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela
Kuzmányho 1, 974 01 Banská Bystrica
dasa.adaskova@umb.sk

РЕШЕНИЕ ЗАДАЧИ КООРДИНАЦИИ ДВИЖЕНИЯ АВТОНОМНЫХ АГЕНТОВ В МУЛЬТИАГЕНТНЫХ СИСТЕМАХ УПРАВЛЕНИЯ ТАКТИЧЕСКИМИ ПОДРАЗДЕЛЕНИЯМИ

Олег БАРАБАШ, Виталий САВЧЕНКО

ABSTRACT

The article highlights an algorithm of agent movement coordination for the hierarchical multiagent control system. Applicability of the algorithm is proven for realization of information searching functions in the conditions of the distributed heterogeneous information space on the basis of centralized and decentralized approaches integration.

Keywords: agent, multiagent system, coordination, movement control, queue algorithm

ВВЕДЕНИЕ

Концепции построения информационных систем, используемых для управления войсками, динамически развиваются путем объединения разнородных функций и добавления новых задач в сферу информатизации. Если еще 30 лет назад информатизация касалась лишь функций управления и контроля (C2 – Command & Control), то сейчас этот перечень задач расширяется за счет функций обмена данными, компьютеринга, управления оружием, наблюдения, анализа и разведки (C5ISR – Command, Control, Communications, Computers, Combat Systems, Intelligence, Surveillance, and Reconnaissance).

Соединение в системах управления такого большого числа функций на фоне всерастущих требований по скорости обработки информации, постоянно увеличивающегося ее количества, динамики перемещения войск и ограничений по массогабаритным характеристикам систем требует разработки эффективных методов обработки разнородной информации с целью принятия своевременных и эффективных решений.

1. ПРОБЛЕМА КООРДИНАЦИИ В МУЛЬТИАГЕНТНЫХ СИСТЕМАХ

В последнее время в качестве основного методологического базиса построения информационно-управляющих систем все шире используются мультиагентные технологии, представляющие собой сообщества программных элементов (агентов),

специализирующихся на автономном выполнении специфических задач обработки разнородной информации, уменьшая при этом нагрузку на человека, задействованного в контуре управления. Построение мультиагентных систем (МАС), в свою очередь, требует решения многих теоретических и практических задач, среди которых особое место занимает задача эффективного управления автономными агентами для достижения системного эффекта от их деятельности.

2. АНАЛИЗ ПОДХОДОВ К РЕШЕНИЮ ПРОБЛЕМЫ КООРДИНАЦИИ

Разработками МАС занимаются ведущие исследовательские центры и корпорации мира: университет Карнеги-Меллона, Стенфордский и Массачусетский университеты, Санкт-Петербургский государственный университет; корпорации IBM, Microsoft, Apple, Toshiba, Hewlett-Packard и др. Разработке механизмов координации в МАС посвящено много работ специалистов в области мультиагентных технологий и систем [1–6]. Вместе с тем опыт разработок методов координации в МАС свидетельствует о значительной зависимости моделей и методов координации от конкретной среды их применения и на сегодняшний день не существует единой устоявшейся методологии координации агентов в МАС.

Особенностями реализации концепций МАС в системах военного назначения тактического уровня являются:

иерархический характер МАС, в которой отдельные агенты “неравноправны” по статусу и перечню выполняемых функций;

значительная изменчивость информационной среды и гетерогенный ее характер (далеко не вся информация может быть представлена в цифровом виде);

территориальная распределенность источников информации;

необходимость интеграции с функциональностью человека, в целях которого функционирует агент;

динамическое изменение степени централизации управления (периоды жесткой централизации чередуются с полной автономностью агентов);

неустойчивость связи между агентами, что вызывает искажение полной информационной картины.

Наличие отмеченных особенностей требует разработки новых механизмов управления отдельными автономными агентами.

Целью настоящих исследований является разработка алгоритма координации агентами исполнителями со стороны агента-координатора с учетом отмеченных особенностей системы управления военного назначения.

3. МОДЕЛЬ МУЛЬТИАГЕНТНОЙ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ

Агент-исполнитель – это автономная программа, задачей которой является поиск и обработка информации в гетерогенной информационной среде. В качестве среды используется любая информация, к которой имеет доступ агент (базы данных, активные приложения, датчики, сенсоры и т.д.). Часть текущей информации агенту

неизвестна, но может быть получена от его оператора (человека), в интересах которого действует агент. Для этого агент-исполнитель через соответствующий интерфейс выдает рекомендации оператору (куда переместиться и что сделать), после чего получает от оператора недостающие данные.

Агент-исполнитель обменивается информацией с другими агентами и с агентом более высокого уровня (агентом-координатором). Агент-координатор получает информацию (стандартные сообщения) от группы агентов-исполнителей и принимает решения. Задачей агента-координатора является управление агентами-исполнителями с целью наискорейшего получения количества информации, достаточного для принятия решения. Такой в целом является модель системы, представленная на рис. 1.

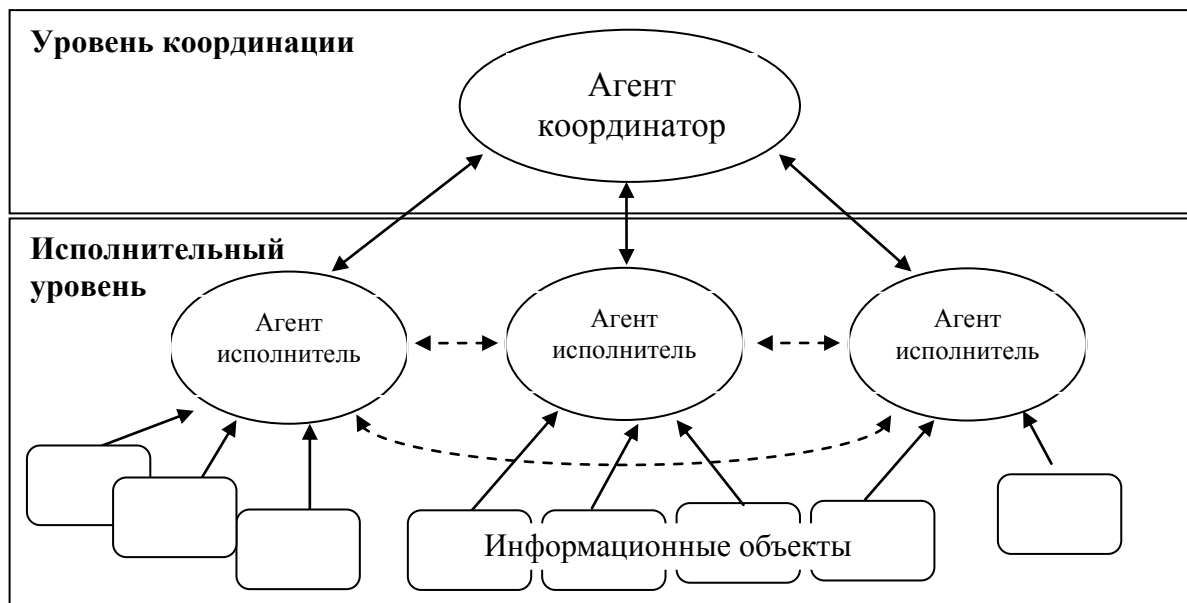

Рисунок 1 Схема мультиагентной системы управления

Для выполнения задач географическое (информационное) пространство разбивается на квадраты количеством $n_i \times n_j$, в которых агенты-исполнители (через своих операторов) собирают информацию. Группы квадратов объединяются в секторы. Руководство агентами-исполнителями агент-координатор осуществляет путем определения координат квадратов, к которым должен быть направлен агент-исполнитель.

В теоретико-множественном описании агент-координатор может быть представлен кортежем

$$AC = \langle N_{AC}, B_{AC}, D_{AC}, I_{AC}, Sq_{AC}, MC_{AC} \rangle, \quad (1)$$

где $N_{AC}, B_{AC}, D_{AC}, I_{AC}$ – соответственно имя, убеждения, желания и намерения агента-координатора;

Sq_{AC} – модель мира агента-координатора;

MC_{AC} – модель координации.

4. АЛГОРИТМ КООРДИНАЦИИ ДВИЖЕНИЯ АГЕНТОВ-ИСПОЛНИТЕЛЕЙ

Убеждения агента представляются в виде матрицы $B_{AC} = \left[\begin{matrix} i,j \\ i=1..n_i \\ j=1..n_j \end{matrix} \right]$. Для формирования модели мира Sq_{AC} разбиваем матрицу убеждений агента-координатора B_{AC} на секторы, получая тем самым матрицу матриц (блочную матрицу)

$$Sq = \left[\begin{matrix} i,c,j,c \\ i_c = \chi^{i+1} \dots \chi^{i+\chi} \\ j_c = \chi^{j+1} \dots \chi^{j+\chi} \\ i=0..n_i/\chi-1 \\ j=0..n_j/\chi-1 \end{matrix} \right], \quad (2)$$

где χ – параметр деления.

Для каждого сектора определяем степень влияния его информационного пространства на выполнение задания, сформировав матрицу

$$Si = \left[\begin{matrix} i,js \\ i_s = 1..n_{isq} \\ j_s = 1..n_{jsq} \end{matrix} \right], \quad (3)$$

$$si_{is,js} = \frac{1}{\chi^2} \sum_{i=i_s \cdot \chi - \chi + 1}^{i_s \cdot \chi} \sum_{j=j_s \cdot \chi - \chi + 1}^{j_s \cdot \chi} h_{i,j}, \quad i_s = 1..n_{isq}, j_s = 1..n_{jsq},$$

где n_{isq}, n_{jsq} – размеры матрицы Sq ;

$h_{i,j}$ – результаты интегральной оценки местности по степени влияния на выполняемую задачу в кодированном виде.

Формируем общий порядок обхода секторов с учетом очередности

$$Rord = \left\{ \left. \begin{matrix} s,js \\ \zeta \end{matrix} \right| si_{is,js} \in Si, si_{is_\alpha, js_\alpha} > si_{is_\beta, js_\beta} \Rightarrow \zeta_\alpha < \zeta_\beta, \zeta = 1..n_{isq} \times n_{jsq} \right\},$$

где выражение $si_{is_\alpha, js_\alpha} > si_{is_\beta, js_\beta} \Rightarrow \zeta_\alpha < \zeta_\beta$ означает упорядочивание за уменьшением значения $si_{is,js}$.

Также формируем список учета посещения секторов, закодировав начальные значения списка символом “0”

$$Indr = \left\{ \left. \begin{matrix} \zeta \\ \zeta \end{matrix} \right| \zeta = 1..n_{isq} \times n_{jsq} \right\};$$

Далее, если сектор будет находиться в работе, значение ind_{ζ} будет изменено на “1”, а после выполнения работ в секторе его индекс посещения будет изменен на “2”.

Определяем состояние квадратов в каждом секторе и формируем список

$$Sqn = \left\{ \left(n_{i,j,1}, \dots, n_{i,j,k}, \dots, n_{i,j,n_{\zeta}} \right) \mid i = 1..n_{isq}, j = 1..n_{jsq} \right\},$$

где $n_{i,j,k}, i = 1..n_{isq}, j = 1..n_{jsq}$ – количество квадратов, которые имеют k -й код;

n_{ζ} – общее количество признаков (кодов).

На основе списка $Rord$ формируем другой список

$$Rordx = \left\{ rordx_l = \left(is_1, js_1, ind_1, \left(n_{is_1,js_1,2} + n_{is_1,js_1,3}, n_{is_1,js_1,4} \right) \right) \mid is_1, js_1 \in Rord, ind_1 \in Indr, n_{is_1,js_1,\varphi} \in Sqn, l = 1..n_{isq} \times n_{jsq} \right\}.$$

где $\varphi = 1..4 \mid \zeta_{\varphi} \in \{1, 2, \emptyset\}$, где ζ – код состояния квадрата.

Определяем квадраты, которые нецелесообразно обходить, путем присвоения значений $rordx_{l,3} = 2, l = 1..n_{isq} \times n_{jsq}, rordx_{l,\psi} \in Rordx$. Сортируем элементы списка $Rordx$ в порядке уменьшения суммы элементов $rordx_{l,4} + rordx_{l,5}, l = 1..n_{isq} \times n_{jsq}$

$$Rordx' = \left\{ rordx_{\zeta} \mid rordx_{\zeta} \in Rordx, \left(rordx_{\zeta_{\alpha},4} + rordx_{\zeta_{\alpha},5} \right) > \left(rordx_{\zeta_{\beta},4} + rordx_{\zeta_{\beta},5} \right) \Rightarrow \zeta_{\alpha} < \zeta_{\beta} \right\}$$

Далее, обновляем значение

$$Rord' = \left\{ rordx_{\zeta,1}, rordx_{\zeta,2} \right\} \mid \zeta = 1..n_{isq} \times n_{jsq};$$

$$Indr' = \left\{ ind'_{\zeta} = rordx_{\zeta,3} \mid \zeta = 1..n_{isq} \times n_{jsq} \right\}.$$

Непосредственное назначение отдельного агента поиска на сектор осуществляется на основе следующего циклического алгоритма. Вначале задается параметр ah , который определяет величину окрестности в очереди секторов, которые используются при назначении. Этот параметр позволит более свободно назначать агентов, позволяя им избирать секторы более “удобные” в сравнении с плановым распределением.

Также для каждого из агентов поиска введем индекс его занятости $free$, присвоив ему начальное значение $free = True$, то есть агент свободен.

Шаг 1. Присваиваем текущей переменной fow значения ah : $fow = ah$.

Шаг 2. Если количество элементов списка $Indr$ которые равны 0 большая за fow , то тогда к шагу 3, в противном случае – уменьшить значение fow на единицу: $fow = fow - 1$ и вернуться к шагу 2.

Шаг 3. Определить расстояния от центров первых неосмотренных секторов к текущему пребыванию агента с координатами (i, j) и составить список

$$Ctz = \left\{ \left(rord_{\zeta_k}, \left(j \right) \right) \mid k = 1..fow, \zeta_k \mid indr_{\zeta_k} = 0, indr_{\zeta_k} \in Indr, rord_{\zeta_k} \in Rord \right\}.$$

Шаг 4. Определить индекс сектора, который является ближайшим к агенту

$$\tilde{\zeta} = \zeta \mid indr_{\zeta_k} = 0, k \mid ctz_k = \min r \left(rord_{\zeta_k}, \left(j \right) \right).$$

Шаг 5. Определить координаты квадрата назначения (центра сектора) для агента поиска

$$d = \left(\tilde{j} \right) = rord_{\tilde{\zeta}} \times \chi - \chi/2.$$

Шаг 6. Зафиксировать выбор сектора, присвоив $indr_{\tilde{\zeta}} = 1, free = False$.

Шаг 7. Проверим результаты поиска. Если $sqn_{\tilde{i}\chi-\chi/2, \tilde{j}\chi-\chi/2, 4} < L_{min}$, то тогда $indr_{\tilde{\zeta}} = 2$, а $free = True$.

Шаг 8. Конец алгоритма.

Аналогичным образом, по очереди, применяя предложенный алгоритм осуществляется назначение других агентов на секторы обзора. При этом во время каждого запуска алгоритма свободный агент-исполнитель избирает сектор, который стоит выше в списке, упорядоченном по сумме неосмотренных и влияющих на выполнение задачи квадратов. Предоставление агенту некоторой свободы (путем введения параметра ah) относительно выбора квадратов экономит его ресурсы, поскольку агент всегда выбирает квадрат, ближайший к нему, даже если это и не было предусмотрено начальным планом.

После того, как все агенты осуществят свой выбор, цикл управления повторяется. В синхронизированных системах есть необходимость осуществлять циклы управления не за каждым из прогонов модели, а дискретно, с определенным шагом, кратным нескольким шагов агентов-исполнителей, который будет уменьшать нагрузку на вычислительные ресурсы и не дезориентировать агентов поиска слишком частыми вмешательствами.

Для обоснования возможности применения алгоритма координации на основе формирования очереди секторов рассмотрим систему “МАС–среда” как многоканальную систему массового обслуживания, в которой роль каналов будут исполнять агенты-исполнители поиска, а в роли узла распределения будет выступать агент-координатор. Для этого воспользуемся подходом, предложенным в [7]. Поток заявок в нашем случае будет последовательность обхода секторов в соответствии с введенными приоритетами, которые являются параметрами заявок α , что образуют множественное число $A = \{\alpha\}$. Интенсивность простейшего потока заявок с параметром α равна λ_α и поэтому $\lambda = \sum_{\alpha \in A} \lambda_\alpha$.

Узел распределения работает как вероятностный автомат, состояние которого в произвольный момент времени характеризуется целочисленным параметром $i, i \in \{1..m\}$. Если в некоторый момент времени поступает заявка с параметром α , то пара (α, i) определяет вероятность, с которой узел распределения переходит в то или иное состояние i' , а также вероятность, с которой эта заявка отправляется для обслуживания j -му агенту $j \in \{1..n\}$. Таким образом, все возможные способы распределения заявок агентам можно задать как распределение вероятностей на парах $(i, j), i \in \{1..m\}, j \in \{1..n\}$; это распределение зависит от $\alpha \in A$ и $i, i \in \{1..m\}$, как от параметров.

Если узел распределения перешел к состоянию i а заявка, которая при этом поступила, была направлена к j -му агенту, то длительность обслуживания этой заявки является случайной величиной с функцией распределения $H_i^j(\tau)$, математическим ожиданием τ_i^j и преобразованием Лапласа-Стилтьеса $h_i^j(s) = \int_0^\infty e^{-sx} dH_i^j(\tau)$.

Длительности обслуживания разных заявок независимы и включают время движения агента к сектору и время выполнения работы в секторе.

Состояние узла распределения (агента-координатора) образует во времени однородный марковский процесс с конечным числом состояний, а сам процесс распределения заявок является регенерирующим.

На основании подхода, предложенного в [7], можно доказать эргодичность регенерирующего процесса выполнения заявок агентами $H_i^j(\tau)$, что, в свою очередь, и доказывает возможность применения разработанного алгоритма распределения агентов-исполнителей.

ВЫВОДЫ

Таким образом, задачу координации движения агентов-исполнителей целесообразно решать с помощью предложенного алгоритма очередей, отличительной особенностью которого является наличие некоторой свободы действий агентов (автономности) при общем централизованном характере управления. Предложенная схема нечувствительна к периодическим перебоям со связью как между агентами так и между уровнями управления, поскольку, в таком случае, очередные агенты-исполнители просто исключаются из очереди назначения и возвращаются в очередь после восстановления связи с ними. Такая схема координации соответствует всем

изложенным требованиям к управления на тактическом уровне и включает возможность вмешательства оператора в случае необходимости принятия решения, отличного от “мнения” агента.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. WOOLDRIDGE, M. *An Introduction to MultiAgent Systems*. Wiley, 2009. 342 p. ISBN 04-70-51946-0.
2. SHOHAM, Y. *Multiagent Systems. Algorithmic, Game-Theoretic, and Logical Foundations*. London : Cambridge University Press, 2010. 513 p.
3. VIDAL, J. M. *Fundamentals of Multiagent Systems*. USA : University of South Carolina, 2010. 155 p.
4. ГОРОДЕЦКИЙ, В. И. Среда разработки многоагентных приложений MASDK. В сб. *Информационные технологии и вычислительные системы*, 2003, № 1–2, с. 26–41.
5. CETNAROWICZ, K. and oth. A Formal Specification of M-Agent Architecture. Proc. of the *Second Int. Workshop of Central and Eastern Europe on Multi-Agent Systems*. Poland, 2001, p. 41–50.
6. ВАЛИЕВ, М. К. и др. Вероятностные мультиагентные системы: семантика и верификация. В журн. *Вестник Тверского государственного университета, серия “Прикладная математика”*, 2008, №35(95), с. 9–22.
7. ГНЕДЕНКО, Б. В. *Введение в теорию массового обслуживания*. Москва : Наука, 1966. 432 с.

Олег БАРАБАШ, доктор технических наук, профессор
Национальный авиационный университет
просп. Космонавта Комарова, 1, г. Киев, Украина
bar64@ukr.net

Виталий САВЧЕНКО, кандидат технических наук, старший научный сотрудник
Национальный университет обороны Украины
просп. Воздухофлотский, 28, г. Киев, Украина
savitan@ukr.net

THE STATE SOVEREIGNTY AND INTERNATIONAL AIR LAW ASPECTS.

Miloslav BAUER

ABSTRACT :

The protection of the State territory and the airspace over it is under military responsibility. As from beginning of the last century, airplanes have become very effective tools to provide this task. The development of the aviation technology, acts again the state sovereignty, as well as the development of international law environment has influenced the possibilities how the protection of the state airspace looks like contemporary.

The airspace of the nation, as the part of state sovereignty is generally protected by means of the passive and active tools. The passive protection represents the creation of law environment, aviation procedures and regulations which are generally fully acceptable by the international community. The active protection is presented by use of the military aircraft against possible air threat during the peace, crises and the war.

For this reason “the question of day” is to prepare national legislature environment, which will cover and protect all possible actions against air intruders (civil or military) and its executors inside the frame of international law aspects.

Key words: Aviation legislature, state sovereignty, protection of the airspace.

• INTRODUCTION

Historically the first legislature act concerning the air activities in Europe, was the declaration of rules issued by the police in Paris about the way, how and where the balloons flight activities could be organized. This was the first national procedure about air activities. During the time of war, there was discovered that aviation is not important only for military use. A lot of cargo transport as well as personnel air transport were provided for another reason than war. By taking into account this activities, even during the second half of the War, a lot of initiatives were undertaken to prepare a peaceful air activities. In pursuance of the recommendation, made by the delegates to the Chicago Conference held in 1944, with regard to the resumption of the work of the Comité International Technique d’Experts Juridiques Aériens (CITEJA) which was formed in 1925, the organisation covered activities oriented towards the field of air international law. Thirty-two countries were represented at the 15th Plenary Session at Cairo from 14 to 19 November 1946, where it recommended that a Committee on International Air Law will be established within ICAO (International Civil Aviation Organization). The 1st Session of the ICAO Assembly, held in Montreal in May

1947, adopted Resolution A1-46 creating the Legal Committee as permanent body of the Organization replacing the CITEJA. At the same time of the 1st Assembly, CITEJA held its final meeting and decided on its dissolution.

In order to apply possible procedures there is a need for all international agreements to be recognized by the law of any specific state inside the multinational aviation environment. In this manner the international consensus is becoming enforceable law.

In the frame of historical development of aviation the legislature, which is on one side protecting the state sovereignty while on the other side is allowing to open airspace over state, is playing a very important role. Each particular state is, in accordance with international law, recognised as only institution to protect the airspace above its territory. For these activities, following “The Convention on International Civil Aviation”, each state has right to create its own national rules and procedures which are mostly in accordance with international customs and recommendation.

“Sovereignty in relation to a portion of surface of the globe is the legal condition necessary for the inclusion of such portion in the territory on any particular State. Every State has complete and exclusive sovereignty over the airspace above its territory.” [1]

Despite the fact the airspace protection is not completely covered by the international air law environment, basic aspects are parts of several international conventions.

These circumstances lead to the ratification obligation of all states. Once the ratification is done, the agreement is then “international” in nature, and the ensuing law is also “international”. By the foundation of several international organisations on the governmental level and by the organisation of international conferences focusing onto the aviation, the space for creating the international aviation legislature and law procedures was opened.

The international juridical relationship inside aviation is oriented towards three kind sources of law [2]:

- Legal statute.
- Legal custom or practice.
- Law-making treaty.

While legal statute is mainly oriented in the direction to the national aviation juridical area, the legal custom as well as law-making treaty have covered mainly international aviation legal environment.

The basic pillar of the international Air law is the international treaty, which is necessary to comprehend as the agreement between subjects of the international law. These subjects are sovereign states and international governmental organisations. The Charter of the United Nation can be shown as an example with its article N°51 dealing with inherent right of individual or collective self-defence if an armed attack occurs against a member of the UN. This right will be adopted obviously in case of airspace violation. The international air law environment is recognizing multi-lateral as well as bilateral agreements. As an example of the multi-lateral frame the Chicago Convention could be mentioned. On the bilateral level the agreement between Italy and Slovenia about the airspace protection is also good example.

1. THE AIRSPACE STATE SOVEREIGNTY PROTECTION

The protection of the Czech and Slovak airspace as far as military threats concerns is granted by the NATO. Both nations as alliance members are involved in NATO integrated air defence system (NATINADS). This program is in accordance with NATO MC54/1 oriented mainly against military threats from non NATO countries. Circumstances of the 11 September 2001 changed the nature of protecting airspace forever. These attacks, performed by civilian airplanes used as terrorist tools had a profound impact on NATO air defence peacetime operations. Under current NATO policy, NATO defines an aircraft operating in such a manner as to raise suspicion that it might be used as a weapon to perpetrate a terrorist attack as a “Renegade.” Renegade aircraft is not considered military threat but instead is defined as civil threat. As a civil threat, the nation, not NATO, is expected to determine the best course of action for handling a Renegade.

Whereas nations are ready to protect state territory against military threats from another state or coalitions of states in accordance with international law aspects, protection against civilian aircraft activities are not always covered by the clear national or international legitimate procedures.

“The contracting States recognize that every State must refrain from resorting to the use of weapons against civil aircraft in flight and that, in case of interception, the lives of persons on board and the safety of aircraft must not be endangered [1].

This should be also fragment, which is limiting actions against civilian platforms in the frame of national or international airspace. The state itself can protect the airspace by means of passive and/or active measures. During the peacetime the activities against civilian aviation related to the protection of the state sovereignty have to be well covered by the national and international legislature.

As was already mentioned basic tools to protect airspace, as part of the state sovereignty are legislature and specific procedures. The legislature is depending on international and national political willingness. The security environment is on the other level contemporary than immediately after 9/11 event.

Among main **passive measures** which should be taken in order to have the airspace control, states are creating inside their airspace territory special areas or zones. These are internationally accepted inside aviation environment. The aim of them is to regulate air traffic over the state in accordance with national specific consideration.

Possible areas as passive measures to protect airspace over the state territory are as follows:

- *FIR – Flight Information Region*
- *CTR - Control Zone*
- *TMA - Terminal Maneuvering Area*
- *Prohibited Area; Restricted Area; Dangerous Area;*
- *TRA - Temporary Reserved Area*
- *TSA - Temporary Segregated Area*
- *ADIZ- Air Defence Identification Zone*

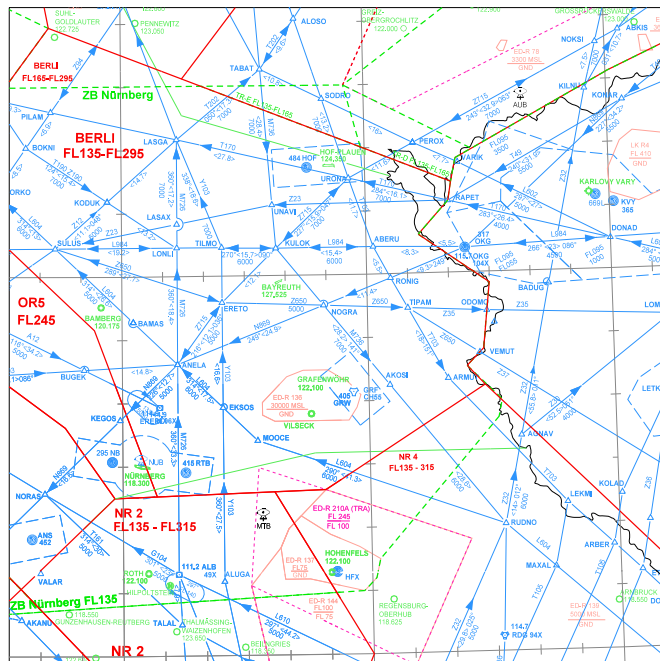

Fig.1. Example of the airspace structure in NURNBURG / PRAGUE area.

Active protection of the state sovereignty employed a layered defense system consisting of three primary components: air defense fighter aircraft, supporting ground radar sites and associated command and control structures. The first active component included a standing alert force of fighter-interceptor aircraft tasked with providing a quick response to unknown flying platform. Flights of two aircraft maintained a ready posture and were capable of being airborne within a very short time. An elaborate command and control system was established to provide the necessary oversight of the alert aircraft. Controllers, usually through the air defense ground environment, are watching the sky and stood ready to command a launch of the alert assets if any aircraft is penetrating airspace without the appropriate national authorities' clearance. Activation of assets (usually 2 military aircraft) will be in accordance with action against flying unknown platform. Aircraft which is operating in the Czech Republic airspace will be intercepted when:

- 1) is flying within prohibited and restricted area,
- 2) is not complying with instruction from ATC agency,
- 3) is engaged in prohibited activities.

There are several interception tasks as active protection phases. By the following the development of situation and by comparing the seriousness of intruder behavior the responsible authority should order:

- Identification.
- Intervention - out of airspace area / out of national airspace/ to land
- Warning burst
- Engagement.

If any aircraft of other nation, civil or military, is not respecting procedures to fly in specific part of national airspace, this state is free to exercise its state sovereignty by application of appropriate active measures[4]. ICAO admits the interception of civil aircraft, but only as exceptional act to protect the airspace as part of the state sovereignty. For this reason intercepting procedures are settled inside aviation environment and published by the national aviation authority. (Czech Republic example CAA – AIP – ENR 1.12).

2. INTERNATIONAL AIR LAW ASPECT

The task of protection of the airspace, as the part of state sovereignty, is under Ministry of Defense responsibility in accordance with Act No. 222/1999 Coll. about Czech Republic protection. Active protection at the air is in the Czech Republic provided by the Czech Air Force. These activities, together with all Air Defense procedures, are ready to support basic attribute of state sovereignty. While there are, thanks to NATO membership, procedures to protect airspace against military threats well defined, for protection against civilian flying platform is not the case. Usually the use of active means is limited by the identification of unknown traffic. Up to this step of interception procedures, the legislature is precise rather enough. But to order the warning burst against civil aircraft, which is not following ATC procedures, or engagement of civil flying platform under terrorist control is not even inside national environment well covered by appropriate law today. The question to create precise legal procedures for all possible cases, which can happen inside the airspace, is in front of political, military and juridical authorities.

Some examples, how other nations are protecting their national airspace against possible threats are mentioned below:

The United States of America

Airspace protection is granted by the United States Air Force mostly at the same level as NATINADS. In addition, the passive protection uses the ADIZ around the state territory. Active protection is using daily P-3 and AWACS surveillance aircraft to detect flying platforms over the state territory and around the state border. Special agreement is signed concerning the possibility to survey drug sensitive areas.

The active protection includes possibilities to shoot down of civil Aircraft in the frame of counter–drug operation Air Bridge Denial Program as was signed by president Clinton Decision Directive 14 in 1993. Up to now the shoot down of drug aircraft is different case inside South American environment. The international community is unwilling to criticize such type of operations. This means, the State practice can, in specific cases create internationally accepted exception.

The Baltic States – Estonia; Latvia, Lithuania

These nations have no active means to provide the airspace protection by adequate means. For this reason the protection of one part of the state sovereignty “Airspace protection” is over mentioned states on NATO “shoulders. Alliance members are protecting this part of NATO airspace by their own flying assets, maintenance devices and personnel usually periodically for 4 months. (See table N°1). Problems arising are procedures against civilian flying platform. Up to now, there is no decision how military personnel (pilots, controller and

commander) from other nation should fulfill the order to shoot down civilian aircraft suspected as a terrorist threat. Who is able to guarantee, that procedures are in accordance with international law and the national law of all participants involved in such type of operations?

Table N°1: Baltic airspace protection within selected period.

PERIOD	NATO member state	Type of active means
December 2007 - March 2008	NORWAY	F-16 AM Fighting Falcon
April 2008 – June 2008	POLAND	MiG – 29 A
June 2008 – September 2008	GERMANY	F- 4F Phantom II
September 2008 – December 2008	USA	F-15 C Eagle
January 2009 – April 2009	DANMARK	F-16 AM Fighting Falcon
May 2009 – August 2009	CZECH REPUBLIC	JAS 39C/D Gripen

During participation of CZAF into this operation (May – August 2009), our assets were allowed to provide the active protection up to degree which includes the identification of flying civilian platforms following by the possible intervention. There were doubts during that period, how should operation personnel react in case that civilian aircraft as an intruder is not following instructions issued by ATC and Air Defense authorities.

Is this real airspace protection? Are we on the jurisdiction side ready for all possible “civilian” variations of threats?

Germany

As far as the state “Air” sovereignty protection concerns there are NATINADS procedures applied against military flying assets in Germany. Concept “Renegade” was installed as the reactions to 9/11 events. Article 14 of Act dealing with the Security of the Airspace protection (“LuftSiG”) was, admitted in accordance with Home Office amendment, that Ministry of Defence is approved to issued the “shot down order” during the interception of the civilian flying platform serving as terrorist threat. The legalization of this paragraph was canceled by the German constitutional court decision from 15 of February 2006. This solution was focusing on passenger’s life and human dignity [5].

• CONCLUSION

The protection of the airspace, as the part of the state sovereignty, is well defined during crises and possible war conflicts. European states are mostly inside several alliances (NATO, EU) which have settled procedures and standards to protect state against military threats. The 9/11 event had presented, that airspace is henceforth possible environment to be used as threat for under laying state. Civilian flying platforms could be, inside hands of terrorist movements, significant tool to achieve its intentions.

For this reason, the nation is obliged to create very effective means, environment and procedures how to protect state territory against flying threats. A side of active devices and

structure of the airspace we have to create a clear unambiguous legislation which will cover all possible aspects when civilian aircraft, controlled by the terrorists, could be downed. From my point of view, this will serve mainly to protect personnel inside Air Defence Command and Control structure while acting.

This statement is strongest contemporary, due to possible employment of AD flying assets of one state to protect the airspace over other nation territory. (Baltic States, V4 states etc.)

Meetings of Czech and Slovak political authorities concerning the possible military cooperation in the close future, during this year emphasizes needs to pay attention to this issue.

Sources:

- [1] *Convention on International Civil Aviation*, Ninth edition, Doc 7300/9, 2006.
- [2] HOCKO, M., *Letecká legislativa pre personal údržby*, TU Košice , 2007.
- [3] *Air Law*, JAA ATPL Training, Jeppesen, GmbH, 2007.
- [4] ČAPEK, J., KLÍMA, R., ZBÍRALOVÁ, J. *Civilní letectví ve světle práva*, Lexis Nexis, Praha, 2005.
- [5] BÍLKOVÁ, V., GŘIVNA T., HERCZEG, J. *Scénář Renegade, aneb sestřelení civilního letadla z pohledu práva*. Trestní revue č. 11/2008. Praha, 2008.

Col. Ing. Miloslav BAUER, Ph.D.
University of Defence, FMT- Air Force Department
Kounicova 65, 662 10 Brno; Czech Republic
miloslav.bauer@unob.cz

INFORMAČNÝ SYSTÉM NA PODPORU ROZHODOVANIA

Pavel BUČKA, Miroslav ŽÁK

ABSTRAKT

The article deals with the issue of utilization of decision support system and knowledge database of asymmetric threats when planning operations, leading operations and preparing peacekeeping missions. The knowledge database must create also conditions for verification of the level of risks. It will be necessary to simulate asymmetric threats in order to create a logical algorithm for the next generation of systems of command and management to support the wide range of operations from precaution of conflicts to very intense fighting activity. The knowledge database should contain real data about possible asymmetric threats and possible reactions to these threats. It requires participation of military staff in defining realistic case studies, definitions of their needs and the related operation criteria and solutions. The main mission of the database is to contribute to the improvement of planning a mission, effectiveness of training and the increasing of the safety of armies when fulfilling their tasks on missions. Information stored in the database can continually be amended.

Keywords: *asymmetric threat, decision support system, knowledge database, simulation, planning of mission, security environment*

ÚVOD

Vývoj v bezpečnostnom prostredí na začiatku 21. storočia charakterizuje predovšetkým skončenie konfrontácie vojenských blokov, zníženie pravdepodobnosti vzniku celosvetového vojnového konfliktu, pokračujúci proces integrácie štátov strednej a východnej Európy do NATO a EÚ. Rastúci vplyv globalizácie, urýchľovanie ekonomického, technologického, informačného, kultúrneho a politického prepájania štátov a zbližovanie ľudstva dynamizuje civilizačné procesy. Tieto tendencie však vyvolávajú aj riziká spojené s rastúcou nerovnomernosťou vývoja regiónov sveta ako dôsledku obmedzených schopností mnohých štátov vyrovnat' sa primerane s výzvami a možnosťami, ktoré so sebou prináša epocha informácií, nových technológií, rozsiahleho využívania kozmického priestoru a revolúcie vo vojenstve.

Na uvedené zmeny bezpečnostného prostredia musíme reagovať aj pri riešení krízových situácií v podmienkach Slovenskej republiky. Slovenská republika sa od svojho vzniku aktívne podieľa v súlade so svojimi záujmami a prioritami bezpečnostnej a obrannej politiky štátu prehľbovaní mieru a upevňovaní bezpečnosti v Európe a vo svete nielen svojimi

politickými a diplomatickými aktivitami, ale aj aktívnou účasťou svojich ozbrojených síl na operáciách medzinárodného krízového manažmentu. Zásadné zmeny bezpečnostného prostredia v posledných rokoch a členstvo Slovenskej republiky v Severoatlantickej aliancii zvýšili mieru jej zodpovednosti za bezpečnejší a stabilnejší svet.

Významným nástrojom medzinárodného spoločenstva na udržiavanie medzinárodného mieru a bezpečnosti, prípadne na ich konsolidáciu, na stabilizáciu pomerov a na všestrannú obnovu krajiny najmä po ozbrojenom konflikte, sú misie a operácie krízového manažmentu. Sú tiež dôležitým prvkom úsilia o zachovanie stability a mieru vo svete.

Historicky boli vojenské konflikty vedené spravidla medzi štátmi ako tak zvané symetrické konflikty. Hrozby dominujúce dnešku sú asymetrické a preto aj operácie na podporu mieru majú prevažne asymetrický charakter. Ide o činnosť menších jednotiek, prevažne záškodníckeho alebo gerilového charakteru, ktoré používajú k vyrovnaniu početnej a technologickej prevahy pravidelných ozbrojených síl protivníka neobvyklé metódy, ako sú opakované zákernícke prepady malými skupinami, organizovanie pascí a rôznych nástrah. Je ťažšie, ak nie nemožné, odhadnúť čas a intenzitu ich konkrétneho prejavu. To znižuje možnosť obranných opatrení.

1. INFORMÁCIE A ROZHODOVANIE

V súčasnosti sa zabezpečenie efektívneho velenia a riadenia v mierových operáciách považuje za jeden z rozhodujúcich faktorov, ktoré vedú k splneniu cieľov a úloh postavených pred veliteľov. Cieľom je dosiahnuť prevahu v rozhodovaní, podmienenú informačnou prevahou, ktorá je prenesená do využiteľných poznatkov umožňujúcich rýchlejšie plánovanie, lepšie rozhodovanie a rozhodnejšie účinky operácií.

Rozhodovanie predstavuje jednu z najvýznamnejších aktivít, ktoré velitelia a štáby realizujú, niekedy sa dokonca chápe ako určité jadro velenia a riadenia. Význam rozhodovania sa prejavuje najmä v tom, že kvalita a výsledky týchto procesov, najmä strategických rozhodovacích procesov, prebiehajúcich na najvyšších úrovniach velenia a riadenia, ovplyvňujú zásadným spôsobom efektívnosť vedenia operácií. Podstatou rozhodovacieho procesu je prijatie správneho, od vytýčeného cieľa odvodeného, rozhodnutia.

Z uvedeného je vidieť, že v rozhodovacích procesoch majú dôležitú úlohu informácie, ich zhromažďovanie, spracovanie a využívanie. Túto skutočnosť podporuje aj fakt, že niekedy sa rozhodovacie procesy chápu ako procesy zhromažďovania a transformácie vstupných informácií do výstupných informácií a interpretácia týchto informácií. Významnú úlohu v procesoch získavania a zhromažďovania informácií hrá subjekt rozhodovania. Jeho znalosti, skúsenosti a úsudok sú potrebné pre zabezpečenie efektívneho zberu informácií, určenie vhodného rozsahu informácií a správnu interpretáciu získaných informácií. Rozvoj výpočtovej techniky a najmä rozšírenie osobných počítačov prispelo významne k nárastu využívania týchto nástrojov na podporu riešenia rozhodovacích problémov i vo vojenstve.

Pre asymetrické operácie je charakteristický moment prekvapenia pri ich vzniku a to aj v prípade, že sme sledovali nárast rizikových faktorov. Táto skutočnosť je ďalej zvýrazňovaná aj tým, že spravidla nemáme dostatok podrobných informácií o tom, kde a kedy môže k rizikovej situácii dôjsť. K týmto faktorom ďalej pristupuje obrovský nárast rozsahu činnosti a ich veľká rôznorodosť, ohrozenie existenčne dôležitých záujmov spoločnosti priamo alebo sprostredkovane, činnosť v strese a v časovej tiesni, narušenie zaužívaných pracovných postupov a rozhodovacích procesov a ich nútený prechod na zvláštny režim činnosti, rozhodovanie bez možnosti podrobnej analýzy a rad ďalších.

Priebeh krízových situácií preto ovplyvňuje všetky prvky systému velenia a rozhodovania ako aj jednotlivé fázy rozhodovacieho procesu. Uvedené vplyvy sa dotýkajú takých problémov, ako je politická a ekonomická situácia v danom regióne. To všetko ovplyvňuje obsah a rozsah jednotlivých fáz rozhodovacieho procesu. Rozhodovanie sa tak uskutočňuje za podmienok veľkej neistoty, vyplývajúcej z nedostatku informácií o budúcom správaní subjektu i objektu rozhodovania [1].

2. PRÍSTUPY K VÝSTAVBE SYSTÉMU NA PODPORU ROZHODOVANIA

V súčasnosti sa zabezpečenie efektívneho velenia a riadenia v prostredí asymetrického bojiska považuje za jeden z rozhodujúcich faktorov, ktoré vedú k splneniu cieľov a úloh kladených na veliteľov. Cieľom je dosiahnuť prevahu v rozhodovaní, podmienenú informačnou prevahou, keď je prenesená do využiteľných poznatkov umožňujúcich rýchlejšie plánovanie, lepšie rozhodovanie a rozhodnejšie účinky operácií. Podmienkou dosiahnutia prevahy v rozhodovaní je rozvoj a implementácia koncepcií operácií podporovaných informačnými sieťami. Tieto koncepcie umožnia vedenie operácií prostredníctvom komplexného, spoločného a cieľavedomého používania systémov velenia, riadenia, spojenia, počítačového spracovania, prieskumu a spravodajstva C4I2 (Command, Control, Communication, Computer, Information, Intelligence) formou digitalizácie a zasieťovania nasadených síl na maximalizovanie účinku operácií v reálnom čase [1].

Dôležité je prepojenie informačného cyklu medzi operačným a taktickým stupňom plánovania (statický) a výkonného stupňa priamo z misie (dynamický). To môžeme dosiahnuť vybudovaním systému na podporu rozhodovania. Základom tohto systému by mohli byť informácie o oblasti operácie s asymetrickými hrozbami potrebné pre tvorbu optimálneho rozhodnutia. Tieto informácie by mohli byť uložené v znalostnej databáze, vrátane informácií o možnom priebehu teroristických akcií a metódach používaných pri asymetrickom pôsobení. Informácie uložené v znalostnej databáze by sa mali ďalej hodnotiť a verifikovať s použitím odôvodnených techník na rizikovej analýzy.

Takto vyhodnotené (sofistikované) informácie by boli distribuované na veliteľské a výkonné prvky na operačnom a taktickom stupni. Základným technickým prostriedkom pre zobrazenie informácie by mohli byť na taktickej úrovni najmä osobné počítače a na operačnej úrovni skôr rôzne veľkoplošné zobrazenia. V súčasnosti jednotky potrebujú rýchle, presné a aktuálne informácie s otvorenou C2 architektúrou využívajúcou Network – Enabled Capability Technology (NECT - sieťové technológie), ktoré ponúkajú široký servis sofistikovaných informácií o riziku útoku proti expedičnej jednotke a sú používané pri operačnom a taktickom plánovaní. Táto otvorená architektúra je podkladom pre ďalší priemyselný rozvoj operačnej vybavenosti v súčinnosti s rôznymi CI systémami, dodatočné asymetrické ohrozenia.

Znalostná databáza by mala byť plne zaplnená reálnymi dátami a modelmi asymetrických hrozieb. Kvalita informácie znalostnej databáze by mala vytvárať predpoklady pre dosiahnutie informačnej prevahy pozemných a vzdušných síl. Tieto informácie by mali ukazovať na nové možné hrozby, hlavne tie, ktoré sú spojené s asymetrickým prostredím. Znalostná databáza musí vytvárať aj predpoklady pre verifikáciu úrovne rizík, pre vytvorenie modelov asymetrické ohrozenia za účelom vytvorenia logického algoritmu pre ďalšiu generáciu C2 systému na podporu širokého rozsahu operácií, od prevencie konfliktov k vysoko intenzívnej bojovej činnosti. Tieto modely by mali byť navrhované ako otvorené kvôli možnosti rozšírenia modelu o nové hrozby alebo dodatočné odhady rizík.

3. POŽIADAVKY KLADENÉ NA ŠTRUKTÚRU SYSTÉMU NA PODPORU ROZHODOVANIA

Úsilie vojenských vedeckých pracovníkov sa v súčasnosti sústreďuje na koncepčné riešenie systémov CI na podporu rozhodovania pri riešení vojnových krízových situácií v podmienkach asymetrického bojiska. Cieľom je postupný prechod od súčasných jednoduchých systémov na podporu rozhodovania k systémom s prvkami umelej inteligencie. Možný prístup k riešeniu uvedených systémov na podporu rozhodovania je uvedený na obrázku (Obrázok 1). Technickým základom systému CI by mala byť rozsiahla počítačová sieť, realizovaná od úrovne malej jednotky, prípadne jednotlivca alebo palebného prvku, až do operačnej úrovne [2].

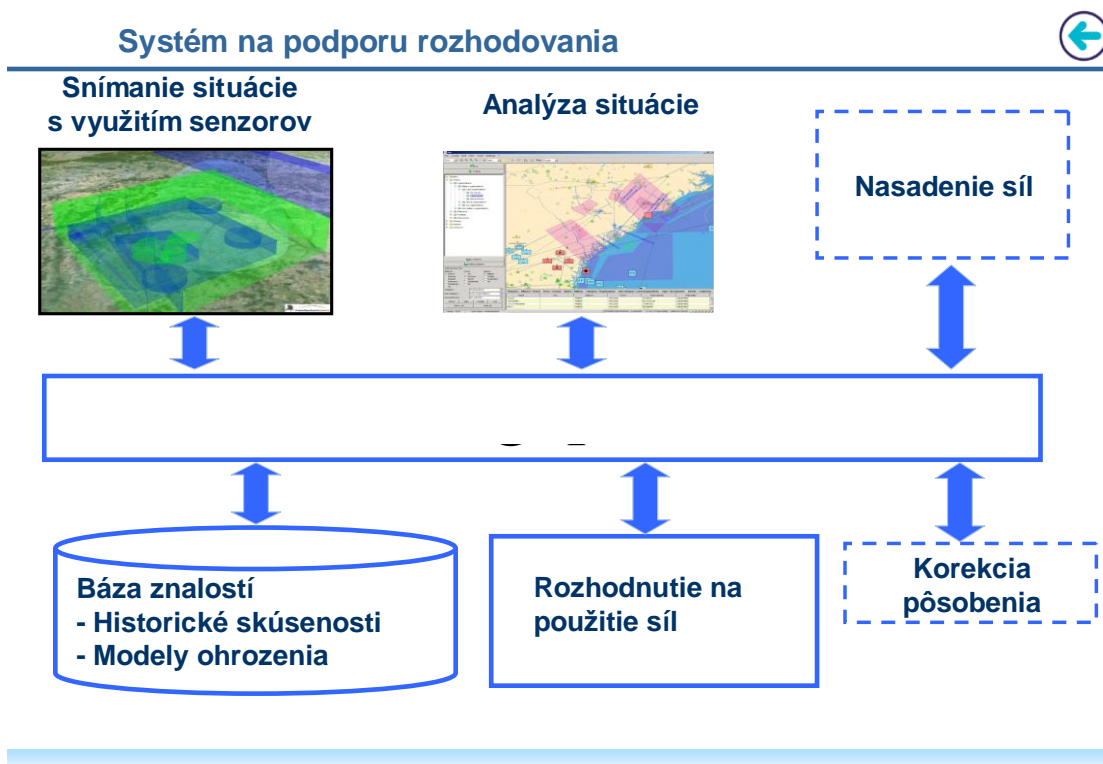
Takýto systém by mal:

- efektívne podporovať rozhodovanie pri plánovaní misie,
- podporovať rozhodovanie a ochranu vojsk v priebehu jednotlivých operácií vykonávaných v rámci misie,
- byť akcie schopný a dostatočne spoľahlivý na taktickej a operačnej úrovni,
- schopný podporovať rozhodovanie a ochranu rekonštrukčných tímov,
- rešpektovať príslušné národne a medzinárodne štandardy a ustanovovať povolenia a zodpovednosti berúc do úvahy túto hierarchiu,
- rešpektovať vojenskú hierarchiu a povinnosti každej štruktúry (napr. brigáda, prápor, rota, čata, družstvo atď.) nepravidelne a taktiež zmiešané skupiny, s prístupom užívateľov,
- podporovať koncept NECT.

Z hľadiska ďalších požiadaviek užívateľa by mal systém na podporu rozhodovania ďalej umožňovať riešenie radu ďalších operácií a rešpektovať časový manažment a bezpečnosť a ochranu informácií ako [3]:

- umožniť zvládať užívateľské funkcie pre rôzne prístupové práva podľa jednotlivých kategórií,
- podporovať práva užívateľov podľa zastávaných funkcií,
- poskytovať manažment užívateľských profilov (pridanie, editovanie a mazanie profile), mobilné zariadenia by mali byť chránené pred mechanickým poškodením a paľbou z ľahkých zbraní,
- poskytovať identifikáciu užívateľa s užívateľským menom a heslom,
- poskytovať autorizáciu užívateľa s možnosťou prístupu alebo jeho zamietnutia,

- poskytovať ochranu dát pri ich zhromaždení a spracovávaní.

Obrázok 1 Systém na podporu rozhodovania pre riešenie vojnových krízových situácií

Okrem uvedených požiadaviek musí systém ďalej byť schopný analyzovať a spracovávať informácie chránené v znalostnej databáze tak, aby s využitím techniky umelej inteligencie a manažerstva rizika bola táto informácia v požadovanej kvalite odovzdaná užívateľovi.

Informačný systém na podporu rozhodovania by mal byť schopný aplikovať taktické nástroje manažerstva rizík, analyzovať a verifikovať možné asymetrické hrozby, s ohľadom na normu ISO 13335 a ďalšie vojenské a civilné štandardy [4], ako:

- analyzovať možné rizika alebo príležitosti misie, typ útoku, metódy, schopnosti a podobne, s ohľadom na typ terénu,
- identifikovať preferované metódy útoku,
- hodnotiť rizika alternatívnych spôsobov vykonania misie a optimalizovať postupy pri plnení úloh misie,
- hlásiť prekročenie hraničných hodnôt,
- stanoviť oblasti možných rizík, ako napríklad predpokladané oblasti asymetrických hrozieb v operácii a rôznymi metódami verifikovať úroveň možných rizík,
- analyzovať možnosti ochrany vlastných síl ako funkciu pravdepodobnosti výskytu hrozieb, zraniteľnosti a dôležitosti chránenej jednotky alebo objektu,
- analyzovať možnosti zníženia rizík,
- identifikovať možný vývoj situácie pri plnení úloh na taktickej a operačnej úrovni,

- stanoviť rizika pre individuálne misie a vplyv vonkajších podmienok v oblasti misie,
- analyzovať, porovnávať priebehy akcií priateľských aj nepriateľských jednotiek,
- určiť možný vývin akcií pre všetky sily,
- vyhodnotiť priebeh akcií pozostávajúcich z plnenia rozhodujúcich úloh,
- generovať informácie o nepriateľských akciách, použitím dát z predchádzajúcich misií, vyhodnotením terénu, akcií vlastných síl a nepriateľa v tej istej oblasti,
- stanoviť pravdepodobnosť útokov v danej oblasti operácií a pravdepodobnosť hrozieb a rizík v tejto oblasti,
- predpovedať informácie o asymetrických situáciách, ktoré v oblasti môžu nastať,
- zhromažďovať, spracovávať, formátovať a rozosielať dáta a informácie určené na zlepšenie rozhodovacieho procesu veliteľov,
- analyzovať priestorové informácie (použitím štatistiky, získavania dát, prepojenia) o oblasti operácií na pomoc veliteľovi a ako zdroj stanovenia terénnych podmienok,
- brať do úvahy medzinárodné, regionálne a lokálne pozadie danej oblasti, vo vzťahu s ostatnými faktormi ako populácia, etnický, kultúrny, politický faktor, mimovládne organizácie v oblasti a ostatné faktory na určenie rizík misie,
- podporovať rozhodovanie veliteľov pri rozmiestňovaní jednotiek v priestore zodpovednosti s využitím informácií o oblasti,
- poskytovať odporúčania o oblastiach preferovaných pre rozmiestnenie jednotiek na bojisku, berúc do úvahy okolie a nepriateľské územie, riziká a dispozičný čas,
- hodnotiť bojové možnosti jednotiek, vrátane zbraňových systémov a optických zariadení, s ohľadom na obmedzenia v danom priestore.

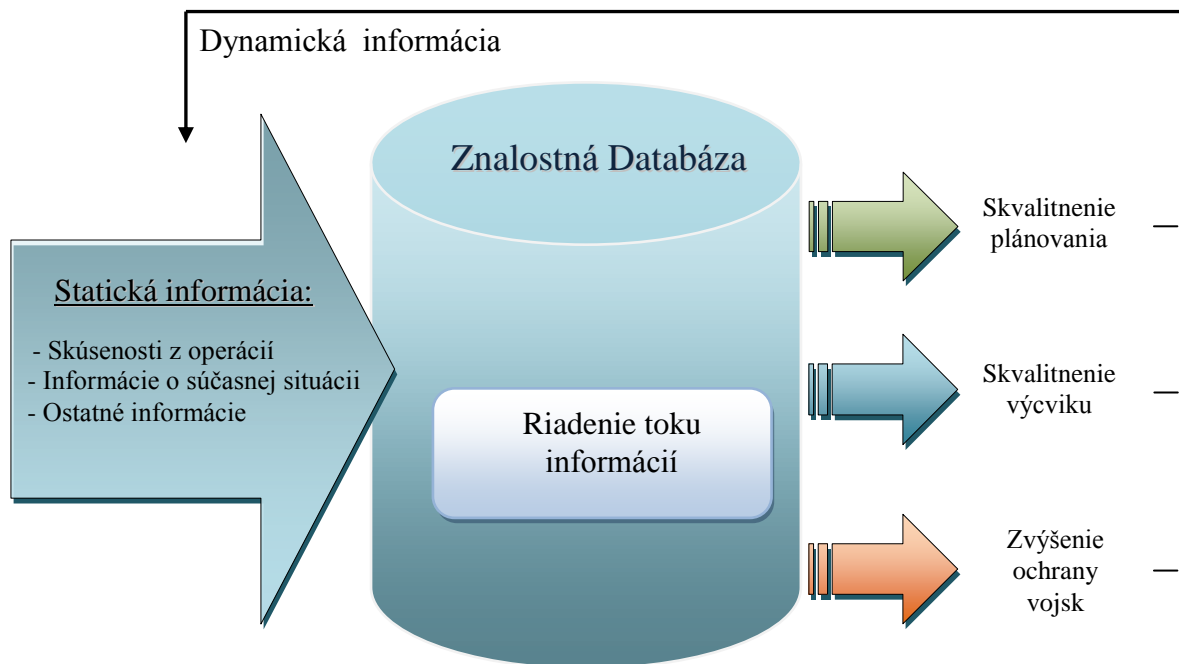
4. ZÁKLADNÉ POŽIADAVKY NA ZNALOSTNÚ DATABÁZU

Hlavným prvkom celého systému je znalostná databáza, ktorá by mala obsahovať informácie o poslaní, úlohách a prostredí misie, o pravdepodobnom nepriateľovi v priestore misie a taktické skúsenosti získané z predchádzajúcich misií. Znalostná databáza okrem iného obsahuje (Obrázok 2) [2]:

- a) základné informácie o úlohách a poslaní misie:
 - cieľ misie (čas, miesto alebo oblasť, úlohy),
 - plán misie alebo akcie (operačný rozkaz, nariadenie pre palebnú podporu, administratívne a logistické zabezpečenie),
 - priestor operácie a priestory boja,
 - organizácia boja a organizácia vojsk (u pozemných síl do úrovne brigáda, u vzdušných síl do úrovne krídla),
 - taktická úloha,
 - čas (počiatočný čas, doba trvania činnosti, časová rezerva),

- civilné osoby v priestore misie (medzinárodné, regionálne, miestna populácia, etnické, kultúrne, náboženské, politické faktory, NGO – mimovládne organizácie),
 - vlastné jednotky (iné) v priestore (štruktúra, zbrane, prostriedky, logistická podpora a podobne).
- b) informácie o prostredí misie:
- terén (púšť, polopúšť, hora, dolina, džungľa, les, step, vysočina, vyvýšená oblasť),
 - zastavaný terén (ulice mesta a dediny, radnica, školská budova a budovy inštitúcií, železnica a autobusové stanice, kostoly, mešity a katedrály, kaviarne, reštaurácie a hotely, vojenské kasárne a kempy, športové areály, letiská),
 - ročné obdobie,
 - počasie (dážď, sneh, vietor, vlhkosť, flóra, fauna, teplota),
 - aktuálna situácia v priestore misie.
- c) nepriateľ v priestore misie:
- zámer a jeho záujmy v priestore misie,
 - zbrane,
 - pozícia a predpokladaný pohyb,
 - jeho status,
 - podpora,
 - štruktúra potenciálne nepriateľských jednotiek,
 - ľudské sily,
 - bezpilotné lietadlá,
 - možné hrozby (rakety zem - vzduch, rakety zem - zem, delostrelecké granáty, mìnometná paľba, granáty, strelba z ľahkých zbraní, ostreľovacie pušky),
 - možná taktika pôsobenia nepriateľa (početné skupiny nad 10 ľudí, skupiny do 10 ľudí, jednotlivci, ostreľovači, samovražední atentátnici, náhodní útočníci a podobne).
- d) o každej predchádzajúcej misii by mali byť vedené tieto údaje typu:
- poslanie a typ misie (vojenská, mierová),
 - prostredie a priestor operácie (priestor boja (more, zem, mestský terén, vzduch), organizácia boja, dodatočné detaily (elektromagnetické spektrum, terén, počasie),
 - priestor záujmu a zodpovednosti,
 - ročné obdobie,
 - počasie (dážď, sneh, vietor, vlhkosť, flóra, fauna, teplota),
 - aktuálna situácia v priestore misie.
 - priestor vplyvu,

- cieľ operácie (jednotka a jej organizácia, taktická úloha, počiatočný čas, čas trvania, presahujúci čas),
- zámer veliteľa,
- poznatky o hrozbách v misii,(raketou vzduch – zem, raketou zem - zem, delostreleckými granátmi, mínometnou paľbou, granátmi, paľbou z ľahkých zbraní, ostreľovacími puškami a podobne),
- taktike činnosti nepriateľa (početné skupiny nad 10 ľudí, skupiny do 10 ľudí, jednotlivci, ostreľovači, samovražední útočníci, náhodní útočníci),
- odporúčania pre ochranu osôb (jednotka, systém, zbrane, munícia, bojové možnosti, obmedzenia, rozmiestnenie, identifikácia rizík a ich zmiernenie, vymedzenie zdrojov a nasadenie do boja súčinnosť organických a podporných jednotiek a pohyby jednotiek),
- ochrana vlastných jednotiek,
- senzory (pozemné senzory ako napríklad rádiolokátory, infračervené senzory, senzory na lokalizácia zvuku, vzdušné senzory a podobne),
- organizácia vojsk (u pozemných síl do úrovne brigáda, u vzdušných síl do úrovne krídlo),
- a ďalšie údaje, podobne ako o samotnej misii.

Obrázok 2 Znalostná databáza v systéme na podporu rozhodovania

Uvedené požiadavky na obsah znalostnej databázy je treba chápať iba ako základné. Uvedená problematika je riešená v rámci projektu Modelovanie operácií medzinárodného krízového manažmentu v asymetrickom prostredí, ktorý je zameraný na vytvorenie podobnej znalostnej databázy a podobného informačného systému na podporu rozhodovania. Hlavným cieľom projektu je výskum v oblasti skvalitnenia prípravy veliteľov a štábu pred ich vyslaním do mierových misií. V priebehu riešenia tohto projektu budú požiadavky na znalostnú databázu a samotný informačný systém postupne spresňované.

ZÁVER

Informačný systém na podporu rozhodovania by mal prispieť najmä ku skvalitneniu plánovania misie, zefektívnenie výcviku vojsk pri príprave na misie a zvýšenie ochrany vojsk pri plnení úloh v misii. Metodika a postupy pri plánovaní sú dané príslušnými dokumentmi. V súlade s týmito postupmi by tento systém mohol zefektívniť a urýchliť plánovanie na úrovni brigáda a nižšie, poskytovať dodatočné informácie o historicky dôležitých udalostiach pre podporu plánovania misie, umožniť zobrazenie informácie na mapách alebo digitálnych mapách, umožniť optimalizáciu výberu trás, identifikovať možné vojenské a nevojenské situačné priebehy akcie a operačnú úroveň, analyzovať súčasné a predchádzajúce prostriedky ochrany jednotiek a akcie, vykonávať analýzu rizík pre plánovanie misie, byť schopný stanoviť riziká v plánovacom procese a podobne. Pri plnení úloh v mierových misiách by systém mal prispieť k celkovému zvýšeniu bojovej efektívnosti najmä zvýšeniu ochrany osôb. V príprave na vykonanie misie by informačný systém mohol napomáhať, na operačnej a taktickej úrovni, pri výcviku v rozhodovaní a s využitím simulačných centier aj pri nácviku plnení úloh v misii.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

1. ŽÁK, M., a i. 2008. *Simulačné technológie pre podporu výcviku- modelovanie a simulácia maximálneho účinku pri riešení krízových situácií*. Výskumná správa, Liptovský Mikuláš, Akadémia ozbrojených síl. M. R. Štefánika, 80 s.
2. ŽÁK, M., a i. 2011. *Modelovanie asymetrických hrozieb*. Výskumná správa, Liptovský Mikuláš, Akadémia ozbrojených síl. M. R. Štefánika, 277 s.
3. ŽÁK, Miroslav – BUČKA, Pavel: Podpora rozhodovania pri krízovom riadení. In: „*Internet, Competitiveness and Organisational Security in Knowledge Society*“, *Annual International Conference, Faculty of Applied Informatics, Zlín: Tomas Bata University in Zlín, 2009, ISBN 978-80-7318-828-3*.
4. STN 01 0380 *Manažérstvo rizika (AS/NZS 4360:1999)*. Slovenský ústav technickej normalizácie, Bratislava 2003.

doc. Ing. Pavel BUČKA, CSc.
Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika
Prorektor pre vzdelávanie
Demänová 393
031 06 Liptovský Mikuláš
pavel.bucka@aos.sk

Dr.h.c. prof. Ing. Miroslav ŽÁK, DrSc.
Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika
Katedra bezpečnosti a obrany
Demänová 393
031 06 Liptovský Mikuláš
miroslav.zak@aos.sk

VÝZNAM RUSKEJ FEDERÁCIE PRE EURÓPSKU BEZPEČNOSŤ V KONTEXTE INICIATÍVY PREZIDENTA MEDVEDEVA

Alena BUDVESELOVÁ, Milan LABUZÍK

ABSTRACT

Russia has an ambition to acquire a position of global actor and tries to reach a multipolar division in international relations. Further expansion of NATO near Russia's borders is still considered as a threat to national security. After the NATO's invasion to Yugoslavia in 1999, Russia didn't prevent of using military power in Europe. By the time Russia is pushed at the periphery of European security system and tries to get back to position of European security's actor. In June 2008, on his first international visit to Berlin president of Russia, Dmitry Medvedev proposed revising Europe's security architecture. He called for a major European summit to discuss a new treaty that would address Russia's continued disaffiliation from Europe and reestablish an indivisible security sphere reaching from Vancouver to Vladivostok. Medvedev stated that Russia has been marginalized by what he views as the West's military-bloc mentality and that European security is now divisible. The article deals with Russia's status in the European security system and the posture of NATO and the EU on Russian proposal which is currently advocated by president Dmitrij Medvedev. The article also analyzes the origin of Russian proposal for a new security architecture in Europe.

Keywords: Russia, European security, NATO, Medvedev's proposal, European security pact

ÚVOD

Ruská federácia má ambíciu dostať sa do pozície globálneho aktéra a presadzuje sa za dosiahnutie multipolarity v medzinárodných vzťahoch. Proces rozširovania NATO k ruským hraniciam považuje Ruská federácia stále za hrozbu pre národnú bezpečnosť. Po vojenskej operácii NATO proti Juhoslávii v roku 1999, Rusko i napriek odmietavému postoj, nedokázalo zabrániť použitiu vojenskej sily v Európe a bolo vytlačené na okraj európskeho systému bezpečnosti. Rusko vnímalo agresívnu politiku Aliancie v Kosove ako jasný príklad ignorácie princípov OSN a medzinárodného práva. Od tejto chvíle sa usiluje aktívne participovať v systéme európskej bezpečnosti a chce dosiahnuť také postavenie, ktoré by mu umožnilo rozhodovať o kľúčových otázkach európskej bezpečnosti vrátane spolurozhodovania o použití vojenskej sily v Európe. S iniciatívami ohľadom „prestavby“ európskeho systému bezpečnosti vystupuje súčasný prezident Ruskej federácie Dmitrij Medvedev, ktorý navrhuje uzatvorenie novej zmluvy o európskej bezpečnosti, ktorá by mala byť založená na Charte OSN.

1. VÝVOJ NÁVRHU ZMLUVY O EURÓPSKEJ BEZPEČNOSTI

Ruská iniciatíva o vytvorení nového európskeho bezpečnostného paktu pozostáva z dvoch etáp. Prvá etapa (jún 2008-december 2009) je charakteristická zámerom Ruska k podpisu mnohostrannej a záväznej dohode, ktorá bude regulovať všetky oblasti vojenskej a nevojenskej bezpečnosti v SNŠ, strednej a východnej Európe a euroatlantickej oblasti. Medvedev vystúpil s iniciatívou na vytvorenie právne záväznej zmluvy o európskej bezpečnosti v júni 2008 na oficiálnej návšteve Nemecka. Navrhoval zvolanie spoločného európskeho summitu k vytvoreniu takejto zmluvy, ktorá by predstavovala právny základ pre zabezpečenie európskej bezpečnosti. Požiadavku nastolenia diskusie o Zmluve o európskej bezpečnosti Medvedev znova rozvinul na stretnutí s francúzskym prezidentom Nikolasom Sarkózym v októbri 2008 v Eviane a na univerzite v Helsinkách v apríli 2009. Od tejto chvíle Medvedev, premiér Vladimir Putin a minister zahraničných vecí Sergej Lavrov opakovane hovoria o začatí procesu vytvárania nového bezpečnostného paktu, a teda túto iniciatívu možno chápať ako prioritu ruskej zahraničnej politiky.

Podľa Medvedeva podpis novej dohody by znamenal pokrok pre bezpečnosť Ruska a Európy ako celku. [5] Pakt by bol otvorený všetkým "štátom od Vancouveru po Vladivostok", rovnako ako členom NATO, Európskej únie (EÚ), Spoločenstva nezávislých štátov (SNŠ), Organizácie dohody o kolektívnej bezpečnosti (ODKB) a štátom OBSE. Existujúce bezpečnostné inštitúcie, ako je NATO, EÚ a OBSE nie sú ani účinné ani úplné, pretože žiadnej z nich sa nepodarilo zabrániť kosovskej kríze a vojne na Kaukaze. O potrebe takej zmluvy svedčia i jestvujúce regionálne konflikty: medzi Arménskom a Azerbajdžanom pre Náhorný Karabach, medzi Gruzínskom a Abchádzkom, Gruzínskom a Južným Osetskom, ako aj medzi Moldavskom a Podnesterskom, ktoré prerástli do fázy ozbrojených konfliktov.[6]

V druhej etape bol návrh európskeho bezpečnostného paktu zverejnený na webových stránkach Kremľa. Na podporu iniciatívy prezidenta Medvedeva, ruské ministerstvo zahraničných vecí použilo snád' všetky existujúce nástroje verejnej diplomacie: publikácie, besedy so zahraničnými novinármi a veľvyslancami, prezentovanie návrhu v organizáciách v oblasti bezpečnosti a na vedeckých konferenciách. Ruskí politici, novinári, akademici ba dokonca aj vojenský dôstojníci boli zapojení do týchto aktivít. [15] Účelom ruskej verejnej diplomacie boli pokusy vykresliť USA ako neeurópsku krajinu, ktorá hrá deštruktívnu rolu v európskej bezpečnostnej politike a NATO ako organizáciu, ktorá reflektuje skutočnosť studenej vojny a ochraňuje americké záujmy v Európe.

1.2 DÔVODY RUSKÉHO NÁVRHU O VYTVORENÍ NOVEJ ORGANIZÁCIE BEZPEČNOSTI V EURÓPE

Vo všeobecnosti existujú tri dôvody ruského návrhu o vytvorení novej organizácie bezpečnosti v Európe:

Po prvé, to bola reakcia na rozširovanie NATO na východ. Po rozpade Sovietskeho zväzu a Varšavskej zmluvy, rozširovanie NATO vnímalo Rusko ako oslabovanie svojej medzinárodnej pozície a stelesnenie meniacej sa rovnováhy síl. NATO ako pôvodne regionálna organizácia, ktorá mala byť zárukou bezpečnosti amerických spojencov v Európe, po skončení studenej vojny uplatňuje celkom inú filozofiu a doktrínu a podniká vojenské operácie ďaleko za hranicami európskeho kontinentu. Vojenské objekty NATO boli rozmiestnené v blízkosti ruských hraníc a Spojené štáty oznámili plány umiestniť prvky systému protiraketovej obrany v

Poľsku a Českej republike. Navyše Západ podporil krajiny blízkeho zahraničia - Ukrajinu a Gruzínsko vo "farebných revolúciách" a ich vstupe do NATO. Tieto oblasti predstavujú pre Rusko tradičné sféry vplyvu, a preto Rusko považuje tieto skutočnosti za hrozbu pre svoju národnú bezpečnosť. Rusko deklaruje, že v prípade vstupe Ukrajiny a Gruzínska do Severoatlantickej aliancie, by bola jeho bezpečnosť ohrozená. Členstvo týchto krajín v Aliancii by na jednej strane vyhrotilo vzťahy Ruska a USA a NATO a na strane druhej by to posilnilo protizápadné nacionalistické nálady a sily v Rusku. V prípade pripojenia Ukrajiny k NATO by sa vyhrotila otázka prítomnosti ruskej Čiernomorskej flotily v Sevastopole (na Kryme), ktorá je zmluvne zakotvená. Rusko by bolo donútené prestať na jej území vyrábať komponenty pre svoj obranný priemysel, a to by sa dotklo aj civilnej výroby, ktorá je spätá s obranným priemyslom, a na túto výrobu je viazaná značná časť ukrajinského priemyslu. Výsledkom tohto procesu by bol aj rast vnútropolitického napätia v Ukrajine, pretože podľa prieskumov verejnej mienky väčšina obyvateľov Ukrajiny nesúhlasí so vstupom do NATO. Pokiaľ ide o Gruzínsko, situácia by bola v mnohých aspektoch analogická. Avšak tu prieskumy (referendum) dokazujú sympatie so vstupom do NATO. (Referendum sa konalo v čase vyostrených rusko-gruzínskych vzťahov v dôsledku päťdňovej vojny Gruzínska s Južným Osetskom).

Po druhé, navrhovaný pakt má za cieľ zapojiť Rusko do európskej obrany. Rusko bolo vylúčené z európskeho bezpečnostného rámca v dôsledku jednostranných krokov NATO počas kosovskej krízy. Základným prostriedkom používaným v Juhoslávii nebola diplomacia ani politika, o čo usilovalo Rusko, ale akcie Severoatlantickej aliancie. Preto by mal byť systém európskej bezpečnosti na čele s NATO, nahradený širším a pružnejším systémom, ktorý odráža súčasnú realitu svetovej politiky v 21. storočí.

Po tretie, zmluva odráža snahu Ruska o posilnenie svojho postavenia. Rusko dúfa, že bude súčasťou multipolárneho sveta a bude hrať čoraz dôležitejšiu úlohu na medzinárodnej scéne. SNŠ, Čína a Turecko sú v súčasnej dobe prinajmenšom rovnako dôležití politickí a ekonomickí partneri pre Rusko ako boli predtým Európska únia a NATO. Moskva je presvedčená, že súčasná bezpečnostná architektúra v Európe je pozostatkom ideológie studenej vojny. Rusko vidí seba ako najväčší štát rozprestierajúci sa nad Európou a Áziou, ktorý má silu a schopnosť globálnej pôsobnosti a účasti na riešení medzinárodných problémov.

1.3 VZŤAH NATO, EÚ A OBSE K NÁVRHU O VYTVORENÍ EURÓPSKEHO BEZPEČNOSTNÉHO PAKTU

Po zvolení Dmitrija Medvedeva za prezidenta Ruskej federácie v marci 2008, bolo dôležité udržať kurz zahraničnej politiky, ktorá bola poznačená úspechmi z minulých rokov (členstvo v G-8, v Rade Európy, medzinárodných finančných inštitúciách, stabilita vzťahov s USA a NATO). Vojenský konflikt medzi Gruzínskom a Južným Osetskom v auguste 2008, ktorý trval len 5 dní, výrazne zmenil postoje Európskej únie a NATO voči ruskej zahraničnej politike. Pred päťdňovou vojnou, (Rusko poslalo svojich vojakov na zabezpečenie ochrany civilného obyvateľstva a mierových síl v Južnom Osetsku) Rusko vnímalo Európu ako kľúčového a dlhodobého strategického partnera na medzinárodnej scéne. Ale podpora, ktorú prejavili USA, Veľká Británia, tri pobaltské štáty a Poľsko prezidentovi Saakašvilimu v Gruzínsku a naviac "oranžová" revolúcia Viktora Juščenka na Ukrajine, viedli k výraznému prehodnoteniu úlohy, ktorú hrá NATO a EÚ pri zabezpečovaní bezpečnosti pre celú Európu a Euráziu.

Ruský návrh v NATO obhajoval ruský veľvyslanec pri NATO Dmitrij Rogozin. Rogozin odovzdal návrh zmluvy vedúcim predstaviteľom NATO s tvrdením, že jej podpísanie zmluvy je jedným z cieľov, ktorým Rusko chce realizovať spoluprácu s NATO. [12]

Predstavitelia NATO sa dohodli na potrebe vytvoriť, trvalý, široký a otvorený dialóg o bezpečnosti a zhodli sa, že prirodzeným fórom pre ukotvenie tohto dialógu je OBSE. Rusko nečakalo od NATO a jej členských krajín (hlavne USA), že tento návrh prijme, trvalo na začatí dialógu a praktickom hľadaní konštruktívneho riešenia. Návšteva generálneho tajomníka NATO Andersa Rasmussena v Rusku, (15. decembra - 17. mája 2009) znamenala veľmi jasné posolstvo - NATO nebude podporovať ruskú iniciatívu o vytvorení novej bezpečnostnej organizácie. Kompetenciu prenecháva na OBSE, ktorá bude pokračovať v rokovaní v tejto záležitosti. Podľa Ruska OBSE nepredstavuje fórum pre diskusiu a pre rokovania o systéme európskej bezpečnosti po skončení studenej vojny.

Negatívna reakcia, ktorá po uverejnení tohto návrhu znela z mnohých západných médií, vychádzala z predstáv, že návrh novej zmluvy o európskej bezpečnosti má slúžiť na to, aby nahradil NATO alebo zlikvidoval OBSE. Zmluva však nie je chápaná ako niečo, čo by malo nahradiť NATO, OBSE, EÚ alebo SNŠ, ale ako spojenie ich úsilia na dosiahnutie väčšej bezpečnosti. Potrebu nových prístupov k otázkam európskej bezpečnosti vyvoláva jednak to, že súčasné podmienky sa líšia od podmienok za studenej vojny a ďalej tým, že chýba mechanizmus, ktorý by bol schopný v nových podmienkach európsku bezpečnosť spoľahlivo garantovať. Zmysel návrhu prezidenta Medvedeva spočíva na tom, že bezpečnosť musí byť pre všetkých a na jej zaistení sa musia všetci aj zúčastňovať. Zároveň je ale zrejmé, že dnes ani OBSE, ani NATO nemôžu plne garantovať nevypuknutie vzniku ďalšej krízy rovnakého typu ako v Kosove v roku 1999 alebo konflikt, aký bol medzi Gruzínskom a Južným Osetskom v auguste 2008.

Medvedevov návrh, bol predmetom značnej debaty medzi členskými štátmi OBSE. Podľa textu zmluvy, "zmluvné strany sa zaväzujú, že sa nezúčastnia ani nepodporia žiadne akcie alebo činnosti, ktoré významne ovplyvňujú bezpečnosť ktorejkoľvek inej zmluvnej strany alebo zmluvných strán." Rusko je v rozpore s týmto ustanovením kvôli vojenskej prítomnosti v separatistických regiónoch Gruzínska a v moldavskej separatistickej oblasti Podnestersko. Zároveň ruský návrh neobsahuje žiadny odkaz na normy v oblasti ľudských práv, ktoré sú kľúčové pre OBSE a NATO. [11] Počas výročnej hodnotiacej konferencie OBSE o bezpečnosti, ktorá sa konala vo Viedni 23-24. júna 2009, Misia RF pri OBSE predstavila rozšírený deväťbodový návrh o zmluvy o európskej bezpečnosti v podobe non-paper. Päťbodový návrh zmluvy z Evianu je rozšírený o návrh, aby súčasťou zmluvy o európskej bezpečnosti boli i pravidlá odstraňujúce nedostatok kontrolných mechanizmov pri spolupráci medzi štátmi a medzinárodnými organizáciami v euroatlantickom priestore v bezpečnostnej oblasti, vrátane pravidiel pre harmonizáciu spolupráce a súčinnosti jednotlivých štátov a medzinárodných organizácií pri riešení bezpečnostných otázok na báze princípov ukotvených v Charte OSN, vrátane rešpektovania kľúčového postavenia Bezpečnostnej rady OSN. Ide o zdôraznenie významu inštitucionálneho rámca pre spoluprácu medzi budúcimi signatármi ZEB. Ostatné prvky, ktoré sú v non-paper uvedené osobitne ako samostatné obsahové prvky ruského návrhu, iba rozvádzajú body, ktoré uviedol už prezident Medvedev v Eviane v októbri 2008. [2]

Členské krajiny EÚ vyjadrili pripravenosť viesť diskusiu o ruskom návrhu a za vhodnú pôdu pre takúto diskusiu rovnako považujú OBSE. 27.-28. júna 2009 sa na gréckom ostrove Korfu uskutočnilo neformálne stretnutie ministrov zahraničných vecí členských krajín OBSE. Na stretnutí sa zúčastnilo 56 štátov OBSE (44 zastúpených na úrovni ministrov zahraničných vecí) ako aj zástupcovia medzinárodných organizácií - OBSE, EÚ, NATO a OZKB. Stretnutie skončilo dohodou o začatí „Korfského procesu“ s cieľom zintenzívniť diskusiu o európskej bezpečnosti. Dohodli sa na potrebe otvoreného dialógu o bezpečnosti a potvrdili že

OBSE je prirodzenou platformou pre ukotvenie tohto dialógu, pretože je to jediná regionálna organizácia, ktorá združuje všetky štáty od Vancouveru po Vladivostok na princípe rovnosti.

K ruskému návrhu sa vyjadril i francúzsky prezident a nemecká kancelárka v článku pre Le Monde, kde zdôraznili spoločné pozície pre ďalší rozvoj bezpečnostnej spolupráce a dialógu s Ruskom. Obidvaja lídri uviedli potrebu oživiť činnosť Rady Rusko-NATO. Sarkozy i Merkelová vyjadrili názor, že Rusko by malo byť zapojené do diskusie o umiestňovaní systémov protiraketovej obrany s USA, a že táto otázka by mala byť i súčasťou agendy Rady Rusko - NATO. V článku vyjadrili názor, že EÚ je pripravená s Ruskom rokovať o aktuálnych otázkach európskej bezpečnosti, avšak, nie na úkor oslabenia Aliancie alebo EÚ, obchádzania OBSE alebo na úkor zastavenia procesu rozširovania NATO a obmedzenia slobodnej voľby demokratických krajín, ktoré splnia podmienky na členstvo. Pozíciu EÚ voči ruskému návrhu výstižne sformuloval i vtedajší vysoký predstaviteľ pre SZBP Javier Solana v rozhovore pre ruský internetový portál „Gazeta.ru“. Solana tiež potvrdil pripravenosť rokovať s Ruskom o jeho návrhu. Zároveň podotkol, že v rámci EÚ i NATO existuje dostatočný inštitucionálny priestor na rokovania s Ruskom o otázkach európskej bezpečnosti, a preto neexistuje dôvod na vytvorenie novej osobitnej medzinárodnej platformy, ktoré požaduje ruská strana.

Ruský návrh vytvorenia nového bezpečnostného systému v Európe, vyvolal expertnú diskusiu v členských krajinách EÚ i NATO, kde sa väčšina expertov zhodovala na tvrdení, že cieľom ruského návrhu je obmedziť postavenie i úlohu NATO v euroatlantickej bezpečnosti, oslabiť transatlantickú väzbu medzi USA a európskymi spojencami a zároveň spôsobiť prehĺbenie rozporov medzi členskými krajinami NATO i EÚ. Zároveň tvrdia, že návrh obsahuje iba rekapituláciu základných princípov medzinárodných vzťahov, ktoré už sú obsiahnuté v Zakladajúcom akte z Helsínk a že Rusku ide o zastavenie procesu rozširovania NATO smerom na východ a zabránenie prípadnému vstupu do NATO Gruzínska a Ukrajiny. Mnoho analytikov má podozrenie, že ruský návrh bol navrhnutý tak, aby marginalizoval USA mimo európske bezpečnostné záležitosti a zvyšoval závislosť Európy na Rusku najmä v otázkach energetickej bezpečnosti. Je pravda, že bezpečnostné výzvy sú príliš komplexné nato, aby ich zvládla jediná organizácia. NATO, EÚ a OBSE hrajú a budú aj naďalej hrať čoraz dôležitejšiu úlohu pri riadení transatlantických bezpečnostných problémoch, ale určite nie sú dokonalé a je potrebné ich vylepšiť. Je preto potrebné zvýšiť medzi nimi a Ruskom spoluprácu a dialóg. Kľúčovú úlohu v bezpečnostnom dialógu s Ruskom by mala zohrať EÚ, pretože má k Rusku bližšie ako NATO. Na oficiálnom stretnutí prezidenta Medvedeva s francúzskym prezidentom Sarkózom a nemeckou kancelárkou Merklovou v Dohville v októbri 2010 možno vidieť záujem zo strany Nemecka a Francúzska (vážené štáty v rámci EÚ) na ďalšom prehľbovaní vzťahov s Ruskom. Jedná sa o rusko-nemeckú iniciatívu o založení výboru Rusko-EÚ pre otázky zahraničnej politiky a bezpečnosti a tiež francúzsku myšlienku vybudovania spoločného priestoru v oblasti hospodárstva a bezpečnosti.

ZÁVER

Čo sa týka konkrétneho návrhu zmluvy o európskej bezpečnosti, nie je možné očakávať, že Rusko sa uspokojí s rokovaniami o jej návrhu iba na pôde OBSE a rezignuje na pokus dosiahnuť iniciovanie a inštitucionalizáciu osobitného medzinárodného procesu, v rámci ktorého by sa viedli rokovania o ruskom návrhu. Záujem Ruska o „návrat do systému európskej bezpečnosti“ je príliš silný na to, aby Rusko na tento záujem rezignovalo. V pozadí záujmu Ruska dosiahnuť postavenie v európskom systéme bezpečnosti, ktoré mu umožní byť súčasťou európskych riešení, sú nielen bezpečnostné, strategicko-vojenské a historicko-mentálne dôvody, ale i veľmi závažné hospodárske (energetické) dôvody.

V rámci bezpečnostného dialógu v oblasti európskej bezpečnosti do budúcnosti je nutné zohľadniť vzťahy Rusko – NATO, ktoré budú zohrávať v tomto procese podstatnú úlohu. Je nepravdepodobné, že NATO prijme ruský návrh v súčasnej podobe. Avšak oteplenie vzťahov Rusko – NATO je dôležitý predpoklad na to, aby Rusko mohlo participovať v systéme európskej bezpečnosti. Pozitívom je, že napriek sporným otázkam NATO uznáva Rusko ako globálneho hráča schopného prispieť k riešeniu mnohých konfliktov a naopak Rusko chápe význam Rady NATO – Rusko. Nová strategická koncepcia NATO načrtla niekoľko oblastí spolupráce NATO s Ruskom. Na summite NATO v Lisabone koncom novembra 2010 sa uskutočnilo rokovanie vo formáte Rada NATO – Rusko. Na stretnutí prijali Spoločnú revíziu bezpečnostných hrozieb 21. storočia a zhodli sa na spolupráci na protiraketovej obrane. Rusko zároveň potvrdilo odhodlanie pomáhať pri stabilizácii Afganistanu. Nová strategická koncepcia NATO znamená prehĺbenie vzťahov NATO – Rusko.

Čo sa týka smerovania Ruska a jeho bezpečnostnej politiky do budúcnosti, to bude predovšetkým závisieť od vnútorných a vonkajších činiteľov. Za takéto činitele možno považovať svetovú hospodársku krízu, rozširovanie NATO, vystupovanie Ruska na svetovej scéne a najmä to ako sa bude k Rusku stavať Západ. Je možné očakávať, že ak sa bude Rusko cítiť vo vzájomných vzťahoch menejcenné prípadne ohrozené, podnikne rázne kroky.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

- [1] BRAXATORIS, M. 2008. Zahraničné cesty prezidenta Medvedeva a zahraničnopolitická orientácia RF. [online]. Despite Borders. [09.02.2011]. Dostupné na internete: www.despiteborders.com/clanky/data/upimages/medvedev_SK.pdf
- [2] DULEBA, A. 2009: Návrh Ruska na vytvorenie nového európskeho bezpečnostného paktu. Bratislava: SFPA, 2009. 43 s. [online] SFPA [09.02.2011]. Dostupné na internete: <http://www.sfpa.sk/dokumenty/publikacie/282>
- [3] FATA, D., KRAMER, D.: Russia's Wrong Blueprint for European Security Marshall Fund in Washington, DC. [online]. 2010 [20.6.2011]. Dostupné na internete: <http://www.kas.de/usa/en/publications/18355/>
- [4] FRIDMAN, D. , SPIRIDONOV, A. : Vztah Rusko-NATO a skutečnost současného světa. In: Medzinárodní politika, roč. 26, 2002, č. 10, str. 11-12.
- [5] HAAS, M.: Medvedev's Security Policy: A Provisional Assessment. Russian Analytical Digest No. 62. 2009 [online]. 2010 [20.6.2011]. Dostupné na internete: http://www.clingendael.nl/publications/2009/20090618_cscp_medvedev_homan.pdf
- [6] HERPEN, M. : Medvedev 's proposal for a pan – European Secerity Pact. [online]. 2010 [20.6.2011]. Dostupné na internete: http://www.cicerofoundation.org/lectures/Marcel_H_Van_Herpen_Medvedevs_Proposal_for_a_Pan-European_Security_Pact.pdf
- [7] KEMPE, I. 2003 : Nemecko-ruské vzťahy: veľké očakávania, adekvátne výsledky? In Medzinárodné otázky 2/2003.[online]. [17.02.2011]. Dostupné na internete: http://www.aepress.sk/mot/mo2003_02.htm#01
- [8] K LAPÁČOVÁ, L. 2004 : Vzostupy a pády rusko-atlantického partnerstva. [online]. Global politics. [12.0.2011]. Dostupné na internete: <http://www.globalpolitics.cz/clanek/rusko-atlanticke-partnerstvi.html>

- [9] KONCEPCIA ZAHRANIČNEJ POLITIKY RUSKEJ FEDERÁCIE Z ROKU 2000. In: <http://www.mepoforum.sk/index.php?id=121>
- [10] KONECKÝ, D. 2002. Vzťahy NATO-Rusko po 11. zării 2001. In Medzinárodná politika, roč. 26, 2002, č. 7. ISSN 0543-7962, s. 14-16.
- [11] MAOFENG, Y., JINGLI, L.: Strategic Considerations Behind Russian Proposal for New European Security Treaty. [online]. 2010 [20.6.2011]. Dostupné na internete: <http://www.globalresearch.ca/index.php?context=va&aid=16351>
- [12] McNAMARA, S. 2010: Russia's proposed new European Security Treaty: A non-starter for the U.S. and Europe. [online]. 2010 [03.02.2011]. Dostupné na internete: <http://report.heritage.org/bg2463>
- [13] MEDVEDEV MÁ PREDSTAVU O BEZPEČNOSTNEJ ARCHITEKTÚRE V EURÓPE. [online]. 2009. EurActiv.sk. [03.02.2011]. Dostupné na internete: <http://www.euractiv.sk/obrana-a-bezpecnost/clanok/medvedev-ma-predstavu-o-bezpecnostnej-architekture-v-europe>
- [14] RUSKO, FRANCÚZSKO A NEMECKO POSUDZUJÚ PROBLÉMY EURÓPSKEJ BEZPEČNOSTI <http://slovak.ruvr.ru/2010/10/19/26934443.html>
- [15] Russia's Proposal on the Treaty on European Security: Reaction of Central Europe and the Commonwealth of Independent States. [online]. 2010 [20.6.2011]. Dostupné na internete: http://www.allacademic.com//meta/p_mla_apa_research_citation/4/9/9/9/7/pages499974/p499974-10.php

PhDr. Alena Budveselová
Akadémia ozbrojených síl generála M.R.Štefánika
Demänová 393
Liptovský Mikuláš 031 06
Alena.simcekova@aos.sk

PhDr. Milan Labuzík, CSc.
Akadémia ozbrojených síl generála M.R.Štefánika
Demänová 393
Liptovský Mikuláš 031 06
Milan.labuzik@aos.sk

HLADANIE VÝCHODISK PRI RIEŠENÍ AFGANSKEJ KRÍZY

Lubomír ČECH

ABSTRACT

The article deals with options of the regional approach to solving the Afghan question, items of which have occurred in American foreign policy in relation to so called leaving strategy of President Barack Obama. The attention is mostly focused on Afghan interests in the regional frame and approaches of regional players and western coalition partners to this topic. Conclusions point at the complexity of the regional approach in complicated competitive interests of involved countries that question its application for current solution of the Afghan crisis. .

Keywords: Afghan Question, Stalemate Situation, Regional Approach, Competitive Interests, Regional and Global Players.

ÚVOD

Roztrieštená afganská spoločnosť nie je pripravená prijať demokratické inštitúcie a západná podpora skorumpovanej vlády prezidenta Karzaja len preukázala, ako bezradní sú tí najlepší diplomati, organizátori, konzultanti a vojaci v prostredí, ktoré sa vymyká tradičným západným kategóriám. Od roku 2006, kedy sa Taliban opätovne skonsolidoval a vedie stále agresívnejšie akcie odporu, sa jednotky Spojených štátov a jeho koalíčných partnerov márne usilujú priniesť do krajiny pokoj a poriadok. Týmto silám hrozí rovnaký osud ako Britom v 19. storočí a Rusom v storočí minulom. Po skončení vojenskej akcie v Iraku sa Afganistan stal hlavnou americkou vojnovou dierou na peniaze, ktorá v dĺžke svojho trvania predstihla doposiaľ najdlhšiu americkú vojnu – vietnamskú. Napriek tomu, že na jej výsledok vsadil veľké množstvo politického kapitálu aj prezident Barack Obama, Spojené štáty stále tápu a situácia sa nezlepšuje. Šablónovité riešenia jednoducho v miestnych komplikovaných podmienkach nebudú a nemôžu fungovať.

Americká predstava o riešení afganskej otázky zapojením väčšieho počtu regionálnych aktérov spolu s postupným odovzdávaním zodpovednosti za vývoj v krajine na samotných Afgancov má svoje limity a obmedzenia. Článok sa venuje regionálnemu prístupu pri riešení afganskej krízy, jeho možnostiam a limitom.

1. REGIONÁLNY PRÍSTUP AKO SPÔSOB RIEŠENIA PATOVEJ SITUÁCIE V AFGANISTANE

Afganistane nesie všetky atribúty zlyhávajúceho štátu.¹ Keď v januári 2009 nastúpila nová americká administratíva, došlo vo vzťahu k Afganistanu k posunom, ktoré naznačili záujem Spojených štátov o vyviazanie sa z konfliktu, do ktorého vstúpili v roku 2001. Zmena prístupu avizovala tzv. „odchodovú stratégiu“ a úzko súvisela so zdôrazňovaním regionálneho prístupu² pri riešení afganskej problematiky. Obama vyhlásil: „Čo nemôžeme urobiť, je myslieť si, že iba vojenský prístup v Afganistane bude môcť vyriešiť naše problémy. Preto, čo hľadáme, je komplexná stratégia. A musí to byť odchodová stratégia ... Musí niesť odkaz, že súčasný stav nie je trvalý.“³

Americká politika voči Afganistanu zaznamenala nasledovné zmeny:

- v prvom rade bol zredukovaný cieľ - z budovania demokratického štátu v Afganistane na vytvorenie štátu dostatočne silného, aby sa do jeho vedenia nedostal Taliban, Al-Kájda alebo ktorákoľvek iná radikálna islamistická skupina,
- bol potvrdený dôraz na „rozloženie a porazenie“ Al-Kájdyy a zvýraznená zásada, že toto nie je dosiahnuteľné iba v Afganistane alebo v Afganistane a Pakistane osamote,
- tretí aspekt Obamovej politiky zdôrazňoval potrebu regionálneho prístupu k Afganistanu.

V súvislosti so zdôrazňovaním regionálneho prístupu nebolo administratíve nového amerického prezidenta zo začiatku celkom jasné, ako v rámci tohto prístupu zdôvodniť svoje postavenie a čo si pod týmto prístupom vlastne predstavuje. Odborníci na regionálnu problematiku uvádzajú, že zosúladiť všetky prírodné, ekonomické, politické, demografické, historické a iné faktory s rešpektovaním súčasných administratívnych pomerov, ktoré vytvárajú z každého štátu samostatný systém, je vždy zložitá a diskutabilná úloha.⁴

Problémom je samotné zadefinovanie regionálneho prístupu. Môže vyjadrovať politiku štátu, zameranú na regionálny rozvoj, ale tiež môže byť súhrnom vzťahov a pravidiel fungovania subjektov, politického diania a súperenia politických síl na regionálnej úrovni. Pričom v prvom prípade definovanie regionálnej politiky, jej postupov, nástrojov a toho, čo by vlastne mala riešiť, závisí od uhľa pohľadu a hodnôt pozorovateľa.

Regionálna politika vo svojich prístupoch tak môže byť pre niekoho efektívny nástroj znižovania regionálnych rozdielov, financovanie infraštruktúry a podpory ekonomických a politických subjektov v menej rozvinutých alebo problémových štátoch. Pre iného je to spoločná nadnárodná politika pomáhajúca rozvíjať zaostávajúce krajiny a prekonávať ich problémy. Ďalší pohľad na regionálny politický prístup ho dokonca môže odmietať s tým, že umelé vyrovnávanie rozdielov neprispieva k rastu ani k prekonávaniu rozdielov, ale skôr

¹ WEINBAUM, M.G. 2006. Afghanistan and Its Neighbors:..An Ever Dangerous Neighborhood [on line]. In: Special report. Washington: United States Institute of Peace, 2006. 20 s. [cit. 2011-06-09]. Dostupné na: <<http://www.usip.org/files/resources/sr162.pdf>>

² WOKOUN, R. 1984. Základy regionální geografie. Brno: UJEP, 1984. 36 s.; DEMEK, J. 1980. Teorie regionální geografie. Praha: UK, Acta UC, Geographica, XV, 1980. s. 43-52.

³ Afganistan: Američania uvažujú o „únikovej stratégii“. In: *EurActiv*[on line]. Dostupné na internete: <<http://www.euractiv.sk/obrana-a-bezpecnost/clanok/afganistan-americania-uvažuju-o-únikovej-strategii-012500>>

⁴ BAAR, V., ŠINDLER, P. 1988. *Regionální geografie světadílů a oceánů I: Afrika a Asie*. Ostrava: Pedagogická fakulta, 1988.

aktuálny stav konzervuje, či dokonca pôsobí kontraproduktívne a svojimi aktivitami vlastne vytvára „začarovaný kruh“.

Uvedené faktory determinovali aj americké názory na regionálny prístup pri riešení afganskej problematiky. Názory sa rozdeľovali do viacerých prúdov. Stúpenci vojenského riešenia ho prezentovali ako striktne vojenskú potrebu eliminovať útočisko Al-Kájdy, Talibanu a iných nepriateľských síl cez pakistanskú hranicu. Už v novembri 2008, v súlade s pokynmi predsedu zboru náčelníkov štábov admirála Michaela Mullena, sa mapy afganského bojového priestoru prekreslili tak, aby zahŕňali regióny paštúnskych kmeňových oblastí v západnom Pakistane.⁵

Rozšírením väzby do politickej sféry vznikol nasledovne koncept „AfPak“.⁶ Aj keď Pakistan argumentoval, že India predstavuje skutočnú hrozbu a že táto vymyslená entita mala byť „AfPakIn“, neústupčivé stanovisko Indie zabránilo, aby bola zahrnutá do tejto schémy. Ba čo viac, v čase druhého strategického zhodnotenia vojny ku koncu roka 2009 bolo jasné, že k Pakistanu sa musí pristupovať nie len ako k nástroju pre dosiahnutie amerických cieľov v Afganistane, ale koncept vzhľadom na skutočnú podstatu problému by mal niest' skôr názov „PakAf“. Napokon sa od tohto označenia upustilo kvôli ostrým protestom v Islamabad, ale presvedčenie, že úspech v Afganistane nemožno dosiahnuť bez spolupráce s Pakistanom, pretrváva.⁷

Konečne tretí výklad požiadaviek na „regionálny prístup“ znamenal niečo také ambiciózne ako je politická, vojenská a ekonomická spolupráca koalíčných partnerov a viac než pol tucta regionálnych štátov, založený na predpoklade, že všetci zdieľajú spoločný záujem o stabilitu Afganistanu a elimináciu domovskej pozície radikálov s regionálnym a globálnym programom a príjmom z obchodu s drogami. Veľmi pregnantne to vyjadril generál David Petraeus, veliteľ medzinárodných síl v Afganistane: „Nie je možné riešiť vnútorné výzvy v Afganistane bez toho, aby boli oslovení susedia Afganistanu. Je potrebný regionálny prístup ... bude potrebné vyvinúť a realizovať regionálnu stratégiu, ktorá zahŕňa Pakistan, Indiu, štáty Strednej Ázie a dokonca Čínu a Rusko a pravdepodobne aj Irán.“⁸

Tu je namieste si položiť otázku, či tieto štáty vôbec zdieľajú záujmy, ktoré USA a koalícia prostredníctvom regionálnej spolupráce sledujú.⁹ Je regionálna spolupráca cestou k úspechu v Afganistane? Vidia tieto kľúčové štáty svoje vlastné záujmy týkajúce sa boja proti terorizmu, vlády v Afganistane, jeho dlhodobej rekonštrukcie a hospodárskeho vývoja

⁵ DeYOUNG, K. 2008. *Obama to Explore New Approach in Afghanistan War*. [online] In: Washington Post. November 11, 2008 cit. [cit.2011-05-27]. Dostupné na internete: <<http://www.washingtonpost.com/wpdyn/content/article/2008/11/10/AR2008111002897.html>>

⁶ AfPak – neologizmus vymyslený Obamovým špeciálnym reprezentantom v Afganistane Richardom Holbrookom. Tento slovný novotvar poukazuje na čoraz väčšie prelínanie vývoja v Afganistane s problémami v Pakistane v dôsledku operácií talibanských bojovníkov aj na území Pakistanu, na ktorom majú svoje základne.

⁷ Bezprostredne potom, čo USA prišli s regionálnym prístupom pri riešení afganskej otázky, ho všetci poprední pakistanskí predstavitelia privítali. Bližšie viď: *Pakistan uvítal novú Obamovu stratégiu v regióne* [online]. 2009. SME 27.3.2011 [cit. 2011-06-08]. Dostupné na: <http://www.sme.sk/clanok_tlac.asp?cl=4368416>

⁸ PETRAEUS, D. 2010. “Remarks,” Passing the Baton Conference, Walter E. Washington Convention Center, Washington, D.C., hosted by the United States Institute of Peace, January 8, 2010. In: *Is a Regional Strategy Viable in Afghanistan?* [online] Washington: Carnegie Endowment for International Peace, 2010 [cit. 2011-05-27]. Dostupné na: <www.CarnegieEndowment.org/pubs>

⁹ SHAHID, S. 2009. Engaging Regional Players in Afghanistan. Threats and Opportunities. In: *A Report of the CSIS Post-Conflict Reconstruction*. [online]. Project on October 15, 2009 [cit. 2011-05-27]. Dostupné na: <http://csis.org/files/publication/091124_afghan_players_0.pdf>

takým spôsobom, že sa môže medzi nimi vybudovať konsenzus? Aby sme našli odpoveď je potrebné u zainteresovaných štátov definovať:

- Ich skutočné záujmy v Afganistane a ich zámery ohľadom politicko-vojenských aktivít v Afganistane.
- Taktiku krajiny (alebo v prípade Strednej Ázie skupiny krajín) ktorú uplatní, aby postupovala v intenciách svojich záujmov.
- Dopad tejto taktiky na dosiahnutie stability v Afganistane.
- Záujmy a politiku krajiny prelínajúcu sa so záujmami a politikou ostatných zainteresovaných krajín.
- Ako a za akých podmienok tieto záujmy, v prípade že si konkurujú, môžu byť uvedené do súladu.

Základná otázka o akceptovateľnosti regionálneho prístupu pri riešení krízy v Afganistane musí byť položená samotným Afgancom. V súčasnej situácii to znamená vláde, ktorá vládne evidentne zlyhávajúcemu štátu, ale aj ostatným miestnym politickým a kmeňovým aktérom, prístupným k rokovaniu. Ich pohľady na možný regionálny prístup pri riešení situácie v krajine, najmä hodnotenie záujmov susediacich štátov v porovnaní s kľúčovými národnými cieľmi Afganistanu nemusia byť rovnaké.

2. AFGANSKÉ ZÁUJMY V REGIONÁLNOM RÁMCI – POHĽAD Z KÁBULU

Súčasná kábulska vláda deklaruje, že národné ciele zahŕňajú dosiahnutie vnútornej stability, udržanie priateľských vzťahov so susednými krajinami a fungovanie krajiny ako obchodnej a tranzitnej križovatky spájajúcej Južnú a Strednú Áziu ako aj Čínu s Iránom a zvyškom Stredného Východu.¹⁰

Afganistan je chudobná, od mora odrezaná krajina, a preto verí tomu, že regionálny prístup môže pomôcť realizovať národné ciele. Krajina je ekonomicky závislá na susedoch, keďže väčšina jej obchodov je uskutočňovaná cez nich. Okrem toho v posledných desaťročiach sa Pakistan a Irán stali domovom miliónov afganských utečencov a návrat týchto ľudí z exilu bez spolupráce so susedmi Afganistanu je nemysliteľný. V Kábule preto veria, že regionálna dohoda o Afganistane je kľúčovým riešením pretrvávajúceho konfliktu v krajine. Radi by videli svoju krajinu ako stabilný štát prispievajúci k dosahovaniu regionálnej prosperity prostredníctvom nárastu obchodu a prepravy tovaru všetkého druhu.

Regionálny prístup musí skôr klásť dôraz na bežné možnosti, ako trvať na rozdieloch. Nanešťastie tu bude treba prekonávať prekážky. Niektoré ciele susedov Afganistanu a iných regionálnych krajín sú jeden s druhým v protiklade a prispievajú k nestabilite. Je to nielen súperenie Indie a Pakistanu o Kašmír a vzťahy Ruska a stredoázijských republík ohľadom želanej sféry vplyvu Moskvy. Množstvo regionálnych problémov je prepojených a ich

¹⁰ *Islamic Republic of Afghanistan, Afghanistan National Development Strategy (ANDS)* [online]. 2007. Draft Regional Cooperation Strategy for Afghanistan National Development Strategy (with Focus on Prioritization) October 1, 2007 [cit. 2011-05-27]. Dostupné na internete: <www.ands.gov.af/ands/jcmb/site/src/Meeting%20and%20Documents/Sixth%20%20JCMB/pdfs/Eng/11-Draft%20II%20Regional%20Cooperation%20Strategy%20%20English%20%202002%20Oct%207.23pm.pdf>.

riešenie vyžaduje multilaterálne dohody. Reálna spolupráca medzi Afganistanom a regiónom bude s najväčšou pravdepodobnosťou závisieť od stupňa riešenia regionálnych problémov. Sú to spory o hranice, ale aj nezhody ohľadom spoločného užívania vody. Súčasná politická a bezpečnostná situácia v Afganistane takisto komplikuje úspešnosť bilaterálnych a multilaterálnych dohôd.

Regionálna spolupráca môže priniesť benefity všetkým krajinám regiónu. Táto nová percepčia zvýšila hodnotu úlohy regionálnych orgánov ako sú Juhoázijská asociácia pre regionálnu spoluprácu, Ekonomická organizácia spolupráce a Šanghajska organizácia spolupráce (ŠOS).¹¹ Kvôli politickej opatrnosti a neriešeným problémom medzi regionálnymi krajinami ostávajú tieto multilaterálne inštitúcie neefektívne.

Dôležité komponenty regionálneho prístupu by mali zahŕňať ekonomickú spoluprácu, voľný obchod a prepravu oživením Hodvábnej cesty. K rozvoju regiónu môžu prispieť najmä kľúčové regionálne projekty, ako napr. tie, ktoré sú zamerané na prepravu energetických zdrojov a elektriny cez Strednú Áziu do Pakistanu a Indie. Podobný význam má budovanie železníc a diaľnic spájajúcich Strednú a Južnú Áziu, ako aj Čínu s Iránom. To isté sa týka aj dosiahnutie dohody o regulácii vody, keďže snehom pokryté pohoria Afganistanu sú hlavným zdrojom vody pre Pakistan, Irán a stredoázijské republiky ako Tadžikistan, Uzbekistan a Turkménsko.

Dlho zanedbávané podzemné zdroje minerálov v Afganistane predstavujú významnú príležitosť pre oblasť regionálnej spolupráce. Možnosti Číny, alebo iných krajín regiónu ako je Kazachstan, získať banské ťažobné kontrakty v Afganistane sú väčšie než kedykoľvek predtým. Týmto spôsobom sú zahraničné priame investície krajín regiónu reálnym príspevkom ku spolupráci v Afganistane a mali by pokračovať.

K novým podnetom regionálnej spolupráce prispel boj proti terorizmu, narkotikám, organizovanému zločinu a obchodu s nelegálnymi zbraňami.¹² Rast terorizmu, extrémizmu a militantných skupín v regióne, vrátane Číny je reálnou hrozbou pre všetky krajiny v regióne a vytvorenie regionálneho mechanizmu pre boj s týmito novými fenoménmi by mohol slúžiť ako nová príležitosť spolupráce. Súčasná afganská administratíva je presvedčená o tom, že boj proti terorizmu a radikálnym skupinám by nemal byť ponechaný len západným krajinám a Indii.¹³

Úspech regionálneho prístupu by mohol byť hodnotený na základe schopnosti budovať dôveru. Napríklad Afganistan a Pakistan vyjednávajú Dohodu o obchode a preprave, ktorá predstavuje výhody pre vytvorenie hospodárskych možností a možností vývoja na oboch stranách afgansko-pakistanskej hranice. Podobne aj bilaterálne dohody medzi Afganistanom, Iránom, Uzbekistanom a Turkménskom o dodávkach elektriny afganským mestám robia nové malé kroky týmto smerom.

¹¹ Väčšia bilaterálna spolupráca členských krajín ŠOS a Afganistanu, ako aj multilaterálna v rámci organizácie, spôsobuje zatiaľ jej pomerne malý vplyv na afganské záležitosti. Bližšie viď: KUMAR, L.CH., KALAM, M.A. 2010. In: *Shanghai Cooperation Organisation: Eurasian security through cooperation*. Calcutta., India: Azad Institute of Asian Studies, 2010. 197 s. ISBN 978-8175415805.

¹² Tento záujem opakovane potvrdili najvyšší predstavitelia Afganistanu, Pakistanu a Iránu na stretnutiach v rokoch 2009 a 2011 (pozn. autora)

¹³ DORRONSORO, G. 2010. *Afghanistan. Searching for Political Agreement*. [online] In: Washington: Carnegie Endowment for International Peace, April 12, 2010 [cit. 2011-05-27]. 42 s. Dostupné na internete: <http://www.carnegieendowment.org/files/searching_polit_agreement.pdf>

Napriek množstvu týchto možností nedostatkov politickej vôle, okrem iných faktorov, komplikuje vyhliadky na efektívnu regionálnu spoluprácu. Krajiny sa ešte musia popasovať s historickými rozdielmi a postupne sa pokúšať otvoriť novú kapitolu pre spoluprácu a súčinnosť pre dobro svojich ľudí.

Zo všetkých krajín regiónu len Pakistan má vážny teritoriálny spor s Afganistanom. Táto otvorená otázka je koreňom destabilizácie Afganistanu s Pakistanom. Okrem toho pakistanské úrady sú presvedčené, že sú pod tlakom dvoch nepriateľských susedov. Po strate veľkej časti územia v prospech oddeleného Bengálskeho štátu v roku 1971 (Bangladéš), sa pakistanskí lídri boja podobného oddelenia Balúčov na západe a Paštúnov v Severozápadnej pohraničnej provincii.

Plodné a konštruktívne vzťahy vždy fungovali medzi Afganistanom a Indiou. Dejiny zaznamenali indickú podporu centrálnej afganskej vláde počas náročných situácií. Jediný raz India oponovala režimu v Kábule, a to bolo počas éry Talibanu, keď tento režim zaviedol nepriateľskú politiku voči Dillí. Pakistan nie je jedinou krajinou, ktorá by mala výhody z bezpečného Afganistanu. India zdieľa záujem o pokojný Afganistan, pretože hľadá väčší prístup svojej hospodárskej produkcie na trhy Strednej Ázie a mohla by viac ťažiť z prístupu k tamjším zásobám nerastného bohatstva.

Irán, ktorý susedí s Afganistanom na západe, je ďalšou krajinou regiónu, ktorá v minulosti mala významný politický a hospodársky vplyv na Afganistan. Afganská politika Iránu za posledné tri desaťročia bola založená na získanie iránskeho vplyvu v tomto regióne pomocou narastajúcej úlohy šíitov v Afganistane. Na rozdiel od Pakistanu, Irán nemá žiadne teritoriálne spory s Afganistanom, ale nevyriešený spor o prístup k vode z Afganistanu by sa mohol prejavovať ako zdroj napätia a zapríčiniť budúce konflikty medzi týmito dvoma krajinami. Irán veľmi ťažko vníma americkú vojenskú prítomnosť v regióne a otvorene prejavuje svoju opozíciu voči prítomnosti Spojených štátov v Afganistane. Podobne má Irán aj vážne obavy z akéhokoľvek návratu k moci radikálneho hnutia Taliban.

Stredoázijské republiky od pádu Sovietskeho zväzu mali v Afganistane spoločný záujem - zamedziť rastu agresie a extrémizmu a cezhraničnej infiltrácii militantných skupín do prihraničných oblastí vlastných krajín.¹⁴ Stabilita Afganistanu by obmedzila vážne hrozby, ktoré tieto skupiny predstavujú. Prítomnosť amerických vojenských základní v Strednej Ázii ako aj nedávne rozhodnutie NATO použiť Rusko a stredoázijské republiky ako trasu pre zásobovanie ponúka stredoázijským republikám finančné a hospodárske podnety. Keďže stredoázijské republiky sú všetky odrezané od mora a závisia na Rusku čo sa týka prístupu k svetovým trhom, stabilný Afganistan môže ponúknuť ako alternatívu cenovo výhodný prístup cez Pakistan.

Problémy kvôli spoločnému využívaniu vody medzi Afganistanom a niekoľkými týmito krajinami by mohli vytvoriť napätie, nakoľko klimatické zmeny a časté suchá robia v tomto regióne zdroje vody vzácnymi.¹⁵ Limitujúcim faktorom je úloha Ruska, ktoré nebude ochotné vzdať sa svojho vplyvu na stredoázijské štáty z ekonomických a strategických dôvodov. Preto naplnenie cieľov stredoázijských štátov v Afganistane je podmienené naplnením ruskej predstavy o regionálnom vplyve.

¹⁴ KŇAZEVA, A. A. 2006. *Afganistan i bezopasnost' Central'noj Azii*. Vypusk 3. Bishkek : Občestvennyi fond Aleksandra Kňazeva; Institut nacional'noj strategii 2006. 350 s. ISBN 5-8355-1448-4.

¹⁵ JUZA, P. 2005. Voda v Strednej Ázii: nedocenená časovaná bomba? In: *Zahraničná politika*, 2005, číslo 6. s. 10-11. Dostupné na internete: <<http://www.zahranicnopolitika.sk/pub/users/martin/archiv%202005/6-2005.pdf>>

Čína až donedávna bola pasívnym hráčom v Afganistane a výlučne tu podporovala pakistanskú politiku kvôli svojej aliancii s touto krajinou. Avšak čínska taktika sa bude meniť z dvoch dôvodov. Prvým je čínsky rastúci záujem o afganské nerastné bohatstvo. Druhým je význam Afganistanu pre Čínu z pohľadu bezpečnosti. Posledných pár rokov v Číne rástol vplyv extrémistických a separatistických skupín ako je hnutie Ujgurov, ktoré má podporu radikálnych skupín, vrátane Al-Kájdy a Talibanu. Množstvo členov tohto hnutia, ktorí dostali paramilitárny výcvik a boli radikalizovaní v pakistanských výcvikových kempoch, predstavuje narastajúcu hrozbu pre stabilitu provincie Sin-t'iang v Číne. Napriek tomu väčšia časť úlohy Číny v obnove a vývoji Afganistanu bola obmedzená a pasívna.

Z pohľadu Afganistanu sa Rusko opätovne v regióne presadzuje a jeho ciele sú úzko späté s národnými záujmami v Strednej Ázii. Preto sa Rusko vážne zaoberá prítomnosťou jednotiek USA a NATO v Afganistane, nakoľko to znižuje jeho vplyv v regióne. Toto znepokojene potvrdila vo viacerých prípadoch ruská diplomacia vyjadreniami, že expanzia a modernizácia afganských vojenských základní, ako je letecká základňa Bagram (severne od Kábulu), je pre Rusko znepokojivá, keďže to môže znamenať dlhodobú prítomnosť Spojených štátov v Afganistane.

ZÁVER

Z predchádzajúcich riadkov je zrejmé, že veľa cieľov štátov regiónu je v protiklade s národnými cieľmi Afganistanu, ktoré zahŕňajú dosiahnutie vnútorného mieru, bezpečia a ekonomickej stability. Súčasná kábulska administratíva asi ťažko pripustí iné riešenie, ako to, že tieto ciele môžu byť dosiahnuté pomocou posilnenia vládnych inštitúcií a afganského bezpečnostného aparátu.¹⁶

Posúdenie komplementárnosti relevantných hráčov v Afganistane v rámci ich konkurenčných alebo zhodných záujmov skôr vedie k pesimizmu ohľadom úspechu regionálneho prístupu. Aktivity všetkých ostatných regionálnych aktérov zdôrazňujú jeden dôležitý moment. Aj keď je tu istý nesúlad v otázke ako presne majú byť charakterizované rôzne národné aktivity v Afganistane, všetky tieto aktivity majú rozdielny dopad na rôzne zaangażovaných aktérov, niektoré pozitívny, iné negatívny s rôznou intenzitou. Kritické aktivity kľúčových štátov podkopávajú záujmy iných dôležitých partnerov, čo vytvára značné pochybnosti, či súčasný regionálny prístup k Afganistanu je v súčasnosti možné aplikovať.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

1. DEMEK, J. 1980. *Teorie regionální geografie*. Praha: UK, Acta UC, Geographica, XV, 1980. s. 43-52.
2. DeYOUNG, K. 2008. Obama to Explore New Approach in Afghanistan War.[online] In: *Washington Post*. November 11, 2008 [cit.2011-05-27]. Dostupné na internete:

¹⁶ CHOREV, M., SHERMAN, J. 2010. The Prospects for Security and Political Reconciliation in Afghanistan: Local, National, and Regional Perspectives. In: *A Workshop Report* [online]. Cambridge: Belfer Center for Science and International Affairs, 2010 [cit 2011-05-09]. 16 s. Dostupné na: <<http://tuftsgloballeadership.org>>

- <<http://www.washingtonpost.com/wpdyn/content/article/2008/11/10/AR2008111002897.htm>>
3. DORRONSORO, G. 2010. *Afghanistan. Searching for Political Agreement*. [online] In: Washington: Carnegie Endowment for International Peace, April 12, 2010 [cit. 2011-05-27]. 42 s. Dostupné na internete:
<http://www.carnegieendowment.org/files/searching_polit_agreement.pdf>
 4. CHOREV, M., SHERMAN, J. 2010. The Prospects for Security and Political Reconciliation in Afghanistan: Local, National, and Regional Perspectives. In: *A Workshop Report* [online]. Cambridge: Belfer Center for Science and International Affairs, 2010 [cit 2011-05-09]. 16 s.
Dostupné na: <<http://tuftsgloballeadership.org>>
 5. HOFREITER, L. 2008. *Teória riešenia konfliktov*. Liptovský Mikuláš: Akadémia ozbrojených síl generála M.R. Štefánika so sídlom v Liptovskom Mikuláši, 2008. 206 s. ISBN 978-80-8040-347-8.
 6. *Islamic Republic of Afghanistan, Afghanistan National Development Strategy (ANDS)* [online]. 2007. Draft Regional Cooperation Strategy for Afghanistan National Development Strategy (with Focus on Prioritization) October 1, 2007 [cit. 2011-05-27].
Dostupné na internete:
<www.ands.gov.af/ands/jcmb/site/src/Meeting%20and%20Documents/Sixth%20%20JCMB/pdfs/Eng/11Draft%20II%20Regional%20Cooperation%20Strategy%20%20English%20%2002%20Oct%207.23pm.pdf>
 7. JUZA, P. 2005. Voda v Strednej Ázii: nedocenená časovaná bomba? In: *Zahraničná politika, 2005, číslo 6*. s. 10-11. Dostupné na internete:
<http://www.zahranicnapolitika.sk/pub/users/martin/archiv%202005/6-2005.pdf>
 8. KŇAZEV, A. A. 2006. *Afganistan i bezopasnost' Central'noj Azii*. Vypusk 3. Bishkek : Občestvennyi fond Aleksandra Kňazeva; Institut nacional'noj strategii 2006. 350 s. ISBN 5-8355-1448-4.
 9. KORZENIOWSKI, L. F. 2007. Securitologia na počátku XXI wieku. In: *Securitologia 2007, nr.6*. Krakow: Zeszyty Naukowe European Association for Security. 245 s. ISBN 978-83-925072-0-8. s. 181-192.
 10. KUMAR, L.CH., KALAM, M.A. 2010. *Shanghai Cooperation Organisation: Eurasian security through cooperation*. Calcutta., India: Azad Institute of Asian Studies, 2010. 197 s. ISBN 978-8175415805.
 11. LASICOVÁ, J., UŠIAK, J. Kognitívny prístup k problematike extrémizmu. In: *Příprava profesionálů obranných a bezpečnostných silách : Sborník příspěvků z mezinárodní vědecko-odborné konference konané dne 11. května 2010, Univerzita obrany v Brně*.

- Brno: Univerzita obrany, 2010, s. 137. ISBN 978-80-7231-762-2.
12. NEČAS, P., KELEMEN, M. Afghanistan: ultimate time for change? (in the context of the human and national security) 2009. In: *Politické vedy: časopis pre politológiu, najnovšie dejiny, medzinárodné vzťahy, bezpečnostné štúdiá*. Roč. 12, č. 2 (2009). ISSN 1335-2741 s. 128-137.
 13. PETRAEUS, D. 2010. "Remarks," Passing the Baton Conference, Walter E. Washington Convention Center, Washington, D.C., hosted by the United States Institute of Peace, January 8, 2010. In: *Is a Regional Strategy Viable in Afghamistan?* [online] Washington: Carnegie Endowment for International Peace, 2010 [cit. 2011-05-27].
Dostupné na: <www.CarnegieEndowment.org/pubs>
 14. SHAHID, S. 2009. Engaging Regional Players in Afghanistan. Threats and Opportunities. In: *A Report of the CSIS Post-Conflict Reconstruction*. [online]. Project on October 15, 2009 [cit. 2011-05-27]. Dostupné na:
<http://csis.org/files/publication/091124_afghan_players_0.pdf>
 15. UŠIAK, J., ONDRIA, P. Nové bezpečnostné štúdie. In *Mezinárodní Baťova konference pro doktorandy a mladé vědecké pracovníky : 6. ročník: 15. dubna 2010, Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně*. Zlín: Univerzita Tomáše Bati, 2010, s. 7. ISBN 978-80-7318-922-8.
 16. WEINBAUM, M.G. 2006. Afghanistan and Its Neighbors: An Ever Dangerous Neighborhood [on line]. In: *Special report. Washington: United States Institute of Peace, 2006*. 20 s. [cit. 2011-06-09]. Dostupné na:
<<http://www.usip.org/files/resources/sr162.pdf>>

Dr. Ľubomír ČECH, CSc.
Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
lubomir.cech@euba.sk

VOJENSKÁ DIPLOMACIA, POLITIKA A SPRAVODAJSKÉ SLUŽBY V DEMOKRATICKEJ SPOLOČNOSTI

Ladislav ČERI

ABSTRACT

Period of fundamental social change, gathering experience and building institutions of the young Slovak Republic has long been over. Comes a time when we need to honestly consider how the role of executive power to enter diplomacy and intelligence and how to effectively perform the role of intelligence services in the security of the country.

We will need to review political tasks for diplomacy and intelligence but also to assess the ability and competence of those services and give executive to provide qualified information on preventive action in its decision-making process. I am convinced that the topics addressed in an open and professional and political level will help as to the improvement of social order for these services, as well as the attitude and performance of these services.

Keywords: diplomacy, politics, intelligence services, administration

ÚVOD

Príspevok sa zaoberá miestom vojenskej diplomacie a vzťahom politiky a spravodajských služieb v demokratickej spoločnosti. Cieľom nebolo podrobne popísať celý systém vojenskej diplomacie, ani analyzovať proces spravodajskej činnosti, ale zvýrazniť ich vzájomné väzby a vzťahy v tomto procese. Príbehy zlyhania spravodajských služieb, napríklad zle vykonanou transformáciou, nekonceptným úlohovaním alebo neexistenciou kontroly, majú obcejšiu platnosť a nevyhli sa ani CIA a administratíve USA, ani našim susedom. „Politici a byrokrati – často uprednostňujú manipuláciu pred službou občanom“.¹

Mnohí sme sa zúčastnili komplikovaného obdobia zásadných spoločenských zmien akcelerovaných demokratizačným procesom v roku 1989. Bolo ambiciózne založiť v roku 1993 vlastný štát a vybudovať všetky potrebné inštitúcie, vrátane armády, diplomatických a spravodajských služieb, zabezpečiť právny rámec ich činnosti, finančné prostriedky na ich prevádzku, výber a výcvik príslušníkov ozbrojených síl.

Toto obdobie zbierania skúseností a budovania základných inštitúcií mladej Slovenskej republiky ale už máme dávno za sebou, a ako povedal predseda Osobitného kontrolného výboru NR SR na kontrolu činnosti SIS Ing. Pavol Prokopovič – „prichádza obdobie, keď sa

musíme poctivo zamyslieť ako výkonná moc zadáva úlohy diplomacii a spravodajským službám a ako efektívne plnia tieto úlohy spravodajské služby pri zaistovaní bezpečnosti SR.

Bude nutné prehodnotiť politické zadania, a zo zákona vyplývajúce úlohy pre diplomaciu a spravodajskú službu, ale aj zhodnotiť schopnosti a spôsobilosti uvedených služieb poskytnúť exekutive kvalifikované informácie na preventívnu činnosť v jej rozhodovacom procese.

Predpokladáme, že to sú výzvy stojace pred politikmi, diplomatickými a spravodajskými službami na začiatku dvadsiateho prvého storočia, ktoré je ovplyvnené celosvetovou hospodárskou krízou, nárastom terorizmu a ďalšími potencionálnymi hrozbami, ktoré so sebou toto obdobie prináša.

Spoliehanie sa na „knihy“ rôznych farieb a očakávanie štrukturálnych, organizačných, metodických alebo iných zázrakov je nepodložené. Musíme vytvoriť vhodné podmienky, umožňujúce skutočne kvalitnú diplomatickú a spravodajskú činnosť, a do maximálnej možnej miery odstrániť politické vplyvy. Pôsobnosť, ale aj spôsobilosti týchto služieb by mali byť preformulované podľa charakteru súčasných hrozieb v neustále sa meniacom bezpečnostnom prostredí. Týmto podmienkam by mala byť prispôbená štruktúra diplomatických a spravodajských služieb. Som presvedčený, že témy otvorené a riešené na odbornej a politickej úrovni prispievajú k skvalitneniu spoločenskej objednávky pre tieto služby, ako aj postoj a výkonu týchto služieb. Situácia v mimovládnych organizáciách alebo v treťom sektore, a ich spôsobilosť zhodnotiť aké legislatívne alebo organizačné opatrenia je nutné spraviť v uvedených službách, ale aj obecné v ozbrojených silách je otázna.

„Veľmi ľahko sa dá pozorovať dvojaký meter na to, čo bolo za bývalých vlád, v porovnaní s dneškom. Táto situácia vyústila do súčasného stavu, keď na Slovensku nemáme žiadne mimovládne organizácie v pravom slova zmysle, pretože tie naše sú so zahraničným think-tankom neporovnateľné“². Verím, že práve takéto konferencie dajú podnet riešiť otvorené otázky na širokej vojensko-odbornej úrovni, uvedomujúc si zodpovednosť za našu bezpečnosť.

1 DIPLOMACIA A VOJENSKÁ DIPLOMACIA

Diplomacia je primárnym prostriedkom komunikácie medzi štátmi. Umožňuje im udržiavať regulárne a komplexné vzťahy. Ide o prostriedok, ktorý sprostredkúva kontakty medzi dvoma a viacerými aktérmi v medzinárodnom spoločenstve. Pomenovanie a definíciu diplomacie, (ktorá je uznávaná dodnes), zaviedol do tohto systému Edmund [Burke](#) v roku 1796. Diplomacia je hlavný prostriedok zahranično-politickej činnosti štátu, ktorá smeruje k uskutočňovaniu jeho zahraničnej politiky, k realizácii jeho cieľov na medzinárodnej scéne, k hájeniu jeho práv a záujmov v zahraničí.

Diplomatické styky sa nadväzujú vzájomnou dohodou. Dohoda o nadviazaní diplomatických stykov je podmienená predchádzajúcim uznaním štátu. Začiatok diplomatických stykov nastáva de iure aj de facto vzájomnou výmenou diplomatických záujmov.³

Orgány štátu pre medzinárodný styk a riadenie a realizáciu medzinárodných stykov:
-vnútroštátne orgány /pôsobia v rámci štruktúry ústredných orgánov štátnej správy/;
-zahraničné orgány /pôsobia v systéme dipl. zastúpení štátu v zahraničí/.

Najvyšší orgán štátu pre medzinárodné styky ja hlava štátu /prezident, panovník.../. Má reprezentatívnu povahu a prislúcha jej právo zastupovať štát navonok bez osobitnej plnej moci, kým tento úrad zastáva. Medzi hlavné kompetencie hlavy štátu patrí zastupovať štát

navonok, dojednávať a ratifikovať medzinárodné zmluvy, vysielat' a prijímať diplomatických zástupcov, vypovedať vojnu alebo vyhlasovať vojnový stav, uzatvárať medzinárodný mierové zmluvy, udeľovať plnú moc v mene štátu na prerokovanie a uzatváranie medzinárodných zmlúv.

Najdôležitejším orgánom štátu pre medzinárodný styk je vláda, ktorá ako najvyšší orgán štátnej správy riadi aj zahraničné styky štátu. Osobitné postavenie má vo vláde jej predseda, ktorý má právo dojednávať medzinárodné zmluvy s cudzími vládami, pozývať a prijímať zástupcov iných vlád a viesť s nimi rokovania bez osobitnej plnej moci. Pri oficiálnom pobyte na území iného štátu požíva predseda vlády a jej členovia výsady a imunity ako diplomatický zástupcovia.

Zahranické orgány štátu pre medzinárodný styk členíme podľa rozsahu ich kompetencií na: diplomatické a nediplomatické. Podľa dĺžky trvania ich kompetencií na - stále a dočasné. Stále diplomatické orgány v zahraničí sú kompetentné konať za svoj štát v súlade s diplomatickým poslaním orgánu a sú poverené trvalým zastupovaním štátu.

Patria sem zastupiteľské úrady /diplomatické misie/ a stále misie pri medzinárodných organizáciách. Medzi stále, ale nediplomatické orgány štátu v zahraničí patria konzulárne úrady, ktoré nevykonávajú politickú funkciu, majú obmedzené výsady a imunity. Dočasné medzinárodné orgány štátu sú poverené len určitými, spravidla časovo obmedzenými právomocami a pôsobia ad hoc. Patria sem napríklad osobitné misie a delegácie.

1.1 VOJENSKÁ DIPLOMACIA

Vojenská diplomacia predstavuje aktivitu, ktorú vykonáva poverenec ministerstva obrany v cudzej krajine, v stálej delegácii pri medzinárodnej organizácii alebo dočasnej delegácii na medzinárodnej konferencii.

Vzhľadom na množstvo rozmanitých prostriedkov, ktoré vojenská diplomacia využíva pri plnení svojich cieľov, je vojenská diplomacia nástrojom zahraničnej politiky štátu a zároveň strategickým nástrojom. Tvorí súčasť komplexnej sústavy diplomacie. Opiera sa o ekonomický a vojenský potenciál krajiny a súvisí s jej bezpečnostnou politikou.

Pôsobenie pracovníkov spravodajských služieb na diplomatických postoch je jednou z dôležitých metód prieniku spravodajských služieb a legalizovanie ich agentov v cudzom štáte.

Činnosť týchto osôb býva vždy pod kontrolou kontrašpionážnej služby v hostiteľskej krajine. V čase mieru je napríklad vojenský pridelenec poverený informovať domovskú krajinu o politickej a bezpečnostnej situácii v krajine prijímajúcej. Slúžia na to oficiálne správy a osobné vyjadrenia rezidenta, ale aj mnohé iné neoficiálne prostriedky.

Vojenská diplomacia ako celok má niekoľko podoblastí:

- a) mierová vojenská diplomacia, ktorá zahŕňa preventívnu diplomáciu, uskutočňovanie diplomatických stykov v ohrozenom regióne, mierové misie, sankcie a manažment konfliktu;
- b) vojenská diplomacia v stave vojny. Jej nástrojmi sú koerzívna diplomacia, manažment konfliktu, gunboat diplomacy, vojenské akcie, propaganda, špionáž atď.

Blízke termínu vojenská diplomacia je preventívna diplomacia. Preventívna diplomacia vychádza z predpokladu, že skupina štátov má právo prevencie eskalácii konfliktu.

Pri snahe zabrániť konfliktu je využívaná hlavne soft power. Ide o schopnosť politického subjektu /štátu/, ovplyvniť správanie alebo záujmy iných politických subjektov prostredníctvom kultúrnych a ideologických prostriedkov.

Soft power leží v ostrom kontraste s hard power štátu, ktorá bola po stáročia dominantnou prostredníctvom kvantitatívnych merítok ako je vojenská sila, HDP a veľkosť populácie. Hard power predstavuje schopnosť národa donútiť iný národ, aby sledoval ten istý kurz záujmov. Základným donucovacím prostriedkom je vojenská sila, t.j. koerzívna diplomacia, vojna, spoločná aliancia, zastrašovanie, obrana a ekonomická sila. Koerzívna diplomacia predstavuje prostriedok, ktorým sa potlačí požiadavka protistrany pod hrozbou trestu alebo použitia sily. Sporným nástrojom vojenskej diplomacie je dodnes gunboat diplomacie. Predstavuje využitie vojenskej sily k podpore diplomatických rozhovorov, ich urýchleniu a skorému koncu so želaným výsledkom ale aj formu koerzívnej diplomacie.⁴

Jedným z autorov, ktorý kritizujú využívanie gunboat diplomacie ako jeden z prostriedkov modernej diplomacie, je Peter Nailor. Tvrdí, že „*mohla byť osožná vo svete, ktorý nepoznal jedného mocného hegemóna spomedzi ostatných. Vo svete, kde právo na vojnu bolo praktickým a legitímnym prostriedkom štátnej moci na dosiahnutie národných záujmov.*“⁵

Členstvo Slovenskej republiky v NATO a EÚ výrazne zmenilo jej bezpečnostné postavenie a vytvára kvalitatívne nové predpoklady na realizáciu jej bezpečnostných záujmov.

Slovensko sa stalo integrálnou súčasťou euroatlantického bezpečnostného spoločenstva a získalo zmluvne viazané bezpečnostné záruky. SR sa stala spolugarantom bezpečnosti spojencov. Základný cieľ svojej obrannej politiky SR realizuje z pozície euroatlantickej orientácie. Členstvo v NATO a EÚ pokladá za rozhodujúcu záruku svojej bezpečnosti a obranyschopnosti. Stotožňuje sa so základnými cieľmi a úlohami, ktoré vyplývajú zo Strategickej koncepcie NATO a Európskej bezpečnostnej stratégie. Členstvo v NATO a EÚ v oblasti vojenskej diplomacie znamená predovšetkým zvýšenie jej váhy a významu voči našim spojencom. Vojenská diplomacia bude musieť čo najrýchlejšie reflektovať celkový trend v tejto oblasti – posun od bilaterálnej k multilaterálnej diplomacii. Jednou z prvých výziev je posilnenie koncepčných a analytických kapacít MOSR/SEOPMVL (Sekcia obrannej politiky, medzinárodných vzťahov a legislatívy) a rozšírenie tzv. bezpečnostno-politickej komunity. Mala by to byť komunita expertov, ktorá bude spôsobilá vyslať jasný signál, že SR je schopná čeliť novodobým výzvam v oblasti bezpečnostnej politiky, obrany a diplomacie a má k dispozícii think-tank na medzinárodnej úrovni.⁶

1.2 DIPLOMACIA A SPRAVODAJSKÉ SLUŽBY

Diplomacia a spravodajské služby majú svoje miesto v demokratickej spoločnosti, pretože ich činnosť je nezastupiteľná a stále potrebná. Bolo by však žiaduce, aby aj oni sami prevzali - vzhľadom k svojmu výnimočnému postaveniu - aj svoju časť zodpovednosti za stav sveta /alebo aspoň ozbrojených síl/. Toho však nie je možné dosiahnuť lepšie, než svojim novým seba pochopením, zahrňujúcim aj historické skúsenosti a etické aspekty. To predpokladá interdisciplinárny prístup.⁷

Diplomacia vznikla ako nadstavba nad spravodajstvom. Diplomacia stanovuje úlohy pre spravodajstvo tam, kde nie je schopná získať informácie svojimi vlastnými silami a prostriedkami využíva diplomatického krytia pre spravodajský prienik.⁸

Definícia základných pojmov:

Spravodajská činnosť (výzvedná - špionážna) – „je to cieľavedomá ľudská činnosť, ktorá je založená na utajovanom získavaní a spracovaní cudzích utajovaných informácií“.

Spravodajská služba (tajná služba) – „je to inštitúcia (zvyčajne štátna) slúžiaca vláde k získavaniu, analyzovaniu a k distribúcií informácií (získaných spravodajskou činnosťou), ktoré majú napomáhať politickým (vojenským) predstaviteľom prijímať čo najlepšie rozhodnutia“.

Spravodajské služby môžeme podľa smeru pôsobenia rozdeliť na služby s vonkajšou pôsobnosťou – „rozvedka“ a na služby s vnútornou pôsobnosťou – „kontrarozvedka“.

Podľa zamerania môžeme spravodajské služby rozdeliť na civilné (SIS, CIA, MOSSAD...) a vojenské (VS, DIA, GRU...).

Podľa úrovne spravodajskej činnosti, rozsahu úloh a hĺbky priestoru spravodajské služby členíme na: -strategické spravodajstvo (Strategic Intelligence),

-operačné spravodajstvo (Operational Intelligence) a

-taktické spravodajstvo – (Combat / Tactical Intelligence).

1.3 LEGISLATÍVA A SPRAVODAJSKÉ SLUŽBY

V SR je zavedený americký model spravodajských služieb, ktorý člení spravodajské agentúry na civilné a vojenské. Civilnú spravodajskú službu zastupuje Slovenská informačná služba (SIS), ktorá sa ďalej člení na rozvedku SIS a kontrarozvedku SIS.

Vojenské spravodajstvo (VS) zastupuje Vojenská spravodajská služba (VSS) – rozvedka a Vojenské obranné spravodajstvo (VOS) – kontrarozvedka.

Základným problémom pri tvorbe rôznych modelov spravodajských služieb je ako zdokonaľiť model prenosu objednávky výkonnej moci na spravodajské služby v rozsahu zákonom stanovených úloh a jeho spätnú väzbu na spravodajské služby. Ako zabezpečiť schopnosť spravodajských služieb poskytnúť v tomto systéme kvalifikované informácie na preventívnu činnosť v rozhodovacom procese exekutívy? Aké legislatívne a organizačné opatrenia je nutné spraviť a ako zmeniť legislatívu platnú od roku 1994? Základná legislatíva v oblasti spravodajských služieb tiež definuje rozsah kontroly, kto ju má vykonávať a ako: Slovenská informačná služba - Zákon o SIS č. 166/2003 Z. z.;

Vojenské spravodajstvo - Zákon o VS č. 198/1994 Z. z. a Štatút vojenského spravodajstva. Zákon o ochrane utajovaných skutočností č. 215/2004 Z. z. a ďalšie.

Uznesením č. 699 z 15. 8. 2007 vláda Slovenskej republiky schválila návrh zákona o SIS a vojenskom spravodajstve. Už teraz je jasné, že sa bude meniť. Slovenská informačná služba, Vojenské obranné spravodajstvo a Vojenská spravodajská služba by sa mali riadiť jedným spoločným zákonom.⁹ Návrh, ktorý pripravili ministerstvo obrany a SIS, pripomienkujú koalíčné strany. „Keďže návrh zákona je len v počiatočnej fáze a ešte prejde celým legislatívnym procesom, a minister obrany (MiO) E. Galko plánuje v ňom urobiť viaceré korektúry“. SIS by sa mali rozšíriť právomoci. Mala by sa z nej stať inštitúcia určená aj na riadenie a výkon zvláštnych operácií a niektoré jej právomoci by mali byť podobné polícii.

SIS a jej riaditeľ sa momentálne zodpovedajú Rade obrany štátu, ktorá tiež dáva službe úlohy. Tieto právomoci majú po novom prejsť priamo pod predsedníčku vlády.

Navrhuje sa jeden zákon pre Slovenskú informačnú službu, vojenskú kontrarozvedku i rozvedku, priama zodpovednosť za SIS bude na premiérovi, a za VOS a VSS na ministrovi obrany, rozšírenie právomocí SIS, okrem získavania a vyhodnocovania informácií aj o

riadenie a výkon špeciálnych operácií, niektoré právomoci SIS by mali byť podobné právomociam represívnych orgánov, parlamentné výbory mali väčšie možnosti kontroly, mohli by sa vyjadrovať aj ku kandidátom na riaditeľov a pozvať si ich na vypočutie.

Zmeniť sa má aj systém kontroly nad tajnými službami. Zostal by na parlamente aj jeho zvláštnych výboroch, poslanci výborov sa však doteraz o činnosti služieb mohli informovať len v parlamente a od riaditeľa.

Návrh by im mal dať možnosť vytvoriť osobitné kontrolné komisie, ktoré by mohli získavať informácie priamo v sídle služieb a na niektoré veci by sa mohli pýtať iných príslušníkov služby než riaditeľov. Naďalej by platilo, že členovia výborov nemusia mať bežné bezpečnostné previerky. V návrhu sa pomerne široko píše aj o preverovaní prípadných sťažností občanov na činnosť služieb. MiO L. Galko uznáva, že ak by sa mali poslanci bližšie zoznamovať s prácou služieb, mali by mať previerky. „Obávam sa, že politická vôľa na takýto krok neexistuje. Je to ešte silnejšie ako zrušenie imunity,“ myslí si o previerkach poslancov.

2 POLITICKÁ MOC A SPRAVODAJSKÉ SLUŽBY

Politika je cieľavedomá, plánovaná činnosť na presadenie názorov skupiny alebo jednotlivcov, získanie moci alebo podieľanie sa na moci. Politika je zdrojom stability a dynamiky spoločnosti a často je zdrojom konfliktov záujmov a mocenských potenciálov, ktoré môžu mať zničujúce účinky.

Rovnováha v medzinárodných vzťahoch je objektívnou zákonitosťou fungovania vzťahov a výsledkom pôsobenia konkrétnych aktérov medzinárodných vzťahov. Dosahovanie rovnováhy súvisí s uplatňovaním mocenských postupov /napr. vojna/.

Bezpečnostná stratégia SR (BS SR) identifikuje nasledujúce hlavné hrozby:

možnosť získania a použitia zbraní hromadného ničenia a niektorých ich nosičov teroristickými skupinami, prípadne zlyhávajúcimi štátmi, terorizmus, šírenie zbraní hromadného ničenia a ich nosičov, zlyhávajúce štáty, regionálne konflikty, organizovaný zločin, zraniteľnosť informačných a komunikačných systémov, nelegálna a nekontrolovateľná migrácia a aktivity cudzích spravodajských služieb.

Identifikácia nosných hrozieb je adekvátna. Za pozitívne v BS SR je možné označiť použitie termínu „kritická infraštruktúra“, ktorý sa na Slovensku v dokumente tohto významu objavuje po prvý krát. Najväčším problémom tejto časti BS SR je podľa bezpečnostného experta R. Lamla - použitie pojmu „zlyhávajúce štáty“. Otázkou ale je, či obsah týchto pojmov zodpovedá našim potrebám identifikovať bezpečnostné hrozby pre SR.

Podľa bezpečnostného experta Marka Lowenthala dokonca „rast bezpečnostných rizík a hrozieb vo svete paradoxne pomáha spravodajským službám uľahčovať si prácu a dokonca v súlade so zákonmi. Po teroristických útokoch z 11. septembra 2001 na objekty v USA sa služby aj vlády demokratických krajín usilujú a často úspešne o rozšírenie právomocí pri zabezpečovaní efektívneho spravodajského pokrývania záujmových oblastí“.

V demokracii medzi politikmi a spravodajskými službami existuje permanentne konfliktná väzba, pretože politici niekedy podceňujú alebo, a to častejšie - extrémne preceňujú aktivity spravodajských služieb a spravodajskú produkciu. Uvedená charakteristika súvisí s tým, že spravodajské služby disponujú právomocami, technikou a technológiami, ktoré im umožňujú utajene zhromažďovať citlivé informácie. Práve z týchto dôvodov sa politici cieľavedome snažia o získaniu vplyvu v spravodajských službách.

Poslaním spravodajskej služby je predovšetkým predísť strategickému prekvapeniu, pripravovať dlhodobé prognózy a podporovať politické postupy. Ďalej získavať utajené informácie o potrebách, zdrojoch a metódach potenciálneho protivníka.

V takomto rámci by mali politici definovať svoje očakávania od spravodajských služieb. Ako úspech, a to nie len spravodajských služieb, ale aj celej spoločnosti na poli bezpečnosti môžeme označiť napríklad:¹¹

1. v trestnom práve hmotnom boli definované nové trestné činy a trestné sadzby;
2. v trestnom práve procesnom sa policajným a ďalším represívnym orgánom uľahčili niektoré procedúry, predĺžili niektoré lehoty zadržania atď.,
3. v oblasti "cudzineckej" problematiky došlo k rade reštrikcií;
4. podstatne sa sprísnila pravidlá tzv. fyzickej bezpečnosti, vrátane organizačných reštrikcií do istej miery obmedzujúce slobodu pohybu na niektorých zraniteľných miestach (letisko), do praxe sa zavádzajú monitorovacie kamerové systémy v spojení so softvéri umožňujúce identifikáciu osôb z obrazu a tzv. biometrické metódy; v tej súvislosti sa zakazuje maskovanie a zahaľovanie osôb v istých situáciách;
5. v krajinách, v ktorých to doteraz nebolo zvykom (USA a VB), sa uvažuje o zavedení IDC;
6. daňové orgány a fin. inštitúcie získali nové prístupy k dátam a právomoci, napr. zmrazovať účty, účelom je postihnúť prania špinavých peňazí a financovania terorizmu;
7. sú vypracované reglementujúce pravidlá pre akútne núdzové situácie;
8. niektoré polície a spravodajské služby (Taliansko) dosiahli lepšiu právnu ochranu svojich príslušníkov, ktorí pod hlbokým krytím (utajením) prenikajú do zločineckého prostredia;
9. poskytovatelia komunikačných služieb sú povinní dôsledne a dlhšie uchovávať interné záznamy o uskutočnených spojeniach, aby ich mohli poskytnúť oprávneným inštitúciám;
10. sťažuje sa dostupnosť sofistikovaných šifrovacích technológií;
11. políciám a spravodajským službám sa uľahčilo oprávnenia odpočúvania všetkého druhu, vrátane elektronickej pošty, pohybu subjektov na internete, obdržanie výpisu volaných čísiel; 12. boli odstránené zákonné bariéry poskytovanie informácií medzi trestnými orgánmi a spravodajskými službami.

Proti uvedeným opatreniam sa pomerne skoro po 11. septembri zdvihla vlna odporu zo strany odporcov vlád, právnických združení a organizácií obrancov ľudských práv. V médiách zaznievali veľmi emocionálne výlevy typu „Veľký brat už je tu“, tvrdenie o návrate policajného štátu, debata o „výmene bezpečnosti za základné slobody“. Pozícia širokej verejnosti je však relatívne ústretová; vlády sú ochotné od určitých projektov ustúpiť a nové prísnejšie zákony majú väčšinou svoje poistky proti zneužitiu alebo dokonca niektoré opatrenia sa zvažujú ako dočasné.

3 RIADENIE A KONTROLA SPRAVODAJSKÝCH SLUŽIEB V DEMOKRATICKEJ SPOLOČNOSTI

Demokratická spoločnosť a spravodajské služby - ide to vôbec dohromady?

Jediné, čo sa dá reálne pripraviť, sú vhodné podmienky, umožňujúce skutočne kvalitnú spravodajskú činnosť a odstraňujúci do maximálnej novej miery politické vplyvy.

„Spravodajské informácie vo vláde majú zvyčajne vyhranený význam – majú špeciálne asociácie s medzinárodnými vzťahmi, obranou, národnou bezpečnosťou a utajovaním a so špecializovanými inštitúciami označenými, ako „spravodajské“ (Michael Herman).

„Poznanie na základe spravodajských informácií možno opísať ako „istý druh poznania“, spravodajskú službu, ako „druh organizácie, ktorá produkuje toto poznanie“ a spravodajskú činnosť ako „aktivitu vykonávanú spravodajskou organizáciou“ (Sherman Kent).

3.1 RIADENIE SPRAVODAJSKÝCH SLUŽIEB

Riadiť spravodajskú službu znamená mať ju na starosti, byť za ňu zodpovedný a byť schopný viesť a ovplyvňovať danú spravodajskú úlohu.

Vzťahy medzi politickým vedením štátu a spravodajskými službami v praxi často nefungujú dobre. Medzi rolami profesionálnych spravodajcov a rolami sféry politiky (tj. politických strán a hnutí, verejnej správy, ústavných činiteľov) panuje inherentnú napätie, ak nepoviem konflikt. Napätie medzi rolami sveta politiky a sveta spravodajstva nie je ničím národne špecifickým, stretávame sa s ním všade.

Najvšeobecnejšie formulovaná rámcové základné zameranie mávajú spravodajské služby definovaná vo svojich zriaďovacích zákonoch. Služby preto môžu vo vymedzenom mandáte konať z vlastnej iniciatívy bez toho, aby museli čakať na špecifikovanie problému "zhora". Úlohy spravodajských služieb vo všeobecnosti môžeme odvodiť zo základných zameraní štátnej politiky, ktoré sú často formulované vo zverejnených doktrínach (tj. dokumentoch typu Bezpečnostná stratégia, Biela kniha atď.) alebo v uverejnených vládnych programoch.

Konkrétnejšie a adresnejšie či detailnejšie (ale stále ešte pomerne všeobecné) bývajú zoznamy dlhodobých priorít, ktoré v niektorých krajinách schvaľuje vláda alebo jej orgány.

Zoznamy priorít sú spravidla neverejné, utajené. Niektoré zadania sa časom stávajú "trvalými zadaniami", pretože problém je dlhodobý. V politicky najzrelejších demokraciách je pravidlom, že katalóg úloh či zoznam priorít vládnej politici prerokujú aj s reprezentantmi opozície.

Je účelné, keď vláda spravodajským službám v predstihu oznámi svoj strednodobý plán v oblasti hospodárskej politiky a mimoriadnych plánov týkajúcich sa rozpočtu - pripravované privatizácie, deblokácie, prípadne investičná politiku.

V dobre riadených spravodajských systémoch zostáva časť produkčných kapacít spravodajských služieb rezervovaná pre problémy a hrozby, ktoré ešte nie sú úplne presne rozpoznané (a neboli ešte sekuritizované širšou bezpečnostnou komunitou, tým menej verejnosťou). Nemožno ich vopred naplánovať. Produktom tejto spravodajskej činnosti je potom síce vopred nevyžiadaná, ale dôležitá signalizácia alebo varovania.

Model funguje takto: odborný aparát služby vytvorí katalóg úloh, šéfovia služby vysvetlia všetky prečo a politik ich "iba" skontroluje. To je reálne existujúci, hoci nie príliš priznávaný stav. Môžeme si vzdychnúť, že to nie je model ideálny a že poskytuje rôzne riziká. Zodpovedný a pracovitý politik však môže splniť vytúženú požiadavku civilnej kontroly prostým spôsobom: svoje kontrolné vstupy periodicky opakuje a so službami komunikuje.¹²

Ä

3.2 KONTROLA SPRAVODAJSKÝCH SLUŽIEB V DEMOKRATICKEJ SPOLOČNOSTI

„Ústavné podriadenie sa ozbrojených a bezpečnostných síl legálne ustanoveným orgánom našich štátov je pre demokraciu základom.“

Znamená to, že ozbrojeným silám a bezpečnostným zložkám majú byť nadriadení politickí reprezentanti, ktoré vzišli zo slobodnej súťaže politických síl. Tento princíp tvorí jedno zo základných prikázaní modernej liberálnej demokracie a platí aj pre spravodajské služby. Spravodajské služby sú odborné organizácie, ktoré pôsobia v prospech štátu dlhodobo a ich činnosť by nemala byť príliš ovplyvňovaná dočasnými politickými výkyvmi. Služby by nemali byť využívané na presadenie partikulárnych stranícko-politických cieľov súčasnej vlády.

Spravodajské služby by mali mať určitú mieru organizačnej autonómie, ktorá by im mala umožniť fungovať do značnej miery nezávisle na politike konkrétnej vlády. Na druhej strane ale spravodajské služby vláde podliehajú, exekutíva im nielen môže zadávať úlohy, ale rozhoduje aj o výške ich rozpočtu. Jedinou možnosťou, ako spravodajské služby môžu ovplyvniť rozhodovanie exekutívy o nich samých, je odovzdávať vláde a ďalším štátnym inštitúciám hodnotné informácie. Logika tejto role núti spravodajské služby vytvárať správy čo možno objektívne ... Vzťah medzi vládou a spravodajskými službami je zložitou zmesou obsahujúcou súčasne vzťahy podriadenosti, organizačnej autonómie i vzájomnej potrebnosti (podľa definície K. Zetochu).

Demokratický dohľad spravodajských štruktúr by sa mal začať stanovením jasného a jednoznačne právneho rámca, uvedením spravodajských organizácií v štatútoch štátu, schválených parlamentom. Štatúty by mali ďalej špecifikovať limity právomocí týchto služieb, operačné metódy a tiež prostriedky, ktorými budú volané na zodpovednosť.

Každý činiteľ alebo inštitúcia dohľadu má svoju funkciu. Exekutíva kontroluje služby tým, že im stanovuje usmernenie, vrátane úloh, priorít a poskytuje dostupné zdroje. Okrem toho, parlament sa zameriava na dohľad, ktorý je zameraný skôr na všeobecné otázky a schvaľovanie rozpočtu. Parlament je aktívnejší pri ustanovovaní výborov na vyšetrenie škandálov. Súdnictvo má za úlohu monitorovať používanie špeciálnych právomocí (okrem adjudikovania nekalých praktík). Občianska spoločnosť, expertné skupiny a občania môžu obmedziť fungovanie služieb poskytovaním alternatívnych názorov (think-tanks), odhaľovaním škandálov a kríz (médiá) alebo sťažnosťami týkajúcich sa nekalých praktík (občania). V moderných štátoch bezpečnostné a spravodajské služby zohrávajú životne dôležitú úlohu v službe a podpore vlády v jej domácej, obrannej a zahraničnej politike poskytovaním a analyzovaním relevantných spravodajských informácií a tiež bojom proti špecifickým ohrozeniam. To platí rovnako tak o vnútornej bezpečnosti (najmä boj proti terorizmu, špionáži a ohrozeniam demokratického charakteru štátu) ako aj v oblasti medzinárodných vzťahov, diplomacie a obrany. Je však nevyhnutné, aby služby a činitelia, ktorí tieto úlohy vykonávajú, boli pod demokratickou kontrolou prostredníctvom zvolených politikov, a nie zodpovedajúci sa iba sami sebe; sú to práve volení politici, ktorí sú viditeľnými správcami verejného úradu v demokracii.

ZÁVER

Za posledných desať rokov sa téma reformy spravodajských služieb opakovane stávalo predmetom záujmu politikov a médií. Problematika reformy spravodajských služieb je v médiách často redukovaná len na známe otázky typu, či zlúčiť do jedného celku vojenské a civilné spravodajské služby alebo výzvedné a kontrarozviedne služby. Hoci k tejto téme bolo napísaných nespočetne veľa komentárov, predložených mnoho návrhov a spracovalo sa niekoľko seriózných analýz, ale k žiadnej skutočne zásadnej zmene od roku 1994 nedošlo.

Existujúca organizačná štruktúra spravodajských služieb Slovenskej republiky je veľmi podobná stavu po vzniku Slovenskej republiky a po prijatí do spoločenstva EÚ a NATO. Usporiadanie ukotvené v zákone 46/1993 Z. z. a 198/1994 Z. z. odráža okolnosti, za ktorých toto usporiadanie vzniklo. Výsledkom bolo vytvorenie organizačnej štruktúry, ktorá je kompromisom medzi rôznymi názormi a odráža historický vývoj.

Chceli by sme upozorniť, že nepremyslená reforma bude mať nepriaznivé dôsledky. Ak bude prístupné k realizácii konkrétnych zmien bez toho, aby boli detailne zdôvodnené dôvody a ciele týchto opatrení, môže sa veľmi ľahko stať, že reforma, hoci vedená s dobrým úmyslom, bude mať za následok nečakané, či priamo negatívne výsledky.

Za súčasnej situácie do značnej miery záleží na dobrej vôli a vzájomných vzťahoch jednotlivých riaditeľov, nakoľko budú postupovať spoločne. Organizačná reforma Spravodajských služieb sama o sebe nie je riešením. Problematika právomoci Spravodajských služieb zostáva svojím rozsahom mimo možnosti tohto príspevku. Obmedzme sa teda na všeobecné konštatovanie, že zmeny osobitných právomoci Spravodajských služieb musia byť zviazané s adekvátnou a skutočne fungujúcou kontrolou.

Dovolíme si zdôrazniť a je historicky preverenou skutočnosťou, že organizačná reforma v podobe skombinovania Spravodajských služieb a ich presúvanie medzi ministerstvami je záležitosťou, ktorá sama o sebe nemôže vyriešiť vyššie naznačené problémy. Organizačné reformy sú spojené s obdobím neistoty pre radových zamestnancov a narazí na odpor postihnutých Spravodajských služieb, najmä ak za podobnými opatreniami nevidia jasné ciele a dôvody.¹³

Z hľadiska Slovenskej republiky je európsky geopolitický a geostrategický priestor v súčasnej dobe zdanlivo bezpečný. Nová medzinárodná politická situácia v Európe po skončení studenej vojny a bipolárneho rozdelenia sveta síce odstránila bezprostredné nebezpečenstvo priameho vojenského ohrozenia Slovenskej republiky, avšak nevylúčila možnosť ohrozenia jej bezpečnosti a stability hrozbami a rizikami odlišného charakteru vyplývajúcimi zo zhoršovania globálnej bezpečnostnej situácie vo svete. Preto nie je možné naďalej pristupovať k zabezpečeniu obrany a bezpečnosti a výstavbe ozbrojených síl a ostatných bezpečnostných zložiek ako k druhoradému problému, ale venovať mu maximálnu pozornosť.¹⁴

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

1. DROGIN, Bob. „*Curveball*“. Translated by Random House Publishing. Vydavateľstvo PRO Banská Bystrica, 2007. Editor knihy CURVEBALL autora Boba Drogina, nositeľa Pulitzerovej ceny.
2. KOZIÁK, Tomáš. „*Vláda si platí časť tretieho sektora*“. Politológ. In PRAVDA 24.9.2011 článok Petra KOVÁČA
3. Dostupné na internete <<http://referaty.hladas.sk/referat.php/medzinarodne-vztahy/23/338>>

4. KYSELOVÁ, Marianna. Teória a prax vojenskej diplomacie [online] 2007 1diel. <http://www.valka.cz/clanek_12319.html>
5. Nailor, P.: *A New Environment for Navies? Maritime Strategy in the Nuclear Age*. Geoffrey Till ed., 2nd ed., New York 1984. s. 163-164.
6. KYSELOVÁ, Marianna. Teória a prax vojenskej diplomacie [online] 2007 1diel. <http://www.valka.cz/clanek_12322.html>
7. SCHNEIDER, Jan. 2008. Postavení zpravodajských služeb v demokratické společnosti. In *Sympóziium* : zborník príspevkov zo sympózia. Bratislava: Bratislavská vysoká škola práva, 2008, s.9-14.
8. SUCHODOLINSKÝ, Vladimír. Diplomacia a spravodajské služby [online] Ministerstvo obrany Slovenskej republiky, Bratislava 2006. Dostupné na internete: <<http://www.fpvmv.umb.sk/ksp/storage/File/predmety/baran/diplomacia%20a%20spravodajsk%C3%A9%20slu%C5%BEby.pdf>>
9. KERN, Miroslav. *Sis chce väčšie právomoci*. In *SME 10. 3. 2011*
- 10 ŽITNÝ, Milan, Problémy spravodajských služieb v demokratickej spoločnosti. In *Sympóziium* : zborník príspevkov zo sympózia. Bratislava: Bratislavská vysoká škola práva, 2008, s.15-18.
11. CIBULA, Igor. Politici a spravodajské služby. In *Sympóziium*: zborník príspevkov zo sympózia. Bratislava: Bratislavská vysoká škola práva, 2008, s.19-26.
12. ZEMAN, Petr. Ukladanie úloh spravodajským službám. In *Sympóziium*: zborník príspevkov zo sympózia. Bratislava: Bratislavská vysoká škola práva, 2008, s.29-36. Podľa ZETOCHA, K. *Vzťah medzi vládou a spravodajskými službami-Česká republika, BRNO 2008.*
13. ZETOCHA, Karel. Reforma zpravodajských služeb ČR: další kapitola nekonečného seriálu? [online], Brno 2008. Dostupné na internete: <http://www.natoaktual.cz/reforma-zpravodajskych-sluzeb-cr-dalsi-kapitola-nekonecneho-serialu-120-/na_analyzy.asp?c=A080107_144336_na_analyzy_m02>
14. IVANČÍK, Radoslav – NOVÁK Ladislav. In 16. medzinárodná vedecká konferencia: Zborník príspevkov zo sympózia, Žilina. Žilinská univerzita, 2011

Ladislav ČERI, Ing.
 Vojenská kancelária prezidenta SR
 Štefánikova 2 POBOX128
 810 01 Bratislava

WILL RUSSIA RETURN TO A SUPERPOWER?

Wojciech GIZICKI

ABSTRACT

In the article an analysis of the very special political structure of the Russian state in the period from early 1991-ties is provided. Russia has grown increasingly independent and unpredictable on the international political scene. Every Russian president has drastically altered his country's relationship with the world. Others argue that reform and modernization will enable Russia to surmount its problems, and that its leadership is headed in this direction. But the question is: Will Russia return to a superpower?

Keywords: Russia, internal and external activity, security superpower

INTRODUCTION

2011 is the year of the twentieth anniversary of the Russian Federation. This is an opportunity to reflect on the contemporary internal political situation of Russia. The political system shaped throughout this period has been clearly focused on the establishment of strong governance, contribution to the modernization of the state and maintenance of a real impact on society so diverse in national, ethnic, cultural terms (etc.). This is definitely to favour the building of a strong (superpower) position in international politics.

This article attempts to identify some basic issues related to the specifics of the policy of the Russian Federation at the turn of the 20th/21st centuries. This policy is a result of many conditions. They stem from experience of both the Soviet period, and the new situation shaping international reality after 1989. After the end of the Cold War, the collapse of the bipolar division of the world where the Soviet Union (alongside the U.S.) played a major role, the situation of Russia as a political beneficiary of the Soviet Union has changed dramatically. Russia, especially its leaders, tries to strengthen its international position and to overcome internal problems. All this is expected to lead to the restoration of a strong influence on regional and global processes. Is the announcement coming from the first verses of the Russian national anthem (*Russia - A mighty will, great glory*) real? Are Russia's imperial ambitions realistic? Is Russia capable of achieving these goals in the nearest future? What costs are involved? There are no ready answers today to these and many other equally important questions. However, let us try to look at some interesting and important phenomena.

1. INTERNAL ACTIVITY

For practical reasons, it is interesting to ask a question about the political system in Russia. Handbooks dealing with contemporary political systems suggest that Russia is a state having a semi-presidential system. Therefore, actions taken by the executive should be the result of correlation, cooperation between the president and government and the parliament. In practice, the question of the functioning of the political system in Russia has become, especially after Vladimir Putin's coming to power in 1999¹, an element of personal circumstances, often subject to quite lightweight and caustic comments. But is this lightness and sarcasm not in part justified? The opinions are not unfounded that the present political system in Russia depends on who at the moment Mr. Putin is, accompanied by the supporter groups of big business. When he served as president, Russia could be regarded as a state of the presidential system. Now that he holds the office of prime minister he presents a strong, chancellor-type position. In 2012 Russia is to have presidential elections. If Putin decides to become president again, there will come another change in the definition of the main centre of power. It is favoured among others by the amendments to the constitution of 2008, which extended the presidential term of office up to 6 years. If, however, Dmitry Medvedev continues to be president, he will continue the current policy, which is rather consistent with the vision of Putin and his political base. This is well recognized in the world, despite, as indicated by Z. Brzezinski, a cautious optimism in this regard and the changes made: *we all know well how Medvedev found himself on the throne. However more and more obvious is the fact that the president begins to think in a way different from Putin (...). But this does not mean that in the near future the political scales will tilt in favour of Medvedev*². All this leads to a contemporary, factual centralization of power and decision making processes. It effectively eliminates or at least severely restricts pluralism and political debate. There is no shortage of examples for the total subordination of all areas of the state to the government. If and when there are attempts to build alternative centres of political activity, Putin and his surrounding effectively deal with them. End of 2010 brought further evidence of such practices. Mikhail Khodorkovsky, a critic of Putin's policy, with serious political ambitions, including the presidency, was sentenced to another several years in prison camp³.

A major challenge for Russia is the issue of maintaining internal cohesion. The largest, in terms of territorial area, country in the world (still, of which later), with a big population, must take into account the diverse interests of a diverse society. In many political and social circles there is a palpable hope associated with the formation of the Russian nation. However, it seems that this process, if capable of coming to a conclusion at all, will last for a long time. It is difficult not to notice that in many parts of the Russian Federation or within the Commonwealth of Independent States ethnic conflicts break out. In many cases they Russia is involved in a direct manner (Chechnya, Dagestan). Although some conflicts progress without Russia's participation, they clearly affect the political decisions taken by the Russian authorities (Kyrgyzstan). All this makes Russia very much entangled in the current national and ethnic conflicts, absorbing it internally and casting a shadow on its international image.

¹ See T. Kapuśniak, (2008), *Cicha kontrrewolucja w Rosji*, Lublin: Wydawnictwo Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej.

² Z. Brzeziński, *Nadszedł czas dla Polski*, Newsweek of 26 December 2010, interview by Tomasz Deptuła.

³ Of course it is not our role to decide the guilt or its lack in the case of M. Khodorkovsky. We simply want to draw attention to the manner and speed of judicial actions taken in this trial. These are certainly not circumstances typically present in the rule of law. Therefore, the trial resembles a political trial.

An increasing problem in Russia is a dramatic and steady loss of population. The demographic crisis is one of the major internal challenges facing this country. This negative situation is further aggravated by both the decline in fertility rates and the still high mortality. This applies to both infants and the elderly, whose life expectancy is far less than in Western societies. The consequence of the falling population (estimates say up to 10-12 million people in the next 15 years!) will be a drastic ageing of society, including a significant decline in labour activity. Therefore, it is difficult to expect that this will have a positive impact on economic reforms and improvement of the economic situation of both society and the entire state.

Russia's economy in the whole period analyzed has been undergoing deep modernization and reform. Initially, the functioning of the economy after 1989 was associated with a sharp crisis. After a period of cooperation within the CMEA, with stable and reliable outlet markets, a change had to be introduced in the functioning of the economy. This process was not easy in any of the countries of the former Eastern bloc. Russia was in this respect particularly vulnerable, because of its large territory and scale of relationships. The relative improvement in the economy of Russia, particularly visible since 1999, has been associated mainly with its rich deposits of natural resources. Oil and gas are the basis of the Russian economy. Thus it was possible to improve the economic indicators, GDP, foreign exchange reserves, to stabilize the labour market. However, each time a collapse of the energy markets, or global economic crises (such as in 2008) entail serious economic problems for Russia. The reasons for this are obvious, because: *stability achieved thanks to prosperity through global markets is only apparent, as it does not solve the most burning issue for the Russian economy, which is the lack of other (except for oil prices) development incentives*⁴. This state is still focused on the industry, commodity markets and the excessive concentration of the economy in the hands of the state. Much of the finance is spent on servicing foreign debt. There is a serious budget deficit. As yet, it has proved impossible to forge in a sustainable way the basis of civil society, necessary for the modernization of the economy, based on universal private property. Of course it exists at a high, narrow level. Part of people from the former communist centre of power quickly and extensively amassed property and today represent a real, economic force. The oligarchs, in the vast majority in favour of and dependent on the authorities, are today one of the main driving forces of the Russian economy. Economic problems can be felt also in the large social stratification. In fact there emerged large social groups existing on the edge of poverty. Many people have experienced deterioration of the standard of living, or a real possibility of life at the optimum satisfactory level for them has gone.

Problems of democracy in Russia are due to both the lack of experience in this matter and the lack of concrete proposals from the West⁵. Still, it is hard to expect that such support will ever come. The basis for building a democratic system is a well-formed and active civil society. In Russia, there is none. Russians do not have, in the vast majority, a problem with the current authoritarian-democratic (because legitimized through elections) system. The main area of interest of society in Russia is stability, economic predictability and the sense of security. The older generation still display superpower ambitions. A hope for change is the younger generation, free from Soviet history, formed on the basis of a global consciousness. It

⁴ E. Paszyc, I. Wiśniewska, *Gospodarka rosyjska pod rządami Putina. Czynniki wzrostu i hamulce rozwoju, Prace Ośrodka Studiów Wschodnich*, no. 20/2005, p. 24.

⁵ See M. Czajkowski, *Zmiany ustrojowe w Federacji Rosyjskiej a prawa i wolności obywateli*, in: D. Gizicka, (2010). *Współczesne oblicza demokracji*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, pp. 88-104.

is difficult to predict, however, whether it would be interested in taking on an active political life. It seems that it will rather focus on the western, consumerist lifestyles, and a long quest for its own way.

The political power clearly controls social moods, skilfully using the techniques of influencing and shaping opinions, including the pressures on journalists. Examples of this include visits to the supermarkets together with regulation of prices, immediate criticism and penalties for problems at the airports during the blizzards of December 2010, or the monitoring of media (e.e. political consent to the public television broadcast of the film *Katyn*, after the Smolensk disaster), etc. A major problem in Russia is a strong pressure on journalists. Taking this into account, it is clear that the future of the Russian socio-political system is still undetermined.

Leo Nikiforov of the Russian Academy of Sciences in an interesting way presents a postulate for the future of democracy in Russia: *the development of the political system should proceed in two interrelated, but different directions: the development and achievement of the state political democracy and the creation of civil non-state sector as part of the socio-political system of the country, while finding the forms and ways to ensure a balance between the two*⁶. This approach on the one hand shows the specificity of thinking about democracy in Russia, and on the other hand points to the real opportunities in this field.

2. EXTERNAL ACTIVITY

Regardless of the complicated internal situation and action taken to find the proper place in the international environment, Russia is one of the main actors of contemporary regional and global politics. In recent years Russia has achieved several notable successes, integrating it into the world's most important political, economic and socio-cultural events and processes. In 1997 it became a member of the prestigious G-7 forum, bringing together the world's major economies. In 2014 Sochi will host Winter Olympics, and the Football World Cup 2018 will be held in Russia. These decisions, taken mainly for political reasons, indicate the capacity of Russian authorities in persuading the world of its case... It is also hard to deny Russia the rights and opportunities to participate in solving the major problems of the contemporary world. Worth asking, however, is the question whether Russia has real ambitions in this regard? Is it actually interested in getting involved in all difficult issues? On the surface these questions seem ridiculous. However, a factual analysis of the practical actions of Russia brings a conclusion that its involvement is always associated with protection of specific interests, particularly territorial integrity. It is difficult at the same time, of course, to judge that this would mean the overall focus on pragmatic goals, with the resignation from the role of a global player. However, it should be noted that Russia was not involved directly in the so-called coalition against terrorism. Of course, it supported the actions of the United States and coalition partners, especially in the war in Afghanistan, but it does not display any practical activity in this field. This can be justified among others by the fact that Russia is suffering from internal terrorist acts, such as the Beslan attack, the attack on the Moscow subway, or the Dubrovka theatre. Hence, Russia's real interest in global security issues increases when there is such a threat within its territory or in the immediate vicinity. This pragmatism, even if justified on grounds of internal security and stability, is not congruent to imperial ambitions. They require rather more active involvement in solving global problems.

⁶ L. W. Nikiforow, (2010), *Państwo i gospodarka w Rosji: lekcje XX wieku*, Studia Ekonomiczne, no. 1, p. 21.

Security policy in Russia's version is closely linked with the objectives of foreign policy and national security policy. This is evident when analyzing the content of the last Security Strategy of the Russian Federation, adopted by president D. Medvedev in May 2009. Yet the document does not bring a fundamental change in approach to security, as expected from a state having imperial ambitions. The document points to the dynamic changes and progress in the development and modernization of the state. However, it seems rather too optimistic and ambitiously perceived a reality. Russia does not seem to respond unequivocally to the new international challenges that have occurred in the last decade⁷. It is true that positive trends can be seen, in the form of indications of the so-called "soft" aspects of security, especially in the field of socio-economic development (including higher standards of living of Russians, the development of science, technology, culture, healthcare and ecology). Still, it is difficult to resist the impression that they remain in the shadow of "hard" and historically well-established, though not objectively congruent to contemporary reality, threats. These remain primarily NATO and the United States. In the first instance it is about concerns about too extensive a territorial expansion of the Alliance, in terms of both practical military operations and the institutional dimension, related to the successive, already made and further declared enlargements (of which later). This perspective, under the indications of the document and the actual objectives of Russia's external policy, is clearly detrimental to Russia's regional interests. As for the perception of the United States, it is essential that this country is treated as the main rival in the global security policy. The consequence of this is clearly critical stance towards the U.S. activities related to the development of high-tech military solutions, including nuclear ones, missile defense (the issue of the already discontinued anti-missile shield project with the participation of Poland), militarization of outer space. In addition to the threats mentioned above, the strategy suggests a number of other security issues. Among them, as essential for Russia, are those arising in connection with security of commodities and energy markets. Hence, such an important direction associated with protection of own interests is for Russia the Black Sea, the Caspian Sea and the Caucasus regions. This is doubtless among others from the determination related to the protection of Russia's interests in Abkhazia and South Ossetia. The consequence of this was the conflict with Georgia in August 2008, indicating a definite lack of strength of the Caucasus countries in relations with Russia⁸.

The primary strategic objective of Russia is undoubtedly the so-called "near abroad". It is about the recovery and maintenance of influence, totally or partially, in regions and countries, which until 1989 comprised the area controlled by the USSR. Russia in the last twenty years has suffered some spectacular failures in this respect. This is particularly evidenced by the enlargement of NATO to include countries of Central and Eastern Europe, especially Poland and Estonia, Lithuania and Latvia. In addition, cooperation between NATO and Ukraine and Georgia takes a more and more concrete shape. Formal NATO membership of these countries, though in fact barely realistic, would be undoubtedly extremely difficult to accept. To ensure a real participation in policy-making within its immediate surrounding, especially within the CIS, Russia uses proven instruments, i.e. political or military pressure. In the first case, in a consistent manner it pursues a policy of subordinating such countries as Belarus, Ukraine, through trade agreements, "energy blackmail" or signing beneficial, long-term contracts (as in the case of the Black Sea Fleet stationing in the Crimea). The other, more contro-

⁷ Previous FR security strategy was developed in 1997, and in 2000 the then president Vladimir Putin modified it.

⁸ See W. Gizicki, (2009), *Cień Prometeusza...Problemy bezpieczeństwa w regionie Kaukazu*, in: *Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej*, no. 1, pp. 97-109.

versial approach was seen during the conflict with Georgia (2008). The "divide and rule" method works well in the case of Abkhazia, South Ossetia, Transnistria. Russia fully explicitly (Abkhazia, South Ossetia) or informally (Transnistria) recognized the independence of these territories, contrary to the vast majority of the international community. In this case, Russia displays a "pragmatic inconsistency" because, in line with the interests of Serbia, it refuses to recognize Kosovo's independence. From its perspective it makes sense to the extent that in this respect it stands in opposition to the United States.

As mentioned a few sentences above, energy resources are an essential asset of Russia. Because of this, one of the main foreign policy priorities is not only to maintain, but actually increase its energy position in the world. In the projected future "war for raw materials" Russia wants to play a major role. The current energy needs, especially in Europe, require a high share of Russian commodities. This is beneficial for both parties. Russia is interested to sell its resources, Europe has to buy them. From an economic point of view, it is a normal market business. However, Russia sees its energy resources not only in economic terms. Russia's leaders make no secret that gas and oil constitute a strategic asset of the country. So, it is in the interest of the country that the strategic commodity is subject to a central control. Russian energy companies are heavily dependent on the government. What is more, they exhibit significant interest in the energy markets in European countries. Russian companies, particularly Gazprom, do not hide their desire to purchase large energy companies, also in Poland (Lotos)⁹. Russia protects its interests by building new channels for transmission of gas to Europe (the Nord Stream and South Stream) and China (the opening of the Eastern Siberian-Pacific Ocean pipeline). In this area, Russia has certainly a track record of considerable achievements. However, the doubt remains as to whether the sole focus on commodities is enough for Russia to be thinking realistically and in a long-term perspective about being a global superpower.

CONCLUSION

The question about the validity of Russia's imperial ambitions is still open. The above analysis of selected internal and external problems faced by Russia clearly indicates their complexity. The modern world is clearly moving towards multipolarity. It is hard to imagine that the current crises and challenges, both political and economic, could be solved based on a single-state power. Hence, Russia, because of its surface area, resources, ambitions, has certainly got an opportunity for meaningful participation in managing the global political space. However, a necessary condition for it is to overcome internal problems associated with economic restructuring and democratization of the state. In this regard, Russia has a lot of catching up to do. Serious negligence in this area causes that today Russia is really more like a giant with feet of clay (as D. Diderot once said), or a bear with no teeth. That is, unpredictable and unstable. On one hand, looking for acceptance in the world, through the declared and manifested, especially by president D. Medvedev, openness and modernity. On the other hand, still playing in the post-Soviet nostalgic note, a centralized and bureaucratic behemoth. At present it seems that one should lean towards the theory that Russia's superpower status is an ambitious, overly optimistic vision of the future, though probably potentially achievable in the future. Russians themselves are aware of this, since as noted by prof. A. D. Rotfeld: *now*

⁹ President D. Medvedev referred to this when asked at a press conference during a recent visit to Poland in December 2010.

*the rank of a global superpower can not be based solely on two pillars - commodities (gas and oil) and nuclear weapons. Resources are finite, and nuclear weapons ... (...) require a radical reduction. The No. 1 topic is and must be modernization*¹⁰.

BIBLIOGRAPHY

1. Brzeziński, Zbigniew, *Nadszedł czas dla Polski*, Newsweek of 26 December 2010, interview by Tomasz Deptuła.
2. Czajkowski, Marek, *Zmiany ustrojowe w Federacji Rosyjskiej a prawa i wolności obywateli*, in: D. Gizicka, *Współczesne oblicza demokracji*, Toruń 2010, pp. 88-104.
3. Gizicka, Dorota, *Współczesne oblicza demokracji*, Toruń 2010.
4. Gizicki, Wojciech, *Cień Prometeusza...Problemy bezpieczeństwa w regionie Kaukazu*, in: *Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej*, 1/2009, pp. 97-109.
5. Kapuśniak, Tomasz, *Cicha kontrrewolucja w Rosji*, Lublin 2008.
6. Nikiforow, Leo, W., *Państwo i gospodarka w Rosji: lekcje XX wieku*, *Studia Ekonomiczne*, no. 1/2010, p. 21.
7. Paszyc, Ewa, Wiśniewska, Iwona, *Gospodarka rosyjska pod rządami Putina. Czynniki wzrostu i hamulce rozwoju*, *Prace Ośrodka Studiów Wschodnich*, no. 20/2005, p. 24.
8. Rotfeld, Adam, D., *Rosja na rozdrożu*, *Przegląd* of 3 January 2010, interview by Jan Ordyński and Robert Walenciak.

Wojciech GIZICKI, PhD
Institute of Political Science
The John Paul II Catholic University of Lublin, Poland
Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin
e-mail: wgizicki@kul.pl

¹⁰ A. D. Rotfeld, *Rosja na rozdrożu*, *Przegląd* of 3 January 2010, interview by Jan Ordyński and Robert Walenciak.

BEZPEČNOSTNÁ VEDA – MINULOSŤ, SÚČASNOSŤ A PERSPEKTÍVY

Ladislav HOFREITER

/ABSTRACT

Changes in global security environment as well as social practice itself have created room and suitable conditions for security issues research in complexity. Traditional state-centric paradigm of Security Studies no longer reflects needs of the new security environment. Both qualitative and quantitative changes of securitisation's process actors as well as changes in structure of security risks lead to acceleration of security science's creation process.

The aim of this article is to emphasize main reasons to further development of Security Science. We present and justify a new security science paradigm as universal model of security analysis and evaluation for any kind of social subjects.

Keywords: Security, Strategic Studies, Security Studies, Peace Studies, Human Security, Security Science, paradigm

ÚVOD

Svet, v ktorom žijeme, má ďaleko od stability. Hoci ľudstvo nečelí hrozbe zničujúcej globálnej vojny, jeho súčasná existencia i budúci rozvoj sú determinované novými činiteľmi, ďaleko početnejšími a rizikovejšími, ako to bolo v čase Studenej vojny.

Táto situácia, podľa názorov vedcov a filozofov, vyznačuje sa novými problémami, výzvami, ktoré si vyžadujú komplexný vedecký prístup. Treba sa zaoberať nielen otázkami bezpečnosti štátov, ale predovšetkým fundamentálnymi filozofickými otázkami, ako sú perspektíva rozvoja sveta, determinanty zachovania najvyšších ľudských hodnôt - života a zdravia ľudí, ich šťastia a spokojnosti, slobody a demokracie, pravdy a spravodlivosti, dôstojnosti človeka a jeho bezpečnosti. Stručne povedané, štátocentrický model bezpečnosti treba nahradiť ľudskocentrickým modelom skúmania bezpečnosti.

Súčasný prístup k otázkam bezpečnosti nestojí len na riešení bezpečnosti štátu, ale na komplexnom, systémovom chápaní bezpečnosti, v ktorom bezpečnosť celku (akéhokoľvek systému) je závislá od bezpečnosti jeho častí (subsystémov). Hlavným cieľom príspevku je ukázať, v čom je bezpečnostná veda v našom chápaní odlišná od existujúcich Bezpečnostných štúdií a aké sú podmienky a predpoklady jej ďalšieho rozvoja a inštitucionalizácie.

1. ZDROJE BEZPEČNOSTNEJ VEDY

Pri tvorení základov novej bezpečnostnej vedy nemôžeme opomenúť historické zdroje a genézu teoretických prístupov k skúmaniu problémov bezpečnosti.

V celom rade doteraz publikovaných prác [3, 4,5,8] sme prijali tézu, že človek sa zaoberá svojou bezpečnosťou od počiatku svojej existencie. Aktivity, smerujúce k zaisteniu jeho prežitia majú charakter inštinktívny, pudový. Z postupom času, hromadením skúseností, nadobúdajú jeho sebazáchovné aktivity i vedomý charakter, začína predchádzať ohrozeniam, alebo ich minimalizovať uvedomelou praktickou činnosťou.

Ohrozenia, ktorým je človek vystavený, vníma spočiatku ako javy fatálne, osudové, alebo ako prejavy vôle nadprirodzených síl. V momente, keď človek si začína uvedomovať a využívať nadobudnuté skúsenosti, začína pochybovať a klásť si otázky, začína jeho filozofovanie. Údiv a pochybovanie nad svojou skúsenosťou spôsobuje, že si začína klásť otázky: čo to je, prečo je to tak, akú to má príčinu. A je to tak aj v otázkach bezpečnosti, na tomto základe sa začala formovať i **filozofia bezpečnosti**.

Prvé vedecké reflexie anatómie, etiológie i spoločenských funkcií vojny a mieru sa zrodili už v najstarších kultúrach a civilizáciách. Záujem filozofov o otázky vojny a mieru, ktoré boli spájané s existenciou bezpečnosti či „nie bezpečnosti“ (*non-security*), mali tri hlavné príčiny :

1. Následky čoraz ničujúcejších a drastickejších vojen spôsobovali utrpenie a krivdy nielen žijúcemu, ale i nasledujúcim pokoleniam.
2. Vojny vyvolávali xenofóbne predstavy o všetkom, čo bolo cudzie.
3. Vojny prerušovali a znemožňovali mierový rozvoj a spoluprácu spoločenských skupín.

Dobová filozofia bezpečnosti sústreďuje sa predovšetkým na skúmanie:

- aspektov **ontologických**, umožňujúcich odhaliť genézu, podstatu, príčiny a funkciu vojny a mieru,
- aspektov **axiologických**, odhaľujúcich charakter vojny a mieru, umožňujúcich kategorizáciu vojen na vojny spravodlivé a nespravodlivé, ako i hodnotenie roly vojny a mieru v ľudskom živote,
- aspektov **praxeologických**, spočívajúcich v hľadaní spôsobov, ako zabrániť nespravodlivým vojnám, ako aj budovaniu a udržiavaniu mieru.

Analýza prístupov k bezpečnosti ukázala, že filozofia vojny (*polemológia*) a filozofia mieru (*irenológia*) boli tesne spojené s konkrétnymi spoločensko-historickými podmienkami.

Antickí filozofovia usilovali pochopiť a vyjasniť zložité javy vtedajšej spoločnosti a zároveň ukázať cesty a spôsoby zaistenia jej bezpečnosti. V klasickom období gréckej spoločnosti sa otázky bezpečnosti, resp. vzťahu mieru a vojny spájali s problémom, ako skončiť s vnútornými, občianskymi vojnami, ktoré najmä Platón, považoval za neprípustné. Postupne sa upúšťalo od videnie vojen a násilia ako božieho trestu a pôvod, resp. príčina násilia sa začína odvodzovať od zlej formy vlády, od nezákonnosti, či porušovania zákonnosti.

Neskoršie, rímske obdobie antického myslenia pristupovalo k posudzovaniu otázok násilia, vojny a mieru predovšetkým z hľadiska potrieb vládnucich vrstiev tejto veľmoci.

V období raného Stredoveku bolo filozofické učenie, vrátane názorov na vojnu a násilie pod silným náboženským vplyvom. S uzákonením kresťanstva ako štátneho náboženstva sa vojny, násilie, potláčanie iných národov a iných náboženstiev ospravedlňovali predovšetkým z náboženských pozícií.

V období Renesancie doboví myslitelia a vládcovia hľadali argumenty na ospravedlnenie častých vojen a zrodila sa kategorizácia vojen na spravodlivé a nespravodlivé. Objavujú sa prvé názory na vytvorenie európskeho (teda kresťanského) systému kolektívnej bezpečnosti.

Zmena v posudzovaní vojny a násilia ako takého nastala až v období Osvietenstva. Násilie a vojna začali hodnotiť ako sociálne javy, ktoré majú pôvod v samých ľuďoch, nie ako prejav vyššej vôle. Učenci ako T. Hobbes, H. Grotius, J. J. Rousseau, I. Kant, F. Hegel a ďalší výrazne prispeli k rozvoju nielen všeobecnej vedy, ale aj formovaniu moderných názorov na otázky súvisiace s bezpečnosťou človeka a ľudstva. Vytvorenie Westfálskeho systému vytvorilo dominantnú pozíciu štátu v otázkach národnej a medzinárodnej bezpečnosti. Čoraz väčšia váha sa kládla na rovnováhu síl a rešpektovanie medzinárodného práva. Determinujúcimi činiteľmi tohto štátocentrického systému boli moc štátu a jeho aliančný potenciál.

V období po napoleonských vojnách až do začiatku 1. Svetovej vojny začínajú sa objavovať teórie, ktoré ospravedlňovali vojny a zdôvodňovali ich potrebný charakter. Sociálny darwinizmus, či teória „boja o život (prežitie)“, politická geografia, známa ako geopolitika, stali sa teoretickým základom pre zrod agresívnych ideológií a rozpútanie ďalšej svetovej vojnovnej katastrofy.

V medzivojnovom období, v roku 1928, vydal ruský sociológ Pitirim SOROKIN, trvalo žijúci v USA prácu *Contemporary Sociological Theories* (česky : Sociologické nauky prítomnosti). V kapitole 6 sa venuje sociológii vojny a analyzuje názory sociológov, filozofov a biológov na vojnu ako sociálny jav. Okrem toho, že analyzuje sociálne funkcie, účinky a vplyvy vojen, významné z hľadiska nášho prístupu k skúmaniu bezpečnosti sú jeho názory na činitele vojny. To samo o sebe by nebolo také zvláštne, ale dôležitým je pre nás a náš prístup k bezpečnosti jeho poukázanie na potrebu skúmať a vysvetliť, „...kedy, prečo a za akých podmienok a ako je určitý činiteľ postačujúcou príčinou vojny a prečo, za akých podmienok atď. taký vplyv nemá“ [13, s. 284].

Koniec 2. Svetovej vojny, následná antagonizácia vzťahov medzi bývalými spojenkami a začiatok Studenej vojny vytvorili podmienky pre vznik **Strategických štúdií** (*Strategy Studies*). Politickí vodcovia, predstavitelia vlád i vedci zaoberajúci sa otázkami bezpečnosti hľadali odpoveď na otázku : ako prežiť a existovať v ére jadrových zbraní, keď koniec sveta môže nastať každú chvíľu. Výskum problémov bezpečnosti sa tak sústreďoval predovšetkým na sledovanie a vyhodnocovanie vojenskej bezpečnosti štátu, na vyhodnocovanie a analýzu pomeru síl. Otázka bezpečnosti národov a štátov bola stotožňovaná predovšetkým s oblasťou vojenstva a ozbrojených síl.

Súbežne s rozvojom Strategických štúdií začali sa výskumom otázok mieru (*Peace Reserarch*) zaoberať **Mierové štúdie**¹ (*Peace Studies*). ktoré sa usilujú o neštátocentrické a globálnejšie pohľady na podstatu možných konfliktov. S koncom Studenej vojny sa iniciatí-

¹ Centrá Peace Studies vznikli v roku 1959, v Oslo - *Peace Research Institute* Oslo – PRIO, zakladateľom bol Johan Galtung a v r.1963 v švédskom Malmö - *Peace Research Society*, medzi zakladateľmi boli Keneth Boulding a Anatol Rapport. Prezentačným priestorom sú časopisy *Journal of Peace Research*, *Security Dialogue*, *Conflict Management and Peace Science* a *The Journal of Conflict Resolution*

vy centier Mierových štúdií, ako i mimovládnych a medzinárodných organizácií (NGO a IO) sústredili na problémy riešenia konfliktov (*Conflict Resolution*).

Postupné utlmovanie veľkej dichotómie a erózia bipolarity zmenili charakter činiteľov, ktoré bezprostredne ovplyvňovali bezpečnosť. Vznik novej situácie postupne uberal na význame Strategických štúdií a vyvolal potrebu použitia nových metód a prístupov pri analýze bezpečnosti. Existujúce **Bezpečnostné štúdie** (*Security Studies*) sa výrazne neodlišovali od Strategických štúdií. Podľa Stephena Walta, tvorca teórií obranného realizmu (*Defensive realism*) a rovnováha hrozieb (*Balance of Threat theory*), predmetom Bezpečnostných štúdií je *vojna sama a výskum hrozby, použitie a kontrola ozbrojených síl* [1, s.54]. V takto tradicionalisticky chápaných Bezpečnostných štúdiách bol zjavný štátocentrizmus a primát vojenskej bezpečnosti štátu.

V Toronte, v máji 1994 sa konala konferencia *Strategies in Conflict: Critical Approaches To Security Studies*. Práve na tejto konferencii sa začal v diskusii používať termín **Kritické bezpečnostné štúdie** (*Critical Security Studies - CSS*) a neskôr sa pod týmto titulom objavila i publikácia editorov Keitha Krausa a Michaela C. Williamsa : *Critical Security Studies: Concept and Causes* [11]. Autori ako základnú riešili otázku : **kto a čo je securitized** ? Podľa tradičného prístupu referenčným objektom je štát, bezpečnosť znamená ochranu štátu od vonkajších hrozieb a občania daného štátu sú bezpeční do takej miery, ako bezpečný je štát. Predmetom kritiky bolo, že sústredenie sa na štát ako jediný a výlučný referenčný objekt je nepostačujúce. Štát v podmienkach moderného života nie je už schopný vždy, všade, a za každých podmienok zaistiť bezpečnosť svojich občanov²[1, s.58].

O rok neskôršie (1998) publikovali predstavitelia tzv. Kodanskej školy³ (Buzan, B., Wæver, O., Wilde, J.) prácu : *Security: A New Framework for Analysis* (česky: *Bezpečnosť: Nový rámec pro analýzu* [2]), v ktorej prezentovali moderné chápanie bezpečnosti. Obsahom *Critical Security Studies* už nie je len vojenský rozmer bezpečnosti, ale tieto sa už zameriavajú aj na nevojenské rozmery bezpečnosti. Neskúmajú len vojny a ich štátnych aktérov, ale aj neštátnych aktérov a nevojenské zdroje ohrozenia, resp. také zdroje, ktoré nemôžeme jednoznačne identifikovať.

V roku 1994 sa po prvýkrát v správe OSN o ľudskom rozvoji (*Human Development Report 1994*) [17] objavil pojem „**ľudská bezpečnosť**“ (*Human Security*), ktorý bol spojený predovšetkým so zaistením bezpečnosti človeka ako individua. Tento koncept bezpečnosti spočíva v oslobodení človeka od strachu (*freedom from fear*) a oslobodení od nedostatku (*freedom from want*). Garantovanie týchto dvoch slobôd, spolu so zaistením slobody slova, slobody vyznania a práva na dôstojný život môže tvoriť piliere pre zaistenie bezpečnosti človeka, a tým vlastne aj štátu. Je to zároveň koncept kvalitatívne odlišného prístupu k bezpečnosti. Niekedy je koncept *Human Security* prezentovaný aj ako súčasť Kritických bezpečnostných štúdií.

² Ako uvádza materiál vypracovaný v *International Commission on Intervention and State Sovereignty : The Responsibility to Protect*, zo suverenity štátu vyplýva jeho zodpovednosť za ochranu svojich občanov. To sa týka najmä : povinnosti predchádzať ohrozeniam, povinnosti reagovať na ohrozenia a povinnosti obnoviť bezpečnosť. Ak tieto povinnosti štát nie je schopný plniť, jeho suverenita je podriadená medzinárodnej zodpovednosti za ochranu a bezpečnosť a pripúšťa sa možnosť humanitárnej intervencie.

³ V rámci *Critical Security Studies* vznikli ešte ďalšie „školy“ : Waleská, Frankfurtská, Parížska škola bezpečnostných štúdií. Líšia sa najmä v cieľoch a metódach analýzy.

2. SECURITOLÓGIA

Vychádzajúc z poznania, že bezpečnosť, rovnako ako aj problém zaistovania bezpečnosti subjektov na najrôznejších úrovniach, má multidisciplinárny charakter, objavila sa aj potreba jej multidisciplinárneho skúmania využitím metodologických postupov a teoretických poznatkov mnohých vied: politológie, filozofie, psychológie, sociológie, dejín, konfliktológie, ekonomických, právnych, vojenských, prírodných, technických, pedagogických, dokonca aj teologických a umeleckých vied. Tento multidisciplinárny prístup sa stal východiskom pre definovanie vedy o bezpečnosti - *securitológia* [8, 12, 9,10].

Základné predpoklady pre existenciu a rozvoj Securitológie ako bezpečnostnej vedy boli súhrnne vyjadrené v prácach autora, venovaných tomuto problému⁴. Preto uvedieme len hlavné tézy:

- spoločenská požiadavka na vznik komplexnej vedy o bezpečnosti ako dôsledok zmeny charakteru bezpečnostného prostredia a bezpečnostných hrozieb,
- vznik sektoru bezpečnostného priemyslu (*Security Industry*), vyžadujúceho nový obsah výskumu ale i prípravy odborníkov pre riešenie občianskej bezpečnosti ,
- definovanie predmetu, objektu a subjektu bezpečnostnej vedy, nástrojov, metód, princípov a funkcií bezpečnostnej vedy,
- existencia vedeckého spoločenstva ktoré sa zaoberá výskumom v oblasti bezpečnosti s cieľom etablovania bezpečnostnej vedy a ktorí zakladajú tradíciu komplexného bezpečnostného výskumu,
- vytvorenie komunikačného kanála, systému výmeny vedeckých informácií medzi členmi vedeckej komunity, umožňujúci prezentovať svoje poznatky (medzinárodné vedecké konferencie, vedecké časopisy, riešenie spoločných projektov vedy a výskumu, výmena vedeckých pracovníkov ap.).
- vznik študijných odborov, orientovaných na bezpečnosť.

3. SECURITOLÓGIA A BEZPEČNOSTNÉ ŠTÚDIE

Na rozdiely medzi Securitológiou a Bezpečnostnými štúdiami (CSS) sme už poukázali v článku *Bezpečnostná veda na počiatku milénia* [7, s. 13-20]. Na tomto mieste chceme poukázať na ďalšie disproporcie, ku ktorým sme došli v rámci prác nad konštituovaním teórie bezpečnostnej vedy.

Prvým a podstatným rozdielom je **prístup k definovaniu bezpečnosti**. V [2, s.38] nachádzame tvrdenie, že „...*bezpečnosť je všeobecný termín, ktorý má dištinktívny význam. Bezpečnosť všeobecne znamená prežitie tvárou v tvár existenčným hrozbám...*“. Na inom mieste [2, s.43] je zvýraznený sociálny aspekt bezpečnosti *...podstata bezpečnosti nezávisí od objektov, ale od subjektov bezpečnosti*“.

Nemyslíme si, že bezpečnosť aj sociálnych referenčných objektov závisí len od ich percepcie hrozieb, resp. od sekuritizácie akéhosi problému. Ako uvedieme v závere, bezpeč-

⁴ Ide najmä o práce: Hofreiter,L.: Apológia bezpečnostnej vedy. In: Obrana a strategie, č.1/2008, Hofreiter, L.: O potrebe bezpečnostnej vedy. In: Securitologia, Czasopismo nauk o bezpieczenstwie. EAS, Krakow,2008

nosť je závislá ako od činiteľov subjektívnych (schopnosti znižovať svoju zraniteľnosť), tak i objektívnych (ohrozenia pôsobiace z prostredia referenčného objektu).

Bezpečnosť je prezentovaná aj ako *výrazne mocensky štruktúrované interakčné pole*, [2, s.43] čo prejedukuje nerovnaké postavenie referenčných objektov, tzn. že bezpečnosť nie je rovnako dostupná pre všetky referenčné objekty, ale závisí od ich veľkosti. Teda malé referenčné objekty – jedinci a malé sociálne skupiny – budú len veľmi ťažko presadzovať svoje bezpečnostné záujmy, resp. len ťažko môžu dosiahnuť potrebnú úroveň svojich bezpečnostných potrieb.

Nick Vaughan [16] chápe bezpečnosť ako odvođený(*derrivative*) koncept: bezpečnosť definujem podľa toho, aká je naša skúsenosť a akú politiku bezpečnosti chceme robiť. Východiskom pre definovanie bezpečnosti je tak charakter hrozieb a referenčný objekt (od jednotlivca až po štát).

V Securitológii nevnímame bezpečnosť len ako sociálny konštrukt, ako výsledok politickej aktivity aktérov sekuritizácie, ale ako *dynamickú kategóriu, ktorá je výsledkom vzájomného pôsobenia dvoch hlavných príčin – ohrozenia a zraniteľnosti⁵ referenčného objektu*. Analyzovaný referenčný objekt⁶ môže byť nielen objektom, ale aj subjektom ohrozenia. Preto pojem bezpečnosť vzťahujeme k danému referenčnému objektu aj vo význame, ak *nie je zdrojom ohrozenia, neohrozuje seba ani svoje okolie (iné systémy, javy, procesy a objekty), je v takom stave, ktorý umožňuje jeho stály a progresívny vývoj, resp. plnenie od neho požadovaných funkcií, má dostatočný potenciál na elimináciu alebo minimalizáciu vonkajších alebo vnútorných ohrození najrôznejšej povahy, je schopný okamžitej reakcie na zmenu stavu objektu a prostredia a dokáže reagovať na zmenu rovnováhy medzi ohrozeniami a systémom ochrany (obrany)*[8, s. 34].

Z hľadiska štruktúry činiteľov bezpečnosti máme rozdielne názory na definovanie **ohrozenia i bezpečnostného prostredia**.

Z obsahu [2] vyplýva, že existencia bezpečnostných hrozieb (bezpečnostných problémov) je podmienená aktom sekuritizácie⁷, pričom aktérmi sekuritizácie⁸ sú politickí aktéri, teda *...,konštrukcia bezpečnostných problémov je dielom politických aktérov a nie analytikov bezpečnosti“* [2, s.46]. V Securitológii však uznávame objektívnu existenciu ako zjavných, tak aj latentných ohrození, bez väzby na ich sekuritizáciu politickými aktérmi⁹. **Ohrozenie** definujeme ako *javy, udalosti a procesy, vyvolané alebo silami prírody alebo ľudskou aktivitou, ktoré môžu nastať s určitou pravdepodobnosťou a spôsobiť drastické zmeny v podmienkach existencie referenčného objektu*.

Líšime sa aj v názore na to, čo je to **bezpečnostné prostredie**. Podľa názorov predstaviteľov Kodanskej školy má *bezpečnostné prostredie subjektívny charakter a vytvárajú si ho sami aktéri*. [2, s.43]

⁵ Zraniteľnosť (*Vulnerability*) znamená neschopnosť ľubovoľného referenčného objektu plniť svoju prirodzenú alebo stanovenú funkciu v dôsledku pôsobenia vonkajších alebo vnútorných ohrození rôznej povahy a intenzity. Vyjadruje stupeň, či mieru jeho odolnosti voči vonkajším i vnútorným ohrozeniam.

⁶ V Securitológii za referenčný objekt považujeme každý objekt bezpečnostnej analýzy.

⁷ Pod pojmom sekuritizácia (*securitization*) sa rozumie vyhlásenie nejakého problému za bezpečnostný problém, resp. hrozbu, ktorá si vyžaduje mimoriadne opatrenia a ospravedlňuje konanie vybočujúce zo štandardných mantinelov politických procedúr.

⁸ Aktér sekuritizácie je ten, kto vyhlasuje daný referenčný objekt za existenčne ohrozený a je hybnou silou procesu sekuritizácie.

⁹ Napr. prírodné ohrozenia existujú objektívne, ohrozenie bezpečnosti podniku alebo občana kriminálnym čínom, ekonomické krízy existujú aj bez aktu sekuritizácie politickým aktérom.

Náš názor je, že bezpečnostné prostredie je súhrnným a koncentrovaným prejavom **bezpečnostnej situácie** [14] v určitom priestore a v určitom čase. **Štruktúru** takto vymedzeného bezpečnostného prostredia tvoria **sociálni aktéri** (aktéri bezpečnostného prostredia), ktorí majú rôzne potreby, zábery, záujmy a vzťahy a ktorí konajú podľa svojich záujmov a potrieb, ako aj **d’alšie podmienky a činitele** sociálnej, prírodnej alebo technogénnej povahy, ktoré priamo či nepriamo ovplyvňujú situáciu v bezpečnostnom prostredí, teda ako situáciu aktérov, tak aj medzi činiteľmi¹⁰. To znamená, že aktéri nemajú vždy možnosť, ani potenciál ovplyvniť vplyv činiteľov bezpečnostného prostredia, ani charakter bezpečnostného prostredia nezávisí vždy len od aktivity sociálnych aktérov.

Tiež nesúhlasíme s názorom, že by zámerom teórie by nemalo byť objasňovanie v zmysle zovšeobecňujúcich kauzálnych tvrdení, ale len porozumenie kontextu a praktické vedomosti. Kde inde, ako v otázkach bezpečnosti musí byť cieľom odhaliť kauzálne väzby a vzťahy. Podľa nášho názoru a presvedčenia, *každý jav či udalosť sú vyvolané nejakou príčinou alebo súborom spolupôsobiacich príčin*. Bez identifikácie príčin, ako nutných tak i dostávajúcich, ale i *podmienok*¹¹, ktoré umožnia ich pôsobenie, nemožno vytvoriť žiadny bezpečnostný systém.

Základom nášho prístupu k skúmaniu bezpečnosti je **systémový prístup**. Väčšina referenčných objektov je charakterizovaná systémovým usporiadaním. Dekompozícia a následná analýza bezpečnosti každého prvku, resp. subsystému nám umožňuje komplexne ohodnotiť bezpečnosť skúmaného objektu.[8, s.23-24].

ZÁVER – ALEBO AKO ĎALEJ

Pri konštituovaní Securitológie ako bezpečnostnej vedy sme doposiaľ splnili časť požiadaviek na jej uznanie. Existuje medzinárodné vedecké spoločenstvo, je definovaný predmet vedy, objekt skúmania a subjekt poznávacej činnosti, existuje spoločenská objednávka, resp. záujem spoločnosti na kreovanie bezpečnostnej vedy. Sú vytvorené komunikačné kanály pre výmenu vedeckých poznatkov. V doterajších vedeckých prácach bolo vytvorené filozofické pozadie Securitológie, časť jej formálneho pozadia sme prezentovali aj v úvode tohto príspevku. V rámci doterajších výskumov sme jednak využívali existujúci fond poznania, ale sme sa výrazne podieľali aj na jeho rozšírení.

Smerovanie ďalších aktivít vedúcich ku konštituovaniu Securitológie ako uznávanej a uznanej vedy o bezpečnosti načrtol F. Škvrnda : *treba riešiť otázky kategórií a metód novej vedy o bezpečnosti*. [15, s.86] Povedané inak : budeme využívať pojmy, kategórie a metódy už existujúcich vied, alebo treba vytvoriť novú sústavu vedeckých metód? Môžeme povedať, že doteraz, v duchu prezentovanej interdisciplinárnosti Securitológie, sme vedeli využiť všetky relevantné metódy etablovaných vied, vrátane matematických metód. Tým sme vlastne popreli aj tvrdenie Keitha Krauseho, že pre bezpečnostné vedy nie sú vhodné ani použiteľné metódy prírodných vied [1, s.67].

V rámci vedeckej bezpečnostnej komunity by sme sa mali sústrediť na dohodu v otázkach **paradigmy bezpečnostnej vedy**. Ide najmä o zhodu v otázke definovania bezpečnosti, jej činiteľov a používaných metód, resp. modelov analýzy bezpečnosti. Myslíme si, že univerzálnym modelom pre analýzu a hodnotenie bezpečnosti ľubovoľného referenčného objektu je **uznanie bezpečnosti (S) ako kategórie, z kauzálneho hľadiska sekundárnej,**

¹⁰ Napr. technogénne činitele môžu ovplyvňovať prírodné činitele a *vice versa*.

¹¹ Nie sme zástancami *absolútneho determinizmu* a netvrdíme, že vždy, ak vzniknú príčiny, nastane aj ich následok.

ktorá je výsledkom pôsobenia primárnych príčin, vyvolávajúcich vznik/zánik ohrozenia (T) alebo zníženie/zvýšenie odolnosti (zraniteľnosti - V) referenčného objektu v danom čase (t) . Symbolické vyjadrenie tohto modelu by bolo v tvare :

(1)

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

1. COLLINS, A.(ed.) . *Contemporary Security Studies*. Oxford : Oxford University Press, 2007. 444 s. ISBN 978-0-19-928469-6
2. BUZAN, B., WÆVER, O., WILDE, J. *Bezpečnosť. Nový rámec pro analýzu*. Brno: Centrum Stratedických Studií, 2005. 272 s. ISBN 80-903333-6-2
3. HOFREITER, L. *Bezpečnosť, bezpečnostné riziká a ohrozenia*. Žilina, EDIS, 2004. 146 s., ISBN 80-8070-181-4
4. HOFREITER, L. Prístupy k formovaniu bezpečnostnej vedy a bezpečnostnému vzdelávaniu . In: *Bezpečnostná veda a bezpečnostné vzdelávanie* (zborník na CD nosiči). Liptovský Mikuláš, VA GMRŠ, 2006. ISBN 80-8040-302-3
5. HOFREITER, L. Securitologia - zdroj wiedzy na rzecz edukacji dla bezpieczeństwa. In: AUGUSTYN, A., ŁACINA-ŁANOWSKI, A. (red.) :*Znaczenie aktywności edukacyjnej i zawodowej w życiu człowieka*. Łódź- Wodzisław Śląski , Wydawnictwo AHE w Łodzi, 2010. s. 99-110.
6. HOFREITER, L. *O potrzebie bezpiecznej vedy*. In Securitologia 7/2008. EAS Krakow, 2008. ISSN 1898-4509
7. HOFREITER, L. Bezpečnostná veda počiatku milénia. In: HOFREITER, L.(ed.). *Bezpečnosť a bezpečnostná veda*. Liptovský Mikuláš, AOS, 2009.ISBN 978-80-8040-372-0 s. 13-20.
8. HOFREITER, L.: *Securitologia*. Liptovský Mikuláš, AOS, 2006. 138 s. ISBN 978-80-8040-310-2
9. JANOŠEC, J. Od teorie obrany k securitologii. In: LUPTÁK, Ľ. a kol.: *Panoráma globálneho bezpečnostného prostredia 2006-2007*. Bratislava, MO SR, 2007. ISBN 978-80-89-89261-11-6. S.483-496.
10. JANOŠEC, J. : Bezpečnostní realita – předmět Securitologie. In: HOFREITER, L.(ed.). *Bezpečnosť a bezpečnostná veda*. Liptovský Mikuláš, AOS, 2009.ISBN 978-80-8040-372-0 s. 27-32.
11. KRAUSE, K., WILLIAMS, M.C. (ed.). *Critical Security Studies: Concept and Causes*. London, UCL Press Limited, 1997. ISBN 1-85-728-733-9
12. KORZENIOWSKI, L.F. *Securitologia. Nauka o bezpieczeństwie człowieka i organizacji społecznych*. Kraków, vEAS, 2008. 309 s. ISBN 83-919932-7-2
13. SOROKIN, P. *Sociologické nauky přítomnosti*. Část 2. Praha, vyd. Jan Laichter, 1936.
14. ŠKVRNDA, F. Súčasná chápanie bezpečnosti ako teoretický rámec bezpečnostno-politických analýz. In: Kol. *Hodnotenie bezpečnostného prostredia (východiská a perspektívy)*. Bratislava, IOB MO SR,2004.s.15-32
15. ŠKVRNDA, F. Rozvoj sociológie bezpečnosti v kontexte súčasnej bezpečnostnej vedy. In: HOFREITER, L.(ed.). *Bezpečnosť a bezpečnostná veda*. Liptovský Mikuláš, AOS, 2009.ISBN 978-80-8040-372-0 s. 85-92.
16. VAUGHAN, N. *Critical Security Studies: an Introduction*. New York, Taylor&Francis Group, 2010. 182 s. ISBN 0-203-84474-4

17. *Human Development Report 1994*. Dostępne na internecie:
< <http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr1994/>>.

Prof. nadzw. dr. hab. Ladislav HOFREITER,
Wydział Nauk o Bezpieczeństwie Krakowskiej
Akademii im. A. F. Modrzewskiego
Ul. Gustawa Herlinga- Grudzińskiego
30-705 Kraków
E-mail: ladislav.hofreiter@zoznam.sk

PRIPRAVENOSŤ EÚ A SLOVENSKA NA POSKYTOVANIE HUMANITÁRNEJ POMOCI*

Dagmar HOSCHEKOVÁ

ABSTRACT

Considering the security of mankind, the end of the 20th century can be characterized with many positive features. But on the other hand, elimination of military solutions of crisis situations doesn't mean elimination of crisis situations from our everyday life. A humanitarian crisis is a specific event of absence of security, because it endangers wide area of human living. Global humanitarian situation is getting worse in the last few years. Civilians still remain the main target and victim of military conflicts. The paper maps institutionalization of elements of aid in humanitarian disasters and the methods used on the level of the EU.

Keywords: security, humanitarian crisis, conflict, EU, institutions, tools

ÚVOD

Je nevyhnutné reagovať na globálnu humanitárnu situáciu, ktorá sa v posledných rokoch výrazne zhoršuje. Napriek faktu, že prírodné katastrofy si vyžiadali menej obetí na ľudských životoch, počet postihnutých osôb v núdzi sa zvýšil. Celkový počet zaznamenaných prírodných i technických katastrof podľa jednotlivých kontinentov a rokov sleduje a zverejňuje každoročne Medzinárodná federácia Červeného kríža a Červeného polmesiaca. (World Disaster Report 2009) Uvedená štatistika pritom nezahŕňa vojny, hladomor spôsobené konfliktami, choroby alebo epidémie. Napriek tomuto faktu, sú štatistické hodnoty obzvlášť v Ázii a Afrike vysoké a bez pomoci „bohatých“, rozvinutých štátov by situácia bola ešte horšia.

1 POJEM HUMANITÁRNA KRÍZA

Humanitárne krízy sú špecifickým prejavom absencie bezpečnosti, pretože postihujú širokú oblasť ľudského bytia (human being). V skutočnosti neexistuje jednotná definícia humanitárnych kríz, no tieto sa môžu týkať rôznych oblastí, mať rôzny teritoriálny rozsah a

* Príspevok je publikovaný v rámci projektu VEGA č. 1/0788/08 "Pripravenosť Slovenskej republiky na riešenie humanitárnych kríz".

rôzne časové pôsobenie. Pod pojmom humanitárna kríza¹ sa rozumie udalosť, alebo séria udalostí, ktoré predstavujú hrozbu pre zdravie a bezpečnosť spoločnosti alebo veľkej skupiny ľudí, odohrávajúce sa na rozsiahlom teritóriu. K humanitárnej kríze môžu viesť ozbrojené konflikty, epidémie, hlad, prírodné katastrofy či iné rizikové faktory. Definícia OSN za humanitárnu krízu považuje zlyhanie všetkých alebo väčšiny funkcií ohraničeného administratívneho celku, kde je postihnutých viac ako 5.000 obyvateľov tak, že je ohrozený ich život, zdravie a majetok. OSN rozdeľuje humanitárne krízy podľa pôvodu na tri druhy, označované ako tri D:

- **development** – spôsobené vývojom, sociálnou transformáciou, občianskou vojnou, drastickým vyčerpaním zdrojov, etnickými a náboženskými konfliktami;
- **defense** – spôsobené obranou alebo naopak agresiou štátu voči štátu, vojenským konfliktom, ktorý má dlhotrvajúci charakter a prináša okrem strát na životoch, narastanie počtu utečencov, zničenie životne dôležitých zdrojov a komunikácií, nárast biedy;
- **disaster** – spôsobené prírodnými alebo technologickými katastrofami.

2 HUMANITÁRNA POMOC V RÁMCI EÚ

Špecifickou vlastnosťou humanitárnych kríz je, že sa v nich často kombinujú viaceré, prípadne všetky tri príčiny ich vzniku (pôvody). Šírenie vážnych kríz na celom svete si vyžaduje adekvátnu reakciu zo strany medzinárodného spoločnosti, medzinárodných organizácií ale aj jednotlivých štátov. Európska únia prostredníctvom Európskej komisie zabezpečuje poskytovanie pomoci obetiam humanitárnych kríz vo svete. EÚ pôsobí vo všetkých problémových regiónoch (Irak, Afganistan, rôzne časti Afriky), ale aj v takzvaných zabudnutých krízových zónach a postkonfliktných nestabilných oblastiach (Čečensko, Kašmír, Nepál, Barma, Západná Sahara a Kolumbia). Európska humanitárna politika je postavená na zdieľaní a rozširovaní základných hodnôt EÚ – solidarity, rešpektovaní ľudskej dôstojnosti, rovnosti a tolerancie. Pri samotnej realizácii postupuje podľa medzinárodného práva, konkrétne medzinárodného humanitárneho práva a rešpektuje zásady neustrannosti, nediskriminácie a neutrality.

Humanitárne operácie Európskej únie riadi ECHO – Úrad pre humanitárnu pomoc, ktorý bol zriadený v roku 1992 ako orgán pri Európskej komisii. Jeho prvou povinnosťou je pomáhať zachraňovať životy, zmiernovať utrpenie a chrániť dôstojnosť obetí krízy. Mandát úradu sa odvíja od nariadenia Rady 1257/96, spolu s dodatkami 1882/2003 a 219/2009.

Priemerný ročný rozpočet ECHO je približne 700 miliónov eur. Hoci na začiatku bola poskytovaná pomoc v podstatne menšom rozsahu, postupom času významne rástla a v súčasnosti dosiahla úroveň, ktorá je porovnateľná s úrovňou pomoci poskytovanej jednotlivými členskými krajinami EÚ. Rastúci absolútny objem finančných prostriedkov vynaložených na poskytnutú pomoc sa prejavuje aj na zvyšovaní významu a vplyvu tohto úradu.

Humanitárna pomoc únie má tri hlavné nástroje: krízovú pomoc, potravinovú pomoc a pomoc pre utečencov z konfliktných oblastí a presídlených utečencov vnútri krajiny alebo regiónu.

¹ V angloamerickej literatúre sa používa pojem humanitarian crisis alebo humanitarian disaster.

- **Krízová pomoc** sa poskytuje vo forme hotovostných peňažných prostriedkov na nákup a dodávky základných potrieb obyvateľstva (liekov, potravín a stanov) alebo na financovanie rekonštrukčných prác, ktorých potrebu vyvolala katastrofa. Krízová pomoc v týchto prípadoch musí byť nevyhnutne rýchla a pružná a najmä pri zabezpečovaní základných potrieb od jej bezprostrednosti závisia životy obyvateľstva.
- **Potravinová pomoc** sa poskytuje v dvoch formách. V rámci prvej formy potravinovej pomoci únia poskytuje pravidelný objem potravy pre regióny postihnuté hladom alebo suchom tak, aby zabezpečila bezpečnosť dodávok, kým nebude znovu obnovená normálna produkcia potravín. Kontinuálne nastavenie tejto pomoci je nutnou súčasťou jej efektívneho využitia na zamedzenie hladomoru, či eskalácie občianskeho napätia. Druhou formou sú dodávky krízovej potravinovej pomoci v oblasti, kde vznikol náhly nedostatok potravín, či už následkom pôsobenia človeka alebo prírodnej pohromy.
- EÚ a jej členské štáty tiež poskytujú **pomoc utečencom**, ktorí ušli zo svojej krajiny alebo boli presídlení vnútri krajiny prípadne regiónu. Pomoc EÚ sa poskytuje na krízové obdobie, kým sa utečenci nebudú môcť vrátiť do svojej krajiny alebo sa usadiť v inej krajine.

EÚ a úrad ECHO nemôžu sami zmobilizovať zdroje v miere dostačujúcej na dodanie núdzovej humanitárnej pomoci, poskytnutie záchranných tímov, zriadenie núdzových poľných nemocníc a nainštalovanie dočasných komunikačných systémov. Úrad ECHO síce tieto operácie financuje a koordinuje, ale pri poskytovaní potravinovej pomoci a vybavenia, ako aj pri realizácii núdzových programov sa spolieha na svojich partnerov v oblasti humanitárnej pomoci – mimovládne organizácie (MVO), špecializované agentúry OSN a medzinárodný Červený kríž, pričom každý z partnerov zohráva dôležitú a osobitú úlohu v rámci tejto siete.

Európska komisia pripravuje každý rok strategický dokument prostredníctvom ktorého koordinuje svoje aktivity v oblasti poskytovania humanitárnej pomoci a snaží sa, aby tieto aktivity boli čo najefektívnejšie a najviac zodpovedali potrebám v postihnutých oblastiach. Pri určovaní osôb alebo miesta s najväčšou potrebou pomoci sa vychádza z dvoch spôsobov. Základom je zhodnotenie potrieb daného regiónu a vypracovanie komparatívnej analýzy krajín postavenej na národných indikátoroch, ktoré identifikujú tie krajiny, ktoré sú domovom ľudí, ktorí by sa mohli ocitnúť mimo donorských priorít poskytovaných ECHO.

Komisia preto vypracovala základné nástroje pre komparatívnu analýzu:

- identifikácia krajín s najväčšou pravdepodobnosťou potreby humanitárnej pomoci,
- identifikácia krajín, ktoré by v prípade humanitárnej krízy spĺňali kritériá na poskytnutie pomoci zo strany ECHO,
- identifikácia zdĺhavých humanitárnych kríz, ktoré postihujú obyvateľstvo a ktorým sa nedostáva žiadna prípadne nedostatočná medzinárodná pomoc z dôvodu neexistencie politického záväzku spôsobeného čiastočne nezáujmom zo strany médií.

Je zrejmé, že celá agenda poskytovania humanitárnej pomoci na úrovni EÚ, počnúc legislatívou, stratégiou i konkrétnymi nástrojmi realizácie pomoci, je postavená na hlavnom ciele – efektívne a transparentne umiestniť finančné i ľudské zdroje tak, aby čo najlepšie pokryli potreby postihnutých krajín či regiónov.

3 SLOVENSKÝ PRÍSPEVOK K HUMANITÁRNEJ POMOCI

Poskytovanie humanitárnej pomoci na úrovni Slovenskej republiky sa po vstupe do Európskej únie výrazne nezmenilo. Už vstupom do OECD v roku 2000 sa Slovenská republika zaradila medzi donorské krajiny. Uznesením vlády Slovenskej republiky č. 727/1996 bolo Ministerstvu vnútra Slovenskej republiky uložené vybudovať riadiace a koordinačné centrum pre poskytovanie a prijímanie humanitárnej pomoci. Národným kontaktným a koordinačným centrom pre poskytovanie a prijímanie humanitárnej pomoci sa stala sekcia krízového manažmentu a civilnej ochrany.

Na reforme slovenského systému humanitárnej pomoci sa pracuje už od roku 2003, avšak až tragédiou v Ázii (tsunami) získal zámer širšiu podporu. Od roku 2006 má Slovensko Novú koncepciu Humanitárnej pomoci.

Systém humanitárnej pomoci SR je vybudovaný na nasledovných základných humanitárnych **princípoch**:

- humanitárna pomoc je vykonávaná v súlade s princípmi medzinárodného humanitárneho práva, podľa zásad humanity, nestrannosti, neutrality, rovnosti a nediskriminácie, rešpektujúc Všeobecnú deklaráciu ľudských práv,
- pre poskytnutie humanitárnej pomoci SR sú rozhodujúce potreby obetí prírodných katastrof, človekom spôsobených konfliktov alebo porovnateľných situácií, vyjadrené oficiálnou výzvou národných, resp. medzinárodných inštitúcií,
- poskytovanie humanitárnej pomoci je dobrovoľným prejavom solidarity a nie je podnecované snahou o získanie finančného prospechu.

Pri rozhodovaní o tom, či a akú formu pomoci poskytnúť sa berie zreteľ na schopnosť orgánov postihnutej krajiny riešiť vzniknutú krízovú situáciu. Teritoriálne hľadisko pri poskytovaní pomoci do zahraničia sa posudzuje v spojení s ďalšími aspektmi bilaterálnej či multilaterálnej povahy, pričom dôležitým hľadiskom je spolupráca a koordinácia s ďalšími poskytovateľmi humanitárnej pomoci. Ďalším z aspektov rozhodovania o poskytnutí humanitárnej pomoci je možnosť nadviazať na humanitárne aktivity rozvojovou pomocou.

Z pohľadu štatistického výkazníctva patrí humanitárna pomoc pod oficiálnu rozvojovú pomoc SR. Humanitárna pomoc je poskytovaná ako reakcia na mimoriadne udalosti, ktoré väčšinou nie je možné predvídať a je spravidla krátkodobá. Rozvojová pomoc sa koncipuje s určitým dlhodobým zámerom do oblasti sociálnej a ekonomickej infraštruktúry, do oblasti životného prostredia a ako pomoc pri formovaní štátnej správy a samosprávy.

Na rozdiel od rozvojovej pomoci, ktorá má koncepcný a dlhodobý charakter, cieľom humanitárnej pomoci je rýchlo a efektívne riešiť aktuálne úlohy súvisiace s núdzovými situáciami. V prípade humanitárnej pomoci sa predpokladá, že je dočasná a trvá po dobu priameho ohrozenia.

Osobitými druhmi humanitárnej pomoci sú tiež pomoc utečencom na území SR a pomoc v rámci Európskej únie (EÚ). Pomoc v rámci EÚ nie je súčasťou oficiálnej rozvojovej pomoci a nie je považovaná za "humanitárnu", napriek mnohým podobným črtám. Takáto pomoc je poskytovaná v rámci tzv. „pomocných zásahov civilnej ochrany“.

Mechanizmus poskytovania humanitárnej pomoci Slovenskej republiky do zahraničia je nastavený nasledovne. Technickú stránku záchranej pomoci zabezpečuje Ministerstvo vnútra SR prostredníctvom svojich zložiek. Rezort má taktiež k dispozícii lietadlá a ľudské

kapacity letky Ministerstva vnútra, ktoré je možné využiť pri realizácii humanitárnej pomoci. Základné činnosti zložiek Ministerstva vnútra SR pri realizácii záchranej pomoci sú: okamžitá pomoc a záchranné práce, preprava záchranárov a humanitárneho materiálu, núdzová rekonštrukcia a dodávka humanitárneho materiálu pre ľudí v núdzi, poskytnutie expertov, poradenstva a techniky, resp. realizácia preventívnych a pohotovostných programov (technická pomoc), správa skladov humanitárnej pomoci, v ktorých je zhromažďovaný materiál pre účely poskytnutia humanitárnej pomoci a pomocných zásahov civilnej ochrany do zahraničia.

Ministerstvo zahraničných vecí a diplomatické misie SR v zahraničí spolupracujú pri monitoringu situácie v postihnutej krajine a krízových regiónoch, komunikácii s koordinátorom pomoci, miestnymi orgánmi v prijímajúcej krajine, EÚ, OSN a ďalšími humanitárnymi organizáciami a partnermi a pri právnej, diplomatickej ochrane, pri konzulárnej pomoci a pri doručení pomoci, resp. koordinácii doručenia pomoci mimo územia Slovenskej republiky.

Pri realizácii humanitárnej pomoci spolupracujú aj ďalšie orgány štátnej správy (Správa štátnych hmotných rezerv, Ministerstvo pôdohospodárstva, Ministerstvo zdravotníctva...).

Realizátormi programov a projektov humanitárnej pomoci môžu byť slovenské mimovládne humanitárne organizácie, Slovenský Červený kríž a ďalšie slovenské inštitúcie a organizácie na základe predložených projektov.

V prípade nedostatku vlastných kapacít na poskytnutie bilaterálnej humanitárnej pomoci, resp. nad rámec takto poskytnutej pomoci, poskytuje SR humanitárnu pomoc do zahraničia v podobe finančného príspevku humanitárnym organizáciám. Príspevok môže byť poskytnutý ústrediu medzinárodnej humanitárnej organizácii alebo ich slovenskému zastúpeniu.

Na Slovensku pôsobia mimovládne organizácie zamerané na humanitárnu a rozvojovú činnosť v krajinách, ktoré sú často obeťou nielen vojnových konfliktov, ale aj povojnových kríz. Svojimi aktivitami sa snažia prispieť k riešeniu problémov chudoby, neslobody a humanitárnych kríz vo svete a to bez ohľadu na etnickú, náboženskú, či rasovú príslušnosť.

ZÁVER

Záverom, je potrebné spomenúť, že Európska únia a jej členské krajiny, prostredníctvom poskytovania humanitárnej pomoci, šíria aj spoločné princípy ľudských práv a hodnoty ľudskej dôstojnosti v tretích krajinách. Odhliadnuc od prírodných katastrof, ktoré nie sme schopní ovplyvniť, súčasné konflikty možno, na rozdiel od tých v minulosti, charakterizovať ako barbarskejšie a oveľa menej racionálne. Zmenšuje sa rešpekt voči ľudským hodnotám, porušuje sa vojnové právo a stráca sa imunita tých čo pomoc v takýchto oblastiach poskytujú (strelba do pracovníkov Červeného kríža nie je výnimkou). V tomto kontexte je potom možné chápať aj novú vlnu humanitarizmu a zodpovednosť krajín za situáciu a ďalší vývoj vo svete.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

1. DOBRÍK, M. Miesto a úloha Slovenskej republiky pri riešení medzinárodných konfliktov – Preventívna diplomacia z pohľadu Slovenskej republiky. In: *Aktuálne*

- problémy politiky II*. Banská Bystrica: FPV a MV UMB, 2005. ISBN 80-8083-209-9. s. 220-231.
2. HOLZGREFE, J. L., KEOHANE, R. O. (eds.) *Humanitarian Intervention: Ethical, Political and Legal Dilemmas*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. 356 s. ISBN 0-521-52928-X.
 3. KAZANSKÝ, R. ADAŠKOVÁ, D. Vybrané prístupy ku klasifikácii konfliktov. In: *Bezpečnostné fórum 2010: zborník príspevkov z III. medzinárodnej vedeckej konferencie v Banskej Bystrici, 11. februára 2010*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, 2010. ISBN 978-80-8083-980-2. s. 53-59.
 4. KHALIQ, U. *Ethical Dimensions of the Foreign Policy of the European Union: A Legal Appraisal*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008. 504 s. ISBN 978-0-521-87075-7.
 5. KNIGHT, L. (ed.) *World Disaster Report 2009. Focus on early warning, early action*. International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies. 210 s. ISBN 92-9139-142-5 [Dostupné na internete: <http://www.ifrc.org/publicat/wrd2009/summaries.asp>].
 6. WEISS, T. G. *Humanitarian intervention: Ideas in Action*. Cambridge: Polity Press, 2007. 196 s. ISBN 978-07456-4022-8.
 7. <http://www.mvro.sk/>
 8. <http://www.europa.eu>

PhDr. Dagmar Hosčeková, PhD.
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov
Katedra bezpečnostných štúdií
Kuzmányho 1
974 01 Banská Bystrica
dagmar.hoscekova@umb.sk

IDENTIFIKÁCIA PÁCHATEĽA

Batyr CHALMURADOV¹, Boris BLUCHER², Pavel NEČAS³

ABSTRACT

Based on the fact that, a lie that evokes the specific physiological activity of the organism were discussed some ways of measuring physiological responses during deception. On the basis of the analysis was presented a new method of identifying the perpetrator (terrorists).

Keywords: physiological reaction, identification, offender

ВСТУПЛЕНИЕ

В данном исследовании мы исходим от факта, что преступник, прежде всего террорист для конспирации своей деятельности использует ложь. Известно, что ложь сопровождается особою физиологической активностью организма человека, и на основании этого было разработано большое количество методов измерения физиологических реакций. Например, метод анализа физиологической деятельности организма лжецов с использованием полиграфа, известного также как детектор лжи. Использование полиграфа широко распространено в ряде стран, включая США и Израиль. Результаты тестирования на полиграфе были приняты в качестве свидетельств в нескольких американских судебных процессах. Принципы работы полиграфа и точность тестирования этим методом не настолько точны, как мы склонны полагать.

АНАЛИЗ МЕТОДОВ

На современном этапе существует большое количество методов биометрической идентификации, которые можно разделить на две группы статистические и динамические.

Статистические методы биометрической идентификации основываются на статистической характеристике человека, которые в свою очередь делятся на контактные и без контактные методы. К контактным методам можно отнести

¹ Doc. MUDr. Batyr Chalmuradov CSc, Národná letecká univerzita. Kyjev, Ukrajina Prospekt Komarova 1 Kyjev, Ukrajina 03068 batyrk@yandex.ru

² Professor. Boris Blyukher PhD, Indiana State University (ISU), Terre Haute, IN, 46240 USA bblukher@isugw.indstate.edu

³ doc. Ing. Pavel NEČAS, PhD., prorektor pre vedu Akadémie ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika, Liptovský Mikuláš, Slovenská republika, e-mail: pavel.necas@aos.sk

методы, которые исследуют: отпечаток пальца, форму ладони, расположение сосудов на внешней стороне ладони, ДНК. До без контактных относятся методы идентификации по сетчатке глаза, радужной оболочке глаза, формой лица, уха, термограмма лица.

Динамические методы идентификации основываются на поведенческой характеристике человека - рукописному почерку, клавиатурному почерку, голосу, по движению губ при произношении кодового слова.

Общей характеристикой для сравнения различных методов и способов биометрической идентификации являются статистические показатели надежности метода. По показателям ошибок можно ранжировать методы от более надежного до менее надежного: ДНК, радужная оболочка глаза, сетчатка глаза, отпечаток пальца, термография лица, форма ладони, лица, расположение сосудов на кисти руки и ладони, подпись, клавиатурный почерк, голос.

На современном этапе существует большое количество систем, которые могут идентифицировать человека или провести верификацию или аутентификацию, используя его биометрические данные. К этому типу систем относятся автоматизированные системы «Face-Интеллект», MIT, CAIP, TASC, USC, FACEIT, TrueFaceID, «Сонда», «Папілон», «ДАКТО-2000», Sensor... SecureIM System, Mandrake, Siherheitssysteme, C-VIS, Corentix, IDIAP и другие.

К недостаткам указанных систем и методов следует отнести невозможность их использования без ведома объекта исследования. Для нас более интересными являются способы идентификации, которые основаны на дистанционных методах идентификации человека, то есть возможность их использования без согласия.

Одна из таких технологий применяется в США, полиция использует систему распознавания лица, например в г. Вирджиния Бич, штат Вирджиния. С аналогичной целью данная система применяется на стадионах при проведении крупных спортивных мероприятий. В Великобритании в пригороде Лондона работает система распознавания лица с подключением к ней 250 телекамер. Система автоматически выхватывает изображение лица у людей, идущих по улице, и сравнивает их с комплектом фотографий преступников, которые находятся в розыске.

Описанная система работает по статистическому принципу, то есть не учитывает динамику эмоционального фона. Мы предлагаем разработку модели идентификации человека по невербальному поведению. Принципы математического моделирования и построения будут описаны в последующих работах.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Эмоциональные переживания могут быть неподконтрольной реакцией человека. На действия человека могут повлиять и такие эмоции, как чувство вины, страха или волнения. Чем сильнее эти эмоции, тем более вероятно проявление невербальных признаков лжи. Эти признаки выражаются, например, в повышении высоты голоса, что является физиологической реакцией, лжецы, предъявляя замысловатую ложь, обычно говорят медленнее, включают в свою речь больше пауз. Наблюдение также будет, осуществляется за невербальным поведением: за жестами, за тем, улыбаются ли они или отводят взгляд, запинаятся ли, и т. д.

На основании математического моделирования указанных параметров будет разработана подсистема интеллектуального видеонаблюдения и автоматизированная система высокого уровня идентификации личности.

Литература

1. Stiff, J. B., Miller, G. R., Sleight, C, Mongeau, P., Garlick, R. & Rogan, R. Explanations for visual cue primacy in judgments of honesty and deceit. *Journal of Personality and Social Psychology*, 56, 555-564. 1989.
2. Streeter, L. A., Krauss, R. M., Geller, V., Olson, C & Apple, W. Pitch changes during attempted deception. *Journal of Personality and Social Psychology*, 24, 12-21. 1977.
3. Suengas, A. G. & Johnson, M. K. Qualitative effects of rehearsal on memories for perceived and imagined complex events. *Journal of Experimental Psychology: General*, **117**, 377-389. 1988.
4. Гонсалес Р., Вудс Р. «Цифровая обработка изображений» – М:Техносфера, Москва 2005 – 1072 с.
5. Дьяконов В., Круглов В. MATLAB. Анализ, идентификация и моделирование систем: Специальный справочник. – СПб.: Питер, 2002.

doc. MUDr. Batyr Chalmuradov CSc.
Národná letecká univerzita
Prospekt Komarova 1 Kyjev, Ukrajina
batyrk@yandex.ru

prof. Boris Blyukher Ph.D.
Indiana State University (ISU)
Terre Haute, IN, 46240 USA
bblyukher@isugw.indstate.edu

doc. Ing. Pavel NECAS, PhD.
poverený rektor
Akadémia ozbrojených síl Liptovský Mikuláš
Demänová 393, 031 06 Liptovský Mikuláš 6
Slovakia
pavel.necas@aos.sk

PARTICIPÁCIA OZBROJENÝCH SÍL SLOVENSKEJ REPUBLIKY NA OPERÁCIÁCH MEDZINÁRODNÉHO KRÍZOVÉHO MANAŽMENTU – PRÍSPEVOK SLOVENSKEJ REPUBLIKY K MEDZINÁRODNEJ BEZPEČNOSTI

Radoslav IVANČÍK, Vojtech JURČÁK

ABSTRACT

Currently, considerable changes in a global security environment are characterized by highly dynamic, complex and dramatic processes and mutual dependency of each actor. A phenomenon of the end of 20th century and the beginning of 21st century, called globalization, have brought except a lot of positives also a lot of negatives, which has continuously started to appear in the form of various asymmetric security threats. Therefore, human society represented by organizations of international crisis management has to admit lots of measures directly related to a growth of requirements for conflict prevention, peacemaking, peacekeeping, peace enforcement, peace building, or support to rescue and humanitarian assistance. The Slovak republic, instantly from its establishment, through its contributions grounded in significant number of Slovak military units and troops, actively participates in international crisis management operations.

KEY WORDS: International crisis management operations, global security environment, armed forces, new security threats, contribution, policy.

ÚVOD

Bezpečnostné prostredie vyjadruje priestorovú dimenziu bezpečnosti, spojenú s pôsobením rôznych aktérov v určitom priestore a čase a základnou tendenciou jeho vývoja je nestabilita, neurčitosť a z toho vyplývajúca nepredvídateľnosť. Tieto tendencie vývoja sú dôsledkom nedostatočného riešenia globálnych problémov ľudstva.

Fenoménom konca 20. a začiatku 21. storočia je globalizácia a s ňou spojené zmeny bezpečnostnej situácie na celom svete. Permanentne rastúci potenciál nešťátnych aktérov a stále nebezpečnejší rozmer nových hrozieb spojených hlavne s medzinárodným terorizmom, šírením technológií potrebných pre výrobu zbraní hromadného ničenia, vrátane spôsobov ich dopravy k cieľu, hrozieb v kybernetickom priestore a tiež v oblasti energetickej bezpečnosti spôsobujú, že nevojenské (asymetrické) hrozby postupne začínajú prevažovať nad vojenskými (symetrickými), pričom môžu kedykoľvek bezprostredne a neočakávane narušiť bezpečnosť hociktorého štátu na svete.

Okrem toho sa v ostatných rokoch neustále zvyšuje aj početnosť, rozsah a negatívne dôsledky prírodných katastrof a priemyselných havárií ohrozujúcich životy a majetok občanov i životné prostredie vo veľkom rozsahu. V súvislosti s nárastom nových hrozieb stoja pred svetovým spoločenstvom nové úlohy a jednou z nich sú i nové úlohy pre ozbrojené sily ako významného nástroja bezpečnostnej politiky. NATO a EÚ v reakcii na nové hrozby presadzujú komplexný prístup s využitím širšieho spektra nástrojov a účinných mechanizmov. Jeden z najdôležitejších a najúčinnějších nástrojov generovania špecifických vojenských i civilných spôsobilostí, ktoré zabezpečujú adekvátnu reakciu na nové bezpečnostné hrozby, ako aj už prebiehajúce konflikty, či krízy ohrozujúce medzinárodnú bezpečnosť, predstavujú operácie medzinárodného krízového manažmentu. Slovenská republika aktívne prispieva do týchto činností prostredníctvom vyčlenených jednotiek ozbrojených síl.

1 ORGANIZÁCIE MEDZINÁRODNÉHO KRÍZOVÉHO MANAŽMENTU A ICH OPERÁCIE

Medzinárodné spoločenstvo sa už od roku 1815 od Viedenského kongresu¹, cez vytvorenie Ligy národov² v roku 1917 a Organizácie spojených národov v roku 1945 až po vytvorenie ďalších medzinárodných, regionálnych organizácií snaží predchádzať prípadne riešiť konflikty, či krízy prostredníctvom inštitucionalizovaného systému s cieľom zaistiť mier a bezpečnosť vo svete. Avšak konflikty a krízy, ktorým dnes ľudstvo čelí, sú v dôsledku vzrastajúcej dynamiky vedecko-technického, ekonomického a sociálneho rozvoja i prehlbujúcej sa globalizácie a jej negatívnych prejavov oveľa komplexnejšie a náročnejšie na riešenie ako kedykoľvek predtým. Práve z tohto dôvodu musí svetové spoločenstvo disponovať účinnými mechanizmami a nástrojmi, pomocou ktorých by predchádzalo vytváraniu krízových situácií a ich prepuknutiu do ozbrojených konfliktov.

So vzrastajúcimi bezpečnostnými hrozbami a nestabilitou globálneho bezpečnostného prostredia v poslednom desaťročí došlo i k dôležitým kvalitatívnym i kvantitatívnym zmenám v povahe medzinárodného krízového manažmentu (ďalej len „MKM“). Tieto zmeny spolu s prijatými opatreniami umožňujú účinnejšiu a efektívnejšiu spoluprácu hlavných aktérov medzinárodného krízového manažmentu, ako sú Organizácia Spojených národov (ďalej len „OSN“), Severoatlantická aliancia (ďalej len „NATO“), Európska únia (ďalej len „EÚ“), Organizácia pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe (ďalej len „OBSE“), regionálne iniciatívy a ad hoc koalície pri predchádzaní konfliktom, riešení kríz, udržiavaní a presadzovaní mieru i záchranných a humanitárnych operáciách.

Kľúčové miesto z hľadiska legitimacy operácií medzinárodného krízového manažmentu patrí OSN, ktorá okrem vlastných operácií poskytuje mandát na vedenie operácií i viacerým regionálnym a subregionálnym organizáciám. Napriek globálnemu charakteru OSN a jej nespornej medzinárodnej autority, OSN nie je schopná včas generovať vojenské kapacity

¹ Viedenský kongres bol mierový kongres všetkých európskych štátov okrem Turecka, ktorý sa konal od 14. septembra 1814 do 9. júna 1815 vo Viedni a čiastočne aj v Bratislave. Ukončil epochu vojen s napoleonským Francúzskom a viedol k zásadným zmenám európskych hraníc. Viedenský kongres položil základy modernej diplomacie.

² Liga národov (ang. League of Nations, franc. Société des Nations) bola medzinárodná organizácia založená po skončení prvej svetovej vojny na základe výsledkov parížskej mierovej konferencie. 28. júna 1919 bola podpísaná Versaillská mierová zmluva, čím prišlo k faktickému vytvoreniu Ligy národov. Úlohou organizácie bola povojnová demilitarizácia, udržanie svetového mieru, prevencia pred ďalšími vojnovými konfliktami pomocou zásad kolektívnej bezpečnosti a diplomatického vyjednávania.

potrebné pri riešení krízových a konfliktných situácií a je čoraz viac odkázaná na spoluprácu predovšetkým s NATO a EÚ.

Najvýznamnejšie postavenie v medzinárodnom krízovom manažmente z hľadiska schopnosti uskutočniť efektívnu vojenskú operáciu má NATO. Vojenský výbor NATO v súlade so závermi Washingtonského summitu schválil v júli 2001 koncepciu síl rôznej pripravenosti Aliancie. Na jej základe sú generované sily a prostriedky na vedenie operácií v rámci, aj mimo rámca čl. 5 Severoatlantickej zmluvy. V roku 2002 rozhodol Pražský summit NATO o tvorbe Síl rýchlej reakcie, ktoré sú schopné rýchleho nasadenia (do 5 dní od rozhodnutia) a samostatného pôsobenia (do 30 dní) a ktoré by sa mali postupne stať najvýznamnejšou silou NATO pre riešenie aktuálnych krízových situácií.

Koncom 20. storočia sa začala oveľa významnejšie podieľať na medzinárodnom krízovom manažmente aj Európska únia. Prostredníctvom Spoločnej bezpečnostnej a obrannej politiky (ďalej len „SBOP“) v rámci svojej Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky (ďalej len „SZBP“) sa EÚ snaží zabezpečiť rozvoj vojenských i civilných kapacít na zvládanie kríz a prevenciu konfliktov na medzinárodnej úrovni a tým prispievať k zachovaniu mieru a bezpečnosti vo svete v súlade s Chartou OSN. V roku 2004 vytvorila nový koncept bojových skupín, do ktorého sa v rokoch 2009 (s Českou republikou) a 2010 (s Poľskom, Nemeckom, Litvou a Lotyšskom) aktívne zapojila i Slovenská republika.

2 HISTÓRIA ÚČASTI OZBROJENÝCH SÍL SR V OPERÁCIÁCH MEDZINÁRODNÉHO KRÍZOVÉHO MANAŽMENTU

Novým bezpečnostným hrozbám a ostatným (pozitívnym i negatívnym) vplyvom v dôsledku zmien v globálnom bezpečnostnom prostredí sa nevyhla ani SR. Napriek tomu, že po svojom vzniku v roku 1993 musela riešiť základné otázky svojej existencie, vstúpila do meniaceho sa bezpečnostného prostredia a medzinárodných vzťahov aktívne. Schopnosť zabezpečovať svoju zahraničnú politiku podporenú pôsobením príslušníkov slovenských ozbrojených síl v zahraničných operáciách a misiách zohrala v tejto oblasti významnú úlohu. Slovenská republika, ako členská krajina euroatlantických štruktúr sa aktívne podieľala a podieľa na predchádzaní a riešení kríz, konfliktov a sporov.

História participácie jednotiek a príslušníkov Ozbrojených síl SR v operáciách MKM má korene v roku 1992, kedy boli slovenskí vojaci, ešte v rámci česko-slovenskej federálnej armády, vyslaní do pozorovateľskej misie UNOSOM (United Nations Operation in Somalia) v Somálsku a taktiež do pešieho práporu v mierovej misii UNPROFOR (United Nations Protection Force) v bývalej Juhoslávii s cieľom realizovať mandát OSN pri demilitarizácii vymedzených území, poskytovaní humanitárnej pomoci a dohliadaní na bezletové zóny. Pretože vojská OSN nedokázali zabrániť diskriminácií civilného obyvateľstva a genocíde, ihneď po úspešných mierových rokovaníach v Dayton v USA v januári 1996, sa mandát misie UNPROFOR skončil a slovenský ženijný prápor presunuli na územie východného Slavónska v Chorvátsku do misie UNTAES (United Nations Transitional Administration for Eastern Slavonia). Slovenskí ženisti pokračovali v plnení úloh a po skončení mandátu misie opustili 26. februára 1998 územie bývalej Juhoslávie ako posledná jednotka OSN.

Pôsobenie vojakov samostatnej SR na Balkáne pokračovalo už pod velením NATO. SR poskytla pomoc pri tranzite do operácie IFOR (International Fellowship of Reconciliation) i pri výstavbe utečeneckých táborov a oprave ciest v operácii Spojenecký prístav (Allied Harbour) v misii AFOR (Albania Force) v Albánsku. Kvalitatívne iné už bolo pôsobenie ženijnej jednotky Armády SR v operácii Spojená stráž (Joint Guard) v Srbsku v provincii

Kosovo v rámci misie KFOR (Kosovo Force). Začlenenie sa do rakúskeho mechanizovaného práporu v zóne mnohonárodnej brigády Juh rozbehlo etapu intenzívnejšej spolupráce s krajinami NATO, čoho dôkazom bolo aj vyslanie mechanizovanej jednotky Armády SR do spoločného česko-slovenského práporu v zóne zodpovednosti mnohonárodnej brigády KFOR Stred pod britským operačným velením. SR sa zapojila aj do operácie SFOR (Stabilisation Force in Bosnia and Herzegovina) v Bosne a Hercegovine, a to štábnymi dôstojníkmi a vrtuľníkovou jednotkou.

Európska únia sa na zachovaní mieru a posilňovaní medzinárodnej bezpečnosti podieľa formou vojenských i civilných operácií pod svojím riadením. Slovensko sa do nich zapája ako aktívny člen, pričom od roku 1993 participovalo na monitorovacej misii ECMM (European Community Monitoring Mission) a jej následníckej misii EUMM (European Union Monitoring Mission) v Bosne a Hercegovine a neskôr v Gruzínsku. Zhromažďovaním informácií a ich analýzou prispievali slovenskí vojaci k formulovaniu spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky EÚ voči západnému Balkánu, čím prispeli k stabilizácii situácie v regióne. EÚ potvrdila svoj záväzok z Kodanského samitu v decembri 2002 a prevzala operáciu Spojenecká harmónia (Allied Harmony) v Macedónsku, ktorej mandát spočíval predovšetkým v implementácii mierového plánu v krajine.

Od 1. januára 1993 sa SR prostredníctvom vojenských pozorovateľov angažovala aj v misii UNAVEM II (United Nations Angola Verification Mission II) na kontrolu dodržiavania mierových dohôd po 6-ročnej občianskej vojne v Angole, ako i v ďalších pozorovateľských misiách na africkom kontinente. Naši vojaci sa zúčastňovali na monitorovaní demobilizácie, vyšetrowaní porušení humanitárneho práva a dohliadaní nad voľbami v Libérii – UNOMIL (United Nations Observer Mission in Liberia). Boli tiež pri zastavení paľby medzi vládnymi silami Rwandy a povstalcami v hraničnom pásme medzi Ugandou a Rwandou – UNOMUR (United Nations Observer Mission Uganda-Rwanda). Po dohode medzi vládnymi jednotkami Rwandy a jednotkami tzv. národného frontu v rámci misie UNAMIR (United Nations Assistance Mission for Rwanda) monitorovali v Rwande zastavenie paľby. Keď sa podarilo zastaviť genocídu Tutsiov, podieľali sa na humanitárnej pomoci navrátilcom. V rámci verifikačnej misie UNAVEM III pomáhali slovenskí vojaci obnoviť mier a dosiahnuť národné zmierenie v Angole, kde v súlade s mierovou dohodou a Lusackým protokolom dohliadali na zastavenie paľby a odzbrojovanie znepriatelených strán. Misia bola v júli 1997 zmenená na pozorovateľskú – MONUA (United Nations Mission of Observers in Angola) a asistovali pri konsolidácii mierového života. Slovenskí vojaci plnili svoje pozorovateľské úlohy v misii UNAMSIL (United Nations Mission in Sierra Leone). V tomto priestore monitorovali vojenskú a bezpečnostnú situáciu, dodržiavanie ľudských práv a proces demilitarizácie a demobilizácie v Sierra Leone. Najväčšou africkou misiou dohliadajúcou na dodržiavanie prímeria medzi Etiópiou a Eritreou a stiahnutie etiópskych jednotiek za tzv. čiaru z mája 1998 je UNMEE (United Nations Mission in Ethiopia and Eritrea). Slovenskí vojaci tu plnili významnú a veľmi zodpovednú úlohu pri vytyčovaní novej hranice medzi oboma krajinami.

V citlivej oblasti Blízkeho východu sa príslušníci OS SR zúčastňujú na inšpekciách a monitorovaní zastavenia paľby podľa Ženevskej dohody o prímerí z 31. mája 1974 v misii UNTSO (United Nations Truce Supervision Organisation) a v misii UNDOF (United Nations Disengagement Observer Force), kde vykonávali dozor nad odpútaním vojsk v demilitarizovanej zóne na Golanských výšiniach (dohoda medzi Sýriou a Izraelom). V rámci misie UNGCI (United Nations Guard Contingent) plnili úlohy v Iraku, ktorý je dlhodobým rizikovým priestorom tohto regiónu.

Ustanovenie SR za vedúcu krajinu (lead nation) v Sektore 4 mierovej misie UNFICYP (United Nations Peacekeeping Force in Cyprus) na Cypre je výsledkom toho, že SR má kredit

pevného a zodpovedného článku v procese udržiavania medzinárodného mieru. Známkou dôvery je o to vyššia, že slovenskí vojaci dostali mandát zabrániť obnoveniu bojov v horúcom prostredí medzi grécko-cyperskou a turecko-cyperskou komunitou a prispieť k obnove a udržaniu práva a poriadku v tejto krajine. Skúsenosti a medzinárodné renomé slovenského vojenského zdravotníctva boli predpokladom na vyslanie našej vojenskej poľnej nemocnice na ázijský kontinent do mierovej misie UNTAET (United Nations Transitional Administration in East Timor) vo Východnom Timore, ktorá bola po vyhlásení autonómie pretransformovaná na podpornú misiu UNMISSET (United Nation Mission of Support in East Timor).

Teroristické útoky z 11. septembra 2001 v USA a neskôr i na ďalších miestach sveta (Madrid, Londýn, Nairobi, Moskva) zmenili vnímanie bezpečnosti v globálnom meradle. S vedomím, že lokálne zdroje napätia môžu byť potenciálnou hrozbou i pre ostatné krajiny, reagovalo na nové bezpečnostné výzvy celé medzinárodné spoločenstvo, SR nevynímajúc. Vláda SR vo vyhlásení vyjadrila svoju vôľu podporiť boj proti terorizmu na globálnej úrovni a v praxi to realizovala vyslaním jednotiek do operácií Iracká sloboda (Iraqi Freedom) a ISAF (International Security Assistance Force) v Afganistane.

3 AKTUÁLNE PRÍSPEVKY OZBROJENÝCH SÍL SR DO OPERÁCIÍ MEDZINÁRODNÉHO KRÍZOVÉHO MANAŽMENTU

Na začiatku roku 2011 pôsobilo celkovo 520 profesionálnych vojakov ozbrojených síl SR v 6 operáciách a misiách pod vedením NATO, EÚ a OSN (ISAF v Afganistane, ALTHEA - veliteľstvo NATO v Bosne a Hercegovine, monitorovacia misia EUMM v Gruzínsku, UNFICYP na Cypre a pozorovateľská misia UNTSO v Izraeli a Sýrii), čo predstavuje oproti roku 2009 zníženie o 99 vojakov a o jednu operáciu (ukončenie pôsobenia v operácii KFOR).

V prioritnej operácii NATO ISAF v Afganistane pôsobila multifunkčná ženijná rota OS SR v Kandaháre, ďalší vojaci plnili úlohy v provinčnom rekonštrukčnom tíme a operačnom a výcvikovom tíme (Operational Mentor and Liaison Team – OMLT), ako aj v strážnych jednotkách na základniach v Kandaháre, Tarin Kowte a do konca septembra 2010 aj v Deh Rawood. Ostatní príslušníci pôsobili v rámci národného podporného prvku (National Support Element – NSE) a vo veliteľských štruktúrach operácie v Kábule. Vo februári vyslovila Národná rada SR súhlas s navrhnutím mandátu - vyslaním štvrtej strážnej jednotky v počte do 57 vojakov a zmenami mandátu pre jednotky už pôsobiace v danej krajine. V reakcii na novú stratégiu medzinárodného spoločenstva, postupného odovzdávania moci do rúk miestnych orgánov, vyslovila Národná rada SR v decembri súhlas s rozšírením kontingentu OS SR a zároveň zredukovala národné obmedzenia ich pôsobenia. V súlade s tým bol do konca roku 2010 vyslaný 4-členný tím EOD (Explosive Ordnance Disposal), ďalší 4 vojaci do národného podporného prvku a 6 vojakov na veliteľstvá operácie. Rozšírenie účasti zahŕňalo aj jednotku špeciálnych síl (do 20 vojakov) na plnenie úloh špeciálnych síl, výcvik, mentoring a podporu afganských národných bezpečnostných síl s predpokladaným vyslaním v septembri roku 2011. K 1.1.2011 pôsobilo v operácii ISAF celkom 314 príslušníkov OS SR, čo predstavuje oproti stavu k 1.1.2010 nárast o 73 osôb.

V operácii NATO KFOR v Srbsku, v provincii Kosovo, plnilo 139 príslušníkov mechanizovanej roty OS SR úlohy pri udržiavaní bezpečného prostredia. Na základe zmien v požiadavkách pre túto operáciu zo strany velenia NATO a v súlade so zameraním zahraničnej politiky SR vyslovila Národná rada SR v októbri 2010 súhlas s ukončením pôsobenia jednotky OS SR v tejto operácii. Do konca roku bol celý kontingent OS SR stiahnutý na územie SR. Na veliteľstve NATO v Sarajeve naďalej plnil úlohy jeden príslušník OS SR.

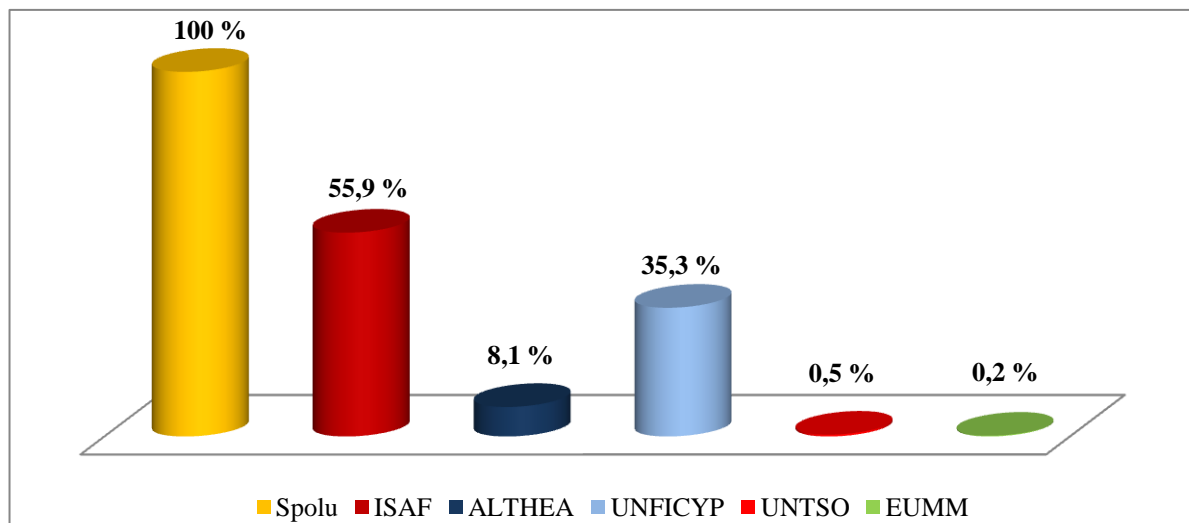
V operácii EÚ EUFOR ALTHEA v Bosne a Hercegovine pôsobili 4 príslušníci OS SR na veliteľstve EUFOR v štábných funkciách a 35 vojakov v rámci strážnej jednotky plniac najmä úlohy v oblasti fyzickej kontroly osôb a techniky pri vstupe do základne v Sarajeve. Na základe zmien operačných požiadaviek pristúpila SR k reštrukturalizácii svojho príspevku. Národná rada SR v roku 2010 vyslovila súhlas so stiahnutím strážnej jednotky, čo sa realizovalo ešte do konca roka 2010 a s poskytnutím styčných a pozorovacích tímov (43 vojakov) s vyslaním v priebehu roku 2011.

V pozorovateľskej misii UNTSO v Sýrii a Izraeli plnili úlohy 2 príslušníci OS SR pri monitorovaní dodržiavania prímeria na hraniciach Libanonu a Sýrie s Izraelom. Jeden príslušník OS SR pôsobil v pozorovateľskej misii EÚ (European Union Monitoring Mission - EUMM) v Gruzínsku, kde plnil úlohy monitorovania dodržiavania prímeria na hraniciach Ruska a Gruzínska.

V operácii OSN UNFICYP na Cypre plnil kontingent OS SR o počte 198 vojakov úlohy monitorovania a zabezpečenia integrity nárazníkového pásma medzi oboma časťami (tureckou a gréckou) rozdeleného ostrova.

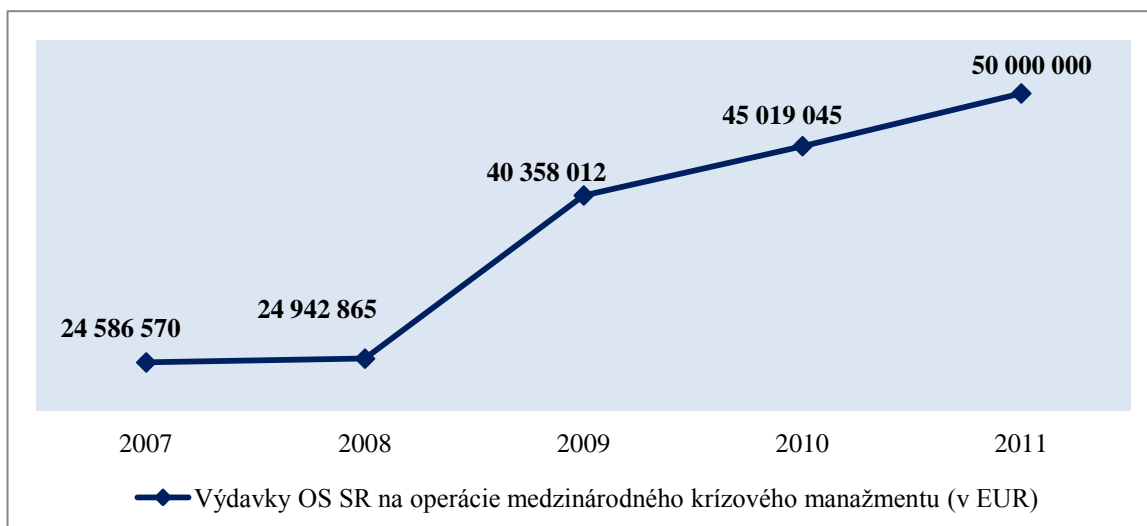
Podiel príslušníkov OS SR v jednotlivých misiách organizácií MKM je uvedený v grafe 1.

Na pôsobenie príslušníkov OS SR v operáciách MKM bolo v roku vyčerpaných 2010 z rozpočtovej kapitoly Ministerstva obrany SR 45 019 405,2 €, čo je o 11,25 % viac ako v roku 2009, o 44,6 % viac ako v roku 2008 a o 45,4 % viac ako v roku 2007 (pozri graf 2). V roku 2011 sa predpokladá vyčerpať z rozpočtu Ozbrojených síl SR na zabezpečenie prebiehajúcich operácií cca 50 000 000 €.

Graf 1 Prehľad proporcionálnej účasti príslušníkov OS SR v jednotlivých operáciách medzinárodného krízového manažmentu so stavom k 1.1.2011 (v %)

Zdroj: Ministerstvo obrany SR, NATO, EÚ, OSN

Graf 2 Prehľad o skutočných výdavkoch OS SR na operácie medzinárodného krízového manažmentu v rokoch 2007 – 2010 a predpokladaných v roku 2011 (v EUR)

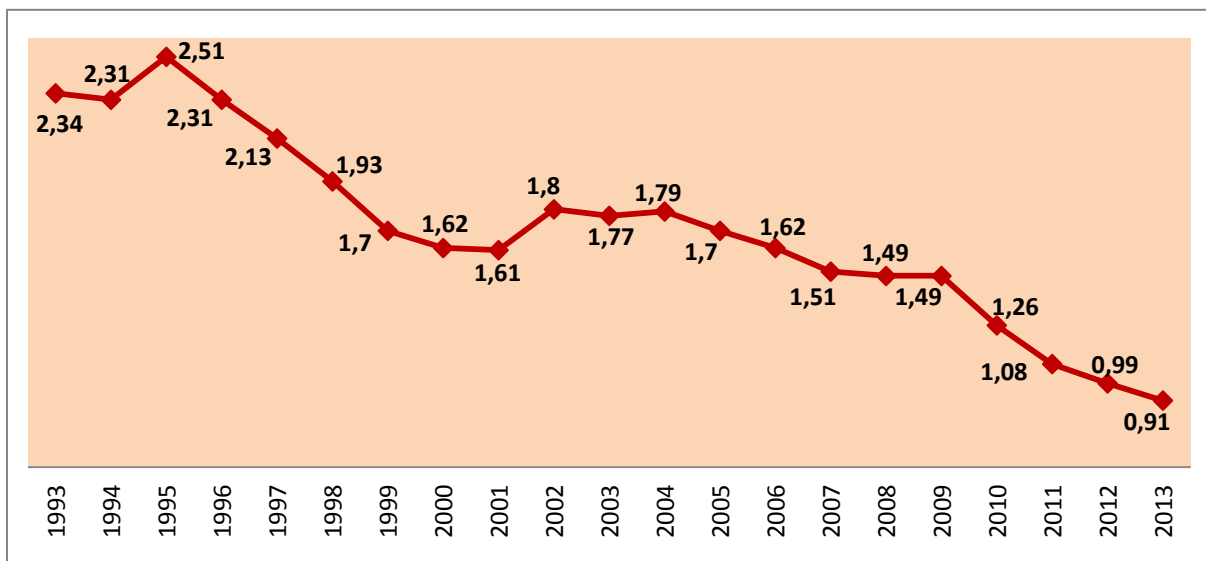
Zdroj: Ministerstvo obrany SR

ZÁVER

Aktuálne úlohy v misiách a operáciách MKM príslušníci OS SR plnia na požadovanej úrovni a v súlade so schváleným mandátom. Napriek tomu, že už niekoľko rokov predstavuje plnenie medzinárodných záväzkov v rámci MKM prioritu číslo 1 pre rezort obrany, stále pretrvávajú problémy, ktoré sú istým limitujúcim faktorom v príprave a vysielaní personálu do operácií a misií (napr.: nedostatočná jazyková pripravenosť a zdravotná spôsobilosť vojakov na vyslanie mimo územia SR alebo úroveň logistického zabezpečenia). Okrem nich však existujú aj ďalšie.

Nasadzovanie vojenských jednotiek na báze organických jednotiek sa oproti predchádzajúcim rokom mierne zlepšilo, zostalo však naďalej na nízkej úrovni. Ozbrojené sily SR nemajú v štruktúre strážne čaty, roty a ostatné jednotky, ktoré by boli identické s účelovým zoskupením pre konkrétnu operáciu alebo misiu, a preto sú vysielané zväčša príspevky (okrem vrtulníkov Mi-17M v operáciách na Balkáne) zložené z viacerých jednotiek. Taktiež z dôvodu charakteru vysielaných jednotiek a podporných úloh, ktoré prevažne plnia, je prínos ich účasti v jednotlivých operáciách pre transformáciu ozbrojených síl nízky. Základným problémom tohto stavu je však dlhodobé nedostatočné vyčleňovanie finančných prostriedkov zo štátneho rozpočtu v prospech Ministerstva obrany SR čo má vplyv na kvalitu požadovaných spôsobilostí pre účasť organických jednotiek. Problémom je aj chýbajúca politická vôľa nasadiť organické bojové jednotky do operácií.

V rámci uplatňovania systému spracúvania a odovzdávania poznatkov a skúseností (tzv. Lessons Learned) došlo ku kvalitatívnemu posunu, pretože vo výcviku sa oproti minulým rokom vo väčšej miere prejavujú v operáciách získané skúsenosti a výcvik ďalších rotácií sa viac priblížil reálnym podmienkam. Zvyšovanie finančných prostriedkov na operácie MKM však nenachádza svoju odozvu vo financovaní rozpočtu ministerstva obrany, ktoré sa paradoxne od roku 2004 neustále znižuje (pozri graf 3).

Graf 3 Vývoj výšky rozpočtových prostriedkov skutočne vyčlenených v prospech MO SR zo štátneho rozpočtu SR (v % k HDP) v rokoch 1993 – 2011 a plánovaných vyčleníť v rokoch 2012 – 2013

Zdroj: Ministerstvo obrany SR, Ministerstvo financií SR a Štatistický úrad SR

Navyše, naďalej nie je doriešené finančné zabezpečenie neplánovaných príspevkov do operácií MKM, alebo nasadenia OS SR v rámci Síl rýchlej reakcie NATO (NATO Response Forces – NRF) a bojových skupín EÚ (European Union Battle Groups – EU BGs) tak, aby sa nerealizovalo z rozpočtovej kapitoly Ministerstva obrany SR na úkor prevádzky a rozvoja OS SR. Prípadné financovanie neplánovaného nasadenia a udržiavania jednotky na úrovni prápor zo zdrojov MO SR by znamenalo kolaps rozpočtu celého rezortu obrany.

Nedostatky pretrvávajú i v praktickej aplikácii komplexného prístupu orgánov verejnej moci SR pri nasadzovaní civilných spôsobilostí do operácií. Bol schválený návrh vlády na zefektívnenie účasti civilných expertov v aktivitách MKM mimo územia SR. Vo vláde SR bol vytvorený koncepčný rámec pre rozvoj komplexného prístupu SR a tiež aj medzirezortný program pre účely vysielania civilných expertov do aktivít krízového manažmentu mimo územia SR. Nie je však dokončený zákon o vysielaní civilných expertov na plnenie aktivít MKM. Tento stav tak naďalej limitoval príspevok SR vo vzťahu k úlohám stabilizácie a rekonštrukcie v operáciách.

Napriek uvedeným nedostatkom však možno hodnotiť doterajšiu účasť jednotiek Ozbromených síl SR v operáciách MKM veľmi pozitívne. Za uplynulé obdobie sa naši vojaci zúčastnili na riešení konfliktov vo vyše dvoch desiatkach misií a operácií na území viac ako 20 krajín sveta na troch kontinentoch. I dnes pôsobia v oblastiach patriacich z hľadiska ohrozenia medzinárodného mieru a bezpečnosti k najdôležitejším a najkritickejším (Balkán, Blízky a Stredný východ).

Na záver je možné skonštatovať, že participácia Ozbromených síl SR v operáciách MKM má z hľadiska úspešného plnenia našich záväzkov prostredníctvom aktívnej účasti na udržiavaní mieru a stability vo svete mimoriadny prínos pre medzinárodnú kredibilitu SR. Na druhej strane transformačné efekty tejto účasti sú nízke, čo vzhľadom na narastajúcu zdrojovú

náročnosť si v blízkej budúcnosti bude vyžadovať nový realistický protransformačný a predovšetkým ekonomicky udržateľný koncept našej účasti v operáciách MKM.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

1. BUČKA, P. 2009. Výcviková jednotka vojenských misií. In *Interoperabilita 2009 : zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie*. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika. 2009. s. 253-256. ISBN 978-80-8040-365-2.
2. IVANČÍK, R., KELEMEN, M. 2010. *Obrana štátu: Ekonomika, plánovanie a financovanie obrany*. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika, 2010. 257 s. ISBN 978-80-8040-410-9.
3. IVANČÍK, R. 2009. Financovanie vojenských operácií Európskej únie v rámci európskej bezpečnostnej a obrannej politiky. 2009. In *Manažment, teória, výučba a prax : zborník príspevkov z medzinárodnej vedecko-odbornej konferencie*. Liptovský Mikuláš : Vojenská akadémia ozbrojených síl generála M. R. Štefánika. 2009. s. 126-138. ISBN 978-80-8040-373-7.
4. IVANČÍK, R. 2011. Financovanie obrany v kríze. In *Transatlantické listy (strategické štúdie)*, 2011, č. 1, s. 6-11. ISBN 978-80-9700041-7-0.
5. IVANČÍK, R. 2011. National and International Security in a Time of Globalization and Financial Crisis. In *Science and Military*, 2011, roč. 6, č. 1, s. 5-16 ISSN 1336-8885.
6. JURČÁK, V. 2009. Ďalšie krízové operácie mimo článku 5. In *Interoperabilita 2009 : zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie*. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika. 2009. s. 61-87. ISBN 978-80-8040-365-2.
7. JURČÁK, V. a kol. 2009. Organizácie medzinárodného krízového manažmentu. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika. 2009. 235 s. ISBN 978-80-8040-387-4.
8. JURČÁK, V., KELEMEN, M., LABUZÍK, M. 2010. NATO a boj proti terorizmu. In *Národná a medzinárodná bezpečnosť 2010 : zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika. 2010. s. 199-207. ISBN 978-80-8040-407-9.
9. LABUZÍK, M. 2009. Operácie organizácií medzinárodného krízového manažmentu. In *Interoperabilita 2009 : zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie*. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika. 2009. s. 5-60. ISBN 978-80-8040-365-2.
10. NEČAS, P., SZABO, S. 2006. *Back to the Future: Geopolitical Security or Chaos?* Košice : Letecká fakulta TU Košice. 2006. 112 s. ISBN: 80-8073-433-X.
11. SPILÝ P. 2009. Aktuálny prístup k operáciám NATO. In *Interoperabilita 2009 : zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie*. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika. 2009. s. 257-262. ISBN 978-80-8040-365-2.
12. <http://www.europa.eu>
13. <http://www.euractiv.sk>
14. <http://www.euoinfo.gov.sk>

15. <http://www.nato.int>
16. <http://www.un.org>
17. <http://www.mosr.sk>
18. <http://www.osce.org>

plukovník Ing. Radoslav IVANČÍK
Náčelník Odboru rozpočtu a financovania (J-8)
Generálny štáb Ozbrojených síl SR, Bratislava
☎ 0960 312 603
@ radoslav.ivancik@mil.sk

plk. v. v. prof. Ing. Vojtech JURČÁK, CSc.
Katedra bezpečnosti a obrany
Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika v Liptovskom Mikuláši
☎ 0960 422 618
@ vojtech.jurcak@aos.sk

MEDZINÁRODNÁ ŠPIONÁŽ – NEODDELITEĽNÁ SÚČASŤ ZAISTENIA OBRANY A BEZPEČNOSTI ŠTÁTU A MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV

Radoslav IVANČÍK, Pavel NEČAS

ABSTRACT

An international espionage presents long-run and inseparable part of activities, conducted by most of countries all over the world, which are aimed to providing of state defense and security. In a time of globalization, characterized by uncertainty, threats of terrorism, proliferation of weapons of mass destruction, failure states, international organized crime and other security threats, when hostile and enclosed communities refuse participation on international relations directing at strengthening of mutual cooperation and security, the need of topical intelligence information is as acute as during a time of the cold war and bipolar division of the world.

KEY WORDS: Espionage, information, globalization, intelligence service, security environment and threats.

ÚVOD

Špionáž predstavuje odbor ľudskej činnosti zaoberajúci sa sústredovaním a vyhodnocovaním strategických informácií, ktoré nie je možné získať z otvorených zdrojov, a ktoré slúžia zadávateľom k vytváraniu aktuálneho a čo najpresnejšieho obrazu o situácii v záujmových oblastiach a zároveň k čo najpresnejšiemu predvídaniu budúceho vývoja. Získavaním týchto informácií sa zaoberajú na štátnej úrovni organizácie, agentúry alebo služby štátom zvlášť pre tento účel zriadené. Všeobecne sa nazývajú spravodajské služby. Zvyčajne sú štátom (vládou, parlamentom) financované a riadené, pričom zadávateľmi úloh pre tieto služby sú najvyšší predstavitelia štátu.

Na nevládnej úrovni existujú súkromné organizácie, ktoré sa zaoberajú zberom informácií na komerčnej báze. Ide predovšetkým o priemyselnú špionáž (kopírovanie, krádeže a rádiové, elektronické, počítačové, či telefónne odpočúvanie), ktorej cieľom je získať najnovšie informácie o výsledkoch vedeckého a technického bádania a výskumu a získať tak pre súkromné organizácie, firmy i jednotlivcov finančné, technologické a iné výhody.

Strategické informácie sú špionážou získavané z nasledujúcich informačných zdrojov:

- HUMINT - ľudské zdroje

- SIGINT - signálne spravodajstvo (rádiové odpočúvanie)
- IMINT - letecký a družicový prieskum (obrazové informácie)
- MASINT - sledovanie technických príznakov (napr. seizmické vlnenie atď.)
- OSINT - otvorené zdroje (médiá, technická dokumentácia atď.)
- ACINT - zvukomeracie spravodajstvo
- GEOINT - geologický prieskum
- PHOTINT - analýza fotografií
- RADINT - sledovanie radarovej prevádzky
- ELINT - elektronické spravodajstvo
- COMINT - dešifrovanie
- FISINT - vyhľadávanie a ničenie sietí SIGINT prevádzkovaných protivníkom
- FININT - finančné spravodajstvo

Medzinárodná špionáž predstavuje dlhodobú a neoddeliteľnú súčasť aktivít vyvíjaných väčšinou krajin sveta s cieľom zaistenia vlastnej obrany a bezpečnosti. V dobe prehlbujúcej sa globalizácie charakteristickej neistotou, hrozbami terorizmu, proliferáciou zbraní hromadného ničenia, zlyhávajúcimi štátmi, medzinárodným organizovaným zločinom a ďalšími bezpečnostnými hrozbami, kedy nepriateľské uzavreté spoločnosti odmietajú participovať na medzinárodných vzťahoch smerujúcich k posilňovaniu vzájomnej dôvery a bezpečnosti, je potreba aktuálnych spravodajských informácií rovnako akútna ako počas éry studenej vojny a bipolárneho rozdelenia sveta. Získavanie utajovaných spravodajských informácií na území cudzích štátov, ktoré predstavujú určitú hrozbu, založenú na ich minulom alebo súčasnom správaní, schopnostiach a činnostiach, je jedným z efektívnych a účinných nástrojov ako odvrátiť hroziace nebezpečenstvo a zaistiť si vlastnú obranu a bezpečnosť.

1 ŠPIONÁŽ – SÚČASŤ VÝVOJA ĽUDSKEJ SPOLOČNOSTI

Tak ako sa postupne vyvíjala ľudská spoločnosť a prehlbovali sa aktivity jednotlivcov, spoločností, štátov, či koalícií zamerané na zaistenie vlastnej obrany, ochrany a bezpečnosti, tak sa postupne vyvíjali, prehlbovali a zdokonaľovali prostriedky a formy špionáže. Prvé záznamy s informáciami o neobvyklých aktivitách v pohraničí, ktoré boli určené nadriadenému veliteľovi, sa objavili na brehoch rieky Eufrat na území dnešnej Sýrie už pred štyri tisíc rokmi. Takmer pred dva a pol tisíc rokmi, nezabudol na získavanie spravodajských informácií, organizáciu špionáže, prácu dvojitéch agentov a správanie k prebhlíkom vo svojom diele *O vojne* ani čínsky vojvodca Majster Sun. Neskôr, v priebehu historického vývoja spoločnosti, sa o význame získavania dôležitých informácií, úlohách zvedov a ďalších s tým súvisiacich aktivitách zmieňujú vo svojich dielach aj iní autori.

Vznik modernej špionáže sa spája s menom tajomníka anglickej kráľovnej Alžbety I., Francisom Walsinghamom (1532-1590), známym pod menom „Spymaster“, ktorý v druhej polovici 16. storočia zaviedol v rámci zaistenia zahraničnej i domácej bezpečnosti moderné spravodajské metódy. Jeho agenti sa infiltrovali na všetky panovnícke dvory v Európe a vďaka ním vytvoreného systému bezpečného kuriérneho spojenia zasielali do Londýna dôležité šifrované správy z celej Európy. Položil tak základ legendárnej reputácie britskej tajnej služby. Neskôr pokračovali v rozvoji systému a metód špionáže najmä Joseph Fouché

(1759-1820), minister revolučnej i napoleonskej vlády, ktorý založil vo Francúzsku prvé moderné ministerstvo polície a vytvoril profesionálnu sieť agentov venujúcich sa domácej i zahraničnej politickej a vojenskej spravodajskej činnosti, ako aj obrane proti nej. Na jeho skúsenosti nadviazal v Nemecku knieža Metternich a v Rusku cársky Ochránka.

Počas oboch svetových vojen sa už naplno prejavil význam špionáže. Vojny mali zároveň výrazný vplyv na rozvoj činnosti spravodajských služieb. Každá z väčších operácií, najmä 2. svetovej vojny, bola totiž spojená s dezinformačnou kampaňou spravodajských agentúr. Po skončení 2. svetovej vojny a predovšetkým po vzniku dvoch antagonistických vojensko-politických zoskupení (Organizácia Severoatlantickej zmluvy a Varšavská zmluva), kedy rozpútanie prípadného raketovo-jadrového konfliktu by znamenalo ohrozenie existencie ľudstva, význam špionáže ešte vzrástol. Podľa niektorých neoficiálnych zdrojov, ku koncu studenej vojny v osemdesiatych rokoch minulého storočia, americké spravodajské služby na čele s Centrálnou informačnou službou (Central Intelligence Agency – CIA) zamestnávali 200 tisíc pracovníkov a spolupracovníkov a sovietske spravodajské služby na čele s KGB () až 400 tisíc ľudí.¹

ŠPIONÁŽ – SÚČASŤ MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV

Špionáž predstavuje aktivity štátu, ktoré sú síce na jednej strane zamerané na ochranu vlastných záujmov, vlastnej suverenity a bezpečnosti, ale na druhej strane narúšajú suverenitu iných štátov. Radí sa medzi nekooperatívne aktivity, pri ktorých sa predpokladá porušenie zákonných, či iných noriem spravodajskými službami, a preto z pohľadu vnútroštátnych zákonov sa špionáž považuje za ilegálnu aktivitu. Činnosť spravodajských služieb štátov je zameraná na tri hlavné oblasti:

- Zber a vyhodnocovanie informácií – pozornosť sa sústreďuje na dôležité informácie, teda spravidla na tie, ktoré druhá strana utajuje. Ide zväčša o také informácie, ktoré by z bezpečnostných dôvodov nemali byť majiteľom týchto informácií zverejňované. Zber takýchto informácií predstavuje nevyhnutnú podmienku pre rozhodovanie v politickej, vojenskej, či ekonomickej oblasti.
- Tajné operácie – cieľom je ovplyvniť vnútornú alebo zahraničnú politiku druhého štátu prostredníctvom aktivít siahajúcich od šírenia dezinformácií až po organizovanie podvratných polovojenských operácií.
- Kontrašpionáž – pôsobenie proti rovnakým aktivitám a organizáciám cudzích štátov.²

Snaha chrániť vlastné utajované skutočnosti a strategické informácie na jednej strane a snaha získať čo najviac cudzích informácií nutných na plánovanie a realizáciu vlastnej zahraničnej politiky, vrátane bezpečnostnej a obrannej politiky na druhej strane, je nevyhnutnou súčasťou aktivít smerujúcich k zaisteniu bezpečnosti každého štátu. Zber informácií je totiž jeden z najdôležitejších nástrojov diplomacie i vojny. Preto všetky štáty sveta majú zákony proti špionáži, ale zároveň veľká väčšina z nich (najmä mocnosti) má vytvorené vlastné spravodajské inštitúcie pre vykonávanie vlastnej spravodajskej činnosti, obsahujúcej minimálne jednu z vyššie uvedených troch hlavných oblastí. Špionáž je preto považovaná za jeden z významných rozmerov (i keď skrytý) medzinárodných vzťahov

¹ KREJČÍ, O. 2001. *Mezinárodní politika*. Praha : Ekopress. 2001. 709 s. ISBN 80-86119-45-9. s. 403.

² KREJČÍ, O. 2001. *Mezinárodní politika*. Praha : Ekopress. 2001. 709 s. ISBN 80-86119-45-9. s. 402.

a medzinárodnej politiky. Ale nielen ich. Ako je uvedené vyššie, v súvislosti s vedecko-technickou revolúciou došlo najmä v druhej polovici 20. storočia k rozvoju technickej a priemyselnej špionáže, zameranej hlavne na získavanie chránených informácií o nových materiáloch, technikách, výrobkoch, či technologických postupoch. A ako sa stavia k medzinárodnej špionáži medzinárodné právo?

2 ŠPIONÁŽ A MEDZINÁRODNÉ PRÁVO

Vnútroštátne právo Spojených štátov amerických (ďalej len „USA“) nijakým spôsobom nezakazuje nedeštruktívny, tajný zber spravodajských informácií, v podstate ho schvaľuje. USA nie sú zmluvnou stranou žiadnej medzinárodnej zmluvy alebo dohody, zakazujúcej tajný nedeštruktívny zber spravodajských informácií. Tento postup dokonca nie je ani porušením medzinárodného práva. V skutočnosti medzinárodné právo v rámci svojho vývoja uznalo, že špionáž predstavuje dlhodobú prax takmer všetkých štátov sveta. Kým tajné preniknutie na územie iného štátu za účelom zberu utajovaných informácií v čase mieru pravdepodobne naráža na princípy suverenity a územnej integrity, medzinárodné právo špionáž výslovne nezakazuje.

Naopak, tajný zber spravodajských informácií na území iného štátu s najväčšou pravdepodobnosťou porušuje vnútroštátne právo cieľovej krajiny. Rovnako ako špionáž proti USA porušuje národné právo USA. A hoci fakt, že špionáž v inej krajine porušuje právo danej krajiny, má ďaleko k tvrdeniu, že špionáž ako taká je nelegálna. Špióni pri výkone svojej činnosti berú na seba riziko odhalenia a potrestania ako jednu zo základných zásad svojho povolania. Vysoká úroveň utajenia dôležitých strategických informácií týkajúcich sa špionážnych operácií je nutnou podmienkou úspechu týchto operácií, pričom ich dôvodom nie je krytie ilegálnych aktivít.

Žiadna medzinárodná dohoda sa nezaobera legalitou špionáže v čase mieru, pretože ako už bolo uvedené vyššie, v skutočnosti bola špionáž vykonávaná takmer všetkými krajinami sveta po stáročia. Jednotlivé štáty však prijali zákony, ktoré špionáž proti ich záujmom prísne trestajú. Právo špionáže je preto unikátne v tom, že vychádza zo zásady teritoriálnej integrity, ktorej porušenie môže byť tvrdo potrestané dotknutou krajinou, avšak štáty tuto zásadu opakovane porušujú prijímajúc riziko potrestania.

Kým špionáž medzinárodné právo neporušuje, vojnové právo špionážne aktivity uznáva, i keď samozrejme špióni môžu byť tvrdo potrestaní, pokiaľ sú prichytení. S agentmi spravodajských služieb, zajatých na nepriateľskom území v priebehu ozbrojeného konfliktu, sa však nezachádza ako s vojnovými zajatcami. Môžu byť popravení, ale až po riadnom súdnom procese. Špión, ktorý úspešne splnil svoju úlohu a vrátil sa na svoje územie, nesmie byť v prípade zajatia súdený ako špión. Okrem špionáže je vo vojnovom práve napríklad zhromažďovanie spravodajských informácií v čase mieru z vesmíru a z morí v medzinárodnom práve povolené.

Špionáž na území iného štátu v čase mieru je hodnotená rozdielne. Rešpekt voči teritoriálnej integrite a politickej nezávislosti je jedným zo základných princípov medzinárodného práva. Tradičný doktrínálny pohľad hovorí, že zhromažďovanie spravodajských informácií vo vnútri teritória iného štátu predstavuje nezákonnú intervenciu (unlawful intervention). Znamená nedostatok rešpektu voči územným hraniciam iného suverénneho štátu, vrátane vnútroštátneho vzdušného priestoru, vnútroštátnych a pobrežných vôd a mora. Napriek tomu nie je špionáž zakázaná žiadnou medzinárodnou dohodou, pretože všetky krajiny majú na vykonávaní podobných aktivít eminentný záujem.

W. H. Parks, odborník na národnú bezpečnosť v svojom článku *The International Law of Intelligence Collection* popísal záujem štátov na špionáži takto: „Nikdy nebol predložený medzinárodnému spoločenstvu žiadny seriózny návrh na zákaz zberu spravodajských informácií ako porušenie medzinárodného práva. Dôvodom je tichý súhlas znamenajúci, že je to nevyhnutné pre všetkých a že je to všetkými praktizované“.

Medzinárodné právo sa odvíja od praxe štátov. L. Majerčík vo svojom článku *Špionáž a medzinárodné právo* uvádza, že dlhodobou praxou štátov je ústup od zásady neintervencie do štátnej suverenity v prípade špionáže, čo spôsobuje v medzinárodnom práve dilemu. Táto dilema viedla niektorých popredných odborníkov na medzinárodné právo k názoru, že špionáž v čase mieru medzinárodné právo neporušuje. Iní naopak tvrdia, že špionáž je ilegálna činnosť. Ďalší zase dodávajú, že zber spravodajských informácií je nevyhnutný pre zníženie medzinárodného napätia a plní úlohu ochrany proti prekvapeniu, resp. ohrozeniu. Často sa tiež používa argument, že pokiaľ svet zostáva nepriateľským miestom, sú kvôli zachovaniu svetového poriadku potrebné špeciálne opatrenia pre získavanie tajných informácií. Takéto opatrenia by však neboli ospravedlniteľné, keby boli natoľko rušivé alebo útočné, že by ohrozovali vnútorný poriadok štátu, voči ktorému sú vykonávané. Pri tak širokom rozpätí názorov, zostáva status špionáže podľa medzinárodného práva nejasný, a preto nie je ani zakázaný, ani povolený.

Pri danej povahe špionáže, je veľmi pochybné, či vôbec bude niekedy uznaná za legálnu. Medzinárodné právo ponechalo postup proti špionáži výlučne na úvahe dotknutých krajín. Každý štát sa chová voči špiónom inak. Napríklad Francúzsko podozrivých zo špionáže v prospech USA vypovedalo z krajiny, Severná Kórea ich zadržala.

Niektoré druhy špionáže prevádzané napríklad loďami, ponorkami alebo lietadlami môžu otvoriť problém národnej sebaobrany. Zostrelenie amerického lietadla U2 na Čínu, sovietske zostrelenie civilného juhokórejského lietadla KAL 007, severokórejský útok na americké plavidlo U.S.S. Pueblo alebo postup švédskej vlády proti sovietskym ponorkám vo švédskych výsostných vodách potvrdzujú, že štáty považujú niektoré formy špionáže za ozbrojenú agresiu. Charta OSN tiež priznáva štátom právo na použitie sily na kolektívnu alebo individuálnu sebaobranu proti ozbrojenej sile. Štáty však hodnotia hrozbu silou rôzne, pretože medzinárodné právo nedáva presnú odpoveď, za akých okolností je použitie sily pri sebaobrane oprávnené. Preto môžu niektoré formy špionáže dať podnet k použitiu sily a rovnako tak môžu byť dôvodom pre použitie vnútroštátneho trestného práva. To predstavuje pridané riziko za špionáž prevádzanú z lodí, ponoriek alebo lietadiel.

Právo na sebaobranu však môže tiež odôvodniť nutnosť zberu spravodajských informácií, ktoré sú nevyhnutné pre začatie a použitie sebaobrany, vrátane práva na predbežnú sebaobranu vyplývajúcu z obyčajového medzinárodného práva. Prijímanie zodpovedajúcich obranných a bezpečnostných opatrení totiž nemôže fungovať bez informácií o potenciálnych hrozbách.

Charta OSN zakazuje použitie sily v medzinárodných vzťahoch, ale ponecháva štátom „prirodzené právo na individuálnu alebo kolektívnu sebaobranu“. Inými slovami, sila nesmie byť použitá útočne, ale môže byť použitá k obrane. Odborníci sa môžu pýtať o rozsahu práva na sebaobranu, ale niet pochyb o tom, že napríklad USA ju mohutne využívajú vrátane práva na predbežnú sebaobranu. Pri vysoko deštruktívnej povahe moderných zbraní môže byť totiž príliš neskoro čakať, až nepriateľ udrie ako prvý. Preto potreba, aby spravodajstvo efektívne a účinne podporovalo využitie práva na predbežnú sebaobranu, je v dnešnom konfliktnom bezpečnostnom prostredí väčšie než kedykoľvek predtým. Utajený zber spravodajských informácií na území cudzích štátov, ktoré predstavujú jasnú hrozbu založenú na ich minulých alebo súčasných aktivitách a schopnostiach, môže byť odôvodnené ako využitie práva na

sebaobranu. Príkladom takejto hrozby, ktorá nemôže byť odvrátená bez pomoci špionáže je predovšetkým proliferácia zbraní hromadného ničenia a štátom podporovaný terorizmus.³

ZÁVER

Z vyššie uvedených skutočností vyplýva, že spravodajstvo narúšajúce cudzie územie nie je v zásade podľa medzinárodného ani vnútroštátneho práva nelegálne. Neexistujú zmluvy ani iné pramene medzinárodného práva, ktoré výslovne zakazujú špionáž. Medzinárodné právo síce rešpektuje teritoriálnu integritu krajín, ale napriek tomu štáty využívajú špionáž narúšajúcu územie cudzích štátov rôznymi spôsobmi oddávna. Vnútroštátne právo takmer každého štátu podporuje vlastnú špionáž v zahraničí. Za podmienky, že síce nepísané, ale napriek tomu všeobecne akceptované normy spojené so špionážou sú dodržané, medzinárodné právo toleruje zhromažďovanie spravodajských informácií na území iných štátov. Medzinárodné právo na druhej strane tiež priznáva právomoc dotknutým štátom na použitie svojho práva proti cudzím špiónom a ich nástrojom zadržaným na vlastnom teritóriu. Vnútroštátne právo väčšiny štátov takéto aktivity zakazuje. Právny status cudzieho zberu spravodajských informácií je preto klasickým príkladom dvojitého štandardu, kedy doma je špionáž zakázaná, ale proti iným sa používa. V takejto súťaži za informáciami stojí medzinárodné právo nejednoznačne bokom, avšak prax štátov je jednoznačná – špionáž je tradičná štátna aktivita.

V dobe prehlbujúcej sa globalizácie charakteristickej neistotou, hrozbami terorizmu, proliferáciou zbraní hromadného ničenia, zlyhávajúcimi štátmi, medzinárodným organizovaným zločinom a ďalšími bezpečnostnými hrozbami, kedy nepriateľské uzavreté spoločnosti odmietajú participovať na medzinárodných vzťahoch smerujúcich k posilňovaniu vzájomnej dôvery a bezpečnosti, je potreba aktuálnych spravodajských informácií rovnako akútna ako počas éry studenej vojny a bipolárneho rozdelenia sveta.

V súvislosti so špionážou je v závere nevyhnutné zdôrazniť, že nikto si neželá ďalší útok na Svetové obchodné centrum, železničnú stanicu v Madride, metro v Londýne, či letisko v Moskve, alebo nebodaj regionálnu jadrovú vojnu medzi štátmi, prípadne skupinami, ktoré taja vlastníctvo jadrového arzenálu alebo iných zbraní hromadného ničenia. To znamená, že najmä vyspelé demokratické štáty musia mať znalosti o vojenských alebo polovojenských silách a pripravách na celom svete, zvlášť o tých, ktoré sú schopné prekvapivého útoku. Zber spravodajských informácií umožňuje krajinám zabrániť podobným incidentom, a preto využitie medzinárodnej špionáže ako nástroja sebaobranu sa zdá byť v týchto prípadoch ospravedliteľné.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

1. KREJČÍ, O. 2001. *Mezinárodní politika*. Praha : Ekopress. 2001. 709 s. ISBN 80-86119-45-9.
2. MAJERČÍK, L. Špionáž a medzinárodné právo. In 2003 *Global Politics*. 2003. ISSN 1213-7685.

³ MAJERČÍK, L. Špionáž a medzinárodné právo. In 2003 *Global Politics*. 2003. ISSN 1213-7685.

3. SCOTT, R. D.: Territorially intrusive intelligence collection and international law. In *The Air Force Law Review*, č. 46/1999, s. 217-226, ISSN 0094-8381.

plukovník Ing. Radoslav IVANČÍK
Náčelník Odboru rozpočtu a financovania
Generálny štáb Ozbroyených síl SR, Bratislava
☎ 0960 312 603
@ radoslav.ivancik@mil.sk

doc. Ing. Pavel NEČAS, PhD.
Prorektor pre vedu
Akadémia ozbrojených síl gen. M.R. Štefánika, Liptovský Mikuláš
☎ 0960 433 333
@ pavel.necas@aos.sk

CO JE NOVÉHO V AKTUALIZOVANÉ BEZPEČNOSTNÍ STRATEGII ČESKÉ REPUBLIKY 2011

Josef JANOŠEC, Markéta BRABCOVÁ

Abstract

In the Czech Republic is the main document of the security policy of the state Security strategy. Since the beginning of 2011 was in the process of preparing the fourth security strategy. Article commenting on the background history of previous processing of security strategies related to the scope of the Fire. It lists the problems that the previous strategy (2003), to the extent not addressed and explains the importance of preparing this document for security practice. Systematically summarizes the decision process and the process that followed. In accordance with the structure of the Security strategy 2011 states that what is new in it. It deals with the approach to evaluation of the proportion of authors to create a security strategy.

Keywords

security strategy, population protection, security system, security interests

1 ÚVOD

V minulém roce jsem na první konferenci „*Národní a mezinárodní bezpečnost 2010*“ orientoval příspěvek k tématu „*Nastal čas ke změnám ve zpracování bezpečnostní strategie*“. Uběhl jeden rok a v České republice byla přijata aktualizovaná „*Bezpečnostní strategie ČR 2011*“ usnesením vlády č. 665 ze dne 8. září 2011. Je tedy vhodné zamýšlení nad tím, jak celý proces probíhal a zda byly naplněny původní cíle, které jsou spojovány s teoretickými představami a praktickými podmínkami pro dokument charakteru bezpečnostní strategie.

V roce 2010 si bezpečnostní komunita ČR připomínala 10 let od přijetí zákonů, které vytvořily nový bezpečnostní systém v národních podmínkách. Rozhodly o propojení požární ochrany s civilní ochranou a profesi profesionálních hasičů zařadily na úroveň profesionálních vojáků a policistů. Je nezbytné připomenout, že Bezpečnostní strategie ČR je základním dokumentem bezpečnostní politiky státu. Poslední platila od roku 2003 a pro současnou dobu již vyžadovala úpravy a přepracování. V mezinárodním prostředí, jehož jsme stále zřetelnější součástí, byla přijata v roce 2010 strategie jak v NATO, tak i v EU. Bylo přirozené promítnutí těchto dokumentů rovněž do národních podmínek.

Od počátku roku 2011 probíhal intenzivní proces vypracování aktualizované verze Bezpečnostní strategie ČR pod vedením Ministerstva zahraničních věcí (MZV). Příspěvek se věnuje procesu vypracování aktualizace Bezpečnostní strategie ČR 2011.

2 O BEZPEČNOSTNÍCH STRATEGIÍCH ČR

Často kladenou otázkou po dobu existence Československé a České republiky po roce 1989 bylo: „*Jaká má být posloupnost bezpečnostních dokumentů státu a jak se tyto dokumenty*

mají jmenovat?“ Nebylo to nikdy zcela zřejmé a až vývoj ukázal, co je všeobecně přijímáno, včetně charakteristiky dokumentů. Stále je však nezbytné dodávat, že mezi politicky schvalované dokumenty je nezbytné zařadit zákony, včetně zákona ústavního. Ty mají specifické postavení. Přesto je často zvýrazňována úloha bezpečnostní strategie, vojenské strategie, bílé knihy o obraně a dalších dokumentů, jejichž právní závaznost není procedurou schvalování stanovena.

V řadě politických dokumentů, které nemají působnost zákona, což znamená, že nejsou vymahatelné prostřednictvím právních nástrojů, bylo přijato následující stanovisko a přístup: **Bezpečnostní strategie je politický dokument**, který deklaruje přístupy státu k řešení bezpečnostních situací. **Bezpečnostní strategie ČR je základním dokumentem bezpečnostní politiky ČR. Je dokumentem výkonu státní moci – vlády.** Na ní navazují dílčí strategie a koncepce jako jsou: *Vojenská strategie ČR, Koncepce zahraniční politiky ČR, Koncepce ochrany obyvatelstva a další.*

K tomu je nezbytné uskutečnit poznámku: Je to dokument vlády, ale se zvláštním posláním. Až skončí funkční období vlády, vyplňované uskutečňováním vládního programu, zpravidla pokračuje platnost bezpečnostní strategie. To znamená, že tento dokument by měl naplňovat požadavek na přijatelnost ve většině politického spektra společnosti. Mělo by to být strategické politické prohlášení, které z hlediska vnitrostátní funkce naplní roli ukazatele směru rozvoje přístupů k zajištění vnitřní bezpečnosti a výstavby bezpečnostního systému. Z hlediska vnější funkce oznamuje ostatním státům, organizacím a mezinárodním subjektům bezpečnostní reality, jaké bude prosazovat hodnoty a přístupy k zajištění bezpečnosti proti vojenským i nevojenským hrozbám a situacím. Je vyjádřením oficiálního postoje státu, který formuluje: „Toto můžete od nás očekávat a tyto přístupy zase ne.“

Proces vypracování bezpečnostní strategie je v národních podmínkách organizován vládou ČR. Prozatím bylo vypracování všech bezpečnostních strategií svěřeno do garance Ministerstva zahraničních věcí. Vždy byla organizována spolupráce s Kanceláří prezidenta republiky a Parlamentem ČR na principu nadstranickosti. Základní rámec dokumentu Bezpečnostní strategie ČR a způsob jejího naplňování je dán Ústavou ČR, ústavním zákonem č. 110/1998 Sb., o bezpečnosti ČR a navazujícími zákony. Obsah nezbytně zahrnuje a odráží mezinárodní závazky, které vycházející z členství ČR v Organizaci spojených národů (OSN), Organizaci Severoatlantické smlouvy (NATO), Evropské unii (EU), Organizaci pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OBSE) a z dalších podepsaných mezinárodních závazků, které mají průměty do bezpečnostní a obranné politiky státu a do jeho praxe.

Mezníkem pro přípravu Bezpečnostní strategie ČR bylo přijetí ústavního zákona č. 110/1998 Sb., o bezpečnosti ČR, ze dne 22. dubna 1998. V něm byla stanovena základní ústavní pravidla pro řešení bezpečnostní problematiky (až 5 let po vzniku samostatné ČR). Tento ústavní zákon ustavil Bezpečnostní radu státu (BRS) jako poradní orgán vlády pro bezpečnostní otázky. Úřednická vláda premiéra Tošovského pořádala 1. zasedání BRS dne 29. 6. 1998. Na něm projednala: *Národní bezpečnostní strategii, Národní obrannou strategii, Vojenskou strategii ČR, Cíle výstavby sil a Zásady pro organizační zabezpečení BRS*¹. Premiér Zeman řídil 2. zasedání BRS dne 26. 10. 1998 a byly projednány otázky zajištění několika mezinárodních cvičení krizového managementu, *Zřízení Mezirezortního krizového štábu, Vojenská bezpečnostní rizika ve vztahu k ČR*².

¹ Dostupné na WWW: <<http://www.vlada.cz/cz/pracovni-a-poradni-organy-vlady/brs/cinnost/zaznamy-z-jednani/zaznamy-1998/zaznam-1--schuze-bezpecnostni-rady-statu--29--6--1998-18495/>>

² Dostupné na WWW: <<http://www.vlada.cz/cz/pracovni-a-poradni-organy-vlady/brs/cinnost/zaznamy-z-jednani/zaznamy-1998/zaznam-2--schuze-bezpecnostni-rady-statu--26--10--1998-18496/>>

Z bezpečnostních zájmů, jak jsou pojmenovány v legislativě, vyplývá, že základní povinností státu je mimo jiné ochrana životů a zdraví občanů, majetkových hodnot a životního prostředí. Tato základní povinnost státu je zajišťována ozbrojenými silami, ozbrojenými bezpečnostními sbory, záchrannými sbory a havarijními službami a rovněž státními orgány i orgány územních samosprávných celků, které se na zajišťování bezpečnosti podílejí způsobem a v rozsahu stanoveném zákony.

Úpravám a vytváření bezpečnostního systému České republiky odpovídaly rovněž následující bezpečnostní strategie:

☐ První Bezpečnostní strategie ČR

Byla přijata 17. února 1999 usnesením vlády č. 123 [1], podepsaná premiérem Zemanem. Bylo to ještě před přijetím ČR do NATO (12. března 1999). Pro řešení vojenských hrozeb byla přijata série tzv. „vojenských zákonů“:

- zákon č. 218/1999 Sb., o rozsahu branné povinnosti a o vojenských správních úřadech (branný zákon),
- zákon č. 219/1999 Sb., o ozbrojených silách České republiky,
- zákon č. 220/1999 Sb., o průběhu základní nebo náhradní služby a vojenských cvičení a o některých právních poměrech vojáků v záloze,
- zákon č. 221/1999 Sb., o vojácích z povolání a
- zákon č. 222/1999 Sb., o zajišťování obrany České republiky.

Z rozhodnutí vlády o převodu kompetencí ve věcech civilní ochrany z Ministerstva obrany (MO) na Ministerstvo vnitra (MV) vyplynulo, že pro fungování bezpečnostního systému státu, bude jádrem vznikající jednotný Integrovaný záchranný systém (IZS). MV připravilo návrhy právních předpisů pro vznikající záchranný systém. Zákony byly projednány dne 28. června 2000 a jejich účinnost byla stanovena od 1. ledna 2001. Pro řešení nevojenských hrozeb byla tedy určena série tzv. „krizových zákonů“:

- zákon č. 237/2000 Sb., kterým se mění zákon č. 133/1985 Sb., o požární ochraně,
- zákon č. 238/2000 Sb., o Hasičském záchranném sboru České republiky,
- zákon č. 239/2000 Sb., o integrovaném záchranném systému,
- zákon č. 240/2000 Sb., o krizovém řízení (krizový zákon),
- zákon č. 241/2000 Sb., o hospodářských opatřeních pro krizové stavy, připravilo Ministerstvo průmyslu a obchodu (MPO) a byl schválen ve stejném termínu.

Krizové zákony **dokončily základní legislativní rekonstrukci bezpečnostního systému ČR**. Nově vznikající základní složka bezpečnostního systému ČR – HZS ČR, měla za úkol hašení požárů, likvidaci následků mimořádných událostí, ale nově i úkoly ochrany obyvatelstva. Skutečným jádrem bezpečnostního systému je IZS.

☐ Druhá Bezpečnostní strategie ČR

Byla přijata 22. ledna 2001 usnesením vlády č. 80 [2], podepsaná premiérem Zemanem. Následovala těsně za legislativním kvasem a zákonitě ještě nemohla být stabilní. Jejím cílem bylo politicky podpořit zavedení nových zákonů do praktického života společnosti, která po vstupu do NATO směřovala do EU.

□ Třetí Bezpečnostní strategie ČR

Byla přijata 10. prosince 2003 usnesením vlády č. 1254 [3], podepsal ji premiér Špidla. V pěti kapitolách formuluje základní hodnoty, zájmy, postoje a ambice ČR. V kapitole „*Východiska bezpečnostní politiky ČR*“ jsou zformulovány její principy. Kapitola „*Bezpečnostní zájmy ČR*“ uvádí životní, strategické a další významné zájmy. Kapitola „*Bezpečnostní prostředí*“ identifikuje trendy, hrozby a z nich vyplývající rizika pro ČR. V kapitole „*Strategie prosazování bezpečnostních zájmů ČR*“ jsou vymezeny přístupy k ochraně zájmů ČR v zahraniční, obranné a hospodářské politice a v politice vnitřní bezpečnosti a veřejné informovanosti. Kapitola „*Bezpečnostní systém ČR*“ je o prvcích bezpečnostního systému ČR, jejich struktuře, a vymezuje povinnosti, kompetence a odpovědnosti jednotlivých součástí systému.

3 MEZERY V BEZPEČNOSTNÍCH STRATEGIÍCH ČR

Je přirozené, že v průběhu vytváření bezpečnostních strategií se jejich tvůrci učili nacházet pozitivní a negativní stránky, aby mohli dosahovat zdokonalování a přijatelnějších výsledků. Strategie z roku 2003 vydržela 8 let, což je důkazem jisté vyšší kvality a přijatelnosti. Čas se nezastavil a analytické pohledy na obsah dokumentu ukazovaly na jisté mezery.

Pro neválečné stavy má Ministerstvo vnitra ČR zákonné kompetence a působnosti ke krizovému řízení, požární ochraně i ochraně obyvatelstva. Platnost krizových zákonů byla důvodem ke zpracování dvou koncepcí ochrany obyvatelstva: první z dubna 2002 byla datována do roku 2006 s výhledem do roku 2015 [9], druhá z února 2008 do roku 2013 s výhledem do roku 2020 [10]. Obě navazují na úkoly ze zákonů č. 238/2000 Sb., o Hasičském záchranném sboru ČR a č. 239/2000 Sb., o IZS, které změnily působnosti v ochraně obyvatelstva na území ČR. Fungující systém pro situace odpovídající mimořádným událostem od požárů, živelních pohrom, průmyslových havárií, po možné teroristické útoky za stavu státu v míru i za války, je výsledkem změn zákonů a odpovědné výstavby IZS. Hasičský záchranný sbor ČR (HZS ČR) je ve své institucionální podstatě základem bezpečnostní strategie pro neválečné stavy.

Bezpečnostní strategie ČR 2003 měla nedostatky. Byla málo zaměřena na vnitřní bezpečnost a činnosti IZS. Co z pohledu platných zákonů a působnosti HZS ČR chybělo nebo nebylo dostatečně rozpracováno, to je uvedeno v následujícím textu [12]:

- Zvýraznění významu pojmu „ochrana obyvatelstva“ jako základního principu pro bezpečnostní úsilí státu.
- Vnitřní poměr mezi textem na podporu vojenských a nevojenských hrozeb byl výrazně na straně vojenských problémů, ale praxe řešených událostí je výrazně na straně nevojenských problémů.
- Prosazení zajištění bezpečnosti jednotlivce, jako základu ochrany obyvatelstva.
- Nepřesná formulace životních, strategických a dalších významných zájmů z hlediska vnitřní bezpečnosti a ochrany obyvatelstva.
- Nezahrnutí ochrany kritické infrastruktury.
- Strategie prosazování bezpečnostních zájmů není jen úkolem státu, ale i právnických a fyzických osob a orgánů veřejné správy, kteří se společně podílejí na zvyšování odolnosti.
- Energetická, surovinová, potravinová bezpečnost.

- Mechanismus civilní ochrany EU.
- Humanitární pomoc do a ze zahraničí.
- Vzdělávání obyvatelstva a pracovníků v bezpečnostním systému.
- Mnohaúrovňová prevence.
- Bezpečnostní výzkum a vývoj.
- Občanská sdružení působící v oblasti bezpečnosti, soukromé bezpečnostní služby.

Analýza umožnila zpřesnit základní směry, kterými je vhodné prosazovat změny při přípravě aktualizace Bezpečnostní strategie ČR.

4 PROČ OVLIVŇOVAT TEXT BEZPEČNOSTNÍ STRATEGIE

Pro mnoho občanů je zájem o dokument, který je „jakýmsi“ politickým prohlášením bez trestně postižitelných důsledků, ne příliš podporovanou aktivitou. Proč je vlastně důležité ovlivňovat text bezpečnostní strategie? Je to proto, že to je základní dokument bezpečnostní politiky. Politika se prakticky projevuje zejména ve dvou směrech:

1. schvaluje zákony a pravidla, podle nichž jsou profese a procesy vykonávány;
2. schvaluje výši veřejných financí, které jsou pro tyto účely vyčleňovány.

Nedodržování těchto zákonů a přijatých pravidel již je postižitelné a trestné. Přidělené prostředky z veřejných financí pak přímo ovlivňují příjmy pracovníků, ale rovněž kvalitu technických prostředků, technologií a dalších nástrojů, které jsou v bezpečnostní praxi používány. Má to tedy přímý vliv na výkon pracovních činností, na jejich kontrolu, na jejich ohodnocení a na další společenské podmínky.

Bezpečnostní politiku uskutečňují politici. Jsou to ti, které občané volili do obou komor Parlamentu, ale rovněž další volení, kteří jsou v zastupitelských orgánech krajů, obcí s rozšířenou působností a obcí, ale rovněž politici, kteří zastávají funkce na různých ústředních orgánech státní správy. Politická rozhodnutí se dostávají do praktického života právě prostřednictvím výkonu státní správy a to v přímé nebo přenesené působnosti.

Bezpečnostní strategie je dokumentem, který sice není zákonem, ale je stanovením směru v bezpečnostní oblasti, napříč politickým spektrem, který by právě přijímání nových zákonů, směrnic a prosazování již přijatých zákonů, měl ovlivňovat. Občan má v demokratických politických systémech právo požadovat po politicích zdůvodnění, proč nedodržují přijatou orientaci a směřují jinam. Je to tedy nadzákonná, politická směrnice, která může být použita jako etalon k hodnocení skutečných politických kroků a k vyžadování jejich vysvětlení, dodržování nebo nápravy.

Bezpečnostní strategie je tedy nástrojem k prosazování působnosti jednotlivých složek bezpečnostního systému do výkonu veřejné a státní správy v přímé nebo přenesené působnosti³ a do politické praxe. Proto má smysl ovlivňovat text bezpečnostní strategie.

³ Státní správa může být vykonávána buď přímo, anebo nepřímo, a to podle subjektů, které ji reálně vykonávají. Přímou státní správu vykonávají bezprostředně státní orgány, tedy jednotlivé organizační složky státu. Nepřímá státní správa je vykonávána (v přenesené působnosti) veřejnoprávními korporacemi (obce, kraje) nebo i soukromými osobami fyzickými či právnickými, jimž byl výkon státní správy propůjčen na základě zákona. Dostupné na WWW: <<http://www.mvcr.cz/odk2/soubor/vykon-statni-spravy-kompetence-pdf.aspx>>

5 VYPRACOVÁNÍ AKTUALIZACE BEZPEČNOSTNÍ STRATEGIE

Volby koncem května 2010 přinesly novou vládou ČR, která zahájila proces přípravy Programového prohlášení vlády premiéra Nečase. V procesu jeho přípravy byly jednotlivé rezorty státní správy požádány o předložení námětů úkolů, které by mohly být do tohoto dokumentu zařazeny. Ze strany HZS ČR cestou MV byly uplatněny náměty, které spočívaly v následujících myšlenkách [12]:

1. *Vzhledem k přijetí nových strategických dokumentů NATO, EU a k vývoji bezpečnostní reality, která se vyznačuje významnou převahou hrozeb nevojenského charakteru, což je doloženo ve statistikách o výskytu mimořádných událostí a krizových situací, by měla vláda zajistit vypracování nové Bezpečnostní strategie ČR. Za vypracování by mělo odpovídat MV ve spolupráci s Ministerstvem zahraničních věcí (MZV), MO a dalšími rezorty. MV proto, že je v souladu s právním řádem ČR odpovědné za řešení výrazné většiny bezpečnostních událostí a odpovídá rovněž za řízení základních složek IZS, za požární ochranu, krizové řízení a ochranu obyvatelstva.*
2. *Ve změněné situaci, která posunula skutečné bezpečnostní hrozby a rizika, by vláda měla usilovat o zajištění bezpečnosti ČR a ochrany občanů před živelnými pohromami, technickými haváriemi, ohrožením životně důležitých systémů a služeb pro obyvatelstvo (kritické infrastruktury), teroristickými útoky a působení mezinárodního organizovaného zločinu. V těchto souvislostech by vláda měla podporovat připravenost bezpečnostního systému ČR a rozvoj jeho klíčového a praxí uplynulých 10 let ověřeného prvku – IZS.*
3. *Vláda by měla podporovat bezpečnostní výzkum jako jednu ze základních součástí výzkumu v ČR a jako východisko k racionálnímu rozvoji bezpečnostních potřeb a schopností ČR.*

Důvodem návrhu byl zejména doložitelný pocit, že není v potřebné míře respektován dlouhodobý vývoj bezpečnostní reality: zásadní posun těžiště skutečných bezpečnostních hrozeb od vojenské do nevojenské oblasti.

Přijaté programové prohlášení vlády nezahrnuje doporučení, aby garantem zpracování aktualizace Bezpečnostní strategie ČR 2011 bylo MV. Uvádí následující formulace: „*Vláda zpracuje novou koncepci zahraniční politiky souběžně s novou Bezpečnostní strategií ČR ...*“⁴ a dále: „*V návaznosti na schválení nové Strategické koncepce Severoatlantické aliance ... na summitu v Lisabonu ... a s ohledem na celkový vývoj mezinárodního prostředí bude vláda novelizovat Bezpečnostní strategii ČR. Ministerstvo obrany zároveň vypracuje Bílou knihu, která se stane podkladem pro přípravu nové Obranné strategie ČR navazující na Bezpečnostní strategii ČR.*“⁵ V dalším textu uvádí: „*Vláda bude prohlubovat spolupráci a vybavení základních složek Integrovaného záchranného systému včetně posílení spolupráce s Armádou ČR s cílem minimalizovat dopady mimořádných událostí na životy a majetek občanů a zefektivnit nakládání prostředků veřejných rozpočtů, včetně podpory dalšího vybavování sborů dobrovolných hasičů za účelem jejich většího zapojení do řešení mimořádných událostí.*“⁶

Usnesení BRS č. 32 z 29. listopadu 2010 schválilo „**Harmonogram aktualizace Bezpečnostní strategie ČR.**“ V prosinci 2010 byla ustavena ad hoc pracovní skupina

⁴ Na straně 13 Programového prohlášení Vlády České republiky ze dne 4. srpna 2010. Dostupné na WWW: <http://www.vlada.cz/assets/media-centrum/dulezite-dokumenty/Programove_prohlaseni_vlady.pdf>

⁵ Na straně 15 Programového prohlášení Vlády České republiky ze dne 4. srpna 2010. Dostupné na WWW: <http://www.vlada.cz/assets/media-centrum/dulezite-dokumenty/Programove_prohlaseni_vlady.pdf>

⁶ Tamtéž na straně 19.

„Výboru pro koordinaci zahraniční bezpečnostní politiky“ (VKZBP) Bezpečnostní rady státu. Vedoucím ad hoc pracovní skupiny VKZBP byl v souvislosti s gescí a koordinační rolí MZV jmenován první náměstek ministra zahraničních věcí. V této pracovní skupině bylo zřízeno šest odborných komisí, kde byli určeni koordinátoři:

1. pro oblast vnitřní hrozby a rizika a příslušné přístupy a opatření (MV),
2. pro bezpečnostní prostředí a zájmy ČR a strategie jejich prosazování (MZV),
3. pro obranu ČR (MO),
4. pro řízení a fungování bezpečnostního systému (Úřad vlády – ÚV ČR),
5. pro ekonomické aspekty bezpečnostní strategie (Ministerstvo financí – MF),
6. pro energetickou a surovinovou bezpečnost (MPO).

HZS ČR uplatnil návrh na přejmenování první odborné komise na „1. pro oblast vnitřních hrozeb a ochrany obyvatelstva“, což bylo akceptováno. Do komisí byli jmenováni zástupci ÚV ČR, jednotlivých rezortů, zpravodajských služeb a podle potřeb dalších ústředních orgánů státní správy. HZS ČR měl zastoupení ve všech komisích v sestavě MV. Na připomínkování a zpracování textů spolupracovali další pracovníci, kteří zpravidla prakticky řeší předmětnou problematiku. Byl vytvořen tým kompetentních odborníků, který se zabýval nejdříve sestavením a následně generalizací informací a jejich přetvořením do přijatelného textu. Vedoucí skupin byli určeni k tomu, aby společně připravili konečný návrh aktualizace Bezpečnostní strategie ČR 2011. Do jeho přípravy byla prostřednictvím specializovaných seminářů zapojena rovněž odborná veřejnost, jejíž součástí je bezpečnostní komunita.

6 PROCES VYPRACOVÁNÍ AKTUALIZACE BEZPEČNOSTNÍ STRATEGIE

V lednu 2011 byly zpracovány podkladové materiály jednotlivých pracovních skupin a Centrum transatlantických vztahů vysoké školy CEVRO Institut ve spolupráci s MZV ČR pořádalo dva semináře. První seminář se uskutečnil 1. února 2011 v prostorách vysoké školy CEVRO Institut, druhý 31. března 2011 v prostorách Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR. Cíle seminářů byly:

- Zapojit do přípravy zástupce bezpečnostní komunity ČR, především z nevládních organizací, akademických institucí a politických stran.
- Přispět ke zkvalitnění diskuse o bezpečnostní politice ČR a k lepší spolupráci a výměně názorů mezi zástupci státní správy, akademickou sférou, nevládními organizacemi, politickými stranami a médii.
- Generovat konkrétní náměty, připomínky a doporučení, které mohou být využity jako podklady pro zpracování aktualizace bezpečnostní strategie.

Prakticky v několika dnech byl dopracován návrh aktualizace, který dne 18. dubna 2011 vzal na vědomí VKZBP. V průběhu května a června byl projednán v příslušných výborech Parlamentu ČR – ve Výboru pro obranu a bezpečnost Poslanecké sněmovny, v Zahraničním výboru Poslanecké sněmovny a jeho Podvýboru pro vytváření Bezpečnostní strategie ČR a zbrojní politiku a ve Výboru pro zahraniční věci, obranu a bezpečnost Senátu Parlamentu ČR. Upravený text po projednání byl opět ve VKZBP vzat na vědomí dne 22. června 2011.

Výsledný materiál podtrhuje kontinuitu východisek a bezpečnostních zájmů ČR, jak byly definovány v Bezpečnostní strategii ČR z roku 2003. Rozhodnutí šířeji v textu

rozpracovat několik specifických hrozeb vycházelo zejména z potřeby zaměřit se na konkrétní opatření k jejich předcházení. Strategie prosazování bezpečnostních zájmů ČR odráží komplexní přístup k řešení bezpečnostních výzev. Při prevenci, potlačování a eliminaci identifikovaných hrozeb propojuje vojenské a nevojenské nástroje na národní, bilaterální a multilaterální úrovni. Cílem bylo vytvořit vodítko k budoucí alokaci zdrojů a koordinovat konkrétní okruhy bezpečnostní politiky. Přijatý text je výsledným kompromisním zněním, vypracovaným z nově poskytnutých i dřívějších informací.

Proces vypracování aktualizace bezpečnostní strategie byl pojat jako otevřený, ale ne vleký. Hlavní práce byla odvedena v průběhu 2 měsíců (únor a březen 2011), kdy se do zpracování zapojilo nejvíce zpracovatelů. Ministerstvu zahraničních věcí se podařilo vytvořit vhodné podmínky pro diskuzi a pro uplatnění názorů širokého spektra odborníků. Jádrem pro tvorbu nového textu byla činnost v jednotlivých pracovních skupinách a rozsáhlá emailová komunikace. Vytvořeno bylo několik postupných verzí, které byly zpřesňovány. Schůzky pracovních týmů byly skutečně pracovní a účelné. Nebyla uplatňována neúčelná administrativa, ani jiné postupy, které by brzdily hlavní záměr – vytvoření nového textu. Lze říci, že organizace celého procesu byla účelně vytvořena a dobře zvládnuta.

Druhým výrazným aspektem procesu bylo racionální plánování a dodržování termínů.

Třetí a snad nejvýznamnější byla připravenost lidí, jejich dobré odborné znalosti a kvalitní vedení. Lidé patřili k pozitivním stránkám celého procesu.

7 CO JE NOVÉ V NÁVRHU AKTUALIZACE BEZPEČNOSTNÍ STRATEGIE II

Základní struktura aktualizované Bezpečnostní strategie ČR 2011 [4] zachovává logickou strukturu třetí Bezpečnostní strategie ČR 2003 [3], což znamená:

- **Úvod**, který sděluje, o jaký dokument jde, kdo jej vytvořil, zákonné souvislosti, vztah k mezinárodním závazkům, návaznost na předchozí dokumenty, vztah k alokaci zdrojů a strukturu.
- **Východiska bezpečnostní politiky ČR**, která vyjadřují základní principy praktické bezpečnostní politiky ČR.
- **Bezpečnostní zájmy ČR**, které pojmenovávají životní, strategické a další významné zájmy ČR.
- **Bezpečnostní prostředí**, které identifikuje nejvýznamnější trendy, faktory a konkrétní hrozby v bezpečnostní realitě, kde ČR chrání a prosazuje své zájmy.
- **Strategie prosazování bezpečnostních zájmů ČR**, která vymezuje přístupy k ochraně bezpečnostních zájmů ČR a upřesňuje nadnárodní a národní nástroje využitelné k jejich prosazování.
- Nová strategie jen stručně popisuje **bezpečnostní systém ČR**. V roce 2003 byla věnována této problematice samostatná kapitola.

Co je nové v aktualizované Bezpečnostní strategii ČR 2011?

Východiska bezpečnostní politiky ČR již přesněji stanovují, že „*Bezpečnostní strategie ČR představuje přístupy, nástroje a opatření k zajištění bezpečnosti, obrany a ochrany občanů a státu.*“ Současně upozorňuje na nový poznatek, tj. překrývání vnějších a vnitřních, vojenských a nevojenských hrozeb a na nezbytnost jejich komplexního řešení. Za organizování bezpečnosti prioritně odpovídá vláda a orgány územních samosprávných celků v odpovídajícím rozsahu. Proto je organizován nástroj – bezpečnostní systém. Přístup založený

na prioritě bezpečnosti jednotlivce je rozšířen o funkčnost státních institucí, které to mají zajistit, ale rovněž o potřebu spoluúčasti ostatních.

Ve vztahu ke zdrojům pro bezpečnost je poprvé konstatováno, že „*klíčový význam ... má politická a hospodářská stabilita EU. Mimořádná otevřenost ekonomiky ČR ji vystavuje vlivům vnějšího prostředí, a to zejména v souvislosti s přístupem na trhy a zajištěním energetických zdrojů.*“ Současně je v této strategii formulován jasný přístup: „*Vzhledem k hodnotám a principům, které zastává, upřednostňuje ČR součinnost v rámci mezinárodních organizací a uskupení států, které podporují mírové řešení konfliktů, kolektivní přístup k bezpečnosti a vzájemně výhodnou hospodářskou spolupráci.*“ K tomu je nezbytné dodat, že členství v těchto organizacích neznamená, že bychom ztratili prvotní odpovědnost za vlastní bezpečnost a obranu.

Bezpečnostní zájmy ČR zachovaly základní třídění na životní, strategické a další významné. **Životní** se nepodařilo obohatit o ochranu obyvatelstva. **Strategické** zájmy zahrnují „*vnitřní bezpečnost a ochranu obyvatelstva*“. Dále jsou tyto zájmy rozšířeny o „*prevenci a zvládání místních a regionálních konfliktů a jejich následků*“, „*prevenci a potlačování hrozeb, které ovlivňují bezpečnost ČR a spojenců*“ a o „*zajištění energetické, surovinové a potravinové bezpečnosti ČR*“. **Další významné** zájmy byly zpřesněny z hlediska jejich vnímání. Jde o takové, které vedou k zajištění životních a strategických zájmů a nově umožní „*zvyšovat odolnost společnosti vůči bezpečnostním hrozbám.*“ Body z předchozí Bezpečnostní strategie 2003 byly mírně přeformulovány, některé vypuštěny a nově zahrnují „*rozvoj občanských sdružení a nevládních organizací působících v oblasti bezpečnosti*“ a „*posilování veřejné informovanosti a aktivního podílu občanů na zajištění bezpečnosti*“.

Bezpečnostní prostředí je pojato výrazně jinak, než v roce 2003. Strategie 2003 byla o roli států a mezinárodních organizací a postavení ČR a následně trendům. V Bezpečnostní strategii 2011 je uveden strategický kontext bezpečnostního prostředí, který vyúsťuje do nejvýznamnějších trendů a faktorů. Tabulka s výčtem bezpečnostních hrozeb a jejich stručnou charakteristikou je zpracována samostatně. Jsou tam uvedeny následující hrozby:

- Terorismus.
- Šíření zbraní hromadného ničení a jejich nosičů.
- Kybernetické útoky.
- Nestabilita a regionální konflikty v euroatlantickém prostoru a jeho okolí.
- Negativní aspekty mezinárodní migrace.
- Organizovaný zločin a korupce.
- Ohrožení funkčnosti kritické infrastruktury.
- Přerušení dodávek strategických surovin nebo energie.
- Pohromy přírodního a antropogenního původu a jiné mimořádné události.

Strategie nově vymezila hrozby a trendy, u nichž jsou předpokládány průměty do bezpečnostních zájmů ČR. Výrazněji byly uplatněny i takové hrozby, které nemají přímý důsledek na ČR, ale jsou významné pro spojence. Zpravidla byly převzaty ze strategických dokumentů NATO a EU.

Strategie prosazování bezpečnostních zájmů ČR byla vypracována odlišným způsobem. V roce 2003 byla strategie prosazování členěna podle rezortů na: 1. *Zahraniční politiku*, 2. *Obrannou politiku*, 3. *Politiku v oblasti vnitřní bezpečnosti*, 4. *Hospodářskou politiku a zajišťování bezpečnosti*, 5. *Politiku v oblasti veřejné informovanosti*. Aktualizovaná

Bezpečnostní strategie 2011: úvodní článek ke strategii prosazování (č. 31) vysvětluje: „Charakter soudobých bezpečnostních hrozeb a trendů vyžaduje široký přístup k bezpečnosti kombinující nevojenské a vojenské nástroje. ČR rozvíjí nástroje k prosazování svých bezpečnostních zájmů jak na národní úrovni, tak i prostřednictvím aktivního působení v multilaterálních a bilaterálních vztazích. Úspěšné prosazování bezpečnostních zájmů vyžaduje také zapojení občanů, právnických a fyzických osob a orgánů veřejné správy do zajištění bezpečnosti a celkové posilování odolnosti společnosti vůči bezpečnostním hrozbám.“ Za tímto úvodem je problematika vysvětlena v nové struktuře pohledů, které se snaží potlačit rezortní rozčlenění a zvýraznit, že jde o společné bezpečnostní problémy, které mají řešit rezorty podle svých kompetencí. Do způsobu řešení v rezortech se strategie nevměšuje. Přístup se věnoval usměrnění pozornosti do následujících základních částí:

- Kolektivní rozměr zajištění obrany a bezpečnosti.
- Strategie prevence a potlačování bezpečnostních hrozeb.
- Ekonomický rámeček zajištění bezpečnostních zájmů.
- Institucionální rámeček zajištění bezpečnosti.

Úvodní 4 části aktualizované Bezpečnostní strategie ČR 2011 jsou zpracovány do 30 článků. Strategie prosazování je ve zbývajících 66 článcích. Z toho vyplývá, že se již podrobně věnuje jednotlivým hrozbám a podrobnějším formulacím přístupů, jestliže možné stavy nastanou. Uvádí tedy do praxe konstatování z východisek, že strategie je o „*přístupech, nástrojích a opatřeních*“. Je jen samozřejmé, že z velké části opakuje to, co bylo jinými slovy řečeno v předchozí strategii, protože se základní přístupy ČR, ani zákony, významně nezměnily. Všechny přístupy jsou v souladu s mezinárodním právem a nejsou konfrontační. Zahrnuje však rovněž řadu nových bezpečnostních problémů, které v předchozí strategii uvedeny nebyly (posílení významu ochrany obyvatelstva, kritická infrastruktura, energetická a surovinová bezpečnost, mechanismy civilní ochrany EU atd.)

Kolektivní rozměr zajištění obrany a bezpečnosti je orientován na popis přístupů, které vycházejí z mezinárodních souvislostí bezpečnostní politiky. Hovoří o stabilní vazbě na OSN, NATO, EU a OBSE, nově se odvolává i na nástroje a politiky vyplývající z Lisabonské smlouvy. Vedle řešení obrany zmiňuje vzrůstající spolupráci zemí EU v oblasti vnitřní bezpečnosti, ochrany obyvatelstva, ochrany kritické infrastruktury, migrace, kybernetické bezpečnosti, energetické a surovinové bezpečnosti.

Strategie prevence a potlačování bezpečnostních hrozeb zahrnuje 36 článků, které vyjadřují strategii řešení pro 9 vyjmenovaných hrozeb. U všech hrozeb, které mají nadnárodní souvislosti, je uplatněn společný přístup, který vychází z použití mezinárodních nástrojů a pozitivního zapojení příslušných orgánů ČR. U těch hrozeb, které představují zejména vnitřní aktivitu ČR, převažuje podpora vysoce profesionálního přístupu příslušníků bezpečnostního systému státu, nebo bezpečnostních služeb. U ochrany kritické infrastruktury je upozorněno na sledování zahraničních investic, aby tyto podniky nebyly zneužity cizí mocí proti zájmům ČR. Zvláště významnými oblastmi kritické infrastruktury v tomto smyslu jsou energetika (elektřina, plyn, ropa, teplo) a komunikační a informační technologie. Pro hrozbu přerušování dodávek strategických surovin nebo energií vytváří vláda nástroje a opatření energetické, surovinové a potravinové bezpečnosti, které jsou součástí ochrany obyvatelstva. ČR se hlásí k Mechanismu civilní ochrany EU, rozvoji efektivní spolupráce s Monitorovacím a informačním střediskem EU a s Euroatlantickým koordinačním střediskem pro katastrofy NATO. Hlásí se k podpoře IZS, k prevenci na všech úrovních, zvyšování odborné úrovně pracovníků veřejné správy i ke vzdělávání občanů.

Ekonomický rámec zajištění bezpečnostních zájmů vychází z hospodářské politiky ČR, která bude i nadále ovlivňovat lidské, věcné a finanční zdroje. Přístup je nasměrován k udržitelnému hospodářskému růstu a příznivému ekonomickému klimatu. Obrací se rovněž na možnost doplnění veřejných rozpočtů z mezinárodních zdrojů. Stanovuje pro vládu úkol, aby „*k prosazování účinné bezpečnostní a obranné politiky vytvořila předvídatelný a adekvátní rozpočtový rámec.*“ Podle možností stanovuje přístup, který směřuje k zapojení ČR do společných programů pro rozvoj strategických schopností v bezpečnosti i obraně v NATO a EU a speciálně podporuje partnerství s USA. V této části se podařilo prosadit „*podporu a dlouhodobý rozvoj bezpečnostního a obranného výzkumu a vývoje*“. Opět je přístup svázán s mezinárodním prostředím jak ve výzkumu, vývoji, tak v bezpečnostním a obranném průmyslu s doporučením k integraci průmyslu a „*rozvoji jednotného evropského trhu s obrannými technologiemi*“. Připomenut je rovněž systém hospodářských opatření pro krizové stavy, který by měl vytvořit, ale i udržovat zásoby nezbytných komodit i výrobních kapacit.

Institucionální rámec zajištění bezpečnosti se věnuje nástroji, kterým je pro bezpečnostní politiku státu jeho bezpečnostní systém. Funkcí bezpečnostního systému je integrovat, koordinovat a řídit jednotlivé složky a pružně reagovat na vzniklé bezpečnostní situace. Pro zahraniční politiku je nástrojem diplomatická a konzulární služba ČR, což je v textu Bezpečnostní strategie novinka. Je poprvé uvedena jako jedna ze složek bezpečnostního systému ČR. Je určena pro ochranu zájmů svých občanů a zájmů státu v zahraničí. Pro obrannou politiku jsou nástrojem ozbrojené síly v čele s Armádou ČR, Vojenské zpravodajství, Vojenská policie. Poprvé byl formulován přístup v čl. 94 takto: „*Klíčovou roli při zajišťování vnitřní bezpečnosti a ochrany obyvatelstva hrají bezpečnostní sbory, zejména pak Policie ČR a Hasičský záchranný sbor ČR.*“ Mezi dalšími složkami jsou vyjmenována občanská sdružení a dobrovolnické služby. Soukromé bezpečnostní služby jsou vyjmenovány při podílu na zajištění individuální bezpečnosti zejména při ostraze a ochraně majetku a osob. Do nástrojů jsou zahrnovány zdravotnická záchranná služba, zdravotnická zařízení, orgány ochrany veřejného zdraví. Procesním nástrojem je systém krizového řízení s metodikou krizového plánování. Závěrečný článek je věnován přístupu, který má podporovat z úrovně vlády sjednocování nástrojů krizového a obranného plánování s racionálním využíváním prostředků veřejných rozpočtů a zdrojů soukromého sektoru.

Text je ukončen tabulkou, v níž jsou uvedeny základní informace o Bezpečnostním systému ČR, o jeho funkcích, struktuře a fungování.

8 VYHODNOCENÍ PROSAZENÍ ZMĚN V BEZPEČNOSTNÍ STRATEGII

Aktualizovaná Bezpečnostní strategie ČR 2011 byla vypracována v souladu s předpoklady stanovenými „*Harmonogramem aktualizace Bezpečnostní strategie ČR*“, které schválila BRS v prosinci 2010. Průběh zpracování byl postaven na společné činnosti relevantních rezortů a výsledný text je možné hodnotit jako přijatý konsensus. V takovém případě je možné jen obtížně hodnotit, jak dílčí složky naplnily svou účast na dokumentu a jak ji taky nenaplnily.

Z hlediska vyhodnocení je zajímavé posoudit kritérium, zda výsledný text lépe vystihuje ty části, které bylo potřebné do bezpečnostní strategie doplnit. V předchozím textu o mezerách v Bezpečnostní strategii ČR 2003, byly vyjmenovány „*mezery*“. Podařilo se dosáhnout změn prakticky pro všech 13 vytypovaných problémů. Nejméně se podařilo změnit vnitřní poměr textu mezi vojenskou a nevojenskou problematikou, i když i tam došlo k myšlenkovému i textovému posunu.

Z tohoto pohledu je možné konstatovat, že působení zástupců složek bezpečnostního systému ČR v odborných komisích bylo úspěšné. Text Bezpečnostní strategie ČR 2011 v mnohem větší míře, než tomu bylo u předchozí strategie, odpovídá struktuře bezpečnostního systému a bezpečnostním problémům, které jsou řešeny bezpečnostním systémem ČR. **Tento materiál, který by měl být závazný pro politiky a orientační pro pracovníky bezpečnostního systému ČR. Byl vytvořen takovým způsobem, že není kopií mezinárodních nebo nadnárodních dokumentů, ale odráží národní podmínky ČR.**

Na schopnost aktivně se podílet na tvorbě základního dokumentu bezpečnostní politiky měly nesporný vliv zejména [12]:

- dlouhodobé zkušenosti s řízením požární ochrany, IZS a koordinací prevence a zásahů bezpečnostního systému státu,
- dlouhodobá mezinárodní spolupráce v civilní obraně a požární ochraně,
- dlouhodobá aktivita ve sledování činnosti státní správy v oblastech souvisejících s problémy zajišťování bezpečnosti a ochrany obyvatelstva, včetně metodického usměrňování krizového řízení ústředních správních úřadů, krajů i obcí,
- dlouhodobě podporovaný rozvoj bezpečnostního výzkumu, který cíleně sleduje podmínky bezpečnostní politiky ve vztahu k ochraně obyvatelstva a krizovému řízení,
- dlouhodobé sledování problémů ochrany společnosti, tedy udržitelného rozvoje, energetické, surovinové, potravinové, environmentální bezpečnosti,
- legislativní aktivity pro zajištění bezpečnosti ČR, ochrany obyvatelstva a krizového řízení,
- realizace Koncepce ochrany obyvatelstva.

Na aktualizaci Bezpečnostní strategie 2011 se složky bezpečnostního systému ČR podílely ve větším rozsahu, než tomu bylo dříve. Uplatnění zájmů pomohlo vytvořit podmínky pro úspěšnou aplikaci Bezpečnostní strategie ČR do vzniku budoucí páté verze.

9 ZÁVĚR

Zpracování aktualizace Bezpečnostní strategie ČR 2011 znamenalo výzvu pro mobilizování schopností složek bezpečnostního systému ČR k ovlivnění textu ve smyslu vlastních působností a ve prospěch ochrany obyvatelstva. Proto byla věnována pozornost analýze mezer bezpečnostní strategie a vyjmenování nedostatků, které byly na Bezpečnostní strategii 2003 vytipovány. Současně byla pozornost orientována na zdůvodnění, proč je praktický zájem orientován na přípravu takového dokumentu.

V následující části bylo dokumentováno rozhodnutí o zpracování aktualizace Bezpečnostní strategie ČR 2011 a stručně představen proces, který následoval při jejím zpracování. V nosné části je formou generalizovaných komentářů uvedeno, co nového obsahuje zpracovaný dokument. Průvodcem je struktura dokumentu a její porovnání s Bezpečnostní strategií ČR 2003. Závěrečná kapitola mimo jiné analyticky shrnuje hlavní skutečnosti, které umožnily aktivní a pozitivní přístup k jejímu vypracování.

U dokumentů, které ještě nevstoupily v platnost, je možné hodnotit pouze proces, který skutečně proběhl. Skupina pověřených pracovníků HZS ČR se pokusila ovlivnit obsah zpracovávaného dokumentu tak, aby odpovídal soudobým poznatkům a napomohl vytvoření takových podmínek, které budou prospívat trvalému zkvalitňování přístupu státu k ochraně svého obyvatelstva. Je velmi pravděpodobné, že příprava příští *„Koncepce ochrany*

obyvatelstva na léta 2014 až 2020 s výhledem do roku 2025“, bude uskutečněna při platnosti právě této aktualizované Bezpečnostní strategie 2011. V období následujícím po schválení dokumentu by mělo být prosazováno, že strategie bude závazná pro politiky a orientační pro pracovníky bezpečnostního systému ČR.

Literatura:

- [1] Bezpečnostní strategie České republiky [Usnesení vlády č. 123 ze dne 17. února 1999].
- [2] Bezpečnostní strategie České republiky [Usnesení vlády č. 80 ze dne 22. ledna 2001].
- [3] Bezpečnostní strategie České republiky [Usnesení vlády č. 1254 ze dne 10. prosince 2003]. Dostupná z WWW: <http://www.vlada.cz/assets/ppov/brs/dokumenty/bezpecnostni_strategie_2003.pdf>
- [4] Bezpečnostní strategie České republiky [upravený text vzal na vědomí VKZBP BRS usnesením č. 8 ze dne 22. června 2011].
- [5] JANOŠEC, Josef. *Integrovaný záchranný systém – štěstí přeje připraveným*. In: Krizový management (Sborník) Vítkovice v Krkonoších: Univerzita Pardubice, IOO Lázně Bohdaneč, 21. – 22. 5. 2009, s. 37 – 41, ISBN 978-80-7395-105-4.
- [6] JANOŠEC, Josef. *Komplexní záchranný systém*. In: Požární ochrana 2009. [Sborník příspěvků z III. konference, konané 9. – 10. 9. 2009 v Ostravě; recenzované periodikum]. Ostrava: VŠB TU FBI Ostrava, SPBI 2009. ISBN 978-80-7385-067-8, s. 203 – 210, CD
- [7] JANOŠEC, Josef. *Potřebuje ochrana obyvatelstva novou bezpečnostní strategií České republiky?* In: IX. ročník mezinárodní konference Ochrana obyvatelstva 2010. (Sborník příspěvků z mezinárodní konference) Ostrava: VŠB TU Ostrava FBI a SPBI, 3. – 4. 2. 2010, ISBN 978-80-7385-080-7, ISSN 1803-7372, s. 120 – 131. CD
- [8] JANOŠEC, Josef. *Nastal čas ke změnám ve zpracování bezpečnostní strategie*. In *Medzinárodná vedecká konferencia Národná a medzinárodná bezpečnosť 2010: zborník vedeckých a odborných prác*. Liptovský Mikuláš: Akadémia ozbrojených síl generála M. R. Štefánika, 2010, CD, s. 119 – 129. ISBN 978-80-8040-407-9.
- [9] *Koncepce ochrany obyvatelstva do r. 2006 s výhledem do r. 2015*. [Usnesení vlády č. 417 ze dne 22. dubna 2002]. Dostupná z WWW: <http://racek.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/D99F41235FCAF1AEC12571B6006E89DB>
- [10] *Koncepce ochrany obyvatelstva do r. 2013 s výhledem do r. 2020*. [Usnesení vlády č. 165 ze dne 25. února 2008]. Praha: GŘ HZS, Příloha časopisu 112 číslo 4/2008, 16 s.
- [11] SVOBODA, Miloš. *10 let integrovaného záchranného systému ve službách obyvatelstvu České republiky*. In *Sborník 6. mezinárodní konference Krizový management. Bezpečnost světa a domoviny*, Brno 16. – 17. 6. 2010. Brno: Univerzita obrany, 2010. ISBN 978-80-7231-728-8, s. 551 – 557, CD.
- [12] SVOBODA, Miloš. *Podíl Hasičského záchranného sboru na vytvoření aktualizace bezpečnostní strategie České republiky 2011*. In: *Požární ochrana 2011*. Sborník přednášek *XX. ročníku mezinárodní konference*. Ostrava: VŠB TU Ostrava FBI a SPBI, 7. – 8. 9. 2011, s. 330 – 336. ISBN 978-80-7385-102-6, ISSN 1803-1803, CD.

- [13] TŮMA, Miroslav, JANOŠEC, Josef, PROCHÁZKA, Josef. Obranná politika Československé a České republiky (1989 – 2009). Praha: PIC MO, Praha, 2009. 231 s. IBSN 978-80-72-78-522-3.

Doc. Ing. Josef JANOŠEC, CSc.
Ministerstvo vnitra,
Generální ředitelství hasičského záchranného sboru ČR, Institut ochrany obyvatelstva,
Na Lužci 204, 533 41 Lázně Bohdaneč,
Czech Republic.
E-mail: josef.janosec@ioolb.izscr.cz,
tel.: +420 950 580 220; fax: +420 950 580 228

VYBRANÉ ASPEKTY VÝSKUMU VZŤAHU ETNICITY ETNOPOLITIKY A KONFLIKTOV

Rastislav KAZANSKÝ

ABSTRACT

Currently, most operating states comprise from more than one ethnic group, and this divergence is the internal democratic governance and challenges in the world predominant concept of nation state by itself. One of the problems which it embodies the fact, the difference among the numerous states have not only on its territory, or between themselves právnne not recognize ethnic pluralism and those who are still looking for ways to deal with the ethnic divergence to be the most constcrutive. The governance component of some countries to completely deny the existence of ethnic groups as a whole, while others provide for them a strict legal criteria, which placed them at a specific object of interest policies.

The issue of conflicts realised on ethnic basis, and to the fore in world politics are clearly dominated since the Cold War era. Particular attention is paid to the ethnic conflict, not least because they often result in severe war crimes such as genocide. The critical problem of the current security science research is therefore relations of ethnicity as a factor conflictogeneous factor of ethnopoltics as a tool for affecting the positive or negative impact on security in society.

Keywords: conflict, ethnicity, ethnopoltics, security

ÚVOD

V súčasnosti je väčšina fungujúcich štátov zložená z viac než jednej etnickej skupiny a táto vnútorná divergencia predstavuje výzvy demokratickému vládnutiu a vo svete prevažujúcemu konceptu samotného národného štátu. Jedným z problémov, ktoré táto skutočnosť zosobňuje, je rozdiel medzi početnými štátmi, ktoré na svojom území právnne neuznávajú etnický pluralizmus a tými, ktoré stále hľadajú spôsoby, ako sa vyrovať s etnickou divergenciou čo najkonštruktívnejšie. Vládnuce zložky niektorých štátov celkom popierajú existenciu etnických skupín ako celku, zatiaľ čo iné krajiny pre nich stanovujú striktné právnne kritériá, čím ich stavajú do pozície objektu záujmu špecifických politík.

Ako sa však etnické príslušnosť, či sprievodný nacionalizmus (Ušiak, 2011) stáva konfliktogénnym faktorom a objektom skúmania teórie konfliktov nielen v politickej vede? Odpoveďou môže byť konštatovanie, že medzi ľudskými spoločenstvami ako etnikami, ktoré hovoria rôznymi jazykmi a majú inú kultúrnu tradíciu, sú rozdiely a v každodennom živote nesporne dochádza k tisícom drobných konfliktov, ku kolíziám. Ak moc nechá ľudí na pokoji, každodenné konflikty sa ďalej nerozširujú. Ak sa však tieto otázky pozdvihnú na štátnopolitickú úroveň, ak sa etnikami zaoberajú osobitné zákony, ak sa na riešenie etnických otázok zakladajú osobitné ministerstvá a špeciálne vládne úrady, a stáva sa predmetom kríz vzťahov a predmetom bezpečnosti jednotlivca aj spoločnosti, potom sa problémy znásobia. (Gombár, 2000). Nielen v širokých východoeurópskych priestoroch, sa vynorila otázka etnokracie (politickými prostriedkami zabezpečené uplatňovanie záujmov väčšinového

národa, etnika) ako svojrázna zásada a prax mocenskej štruktúry. Autor konštatuje, že práve v dôsledku množiacich sa etnických konfliktov, a s cieľom ich riešenia, sa začína na štátnopolitickej úrovni spolu s ňou uplatňovať etnopolitika. (Gombár, 2000)

V súčasnosti sa hovorí o kríze, resp. o konci multikulturalizmu ako receptu na mierové riešenie etnických konfliktov v spoločnosti. (Fendek, 2011) Táto téza preniká už aj do slovníku súčasných politických elít vzhľadom na súčasné bezpečnostné hrozby a aj otvorené konflikty, ktoré eskalujú v postmodernej spoločnosti z latentných – skrytých foriem štruktúrneho a kultúrneho násillia ktorých je etnicita nedeliteľnou súčasťou. (Galtung, 1996). Aj preto je nevyhnutné chápať etnicitu a jej vzťah k etnopolitike ako jeden z aspektov podmieňujúcich bezpečnostnú situáciu v spoločnosti, štáte aj regióne.

1 POJEM A VZŤAH ETNICITY A POLITIKY – SOCIOLOGICKÉ ASPEKTY

V prípade definovania pojmu etnicita existuje v literatúre i v názoroch vedeckej verejnosti len málo zhodných stanovísk týkajúcich sa terminológie, či základných vedeckých prístupov. Aj napriek uvedenému môžeme abstrahovať niekoľko postrehov, v ktorých sa väčšina názorov zhoduje.

Etnicita je kultúrna charakteristika, ktorá spája jednotlivcov s istou skupinou ľudí alebo skupiny ľudí navzájom. „Niekedy je tento pojem používaný ako synonymum pre menšinovú skupinu, či eufemizmus pre rasu“. (Ethnicity - definition, 2011)

Pojmy ako „etnická skupina“, „etnická komunita“, „menšina“, či „etnikum“ sú používané jednotlivými autormi odlišne. Vo väčšine prípadov sa však zhodujú na nasledovnej (veľmi voľne formovanej) definícii: Etnické skupiny sú historicky dané kolektívy alebo psychologické komunity, ktorých členovia zdieľajú pretrvávajúci pocit spoločného záujmu a identity založenej na kombinácii zdieľanej historickej skúsenosti a hodnotových kultúrnych charakteristík. (Hoscheková, 2011) Takéto skupiny existujú v priebehu času, dokonca tak ako sa v priebehu dejín objavujú, môžu sa aj meniť a zanikať. Avšak predtým, než skupinu môžeme nazývať prívlastkom „etnická“, musia byť v prípade vyššie spomenutej definície splnené nasledovné kritéria:

1. Dané zoskupenie, musí mať svoj názov, meno. Názvy sú dôležité nielen pre prvotnú identifikáciu skupiny, ale taktiež zohrávajú úlohu expresívnych emblémov kolektívnej osobnosti.
2. Jazyk - je taktiež silným indikátorom etnickej a národnostnej identity. Zápas o jazykovú politiku a jazykové práva sú často hlavným dôvodom etnických konfliktov. Mnohým z jazykových menšín vo svete je oficiálne zakázané používať svoj jazyk na verejnosti, či v médiách.
3. Náboženstvo, ktoré je historicky dôležitým medzníkom etnickej identity. Predovšetkým v spoločnostiach, v ktorých náboženstvo zasahuje do rozličných sfér spoločenského života, sa môže stať dominujúcim faktorom a teda determinantom pre stanovenie konkrétnej etnicity. Stáva sa tak etnickým znakom. Čím viac náboženských faktorov je spätých s ostatnými elementmi sociálneho života, tým väčšou mierou sa náboženstvo na vymedzení etnicity podieľa.
4. Štvrtou črtou pre vymedzenie etnicity je teritórium. Jedná sa o fyzickú základňu ekonomických a politických štruktúr, ktoré sú hlavnými jednotkami v živote etnických skupín a národov. Teritoriálny štát je považovaný, za určujúci element existencie národa v modernej dobe. Veľa etnických skupín, ktoré sami seba považujú za národy, sa pokúša zriadiť si svoj vlastný teritoriálny štát (Kurdi, Palestínčania, Tamili).

Väčšina etnických skupín vo svete je identifikovaná s konkrétnym územím, ktoré nie je len ich životným priestorom, ale taktiež skutočnou, či mýtickou krajinou pôvodu, dokonca niekedy obohatenou o posvätný význam.

5. Spoločná kultúra, ktorá pozostáva z komplexu odlišných elementov etnických skupín. V definícii etnických skupín je kultúra systémom hodnôt, symbolov a významov, noriem a zvykov zdieľaných členmi skupiny. Kultúra definuje spôsob života, ktorý odlišuje jednu etnickú skupinu od druhej. (Turton, 1999)

„Pojem etnické vzťahy zahŕňa široko diferencované formy sociálnych vzťahov, kde súvislosť s kultúrnymi rozdielmi je prvoradá. Milton Esman identifikoval nasledovné kategórie etnických vzťahov:

- Vylučujúca dominancia zahŕňa vynútené fungovanie etnicky rozdeleného systému, v ktorom existuje zámerná nerovnosť práv, postavení a príležitostí.
- Zlučujúca dominancia alebo asimilácia; zahŕňa elimináciu etnických kultúr, jazykov a prínosov zmiernením kultúrnych prejavov (zúčastnených strán)". (Law, 2008)

Tak, ako už bolo spomenuté vyššie, jednou zo základných potrieb každého jedinca je sebaidentifikácia, začlenenie sa do kolektívu. Toto je prípad vnútroštátnych konfliktov – eskalujúcich na báze skrytého násillia – (prípäď Veľkej Británie v lete 2011). Protipólom k týmto potrebám sú vzťahy medzi etnickými spoločenstvami navzájom. Máme na mysli predovšetkým etnickú nevraživosť, diskrimináciu a exklúziu, ktoré v priebehu dejín zaznamenávame v mnohých podobách. Vo všeobecnosti však môžeme identifikovať tri široké kategórie týchto negatívnych javov:

- tie prejavy etnickej nevraživosti, ktoré zahŕňajú najkrutejšie činy vrátane masovej agresie spoločnosti,
- popieranie prístupu k spoločenským výhodám v oblastiach ako zamestnanie, škola, domácnosť, zdravotná starostlivosť a pod. Nedostatok sociálnych práv taktiež vedie k obmedzeniu príležitostí pre politickú participáciu,
- používanie hanlivého alebo urážlivého jazyka, či takých foriem prezentácie, ktoré sú pociťované ako útočné. (Wolff, 2011)

Ako bude rozobrané nižšie, menšinová skupina môže v rámci existujúcich inštitucionálnych opatrení požadovať viac politickej, ekonomickej, kultúrnej alebo administratívnej autonómie, či dokonca môže naliehať na oddelení od existujúceho štátneho celku a založení svojej vlastnej nezávislej politickej entity v rámci novej (napr. federálnej) štruktúry. Na druhej strane nie je vylúčené, že sa táto skupina neuspokojí s demokratickými reformami v rámci existujúceho štátneho zriadenia, zameranými na implementáciu konsociačnej demokracie, etnickej del'by moci alebo jednoducho rovnejšej reprezentácie. Práve tu je potrebné vidieť vysoko aktuálne separatistické snahy ústiace do vnútroštátnych až regionálnych konfliktov v súčasnosti (Kaukaz, Afrika..).

V mnohých prípadoch sú tie etnické skupiny, ktoré hľadajú väčšiu mieru autonómie, porazené a víťazné centrálné authority tak majú v oblasti stanovovania vlastných podmienok právneho poriadku voľné pôsobisko. V iných prípadoch sú zas odštiepené etnické skupiny úspešné a podarí sa im založiť si vlastný štát. Aby sme zhrnuli predchádzajúce tvrdenia, môžeme uviesť, že existujú tieto tri typy výsledkov etnických konfliktov:

- mierové zmierenie,
- mierové rozdelenie,

- vojna. (Ismaylov, 2011)

Aj tu je vidieť, že súčasné vzťah etnicity a bezpečnosti je tak v rovine diskusie ohľadne otázok budovania nielen negatívneho mieru (absencia otvoreného etnického násillia), ako aj mieru pozitívneho (cesta k odstráneniu aj latentných foriem násillia – štruktúrálnej a kultúrnej. (Galtung, 1996). Zároveň však ukazuje etnicitu a jej aspekty ako trvalú bezpečnostnú hrozbu eskalácie násillia v súčasných medzinárodných vzťahoch.

2 ETNICITA A ETNICKÝ KONFLIKT

Etnické konflikty môžeme definovať ako konflikty medzi etnickými skupinami v rámci multietnického štátu, ktoré prebiehajú často ako dôsledok etnického nacionalizmu a zúčastneným stranám sa môžu javiť nevyriešiteľné.. Podľa Michalea E. Browna je etnický konflikt „spor o dôležitých politických, ekonomických, kultúrnych alebo teritoriálnych otázkach medzi dvoma alebo viacerými etnickými komunitami. Mnohé etnické konflikty vedú k značným stratám na životoch, vážnemu popieraní základných ľudských práv a povážiteľnej materiálnej deštrukcii, niektoré dokonca eskalujú do interetickej, či internej vojny". (Brown, 1993)

Problematika konfliktov na etnickej báze sa do popredia dostáva a vo svetovom politickom dianí jasne dominuje od obdobia studenej vojny. Zvýšená pozornosť je etnickým konfliktom venovaná hlavne kvôli tomu, že často ústia do ťažkých vojnových zločinov ako je genocída, ale aj rôzne formy organizovaného zločinu. (Průcha, 2011).

Akademické vysvetlenie pojmu etnického konfliktu spadá vo všeobecnosti do jednej z troch vedeckých škôl: Primordializmu, inštrumentalizmu, či konštruktivismu. (Šmíd, 2007)

„Vedecká debata sa v tomto prípade často sústreďuje okolo otázky, ako čo najefektívnejšie riadiť konflikty prostredníctvom nástrojov, akými sú konsocializmus, či federalizácia a okolo otázky, či fenomén etnického konfliktu skutočne nabral na dôležitosti až od konca studenej vojny". (Turton, 1999)

Predstavitelia primordialistických prístupov k etnickým konfliktom etnicitu vysvetľujú ako vrodenu vlastnosť. Zastávajú názor, že: „etnické skupiny a národnosti existujú práve preto, že existujú tradície viery a pohnutky smerom k prvotným objektom, ako sú biologické vlastnosti a predovšetkým teritoriálna alokácia". (Šmíd, 2007, s.12) Filozofické pozadie tohto pojmu je spojené s menami ako Johann Gottlieb Fichte, či Johann Gottfried Herder. (Kováčik, 2004) Samotný pojem primordializmus po prvý krát použil koncom 40. rokov 20. storočia Clifford Geertz v súvislosti s prevažujúcimi a nevysloviteľnými väzbami jednotlivcov so sociálnymi skupinami. (Šmíd, 2007)

Podľa stúpenčov inštrumentalistického smeru je etnická identita výsledkom sociálnej konštrukcie. Anthony Smith poznamenáva, že inštrumentalistický prístup „prišiel do povedomia v 60. a 70. rokoch v USA v debate o (bielej) etnickej perzistencii o tom, čo malo byť efektívnym kotlom" (pre filozofovanie o etnicite a jej politických dopadoch). (Smith, 2001, s. 54) Z pohľadu inštrumentalistov na etnickú identifikáciu „sú etnicita a rasa vnímané ako inštrumentálne identity organizované ako prostriedky k dosiahnutiu určitých záverov". (Smith, s. 55) V inštrumentalistických prístupoch nie je dôležité, či je etnicita spojená s fixným vnímaním. Dokonca stúpeneci tejto školy vo všeobecnosti neoponujú názorom, že etnická rozdielnosť je súčasťou mnohých konfliktov, ani že veľa agresívnych ľudských jedincov verí, že bojujú proti takejto rozdielnosti. Inštrumentalisti jednoducho tvrdia, že etnická rozdielnosť je pre vysvetlenie konfliktov nedostatočná.

Konstruktivistické prístupy môžeme čiastočne chápať ako pokračovanie inštrumentalistickej doktríny a sčasti ako pokus zakomponovať do tohto učenia aj prínos iných škôl. Nadnesene môžeme poznamenať, že sa jedná o syntézu viacerých učení. Formalizácia teórie konstruktivismu je vo všeobecnosti spájaná s Jeanom Piagetom, ktorý vyjadril mechanizmus, podľa ktorého poznatok je internalizovaný poznávajúcimi. Vyslovil myšlienku, že prostredníctvom procesov asimilácie a prispôsobenia tvoria jednotlivci zo svojich skúseností nové poznatky. (Otřísal, Štěpánek, 2011) Ak nastáva proces asimilácie jednotlivcov, včleňujú sa nové skúsenosti do už existujúcej siete poznatkov bez zmeny ich rámca. Toto môže nastať vtedy, keď skúsenosti jednotlivca sú v súlade s ich vnútornou prezentáciou sveta, ale môžu sa tiež objaviť ako neúspech zmeny, či chybné porozumenie. (Turton, 1999)

Dalo by sa povedať, že spor medzi stúpecami spomenutých škôl sa skončil nanajvýš nerozhodne, pretože „eticita bola na jednej strane uznaná ako špeciálna kategória, ktorej prevaha nad ostatnými druhmi skupinovej identifikácie sa prejavuje m.i. v okamihoch pociťovaného ohrozenia. Na druhej strane bola preukázaná možnosť zmeny etnickej príslušnosti - navzdory primordialistickému presvedčeniu, že vymeniť túto vrodenú charakteristiku nie je možné. Na záver tejto diskusie je nutné poznamenať, že súčasní politológovia len málokedy zastávajú názor konkrétnej filozofickej školy. Naopak, vnímame početné pokusy o spojenie oboch teórií, ktoré nemusia byť nutne v protiklade. Ich využitie v empirickej praxi je však sporné." (Šmíd, 2007).

Niektorí stúpenci štúdie etnického konfliktu a občianskych vojen (Adašková, 2010) však predstavili teórie, ktoré vykresľujú vnútorné náhľady na problematiku etnických konfliktov z perspektívy všetkých troch uvedených tradičných škôl a myšlienok. Napríklad Monica Duffy Toft poukazuje, ako vzory osídlenia etnických skupín, sociálne konštruované identity a charismatickí lídri demonštrujú nedeliteľnosť týchto prvkov a vykazujú ich vzájomnú inherentnú spojitosť. Takýto výskum však adresuje empirické obavy, ktoré môžeme za použitia prvotného, inštrumentalistického, či konstruktivistického prístupu len veľmi ťažko vysvetliť, a teda prečo niektoré etnické rozpory eskalujú k násiliu, zatiaľ čo iné - aj napriek skutočnosti, že majú pôvod v rovnakom geografickom regióne - už nie. (Duffy, 2003)

Aj napriek tomu, že štúdium etnických konfliktov má dlhú históriu, skutočný záujem o etnický konflikt mimo komparatívnu politickú vedu sa datuje od rozpadu Sovietskeho zväzu a Juhoslávie. V oboch spomenutých príkladoch bol tento rozpad nasledovaný etnickými konfliktami, ktoré eskalovali do použitia násilia a následnej občianskej vojny.

3 ETNOPOLITIKA AKO METÓDA KONFLIKTU ALEBO SPOLUPRÁCE

Existencia menšín v danom štáte nemusí nutne viesť ku konfliktu. Veľa závisí na skutočnosti, do akej miery je daná etnická identita členov menšín politicky heterogénna („vyčnievajúca“), aké politické programy presadzuje a akým spôsobom väčšinová skupina na jej požiadavky odpovedá. Politicky mobilizované etnické skupiny majú široký rozsah zdrojov, z ktorých môžu čerpať, a rozhodnutie ako ich použiť, závisí na ústredných bodoch ich požiadaviek, ktoré sú v konečnom dôsledku výsledkami skupinového rozvoja odlišných politických programov za účelom dosiahnutia podmienok, ktoré považujú za prínosné k udržaniu, vyjadreniu a rozvoju tejto identity. Z odlišných politických programov etnických menšín vzrastajú odlišné typy požiadaviek. Tieto požiadavky môžu byť spojené buď s pojmom etnicity alebo územia.

Etnické požiadavky vzrastajú vo vzťahu k jednej alebo viacerým súvisiacim oblastiam: sebaurčenie, jazykové, náboženské a kultúrne práva, prístup k zdrojom/rovnosť príležitostí, a/alebo materiálna a politická pomoc v podpore týchto požiadaviek. Etnické menšiny tieto

požiadavky vznášajú tvárou v tvár hostiteľskému štátu, alebo hostiteľskému národu a/alebo tam, kde je to možné, k štátu, či národu etnicky blízkeho. V prípade absencie národa etnicky blízkeho alebo iných externých aktérov (medzinárodné organizácie, individuálne štáty) môžu menšiny vyhľadávať a lobiť za obsadenie pozície patróna. Teritoriálne požiadavky sú podobné tým etnickým, jedná sa o fenomén vnútroštátnych vzťahov - rovnako ako medzietnických a medzinárodných vzťahov (Kalický, Riepl, 2011) - a môžeme rozlišovať medzi povahou a úrovňou jednotlivých teritoriálnych požiadaviek.

ZÁVER

Existuje veľa teórií zaoberajúcich sa príčinou vzniku etnických konfliktov, avšak ako vo väčšine teoretických koncepcií sú tieto protikladné, neexistuje jedna ucelená teória, ktorá by bola všeobecne uznávaná a tak sa vytvárajú pomocné faktory, ktoré zvyšujú šancu vypuknutia etnických konfliktov. Jana Lasicová zdefinovala faktory nasledovne:

1. „Každý etnický konflikt je súhrnom viacerých faktorov – spoločenského, ekonomického, politického a nejestvujú „čisté“ etnické konflikty.
2. Rozhodujúcim bodom, ktorý určuje prelom medzi stabilitou etnika a hnutím smerujúcim k eskalácii konfliktu je vždy potreba sebaurčenia (sebauvedomenia) v dominantnej majorite.
3. Etnický konflikt súvisí s nedominantnou skupinou, ak táto pociťuje útlak akéhokoľvek charakteru.
4. Etnický konflikt súvisí s dominantnou skupinou, ak táto pociťuje útlak zo strany širších väzieb, alebo z cezhraničných, väčšinou historických väzieb.
5. Etnické konflikty vždy súvisia s utečeneckými vlnami, preto predstavujú dvojitú hrozbu – v domacom štáte i v štátoch, ktoré zasiahnu utečenecké vlny.
6. Neoddeliteľnou súčasťou etnických konfliktov je xenofóbia, rasizmus, nezriedka genocída, všetko javy, ktoré sú z hľadiska medzinárodného práva odúdeniahodné a trestné. Pretože však majú rozsiahle časové i teritoriálne pôsobenie, vymožiteľnosť práva v týchto oblastiach je veľmi nízka.
7. Etnické konflikty vždy eskalujú v štátoch, ktoré sa vyznačujú vratkosťou režimu a nedostatkom uplatňovania demokratických hodnôt, preto sa ohniská etnických konfliktov najviac vyskytujú v tzv. štátoch tretieho sveta, alebo v tzv. slabých štátoch (juhovýchodná Ázia, Afrika, teritórium andského severu v Latinskej Amerike, Juhovýchodná Európa, niektoré štáty bývalého sovietskeho zväzu).
8. Etnické konflikty sú zapríčinené koncentrovaným nakopením kultúrnych, rasových, lokálnych, jazykových problémov sebaidentifikácie, ktorá vyvoláva sociálnu nelojalitu iných skupín.
9. Etnické konflikty sú zapríčinené vytvorením a ustálením novej inštitucionálnej formy. Vytvorenie nového štátu nerešpektujúceho etnické hranice, vznik vojenskej diktatúry a iných autoritárskych režimov, ale aj zastupiteľské demokracie, ktoré boli oktrojované na území, kde absentuje historická skúsenosť konsociácie.
10. Etnické konflikty sú zapríčinené lingvistickými dôvodmi.
11. Etnické konflikty sú zapríčinené snahou o dosiahnutie národnej jednoty“ (Lasicová, 2006, s. 709)

Treba poznamenať, že vedci sa rozchádzajú ako v teóriách tak aj vo faktoroch, ktoré považujú za relevantné. Etnické konflikty vznikajú na základe straty rovnováhy medzi rôznymi etnikami vo vzájomnej interakcii. Napriek rôznorodosti definícií, ktoré sme tu načrtli, existuje okrem negatívneho chápania konfliktu a etnického nevynímajú, všeobecná zhoda vo fakte, že konflikt je potrebný pre vývoj v spoločnosti. Konflikty v ľudskej spoločnosti tvoria impulzy na zmenu napätej situácie vyplývajúcej z rozdielov. Tieto rozdiely

môžeme pozorovať vo všemožných sférach ľudského života. Dôležité je si uvedomiť, že napriek latentnému potenciálu každého konfliktu ďalej sa stupňovať, nie je vždy nevyhnutné, aby k eskalácii skutočne došlo. Môže sa ukončiť konsenzom, uvoľnením napätia, dokonca aj kooperáciou, no faktom ostáva, že ozbrojený stret nemožno vylúčiť. „Konštruktívne zaobchádzanie s konfliktom môže viesť k dlhotrvajúcemu mieru a spolupráci. ... Môže pomôcť vytvoriť hranice v skupine tým, že si jednotlivci uvedomia spoločné záujmy“ (Mischnick, 2006, s. 21) Postoj aký strany v konflikte zaujmú ma výrazný dopad na jeho riešenie.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

1. ADAŠKOVÁ, D. 2010. Transnacionálny organizovaný zločin a jeho dopad na bezpečnosť Európskej Únie. In *Bezpečné Slovensko a Európska únia*. : zborník príspevkov zo 4. medzinárodnej vedeckej konferencie, 11. - 12. november 2010, Košice - Košice : Vysoká škola bezpečnostného manažérstva v Košiciach, 2010. s. 11-16- ISBN 978-80-89282-44-9.
2. BROWN, M., E. 1993. *Ethnic conflict and international security*. Princeton: Princeton university press, 1993, 288 s. ISBN13: 978-0-691-00068-8
3. DUFFY TOFT, M. 2003. *The Geography of ethnic violence: Identity, interests and indivisibility of Territory*. Princeton: Princeton university press, 2003, 256 s. ISBN 0691113548
4. Ethnicity - definition... 2011. *Ethnicity - definicion*. [online]. Wordiq. [cit. 2011-01-15]. Dostupné na internete: <http://www.wordiq.com/definition/Ethnicity>
5. FENDEK, P. 2000. *Súmrak európskej civilizácie nová verzia*. [online] [cit. 2011-09-09]. Dostupné na internete: http://www.pfendek.sk/files/Zanik_europskej_kultury_a_civilizacie.pdf
6. GALTUNG, J. 1996. *Peace by peaceful means: peace and conflict, development and civilization*. Oslo: PRIO, 1996, 272 s. ISBN: 0-8039-75112
7. GOMBÁR, C. 2000. *O národe, etniku a štáte*. Bratislava: Kalligram, 2000, 228 s. ISBN 80-7149-2477
8. HOSCHEKOVÁ, D. 2011. Kultúrne, etnické a náboženské faktory vzniku konfliktov. In *Bezpečnostné fórum 2011*. s. 86 - 90, ISBN 978-80-557-0136-3
9. ISMAYLOV, G.,G. 2011. Ethnic conflicts and their causes. In *Ethnic conflicts and their causes*. [online]. Tokyo : Jyochi university, 2011 [cit. 2011-09-21]. Dostupné na internete: <dspace.khazar.org/jspui/.../136/1/Gursel%20G.%20Ismayilov.doc>
10. KALICKÝ, J. – RIEPL C. 2009. Strategic political thinking : "American diplomacy in your hand" In *Politické vedy*. Banská Bystrica : Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela. s. 131-137- ISSN 1335-2741. - Roč. 12, č. 4 (2009),
11. KOVÁČIK, B. 2004. Kritická teória medzinárodných vzťahov. In *Aktuálne problémy politiky*. Univerzita Mateja Bela, 2004., s. 90-97- ISBN 80-8083-026-6
12. KUCHARČÍK, R. Pôsobenie Európskej únie na africkom kontinente. In *Medzinárodné vzťahy 2010: aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky: zborník príspevkov z 11. medzinárodnej vedeckej konferencie: zámok Smolenice 2. - 3. december 2010* [elektronický zdroj]. - Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, s. 402-408 2011. ISBN 978-80-225-3172-6

13. LASICOVÁ, J. 2006. Etnické konflikty: genéza a riešenie. In *Panoráma globálneho bezpečnostného prostredia 2005-2006*. Bratislava : Ministerstvo obrany Slovenskej republiky, 2006 s. 709-711. ISBN 80-88842-98-0.
14. MISCHNICK, R. 2006. *Nenasilná transformácia konfliktov: Manuál pre tréning trénerov*. [online]. Don Bosco. 2006 [cit. 2011-09-10], Dostupné na internete: <[http://www.trainingoftrainers.org/img/manual sk.pdf](http://www.trainingoftrainers.org/img/manual_sk.pdf)>.
15. OTŘÍŠAL, P. – ŠTĚPÁNEK, B. 2011. Selected aspects of formation construction and activities of joint CBRN defence COE as a tool in response to NATO in area of CBRN threats. In *Bezpečnostné fórum 2011*. s. 111 -117, ISBN 978-80-557-0136-3
16. PRŮCHA J. 2011. Obchodování s lidmi – globální hrozba. In *Bezpečnostné fórum 2011*, s. 143 -152, ISBN 978-80-557-0136-3
17. SENAJOVÁ, V. 2011. *Etnické konflikty ako destabilizujúci faktor medzinárodnej bezpečnosti. Analýza príčin, priebehu a riešení*. Banská Bystrica: FPVaMV UMB, 2011. Nepochikovaná diplomová práca.
18. ŠMÍD, T., VAĐURA, V. 2007. *Etnické konflikty v postkomunistickém prostoru*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007. 278 s. ISBN 978-80-7325-26-0
19. TESAŘ, F. 2007. *Etnické konflikty*. Praha : Portál, 2007. 251 s. ISBN 978-80-7367-097-9
20. TURTON D., GONZÁLES, J. 1999. EU Cultural Identities and ethnic minorities in Europe. In *EU Cultural Identities and ethnic minorities in Europe*. [online]. Bilbao : Universidad de Deusto, 1999 [cit. 2011-02-14]. Dostupné na internete: http://www.humanitariannet.deusto.es/publica/PUBLICACIONES_PDF/01%20Ethnic%20Minorities.pdf
21. UŠIAK, Jaroslav. Může nacionalizmus narúšať politickú bezpečnosť suverénneho štátu? In *Mezinárodní Baťova konference pro doktorandy a mladé vědecké pracovníky*. Zlín : UTB, Fakulta managementu a ekonomiky, 2010. s. 1-8. ISBN 978-80-7318-922-8.
22. WOLFF, S. 2011. Ethnic minorities in Europe: The Basic Facts. In *Ethnic minorities in Europe: The Basic Facts*. [online]. Nottingham : Centre for international crisis management and Conflict resolution, 2011 [cit. 2011-02-21]. Dostupné na internete: <http://www.stefanwolff.com/files/min-eu.pdf>

Rastislav KAZANSKÝ, PhDr., PhD.
 Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov
 Kuzmányho 1, 974 00 Banská Bystrica
rastislav.kazansky@umb.sk

PRZESTĘPCZOŚĆ JAKO JEDEN Z CZYNNIKÓW ZAGROŻENIA BEZPIECZEŃSTWA WEWNĘTRZNEGO

Franciszek KOZACZUK¹

ABSTRACT

Internal security of each country is treating as a priority by the state authorities. Constitutional role is responsible for maintaining law, social order and jurisdiction. Disruption of the destructive influence of some areas of social life and normal carrying out the of citizens. One of the reorganizational factors the sense of security is the phenomenon of crime and organized groups. In addition to the economic dimension (measurable damage to property) social and psychological dimension are very important (ankiety, fear for life and health, therapy and mental health effects, fear of crime). Mass media can incite fear of crime. A major threat to the state security and its economic sphere is economic crime, corruption, customs and fiscal. Serious problems are posing by organized crime groups, national and international. Therefore, one of the important tasks is to combat and prevent his from of social pathology

Key words: security, crime, sense security, preventing of social pathology, internal safety.

Bezpieczeństwo można rozpatrywać jako równowagę systemową i subsystemową obiektów i struktur społecznych zapewniających normalne funkcjonowanie i zaspokajanie potrzeb jednostek i grup społecznych. Problematyka bezpieczeństwa obecna jest niemal we wszystkich dziedzinach życia, jest przedmiotem wielu dyscyplin naukowych takich jak: pedagogika społeczna, opiekuńcza, resocjalizacyjna, psychologia społeczna, socjologia a także w powstającej nowej dyscyplinie sekuritologii [13]. W potocznym rozumieniu a jest to ujęcie najprostsze i schematyczne, bezpieczeństwo a ściślej poczucie bezpieczeństwa określane jest jako brak zagrożeń. Stwierdzenie to jest bardzo istotne. W sposób ewidentny akcentuje wagę poczucia bezpieczeństwa dla normalnego, niezaburzonego funkcjonowania instytucji, struktur i grup społecznych a także jednostek zaangażowanych i zobowiązanych do wypełniania określonych zadań. Abraham Maslow [8,s.66] , jeden z czołowych psychologów, w opracowanej teorii hierarchii potrzeb w sposób wyraźny podkreśla patogeniczny wpływ zagrożeń na potrzebę bezpieczeństwa rozumianą jako poczucie pewności, stabilności, oparcia, opieki, wolności od strachu, lęku i chaosu, struktury, porządku, prawa i granic, silnego opiekuna. Potrzebę bezpieczeństwa umieścił na drugim miejscu w hierarchii ludzkich potrzeb.

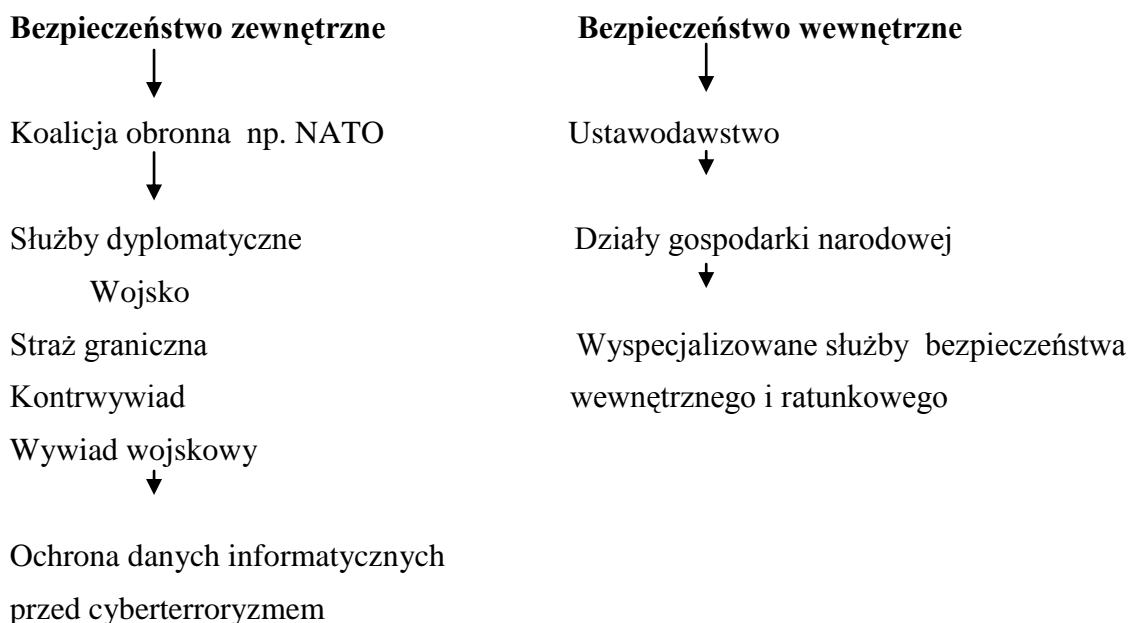
Poczucie bezpieczeństwa staje się palącym problemem w życiu społecznym wówczas gdy występuje realne zagrożenie prawa, porządku, władzy, życia i zdrowia ludzi. Natomiast w życiu jednostkowym odnosi się do braku lub udaremniania zaspokojenia potrzeb podstawowych organizmu i normalnego funkcjonowania w najbliższym otoczeniu rodzinnym, sąsiedzkim. Sytuacja wyraźnie zagrażająca wywołuje poczucie zagrożenia psychologicznego i

¹ dr Franciszek Kozaczuk, Rzeszów University. Polska

mobilizuje organizm do zdrowych sposobów radzenia sobie z nią ,chyba że rezygnacja z czegoś co jest niezbędne pociąga za sobą reakcje typu neurotycznego lub psychotycznego.

Termin bezpieczeństwo jest wieloznaczny i wielokontekstowy. Można go traktować bardzo szeroko jako bezpieczeństwo globalne, militarne, polityczne, ekonomiczne, energetyczne, ideologiczne, ekologiczne, surowcowe itp. W innym ujęciu pojmuje się go jako proces społeczny, międzynarodowy, gdzie ścierają się różne wyzwania i zagrożenia. Należą do nich działania rządów i instytucji międzynarodowych zabiegających o pokojową koegzystencję narodów np.: Unia Europejska, ONZ, NATO [14] [16]. Niektórzy odnoszą to pojęcie do bezpieczeństwa narodowego obywateli konkretnego państwa w kontekście zagrożeń zewnętrznych lub wewnętrznych.

Schemat struktury bezpieczeństwa zewnętrznego i wewnętrznego

Na powyższym schemacie ukazano zależności i współzależności między poszczególnymi działaniami funkcjonowania organów odpowiedzialnych za bezpieczeństwo a także ważną rolę ustawodawstwa w zakresie precyzowania obowiązków i kompetencji struktur społecznych i służb zaplecza gospodarczego, technicznego, surowcowego, ochrony mienia i ratunkowego. Jako system obejmuje niemal wszystkie dziedziny życia społecznego w celu zapewnienia względnej równowagi między zewnętrznym środowiskiem człowieka a jego wewnętrznym poczuciem bezpieczeństwa (stan psychiczny, świadomość, możliwość zaspokajania potrzeb indywidualnych i społecznych).

Bezpieczeństwo wewnętrzne , to wszelkie dobra podlegające ochronie prawnej, co daje gwarancję normalnego funkcjonowania wszelkiego rodzaju instytucji państwowych, samorządowych, społecznych i urzędów publicznych w tym również ochrona życia i zdrowia oraz mienia obywateli. Takie ujęcie uzasadnia również swobodę powszechnego korzystania przez obywateli z uprawnień konstytucyjnych. Dla sprawnego funkcjonowania systemu bezpieczeństwa publicznego niezbędna jest ochrona instytucji, miejsc publicznych, uczestników ruchu lotniczego, drogowego, kolejowego, żeglugi morskiej i śródlądowej a także osób znaczących w państwie przed zamachami na zdrowie i życie.

Jednym z czynników zaburzających poczucie bezpieczeństwa są działania innych uczestników życia społecznego, które w świadomości ludzi postrzegane są jako zagrażające i niebezpieczne, paraliżujące, uniemożliwiające obronę czy racjonalne działanie. Do takich zjawisk, które stanowią poważne zagrożenie społeczne B. Hołyst [4] zalicza: przestępczość, bezrobocie, alkoholizm, narkomanię, AIDS, chuligaństwo, zatrucie środowiska, niekompetencję polityków, nadużycie władzy, ubóstwo, wypadki losowe, nowotwory, wypadki drogowe, ruchy i niepokoje społeczne, przemęczenie nadmiarem pracy i obowiązków, rozpad więzi międzyludzkich, konflikty z innymi państwami, upadek tradycyjnych wartości, choroby psychiczne, samobójstwa, niepełnosprawność oraz samotność.

Przestępczość należy do tych czynników zagrażających bezpieczeństwu jednostek, które uderza w elementarne i prawnie chronione dobra takie jak życie, zdrowie i mienie a ponad to jako zjawisko w szerszym kontekście narusza ład społeczny wywołując poczucie zagrożenia wśród innych osób, tak zwany strach przed przestępczością. Lęk przed przestępczością może być następstwem działania środków masowego przekazu (nagłaśnianie drastycznych i okrutnych zbrodni), co może mieć wpływ na świadomość ludzi i ograniczanie określonej aktywności w określonych miejscach czy porach dnia. Poczucie bezpieczeństwa zależne jest też od kontekstu lokalnego, na przykład widok pijaków, bezdomnych, przesiadującą młodzież pod blokami, wybite szyby, to wywołuje wrażenie niebezpiecznej okolicy i poczucie zagrożenia indywidualnego skorelowanego z wyposażeniem psychicznym jednostki i jej wrażliwością.

Na poczucie zagrożenia przestępczością ogromny wpływ wywierają środki masowego przekazu. Wywiady, reportaże, informacje o przestępstwach kryminalnych (brutalnych, agresywnych), drogowych i gospodarczych przedstawiane w prasie i telewizji, mogą stwarzać wrażenie, że w zasadzie każdy może stać się ofiarą. Wpływ na opinię publiczną jest tym większy im prezentowany przekaz ma charakter stereotypowy i regularny, pozbawiony odpowiedniego kontekstu psychologicznego i społecznego. Częste pokazywanie przez media pewnych rodzajów przestępstw powoduje, że odbiorcy zaczynają je postrzegać jako coraz bardziej powszechne. Jest to związane z tym, że w telewizji i w prasie można dowolnie wybierać szczegóły, podkreślać różne aspekty i tworzyć w ten sposób rzeczywistość nasyconą przemocą i agresją. Media pełnią więc dwie funkcje: informacyjną i kreacyjną. Obie funkcje wpływają na kształtowanie postaw wobec prezentowanych zjawisk i ludzi. Niestety obraz kontrolowania mass mediów przez organy ścigania jest mało wyrazisty. Media walczą o niezależny dostęp do niemal każdej informacji. Z badań opinii publicznej wynika, że społeczeństwo pozytywnie ocenia pracę policji, może dlatego, że jest głównym źródłem informacji o przestępstwach. Znacznie mniejszym zaufaniem obdarzana jest praca sędziów i prokuratorów [11].

Silny wpływ negatywny na młodzież wywierają media– o czym z naciskiem alarmują psychologowie i pedagodzy [3]. Niebezpieczeństwo polega na tym, że filmy i reportaże wciągają widza w tok akcji i uwalniają go od refleksyjnej percepcji. Z badań przeprowadzonych w Ameryce wynika, że im bardziej brutalne filmy człowiek oglądał w dzieciństwie, tym częściej jako nastolatek lub dorosły posługuje się przemocą. Cztery przyczyny są odpowiedzialne za nasilenie tendencji agresywnych w wyniku kontaktu z przemocą prezentowaną w środkach masowego przekazu:

-oglądanie bohaterów telewizyjnych zachowujących się agresywnie może osłabić przyjętą przez nas w dzieciństwie normę, nakazującą kontrolowanie impulsów agresywnych.

-oglądanie agresywnych działań może dostarczać pomysłów, jak ujawniać własne agresywne odczucia.

-oglądanie przemocy sprawia, że lepiej uświadamiamy sobie własną złość i szybciej uruchamiamy działanie agresywne. Łatwo możemy posunąć się do przesady, błędnie interpretując zaledwie lekkie poirytowanie jako złość i wyładowując ją w aktach agresji.

-oglądanie wielu krwawych scen likwiduje nasze przerażenie i wstręt na widok przemocy i zmniejsza współczucie wobec ofiary. Sprawia, że łatwiej nam zaakceptować istnienie przemocy [1,s.516].

Nie ulega wątpliwości, że przestępczość jako zjawisko społeczne występuje w każdym społeczeństwie, często osiąga rozmiary dezorganizujące, powoduje liczne straty materialne, zdrowotne i psychiczne, wyrządza krzywdę ofiarom i zakłóca ich spokój. Badania nad przestępczością dowodzą, że nie ma takich norm społecznych, które nie byłyby przez sprawców naruszane. Przemoc ofiarom przynosi straty a dla sprawców jest często sposobem na życie, jest ich stylem życia przynoszącym określone korzyści.

Kryminologowie dowodzą, że w naszym społeczeństwie tylko niewielki odsetek obywateli narusza prawo, co nie upoważnia do głoszenia poglądów, że można przestępczość wyeliminować. Ponad to badania nad poczuciem strachu przed przestępczością wykazują, że poczucie bezpieczeństwa obywateli znajduje się na niskim poziomie, co może sugerować, że państwo nie wywiązuje się ze swoich obowiązków w zakresie zapobiegania przestępczości. Jedną z przyczyn przestępczości jest nierówny dostęp do takich dóbr jak: mienie, władza, bogactwo, odpowiedni sposób spędzania wolnego czasu, zasobność finansowa, co staje się źródłem wielu konfliktów. Należy też pamiętać, że choć cała rzesza ludzi narusza prawo, to tylko pewna jej część ponosi konsekwencje z tytułu naruszenia przepisów prawa karnego. W zainteresowaniu policji i sądów znajdują się tylko ci, którzy wskazywani są jako przestępcy. Nie wystarczy bowiem sam fakt zaistnienia przestępstwa, należy jeszcze wskazać, kto to uczynił a najlepiej jak tego dokona uprawniony organ (zidentyfikuje osobę i uzna ją za winną naruszenia określonego przepisu kodeksu karnego).

Dla bezpieczeństwa wewnętrznego państwa szczególnie niebezpieczna jest przestępczość zorganizowana. Najczęściej kojarzy się ona z mafią, z działalnością gangsterską, napadami z bronią, z porwaniami dla okupu, handlem narkotykami, osiąganiem korzyści z prostytucji, z przekupstwem. Międzynarodowa Organizacja Policji Kryminalnej zdefiniowała następująco przestępczość zorganizowaną: „Jest to każdy związek osób, który prowadzi w skali międzynarodowej, sprzeczne z prawem działania w celu osiągania zysków, wykraczające poza granice”[5,s.248]. Na przykład w wielu krajach europejskich są to wymuszenia, napady z użyciem broni na banki, transporty pieniędzy, kradzież dzieł sztuki, kradzież samochodów, handel narkotykami i fałszywymi środkami płatniczymi. Z badań nad polską przestępczością zorganizowaną wynika, że ma ona wpływ na organy władzy lokalnej i państwowej, na funkcjonariuszy państwowych a także na osoby zaufania publicznego.

Znamienną cechą przestępczości zorganizowanej w Polsce są:

a/ nowe technologie wykorzystywane przy popełnianiu przestępstw a także zróżnicowane metody i środki działania (przemoc, zastraszanie, wymuszanie, oszustwa, łapownictwo, malwersacje finansowe, korumpowanie urzędników;

b/ hierarchiczna struktura organizacyjna, dyspozycyjność i dyscyplina członków grupy (posłuszeństwo i bezwzględna lojalność). Występuje też struktura gwiazdzista, siatkowa i liniowa;

c/ racjonalny podział ról i zadań obejmujący nadzór nad organizacją, szkolenie, egzekwowanie poleceń, konspiracyjny sposób funkcjonowania;

d/ naczelnym celem działalności przestępczej jest ukierunkowanie na osiągnięcie maksymalnego zysku lub władzy (poprzez korupcję, zastraszanie, poszerzanie wpływów, wywieranie presji na administrację, ustawodawstwo, gospodarkę, elity polityczne, organy ścigania i wymiaru sprawiedliwości);

e/ powiązanie z innymi grupami przestępczymi z krajów sąsiednich, umiędzynarodowiony charakter działań, co utrudnia ściganie;

f/ różnorodna pomoc dla „swoich” członków grupy, np.: pomoc rodzinie przestępcy, pomoc prawna i opieka podczas procesu sądowego i pobytu w więzieniu, organizowanie ucieczki z zakładu karnego itp.

B. Hołyst [5, s.250] wskazuje na przekształcanie przestępstw grup zorganizowanych w działalność multiprzestępczą i wyraźne występowanie następujących tendencji:

- zainteresowanie grup kryminalnych przestępczością ekonomiczną i narkotykową,
- zwiększone zainteresowanie organizacją nielegalnych fabryk papierosów i wprowadzanie do nielegalnego obrotu paliw płynnych,
- organizację nielegalnych laboratoriów i produkcję narkotyków syntetycznych zwłaszcza grup zajmujących się przemytem narkotyków,
- umiędzynarodowienie działalności przestępczej.

Przestępczość zorganizowana wpływa dezorganizująco na poczucie bezpieczeństwa społeczeństwa, wymaga zaangażowania znacznych środków i sił zarówno organów ścigania, oskarżenia i wymiaru sprawiedliwości. Czynnikiem utrudniającymi jej ściganie i niwelowanie działalności przestępczej są: korupcja urzędników, zastraszanie, obawy ofiar o własne życie i zdrowie, strach przed donoszeniem i identyfikacją sprawców przestępstw.

Niezwykle ważnym zagadnieniem dla bezpieczeństwa wewnętrznego są następujące tendencje w przestępczości:

- brutalizacja przestępstw, napadów, rozboi z użyciem siły fizycznej, broni białej i palnej,
- zwiększająca się liczba przestępstw pod wpływem odurzenia alkoholem, narkotykami i substancjami psychoaktywnymi, wzrost liczby przestępstw z ustawy o zapobieganiu narkomanii,
- wzrost przestępstw z wykorzystaniem nowych technologii i przestępstw transgranicznych, powiązania z przestępczością międzynarodową,
- poszerzanie się grup przestępczości zorganizowanej i przestępstw typu „w białych kołnierzykach”,
- wzrost dynamiki (około 20%) przestępstw korupcyjnych,
- rosnąca liczba oskarżonych o handel ludźmi (zmuszanie do prostytucji, patologie seksualne, stręczycielstwo, handel kobietami, zmuszanie do pracy w nieludzkich warunkach „na czarno” – tzw. obozy pracy,
- wzrost liczby przestępstw komputerowych (przestępstw w sieci), „pranie brudnych pieniędzy” i wzrost liczby osób uzależnionych od multimediiów, hazardu, nowych używek, seksuolizmu. Sprawcami przestępstw komputerowych są przede wszystkim młodzi ludzie, wykształceni, o ustabilizowanej pozycji ekonomicznej, nastawieni głównie na uzyskanie korzyści finansowych. Część z nich dopuszcza się w sieci

przestępstw seksualnych (pornografia, pedofilia). Niektóre przestępstwa komputerowe przybierają postać:

- phishingu – wysyłanie e-maili, w których podszywający się pod instytucję oszust prosi o podanie informacji o prywatnym rachunku bankowym;
- spoofingu – podszywanie się pod innych użytkowników sieci;
- cardingu – kradzież numerów kart kredytowych;
- preakingu – włamanie do systemów telekomunikacyjnych;
- sniffingu – przechwytywanie cudzej korespondencji internetowej.

Kryzysy ekonomiczne sprzyjają spekulacjom finansowym i upadkowi firm a także wzrostowi bezrobocia, co w konsekwencji generuje zachowania przestępcze i wzrost liczby osób wymagających oddziaływań terapeutycznych i resocjalizacyjnych.

Zagrażającym zjawiskiem w krajach europejskich i nie tylko są społeczne źródła agresji i przemocy, koncentracja w określonych miastach, obszarach i w ramach określonych grup społecznych [9]. W takich skupiskach patologicznych (kręgach podkulturowych) jednostka jest nieustannie bombardowana obrazami agresji i przemocy, i ma duże szanse przyswojenia wzorów tego typu zachowań. Problem ten pojawia się na terenie wielkich miast, gdzie występują olbrzymie kontrasty społeczne (bogactwo i ubóstwo) i bardzo zróżnicowany dostęp do dóbr. Dodatkowo w środowiskach dewiacyjnych obserwuje się „dziedziczenie „ ubóstwa i bezrobocia, transmisję wzorów podkulturowych, co znacznie wzmacnia poczucie względnej deprivacji i wyzwala ślepą i irracjonalną agresję. Dlatego rozwiązania tego problemu należy szukać nie tylko w aktach represyjnych, w surowych karach, ale również w rozwiązywaniu problemów społecznych i ekonomicznych.

W Polsce - i nie tylko – nasilają się symptomy kryzysu ekonomicznego a wraz z nim patologie społeczne: alkoholizm, agresywne subkultury młodzieżowe, patologia rynku pracy, zorganizowana przestępczość, wykluczenie niektórych klas społecznych i hermetyzacja klasy najbogatszej. Nowym zjawiskiem może być upadek w wielu lokalnych środowiskach , wśród nizin społecznych, zachowań normatywnych, deprawacja, zanik uznanych norm kulturowych, obyczajowych i prawnych. Jednak ofiarą w przeważającej części tych negatywnych procesów ekonomicznych staną się dwie warstwy społeczne: najuboższa i średnia. Wówczas znacznie wzrośnie liczba osób wymagających oddziaływań: opiekuńczych, wychowawczych, terapeutycznych i resocjalizacyjnych. Może pojawić się niebezpieczna tendencja jaka już ma miejsce w penitencjarystyce. Około 40 tysięcy sprawców przestępstw z orzeczoną karą pozbawienia wolności nie trafiło do więzień ze względu na brak miejsc. Podobna sytuacja zarysowuje się w odniesieniu do zwiększającej się liczby nieletnich (13-17 lat) sprawców czynów karalnych odpowiadających na podstawie art. 10 k.k. Z powodu braku miejsc w zakładach poprawczych nieletni kierowani są do placówek socjalizacyjnych i zakładów wychowawczych, gdzie demoralizują pozostałych [7].

W kontekście omawianych form przestępczości przed jednostkami penitencjarnymi stoją niezwykle trudne zadania wobec sprawców niezwykle odpornych na oddziaływania resocjalizacyjne. Na zabiegi wychowawcze i psychokorekcyjne, szczególnie oporni są następujące osoby:

- nieletni i młodzież uzależniona od alkoholu i środków psychoaktywnych, sprawcy czynów chuligańskich i kradzieży rozbójniczych,
- dorośli zajmujący się handlem ludźmi, powiązani z przestępczością zorganizowaną,

-sprawcy przestępstw komputerowych i uzależnionych od hazardu, multimediiów, nowych używek i działający w zorganizowanych grupach przestępczych.

Wobec wymienionych typów sprawców wymagane są nowe techniki i metody resocjalizacji, których nasz system jeszcze nie wypracował. Trudno więc mówić o skutecznej ich resocjalizacji. Szczególną odporność na zabiegi resocjalizacyjne (naprawcze) wykazują członkowie zorganizowanych grup przestępczych. Po odbyciu kary często stają się powrotnymi przestępcami.

Z badań opinii społecznej wynika, że poczucie bezpieczeństwa kojarzone jest z rozmiarami przestępczości. Dla 77% badanych podstawowym źródłem informacji były media (prasa i telewizja). Do zjawisk zagrażających ich osobistemu bezpieczeństwu zaliczono: przestępczość, bezrobocie, agresję dzieci i młodzieży i narkomanię. Najbardziej obawiano się czynów godzących w życie lub zdrowie ludzkie: napadów i rabunków oraz zaczepiania i pobicia [10].

Zagrożenie przestępczością i poczucie zagrożenia bezpieczeństwa osobistego są z sobą powiązane. Jednak ani ofiary ani ci, którzy przestępczości się obawiają nie zawsze działają w sposób racjonalny. Lęk przed przestępczością generuje subiektywne obawy o zdrowie i mienie własne i osób najbliższych, np. rodziny. Najczęściej te obawy mają ścisły związek z subiektywnym zagrożeniem poczucia bezpieczeństwa i sprowadzają się do: ograniczania samotnych spacerów po zmroku, wychodzenia na pewne tzw. niebezpieczne ulice i do parku, czy też zabezpieczania własnych mieszkań. Jak wykazują badania [12, s.112] lęk przed przestępczością jest wysoko skorelowany z przekonaniem o skuteczności pracy policji i oceną częstotliwości pojawiania się patroli policyjnych w miejscu zamieszkania. Jeżeli osoba jest przekonana o niskiej efektywności pracy policji i o małej częstotliwości pojawiania się na ulicach patroli policyjnych, to poczucie zagrożenia przestępczością jest znacznie większe.

Jest oczywiste, że lęk przed przestępczością, zwłaszcza przed włamaniami do mieszkań, powinien skutkować ich lepszym zabezpieczeniem technicznym np. specjalne zamki do drzwi, alarmy czy też większą czujnością sąsiadów. Innym sposobem zabezpieczenia się przed przestępczością jest np. posiadanie broni, psa czy ubezpieczenie mieszkania. Należy nadmienić, że na wzrost poziomu lęku przed przestępczością pewien wpływ ma wzrost przestępstw o charakterze agresywnym. Poczucie bezpieczeństwa subiektywnego wynika w dużej mierze z niskiej oceny pracy policji jako organu nieefektywnego i skorumpowanego [12, s.120].

Każde państwo w różny sposób ogranicza przestępczość własnych obywateli np. zwiększając liczebność policji i miejsc w zakładach karnych, lepszą pracę służb prewencyjnych i pomocy społecznej [6]. Jest oczywiste, że dla niezakłóconego funkcjonowania obywateli i instytucji społecznych i państwowych niezbędne jest utrzymanie ładu i porządku społecznego w wielu sferach np.: organów władzy, działalności politycznej, gospodarczej, militarnej, publicznej i socjalnej. Zapewnienie bezpieczeństwa wewnętrznego wymaga z jednej strony ścigania i zwalczania przestępczości pospolitej, napadów rabunkowych, bandytyzmu oraz przestępczości gospodarczej a z drugiej dobrej organizacji systemu prewencyjnego (logistycznego) bezpieczeństwa publicznego (menedżerskiego) [15, s.23].

W ochronę bezpieczeństwa państwa, wolnego od przestępczości zorganizowanej, transgranicznej i korupcyjnej, kryminalnej i gospodarczej, związanej z narkotykami i aktami terrorystycznymi zaangażowane są takie instytucje jak: Centralne Biuro Śledcze i Agencja Bezpieczeństwa wewnętrznego. Współpracują one ze służbami sąsiednich państw (wymiana informacji) oraz w kraju ze Strażą Graniczną, Służbą Celną i Generalnym Inspektoratem Informacji Finansowej. Polska, ze względu na swe położenie, stała się krajem tranzytowym

dla uprawiania procederu przynoszącego dla międzynarodowych grup przestępczych krociowe zyski w zakresie nielegalnego przemytu imigrantów, przemytu broni, narkotyków, leków, kradzionych aut, handlu młodymi kobietami i wykorzystaniu ich w seksbiznesie oraz dokonywania oszustw celno-podatkowych [5].

Bezpieczeństwo wewnętrzne każdego państwa wymaga logicznie opracowanego systemu profilaktyki, prewencji i logistycznego skoordynowanego działania organów ścigania, oskarżenia i wykonywania kary pozbawienia wolności [6]. Jednym z ważkich elementów o charakterze profilaktycznym powinna być również edukacja dla bezpieczeństwa prowadzona w placówkach MEN a także resocjalizacja a nie tylko izolacja sprawców przestępstw.

LITERATURA

- [1] Aronson E., Wilson T. DE., Alert R. M. (1997), Psychologia społeczna – serce i umysł. Poznań.
- [2] Błachut J., Gaberze A., Krajewski K. (2001), Kryminologia, Gdańsk
- [3] Walc W. (2003), Wpływ „ekranowej przemocy” na dzieci i młodzież (w:) J. Sowa, E. Piotrowski, J. Rejman (red.), Wychowanie, profilaktyka, resocjalizacja. W poszukiwaniu doskonalszych systemów w skali makro i mikro, cz. II, Rzeszów. ; Ejsmond M., Kowalska B. (2005), Media, wartości i wychowanie, Wyd. „Impuls”, Kraków.
- [4] Hołyst B.(1997), Wiktymologia, PWN, Warszawa.
- [5] Hołyst B.(2008), Współczesne problemy przestępczości zorganizowanej w Polsce (w:) B. Pastwa-Wojciechowska (red.), Człowiek w obliczu prawa, Wyd. Impuls, Kraków.
- [6] M. Kelemen, Nečas P. (2008), Zakladne ulohy bezpečnostneho manažmentu pre ochranu osó b a majetku v špecyfíkom prostredí leteckej doprawy (In:) Bezpečne Slovensko a Európska Unia, Kosice, Slovensko, s. 172-175; Krížovský S. (2008), Prevencie kriminality v podmiankach VSBM, Bezpečne Slovensko a Európska Unia, Kosice, Slovensko, s.187-188.; Madliak J., Mesáros M. (2009), Prevencia kriminality, Multiprint s.r.o. Kosice, ISBN: 978-80-89282-36-4.; Mesaró s M. (2009), Riadenie bezpečnostných systémov, Kosice.; Nečas P., Losonczy P. (2007), Človek v bezpečnostnom systéme organizácie, Zborník z mezdinarodného vedeckého seminára: Kriminalita – bezpečnosť – identifikácia, Kosice, s.124-138.
- [7] Kozaczuk F. (2008), Niebezpieczne zachowania nieletnich (w:) Bezpečne Slovensko a Európska Unia, Kosice, Slovensko.
- [8] Maslov A.(2006), Motywacja i osobowość, PWN, Warszawa.
- [9] Olak A. (2010), Bezpieczeństwo wewnętrzne. Zachowania agresywne uczniów i młodzieży w szkole (w:) Bezpečne Slovensko a Európska Unia, Kosice.
- [10] Szymanowska A. (2008), Polacy wobec przestępstw i karanja, Wyd. UW, Warszawa.
- [11] Szymanowska A., Szymanowski T. (1996), Opinia społeczna w Polsce o niektórych zachowaniach patologicznych, kontrowersyjnych przestępstwach i środkach kontroli prawno-karnej, Warszawa
- [12] Siemaszko A.(2001), Kogo biją. Komu kradną, Wyd. Oficyna Naukowa, Warszawa.

- [13] Tyrała P. (2010), Sekuritologia. Bezpieczeństwo kompleksowe, Wyd. Max-Druk, Rzeszów.
- [14] Tyrała P.(2010), Bezpieczeństwo wewnętrzne. Europejskie i globalne czynniki bezpieczeństwa wewnętrznego Polski, Wyd. Max-Druk, Rzeszów.
- [15] Tyrała P.(2000), Zarządzanie bezpieczeństwem, Kraków.
- [16] Zięba R.(2008), Bezpieczeństwo międzynarodowe po zimnej wojnie, Warszawa.

dr Franciszek Kozaczuk
Uniwersytet Rzeszowski
ul. Ks. Jałowego 24
35-010 Rzeszów
Polska
f.kozaczuk@gmail.com

ANALÝZA A HODNOTENIE RIZÍK V OPERAČNOM PROSTREDÍ

Ondrej KREDATUS

ABSTRAKT

Analysis and risk assessment are the most important and most difficult stages of risk management. In decision making and planning under conditions of asymmetric operations, it is necessary to identify potential threats in the area of operations, to evaluate which of them pose a risk to the management or operations and take measures to increase protection of troops. Risk analysis of operational environment consist in the description of the risk assessment and risk levels, in conjunction with a specific threat

Key words: risk analysis, verification, risk, risk management, area of operations

ÚVOD

Rozsah opatrení na zaistenie bezpečnosti v akomkoľvek systéme by mal byť úmerný veľkosti rizík a hrozieb, ktorým je alebo môže byť tento systém vystavený. Aby boli bezpečnostné opatrenia primerané, dostatočné, efektívne a finančne únosné, majú byť prijímané na základe objektívnych podkladov. Riziko (možnosť, nebezpečenstvo straty, neúspechu, škody) býva definované ako určitý druh neistoty, ktorý je možné prostredníctvom štatistických metód kvantifikovať, a tak predpovedať vznik nepriaznivých skutočností. Významnou súčasťou hodnotenia bezpečnostného prostredia z hľadiska úspešnosti vedenia vojenských mierových operácií má hodnotenie konkrétneho operačného prostredia. Samotné operačné prostredie je a bude charakterizované kombináciou bojovej činnosti rôznej intenzity, vykonávaním stabilizačných, rekonštrukčných a rôznych humanitárnych aktivít. Hodnotenie operačného prostredia má funkciu kognitívnu (poznávaciu), je odrazom objektívnej reality, schopnosti tento operačný priestor definovať, identifikovať možné hrozby, vykonať analýzu možných rizík a posúdiť ich úroveň.

1. ANALÝZA RIZÍK (*Risk Analysis*)

Analýza a hodnotenie rizík patria k najdôležitejším a najzložitejším etapám manažérstva rizika. Pri analýze rizík sa posudzujú jestvujúce bezpečnostné opatrenia a analyzujú sa riziká v termínoch následkov a možností súvisiacich s týmito opatreniami. Analýza má brať do úvahy množinu potenciálnych následkov a možností, že tieto následky nastanú. Následok a možnosť možno kombinovať, čím sa získa vierohodnosť rizika.

Analýza rizík je chápaná ako stanovenie závažnosti rizík (ohrození) – určenie pravdepodobnosti výskytu ohrozenia a miery zraniteľnosti subjektu voči danému ohrozeniu

Cieľom analýzy rizík je:

- oddeliť malé prijateľné riziká od veľkých rizík,
- poskytnúť údaje, ktoré by pomohli pri ich hodnotení a zaobchádzaní s nimi.

Analýzu rizika tvoria:

- popis rizika - (*Risk Description*)

- odhad, posúdenie úrovne rizika - (*Risk Estimation*)
 - posúdenie zdrojov rizík a ich následkov,
 - odhad vierohodnosti, s akou tieto následky nastanú.

Popis rizika

Výstupom z procesu identifikácie rizík je slovný popis rizík. Cieľom popisu rizika je zachytiť identifikované riziko do štruktúrovaného formátu, napr. tabuľky. Štruktúru popisu je nutné riadne stanoviť, aby sa zaistil jednotný proces identifikácie, popisu a určenia. Riziká spojené s činnosťami a rozhodovaním organizácie možno rozdeliť na riziká strategické, taktické a prevádzkové. Popis jednotlivých rizík v danom subjekte vytvára základ pre databázu, mapu (katalóg, knihu) rizík. Príklad popisu rizika je uvedený v tabuľke č.1.

Tabuľka č.1 Popis rizika

Názov rizika	Možný spôsob popisu rizika
<i>Rozsah rizika</i>	Kvalitatívny popis udalostí, ich rozsahu, typu, počtu a závislých aspektov
<i>Povaha rizika</i>	strategická, bezpečnostná, obranná, vojenská, prevádzková, finančná,
<i>Zainteresované subjekty</i>	Zainteresované subjekty (koaličné sily, proti koaličné sily, obyvateľstvo, agentúry a organizácie a ich záujmy)
<i>Kvantifikácia rizika</i>	Dôsledky a pravdepodobnosť
<i>Odolnosť proti riziku / vzťah k riziku</i>	Ohrozená hodnota, náklady, Pravdepodobnosť a veľkosť možných strát / na životoch, majetku
<i>Odolnosť proti riziku / vzťah k riziku</i>	Ako je riziko súčasne riadené, spôsob monitorovania a kontroly
<i>Potenciálne kroky k zlepšeniu</i>	Odporúčania pre zníženie rizika

Odhad (posúdenie úrovne) rizika

Po identifikovaní ohrozenia sa musí odhadnúť riziko určením parametrov rizika pre každé jednotlivé ohrozenia.

Riziko súvisiace s konkrétnou situáciou je odvodené kombináciou nasledujúcich parametrov:

- závažnosťou škody a jej dôsledkov,
- pravdepodobnosti vzniku takejto škody, ktorá je funkciou
 - a) frekvencie a trvania ohrozenia,
 - b) pravdepodobnosti vzniku nebezpečnej udalosti,

- c) technických možností a ľudských schopností predchádzať alebo zabrániť riziku.

Postup pri posúdení úrovne rizika

- Určenie pravdepodobnosti (miery výskytu - *rate of occurrence*), a dôsledku negatívneho javu (*impact of the event*) a ich vzájomnej kombinácie,
- Jedná sa o priradenie číselnej hodnoty alebo slovného ohodnotenia ku každému identifikovanému bezpečnostnému riziku,
- Dôsledky (D) môžu byť veľké, stredné alebo malé, a to ako v súvislosti s hrozbami (negatívne riziká), tak príležitosťami (pozitívne riziká).
- Pravdepodobnosť (P) môže byť veľká, stredná alebo malá, ale v každom prípade vyžaduje odlišnú definíciu v spojení s hrozbami a v spojení s príležitosťami.
- Rad organizácií používa pri ocenení uvedené tri stupne, pre niektoré je výhodnejšie používať podrobnejšie hodnotenie, napríklad s využitím matice 5 X 5 (nasledujúce tabuľky).
- Výsledná hodnota rizika (R) je daná súčinom príslušnej hodnoty dôsledkov (D) a pravdepodobnosti (P) vybranej z tabuliek.

Metódy odhadu (posúdenia úrovne rizika)

Na účely hodnotenia rizík sa využívajú nasledujúce skupiny metód:

- Kvalitatívne metódy - využívajú sa v prípadoch, ak chýbajú alebo sú ťažko vyjadriteľné číselné hodnoty (údaje) pre kvantitatívne ohodnotenie rizika,
 - Kvalitatívne metódy sú jednoduchšie a rýchlejšie, ale sú viac subjektívne
 - Úroveň rizík sa určuje spravidla kvalifikovaným odhadom- expertné ohodnocovanie - v určitom rozsahu:
 - bodmi - 1 až 10,
 - pravdepodobnosťou - 0 až 1,
 - slovne – malé, stredné, veľké (priateľné, nepriateľné).
- Kvantitatívne metódy využívajú matematické (numerické) ohodnotenie bezpečnostných rizík vyjadrením ich pravdepodobnosti (frekvencie, početnosti, vierohodnosti, potenciálu) a ich dôsledkov (pravdepodobnostné modely).
- Polokvantitatívne (semikvantitatívne) metódy využívajú kvalitatívne popísanie stupnice, ktoré majú pridelené číselné hodnoty, kombináciou týchto charakteristík sa určí hodnota rizika.

Riziko predstavuje vzájomný vzťah medzi pravdepodobnosťou vzniku negatívneho javu a jeho dôsledkom.

Stupeň miery bezpečnosti (rizika) v danom prostredí je možné merať. I keď vždy ide o vyjadrenie kvality je vhodné, keď je tato kvalita nejakým spôsobom kvantifikovaná. Môžeme k tomu pristúpiť aj tak, že vyjadríme vzťah hrozby a možnej straty.

$$R = P \times D$$

Rozšírená definícia rizika zahŕňa v sebe aj hodnoty ako *E* – časová expozícia t.j. doba trvania podmienok pre vznik negatívneho javu, a hodnotu *O* – možnosť využitia ochranných opatrení v etape ohrozenia.

Potom vzťah pre výpočet rizika bude vyzeráť nasledovne:

$$R = P \times D \times E \times O$$

Na základe výslednej hodnoty veľkosti rizika (miery rizika) je potrebné určiť úroveň akceptovateľnosti rizika v závislosti od subjektu rozhodovania

Na základe výsledného rizika a prijatých úrovni akceptovateľnosti miery rizika môžeme vytvoriť tabuľku na hodnotenie rizík (Tabuľka 2).

Tabuľka č. 2 Príklad hodnotenie rizík

R väčšie než 150	Neakceptovateľné riziko, vyžaduje okamžité odstránenie
R v rozsahu 75 – 150	Nežiaduce riziko, odstránenie v termíne stanovenom podľa charakteru nebezpečenstva
R v rozsahu 15 – 75	Akceptovateľné riziko, vyžaduje zvýšenú pozornosť
R menší než 15	Zanedbateľné riziko, prijateľné riziko

Výsledok analýzy rizík

Uvedený postup umožňuje získať prehľad o závažnosti jednotlivých identifikovaných rizík, čo je dôležité predovšetkým pre stanovenie priorít pri prijímaní bezpečnostných opatrení. Výsledkom analýzy rizík je zostavenie rizikového profilu, ktorý dáva rating každému riziku a stanoví tak priority pre reakciu na riziká. Pomôckou na urýchlenie zobrazenia jednotlivých rizík v konkrétnej spoločnosti je tzv. mapa (katalóg, kniha) alebo databáza rizík. Riziká sú v nej znázornené s ohľadom na dôsledky a pravdepodobnosť ich výskytu.

2. ANALÝZA RIZÍK OPERAČNÉHO PROSTREDIA

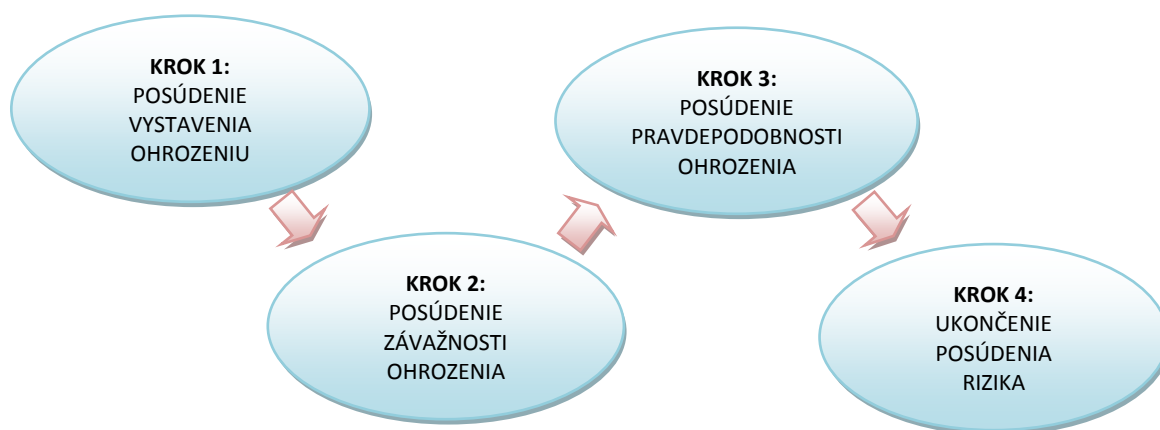
Pri rozhodovaní a plánovaní v podmienkach vedenia asymetrických operácií je potrebné identifikovať možné hrozby v priestore operácie, vyhodnotiť, ktoré z nich predstavujú riziko pre vedenie operácie a prípadne prijať opatrenia na zvýšenie ochrany vojsk. Výsledné riziko je potrebné chápať ako funkciu veľkosti hrozby, dôležitosti a ochrany objektu (živej sily, techniky a podobne).

Analýza rizika operačného prostredia spočíva v popise rizika a v posúdení úrovne rizika v spojení s konkrétnou hrozbou.

Posúdenie úrovne rizika je proces spájajúci ohrozenie a riziko. Keď sú známe dopady, ktoré môže mať dané ohrozenie na úlohu, a odhad pravdepodobnosti, že k tomu dôjde, môžeme ohrozenie nazvať rizikom. Druhým aspektom posúdenia rizika je klasifikácia rizika do poradia podľa priorít. Rizikom číslo jeden je to, ktoré disponuje najväčším potenciálom

dopadu na úlohu. Posledným rizikom je najmenej riskantná možnosť, ktorá si ešte stále zaslúži, aby sa jej preskúmaniu venovala pozornosť. Na obrázku 1 sú znázornené jednotlivé kroky, ktoré sú potrebné k realizácii posúdenia úrovne rizika.

Krok 1 - Posúdenie vystavenia ohrozeniu. Za účelom stanovenia a zaznamenania rozsahu možného vystavenia ohrozeniu je možné použiť nástroje ako sú skúsenosti, kontrola, pozorovanie. Tieto údaje je možné vyjadriť jednotkami času, množstva alebo opakovania. Dochádza k danému vystaveniu často? Sú dané osoby alebo prostriedky ohrozené? Týka sa táto udalosť veľkého počtu osôb alebo prostriedkov? Opakované vystavenie ohrozeniu zvyšuje pravdepodobnosť výskytu nechcenej udalosti. Okrem toho môže slúžiť ako pomôcka pri navrhovaní opatrení pre obmedzenie možného vystavenia osôb a prostriedkov danému ohrozeniu.

Obrázok 1. Posúdenie úrovne rizika

Krok 2 - Posúdenie závažnosti ohrozenia. Posúdenie závažnosti ohrozenia by sa malo zakladať na najhoršom možnom výsledku, ktorý je možné očakávať. Sú definované kategórie závažnosti ohrozenia, ktoré predstavujú kvalitatívnu (môžu predstavovať aj kvantitatívnu) mieru najhoršej možnej udalosti vyplývajúcej zo zlyhania príslušníkov mierovej misie (príslušníkov ozbrojených síl), technických, procesných alebo systémových chýb alebo zlyhania techniky. Kategórie závažnosti ohrozenia sú:

- *katastrofická* - kompletne zlyhanie úlohy/operácie, smrť osôb, zničenie techniky,
- *kritická* - ťažké zranenia alebo vážne poškodenie techniky,
- *významná* – poranenie osôb, nevyhnutné lekárske ošetrovanie, významné poškodenie techniky,
- *okrajová* – ľahké poranenia, alebo mierne poškodenie techniky,
- *zanedbateľná* - žiadne poranenia, zanedbateľné poškodenia techniky.

Krok 3 - Posúdenie pravdepodobnosti ohrozenia. Ide o určenie pravdepodobnosti, s akou ohrozenie hodnotené v kroku 2 spôsobí následky. Pravdepodobnosť je možné určiť *kvalitatívnou mierou posúdenia*, ktorá sa využíva najmä v prípadoch, ak chýbajú alebo sú ťažko vyjadriteľné číselné hodnoty (údaje) pre kvantitatívne ohodnotenie pravdepodobnosti a rizika. Kvalitatívne metódy sú jednoduchšie a rýchlejšie, ale sú viac i subjektívne.

Ďalej je možnosť vyjadrenia pomocou konkrétnych numerických údajov a tá predstavuje *kvantitatívnu mieru posúdenia*. Kvantitatívne metódy využívajú matematické (numerické) ohodnotenie bezpečnostných rizík vyjadrením ich pravdepodobnosti (frekvencie, početnosti, vierohodnosti, potenciálu) a ich dôsledkov. Sú viac exaktné než kvalitatívne, ich vykonanie vyžaduje viac času a úsilia.

Môže sa stať, že priradenie kvantitatívnej pravdepodobnosti nechcenej udalosti v prípade novej úlohy alebo systému nebude možné uskutočniť už na začiatku plánovacieho procesu. Kvantitatívnu pravdepodobnosť nechcených udalostí je možné poňať z hľadiska početnosti ohrozenia osôb a techniky. Kategórie pravdepodobnosti ohrozenia sú:

- *veľmi často* - osoby a technika veľmi často vystavená ohrozeniu,
- *často* - osoby a technika niekoľkokrát vystavená ohrozeniu,
- *príležitostne* - osoby a technika vystavená ohrozeniu sporadicky,
- *zriedkavo* - osoby a technika vystavená ohrozeniu zriedkavo,
- *veľmi zriedkavo* - osoby a technika vystavená ohrozeniu veľmi zriedkavo.

Krok 4 - Ukončenie posúdenia rizika. Kombináciou odhadov závažnosti a pravdepodobnosti ohrozenia je možné vyjadriť posúdenie rizika pre každé ohrozenie a to vytvorením schémy (matice), v ktorej priesečníky riadkov a stĺpcov definujú úroveň rizika. Úrovne rizika môžu byť rôzne (veľmi vysoké, vysoké, stredné, nízke). Táto schéma predstavuje základ pre posudzovanie prijateľnosti rizika, ako aj riadiaci stupeň, ktorý z nej po získaní výstupu vo forme zoznamu rizík, prijme rozhodnutie o riešení úlohy. Túto maticu je možné uplatniť aj pri určovaní priorít pre pridelenie prostriedkov a analýzu rizika spojeného s daným ohrozením, prípadne pre štandardizovanie krokov spojených s hlásením a reakciou na zistené ohrozenie.

Výsledným produktom procesu posúdenia rizika je zoznam rizík, napríklad v podobe tabuľky, zostavený na základe výsledkov procesu identifikácie ohrozenia. Prvé riziko v poradí predstavuje najväčšie ohrozenie splnenia úlohy, posledné riziko zase predstavuje najmenej vážne dôsledky. To umožňuje rozoznať relatívnu prioritu rizík a ich dôležitosť.

Tabuľka 3 Možný popis spôsobu posúdenia rizika

Kvalitatívne ukazovatele dôsledkov alebo závažnosti ohrozenia		
Úroveň	Charakteristika	Príklad podrobného popisu
1	Zanedbateľná	Žiadne poranenia osôb, zanedbateľné poškodenia techniky.
5	Okrajová	Lahké poranenia alebo mierne poškodenie techniky.
10	Významná	Poranenie, nevyhnutné lekárske ošetrovanie, významné poškodenie techniky.
15	Kritická	Ťažké zranenia alebo vážne poškodenie techniky.
20	Katastrofická	Kompletné zlyhanie úlohy/operácie, smrť osôb, zničenie techniky.
Kvalitatívne ukazovatele pravdepodobnosti (vierohodnosti)		
Úroveň	Charakteristika	Príklad podrobného popisu
20	Veľmi často	Osoby a technika veľmi často vystavená ohrozeniu.
15	Často	Osoby a technika niekoľkokrát vystavená ohrozeniu.
10	Príležitostne	Osoby a technika vystavená ohrozeniu sporadicky.
5	Zriedkavo	Osoby a technika vystavená ohrozeniu zriedkavo.
1	Veľmi zriedkavo	Osoby a technika vystavená ohrozeniu veľmi zriedkavo.

Tabuľka 4. Príklad matice posúdenia úrovne rizika 5x5

		POSÚDENIE RIZIKA				
		PRAVDEPODOBNOŠŤ OHROZENIA				
DÔSLEDOK OHROZENIA		VEĽMI ČASTÉ	ČASTÉ	PRÍLEŽITOSTNÉ	ZRIEDKAVÉ	VEĽMI ZRIEDKAVÉ
		A	B	C	D	E
KATASTROFICKÁ	I	VV	VV	VV	V	S
KRITICKÁ	II	VV	VV	V	S	N
VÝZNAMNÁ	III	VV	V	V	S	N
OKRAJOVÁ	IV	V	S	S	S	N
ZANEDBATEĽNÁ	V	S	N	N	N	N

- VV: veľmi vysoké riziko, vyžaduje okamžitú nápravu,
- V: vysoké riziko, vyžaduje odstránenie v termíne stanovenom podľa charakteru nebezpečenstva,
- S: stredné riziko, vyžaduje zvýšenú pozornosť
- N: nízke riziko, prijateľná úroveň riadi sa bežnými postupmi.

Výsledným produktom procesu posúdenia rizika je zoznam rizík, napríklad v podobe tabuľky, zostavený na základe výsledkov procesu identifikácie ohrozenia. Prvé riziko v poradí predstavuje najväčšie ohrozenie splnenia úlohy, posledné riziko zase predstavuje najmenej vážne dôsledky. To umožňuje rozoznať relatívnu prioritu rizík a ich dôležitosť.

Stanovenie priorít rizík

Pri stanovení priority rizika a akceptovateľnosti rizika je možné postupovať tak, že budeme vyhodnocovať splnenie nasledujúcich kritérií v danom poradí:

- aká je úroveň (hodnota rizika)?
- aká je závažnosť dôsledku?
- aký je cieľ ohrozenia (koľko ľudí je vystavených tomuto riziku a podobne)?
- aká je efektívnosť a účinnosť navrhovaných riadiacich opatrení?

Počas posúdenia rizika je potrebné vyhnúť sa niektorým úskaliam, medzi ktoré patri:

- prílišný optimizmus („to sa nám nemôže stať“) - vyplýva z toho, že pozornosť sa nesústredila na najzákladnejšie príčiny rizika,
- dezinformácie - rôzne pohľady na vec môžu skresliť údaje úmyselne alebo vedome,
- prílišný pesimizmus alebo panika - odhady „toho najhoršieho“ sa využívajú bez ohľadu na pravdepodobnosť ich vzniku,
- nerozlišovanie - všetkým údajom sa prikladá rovnaká dôležitosť,
- predpojatosť - namiesto faktov sa uplatňuje osobná zaujatosť,
- nepresnosť - nepresné alebo zle pochopené údaje spôsobia, že posúdenie rizika je nepresné.

Analýzu rizika možno robiť s rozličným stupňom podrobností v závislosti od informácií o riziku a od dostupných údajov. Ak nie sú k dispozícii nijaké údaje z minulosti, možno alternatívne urobiť subjektívny odhad, ktorý vyjadruje stupeň presvedčenia jednotlivca alebo skupiny, že nastane konkrétna udalosť alebo výsledok. Aby sme sa vyvarovali subjektívnych názorov, mali by sa pri analýze následkov a ich vierohodnosti využiť najlepšie dostupné informačné zdroje. Pri analýze rizík sa môže použiť kvalitatívny alebo kvantitatívny prístup, prípadne ich kombinácia.

ZÁVER

Pri analýze a posúdení rizík sa posudzujú jestvujúce bezpečnostné opatrenia a analyzujú sa riziká v termínoch následkov a možností súvisiacich s týmito opatreniami. Analýza má brať do úvahy množinu potenciálnych následkov a možností, že tieto následky nastanú. Následok a možnosť možno kombinovať, čím sa získa vierohodnosť rizika. Výstupom analýzy a hodnotenia rizík je predovšetkým zoznam kľúčových rizík, ktoré ohrozujú dané prostredie, najmä príslušníkov mierových misií a ich schopnosť plniť úlohy v tomto prostredí a odporúčenie, ako s významnými rizikami zaobchádzať. Rizika, ktoré nie sú akceptovateľné je potrebné ďalej riadiť.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

1. ŽÁK, M. a kol: *Modelovanie asymetrických hrozieb*. Výskumná správa o riešení projektu. Lipt. Mikuláš 2011.
2. ŽÁK, M.: *Identifikácia, analýza a hodnotenie rizík v krízovom manažmente*. In: Manažment - teória, výučba a prax 2008 [elektronický zdroj] : zborník príspevkov z medzinárodnej vedecko-odbornej konferencie : 25.-26. septembra 2008, Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika v Liptovskom Mikuláši, 2008.
3. ŽÁK, M.,KREDATUS,O.: *Analýza a hodnotenie rizík* In: 16. medzinárodná vedecká konferencia Riešenie krízových situácií v špecifickom prostredí, Fakulta špeciálneho inžinierstva ŽU, Žilina, 1. - 2. jún 2011.
4. ŽÁK, M.,BUČKA,P.: *Analýza a hodnotenie rizík* In: 16. medzinárodná vedecká konferencia Riešenie krízových situácií v špecifickom prostredí, Fakulta špeciálneho inžinierstva ŽU, Žilina, 1. - 2. jún 2011.
5. PAČAIOVÁ, H.: *Posudzovanie rizík – porovnanie definícií, metód a postupov*.Katedra bezpečnosti a kvality produkcie, Košice 2009.
6. Zdroj: SPA-3-25/Let, Služobná pomôcka – *Manažment operačného rizika*. Zvolen: Veliteľstvo vzdušných síl OS SR, 2008.

Ing. Ondrej Kredatus, PhD.
Katedra Bezpečnosti a obrany,
Akadémia ozbrojených síl generála M. R. Štefánika
Demänová 393, 031 06 Liptovský Mikuláš
E-mail: ondrej.kredatus@aos.sk

SLOVENSKÁ REPUBLIKA A TERORIZMUS – NÁRODNÝ AKČNÝ PLÁN BOJA PROTI TERORIZMU NA ROKY 2011 – 2014

Milan LABUZÍK

ABSTRACT

The article focus on the attitude and the measures taken by Slovak Republic in the fight against terrorism. The security environment from the view of terrorism is relatively stable and peaceful without immediate threats and risks. However Slovak Republic is aware of the danger of international terrorism and condemns all its forms regardless of country of origin and the ideological, political, ethnic or religious background. Active approach of the Slovak Republic in the fight against terrorism is reflected in the adoption of practical measures to implement the documents of international crisis management organizations, by which SR is part of , especially the EU. Since 2001, Slovakia has adopted several important documents in which implies the conclusions of EU documents on its conditions. For demonstration the National action plan to combat terrorism adopted by the Government in 2005, the first update REV-1 in 2006 and REV-2 in 2007. The focus of the article is devoted to the National Action Plan to combat terrorism for 2011-2014, approved by the Government on 18th May 2011.

Keywords: terrorism, national action plan, actors of fight against terrorism, tasks of fight against terrorism

ÚVOD

Slovenská republika je štátom, v ktorom sa zatiaľ domáci či medzinárodný terorizmus otvorene neprejavil. S plnou vážnosťou si však uvedomuje nebezpečenstvo medzinárodného terorizmu aj nutnosť boja proti nemu a odsudzuje všetky jeho formy bez ohľadu na krajinu pôvodu a jeho ideologické, politické, etnické alebo náboženské pozadie. Ako člen OSN, NATO a Európskej únie i ako suverénny štát je Slovenská republika pripravená zapojiť sa do boja s terorizmom s vedomím, že v boji s globálnym terorizmom, respektíve globálnymi teroristickými sieťami by reakcia iba na národnej alebo regionálnej úrovni bola nedostatočná, preto jediným účinným riešením je komplexný globálny prístup medzinárodného spoločenstva. Aktívny prístup Slovenskej republiky v boji proti terorizmu sa prejavuje v prijatí praktických opatrení pri implementácii dokumentov organizácií medzinárodného krízového manažmentu, ktorých je Slovenská republika súčasťou, predovšetkým Európskej únie, čomu je venovaný aj tento príspevok.

1. SLOVENSKÁ REPUBLIKA V BOJI PROTI TERORIZMU

Už bezprostredne po teroristických útokoch na USA prijala vláda Slovenskej republiky a ministerstvá rad opatrení na zvýšenie bezpečnosti. Slovenská republika sa jednoznačne

pripojila, hoci ešte nebola členom EÚ, ku všetkým relevantným záverom jednotlivých fór EÚ v boji proti terorizmu, ku ktorým bola vyzvaná. Odsúdila útok na americké mestá ako bezprecedentný čin medzinárodného terorizmu. Zároveň vyjadrila pripravenosť všetkými spôsobmi spolupracovať v boji proti terorizmu.

V súvislosti s vyhlásením NATO z 12. septembra 2001 o použití článku 5 Washingtonskej zmluvy v prípade, ak sa zistí, že útok proti USA bol vedený zo zahraničia, sa SR prihlásila k odhodlaniu členských štátov NATO podniknúť všetky potrebné kroky na ochranu hodnôt, proti ktorým je terorizmus namierený. 21. septembra 2001 vláda SR na svojom mimoriadnom zasadnutí jednomyselne súhlasila so žiadosťou USA o otvorenie vzdušného priestoru a povolila tak prelety a pristátia vojenských lietadiel USA a NATO na území Slovenska.[1]

22. septembra 2001 sa SR pripojila k Záverom a Akčnému plánu boja proti terorizmu EÚ prijatými mimoriadnym zasadnutím Európskej rady v Bruseli 21. septembra 2001, deklarovala tiež vôľu prispôsobiť svoju legislatívu v zmysle podrobnejšie rozpracovaného Akčného plánu EÚ, ako ho prijala Rada ministrov spravodlivosti a vnútra krajín EÚ dňa 20. septembra 2001.

Vláda SR schválila na svojom zasadnutí 6.12.2001 komplexnú správu o rozpracovaní súboru opatrení vyplývajúcich z Akčného plánu boja proti terorizmu EÚ, Rezolúcie Bezpečnostnej rady OSN č. 1373 (2001) a ďalších relevantných dokumentov v podmienkach SR (o implementácii opatrení SR priebežne informuje EÚ). Správa sa zamerala na rozpracovanie prijatých, resp. predpokladaných úloh a opatrení v SR vyplývajúcich z jednotlivých zasadnutí EÚ. Zvláštna pozornosť bola venovaná záverom Rady ministrov spravodlivosti a vnútra EÚ z 20.9.2001, ktorá prijala 33 bodový podrobný plán konkrétnych opatrení v rámci EÚ, rezolúcii Bezpečnostnej rady OSN č. 1373 (2001) a záverom, resp. Akčnému plánu boja proti terorizmu, prijatému prezidentmi strednej, východnej a juhovýchodnej Európy na Varšavskej konferencii 6.11.2001. Ide najmä o opatrenia v oblasti medzinárodnej súdnej spolupráce, policajnej spolupráce, spolupráce medzi spravodajskými službami, boja proti financovaniu terorizmu, ochrany hraníc, civilnej ochrany, bezpečnostných štandardov na letiskách a na palubách lietadiel a ďalších súvisiacich oblastiach.

SR aktívne pristúpila k podpore úsilia medzinárodného spoločenstva v boji proti terorizmu i na pôde OSN tým, že podporila prijatie rezolúcie Valného zhromaždenia OSN č. 56/1 odsudzujúcej teroristické útoky na USA. SR oficiálne privítala rezolúciu BR OSN č. 1368/2001 z 12. septembra 2001, ktorá odsudzuje teroristické útoky na USA a označuje ich, rovnako ako akýkoľvek iný akt medzinárodného terorizmu, za hrozbu medzinárodnému mieru a bezpečnosti, ako aj rezolúciu BR OSN č. 1373/2001 z 28. septembra 2001, ktorou OSN zaväzuje všetky členské štáty zintenzívniť boj proti terorizmu ohrozujúcemu svetový mier a bezpečnosť (obsah rezolúcie je v plnom súlade so zahraničnopolitickými záujmami SR).

SR pristúpila ku všetkým medzinárodným právnym nástrojom v systéme OSN týkajúcich sa nejakým spôsobom terorizmu. Od roku 1963 medzinárodné spoločenstvo pod záštitou Organizácie Spojených národov vypracovalo 13 univerzálnych právnych nástrojov vzťahujúcich sa na prevenciu a potlačenie medzinárodného terorizmu, ktorých zmluvnou stranou je aj Slovenská republika.

Prvým komplexným programovým dokumentom v boji proti terorizmu bol **Národný akčný plán boja proti terorizmu** (ďalej len „NAP“), schválený vládou Slovenskej republiky 10. mája 2005. Obsahoval opatrenia potrebné na zvýšenie bezpečnosti štátu – jeho územia a obyvateľov a vytvoril širokú platformu pre boj s terorizmom po stránke legislatívnej, inštitucionálnej a výkonnej. Cieľom dokumentu bolo vytvoriť v Slovenskej republike vhodné

podmienky na dôsledné napĺňanie a implementáciu viacerých medzinárodných zmlúv a záväzkov, ako sú rezolúcie Bezpečnostnej rady OSN, nariadenia a rámcové rozhodnutia inštitúcií EÚ, výnosy medzinárodných inštitúcií i konkrétnych štátov, v ktorých sú vyhlasované sankcie voči osobám a skupinám podozrivým z terorizmu a z podpory terorizmu. Dokument vytvoril tiež podmienky pre riešenie základných problémov v oblasti koordinácie, spolupráce a súčinnosti jednotlivých kľúčových subjektov boja proti terorizmu. Ako **kľúčové subjekty boja proti terorizmu v Slovenskej republike** vyplývajúce z Národného akčného plánu boja proti terorizmu vystupovali spravodajské služby (Slovenská informačná služba, Vojenské obranné spravodajstvo, Vojenská spravodajská služba), Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky (Policajný zbor), Ministerstvo obrany Slovenskej republiky a Ministerstvo zahraničných vecí Slovenskej republiky. Tieto subjekty garantujú tie oblasti boja proti terorizmu, v ktorých majú kľúčové postavenie.[2] Medzi ďalšie subjekty, ktoré úzko spolupracujú s kľúčovými subjektmi patria Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky, a Colná správa Slovenskej republiky.[2] Akčný plán obsahoval konkrétne úlohy pre jednotlivé subjekty.

Vzhľadom na splnenie viacerých úloh, vývoj na medzinárodnej scéne, ako aj na politické posuny a postoje nadnárodných orgánov k tejto problematike vznikla potreba NAP prepracovať. Výsledkom bol revidovaný **NAP (REV 1)** schválený vládou SR 3. mája 2006. Tento NAP považoval za prioritu zosúladiť a zefektívniť činnosť všetkých spravodajských, policajných a ďalších bezpečnostných zložiek, prokuratúry ako i kľúčových orgánov štátnej správy a to vytvorením spoločnej koordinačnej aktivity. NAP tiež reaguje na prijatú Stratégiu EÚ na boj proti terorizmu z novembra 2005, ktorá oficiálne vyhlásila boj proti terorizmu vo všetkých oblastiach. Stanovila 4 piliere – prevencia, ochrana, stíhanie a reakcia, ktoré predstavujú komplexnú a primeranú odpoveď na medzinárodnú teroristickú hrozbu. NAP REV 1 prijal v jednotlivých

Po roku boli navrhnuté úlohy vyhodnotené a zároveň sa prehodnotil obsah materiálu. Výsledkom týchto analýz je revidovaný **NAP (REV 2)**, ktorý vytváral širokú platformu pre riešenie boja s terorizmom po stránke legislatívnej, inštitucionálnej a výkonnej, ktorý bol schválený uznesením vlády Slovenskej republiky zo dňa 3. októbra 2007. NAP (REV 2) podliehal stupňu utajenia Dôverné.

NAP (REV 2) bol koncipovaný ako súhrnný strategický dokument obsahujúci súpis úloh a opatrení s určením gestorov a termínmi ich plnenia. Zodpovedný a iniciatívny prístup k jeho plneniu mohol významným spôsobom prispieť k zníženiu miery zraniteľnosti Slovenskej republiky teroristickými útokmi namierenými proti životu, zdraviu a majetku jej občanov a jej zahraničnopolitickým záujmom.

Jedným z hlavných cieľov NAP REV - 2 na národnej úrovni je rozvíjať a implementovať legislatívny a inštitucionálny rámec pre boj proti terorizmu tak, aby sa zvýšili možnosti spravodajských služieb, špeciálnych útvarov Policajného zboru SR a orgánov činných v trestnom konaní pri predchádzaní, vyhľadávaní, vyšetrovaní a stíhaní trestných činov terorizmu a vytvoriť prostredie na efektívne využitie Europolu a Eurojustu.

Na základe komparácie REV 2 s REV 1 je možno konštatovať niekoľko odlišností. Štruktúra (osnova) bod IV. Kľúčové subjekty boja proti terorizmu ... je rozšírená o „Oblasť orgánov činných v trestnom konaní“. Ide o významný krok v tejto oblasti, ktorým je zriadenie Špeciálneho súdu a Úradu špeciálnej prokuratúry Generálnej prokuratúry Slovenskej republiky v spojení s novelizáciou príslušných trestnoprávných noriem, čím došlo k naplneniu základných inštitucionálnych a legislatívnych predpokladov k úspešnému boju proti terorizmu a ostatným formám obzvlášť závažnej trestnej činnosti. *Ako kľúčové subjekty v systéme boja proti terorizmu v Slovenskej republike vystupujú Policajný zbor, Slovenská*

informačná služba, Vojenské obranné spravodajstvo, Vojenská spravodajská služba, úrad špeciálnej prokuratúry Generálnej prokuratúry Slovenskej republiky a Ministerstvo zahraničných vecí. Garantujú tie oblasti boja proti terorizmu, v ktorých majú kľúčové postavenie. Z kľúčových subjektov medzi participujúce bolo teda presunutú Ministerstvo obrany a namiesto MO SR bol doplnený do kľúčových subjektov úrad špeciálnej prokuratúry Generálnej prokuratúry SR. Do časti preventívna a represívna oblasť bol doplnený Útvor osobitného určenia Prezídia Policajného zboru ako člen skupiny ATLAS, ktorá združuje špeciálne protiteroristické jednotky členských štátov EÚ.

Po obsahovej stránke hodnotenie „bezpečnostnej situácie“ a „bezpečnostného prostredia SR“ je stručnejšie a voči predchádzajúcim variantom NAP bez zásadných zmien. Za povšimnutie však stojí konštatovanie, „ že terorizmus nemusí mať len náboženské pozadie, ostáva terorizmom aj keď sleduje ideologické, etnické alebo politické ciele. V tomto prípade potenciálni teroristi pochádzajú tiež priamo z občanov daného štátu a pre ich včasné odhalenie je potrebné dôsledne monitorovať extrémistickú scénu štátu“. Z citovanej časti je zrejmé zapracovanie skúseností z teroristických útokov v Madride a Londýne.

V časti strategické ciele REV 2 konštatuje prijatie Celosvetovej stratégie boja proti terorizmu v roku 2006 zo strany OSN. V spolupráci členských krajín EÚ NAP vymedzuje obsah jednotlivých pilierov Stratégie EÚ na boj proti terorizmu (v REV 1 bola táto časť v Strategických cieľoch na národnej úrovni).

Časť V. – opatrenia a úlohy REV 2 má tú istú štruktúru ako REV 1 – štyri základné oblasti:– prevenciu, ochranu, stíhanie a reakciu a 23 základných úloh. Odlišný je počet konkrétnych úloh, ktorých je 119. Jeho nová aktualizácia sa mala podľa uznesenia vlády SR z 3. októbra 2007 uskutočniť v roku 2009, teda až o dva roky od poslednej revízie.

V roku 2009 bola predložená podpredsedovi vlády SR a ministrom vnútra SR

Správa o plnení úloh vyplývajúcich z NAP REV 2 a vyhodnotenie plnenia úloh Ministerstva vnútra SR z neho vyplývajúcich.

Pri spracovávaní správy o plnení NAP REV 2 bolo zistené, že NAP REV 2 mal viaceré nedostatky, medzi ktoré patrili viaceré nejednoznačné formulácie jednotlivých úloh, a s tým bola spojená ich následná nevyhodnotiteľnosť. Úlohy boli zadávané organizačným zložkám, ktoré plnenie takýchto úloh nemajú v gescii, resp. vecnej pôsobnosti, ďalej terminovanie väčšej časti úloh ako priebežné, pretrvávajúce problémy s finančným zabezpečením niektorých úloh a iné. Niektoré ministerstvá, ústredné orgány štátnej správy a útvary Ministerstva vnútra Slovenskej republiky nevyhodnotili, resp. nezaslali podklady k vyhodnoteniu úloh NAP REV 2, nedodržali stanovený termín vyhodnotenia uložených úloh, úlohy boli vyhodnotené formálne a boli prenášané už z NAP REV 1 do NAP REV 2, avšak ich riadne plnenie stagnovalo.[4]

Uznesenie vlády Slovenskej republiky č. 928 zo 16. decembra 2009 k návrhu správy o bezpečnosti SR za rok 2008 v opatreniach na zachovanie bezpečnosti Slovenskej republiky uvádza v bode č. 5 uvedeného uznesenia potrebu aktualizácie NAP REV 2. Na základe uvedeného boli požiadané útvary Ministerstva vnútra Slovenskej republiky a ostatné ministerstvá a ústredné orgány štátnej správy o zaslanie podkladov k vypracovaniu nového NAP na roky 2011 - 2014.

2. NÁRODNÝ AKČNÝ PLÁN BOJA PROTI TERORIZMU NA ROKY 2011 – 2014

NAP boja proti terorizmu na roky 2011 - 2014 bol schválený vládou SR 18. mája 2011. Jeho cieľom, je obdobne ako u predchádzajúcich akčných plánov, pokračovať vo vytváraní vhodných podmienok na dôsledné napĺňanie a implementáciu viacerých medzinárodných záväzkov, ako sú bilaterálne a multilaterálne zmluvy, rezolúcie Bezpečnostnej rady OSN, nariadenia a rámcové rozhodnutia orgánov EÚ, výnosy medzinárodných inštitúcií i konkrétnych štátov, v ktorých sú vyhlasované sankcie voči osobám a skupinám podozrivým z terorizmu a z podpory terorizmu. Je orientovaný na konkrétne opatrenia, ktoré premietnu ich zmysel a cieľ do činnosti národných orgánov.

Konkrétne úlohy Národného akčného plánu:

- 1. Zabezpečiť distribúciu novelizácií Akčného plánu boja proti terorizmu EÚ relevantným subjektom – zodpovedný subjekt MV SR.*
MV SR zabezpečí doručenie prípadných novelizácií Akčného plánu boja proti terorizmu EÚ a nových úloh, ktoré z neho pre Slovenskú republiku vyplynú relevantným subjektom. Výsledkom má byť zefektívnenie činnosti, koordinácie a vyhodnocovania plnenia úloh jednotlivých subjektov boja proti terorizmu
- 2. Prehodnotiť fungovanie existujúcich nástrojov boja proti terorizmu a proti financovaniu terorizmu a predložiť návrhy novelizácie zákonov súvisiacich s problematikou terorizmu – zodpovedný subjekt MV SR.*
Z právnej analýzy nevyplývala potreba spracovania samostatného zákona o boji proti terorizmu. Táto analýza však ukázala potrebu novelizácie existujúcej legislatívy súvisiacej s problematikou terorizmu za účelom zosúladenia národnej legislatívy s medzinárodnými dokumentmi týkajúcimi sa boja proti terorizmu, ktorými je Slovenská republika viazaná.
- 3. Zriadiť post Národného koordinátora boja proti terorizmu v Slovenskej republike – zodpovedný subjekt MV SR.*
Je potrebné zabezpečiť platformu na inštitucionálnej úrovni pre koordináciu subjektov v oblasti boja proti terorizmu v rámci plnenia ich úloh smerom do/zo zahraničia na národnej úrovni. Vznikne ústredný riadiaci subjekt ktorý bude koordinovať aktivity subjektov vykonávajúcich činnosti na úseku boja proti terorizmu na národnej úrovni a koordinovať tieto činnosti s aktivitami subjektov obdobného charakteru v rámci medzinárodnej spolupráce.
- 4. Zriadiť v organizačnej štruktúre Slovenskej informačnej služby protiteroristické analytické centrum s celoštátnou pôsobnosťou – zodpovedný subjekt SIS.*
Je potrebné zabezpečiť platformu na inštitucionálnej úrovni pre súhrnné vyhodnocovanie informácií o teroristických aktivitách a hrozbách, ako aj o ďalších aktivitách zameraných na podporu terorizmu získaných príslušnými štátnymi orgánmi, a to nielen na národnej úrovni ale aj v medzinárodnom kontexte. Ústredný analytický subjekt, bude vyhodnocovať a analyzovať informácie získané v rámci boja proti terorizmu jednotlivo, ako aj v ich vzájomných súvislostiach a poskytovať takto získané výstupné analytické materiály zákonom ustanoveným príjemcom.
- 5. Zabezpečiť 6-mesačnú rotáciu predsedníctva v medzirezortnej Expertnej skupine na koordináciu výmeny a analýzy informácií a spoluprácu v oblasti boja proti terorizmu na národnej úrovni – zodpovedný subjekt MV SR, SIS.*

Funkciu koordinácie subjektov boja proti terorizmu v Slovenskej republike na národnej úrovni doposiaľ iba z časti plní medzirezortná Expertná skupina na koordináciu výmeny a analýzy informácií a spolupráce v oblasti boja proti terorizmu. Už dlhšie obdobie bola členmi expertnej skupiny vnímaná potreba prenesenia trvalej zodpovednosti za túto agendu iba na jeden, resp. dva subjekty. Rotácia predsedníctva by bola časovo limitovaná do zriadenia postu Národného koordinátora boja proti terorizmu v SR. Výsledkom by malo byť zefektívnenie činnosti expertnej skupiny, pretože polročné predsedníctvo posilní kontinuitu pri plnení úloh, zlepší koordináciu činnosti celej skupiny, organizáciu jej rokovaní, vedenia administratívnej agendy a vyhodnocovanie plnenia úloh.

6. *Vytvoriť návrh mechanizmu na určovanie stupnice teroristickej hrozby na národnej úrovni a jej zavedenie do praxe v rámci činnosti subjektov medzirezortnej Expertnej skupiny na koordináciu výmeny a analýzy informácií a spoluprácu v oblasti boja proti terorizmu – zodpovedný subjekt MV SR.*
V Slovenskej republike zatiaľ nie je zavedená a v praxi používaná stupnica teroristického ohrozenia. Každý subjekt v rámci expertnej skupiny hodnotí bezpečnostnú situáciu v oblasti terorizmu vlastným slovným hodnotením, ktoré nesúvisí s presne stanovenými kritériami (t. j. kedy a za akých podmienok nastupuje ktorý stupeň). Využívanie stupnice na hodnotenie aktuálnej teroristickej hrozby je zavedenou praxou viacerých európskych krajín, USA i Kanady a využívajú ju aj medzinárodné organizácie či združenia, ako NATO i EÚ. Belgické predsedníctvo EÚ navrhlo mechanizmus výmeny informácií o stupňoch teroristického ohrozenia v jednotlivých členských krajinách. Členské krajiny by mali podľa tohto návrhu o zmene národných stupňov ohrozenia informovať SitCen EÚ pred oficiálnym vyhlásením zmeny stupňa ohrozenia. Návrh mechanizmu na určovanie stupnice teroristickej hrozby bude obsahovať aj postup, akým sa bude stupeň teroristickej hrozby v Slovenskej republike spracúvať, vyhlasovať aj meniť.
7. *Vytvoriť systém toku informácií pre spracovávanie analýz a národných hodnotení teroristických hrozieb a rizík smerujúcich proti Slovenskej republike a jej záujmom v zahraničí a jeho zavedenie do praxe – zodpovedný subjekt SIS.*
Cieľom úlohy je zabezpečenie relevantných a aktuálnych informácií k možným teroristickým hrozbám od participujúcich subjektov a zároveň eliminovať duplicity, či možné odchýlky vo viacerých hodnoteniach vypracovaných rôznymi subjektmi a v konečnom dôsledku, aby bolo za Slovenskú republiku zasielané iba jedno analytické hodnotenie.
8. *Podieľať sa na rozvoji technických možností na monitorovanie a analýzu otvorených zdrojov (najmä internetu) v súvislosti s informáciami o teroristických hrozbách v kontexte celosvetového boja proti terorizmu a na ich zavádzaní do praxe – zodpovedný subjekt SIS, MV SR, MO SR.*
Ide o potrebu zabezpečenia monitoringu otvorených zdrojov v súvislosti s teroristickými hrozbami a komunikáciou podozrivých osôb prostredníctvom internetových sociálnych sietí.
9. *Zvyšovať odbornosť a kvalifikáciu pracovníkov, ktorí sa podieľajú na zabezpečovaní úloh v oblasti boja proti terorizmu – zodpovedný subjekt SIS, MV SR, MO SR, MZV SR, GP SR, MS SR, MH SR, MF SR, MŠVVŠ SR, MDVRR SR, MK SR, NBÚ*
Ide o účasť dotknutých pracovníkov všetkých zainteresovaných rezortov (najmä pyrotechnikov, zdravotníckeho personálu, policajtov zásahových jednotiek,

vojenského personálu) na odborných seminároch, školeniach, workshopoch a výcvikoch.

10. *MO SR zabezpečiť na požiadanie podporu v prospech Policajného zboru na zníženie rizika ohrozenia obyvateľstva a dôležitých objektov v súvislosti s použitím výbušnin, resp. rádioaktívnych, chemických a biologických (RCHB) prostriedkov teroristami, prípadne teroristickými skupinami a to vo forme:*

- a. *poskytnutia technických a operačných informácií z databázy ozbrojených síl SR (EOD IS) vrátane informácií získaných z operácií,*
- b. *poskytnutia technickej podpory zapožičaním špecializovaného materiálu (EOD a pyrotechnického), ktorým Policajný zbor nedisponuje,*
- c. *poskytnutia technickej podpory zapožičaním špecializovaného materiálu v súvislosti s RCHB ohrozením (analytické vybavenie, odberové tímy, prieskumné a dekontaminačné spôsobilosti), ktorými Policajný zbor nedisponuje,*
- d. *poskytnutia odborne zdatného personálu (EOD a pyrotechnického) so skúsenosťami z medzinárodného krízového manažmentu,*
- e. *poskytnutia odborne zdatného personálu v oblasti RCHB ohrozenia.*

Zodpovedný subjekt – MO SR.

Najčastejšou formou páchania trestnej činnosti, ktorou sa terorizmus prejavuje, je používanie výbušných systémov na verejne prístupných miestach. Ďalším nezanedbateľným rizikom je aj použitie toxických chemických látok, rádioaktívnych látok (napr. špinavá bomba a pod.) a biologických prostriedkov teroristickými skupinami proti civilnému obyvateľstvu.

11. *Monitorovať výchovno-vzdelávacie postupy a výchovno-vzdelávacie zariadenia s ohľadom na možný výskyt zdrojov extrémistickej ideológie s prvkami terorizmu, náboženskej radikalizácie a intolerancie – zodpovedný subjekt MŠVVŠ SR.* ,
Informácie z opatrení na včasné rozpoznanie radikalizácie budú využité pri spracovávaní hodnotenia hrozieb terorizmu za Slovenskú republiku.

12. *Legislatívne posilniť mechanizmus na identifikáciu a zamedzenie nelegálneho obchodu s vojenským materiálom prostredníctvom prijatia novely zákona č. 179/1998 Z. z. o obchodovaní s vojenským materiálom a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní v znení neskorších predpisov – zodpovedný subjekt MH SR.*

Ide o novelizáciu zákona č. 179/1998 o obchodovaní s vojenským materiálom a o doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov. Tento zákon už bol novelizovaný viacerými právnymi predpismi, avšak ani po týchto zmenách a doplneniach neobsahuje jednoznačné vymedzenie pojmu „výrobca vojenského materiálu“, pričom v právnej norme doposiaľ absentuje i ustanovenie o tom, že obchodovanie sa môže uskutočňovať len medzi oprávnenými osobami.

13. *Analyzovať duchovnú scénu v Slovenskej republike so zameraním na duchovné spoločenstvá vykazujúce znaky autoritatívnych kultov, dominantného vodcovského princípu, výlučnosti učenia a uzavretosti komunity – zodpovedný subjekt MK SR.* Úloha je súčasťou prevencie proti radikalizácii.

14. *Vytvoriť expertnú pracovnú skupinu, ktorá sa bude podieľať na vypracovaní efektívnych pravidiel a procedúr na zmrazovanie finančných zdrojov a aktív teroristov a iných osôb – zodpovedný subjekt MF SR.*

Špeciálne odporúčanie č. 3 FATF¹ požaduje od členských štátov, aby zaviedli efektívne postupy na zmrazovanie finančných zdrojov a aktív teroristov a iných osôb, ktoré OSN označila za teroristov. Od členských štátov sa vyžaduje, aby zaviedli efektívne pravidlá a postupy pre zmrazovanie teroristických aktív a aktív osôb označených v kontexte rezolúcie Bezpečnostnej rady OSN č. 1373 k boju proti terorizmu z 28. septembra 2001. Zmrazovací mechanizmus musí zabezpečiť, aby k zmrazeniu došlo bezodkladne a bez výstrahy označených osôb. Výsledkom bude vznik expertnej pracovnej skupiny, ktorá v rámci svojho určenia vypracuje efektívne pravidlá a procedúry na zmrazovanie finančných zdrojov a aktív teroristov a iných osôb.

15. *Vyhodnotiť efektívnosť uplatňovania trestnej zodpovednosti právnických osôb všeobecne (a aj pri prípadnom trestnom stíhaní financovania terorizmu a pre teroristické trestné činy) a navrhnúť relevantné trestnoprávne legislatívne zmeny – zodpovedný subjekt MS SR.*

Požiadavka legislatívnej úpravy trestno-právnej zodpovednosti právnických osôb všeobecne pre Slovenskú republiku, ako členský štát EÚ, priamo vyplýva z rámcového rozhodnutia Rady EÚ 2002/475/SVV z 13. júna 2002. Doposiaľ bola splnená len čiastočne.

16. *Dopracovať zákon o výbušninách, výbušných predmetoch a munícii a predložiť ho na schválenie NR SR – zodpovedný subjekt MH SR.* Ide o nový zákon, ktorý má nahradiť časť zákona č. 51/1988 o banskej činnosti, výbušninách a štátnej banskej správe v znení neskorších predpisov. V uvedenom návrhu je nevyhnutné definovať pojem munícia a upraviť jej výrobu, nadobúdanie, používanie a likvidáciu. Súčasne platná legislatíva vytvára vákuum, v ktorom vzniká priestor pre zhromažďovanie munície, ktorej náplň tvoria výbušniny.

17. *Organizačne zabezpečiť pracoviská Kriminalistického a expertízneho ústavu Policajného zboru a pracoviská krajských riaditeľstiev Policajného zboru tak, aby bol v mimopracovnom čase na každom pracovisku minimálne jeden pyrotechnik zaradený do služobnej pohotovosti mimo pracoviska s určenou dobou nástupu výkonu štátnej služby – zodpovedný subjekt MV SR.*

Najčastejšou formou páchania trestnej činnosti, ktorou sa terorizmus prejavuje, je používanie výbušných systémov na verejne prístupných miestach. Uvedené opatrenie má zabezpečiť, aby bol vždy v dosahu pyrotechnik, ktorý je schopný okamžite nastúpiť na pracovisko v mimopracovnej dobe a podieľať sa zneškodnení hrozby alebo likvidácii následkov. Splnenie tejto úlohy predpokladá vnútroorganizačné zmeny útvarov Policajného zboru vykonávajúcich pyrotechnickú činnosť.

Z predstavených úloh je možné súhlasiť, že Národný akčný plán boja proti terorizmu na roky 2011 - 2014 sa orientuje na kľúčové problémy v oblasti boja proti terorizmu v Slovenskej republike, ktoré neboli doposiaľ obsiahnuté v predchádzajúcich verziách Národného akčného plánu, resp. boli obsiahnuté nedostatočne, pričom sa snaží vyhnúť duplicitu úloh, teda vylúčiť tie, ktoré sú už uložené a plnia sa z titulu Akčného plánu boja proti terorizmu EÚ, ako aj iných národných strategických dokumentov obsahujúcich úlohy

¹ Financial Action Task Force – Finančná akčná skupina – medzivládna organizácia orientovaná na boj proti praniu špinavých peňazí a financovaniu terorizmu

v súvislosti s bojom proti terorizmu v Slovenskej republike (pozri Koncepcia boja proti extrémizmu na roky 2011 – 2014, Koncepcia organizácie a rozvoja civilnej ochrany do roku 2015, pripravovaná Koncepcia organizácie a rozvoja integrovaného záchranného systému a Zákon o ochrane kritickej infraštruktúry).[4]

ZÁVER

Bezpečnostné prostredie v Slovenskej republike je doposiaľ z pohľadu terorizmu, relatívne stabilizované a pokojné, bez bezprostredných rizík a hrozieb.² Tento stav však nemožno považovať za trvalý a problematike terorizmu treba neustále venovať patričnú pozornosť. V rámci boja proti terorizmu prijala Slovenská republika rad opatrení na rozvoj a implementáciu legislatívneho a inštitucionálneho rámca na boj proti terorizmu tak, aby sa zvýšili možnosti spravodajských služieb SR, špecializovaných zložiek Policajného zboru a orgánov činných v trestnom konaní pri predchádzaní, vyhľadávaní, vyšetrovaní a stíhaní trestných činov terorizmu. Predpokladom úspešnosti boja proti terorizmu je vzájomná spolupráca a koordinácia národných zložiek podieľajúcich sa na boji proti terorizmu, zlepšenie koordinácie odovzdávania informácií a spolupráca so zahraničnými partnerskými bezpečnostnými zložkami – Europolom, Eurojustom, štátnymi orgánmi a inštitúciami členských krajín EÚ pri predchádzaní, vyhľadávaní páchatel'ov, preverovaní, vyšetrovaní a stíhaní terorizmu.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

[1] Národný akčný plán boja proti terorizmu, Uznesenie vlády SR z 10.mája 2005, <http://www.rokovanie.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=12854> (IX./2011)

[2] Národný akčný plán boja proti terorizmu – REV 1, Uznesenie vlády SR z 3.mája 2006, <http://www.rokovanie.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=5725> (IX./2011),

[3] Národný akčný plán boja proti terorizmu – REV 2, Uznesenie vlády SR z 3.októbra 2007, Dokument je dôverný,

[4] Národný akčný plán boja proti terorizmu na roky 2011 – 2014, schválený vládou SR 18. mája 2011, http://www.rokovania.sk/File.aspx/ViewDocumentHtml/Mater-Dokum-132760?prefixFile=m_

[5] SR a terorizmus, <http://www.minv.sk/?teror> (9./2011)

PhDr. Milan Labuzík, CSc.
Akadémia ozbrojených síl generála M.R.Štefánika
Demänová 393
Liptovský Mikuláš 031 06
Milan.labuzik@aos.sk

² Tamtiež

STATUS DICHOTÓMIÍ VO VÝSKUME BEZPEČNOSTI

Jana LASICOVÁ, Jaroslav UŠIAK

ABSTRACT

In examining the security issues different types of dichotomies come to the forefront, we consider this development to be positive, thus overcoming a clear causal explanation of the problem studied. The presented study focuses on few types of dichotomies, as well as on the clarification of reasons why they do retain a permanent status even today. The first dichotomy concerns the examination of security threats and risks through the prism of the subject and object. A difference exists between the perceived threats; one field perception is based on the emotional status of the subject, while the other group consists of the threats that are independent on human perception. The second dichotomy concerns in relation of military and non-military security. Are these relationships hierarchically ordered or does the hierarchy vary according to the circumstances? What influences the change in the hierarchy and what alternatives can be derived from it? Scientific and methodological focus of this study is to contribute to discussions on the formulation of alternative approaches to the examination of traditional security agenda.

Keywords: security, dichotomy, methodology, security agenda, theories

ÚVOD

Analýza faktorov, ktoré majú vplyv na definície bezpečnosti, je nevyčerpatel'nou témou. Rozširovanie a prehľbovanie konceptu bezpečnosti, ktoré začalo Kodanskou školou v 80. rokoch minulého storočia, sa ukazuje ako trvalý trend. Na druhej strane narastajú u teoretikov a bezpečnostných analytikov obavy, aby sa bezpečnostná veda nerozvíjala spôsobom, ktorý zmení zameranie výskumu, t.j. bude postupovať od štruktúr k pojmom, od aktérov k interakciám a ku diskurzívnym konštrukciám. Odôvodnené sú aj obavy, že skúmanie bezpečnosti by sa mohlo transformovať na skúmanie sociolingvistických procesov, čím by sa strácalo prepojenie na empirickú realitu. Práve z týchto dôvodov narastajú požiadavky na spresňovanie terminologického úzusu v bezpečnosti, na kvalitu interpretácie ideí rôznych bádateľov, čo znamená niekedy návrat k tradičným témam, považovaným za vysvetlené a lingvisticky vyčerpané. Jednou z takýchto tém je aj pretrvávajúce dichotomických pojmov týkajúcich sa definícií bezpečnosti.

1. STATUS PRVEJ DICHOTÓMIE

Podľa definícií uvedených napríklad v zborníku „Bezpečnosť a bezpečnostná veda“¹ je bezpečnosť pomenovaním skutočných prvkov, procesov, myšlienok, štruktúr...v určitom konkrétnom čase a priestore...keď je rovnováha medzi bezpečnostnými aktérmi (Janošec,

1 Zborník vydaný Akadémiou ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika v Liptovskom Mikuláši: Bezpečnosť a bezpečnostná veda v roku 2009.

2009, s. 28). Bezpečnosť je charakterizovaná tiež ako sociálny jav, organizačno-právny systém, ale aj ako sociálna kategória závislá od ľudskej činnosti (Januš, 2009, s. 33). Bezpečnosť môže byť vnímaná aj ako substitúcia šťastia (Maciejewski, 2009, s. 55), ako zaistenie ochrany človeka pri ľudskej činnosti (Belkin, 2009, s. 101) alebo tiež ako subjektívny psychický stav, individuálny pocit a zároveň kvalita života (Martinská, 2009, s. 155).

Uvedené definície napovedajú o trvalom stave dichotómie medzi subjektívne a objektívne vnímanou bezpečnosťou. Zhrnutím definícií z rôznych vedných disciplín, ak sa aspoň okrajovo týkajú bezpečnosti (človeka, ľudstva), dochádzame k názoru, že bezpečnosť môže byť vnímaná ako základná existenciálna potreba, nutnosť zaistiť prežitie človeka/ľudského druhu. Musí byť sformovaná do pocitu, že jednotlivcovi nehrozí nebezpečenstvo. Definovať bezpečnosť týmto spôsobom znamená brať do úvahy neopakovateľnosť ľudského subjektu. Jednotlivci sa líšia navzájom v tom, čo im dodáva pocit bezpečia, ale aj v tom, čo pociťujú ako ohrozenie.

Zároveň je nutné brať do úvahy ďalšie činitele ovplyvňujúce subjekt, akými sú národnosť, štátna príslušnosť, rasa, náboženstvo, vek, pohlavie, vzdelanie, profesia. Naše predpoklady, že všetky tieto faktory ovplyvňujú pohľad človeka na bezpečnosť však vychádzajú skôr z hypotetických téz, alebo zo všeobecne platných antropologických a sociálnych zaradení človeka. Na konkrétne zisťovanie postojov by bol potrebný sociologický výskum, ktorý by umožnil postoje k bezpečnosti premietnuť do konkrétnych štatistík. Zatiaľ teda budeme vychádzať z hypotézy, že kladný, záporný alebo neutrálny postoj/pocit bezpečnosti človeka je súčasťou jeho ľudského habitusu, bez rozdielu toho, či žije ako slobodný človek alebo je súčasťou systému, kde platia obmedzenia decízneho systému (Raškovský, 2006).

Už na úsvite európskej civilizácie sa začal formovať názor, že subjektívny pocit bezpečnosti a stupňa nebezpečenstva sa líši podľa kontinuity. Človek sa cíti bezpečný tam, kde je dlhodobo chránený pred hrozbami a rizikami, t.j. v takej spoločnosti, ktorá funguje na základe určitých pravidiel, zákonov a vôle. Subjektívny pocit bezpečnosti sa tak môže stať kolektívnym pocitom celej skupiny, spoločenstva, národa, štátu. Na ochranu skupinovej bezpečnosti musí štát vykonať opatrenia, ktoré však už majú inú, ako psychologickú a sociálnu povahu. Štát – už v staroveku spájal bezpečnosť s vojenskou silou, so schopnosťou úspešne sa brániť pred napadnutím a teda aj odstrašovaním. Bezpečnosť sa tak stáva medzištátnou, medzinárodnou kategóriou, pretože každý štát postupuje taktó, zbrojí, bráni sa, intervnuje, útočí. Bezpečnosť sa stáva nielen pocitovou, subjektívne vnímanou entitou, ale objektívne existujúcim prvkom vzťahov medzi štátmi. Napätie, ktoré napr. politický realizmus, vysvetľuje ako trvalý vzťah medzi budovaním vojenskej sily na ochranu spoločnosti a ekonomickým bohatstvom štátu, umožňuje zvyšovať nielen životnú úroveň, ale aj vojenskú silu, je aj vzťahom medzi subjektívne vnímanou bezpečnosťou a jej objektívnym vyjadrením vo výške výdavkov na zbrojenie.

Nevojenské prvky zabezpečujúce rozvoj spoločnosti nepožadovali vytvoriť vojenský nástroj na ich ochranu. Subjektívne pociťovaná bezpečnosť ako pokrytie potrieb na život, ochrana života a majetku sa tak dostáva čoraz viac do rozporu s narastaním vojenskej sily (Krejčí, 2011, s. 3), ktorá nie je nutná ani pre ochranu ani pre rozvoj. Je to len biznis pestovanie hegemonie a odstrašovanie. Pričom subjektívne a objektívne vnímaná bezpečnosť vykazujú čoraz vyššiu elasticitu a v podstate sa navzájom negujú.

Zánik ZSSR a rozpad sovietskeho bloku rozbili tradičné vnímanie hrozieb a rizika, ktoré ešte vykazovali kontinuitu medzi objektom a subjektom. Staré predstavy o bezpečnosti vyjadrené v pojmoch zameraných na štát (ohrozenie suverenity, podkopávanie ideológie, očakávanie útoku bloku proti bloku) boli zamenené za iné typy hrozieb a rizík. Otázka blahobytu, sociálnych istôt, zachovania identity, multikulturalizmus, zdravie, ekológia, sa stali základom

pojmu multidimenzionálnej bezpečnosti zavedeným B. Buzanom (Buzan, 1991). Subjekt ako súčasť sociálnej konštrukcie pociťuje vyššie uvedené hrozby ako akútne a existenciálne. Objektívne však jestvujú iné hrozby – zvyšujúce sa zbrojenie, terorizmus, prírodné a technologické katastrofy, vyčerpanie energetických zdrojov. Bezpečnosť sa stáva rozporuplne vnímanou kategóriou. V rámci SR obyvatelia subjektívne najviac pociťujú ohrozenie vlastnej bezpečnosti nárastom kriminality, čo súvisí so zmenami sociálneho prostredia (Škvrnda, 2009, s. 91). Objektívne existujúce hrozby ako nárast zbrojenia (aj zbraní ZHN), terorizmus, ktoré sú definované v strategických koncepciách NATO aj štátu, vnímajú ako niečo vzdialené, čo ich bezprostredne neohrozuje. Tento názor stojí aj za verejnou mienkou. Veľká časť negatívne hodnotí účasť ozbrojených síl SR v zahraničných misiách, „pretože sa nás to netýka“ (SME, 2011, s. 2)

Objektívne a subjektívne vnímanú bezpečnosť však nemožno stotožňovať len s hodnotovými systémami ľudí a štátov. Hodnotový systém ľudí založený na psychických a sociálnych odlišnostiach nie je reálnym odrazom existujúcich rizík a hrozieb. Je transformovaný každým subjektom, skupinou, národom. Subjektívne vnímanú bezpečnosť však treba brať do úvahy preto, lebo vyjadruje potreby a ciele ľudí. Tie by sa mali porovnávať s objektívne existujúcimi hrozbami a rizikami, ktoré možno empiricky verifikovať a plánovať ich elimináciu ako strategický cieľ vývoja spoločnosti. To je samozrejme ideálny stav, v skutočnosti k nemu len smerujeme. V skutočnosti je to skôr naopak, sekuritizáciou sa môžu akékoľvek „len“ objektívne existujúce hrozby a riziká zmeniť na subjektívne pociťované, ktoré je treba aktívne riešiť.

2. STATUS DRUHEJ DICHOTÓMIE

Druhá dichotómia, ktorej status je tiež historicky doložený, existuje medzi vojenskou a nevojenskou bezpečnosťou. Pomenovanie však nie je veľmi presné, zaužívalo sa v súvislosti s koncom studenej vojny a dnes je vnímané skôr ako eufemizmus. Vojenská bezpečnosť neznamená bezpečnosť vo vojne, ale použitie vojenských prostriedkov všade tam, kde je to potrebné, aj vo vojne, ale aj v iných aktivitách. Nevojenská bezpečnosť sa spája s rozdelením bezpečnosti na sektory, nevojenské sektory sú tie, ktoré sa pri východiskovej situácii a priebehu netýkajú vojny, ale v ktorých tiež v konečnom dôsledku môžu byť použité vojenské sily. Správnejšie je preto používať delenie na vojenské a nevojenské hrozby a riziká.

Prečo však hovoríme o dichotómii medzi vojenskou a nevojenskou bezpečnosťou? Na túto otázku je možné odpovedať pomocou systémovej analýzy obdobia, ktoré začína už po I. svetovej vojne a týka sa budovania spoločnosti po konflikte. Súvisí so zavedením pravidiel o zákaze určitých druhov zbraní, kontroly zbrojenia a medzinárodného nukleárneho režimu vo vzťahu k ZHN, ktoré začali pôsobiť v druhej polovici 20. storočia.

Dnes vnímame ideu integrácie ako jav, ktorý vznikol už po I. svetovej vojne, kulminoval na prelome 20. a 21. storočia, jeho súčasná podoba vtláča štruktúru aj zmenám charakteru hrozieb a rizík, presúva sa ťažisko od vojenskej bezpečnosti k nevojenskej, lebo takto sa menia aj hrozby a riziká. Prvé takéto aktivity sú však už staršie. Dielo D. Mitranyho, E. Carra, P. Angeliho a ďalších autorov analyzujúcich obdobie medzi dvoma svetovými vojnami, výrazne posilnilo myšlienku riešiť celosvetové či regionálne konflikty mierovými prostriedkami (vyjednáváním, kooperáciou, znižovaním zbrojenia). Tieto myšlienky sú mottom integrácie aj po II. svetovej vojne, nielen v ekonomických, ale aj v obranných zoskupeniach.

Ak stále dochádza k dichotómii v názore na to, či je ešte potrebná vojenská bezpečnosť t.j. robustná vojenská sila, keď Európe ani svetu, na základe rozširovania demokracie nehrozí vážny vojenský konflikt a konflikty sa týkajú skôr „... sociálnych systémov, nábožen-

stva, rastu kriminality, sociálnej asymetrie ...“ (Míka, 2005, s. 425), environmentu, ekologických a technologických havárií (Németh, 2005, s. 488), ale aj terorizmu (Murdza, 2005, s. 475), (Németh, 2005, s. 489), je to preto, lebo vojenská bezpečnosť si zachováva svoje atribúty získané a potvrdené históriou a stále platné aj v dobe, keď už nie je najdôležitejším medzinárodným aktérom štát.

Sú to najmä tieto atribúty:

- Vojenská bezpečnosť je jednou z charakteristík štátu. Prezentovanie vojenskej sily bolo, je a bude súčasťou uplatňovania moci v medzinárodnom priestore. To isté platí aj v prípade vojensko-obrannej aliancie.
- Nastoleniu prímeria, mieru vždy predchádza vojna. Vojna „vyčistí“ územie, objasní vzťahy a strany konfliktu, nastolí možné riešenie. Mieru vždy predchádza použitie sily. Tak tomu bolo v staroveku, ale aj v kórejskej, vietnamskej vojne, aj v súčasných vojnách na africkom kontinente.
- Bezpečnostná politika štátu sa uskutočňuje cez budovanie obrany (od pevností, fortifikačných systémov, až po dohody medzinárodného práva a zmluvný režim týkajúci sa ZHN).
- Vojenská bezpečnosť vyžaduje neustále zbrojenie, zavádzanie nových technológií, čo je lukratívny biznis pre mnohé priemyselné odvetvia.
- Vojenská bezpečnosť a obrana štátu vyžaduje utvárať a posilňovať aliančné systémy a organizácie, ktoré zasa vytvárajú špecifické prostredie pre vojenskú bezpečnosť.

Vojenskú silu ako záruku vojenskej bezpečnosti nie je možné vylúčiť z medzinárodného prostredia, pokiaľ existujú štáty s nečitateľným politickým režimom rôzneho stupňa, štáty ktoré ignorujú medzinárodný zmluvný režim, a štáty, ktoré môžu byť zdrojom a príčinou aj nevojenských hrozieb a rizík (environmentálny konflikt, boj o zdroje, sociálna a ekonomická asymetria, extrémizmus, terorizmus ale aj pandémie a katastrofy), ktoré je však nutné riešiť vojenskými prostriedkami.

Potrebu vojenskej sily podporujú aj najnovšie vývojové trendy, ktoré autor O. Krejčí definuje nasledovne: Výmena hegemóna v ktorej dochádza aj k zmene geopolitických súradníc bude meniť aj medzinárodnú ekonomickú stabilitu až tak, že doterajší hegemón bude hľadať riešenie vo vojne; vojenská sila preto narastá a spolu s ňou je posilňovaný vojensko-priemyselný komplex, v ktorom sa plytvá prostriedkami v mene obrany, ochrany, rozvoja. (Krejčí, 2011)

Zvyšovanie vojenskej sily vedie k vojne a tento trend posilňujú aj ďalšie faktory ako zánik strednej triedy ako stabilizačného prvku spoločnosti, a znižovanie demokratickej kultúry v demokratických štátoch. (Krejčí, 2004, s. 3-4.)

V 20. a na začiatku 21. storočia postupne erodujú názory týkajúce sa spravodlivej vojny – učenia, ktoré legitimizuje vojnu od staroveku a ešte stále je súčasťou bezpečnostných doktrín. Práve pre uvedené dôvody sa vojenská bezpečnosť stáva „nebezpečnou“. Otázkou zostáva, či existujú prostriedky ako vojne zabrániť a vnímať vojenskú bezpečnosť len v polohe odstrašenia. Jedným z takýchto prostriedkov je aj vymedzenie nevojenských hrozieb a rizík s tým, že sa stávajú súčasťou nevojenskej bezpečnosti a riešia sa nevojenskými prostriedkami (vyjednávanie, mediácie, rozvojová a humanitárna pomoc). Paradoxom však je, že napriek plošnému aj hĺbkovému narastaniu počtu tzv. nevojenských hrozieb a rizík, čo by teoreticky malo znižovať zbrojenie a posilňovať financovanie eliminácia odstraňovania týchto hrozieb a

rizík nevojenskými prostriedkami, uskutočňuje sa opak. Zvyšuje sa zbrojenie, odstrašovanie a prostriedky napr. na environmentálny konflikt a odstránenie environmentálnej degradácie sú nedostatočne alokované.

Narastá dichotómia, ktorú možno formulovať nasledovne: nevojenská bezpečnosť má vypracované koncepcie, dokumenty, ciele (environmentálne programy, humánnu bezpečnosť, bezpečnosť ľudského konania, odstraňovanie ekonomickej asymetrie prostredníctvom rozvojej pomoci a redukcie dlhov). Tieto programy sú spracované z dlhodobého aj strednodobého časového hľadiska, podporované medzinárodnými konferenciami a inými druhmi verejných fór. Prostriedky určené na ne však nepostačujú ani v globálnom, ani v regionálnom, ani v lokálnom priestore.

Vojenská bezpečnosť, dnes vnímaná najmä cez prizmu OSN a NATO nemá dlhodobé ani strednodobé ciele. Riadi sa doktrínami, stratégiami založenými na odstrašovaní, prevencii a preempcii, čím je nepriamo podporované zbrojenie a vývoj nových technológií. Finančných prostriedkov je dostatok. Odpoveď na otázku, dokedy bude dichotómia pokračovať je značne idealistická. Etické ospravedlnenie vojny je nulové. Aj v takom prípade, ak sa konflikt odohráva na území, kde súperia etnické, náboženské alebo národnostné komunity, ktoré si kladú za cieľ istý stupeň autonómie. Prostriedky na získanie tohto statusu by nemali byť násilné, ale len politické. (Vaščík, 2010). Nutnosť znižovať nevojenské hrozby a riziká je etikou budúcnosti. Ide o dichotómiu typu „iusta et gravis causa“, ktorú nemožno vyriešiť ďalším konfliktom, ani ju nemôže vyriešiť jednotlivý štát.

ZÁVER

Skúmanie bezpečnosti prechádza etapou hľadania limitov, čo ešte patrí do bezpečnostnej agendy, a čo je už súčasťou iných vedných disciplín. Všetko závisí od toho, či sme schopní uchopiť celú hierarchiu bezpečnostnej agendy tak, aby zodpovedala skutočnosti, inak povedané, aby sme boli schopní rozlíšiť podstatné od nepodstatného a usporiadať každý obsah do štruktúry, ktorá by bola adekvátnym odrazom reality. Aj vtedy, ak pripustíme, že dichotómie sú trvalou súčasťou tejto štruktúry, vytvárajúcou možnosti ďalšieho prehlbovania a rozširovania výskumu.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

1. BELKIN, A. 2009: Obezpečenie bezopasnosti žiznedejatelnosti na urovne mezličnostnyh otnošenij. In *Zborník Bezpečnosť a Bezpečnostná veda*, Liptovský Mikuláš: AOS, 2009, s. 472. ISBN 978-8040-372-0
2. BUZAN, B. 1991. *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*. Boulder, Colorado : Lynne Rienner Publishers, 1991. 399 s. ISBN 1-55587-282-4
3. HOSCHEKOVÁ, D.: Kultúrne, etnické a náboženské faktory vzniku konfliktov. In: *Bezpečnostné fórum'11 - Zborník príspevkov zo IV. medzinárodnej vedeckej konferencie*. Banská Bystrica : FPVaMV UMB, 2011, ISBN 978-80-557-0136-3, s. 86-89

4. IVANČÍK, R. – NEČAS, P. Nové trendy v manažmente európskej obrany a bezpečnosti. 2011. In *Manažment, teória, výučba a prax : zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Liptovský Mikuláš : Vojenská akadémia ozbrojených síl generála M. R. Štefánika. 2011. s. 250-258. ISBN 978-80-8040-427-7
5. JANOŠEC, J.: 2009. Bezpečnostní realita – Predmet sekuritologie. In *Zborník Bezpečnosť a Bezpečnostná veda*, Liptovský Mikuláš: AOS, 2009, s. 472. ISBN 978-8040-372-0
6. JANUŠ, A. S. 2009: Sušnosť osnovo polagajušcego dualizma nauky o bezopasnosti. In *Zborník Bezpečnosť a Bezpečnostná veda*, Liptovský Mikuláš: AOS, 2009, s. 472. ISBN 978-8040-372-0
7. KAZANSKÝ, R. 2002. Európa národov - národ v Európe In *Európa medzi identitou a integritou : Zborník z Medzinárodnej vedeckej konferencie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2002. - ISBN 80-8068-110-4. - S. 68-74.
8. KREJČÍ, O. 2004. *Politická psychologie*. Praha: Ekopress, 2004. 320 s. ISBN 80-86119-84-X
9. KREJČÍ, O. 2011: Proč bude válka. In *Litérární noviny* 38, 2011.
10. MACIEJEWSKI, J. 2009: Sekuritologia – uwagi socjologa. Bezpieczenstwo w kontekście społecno – kulturowym. In *Zborník Bezpečnosť a Bezpečnostná veda*, Liptovský Mikuláš: AOS, 2009, s. 472. ISBN 978-8040-372-0
11. MARTINSKÁ, M. 2009: Premeny genderových rozdielov v kontexte multikultúrneho bezpečnostného prostredia. In *Zborník Bezpečnosť a Bezpečnostná veda*, Liptovský Mikuláš: AOS, 2009, s. 472. ISBN 978-8040-372-0
12. MÍKA, V. 2005: Poňatie krízy a krízovej situácie. In *Zborník z 10. vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou. Riešenie krízových situácií v špecifickom prostredí*. 2005, Žilina: ŽÚ, 772 s. ISBN 80-8070-426-0.
13. MURDZA, K. 2005: Vnímanie hrozby terorizmu na Slovensku. In *Zborník z 10. vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou. Riešenie krízových situácií v špecifickom prostredí*. 2005, Žilina: ŽÚ, 772 s. ISBN 80-8070-426-0.
14. UŠIAK, J., NEČAS, P. 2010. *Nový prístup k bezpečnosti štátu na začiatku 21. storočia*. Liptovský Mikuláš: Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika, 2010. 167 s. ISBN 978-80-8040-401-7
15. NÉMETH, I. 2005: Človek v krízovej situácii a etika. In *Zborník z 10. vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou. Riešenie krízových situácií v špecifickom prostredí*. 2005, Žilina: ŽÚ, 772 s. ISBN 80-8070-426-0.
16. RAŠKOVSKÝ, M. 2006. Ľudské práva pre všetkých? In *Euro-Atlantic Quarterly*, s. 34 – 35, č. 4/2006.
17. SME: Pakistancom sme poslali päť stanov. s. 2, utorok, 27. septembra 2011.
18. ŠKVRNDA, F. 2009: Rozvoj sociológie bezpečnosti v kontexte súčasnej bezpečnostnej vedy. In *Zborník Bezpečnosť a Bezpečnostná veda*, Liptovský Mikuláš: AOS, 2009, s. 472. ISBN 978-8040-372-0
19. VAŠČÍK, A. 2010: Balúčistan - boj o ropu, zemný plyn a nerastné bohatstvo. In *Euro-Atlantic Quarterly*. Dostupné na: <http://www.eaq.sk/clanok/2010-08-28-balucistan-boj-ropu-zemny-plyn-nerastne-bohatstvo>

doc. PhDr. Jana LASICOVÁ, PhD.
Katedra bezpečnostných štúdií
Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
Kuzmányho 1, 97401 Banská Bystrica
e-mail: jana.lasicova@umb.sk

Mgr. Jaroslav UŠIAK, PhD.
Katedra bezpečnostných štúdií
Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
Kuzmányho 1, 97401 Banská Bystrica
e-mail: jaroslav.usiak@umb.sk

ROLE INFORMAČNÍ PODPORY V BEZPEČNOSTNÍCH SLOŽKÁCH

Luděk LUKÁŠ

ABSTRACT

The paper is focused on the specification of information support and its role in ensuring of command and control at the security and armed forces. Concept of information support is discussed at first. Information activities are basis for information support. Quality of information support is done by quality of information system and information literacy of users. In particular, information literacy of users is currently a major problem.

The core of article will focus on the synergistic integrated concepts of command and control systems, especially on the concept of NEC, and information support. Significant attention was devoted to NEC concept in recent years and some aspects of its applications have been omitted. Mainly it was the formulation of new approaches to combat and operational use of forces and means of implementing the introduction of tactical operations.

In conclusion, there will be presented results of project focused on information support of management activities that indicate the basic problems of information support of security forces.

Keywords: information support, synergic integrated concept, NEC, command and control systems

ÚVOD

Velení je považováno za jeden z rozhodujících faktorů úspěchu v boji i dalších bezpečnostních činnostech. Historie mnohokrát potvrdila, že správné velení může zajistit vítězství i v nepříznivě se vyvíjejících bojových podmínkách. Přesné informace o situaci, správné rozhodnutí a rozkaz způsobily obrat v boji i následnou porážku častokrát silnějšího nepřítele. Armády i další bezpečnostní sbory si svoji závislost na velení a jeho informační podpoře uvědomovaly a považovaly ji za jednu ze svých priorit. Známé heslo „bez spojení není velení“, či různé akronymy C2I, C3I, C4ISR jsou toho důkazem. Úroveň informační podpory velení je limitována úrovní informačních a komunikačních technologií (ICT) použitých v systému velení a řízení.

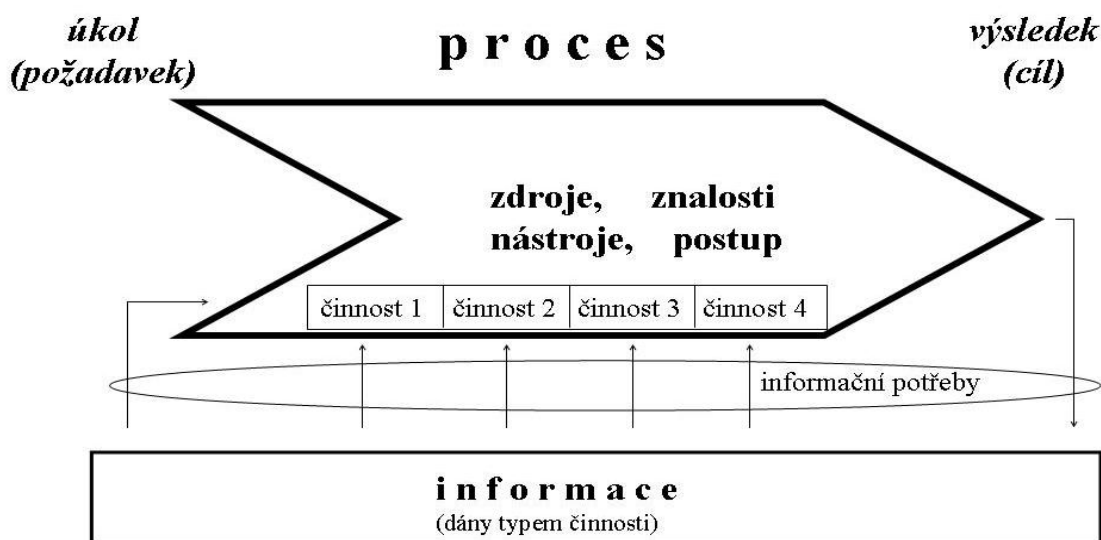
Dosah a propustnost vojenských spojovacích soustav byly vždy limitou pro taktiku a manévry. Ještě donedávna byl např. rozmach tankového praporu omezen mimo jiné i komunikačními možnostmi a dosahem rádiové stanice R-123. Za útoku měla být zřízena jedna, nebo několik málo rádiových sítí, prostřednictvím nich velitel praporu velel hlasem jednotkám, v určitých situacích do tanku vto. Jestliže byl dosah této rádiové stanice asi 20 km, nebylo možné, aby prostor praporu přesáhl možnosti spojení. Komunikační technologie tak výrazným způsobem limitovaly taktiku. S postupnou digitalizací a automatizací komunikačních a informačních procesů, komunikačních a informačních systémů (KIS) se tyto limity začaly bourat. Sdružováním signálů bylo umožněno realizovat na jednom spoji více nezávislých relací a přenosů. Kódování dat zajistilo vyšší spolehlivost přenosu i na rušených spojích. Relace a spoje mezi účastníky začaly být i v polních podmínkách vytvářeny automaticky s využitím signalizačních systémů digitálních ústředen. Citlivější rádiové systémy, automatické re-

translace, buňkové systémy či satelitní systémy prodloužily délku spojů, posledně uvedený až na celý zemský povrch. Propustnost komunikačních systémů najednou přestala být limitou, mohly být hledány nové způsoby zajištění velení a řízení, založené na přenosu dat.

1. VYMEZENÍ INFORMAČNÍ PODPORY VELENÍ A ŘÍZENÍ

Velení a řízení je významným způsobem limitováno kvalitou dostupných informací. Počítačově orientované informační systémy vytvořily zcela novou kvalitu v naplňování informačních potřeb jejich uživatelů. V současné době je velmi důležité si položit otázku „Co je výsledkem činnosti informačního systému při jeho použití v rámci vojenských a dalších bezpečnostních činností“. Tímto výsledkem jsou informace k zajištění procesů velení a řízení (poznávacích, řídicích a rozhodovacích procesů). Výsledek interakce uživatele a informačního systému při zajištění velení a řízení lze označit jako informační podporu velení a řízení.

Informační podpora velení a řízení představuje proces (soubor informačních činností) podporující informačně procesy velení a řízení. [2] Mezi základní informační činnosti patří vyhledávání informací, jejich zpracování, prezentace, archivace a další. Úroveň dané činnosti závisí jak na schopnostech vykonavatele, tak na použitých nástrojích, především informačním systému.

Obrázek 1 Vztah procesu a jeho informační podpory

Významnou roli při tom sehrává rozhraní uživatel – informační systém. Uživatel při tom sehrává roli konečného spotřebitele informací. Také může být zdrojem informací (Zprávy, dat, údajů). Informační podpora s využitím informačního systému představuje informační tok, vyjadřující informační interakci uživatele s uživatelským rozhraním informačního systému. Pro uživatele je velmi důležité, aby věděl jak vyhledat jednotlivé informační položky, jak se ovládá uživatelské rozhraní, jak data vkládat do databáze atd. Měl by mít konceptuální představu o struktuře elektronických průsvitek obrazovky displeje, funkcích a způsobu ovládání informačního rozhraní. Bez uvedených znalostí a představ bude jeho činnost těžkopádná a pomalá. Uživatelské rozhraní by mělo být navrženo tak, aby nepředstavovalo překážku, ale výhodu ve výkonu jednotlivých informačních činností. Právě uživatelské schopnosti předsta-

vují v současné době jeden z nejvíce opomíjených problémů, limitujících kvalitu velení a řízení.

Informační podpora zdůrazňuje procesy vyhledání, zpracování a prezentace informací. Úzce navazuje na myšlenkové procesy uživatele. Velmi obtížně se při tom odlišuje informační a komunikační podpora činnosti uživatele. Komunikační podpora představuje synchronní, nebo asynchronní výměnu informací. Synchronní výměna se uskutečňuje s využitím telefonního (fonického) provozu, případně nástroji instant messagingu, asynchronní s využitím přenosu zpráv především nástroji elektronické pošty a faxu.

Optimálnosti informační podpory se dosahuje správnou identifikací informačních zdrojů, organizací informačních toků v čase a využitím informací pro potřeby poznávání, rozhodování a řízení. Informační podpora je úzce spojena s procesy velení a řízení. Nově zaváděné systémy velení a řízení umožnily její zajištění na zcela nové úrovni. Rozvoji systémů velení a řízení byla v posledních dvou desetiletích věnována významná pozornost. Nejprve zavedení širokého spektra senzorů, posléze novým přístupům při využití informací k podpoře velení a řízení. Jednalo se o nové koncepty systémů velení a řízení, které díky integraci umožnily vyšší stupeň synergie.

2. SYNERGICKÉ INTEGROVANÉ KONCEPTY SYSTÉMŮ VELENÍ A ŘÍZENÍ

Jednou z možností rozpracování teorie systémů velení a řízení je formulace tzv. synergických integrovaných konceptů systémů velení a řízení (SIK SVŘ). Tyto přístupy byly realizovány nejen v armádách, ale i dalších bezpečnostních složkách. Nejvíce se však uplatnily v armádách, proto bude další text zaměřen na tuto bezpečnostní složku. Závěry platí i další bezpečnostní složky.

V moderních armádách jsou definovány a rozpracovány synergické integrované koncepty systémů velení a řízení, jejichž cílem je posílení jejich logičnosti, integrace, systemizace. Příkladem takovýchto konceptů jsou Network Enabled Capability, digitalizace bojiště apod. Vlastní koncept definuje smysl inovace, zamýšlené zkvalitnění a cíl integrace. Dále základní principy, způsob činnosti, systemizační pravidla, přínos apod. Je souhrnem systémových, logických a technologických pravidel a řešení. V mnoha případech je koncept založen na využití potenciálu komunikačních a informačních technologií ICT, vycházejícího z možnosti vytvořit a zprostředkovat obraz vojensky důležité reality. Výsledkem konceptu je použití nových typů senzorů, nové přístupy k distribuci informací (modely distribuce informace), nové taktické a operační postupy bojového použití sil, nové způsoby poznávacího procesu, založené na sdílení situačního zobrazení, případně distribuce znalostí. Účelem konceptu je dosažení synergického efektu plynoucího z uspořádání systému velení a řízení, metodiky činnosti štábu dle definovaných pravidel, zrychlení, zefektivnění a usnadnění procesu velení a řízení.

Koncept vyjadřuje způsob pojetí, vůdčí záměr, konstrukční princip. Synergický integrovaný koncept systému velení a řízení představuje vymezení a uspořádání určité specifické části, založené zpravidla na využití potenciálu ICT. Označuje jaký potenciál a schopnost (technologická a sociální) se využívá ke zlepšení procesu velení a řízení.

Synergický integrovaný koncept C2S je definován:

- základní ideou,
- integrovanými prvky (které nové funkce a technologie jsou propojeny), jaký je výsledek integrace,
- pravidly systemizace funkcí (vnesení řádu),
- smyslem synergie, plynoucím z integrace funkcí.

Základní idea

Základní ideou se vymezuje systemizace a zkvalitnění určité části SVŘ (především ICT), jejichž systémové uplatnění povede k podstatnému zlepšení procesu velení a řízení. Systémové, propracované, vhodně uskupené (uspořádané) funkce ICT umožňují svojí integrací dosáhnout synergického efektu. Koncept digitalizace bojiště je založen na digitálním vyjádření údajů z prostoru bojiště, umožňuje jejich mnohostranné pořizování a uchování v databázích, se zachováním požadované věrnosti zobrazení. Digitálně vyjádřené informace mohou být sdíleny, kopírovány, uchovány, rychle zpřístupněny. Základní ideou je využití možností digitálně vyjádřených informací v procesu velení a řízení.

Integrované prvky

Integrované prvky představují předmět integrace. Vymezuje se, které segmenty technologie ICT se v daném konceptu použijí, jak se navzájem integrují, aby bylo dosaženo nové funkčnosti, nové kvality, jež podstatně zlepší C2. Mezi integrované prvky se rovněž zahrnují poznávací procesy, na nichž je vlastní velení a řízení založeno.

Pravidla systemizace

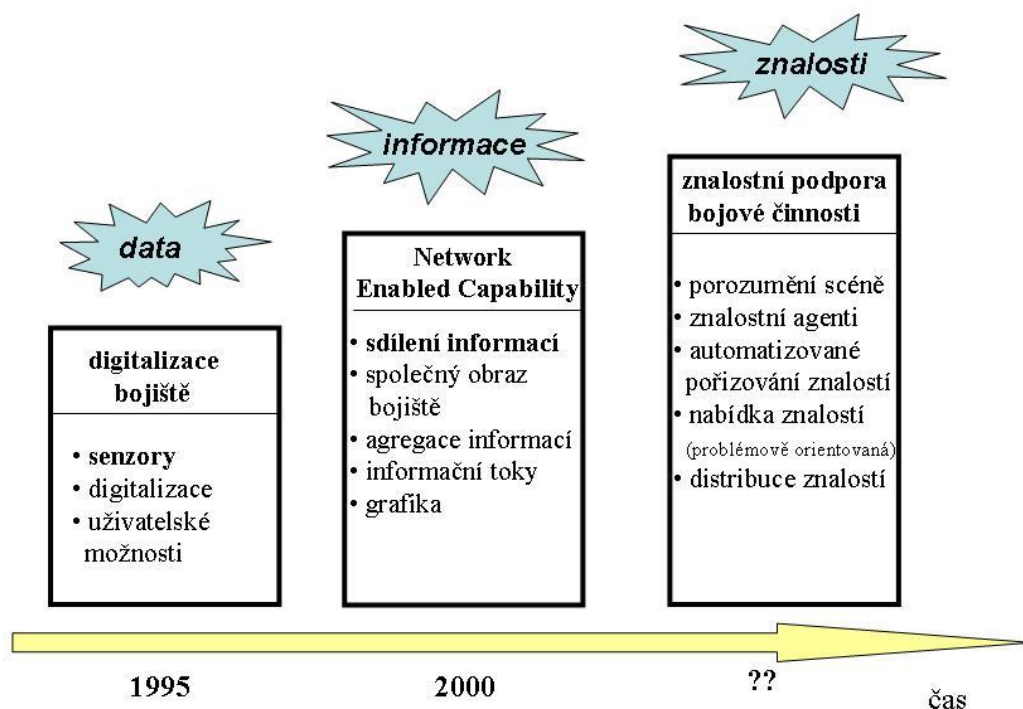
Vyjadřují se varianty uspořádání vymezených ICT a na ně návazných poznávacích procesů a procesů velení a řízení. K popisu se používá metodologie modelů. V modelech se dané technologie uspořádávají v různých variantách, dle účelu C2S. Pravidla vnáší do technologických uspořádání potřebný řád.

Účel, výstup, smysl synergie

Vyjadřuje výsledný efekt daného konceptu, jehož uplatněním se v rámci SVŘ dosahuje. Rozpracovává se účel, užitek, přínosy, jež lze po aplikaci konceptu využít. Vymezuje se hmatatelná část v procesu velení a řízení, jež se podstatně uplatněním konceptu zlepší. Výsledek se slovně vymezuje zpravidla cestou nových rysů SVŘ, nově realizovaných výstupů, nové kvality. V rámci digitalizace bojiště je příkladem jednotné vidění, rychlá distribuce, sledování polohy vlastních, protivníka.

Koncept se zaměřuje na určitou část (vrstvu) SVŘ, výsledná abstrakce popisuje jeho vymezenou funkční oblast. Výsledkem je doménová abstrakce na systému velení a řízení, zdůrazňující přínos zlepšení funkčnosti v SVŘ. V další části budou charakterizovány dva z těchto konceptů, koncept digitalizace bojiště a Network Enabled Capability. Třetím popsaným, slibným a doposud nedefinovaným bude koncept zaměřený na znalostní podporu velení a řízení (boje).

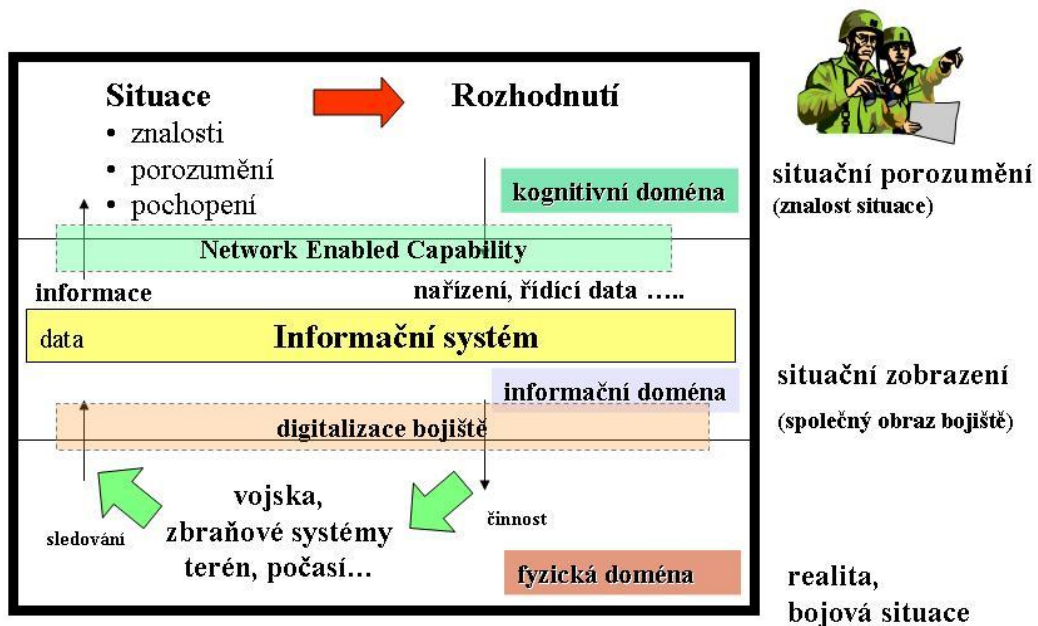
Koncept digitalizace bojiště byl spojen se širokým zavedením senzorů různých druhů. Jejich cílem bylo získat co největší potřebných údajů k podpoře řízení. To vytvořilo základní předpoklad k realizaci nové kvality velení a řízení. Nebyla však zvládnuta organizační stránky vojenského využití informací. Každý druh vojska si vytvořil vlastní systém velení a řízení. K integraci údajů do společného obrazu bojiště. Proto bylo nezbytné formulovat nový koncept systému velení a řízení, který by tato omezení odstranil a ještě dále povýšil možnosti informační podpory velení a řízení. Jednalo se tedy o novou organizaci využití dat pro informační podporu. Došlo k formulaci nového konceptu systému velení a řízení, konceptu Network Enabled Capability. Jeho podstatou bylo zaměření úsilí na organizaci využití dat pro informační podporu tak, aby zajistil správné informace správným lidem ve správný čas. NEC měl a má spíše organizační aspekt tvorby a využití informací a informačních toků. Uvedený koncept představuje mnohem kvalitnější využití dat pro podporu velení a řízení, zajišťuje, aby se data zpracovávala úlohami a programy tak, aby uživatel získal potřebné informace z celého prostoru bojiště, aby byl včas varován o situaci, aby se využilo možností kooperativních způsobů zpracování informací apod. Nevýhodou výpočetních úloh a programů je, že po jejich naprogramování a zavedení realizují to, co bylo požadováno v jejich zadání. Jestliže bylo zadání výpočetní aplikace informačního systému pro systém velení a řízení špatné, nebo nedostatečně promyšlené, došlo po zavedení úlohy do praxe k vytvoření úzkého místa, nebo i plotu, který omezoval proces velení a řízení.

Obrázek 2 Koncepty systémů velení a řízení založené na využití ICT

Koncept NEC je odpovědí armád a dalších bezpečnostních složek k celospolečenskému trendu informační společnosti, není možné aby byla vojska vybavena o třídu zaostalejšími systémy, než kterými disponuje veřejná a soukromá sféra. Formulace konceptů je proudem v zlepšení využití KIS k podpoře velení a řízení, nyní smysluplného využití informací pro podporu velení a řízení. Je motivací pro vševojskové a odborné uživatele v hledání způsobů, jak komplexněji a integrovaněji formulovat zadání aplikací a informačních zdrojů k podpoře a zajištění procesů velení a řízení. Na obrázku 2 jsou zobrazeny jednotlivé typy synergických integrovaných konceptů systémů velení a řízení, založené na využití ICT.

Formulace konceptu NEC je především výzvou vojenským uživatelům, velitelům a štábům k tomu, aby byly hledány takové způsoby využití ICT, takové aplikace a informační činnosti, které by podstatně zlepšily velení a řízení a v konečném důsledku i bojovou činnost. Možnosti v rozhodování, velení a řízení, synchronizaci činnosti vojsk i vlastní aktivitě a iniciativě jsou tak přetvářeny v systém nové kvality. Zavedení konceptu má velký vliv na možnosti změny taktiky jednotlivých druhů vojsk, již není nezbytné soustředění sil, součinnost lze realizovat v podstatně větším prostoru, s cílem koncentrace účinku sil a zbraňových systémů. Vlastní nové formy taktických činností však musí vytvořit samotní odborníci z druhů vojsk, kteří si osvojili možnosti ICT a přetransformovali je v novou taktiku a nový způsob vedení boje.

Obrázek 3 Vrstvový model systému velení a řízení

3. INFORMAČNÍ PODPORA MANAŽERSKÝCH ČINNOSTÍ

V současnosti dosáhly, díky rozvoji informačních technologií, možnosti naplnění informačních potřeb manažerů vysoké úrovně. Potenciál k zajištění informační podpory neustále vzrůstá. Otázkou je, jestli současně s tím roste i úroveň informační podpory poznávacích, rozhodovacích a řídicích procesů. Řada uživatelů ICT přistupuje k naplnění informačních potřeb pragmaticky, tradičně a zpravidla nesystémově. Uživatelé si neuvědomují možnost aktivně utvářet svůj informační systém, aktivně přistupovat k informační podpoře činností, k vytváření možností a jejich následném využití.

Na základě specifikace problému vznikl výzkumný projekt **Výzkum informační podpory manažerských činností** [3], jehož cílem bylo zjistit stav v předemné oblasti a následně navrhnout možnosti utváření informačního prostředí pro činnost manažera (velitele). Řešení projektu bylo postaveno na rešerši a vymezení chápání obsahu pojmu informační podpora v dostupných informačních zdrojích. Následně na to na provedení dotazníkového šetření k zjištění stavu chápání obsahu, kritérií a hodnocení informační podpory i způsobu utváření informačního prostředí.

Dotazníkové šetření „Informační podpora manažerských činností“ bylo koncipováno tak, aby zhodnotilo platnost hypotéz. Navíc zjistilo názory na to, jak jsou jednotlivé funkce managementu informačně náročné. Konkrétním cílem dotazníkového šetření bylo:

- zjistit, jakou roli sehrávají informace v managementu,
- které funkce managementu jsou informačně nejnáročnější a proč,

- jak je vnímána manažery oblast osobní informatiky, jak přistupují k vytváření svého informačního systému,
- jak je vnímána důležitost a vypovídací hodnota jednotlivých forem prezentace informací.

Celkem na dotazník odpovědělo 101 respondentů. Většina respondentů se rekrutovala ze středního a nižšího managementu. Vypovídací hodnota šetření byla ohodnocena stupněm dobrá.

Část Informační podpora

Dotazníkové šetření v části „*Informační podpora*“ potvrdilo, že si manažeři uvědomují důležitost informací pro výkon své vlastní činnosti. *Informační podporu* chápou jako *proces (soubor informačních činností) podporujících informačně řídicí, rozhodovací a poznávací procesy*. [1] Toto vymezení odpovídá i současnému pojetí chápání obsahu pojmu řešiteli projektu. Definice akcentuje jak stránku informační kvality (vydatnosti) informačního systému, tak schopnosti uživatele informačního systému využít poskytované možnosti k uspokojení vlastních informačních potřeb. Pozitivem je, že si respondenti uvědomují důležitost vlivu lidského faktoru na zajištění informační podpory.

Z hlediska stylu práce manažera s informačními technologiemi (tzv. informační politiky manažera) se řešitelé identifikovali se čtyřmi variantami. Varianty se liší v tom, jaký má uživatel zavedený řád ve svém informačním prostředí a jak kvalitně využívá informační technologie. Mezi tyto varianty patří sofistikovaná politika (+řád, + IT), konzervativní politika (+řád, - IT), technokratická politika (- řád, + IT) a spontánní politika (- řád, - IT). Sofistikovanou politiku upřednostňuje manažer, spoléhající na kreativitu, konzervativní politiku uplatňuje manažer, který upřednostňuje řád. Techniku upřednostňuje manažer s technokratickou politikou a manažer se spontánní politikou většinou improvizuje (má ve věcech chaos).

Manažeři za základní považují procesní pojetí informační podpory. Vnímají, že uspokojení momentálních informačních potřeb je založeno na vykonávané činnosti (procesu). Celkový rozsah informačních potřeb pak vychází z pracovní působnosti manažera. Za výsledek informační podpory obecně manažeři považují porozumění situaci a realitě, která jim umožňuje se správně rozhodovat, řídit objekt řízení i si zvyšovat úroveň svých znalostí.

Část Management a informační podpora

Dotazníkové šetření potvrdilo, že manažeři vnímají významnou závislost mezi svojí znalostní úrovní a úrovní informační podpory. Obecně je tento vztah v odborných pramenech popsán, šetření potvrdilo, že je i takto manažery vnímán. Stejně tak manažeři vnímají závislost úrovně managementu na úrovni informační podpory. Z hlediska jednotlivých funkcí jsou za nejvíce informačně závislé funkce plánování a organizování. Nejméně informačně závislou se chápe personalistika. Promítá se zde dynamika informačních změn, která se nejvíce projevuje u plánování, organizování a vedení lidí. Naopak personalistika je relativně statickou funkcí managementu.

Další oblastí, v níž byl prováděn průzkum, bylo zjištění stavu v oblasti četnosti a náročnosti výkonu vybraných informačních činností. Za základní informační činnosti byly nabídnuty vyhledávání informací, komunikace, rutinní zpracování dat, prezentace a tvůrčí vytváření informačního obsahu. Za nejčastěji vykonávanou informační činnost manažeři pova-

žují vyhledávání informací a komunikaci. Pomocí těchto činností si vytvářejí obraz o zkoumané realitě. Naopak nejméně často vykonávanou informační činností je podle jejich vyjádření tvůrčí vytváření informačního obsahu a prezentace. Zejména tvůrčí vytváření informačního obsahu vyžaduje přípravu, spočívající ve sběru informací a jejich následné analýze. Z toho plyne i závislost úrovně četnosti. Za nejsložitější informační činnost manažeři považují tvůrčí vytváření informačního obsahu, vyhledávání informací a prezentaci. Zajímavé bylo zjištění, že manažeři považují vyhledávání informací za složité. Důvod tohoto zařazení lze asi spatřovat v počtu různých možností a způsobů vyhledávání informací, i složitosti jejich provádění. Manažeři nejčastěji vyhledávají informace na internetu. Zde lze nalézt řadu informací, spíše obecného charakteru. Konkrétnosti však vyžadují hledat v placených databázích, v knihovnách, v sekundárních zdrojích atd. Díky této šíři možností vyžaduje vyhledávání nejen velkou dávku rutiny, ale i kreativní přístup.

Část Utváření informačního prostředí

Informační systémy a informační prostředí jsou v organizaci vnímány jako velmi důležité. Většina manažerů považuje informační systém za základní funkční oblast organizace, která vzniká současně s jejím vznikem (celkem 77 % respondentů). Podstatně horší je však situace z hlediska vnímání role proškolení nově příchozích zaměstnanců v oblasti informační podpory jejich činnosti, založené na seznámení s informačním systémem organizace a jeho funkcemi. Důvodem může být, že se uvedená aktivita považuje za součást postupného zapracování.

Většina manažerů si uvědomuje, že informační potřeby vychází z momentálně realizovaných činností a informační systém by je měl uspokojit. Mají-li manažeři vykonávat novou činnost, jsou proaktivní a 61 % si zjišťuje své informační potřeby dopředu. Mají-li si osvojit k provádění činnosti novou softwarovou aplikaci, pak se ji snaží naučit a zvládnout intuitivně a teprve až v případě nesnázi sáhnou po manuálu. Zvládnání aplikací s využitím vnější pomoci, především kurzů, není preferováno. Projevuje se tak jistá forma „*počítačového kutilství*“, která způsobuje určitý amatérismus v zvládnání nových informačních činností.

Manažeři uvádí, že nejčastěji používanými informačními položkami k vykonávání informačních činností, jsou e-mail, web, článek a papírový spis. Nejméně často se využívá videozáznam. Obecně se začíná upřednostňovat elektronická forma informačního prostředí. Manažeři měli vybrat pět klíčových slov, které nejvíce charakterizují jejich informační prostředí (vybrali: počítač, systém, data, soubor, zálohování). Syntézou vybraných slov lze vytvořit větu, která informační prostředí manažera charakterizuje jako: „*počítač se systémem ukládání souborů, dat a jejich zálohování*“.

Úroveň informační podpory je z pohledu respondentů dána kvalitou a rozsahem v rámci informační podpory zajišťovaných informací. Kybernetické pojetí, založené na stanovení míry neurčitosti, není z jejich pohledu pro hodnocení informační podpory vhodné. Mezi 4 nejdůležitější vlastnosti informace podle manažerů patří *včasnost*, *věrohodnost*, *spolehlivost*, *aktuálnost*. Do druhé kategorie dalších 4 vlastností pak zařadili *správnost*, *úplnost*, *uspořádanost a komplexnost* prezentovaných informací.

ZÁVĚR

Informační podpora velení a řízení představuje v současné době významný podpůrný prvek řízení činnosti vojsk. Závisí na kvalitě informačního systému i schopnostech samotného uživatele. Celkově se také promítá do synergického integrovaného konceptu systému velení a řízení. Základními synergickými integrovanými koncepty velení a řízení jsou digitalizace bojiště a NEC. Zejména koncept NEC představuje úsilí k dosažení vyšší užitné hodnoty systémů velení a řízení. Jeho cílem je zavést co nejlepší taktiky (bojové použití sil), založené na efektivních informačních tocích a automatizaci činnosti.

Velmi významnou roli sehrává samotná informační podpora velení a řízení. Projekt Výzkum informační podpory manažerských činností ukázal, že oblast informační podpory je mezi manažery vnímána jako důležitá. Nicméně v řadě oblastí existují rezervy a nedostatky, které snižují její úroveň. Jedná se například o opomíjení zaškolení nových pracovníků při nástupu do nového zaměstnání, či softwarových produktů vlastními silami. Významným bylo zjištění, které funkce managementu jsou informačně náročné a proč. Také které informační činnosti patří či náročnější. Výsledky výzkumu jsou využitelné při orientaci manažerů v oblasti informační podpory i jejího zlepšení.

SEZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZŮ

1. KNÝ, Milan, 2010. *Vývojové aspekty bezpečnostního managementu v prostředí rizik*. 1. vyd. Brno : Tribun EU. 2010. 162 s. ISBN 978-80-7399-942-1
2. LUKÁŠ, Luděk, HRŮZA, Petr., KNÝ, Milan. 2008. *Informační management v bezpečnostních složkách*. 1. vyd. Praha : MO AVIS. 2008. 214 s. ISBN 978-80-7278-460-8
3. ŠVARCOVÁ, Ivana, RAIN, Tomáš. Informační podpora firemních procesů – očekávání a realita. In: *Sborník 12. konference profesionálních informačních zdrojích Inforum 2006*, [online]. Praha, 2006 [cit. 2010-11-18]. dostupné z WWW: <http://www.inforum.cz/pdf/2006/Rain_Tomas.pdf>.
4. LUKÁŠ, Luděk, HRŮZA, Petr. 2010. *Výzkum informační podpory manažerských činností*. výzkumná zpráva : Brno : VŠKE, 2010, 70 s.

doc. Ing. Luděk LUKÁŠ, CSc.
Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Nám. T. G. Masaryka 5555, 760 01 Zlín, Česká republika
lukas@fai.utb.cz

IDENTIFIKÁCIA PODSTATY PROTIPOVSTALECKÉHO BOJA

Ivan MAJCHÚT

ABSTRACT

Since the beginning of the new millennium, the “Western world” is still more tedious and folded into a specific type of conflict: insurgency/counterinsurgency warfare. The political and military discipline known as counterinsurgency (COIN) has been assigned a new and far more important role in the doctrines, planning and task portfolio of the military. The insurgency warfare is fundamentally different from conventional intergovernmental warfare and the different types of peacekeeping operations. Counterinsurgency creates its own category of conflict. Unlike conventional warfare, the insurgency/counterinsurgency warfare always involves non-governmental and usually militarily weak player. And unlike peacekeeping operations, counterinsurgency often involves the fight against relatively well-defined enemy. Thus, in principle, this category of conflict differs from other conflicts.

Keywords: insurgency, counterinsurgency, counterinsurgency warfare, conventional warfare,

ÚVOD

Napriek tomu, že na Slovensku nie je z pochopiteľných dôvodov venovaná problematike protipovstaleckého boja až taká pozornosť, v západnom svete je tomu inak. Podľa austrálskeho experta na protipovstaleckú problematiku Davida Kilcullena bolo od roku 2004 napísaných tak veľa článkov a kníh o povstaniach (vzburách) a protipovstaleckých vojnách ako za posledné štyri desaťročia (1, s. 1). Podľa neho má povstalecká/protipovstalecká vojna v praktickej i teoretickej úrovni svoj skutočný „comeback“, alebo inak povedané „je opäť v móde“.

Súdiac podľa verejne dostupných zdrojov, problematika vedenia protipovstaleckých operácií je na Slovensku stále veľká neznáma pre mnohých politikov, novinárov, tvorcov verejnej mienky a dokonca i pre vojenský personál. Prípadná rozprava o prebiehajúcich operáciách v Iraku a Afganistane ukazuje, že mnohí ľudia stále ešte nie sú celkom zoznámení so základným súborom pravidiel, ktoré dominujú v „neregulárnych“ ozbrojených konfliktoch. Niektorí ľudia chápu rozdiely medzi operáciou v Afganistane a operáciami na Balkáne, ale veľmi málo ľudí pochopilo celkom odlišnú anatómiu protipovstaleckého boja.

Jedným z dôvodov, prečo je ťažké pochopiť najmä dynamiku protipovstaleckých operácií, je nepochybne v tom, že prebiehajúce konflikty sú popisované a mylne vnímané pod vplyvom slovníkov a myslenia podľa konvenčnej vojny. Povstalecká vojna predstavuje výnimočný prípad, nielen preto, že má svoje zvláštne zákonitosti, odlišné od tých ktoré platia pre konvenčné vojny, ale tiež preto, že väčšina pravidiel sa vzťahujúce iba na jednu stranu, nie však na činnosť tých druhých (2, s. x).

Mnohí ľudia - predovšetkým novinári - majú nešťastnú tendenciu zobrazovať a analyzovať vojnu v Iraku a v Afganistane s využívaním jazyka medzivládnych vojen. Použitie jazyka a logiky platnej pre konvenčnú vojnu je jedným z najdôležitejších faktorov, ktoré

bránia rozvoju strategických a taktických vedomostí o základných mechanizmoch, ktoré určujú limity súčasnej západnej vojenskej angažovanosti.

Ambíciou tohto príspevku je skromne prispieť v boji proti tejto nešťastnej tendencii. Cieľom je analyzovať a popísať niektoré kľúčové prvky, ktoré odlišujú povstaleckú vojnu od tzv. konvenčnej vojny so zameraním sa na päť kľúčových pojmov a základných parametrov: **územie, taktika, ťažisko, prostriedky a čas.**

1. ÚZEMIE

Jeden z hlavných rozdielov medzi konvenčnou vojnou a povstaleckou vojnou je spojený s významom územia. Kým konvenčné konflikty sú charakteristické základným prepojením zúčastnených strán na geografický priestor, vedenie protipovstaleckej operácie je charakterizované fundamentálnou asymetriou vo vzťahu k územiu. Protipovstalecké sily sú viazané na obranu určitej oblasti (zodpovedajú za určitú oblasť), zatiaľ čo povstalci majú možnosť využívať tzv. Fabianovu stratégiu¹ a vyhnúť sa rozhodujúcim bitkám o kontrolu nad mestami, infraštruktúrou a územím (3).

Jednou z najdôležitejších predností povstalcov je, že nie sú viazaní na územie a bežne sa ho vzdávajú s cieľom získať čas. Ak sú nútení opustiť základňu, osadu alebo pozíciu, premiestňujú svoje aktivity do inej oblasti, kde protipovstalecké sily, kvôli obmedzeným zdrojom alebo politickým obmedzeniam predstavujú menšie nebezpečenstvo. Paradoxom sa stáva, že vojenská slabosť povstalcov je aj základným zdrojom ich sily. Ako je uvedené v jednej z klasických prác protipovstaleckej literatúry (2, s. 53):

„Stratégia konvenčnej vojny predpisuje dobytie nepriateľského územia, zničenie jeho síl. Problém je, že nepriateľ nemá žiadne územie a odmieta zaň bojovať. Je všade a nikde. Sústredenie dostatočných síl môžu protipovstalecké sily kedykoľvek preniknúť a obsadiť červenú oblasť. Takéto operácie, pokiaľ sú dobre a trvalo vykonávané, môžu znížiť partizánske aktivity, ale ak sa situácia stáva pre nich neudržateľnou, preniesú svoju činnosť na iné miesto a problém zostáva nevyriešený.“

Útek a ústup nie je pre povstalcov spojený s hanbou alebo stratou tváre. Naopak jedná sa o konštituovanie špeciálnej bojovej disciplíny, ktorú by podľa Mao Ce-tunga, mal dokonale zvládnuť každý povstalec a partizánsky vojak (4). Oslobodenie sa od zodpovednosti za územie výrazne napomáha povstalcovi pri znižovaní vojenskej prevahy protipovstaleckých síl. Ochota a schopnosť povstalcov skrývať sa, podkopáva a narušuje význam mohutnej palebnej sily, disciplíny a výcviku.

Jedným z priamych dôsledkov územnej asymetrie medzi povstalcami a protipovstaleckými silami je strata pravidelných frontových línií. V mnohých prípadoch predstavuje bojisko celá konfliktom postihnutá krajina a obvyklé geografické línie známe z konvenčnej vojny sú oveľa menej dôležité. Absencia frontu môže pre niekoho znamenať ťažké vyjadrenie, ako sa konflikt vyvíja. Umiestnenie a pohyb frontovej línie slúžil na relatívne presné meranie úspechu, neúspechu a vývoja vojny v konvenčných medzivládnych vojnách. Rozptýlenie síl v povstaleckej vojne komplikuje vyjadrenie, ktorá zo zúčastnených strán neregulárneho konfliktu v danom okamihu víťazí. Úspech a neúspech nie je tak fyzicky zreteľný ako je tomu v konvenčných vojnách.

¹ Využíva koncept, ktorý použil rímsky konzul Fabius Maximus počas 2. Púnskej vojny (219-201 p. n. l.). Fabius Maximus, vedomý si prevahy nepriateľa, odmietal zviať rozhodujúcu bitku s Hanibalom a jeho vojskom a vzdal sa územia a obranných pozícií.

Nikto z protipovstaleckých vojakov sa nemôže cítiť viac v bezpečí ako je tomu napríklad pri „menej exponovanom“ tylovom priestore a tým pádom ani podporné a zabezpečovacie štruktúry nie sú mimo bezprostredného nebezpečenstva napadnutia. Práve naopak, podporné štruktúry sa často stávajú vo zvýšenej miere objektom útokov, na rozdiel od bojových síl. Môžeme hovoriť o útokoch na najzraniteľnejšie miesta protipovstaleckých síl. Čo a kde v priestore operácie predstavuje zraniteľné miesto je neraz zložité odhaliť a o to viac je proces ochrany nasadených síl náročnejší (5, s. 273 – 296).

2. TAKTIKA

Taktické vyjadrenie pomeru síl vo väčšine prípadov výrazne naznačuje prevahu regulárnych ozbrojených síl voči tým neregulárnym. Majú lepší výcvik, lepšie vybavenie a lepší systém velenia a riadenia v kombinácii s možnosťou vyžiadať podporu s použitím moderných zbraňových systémov. Preto povstalci budú vstupovať do konfrontácie iba v prípade vzniku priaznivých okolností. Zámerom neregulárneho bojovníka bude často iba spôsobovanie strát v nádeji, že v domovských krajinách nasadených regulárnych síl bude klesať politická vôľa na boj. Vzhľadom na to, že priamy boj je spojený s veľkým rizikom, povstalci budú prevažne používať tzv. nepriamy boj, čo predstavuje napr. útok/paľba zo zálohy, nástražné výbušné systémy alebo paľba zbraňami nepriamej streľby.

Bez ohľadu na dojem, ktorý vytvárajú médiá, tieto metódy v skutočnosti nie sú úplne neznáme pre nasadzované regulárne ozbrojené sily. Nástražný výbušný systém je v princípe rovnaký ako „inteligentná“ mína a samovražedný atentátnik sa dá prirovnáť k automaticky riadenej/spúšťanej bombe. Sú to aspekty spôsobu boja, ktoré súvisia s modernými ozbrojenými silami. Takže základné taktiky vytvorené na použitie v tradičných konfliktov sú naďalej užitočné.

V uvádzanej súvislosti je dôležité taktiež objasnenie podstatného faktoru a tým je predovšetkým myslenie, ktoré predchádza taktickej konfrontácii. Regulárne ozbrojené sily sú tradične nasadzované a používané s využitím racionálneho prístupu k vojenskému plánovaniu. Objekt je analyzovaný a vo vzťahu k nemu sú realizované mnohé kalkulácie. Pri realizácii je kladený dôraz na konečné ciele a v priebehu celého procesu sú vykonané úpravy v závislosti na vzniknutej situácii. Mnohé povstalecké hnutia do takéhoto procesu vnášajú určitú dávku asymetrie. Vzhľadom na svoju kultúru, príslušný terén a svoje obmedzené vojenské spôsobilosti, povstalci často používajú niečo čo by sme mohli označiť za tzv. čiastkový prístup k plánovaniu. Oveľa viac sa sústreďujú na situáciu „tu a teraz“ než na konečný cieľ. Zjednodušene povedané, povstalci prispôbujú svoje činnosti momentálnej a bezprostredne sa blížiacej situácii.

Keď sa dožijú rána, dôležité je zostať nažive, a pokiaľ možno vylepšiť svoju situáciu než nastane večer. Ľuďom na „Západe“ to môže znieť „neprofesionálne“, ale tento spôsob myslenia vysvetľuje, okrem iného, prečo vzniká množstvo spojenectiev medzi rôznymi povstaleckými skupinami, napriek tomu že majú zrejme úplne iné ciele. Tento prístup tiež vysvetľuje, prečo sa mnohé povstalecké hnutia, a to i napriek zjavnej iracionalite svojich činov, často prejavujú vynikajúcim načasovaním - schopnosťou využiť dočasné alebo náhle vzniknuté príležitosti. V tradičnom hierarchickom vojenskom systéme, ktorý musí zvažovať prítomnosť civilnej populácie a brať do úvahy riziko zásahu vlastných síl² je táto schopnosť menej zjavná.

Nižšie vojenské spôsobilosti neustále nútia povstalcov zamieriavať sa na poučenie zo skúseností. Málo členená (plochá) organizačná štruktúra, boj na známom, domacom teritóriu

² V angličtine používané označenie „blue on blue“ alebo „friendly fire“.

a široký dostupný rámec aktivít poskytuje omnoho lepší potenciál na vzájomné odovzdávanie skúseností než je tomu v regulárnych západných ozbrojených silách. Doba než sa povstalec aktívne podieľa na palbe a než má možnosť podeliť sa o svoje skúsenosti so svojimi spolubojovníkmi je často veľmi krátka. V podstate sa jedná iba o čas než sa dostane späť k svojej skupine. Vojenské jednotky tiež majú takýto priamy kanál vo svojej jednotke, ale obmedzenia nastávajú pri odovzdávaní skúseností pre nasledujúcu rotáciu. Odovzdávanie skúseností, musí byť formalizované a často sa strácajú základné informácie. Pri rotácii musí prebehnúť odovzdávanie skúseností od vojaka k vojakovi vo veľmi krátkom čase, počas ktorého sa odovzdávajú všetky ostatné aspekty misie. V lepšom prípade sa využíva výcvik so zameraním na misiu s využitím databáz a inštruktorov so skúsenosťami z predchádzajúcich misií. Povstalec zostáva v nasadení až do svojej smrti – „stráca alebo získava“.

3. ŤAŽISKO

Rozhodujúcim, aj keď často zanedbávaným, rozdielom medzi medzivládnu vojnou na jednej strane a povstaleckým konfliktom na strane druhej je spojené s tým, čo Carl von Clausewitz označil ako „ťažisko vojny“³. Odporúča, aby sa váha nepriateľských síl redukovala na čo najmenej ťažísk - pokiaľ možno na jedno - a úder na ne redukoval na čo najmenej hlavných akcií (6, s. 567). Inými slovami, cieľom je určiť centrum všetkej moci a diania a účinne naň deštručne pôsobiť.

Pokiaľ ide o konvenčnú vojnu, nepriateľovo ťažisko sa zvyčajne definuje ako jeho vojsko (alebo jeho časti), jeho hlavné mesto, či jeho hlavní alebo významní alianční partneri. V Clausewitzovej interpretácii, koncentrované nasadenie vlastných prostriedkov sily, zameraných na tieto body vedú ku kolapsu nepriateľa a tým k víťazstvu. Tento vzorec sa nevzťahuje na vedenie protipovstaleckých operácií. Kým ťažisko vo vojne medzi štátmi tvoria vládne, civilné a/alebo vojenské štruktúry, rozhodujúcim faktorom povstaleckého boja je (takmer bez výnimky), politické vnímanie civilnej populácie (3). Vo všeobecnosti aj pre povstalcov aj pre protipovstalecké sily platí, že spôsob, ako ovládať konfliktom postihnutú krajinu je dláždený víťazstvom v dominantnej politickej dimenzii konfliktu. V klasickej literatúre o protipovstalectve sú vojenské nástroje považované za oveľa menej dôležité než je tomu v konvenčnej vojne.

V povstaleckej vojne je cieľom samotná miestna populácia. Operácie vedené s cieľom ovládnuť ju (pre povstalcov), alebo aby bola aspoň submisívna/poslušná (pre protipovstalecké sily) sú v podstate politickej povahy. Práve preto, v tomto prípade, politické akcie dominujú počas celej vojny (2, s. 7-8). Odborníci na protipovstaleckú problematiku sa zhodujú, že politické vnímanie miestnych obyvateľov predstavuje ťažisko. Rastúce uznanie si vytvárajú politické názory na protipovstalecký domáci front, ktorý tiež tvorí ťažisko (1).

V dnešnej globalizovanej ére majú povstalecké skupiny dobrú príležitosť na ovplyvňovanie globálnych médií a informačných tokov, napriek tomu, že sa nachádzajú ďaleko od západných metropol. Technológie globalizovaných médií zásadne zmenili základný rámec povstaleckej vojny. Médiá vždy poskytovali reportáže z krízovým miest sveta. Avšak dnešné digitálne fotoaparáty, mobilné telefóny, satelitná televízia a prostriedky internetovej komunikácie realizujú predtým neznámy prístup k obrazu z bojiska. Globalizácia tak vytvorila možnosť pre povstalcov jednoducho a účinne využiť výdobytky týchto technológií na oslovenie celosvetového publika.

Pravdepodobnosť, že o povstaleckých vojnách 21. storočia sa bude rozhodovať na „domacom fronte“ v západných metropolách je preto väčšia, než tomu bolo uprostred 20. sto-

³ V nemeckom origináli „Schwerpunkt des Krieges“, v angličtine sa používa pojem „Centre of Gravity“.

ročia. Väčšina „klasických revolučných vojen“ v Malajzii, Grécku, na Filipínach a na Kube mala miestne obyvateľstvo za dominantné ťažisko. Povstanci našej doby si nekladú za cieľ svojho ťaženia iba miestne obyvateľstvo. Momentálne prebiehajúce povstalecké vojny v Iraku a Afganistane, sa vyznačujú tým, že majú za významné ťažisko občanov krajín, z ktorých sú intervenčné ozbrojené sily (7). Povstalecké vojny 21. storočia sa v podstate odohrávajú na dvoch hlavných frontoch. Pre povstalcov, úspech nepredstavuje iba získanie miestnej podpory a legitimacy, ale aj získanie globálnej a regionálnej legitimacy a možnosti zastaviť „energiiu a mobilitu podpory nepriateľa“ (1).

4. PROSTRIEDKY

Každý hoci len s minimálnymi znalosťami vojenskej histórie vie, že nástroje vojny nezahŕňajú iba vojenské prostriedky. Počas 2. svetovej vojny boli ekonomické sankcie, diplomacia a podobné nástroje použité v plnom rozsahu. Nie je to nič nové. Rozdiel medzi konvenčnou vojnou a povstaleckou vojnou je výraznejší v tom, do akej miery sú jednotlivé politické, ekonomické, psychologické a vojenské nástroje v spomínaných prípadoch použité (3).

V konvenčnej vojne je jasnejšie oddelené hľadisko času a priestoru medzi jednotlivými použitými politickými prostriedkami. Tradične, diplomacia pracuje pred a po vojne alebo v súvislosti s prímerím. Obvykle je v nej jasne definovaný diplomatický oponent, ktorý pracuje podľa rovnakých pravidiel hry. Vojenské nástroje pôsobia predovšetkým počas „ozbrojenej“ časti konfliktu a sekundárne pred a po konflikte v súvislosti s poslaním zastrašovania. Ekonomické prostriedky sily sa využívajú počas celého konfliktu - pred bitkou v podobe sankcií a obchodných prekážok, počas konfliktu, obvykle vo forme blokády vykonávaných vojskom a po skončení konfliktu ako prostriedok na zabezpečenie toho, aby porazená strana zostala v postavení ktoré nastolil víťaz.

V protipovstaleckých konfliktoch obvykle diplomatické úsilie nie je účinné, pretože povstanci nie sú prístupní na dialóg. Podľa diplomatických pravidiel, kým povstanci neovládajú príslušnú krajinu, nemôžu ustanoviť diplomatické zastúpenie. Ani povstanci neuznávajú akékoľvek pravidlá nasadenia, čo je dôvod, prečo dohody nemusia byť rešpektované.

Vojsko nemôže priniesť výsledok samo. Od neho sa očakáva v určitých fázach protipovstaleckej operácie dynamický vstup do procesu zachovania alebo nastolenia priaznivého prostredia pre pôsobenie ostatných (civilných) účastníkov operácie. Avšak takéto prostredie môže byť vojenskými silami udržiavané počas obmedzenej doby a bez úspechov civilných aktérov nie je možné ho dlhodobo zachovať. To znamená, že tradičná rozhodujúca bitka zmizla a je nahradená dlhou sériou taktických stretnutí, ktoré nemajú priamy strategický význam. Výsledok je neobvykle závislý na civilných hráčoch, pretože, pokiaľ ide o ukončenie konfliktu, títo civilní hráči majú väčší vplyv, než vojsko.

Ekonomické prostriedky sily je ťažké použiť v povstaleckej vojne, kvôli previazanosti povstalcov s civilným obyvateľstvom. Sankcie zasiahnu civilistov vo väčšej miere ako povstalcov, pretože povstanci môžu optimalizovať svoju vlastnú situáciu použitím zbraní a tým zhoršujú utrpenie civilistov. Na druhej strane, povstalecká vojna je v podstate o získaní priazniveho civilného obyvateľstva, takže ekonomická podpora bude často veľmi silným nástrojom - ale iba vtedy, ak je táto podpora poskytnutá tak rýchlo ako je možné. Protipovstalecké sily nemôžu čakať, až kým bude vyhraný „ozbrojený“ konflikt. Musia pôsobiť aktívne, ako náhle to bezpečnostná situácia dovolí. Čím dlhšie budú čakať, tým ťažšie bude pre vojsko ustrážiť potrebnú bezpečnosť. V dôsledku toho vzniká oveľa väčšie riziko pre civilné obyvateľstvo a pre tých civilistov, ktorí poskytujú ekonomickú a civilnú pomoc.

Povstalecká vojna je taktiež odlišná od konvenčnej vojny, pokiaľ ide o informačné operácie. Obe strany v konflikte vždy demonizujú svojich súperov s cieľom získať podporu svojich vlastných ľudí, ale tento prístup je ťažké presadiť vo veľkom meradle v protipovstaleckej operácii. Povstalci často tvoria časť populácie, ktorú chcú protipovstalecké sily pozitívne ovplyvniť a také demonizovanie môže byť preto málo účinné. Želaním protipovstaleckých síl je, aby čo možno najviac povstalcov zmenilo stranu a to samozrejme nie je možné dosiahnuť ich znepriatením. Súčasne, moderné protipovstalecké sily sa musia zamerať na situáciu, ktorú je požadované dosiahnuť než môžu od konfliktu odstúpiť. Miestne strany sa musia zjednotiť okolo jedného spoločného pozitívneho projektu, ako je rozvoj princípov na riadenie štátu podľa právneho systému a demokracie, čo je dôvod, prečo sa treba vyvarovať všeobecnému rozdeleniu na dobrých a zlých ľudí.

Zo všetkého najviac, povstalecká vojna spochybňuje hierarchiu politickej moci. To si vyžaduje ďaleko väčšiu koordináciu a synchronizáciu, pretože všetky strany musia hrať svoju úlohu súčasne. Pri plánovaní protipovstaleckej stratégie je obzvlášť potrebná znalosť toho druhého, jeho slabých stránok a jeho možností.

5. ČAS

Ďalší dôležitý rozdiel medzi konvenčnou a povstaleckou vojnou je spojený s významom času ako strategickým i operačným parametrom. Tradičný konflikt (štát proti štátu) predpisuje, že vojna by sa mala skončiť čo najskôr. Zúčastnené strany budú šetriť zdroje, verejná podpora môže byť ľahšie udržiavaná a vojnové pustošenie môže byť znížené. Túžba po rýchлом riešení je zrejماً predovšetkým na tej slabšej strane. V tradičnej medzivládnej vojne, čas pracuje v prospech silnejšieho bojovníka. Čím dlhšie vojna trvá, tým väčšia je pravdepodobnosť, že silnejšia strana bude mať príležitosť a schopnosť zmobilizovať svoj plný výkonný potenciál a presadí výsledky vo svoj prospech.

V povstaleckej vojne tomu tak nie je. V tomto prípade je čas spojencom slabšej strany. Hlavne vtedy keď sú primárne protipovstalecké sily tvorené cudzím štátom, ktorý nebude riskovať vlastnú existenciu a môže si vybrať či z konfliktu odstúpi a postihnutú krajinu opustí. Svoje špecifiká majú vnútroštátne povstania - revolučné hnutie proti národnej vláde a povstania za nezávislosť - revolučné hnutie proti cudzej moci (8).

Obvykle sa pozornosť západných vojenských mysliteľov zameriava na otázku ako ozbrojený konflikt (vojnu) ukončiť čo najskôr a s tým spájajú aj vojenské ciele. Vojenský problém povstalcov naopak je usporiadanie priestoru operácie tak aby čas pracoval v ich prospech. Povstalci sa neusilujú o čo najrýchlejšie riešenie a menia čas na zbraň. Ich skutočné vojenské ciele sa spájajú s tým ako vojnu predĺžovať (9).

Vylúčením rozhodujúcej bitky a vedením boja, v ktorom využitie výhod vojenských spôsobilostí je v nedohľadne, povstalci predlžujú konflikt a tým opotrebúvajú politickú podporu svojich protivníkov. Povstalci nemusia dosiahnuť vojenské víťazstvo na to aby dosiahli strategický progres, pretože občasné víťazstvo stačí na predĺženie životnosti povstania. Slovami klasika Raymonda Arona: „Partizánski bojovníci vyhrávajú vojnu, kým neprehrali, a tí, ktorí proti nim bojujú, vojnu prehrávajú, kým ju nevyhrali.“ (10).

V podstate, čas vždy pracuje v prospech povstalcov, ktorí - pokiaľ prežijú - udržiavajú strategickú iniciatívu.

ZÁVER

Je pravdou, že konvenčné vojny a povstalecké vojny sa líšia aj v mnohých ďalších ústredných bodoch. Napriek tomu pravdepodobne územie, taktika, ťažisko, prostriedky a čas predstavujú osobitný význam.

Skutočnosť, že medzivládne a povstalecké vojny sú tak rozdielne v mnohých ohľadoch (ako potvrdzujú vyššie uvedené odkazy), nie je ani zďaleka nová. Galula, Trinquier a Taber už dávnejšie s veľkou presnosťou dešifrovali významné charakteristiky protipovstaleckých operácií. Napriek tomu, že základné rozdiely medzi oboma typy konfliktu už boli podrobne popísané, naďalej pretrvávajú potreba skúmať povstalecké vojny tohto storočia.

Klasické analýzy ozbrojených konfliktov medzi povstalcami a protipovstaleckými silami majú mnohé pohľady, ale ich rámec sa výrazne zmenil od poslednej štvrtiny 20. storočia. Na scénu vstupujú otázky: Ako globalizácia ovplyvňuje zmeny vo vedení boja v ozbrojenom konflikte proti neregulárnemu súperovi? Aké zmeny prinášajú súdobé protipovstalecké postupy v alianciách alebo koalíciách? Koordinácia vojenských a nevojenských kapacít jedného štátu predstavuje svoje úskalia a je vôbec možná koordinácia civilných a vojenských zdrojov 40 štátov? Aké nároky sú kladené na protipovstalecké sily v súvislosti s tým, že súdobi povstalci sú oveľa viac motivovaní náboženskými myšlienkami než politickými ideológiami?

Ak chce Západ zvýšiť pravdepodobnosť úspechu v Afganistane alebo Iraku, je nevyhnutné tieto otázky vyriešiť.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

1. KILCULLEN, David. *Counterinsurgency Redux*. [online]. 2006. [cit. 2011-09-21]. Dostupné na internete: <<http://smallwarsjournal.com/documents/kilcullen1.pdf>>.
2. GALULA, David. *Counterinsurgency Warfare: Theory and Practice*. [online]. 1964. [cit. 2011-09-21]. Dostupné na internete: <<http://armyrotc.missouri.edu/pdfsdocs/Galula%20David%20-%20Counterinsurgency%20Warfare.pdf>>.
3. TRINQUIER, Roger. *Modern Warfare. A French View of Counterinsurgency*. [online]. 1964. [cit. 2011-09-21]. Dostupné na internete: <<http://www.cgsc.edu/carl/resources/csi/trinquier/trinquier.asp#CONTENTS>>.
4. MAO, Tse-tung. *On Guerrilla Warfare*. Translated by Samuel B. Griffith II. Chicago : University of Illinois Press, 2000. 123 s. ISBN 0-252-06892-0.
5. GRAY, Colin, S. *Modern Strategy*. Oxford : Oxford University Press, 1999. 412 s. ISBN 0-19-828030-0.
6. CLAUSEWITZ, Carl von. *O válce*. Preložil Zbyněk Sekal. Brno : Bonus A, 1996. 756 s. ISBN 80-85914-27-1.
7. MEROM, Gil. *How Democracies Lose Small Wars. State, Society, and Failures of France in Algeria, Israel in Lebanon, and the United States in Vietnam*. Cambridge : Cambridge University Press, 2003. 295 s. ISBN 0-521-80403-5.

8. METZ, Steven. MILEN, Raymond. *Insurgency and Counterinsurgency in the 21st Century: Reconceptualizing Threat and Response*. [online]. 2004. [cit. 2011-09-21]. Dostupné na internete: <<http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pdffiles/pub586.pdf>>.
9. TABER, Robert. *War of the Flea. The Classic Study of Guerrilla Warfare*. Dulles : Potomac Books, Inc. 2002. 224 s. ISBN 157488555.
10. NASSAR, Galal. *Speed is not everything*. [online]. 2003. [cit. 2011-09-21]. Dostupné na internete: <<http://weekly.ahram.org.eg/2003/665/op23.htm>>.

Ing. Ivan MAJCHÚT, PhD.
Akadémia ozbrojených síl generála M. R. Štefánika
Demänová 393, 031 06 Liptovský Mikuláš
ivan.majchut@aos.sk

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ АВИАЦИОННЫХ ТОПЛИВ

Елена Матвеева, Олег Барабаш, Римвидас Хращевский

АБСТРАКТ

Рассмотрены пути снижения авиационным транспортом выбросов вредных веществ в атмосферу. Показан современный подход и основные тенденции решения актуальной эколого-энергетической проблемы – снижения эмиссии вредных веществ двигателями, использования альтернативных видов топлива.

Ключевые слова: авиационный транспорт, эмиссионные выбросы, биотопливо.

Актуальность. Прогресс техники непременно ведет к необходимости создания новых видов энергетических ресурсов. Ущерб, причиненный экологической системе загрязняющими веществами, может быть обусловлен изменением концентраций компонентов газа в атмосфере и накоплением в ней механических частиц и химически активных веществ. Этот вред может быть прямой, то есть выглядеть в изменении жизненных процессов, вызванных токсичными газами и пылевым загрязнением, а также в коррозии металла и загрязнении питьевой воды химическими веществами [3]. Кроме прямых последствий атмосферного загрязнения есть много других, например: образование смога в результате фотохимической реакции и усиление тумана.

Изложение основного материала. Авиационный транспорт ежедневно выбрасывает вредные вещества с отработанными газами авиадвигателей в зоне аэропорта и на трассах полета, загрязняя атмосферный воздух в глобальных масштабах. При 300 взлетах и посадках трансконтинентальные лайнеры в сутки могут выбрасывать в атмосферу около 3,7 т окислов углерода, 2 т углеводородных соединений (топливо, которое не сгорело) и 1,7 т окислов азота. Возрастающий в мире объем авиационных перевозок вызывает необходимость снижения выбросов вредных веществ авиадвигателями. Следовательно, основная задача экологического аспекта национальной безопасности каждого государства – снижение выбросов вредных веществ в атмосферу за счет усовершенствования конструкции двигателей и улучшения экологических свойств энергоносителя.

Международная организация гражданской авиации (ICAO) разработала в связи с этим более жесткие нормы на эмиссию авиадвигателей. Уменьшение экологической опасности топлив может решаться двумя путями: конструкционным – с помощью модернизации конструкции авиационных двигателей и путем изменения сырьевой базы энергоносителя, его физико-химических свойств при соответствующих изменениях нормативных показателей качества [1,2].

Известно, что эмиссионные выбросы состоят из продуктов сгорания топлива и несгоревших загрязнений, которые в нем содержатся. Существенное повышение полноты сгорания топлива может быть получено методами, которые позволяют

снизить концентрацию углерода в факеле пламени ниже "пороговых значений", которые зависят от химического состава топлива. Поэтому оптимизация процесса сгорания может быть получена путем тщательной организации качества топливовоздушной смеси, а также предварительной активации топлива, что будет способствовать его полному сгоранию [4-6].

Для уменьшения эмиссии продуктов неполного сгорания топлива при конструировании двигателя увеличивают коэффициент полноты сгорания топлива, от которого зависит индекс эмиссии. Это достигается путем использования систем предыдущего испарения топлива, обогащением топливно-воздушной смеси в зоне сгорания. Нетрудно увидеть, что такие мероприятия приводят к уменьшению расхода топлива, то есть повышается экономичность авиадвигателей и уменьшается индекс эмиссии.

Для снижения эмиссии окислов азота авиадвигателями могут использоваться такие конструкционные решения, как впрыскивание воды в зону горения; использование двух и многозонных камер сгорания; использование в камерах сгорания каталитического горения, во время которого температура газов в зоне сгорания уменьшается.

Уменьшение эмиссии можно получить путем улучшения распыления топлива, увеличением расхода воздуха и изменением распределения местной температуры, то есть мероприятиями, направленными на изменение скоростей химических реакций.

В соответствии с принятыми положениями на Конференции по авиации и альтернативным видам топлива ИКАО (Рио-де-Жанейро, Бразилия, 16–18 ноября 2009 г.) предложено рассматривать мероприятия по улучшению экологичности авиационного транспорта, в том числе и использование альтернативных видов авиационного топлива, в краткосрочной (до конца 2012 календарного года), среднесрочной (с 2013 года до конца 2020 календарного года) и долгосрочной перспективе (с 2021 года до конца 2050 календарного года).

Следует отметить, что Международная ассоциация воздушного транспорта ожидает, что к 2017 году одна десятая всего авиационного горючего будет представлять собой биотопливо.

Главными выгодами использования биотоплива в коммерческой реактивной авиации станут снижение выделяемых парниковых газов и улучшение экологических показателей современной гражданской авиации.

Согласно классификации существует три поколения авиационного биотоплива: первое, второе и третье.

Для получения авиационного биотоплива, первого поколения могут быть задействованы источники, основанные на пищевых продуктах. Использование этих источников в качестве топлива составляет конкуренцию производству пищевых продуктов. При этом занимается земля, которая может использоваться для сбора урожая пищевых культур, и используются ценные источники питьевой воды, что снижает перспективы массового производства такого топлива.

К биотопливу второго поколения относятся те виды топлива, для получения которых используются непищевая целлюлоза и отходы сельскохозяйственного производства. Реализация потенциальных возможностей этих источников может обеспечить производство большего объема биотоплива, чем в случае биотоплива первого поколения. Кроме того, культуры для этой цели могут выращиваться на

землях, не представляючих цінності для використання в інших цілях. Вирощування, уборка і обробка культур, служачих джерелом біотоплива другого покоління, потребують менше енергозатрат, ніж для біотоплива першого покоління, в зв'язі з чим виробництво біотоплива другого покоління буде супроводжуватися меншими викидами парникового газу порівняно з першим поколінням.

Головна проблема заключається в пошуку рослини, з якої круглий рік можна робити паливо. Воно повинно бути неприхотливим, під нього не можна використовувати землю, призначену для сільськогосподарських культур, його вирощування не повинно викликати обезлісіння (процеса, при якому багата плодюча земля перетворюється в пустель).

З 2008 року різними авіакомпаніями по всьому світу проведено ряд тестових «екологічних» польотів. Як біотопливо використовувалася трава Рижик (лат. *Camelina*). Її фахівці називають найбільш перспективною. Перевага рижика в тому, що росте він практично в будь-яких умовах: на известняку і піщаних ґрунтах. Крім того, його активно використовують фермери для омолодження «уставшої» від щорічних посівів землі.

Біотоплива третього покоління – палива, отримані з водоростей. Можливість використання такого палива серйозно розглядається фахівцями на період довготривалої перспективи.

Висновки. Сьогодні експериментальні польоти літаків Airbus, Boeing, провідних авіакомпаній Qatar Airways, Virgin Atlantic, New Zealand Air, Continental Airlines і Japan Airlines, заправлених біотопливом, довели його ефективність. «Зелені» літаки обіцяють з'явитися дуже скоро, що передбачає наступний крок – сертифікацію виробництва біотоплива і його повномасштабне виробництво.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. МАТВСЄВА Олена, МИХАЛЕВСЬКА Тетяна. Системний підхід дослідження експлуатаційної енергоефективності реактивних палив // Вісник НАУ. – 2005. – № 3. – С. 192-196.
2. МАТВСЄВА Олена, МИХАЛЕВСЬКА Тетяна. Оптимізація структури ефективності впровадження заходів поліпшення стану авіапаливозабезпечення // Вісник НАУ. – 2011. – № 1. – С. 107-111.
3. МАТВСЄВА Олена, БОЙЦУН Ірина. Оцінка екологічних властивостей палив // Матеріали IV Міжнародної науково-технічної конференції “Авіа 2002”, том IV. К.: НАУ. – 2002, с. 45-47.
4. КУРОК Людмила, МАТВСЄВА Олена. Зміна енергоефективності використання палива // Ресурсоенергозбереження у ринкових відносинах. Доповіді XII Міжнар. конф. (8-14 червня 2005р.). – К.: НДІ „Нафтохім”. – 2005. – С. 39-40.
5. КУРОК Людмила, МАТВСЄВА Олена. Екологічні заходи при експлуатації транспортних засобів // Тези доповідей IV науково-технічної конференції “Поступ в нафтогазовій та нафтопереробній промисловості”. – Львів. 2007. – С.61-63.

6. КУРОК Людмила, МАТВЄЄВА Олена. Вплив обробки магнітним полем на фізико-хімічні властивості вуглеводневих палив // Матеріали II Міжнародної науково-технічної конференції „Проблеми хімотології”. 2-6 червня, 2008 р. – С. 379-383.

doc. Ing Elena MATVEEVA, CSc.
Národná letecká univerzita
Komarova 1, Kyjev
mol@nau.edu.ua

prof. Ing Oleg BARABAŠ, DRSc.
Národná letecká univerzita
Komarova 1, Kyjev
olegbar@voliacable.com

doc. Ing. Rimvidas CHRAŠEVSKY, CSc.
Národná letecká univerzita
Komarova 1, Kyjev

VÝZNAM LOKÁLNEJ EKONOMIKY V RÁMCI NÁRODNÉHO KRÍZOVÉHO MANAŽMENTU

Stanislav MORONG, Jaroslav NEKORANEC

SUMMARY

The author draws attention to the importance of professional community economic sub-project situated in the territory affected emergencies. Presents the priority importance in stabilizing the economic and security situation in the region affected by natural phenomena, accident, disaster or terrorist attack. Highlights the benefits that entails implementation of these entities into a crisis management plan at the level of municipalities. In addition to the importance of contingency plans to deal with the crisis must be characterized by their resistance to different threats, dependence on energy resources, transport infrastructure and other factors determining their operability. This has a decisive influence on the shaping of measures for their protection and defense, determines the priority level of crisis management authorities in the reconstruction of local infrastructure, with emphasis on key players help the local economy.

Keywords: crisis, emergencies, businesses, emergency plan, infra-structure, local government, the threat

ÚVOD

Gradujúca intenzita a zvyšujúca sa periodicita živelných pohrôm vo svete, no z hľadiska dopadov na bezpečnosť a majetok občanov nášho štátu primárne na Slovensku, vyžaduje venovať pozornosť nielen ekonomickým aspektom tohto vývoja na globálnej úrovni, či makroúrovni štátu, ale aj otázkam kapacity a potenciálu miestneho hospodárstva. Vzhľadom k skutočnosti, že reálny výskyt mimoriadnych situácií je v podmienkach Slovenskej republiky podstatne frekventovanejší a pravdepodobnejší ako vyhlásenie výnimočného, prípadne núdzového stavu obsah tohto článku sa zákonite zameriava na tie legislatívne normy a ekonomické nástroje, ktoré podmieňujú kvalitatívne a kvantitatívne parametre dopadov mimoriadnych situácií na obyvateľov postihnutého regiónu. Pokiaľ výnimočný a núdzový stav sa týkajú spravidla geograficky väčšieho územia, tým logicky aj vyššieho počtu obyvateľstva, jednotlivé druhy hrozieb klasifikované ako mimoriadne situácie spravidla pôsobia na menšom území, čo diametrálne rozdielne podmieňuje nároky na ľudské, materiálové, finančné zdroje a infraštruktúru pri likvidácii následkov ich pôsobenia.

1. VÝZNAM LOKÁLNEJ EKONOMIKY PRI RIEŠENÍ KRÍZOVÝCH SITUÁCIÍ

V prípade mimoriadnych situácií lokálneho charakteru, len sporadicky vzniká akútna nutnosť využitia potenciálu a kapacít subjektov hospodárskej mobilizácie. Naopak, tento potenciál je s vysokou pravdepodobnosťou čiastočne alebo v celom portfóliu komodít a subjektov použitý pri vyhlásení núdzového stavu. Likvidácia resp. minimalizácia následkov živelnej pohromy, havárie, katastrofy, či teroristického útoku by nemala automaticky znamenať snahu orgánov krízového manažmentu na miestnej úrovni domáhať sa

sprístupnenia hierarchicky vyššej úrovne zdrojov vyčlenených na tento účel. Tento trend je nutné prehodnotiť rovnako, ako to kompetentné orgány už vykonali v prípade ľudských a materiálových zdrojov, kedy im požiadavky na personálnu a technickú pomoc od Ozbrojených síl a zložiek Ministerstva vnútra boli realizované až po preukázaní vyčerpania všetkých možností z miestnych zdrojov. Ak subjekty hospodárskej mobilizácie klasifikujeme v rámci materiálovej a inej pomoci pri riešení krízových situácií vo všeobecnosti ako primárne, potom by sme nemali pri mimoriadnych situáciách zabúdať na význam a akcieschopnosť miestnych podnikateľských subjektov a iných subjektov vykonávajúcich hospodárske aktivity na postihnutom území. Je evidentné, že tomu musí predchádzať dôsledná analýza miery zachovania produkčných schopností primárnej činnosti predmetného subjektu, na jej základe posúdiť či vôbec je schopný, z hľadiska disponibility ľudských, materiálových zdrojov a technických prostriedkov, plniť úlohy požadované miestnym krízovým štábom.

2. VÝHODY ANGAŽOVANOSTI MIESTNYCH HOSPODÁRSKYCH SUBJEKTOV

V prospech využitia miestnych hospodárskych subjektov v prospech plnenia úloh krízových štábov je možné použiť tieto argumenty:

- vysoká operačná rýchlosť nasadenia,
- znalosť miestnych podmienok a flexibilnej spolupráce s ostatnými subjektmi,
- vysoká motivácia z dôvodu ochrany života, zdravia najbližších osôb a záchrany osobného majetku,
- schopnosť rýchlo identifikovať aktiváciu ďalších hrozieb a ich prípadné následky,
- skúsenosť s likvidáciou podobných mimoriadnych udalostí a identifikácia najúčinnějších foriem minimalizácie ich pôsobenia,
- minimalizácia nákladov obce na logistické zabezpečenie nasadeného subjektu.

To je len časť výhod, ktoré so sebou prináša doteraz nedoceňovaný a v aplikačnej rovine deformovaný systém na výkonnej úrovni krízového riadenia. Deformovaný tým, že v povedomí občanov a nimi zvolených predstaviteľov miestnej samosprávy stále pretrváva trend, každú krízovú situáciu riešiť externými (spravidla štátnymi) nástrojmi a zdrojmi pomoci. Miestny potenciál a kapacity sú využívané až v prípade, že vyčlenené subjekty ministerstva vnútra alebo ozbrojených síl nemôžu z objektívnych dôvodov zabezpečiť pomoc, resp. ju poskytnúť len v redukovanom rozsahu. Preto sa v budúcnosti musí stať jednoznačne najdôležitejšou úlohou krízových plánov obcí, kompetentných zamestnancov a predstaviteľov miestnej samosprávy a štátnej správy spracovanie prehľadu firiem a subjektov, ktoré v závislosti od charakteru mimoriadnej udalosti môžu poskytnúť zdroje, kapacity a infraštruktúru na plnenie úloh krízového štábu. Aby bola garantovaná ochota a schopnosť plnenia týchto úloh je povinnosťou kompetentných samosprávnych orgánov, aby v krízových plánoch veľmi citlivo zvažovali uplatnenie rôznych regulačných opatrení, ktoré môžu pôsobiť kontraproduktívne na niektorú zo strán zaangažovaných do likvidácie následkov hrozby, ktorá viedla k vyhláseniu mimoriadnej situácie. To znamená aby prijaté opatrenia neznemožňovali akcieschopnosť poskytovateľom pomoci a na druhej strane nekomplikovali jej prijímanie postihnutým obyvateľstvom.

Zákon 179/2011 Z.z. o hospodárskej mobilizácii v § 4; ods.1; písm. d.) člení subjekty hospodárskej mobilizácie na tie, ktoré sú na plnenie týchto úloh vyčleňované plánovite t.z. v čase bezpečnosti, ako súčasť krízových plánov a na subjekty, ktoré sa nimi môžu stať písomným príkazom vedúceho ústredného orgánu vo svojej pôsobnosti, prednostu obvodného úradu vo svojom územnom obvode, prednostu obvodného úradu v sídle kraja v územnom

obvode kraja alebo predsedu vyššieho územného celku vo svojej zriaďovateľskej pôsobnosti vydaným v období krízovej situácie. Proti príkazu nie je prípustné odvolanie, príkaz je však preskúmateľný súdom. Tým sú formálne vytvorené predpoklady pre to aby orgány krízového riadenia mohli do svojich plánov zahrnúť aj subjekty, ktoré sú alternatívnym nástrojom plnenia úloh hospodárskej mobilizácie v predmetnej oblasti pri možnom výpadku vopred zmluvne dohodnutého subjektu.

Reálne predpoklady plnenia uvedených úloh vymedzuje pre subjekty hospodárskej mobilizácie tým, že im ako súčasť krízových plánov, ktoré sú v intenciách zákona povinné vypracovať a priebežne aktualizovať ukladá aj povinnosť implementovať do týchto plánov podľa §7; ods.9.) časť obsahovo zameranú na ochranu životne dôležitých zdrojov garantujúcich plnenie dohodnutých úloh.

Z praktického hľadiska sa jedná o skutočnosť, ktorá vedeniu subjektu poskytuje významné informácie o jeho rezistenčných schopnostiach tým, že mu umožňuje nielen zostaviť hierarchiu významnosti jednotlivých zdrojov pre chod subjektu, ale zároveň aj analyzovať možné dopady jednotlivých hrozieb na tieto zdroje. Predmetný subjekt hospodárskej mobilizácie tak, môže už v stave bezpečnosti prijímať účinné opatrenia na predchádzanie dopadov potenciálnych hrozieb, resp. na ich minimalizáciu.

Diametrálne odlišnou je pozícia tzv. sekundárnych subjektov hospodárskej mobilizácie t.z. tých firiem, inštitúcií a zariadení, ktoré zákon o hospodárskej mobilizácii vymedzuje ako subjekty, ktoré sa môžu stať subjektmi hospodárskej mobilizácie a základe písomného príkazu rozhodnutím ústredného orgánu. Implementačný dokument zákona v oblasti budovania informačného systému krízového manažmentu[1], ktorého zmena sa predpokladá od 1.10.2011 v aktuálne platnom ustanovení §6; so zameraním na štruktúru, obsah, rozsah a spôsob aktualizácie a periodicity údajových dokumentov a informácií pod písm. d.) začleňuje do tejto informačnej databázy aj subjekty, ktoré nie sú vyčlenené ako subjekty hospodárskej mobilizácie, no obmedzuje sa na sústredenie formálnych, údajov o ich mene, sídle, identifikačnom čísle organizácie a kontaktoch na predmetný subjekt.

To nevytvára reálny alternatívny potenciál pre plnenie úloh hospodárskej mobilizácie pri zlyhaní vopred stanovených subjektov a to z dôvodov na strane samotného potenciálneho poskytovateľa plnenia, ale tiež z dôvodov prameniacych z neadekvátnych zásad a princípov krízového riadenia uplatňovaného bez dostatočnej znalosti potrieb a potenciálu tohto „záložného“ zdroja hospodárskej mobilizácie.

3. PRÍČINY MOŽNÉHO ZLYHANIA PRI VYUŽITÍ POTENCIÁLU MIESTNÉHO HOSPODÁRSTVA

Nedostatky, ktoré môžu vyradiť alternatívny subjekt hospodárskej mobilizácie z reálneho plnenia úloh na základe písomného príkazu môžu zo strany kompetentného subjektu riadenia hospodárskej mobilizácie spočívať v tom, že:

- ústredný orgán v údajovom dokumente predpokladá využitie subjektu, no vzhľadom k jeho „tieňovej“ pozícii ho o zámere nasadenia neupovedomil,
- prijaté regulačné opatrenia na zvládnutie následkov mimoriadnej udalosti nezohľadňujú potreby na zabezpečenie prevádzky takýchto subjektov,
- nie sú bližšie kvantifikované jeho aktuálne kapacity a potenciál pre plnenie úloh, tak ako sa priebežne sledujú u vopred stanovených subjektov hospodárskej mobilizácie,

- neznalosť skutočnosti, že subjekt nie je vnútorne stotožnený s rizikom plynúcim z hrozieb, ktorých následkom bola vyhlásená na príslušnom území mimoriadna situácia, a na trhu je etablovaný len v bezpečnostne stabilnej situácii

To na strane samotného subjektu môže byť príčinou zlyhania pretože daný subjekt:

- nemá spracovaný vlastný krízový plán, čo je príčinou, že:
 - v požadovanom čase nemusí disponovať potrebnými ľudskými, materiálovými a energetickými zdrojmi nevyhnutnými pre zabezpečenie prevádzky v zmenených bezpečnostných podmienkach,
 - jeho technické vybavenie, výrobné zariadenia, dopravné prostriedky a infraštruktúra kladú ďalšie požiadavky na orgány krízového riadenia, ktoré zohľadňujú len potreby zmluvne dohodnutých subjektov hospodárskej mobilizácie,
 - nemá pripravené alternatívne riešenia v oblasti energetických zdrojov,
 - nedokáže včas koncipovať požiadavky na zmiernenie uplatnených regulačných nástrojov zo strany krízových štábov, ktoré ho zásadne limitujú pri plnení úloh,
 - jeho aktivity môžu byť limitované činnosťou iných subjektov podieľajúcich sa na likvidácii následkov mimoriadnej udalosti, čo nemohlo byť premietnuté do typových plánov krízového riadenia

Účinné a efektívne plnenie úloh subjektov krízového manažmentu počas mimoriadnej situácie je podmienené schopnosťou týchto orgánov, zapojiť do jej riešenia všetky disponibilné zdroje a kapacity. Nedostatočná informačná databáza o zmenách v akcieschopnosti subjektov, ktoré nie sú subjektmi hospodárskej mobilizácie, môže byť príčinou toho, že napriek písomnému príkazu nebudú sa môcť tieto podniky a inštitúcie naplno podieľať na záchranných a rekonštrukčných prácach v požadovanom rozsahu, pretože z tohto procesu boli vyradené pôsobením konkrétnej hrozby vedúcej k vyhláseniu mimoriadnej situácie, alebo na základe špatných rozhodnutí, tak ako boli uvedené v predchádzajúcej časti.

Rozšírenie údajových dokumentov pre potrebu krízového plánovania o základné informácie o subjektoch, ktoré by mali byť pripravené plniť úlohy na základe písomného príkazu ústredného orgánu, možno v zákone vnímať len ako formálnu snahu s pochybným efektom v realizačnej fáze. Aby sme o ich nasadení pri likvidácii následkov konkrétnej hrozby mohli hovoriť, ako o skutočnej alternatíve musia orgány krízového riadenia na miestnej a regionálnej úrovni disponovať informáciami, ktoré dávajú dostatočné garancie toho, že príslušný subjekt je spôsobilý plniť očakávané úlohy.

Primárne do tejto databázy údajov je nutné doplniť informácie o:

- pre prevádzku subjektu ťažiskovo využívanom energetickom zdroji,
- miere závislosti na externých dodávkach energetických zdrojov,
- jeho lokalizácii vo vzťahu k možnosti jeho deštrukcie jednotlivými hrozbami, ktoré viedli k vyhláseniu mimoriadnej situácie,
- schopnosti zvýšenia produkčných schopností (poskytovania prác a služieb) v kvantite zodpovedajúcej objemu produkcie subjektu hospodárskej mobilizácie, ktorý mal tieto tovary (práce a služby) pôvodne poskytovať,
- rezistencii subjektu v intenciách sofistikovanosti primárnej podnikovej činnosti a náhrady časti zamestnancov miestnou pracovnou silou,

- autonómii podniku v zabezpečení podniku základnými surovinami pre výrobu,
- schopnosti internej dopravy, technických prostriedkov pre zabezpečenie dodávok produkcie na miesto určenia, (v prípade subjektov poskytujúcich služby (ubytovanie, stravovanie a pod.) v prospech zložiek IZS, polície a ozbrojených síl – objem kapacít a primeranosť vybavenia pre daný účel),
- dôležitosti subjektu pre stabilizáciu bezpečnostnej a hospodárskej situácie na postihnutom území z hľadiska jeho ochrany (obranu) a priorit pri obnovení prevádzky hrozbou postihnutých subjektov.

Súhrn, minimálne uvedených informácií, je predpokladom zrealizovania prípadného využitia týchto subjektov orgánmi krízového riadenia na miestnej úrovni bez rizika, že ich začlenenie do krízových plánov bude len proklamatívne bez garancie schopnosti plniť zverené úlohy.

4. FAKTORY PODMIEŇUJÚCE AKCIESCHOPNOSŤ ALTERNATÍVNYCH ZDROJOV POMOCI

Pri výskume orientovanom, okrem iného, aj na schopnosť podnikov a inštitúcií, ktoré nie sú subjektmi hospodárskej mobilizácie, ale z hľadiska lokalizácie, predmetu činnosti a kvantitatívnych parametrov primárnej činnosti sú schopné podieľať sa na riešení krízových situácií nevojnového charakteru, bol skúmaný jeden z najvýznamnejších faktorov vstupujúcich do navrhovanej informačnej databázy a to energetická autonómia, či stupeň závislosti na dodávkach energie z verejných sietí. Faktor, ktorý patrí k najsenzibilnejším oblastiam zasahujúcich do transformačného procesu, a je v značnej miere podmienený podmienkami a procesmi v externom prostredí subjektu.

Výskum bol realizovaný na vzorke 36 podnikateľských subjektov lokalizovaných na severovýchodnom Slovensku, ktoré boli niekoľko rokov opakovane vystavené následkom povodní.

Analýzou odpovedí je možné nielen posúdiť energetickú nezávislosť a tým aj rezistenciu podnikov v podmienkach ohrozenia, s ktorou môžu kalkulovať krízové štáby regiónov ako sekundárnou bázou uspokojovania potrieb obyvateľstva, ale je tiež súčasťou rozhodovacieho procesu podnikateľa pri analýze a perspektívach podnikania v podmienkach núdzového stavu. Seriózne vykonaná analýza tohto typu umožňuje uvedomiť si silné a slabé stránky podniku pre jednotlivé druhy ohrozenia nielen z aspektu potrebných energetických zdrojov a surovín, ale vykonať komplexnú SWOT analýzu, ktorá by mala byť v tejto podobe súčasťou podnikateľského plánu pre podnikanie v extrémnych podmienkach [2].

Vykonaná analýza závislosti na vytypovaných zdrojoch má z hľadiska obsahu výstup v dvoch základných dimenziách. Majitelia a manažment firiem si na jej základe musia určiť záložné, či alternatívne zdroje potrebné pre zabezpečenie prevádzky podniku a orgány krízového riadenia dostávajú v tejto podobe informáciu o dôležitosti týchto zdrojov pre zachovanie produkčných schopností, ktoré zostali na postihnutom teritóriu po vyhlásení núdzového stavu.

Takto vytvorená databáza informácii určuje štátnym a miestnym orgánom krízového riadenia priority pri odstraňovaní následkov hrozby vo vzťahu k rýchlej obnove hospodárskeho života postihnutého regiónu.

Závislosť podnikov z povodňových oblastí východného Slovenska na jednotlivých zdrojoch je znázornená pomocou grafu č.1. Ak skúmame stupeň závislosti na každom zdroji

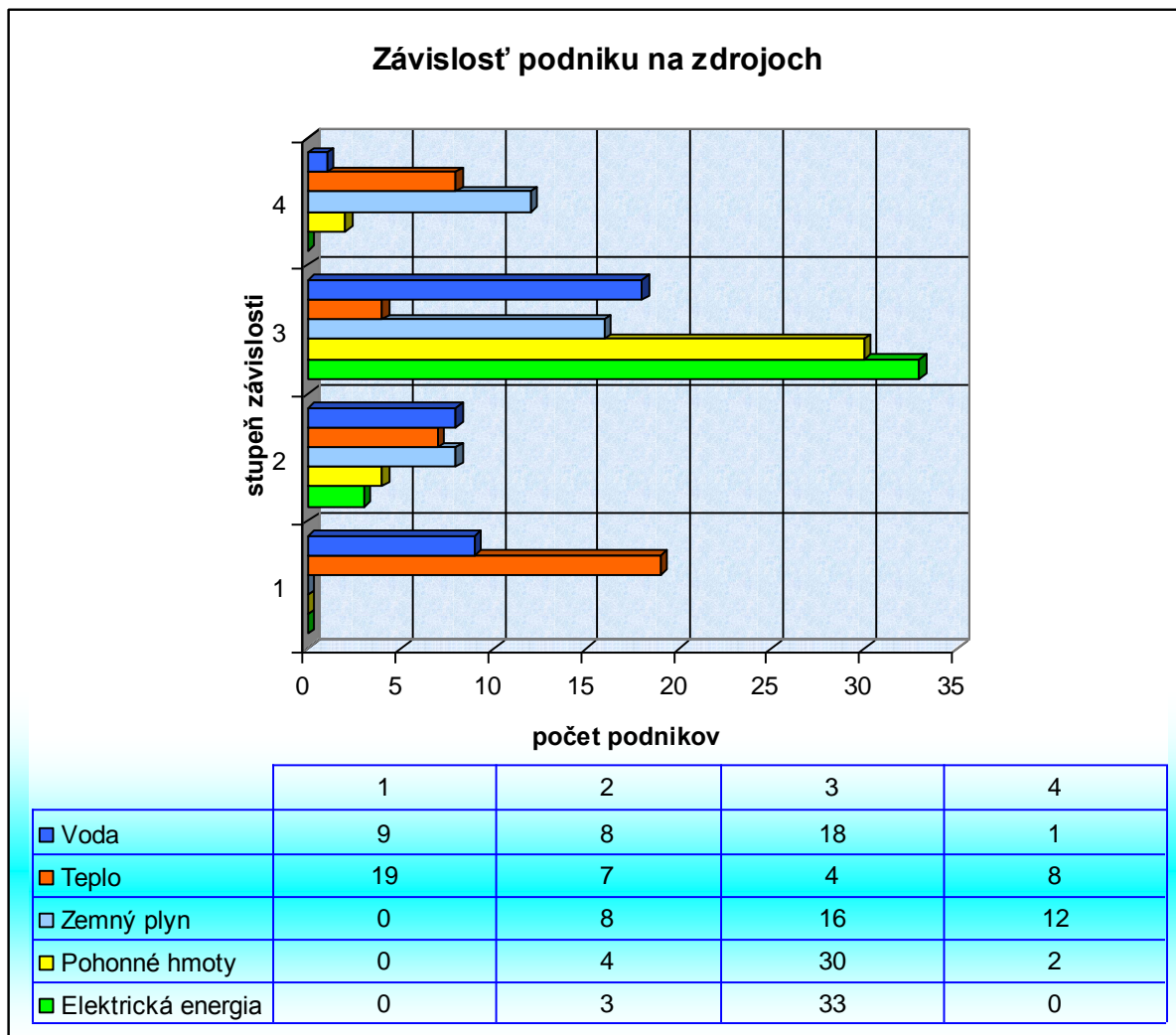
individuálne v rozsahu od 1 do 4, potom pre interpretáciu grafu je nutné doplniť, že numerický rad vyjadruje:

1 – nezávislosť

3- úplnú závislosť

2 - čiastočnú závislosť

4 - podnik predmetný zdroj nevyužíva

Graf 1 Závislosť podnikov na energetických zdrojoch a vode

Predpoklad, že bez pohonných hmôt dnes nie je prevádzkyschopný žiadny podnikateľský subjekt bez rozdielu kvality podnikateľského prostredia sa nepotvrdil v plnom rozsahu, 4 podnikatelia uviedli len čiastočnú závislosť a 2 subjekty z príslušnej vzorky 36 firiem, ktoré vrátili vyplnený dotazník sú dokonca nezávislé na pohonných hmotách.

Závislosť na dodávkach elektrickej energie rovnako nie je u všetkých respondentov 100% - ná, pretože 3 subjekty označili eventualitu čiastočnej závislosti, čo znamená, že v prípade potreby si dokážu vyrobiť určitý objem spotreby elektrickej energie z vlastných zdrojov.

Závislosť na dodávkach tepla je prekvapivo nízka, až 19 podnikov je nezávislých a 8 z 36 respondentov teplo na zachovanie prevádzky podniku nevyužíva.

Potreba vody pre zachovanie prevádzky firmy nevyznieva pre región až tak priaznivo, pretože nezávislých na jej dodávkach je len 9 z 36 podnikov, ale ak zohľadníme čiastočnú závislosť na tomto zdroji, ktorú označilo 8 respondentov znamená to, že takmer 50% firiem si dokáže uchovať produkčné, či iné schopnosti pri jej úplnom resp. čiastočnom nedostatku[3].

ZÁVER

Tieto informácie vytvárajú predpoklad pre podstatne rozsiahlejší výstup, ako umožňuje problematika a rozsah tohto článku napr. v podobe modelu identifikácie a analýzy sekundárnych zdrojov regiónu pri odstraňovaní následkov ohrozenia, čo je priestor pokračovania tejto témy v budúcnosti, tak ako si túto potrebu postupne uvedomujú aj zodpovední za plánovanie v odbore krízového manažmentu. Bližším skúmaním daného problému napr. v kontexte s odpoveďami na otázku dotazníka, ktorá bola zameraná na odvetvie podnikania môžeme interpretovať a porovnávať širokú škálu vzájomných vzťahov napr. závislosť na zdrojoch jednotlivých výrobných a obchodných podnikov príslušného regiónu, časovú rezistenciu týchto podnikov pri výpadkoch zdrojov a surovín, profesijnú štruktúru firiem v regióne počas núdzového stavu a tým aj portfólio tovarov, prác a služieb, ktoré nie je nutné „importovať“ do postihnutej oblasti. To vytvorí priestor pre využitie dopravnej infraštruktúry pre zásobovanie skutočne nevyhnutnými komoditami a na presuny zdravotníckej a záchranej techniky. Nutnosť ďalšieho, obsahovo širšieho skúmania uvedenej problematiky je nutnosťou, ktorá vyplýva z nutnosti komplexného poznania kapacít a potenciálu národného hospodárstva a jeho mikroekonomických subjektov a vzťahov na miestnej úrovni, aby orgány krízového riadenia dokázali včas, a hlavne efektívne, čeliť krízovým situáciám nevojnového charakteru a ich dopadom na postihnutom území.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

1. *Vyhláška Ministerstva hospodárstva Slovenskej republiky č. 86/2010 Z.z. z 25. februára 2010, ktorou sa vykonávajú niektoré ustanovenia zákona č. 414/2002 Z. z. o hospodárskej mobilizácii a o zmene zákona Národnej rady Slovenskej republiky č. 274/1993 Z. z. o vymedzení pôsobnosti orgánov vo veciach ochrany spotrebiteľa v znení neskorších predpisov v znení neskorších predpisov*
2. ŽÁK, Miroslav; RAČKO, Ján. *Podpora rozhodovania v krízovom manažmente* In: *Využitie kvantitatívnych metód vo vedecko-výskumnej činnosti a v praxi VIII*[elektronický zdroj] : zborník zo seminára : 26. až 28. september 2007 Čimhová. - Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2007. - ISBN 978-80-225-2409-4. - 9 s.
3. MORONG, Stanislav. *Hranice podnikateľskej aktivity v oblasti cenového rozhodovania v situáciách všeobecného ohrozenia* : dizertačná práca. Bratislava: Ekonomická univerzita, 2009. 205 s.

Ing. Stanislav MORONG, PhD.
Akadémia ozbrojených síl M. R. Štefánika
Demänová 393, 031 06 Liptovský Mikuláš 6
Stanislav.Morong@aos.sk

PhDr. Jaroslav NEKORANEC, PhD.
Akadémia ozbrojených síl M. R. Štefánika
Demänová 393, 031 06 Liptovský Mikuláš 6
Jaroslav.Nekoranec@aos.sk

ANALÝZA SYSTÉMU KRÍZOVÉHO MANAŽMENTU EURÓPSKEJ ÚNIE

René NAĎ, Vojtech JURČÁK

ABSTRACT

The crisis management operations are an important and effective instrument of the Common Security and Defence Policy to crisis situation solution to the EU area and out-of the EU area. The operations are accomplished in accordance with the basic objective of the EU - preservation of peace and security in the EU and in the world. The article analyzed the process of the EU crisis management planning. The phases of this process certain specific activities of civilian and military structures of the EU. Accomplishment of these particular phases are the documents for the preparation of the EU operation, identification necessary resources and capabilities, force generation process, start of operation, changing the concept of operation and end of operation.

Keywords:

European External Action Service, Advance Planning, Generic Planning, Contingency Planning, Concept of Operations, Statement of Requirements, Force Generation Conference, Rules of Engagement.

ÚVOD

Operácie krízového manažmentu predstavujú veľmi dôležitý a efektívny nástroj Spoločnej bezpečnostnej a obrannej politiky (SBOP) na riešenie krízových situácií v záujmovej oblasti Európskej únie (ďalej len „EÚ“). Na rozdiel od iných oblastí, ako napr. obchod, poľnohospodárstvo, alebo konkurencieschopnosť, rozhodovací proces v oblasti SBOP je plynulejší a obsahuje menej formálnych krokov. Všetky formálne rozhodnutia na úrovni EÚ sa uskutočňujú v orgánoch, v ktorých sú zastúpené všetky členské krajiny, všetky rozhodnutia sú prijímané konsenzuálne.

Rovnako, ako akýkoľvek politický proces, aj rozhodnutie EÚ o začatí operácie zriedkakedy sleduje jasný a priamy vzorový príklad. Samotný rámec výslednej operácie vyplýva zo súhrnu viacerých faktorov. Každá diskusia podlieha politickému zváženiu špecifik individuálnej operácie a vzájomných vzťahov v príslušnom geografickom priestore. Ďalším dôležitým faktorom sú záujmy jednotlivých členských krajín zo širšieho strategického hľadiska, ako aj ich kapacity na poskytnutie personálu, vybavenia a finančných zdrojov pre prípadnú operáciu.

Plánovanie operácie (a najmä vojenské plánovanie) je stály proces, ktorý si vyžaduje brať do úvahy všetky relevantné faktory, podmieňujúce úspešné splnenie požadovanej úlohy. Tieto faktory na politicko-vojenskej úrovni zahŕňajú analýzu dopadov operácie na politické ciele, požadovaný konečný stav (*end state*), obmedzenia z hľadiska vhodnosti operácie a dostupných zdrojov a analýzu požiadaviek na potrebné spôsobilosti.

Samotné vojenské plánovanie sa uskutočňuje postupne na 4 úrovniach [3]:

- Politická a strategická úroveň (inštitúcie EÚ);
- Vojenská strategická úroveň (úroveň operačného veliteľstva – OHQ);
- Operačná úroveň (úroveň veliteľstva síl – FHQ);
- Taktická úroveň (úroveň veliteľstiev prvkov /súčasťí/ a nižšie...).

V našom príspevku budeme z dôvodu komplexnosti prehľadu procesu plánovania v rámci krízového manažmentu EÚ riešiť jeho priebeh v šiestich fázach [1]:

1. fáza – rutinná;
2. fáza – vývoj krízy, vypracovanie návrhu Konceptie krízového manažmentu (*Crisis Management Concept - CMC*);
3. fáza – schválenie CMC, vypracovanie variantov reakcie na krízu;
4. fáza – rozhodnutie o akcii EÚ na krízu, vypracovanie plánovacích dokumentov;
5. fáza – implementácia;
6. fáza – zmena konceptu operácií, prípadné ukončenie operácie.

1 MONITOROVANIE A PRIEBEŽNÉ VYHODNOCOVANIE SITUÁCIE

Svojím obsahom sa jedná o **rutinnú fázu** krízového manažmentu. Jednotlivé členské krajiny, Rada Európskej únie (Rada EÚ) a Európska služba pre vonkajšiu činnosť (*EEAS – European External Action Service*) na regulárnej báze monitorujú a súčasne vyhodnocujú situáciu v záujmových a krízových oblastiach z hľadiska jej dopadov na Spoločnú zahraničnú a bezpečnostnú politiku (ďalej len „SZBP“) EÚ.

Výmena získaných informácií prebieha v rámci Rady, hlavne na úrovni Politicko-bezpečnostného výboru (*PCS – Politico-Security Committee*), ako aj jemu podriadených pracovných skupín a podvýborov s rôznym tematickým zameraním.

Vojenské konzultácie k problematickým oblastiam a otázkam prebiehajú na úrovni Vojenského výboru Európskej únie (*EUMC – European Union Military Committee*). Ten zároveň poskytuje priestor pre vojenské konzultácie a spoluprácu členských krajín v oblastiach prevencie konfliktov. Na základe informácií poskytovaných členskými krajinami a Vojenským štáбом Európskej únie (*EUMS – European Union Military Staff*), EUMC vyhodnocuje riziká potenciálnych kríz, a zároveň poskytuje poradenstvo cestou vojenských hodnotení a odporúčaní pre PSC. Analogicky, odporúčania a poradenstvo v civilných záležitostiach poskytuje pre PSC a iné relevantné orgány Rady EÚ Výbor pre civilné aspekty krízového manažmentu (*CIVILIAN COMmtee - CIVCOM*).

Zároveň tam, kde je to možné, EÚ spolupracuje a konzultuje svoje aktivity s NATO v rámci dohody o konzultáciách, ako aj s členskými krajinami NATO, ktoré sú zároveň kandidátskymi krajinami na vstup do EÚ v rámci fór na rôznych úrovniach – politických aj vojenských.¹ Samozrejmosťou je zabezpečenie kontaktov a spolupráca aj s inými partnermi a medzinárodnými organizáciami napr. OSN, Africká únia, Liga arabských štátov a pod., z krajín možno menovať USA, Ruskú federáciu a ďalšie.

Počas rutinnej fázy je prirodzené aj výhľadové plánovanie (*Advance Planning*), obsahujúce jednak vojenské, ale aj civilné aspekty krízového manažmentu. Uvedené aktivity vykonáva na vojenskej úrovni EUMS, na civilnej úrovni sa nimi zaoberá Centrum pre plánovanie

¹ V rámci spolupráce EÚ-NATO možno ako príklad spomenúť spoločné rokovania PSC-NAC, EUMC – NATO MC, EU-NATO Capability Group.

a vedenie civilných misií (*Civilian Planning and Conduct Capability - CPCC*). Obidva aspekty, civilný aj vojenský, zastrešuje, koordinuje a dáva do vzájomného súladu Riaditeľstvo krízového manažmentu a plánovania (*Crisis Management and Planning Directorate - CMPD*).

Výhľadové plánovanie sa vykonáva za účelom prípravy reakcie EÚ na rôzne potenciálne krízové situácie. Možno ho rozdeliť do 2 základných kategórií [3]:

- a) Všeobecné plánovanie (*Generic Planning*) zahŕňa spracovanie základných plánovacích dokumentov pre prípadné operácie, pri ktorých nie sú známe ešte všetky potrebné vstupné údaje. Výsledkom tohto plánovania je vygenerovanie všeobecných požiadaviek na požadované spôsobilosti.
- b) Plánovanie pre nepredvídané udalosti (*Contingency Planning*) zahŕňa spracovanie detailných plánovacích dokumentov pre prípadné operácie, kde faktory vplývajúce na plánovanie boli jednoznačne identifikované. Tieto dokumenty obsahujú indikáciu potrebných zdrojov a možnosti nasadenia. Zároveň môžu tvoriť východisko pre ďalšie plánovanie.

1.1 POLITICKÉ ROKOVANIA V PREDPRÍPRAVNEJ FÁZE OPERÁCIE – INICIATÍVY K SPUSTENIU OPERÁCIE

Všetky členské krajiny, ako aj Európska komisia (ďalej len „Komisia“), majú právo formálne navrhnúť akúkoľvek politickú iniciatívu v oblasti SZBP. Avšak iniciatívy samotných členských krajín sú neformálne prediskutované medzi rovnako zmýšľajúcimi krajinami, prípadne na Európskej službe pre vonkajšiu činnosť (*European External Action Service - EEAS*) predtým, než sú navrhnuté všetkým 27 členským krajinám. (V tejto oblasti sú niektoré členské krajiny /napr. Francúzsko, alebo Veľká Británia/ aktívnejšie, ako ostatné.) Tieto návrhy sú podávané výlučne na politickej úrovni, aj keď v rámci neformálnych rokovaní sa pôda pre prípadné aktivity môže pripravovať aj na úrovni vojenskej.

Niekedy sú iniciátorom diskusie o prípadnej novej operácii Vysoká predstaviteľka EÚ pre zahraničné veci a bezpečnostnú politiku (ďalej len „vysoký predstaviteľ EÚ“) so svojou EEAS. V iných prípadoch majú iniciatívy svoj pôvod mimo EÚ, napr. v OSN alebo iných medzinárodných organizáciách, vystupujúcich ako sprostredkovatelia v rámci mierových procesov, požadujúcich tretiu stranu ako pozorovateľa pri riešení konfliktu.

Keď začne myšlienka novej operácie rezonovať medzi členskými krajinami, dostáva sa na zreteľ otázka **politickej vhodnosti** operácie. V rámci nej sa snažia členské krajiny odpovedať na nasledovné otázky:

- Je vôbec nejaká šanca, aby ostatné členské krajiny politicky súhlasili s danou operáciou?
- Nebudú zo strany iných (neeurópskych) strán, vrátane štátov v prípadnom priestore operácie, ako aj iných kľúčových krajín v oblasti bezpečnostnej politiky vznesené vážne námietky pre operáciu?
- Ako navrhovanú operáciu začleniť do rámca úsilia medzinárodného úsilia o zlepšenie situácie v krízovej oblasti?
- Je pravdepodobné, že Bezpečnostná rada OSN schváli rezolúciu obsahujúcu mandát pre prípadnú realizáciu operácie?

Ak sa zdá, že sú politické otázky ohľadne operácie príliš sporné a problematické, pravdepodobne bude záujem na diskusii veľmi malý a návrh sa ďalej neposunie. Ďalšia oblasť,

ktorá sa zvažuje, a ktorá nemusí byť práve evidentná je, či operácia je strategicky potrebná pre EÚ.

Tretia oblasť počiatočných úvah sa zameriava na otázku, či je operácia možná z pohľadu dostupných kapacít a opätovne vyvoláva niekoľko ďalších otázok, napr.:

- Majú členské krajiny kapacity a vôľu poskytnúť adekvátne veľký príspevok do operácie?
- Bude možné identifikovať dostupné Operačné veliteľstvo (OHQ) pre operáciu?

2 PRÍPRAVA OPERÁCIE – KONCEPCIA KRÍZOVÉHO MANAŽMENTU

Ak úvahy vedú k neurčitej možnosti pokračovania a detailnejšieho preverenia podmienok operácie, začína sa proces zhromažďovania informácií. V prípade upriamania pozornosti PSC na **vznikajúcu krízu (počiatok 2. fázy)**, zintenzívni sa potreba po konkrétnych informáciách v súvislosti s krízovou oblasťou. V prípade potreby získať špecifické informácie nedostupné z vlastných zdrojov, môže napríklad PSC požiadať o poskytnutie dodatočných informácií aj iné subjekty, napr. SITCEN, Komisiu, EEAS, Satelitné centrum EÚ (SATCEN), členské krajiny, zvláštneho vyslanca pre danú oblasť (ak existuje), prípadne iné organizácie ako NATO, OSN, OBSE apod. V tejto fáze môže byť navrhovaná operácia stiahnutá z rokovaní z dôvodov, že by jej realizácia nebola uskutočniteľná.

V tejto časti vysoký predstaviteľ EÚ zdefiniuje návrh zásad ďalšieho postupu EÚ na krízovú situáciu. Zároveň informuje o svojich názoroch a postojoch PSC. Rovnako aj Komisia informuje PSC o prijatých alebo zamýšľaných opatreniach. Súčasne sa zintenzívňujú kontakty medzi EÚ a NATO na všetkých úrovniach (vrátane ministerskej). V záujme transparentnosti si obe organizácie navzájom vymieňajú svoje vlastné hodnotenia vývoja situácie v krízovej oblasti. V prípade potreby môže Rada zorganizovať stretnutia aj s inými relevantnými aktérmi (organizáciami) a potenciálnymi partnermi.

Ak sa po všetkých konzultáciách (interných aj externých) dosiahne v rámci PSC zhoda ohľadne vhodnosti a realizovateľnosti prípadnej operácie, spúšťa sa plánovací proces vo viacerých inštitúciách EÚ (niekedy aj simultánne).

Prvým formálnym dokumentom, o ktorom sa zvykne diskutovať, je **Koncept krízového manažmentu** (CMC). Tento dokument popisuje všeobecné politické hodnotenie situácie, celkové ciele operácie, jeden alebo viac navrhovaných možných opatrení. Ešte pred jeho vypracovaním môže vysoký predstaviteľ EÚ vyslať do krízovej oblasti skupinu vojenských a civilných expertov z dôvodu zabezpečenia aktuálnych relevantných informácií.

Následne musia byť v rámci CMC, na základe zistení expertnej skupiny, v relatívne krátkom časovom období, vyriešené otázky politicko-vojenských cieľov operácie (ak bude zahŕňať aj vojenskú časť), požadovaný konečný stav a spôsob jeho dosiahnutia, limitácie, časový plán požadovaných cieľov a pod. a/alebo policajné a prípadné ďalšie ciele civilnej alebo civilno-vojenskej operácie. Realizovateľné vojenské strategické možnosti s dôrazom na politicko-vojenské ciele a vyhodnotenie analýz z vojenského hľadiska sú vykonávané EUMS (v súlade s pokynmi EUMC), civilné ekvivalenty týchto činností vykonáva CPCC (v súlade s pokynmi od CIVCOM). Do oboch línií vstupuje CMPD ako hlavný koordinátor civilno-vojenských aspektov. Uvedené organizačné súčasti EEAS pri vypracovaní návrhov postupujú v súlade s usmernením členských krajín (PSC alebo vyššie úrovne Rady).

V prípade vojenskej operácie kľúčovou otázkou, ktorá musí byť zodpovedaná v ranej fáze, je umiestnenie (určenie) OHQ. Keďže EÚ má veľmi limitované možnosti pri plánovaní a vedení operácie, nakoľko nedisponuje stálym operačným veliteľstvom pre svoje operácie, je

riešením buď doplnenie niektorého z 5 národných veliteľstiev na nadnárodné², alebo využitie kapacít NATO³, prípadne využitie operačného centra EUMS. Rozhodnutie o umiestnení OHQ sa uskutočňuje na rokovaní Rady na základe odporúčania EUMC, ktorý umiestnenie posudzuje z vojensko-odborného hľadiska.

Vytvorenie stáleho operačného veliteľstva EÚ je v súčasnosti vnímané skôr rozporuplne, najmä z obáv ohľadne jeho nožnej duplicity s NATO a ďalšej finančnej záťaže pre členské krajiny. Súčasťou diskusií je návrh na spoločnú civilno-vojenskú štruktúru s cieľom vytvoriť pružné veliace štruktúry plánovania a velenia, so schopnosťou okamžitej reakcie. Zároveň by to zdôrazňovalo rozmer komplexného prístupu k vojensko-civilným spôsobilostiam v rámci EÚ. Navyše je v operačnej praxi zreteľný trend poklesu záujmu o využitie NATO SHAPE pre operácie EÚ, aj napriek pozitívnemu hodnoteniu využitia mechanizmu BERLIN PLUS v rámci operácie ALTHEA.

Po rozhodnutí o polohe OHQ sú na základe odporúčaní EUMC k vojenským otázkam operácie, Politicko-vojenskej skupiny (*Politico-military Comitee - PMG*) k politicko-vojenským a politicko-bezpečnostným otázkam a/alebo CIVCOM k civilnými aspektom, prerokované výstupné návrhy v PSC. Na základe poskytnutých informácií a odporúčaní vykoná PSC politické vyhodnotenie berúc do úvahy súhrn aplikovateľných opatrení, schváli CMC na svojej úrovni a postúpi ho na rozhodnutie FAC. (Často sa stáva, že dokumenty nie sú prijaté na prvýkrát, tak môžu byť niekoľkokrát dané na dopracovanie). Keď sa dosiahne dohoda na pôde PSC, schváli sa CMC bez ďalšieho doplňovania zvyčajne na úrovni FAC (*Foreign Affairs Council*).

3 IDENTIFIKOVANIE POTREBNÝCH ZDROJOV A SPÔSOBILOSTÍ

Na základe **schváleného CMC (3. fáza)**, požiada PSC EUMC o spracovanie dokumentu Vojenské strategické možnosti (*Military Strategic Options – MSOs*). Uvedený dokument reálne vypracúva EUMS podľa pokynov EUMC. Dokument vo svojom obsahu popisuje potrebné vojenské akcie určené pre dosiahnutie cieľov EÚ, tak ako sú definované v CMC. Zároveň by mal obsahovať hodnotenie realizovateľnosti a rizík operácie, návrh štruktúry velenia a indikovanie potrebných spôsobilostí síl. PSC zároveň koordinuje informačnú stratégiu a na základe odporúčaní EUMC môže vybrať a schváliť prípadného operačného veliteľa (*Operation Commander - OpCdr*).

V tejto fáze procesu sa zároveň neformálne odhaduje potrebný rozsah vojenských síl a/alebo civilných osôb pre uskutočnenie operácie. Okrem toho sa zvažuje rovnako náročná otázka – otázka financovania operácie. Civilné operácie sú za normálnych okolností financované z rozpočtu SZBP. Avšak, tieto zdroje často náklady na operáciu nepokrývajú, preto sa hľadajú možnosti financovania civilných operácií aj z iných zdrojov, napr. príspevok zo svojich fondov môže Komisia.

Vojenské operácie sú financované mimo rozpočtu SZBP. Tieto financie jednak pochádzajú priamo od členských krajín, ktoré v rámci operácie poskytujú svoje jednotky, personál a zariadenia a časť je financovaná spoločne na základe finančného mechanizmu ATHENA, v rámci ktorého je podiel krajín určovaný na základe výšky ich HDP. V roku 2010 bol podiel príspevku SR do mechanizmu ATHENA 0,597129% zo sumy určenej na operácie EÚ, v roku 2011 je podiel príspevku 0,559578%.

² Francúzsko – Mont Valerien, Nemecko – Ulm, Veľká Británia – Northwood, Taliansko – Rím, Grécko – Larissa

³ Mechanizmus BERLIN PLUS

Počas celého procesu prípravy operácie zároveň prebiehajú rozhovory aj s ďalšími zainteresovanými organizáciami. Ak je operácia realizovaná použitím mechanizmu Berlin Plus, detaily použitia prostriedkov a štruktúr NATO sú konzultované na formálnej aj neformálnej úrovni na úrovni PSC a NAC (*North Atlantic Council – Severoatlantická rada*). Samozrejmosťou sú konzultácie s OSN, nakoľko vojenská operácia musí byť vždy v súlade s rezolúciou Bezpečnostnej rady. V počiatočnej fáze môžu byť špecifické záležitosti, z dôvodu vytvorenia formálneho rámca a zabezpečenia eventuálnej spolupráce konzultované aj s rôznymi regionálnymi organizáciami, v závislosti na geografickej polohe plánovanej operácie (napr. OBSE, Africkou úniou, Ligou arabských štátov a pod).

4 PLÁNOVANIE OPERÁCIE – FORMÁLNE ROZHODNUTIE O VYKONANÍ OPERÁCIE

V okamihu, keď je dosiahnutá dohoda v rámci členských krajín pri identifikácii dostatočných zdrojov pre vykonanie operácie, a získanie mandátu BR OSN, Rada formálne rozhodne o prijatí opatrení cestou tzv. „**Rozhodnutia Rady**“ o vykonaní operácie (počiatok 4. fázy), ktoré je jedným z formálnych rozhodovacích dokumentov dostupných v otázkach SZBP. Rozhodnutie Rady musí byť jednomyselné. Tým je operácii položený právny základ.

Obsah Rozhodnutia Rady sa môže líšiť v závislosti na type operácie, ale predovšetkým musí obsahovať politický kontext a dôvody vykonania operácie, dátum začiatku operácie (alebo indikovanie samostatného rozhodnutia o dátume realizácie), ciele operácie, právny základ (vrátane medzinárodného práva a rezolúcie BR OSN), štruktúru velenia, prípadne úlohu pre PSC na vytvorenie Výboru prispievateľov (*Committee of Contributors - CoC*). Rozhodnutie Rady tiež obsahuje podrobnosti financovania vrátane referenčnej sumy a možnej indikácie, ktoré náklady budú spoločné pre všetky krajiny EÚ. Ďalej môže obsahovať formálne ustanovenie veliteľa operácie, dislokáciu operačného veliteľstva a veliteľa síl, prípadne vedúceho misie (v prípade civilnej operácie).

Plánovacie dokumenty

Keď je prijaté formálne rozhodnutie Rady o vykonaní operácie, nastáva fáza prípravy niekoľkých súvisiacich právnych, politických a strategických dokumentov. Na základe žiadosti PSC, spracuje EUMS návrh **Prvotnej vojenskej direktívy** (*Initiating Military Directive - IMD*), ktorá by mala poskytovať jasný popis politických/vojenských cieľov EÚ, ako aj predpokladané vojenské aktivity pre dosiahnutie týchto cieľov. Smernica zároveň vytvára rámec potrebný pre operačného veliteľa na spracovanie návrhov plánovacích dokumentov.

Medzi tieto dokumenty patria:

- a) **Koncept operácií** (*Concept of Operations - CONOPS*), vyjadrujúca vojenské ciele operácie a usmernenie pre použitie sily;
- b) **Požiadavka na sily a spôsobilosti** (*Statement of Requirements - SoR*) spresňujúci rozsah síl a spôsobilostí potrebných pre vedenie operácie.

Uvedené dokumenty sú v prípade vojenskej operácie spracovávané operačným veliteľom, prejednávané v rámci EUMC a schvaľované na úrovni PSC. Analogicky, pre civilné operácie spracúva predmetné dokumenty EEAS, ktoré sú cestou CIVCOM predkladané na schválenie v PSC.

V prípade, že dokumenty sú v PSC odsúhlasené, posúvajú sa k formálnemu schváleniu Rade. V opačnom prípade sú vrátené späť spracovateľom k dopracovaniu, doplneniu, alebo prepracovaniu sporných častí.

Proces generovania síl

V tejto fáze môže byť spustený aj proces generovania síl, zverejnením Výzvy na príspevky (*Call for contribution*), a zároveň vyzvaním členských krajín, ako aj iných možných prispievateľov na účasť na Konferencii ku generovaniu síl (*Force Generation Conference*). V prípade vojenskej operácie sú za tento proces spoločne zodpovední operačný veliteľ a EUMS, v prípade civilnej operácie sú to vedúci misie a relevantné súčasti EEAS. V rámci Konferencie ku generovaniu síl štáty, ktoré sa plánujú zúčastniť operácie oznámia svoju možnú účasť deklarováním prípadných spôsobilostí pre operáciu. Účasť na operácii je pre členské krajiny vždy dobrovoľná a vždy závisí len na ich vlastnom národnom rozhodnutí.

Práve v rámci procesu generovania síl sa najvýraznejšie preukáže dostatok (prípadne nedostatok) politickej vôle členských krajín disponujúcich dostupnými jednotkami, deklarovať tieto jednotky pre nasadenie v operácii.

V tomto čase je už aktivované OHQ, ktorého hlavnou úlohou je v tejto fáze podpora OpCdr pri nasledovnom spracovaní plánovacích dokumentov. Posty v OHQ sú obsadzované príslušníkmi ozbrojených síl členských krajín na základe „bidovaných“ (pridelených) pozícií v tzv. *databáze primary augmenties* obsahujúcej priradenie konkrétnej pozície konkrétnemu štátu (obsahuje dokonca meno konkrétneho príslušníka ozbrojených síl deklarovaného pre túto pozíciu).

4.1 UKONČENIE FÁZY PLÁNOVANIA A ZAČATIE OPERÁCIE

V tejto časti plánovania EEAS pripraví návrh *Dohody o štatúte síl (Status of Forces Agreement - SOFA)*, ktorý je cestou PSC predložený na schválenie Rade. K návrhu v rámci svojich odporúčaní sa vyjadrujú aj EUMC (vojenské aspekty) a CIVCOM (civilné aspekty).

Pred samotným začiatkom operácie spracuje operačný veliteľ/vedúci misie (v závislosti na druhu operácie) **Plán operácie (Operation Plan - OPLAN)**, ktorý rozpracúva postup operácie naznačený v rámci CONOPS, vrátane potrebných síl, podporných prvkov, logistického a zdravotného zabezpečenia, transportných kapacít a v neposlednej rade aj **Pravidlá použitia sily príslušníkmi operácie (Rules of Engagement - RoE)**. OPLAN sa následne prerokuje v rámci EUMC/CIVCOM, následne sa predkladá na schválenie PSC a ďalej na formálne schválenie Rade.

V súlade so závermi Konferencie ku generovaniu síl sa vytvorí orgán - Výbor prispievateľov, ktorého úlohou je poskytnutie usmernenia v rámci ostávajúcej časti prípravy operácie (je to obvyčajne pred konečným schválením OPLAN-u). Výbor sa stáva hlavným fórom prispievajúcich štátov pre diskusiu použitia ich síl v rámci operácie. Členmi výboru môžu byť aj štáty mimo EU, ak prispievajú do operácie významnou mierou.

Keď sú OPLAN a ďalšie príslušné dokumenty spracované, a operačný veliteľ/riadiaci misie prejaví spokojnosť s mierou príspevkov deklarovaných pre operáciu, môže sa spustiť samotná operácia. Toto rozhodnutie sa uskutočňuje, najmä v prípade vojenskej operácie, formálnym rozhodnutím Rady.

5 IMPLEMENTÁCIA ROZHODNUTIA RADY (5. FÁZA)

V rámci tejto fázy vykonáva PSC, na základe splnomocnenia Rady, politickú kontrolu a strategické riadenie operácie. Zároveň sú EEAS spoločne s Predsedníctvom EÚ zodpovední za celkovú implementáciu Rozhodnutia rady. Vysoký predstaviteľ prevezme zverené implementačné opatrenia a informuje PSC o aktivitách s nimi spojených. Rovnako je PSC informo-

vaný o príslušných prijatých alebo predpokladaných opatreniach aj z úrovne Komisie, a navyše v súvislosti s národnými opatreniami aj od členských krajín.

Predseda EUMC zastupuje EUMC na rokovaní Rady a PSC a je hlavnou kontaktnou osobou pre operačného veliteľa. EUMC (s podporou EUMS) súčasne monitoruje priebeh vojenských operácií a informuje o nich PSC. Zároveň v súčinnosti s operačným veliteľom poskytuje PSC aj pravidelné hodnotenie aktuálnej situácie v podobe pravidelných, väčšinou 6-mesačných, hodnotiacich správ. Za samotné vedenie vojenskej operácie je zodpovedný operačný veliteľ.

Obdobným spôsobom poskytuje informácie, hodnotenia a odporúčania pre PSC v súvislosti s civilnými stránkami operácie aj CIVCOM. Počas obdobia vedenia operácie sa pravidelne stretáva aj Výbor prispievateľov. V rámci svojich zasadnutí sa zaoberá problémami realizácie operačných aktivít (civilných, či vojenských - podľa povahy operácie), ktoré nie sú v kompetencii operačného veliteľa/vedúceho misie. Samozrejmosťou je pokračovanie pravidelných konzultácií so zainteresovanými organizáciami a partnermi.

ZÁVER

Ak v priebehu operácie nadobudne PSC presvedčenie, že operácia neplní stanovené úlohy smerujúce k požadovanému konečnému stavu, môže nariadiť operačnému veliteľovi **revíziu CONOPS**, vrátane **prípadného ukončenia** niektorých (ale aj všetkých) **súčastí operácie (6. fáza)**. Revízia CONOPS môže vyvolať aj proces prehodnotenia a prepracovania vlastného CMC. V rámci tohto procesu Vysoký predstaviteľ EÚ informuje PSC o súbore opatrení zameraných na zmenu CONOPS. Následne Komisia poskytne v rámci jej kompetencií PSC analýzu, ako aj možnosti pre prípadné ďalšie aktivity v jej zodpovednosti a súčasne priebežne informuje PSC o podrobnostiach plánov na opatrenia EÚ. EUMC a CIVCOM informujú PSC o vojenských a civilných aspektoch pokračovania, zmeny charakteru, eventuálne ukončenia vybraných súčastí. Zároveň v tejto fáze Výbor prispievateľov vyjadruje svoje odporúčania na také prípadné úpravy OPLAN, ktoré by mohli znamenať zmenu situácie jednotiek. Ak sa operácia uskutočňuje v rámci mechanizmu BERLIN PLUS, potom PSC informuje o mozgnej (pripravovanej) revízii CONOPS a od neho odvodených dokumentov aj NAC.

Ako vyplýva z predchádzajúceho textu, súčasťou rokovaní o revízii CONOPS je aj analýza, či predmetná operácia už nedosiahla svoj požadovaný konečný stav. V prípade, že operácia dosiahla konečný stav tak ako je definovaný v CMC, a v dokumentov z neho vychádzajúcich, operačný veliteľ/vedúci misie o tejto skutočnosti informuje EUMC/CIVCOM. Výbor následne túto skutočnosť oznámi PSC cestou schváleného odporúčania spolu s návrhom na ukončenie operácie. V prípade, že PSC sa s týmto návrhom stotožní a odsúhlasí ho, postúpi návrh Rade. Rada následne, po prerokovaní všetkých okolností spojených s dosiahnutím konečného stavu, formálne rozhodne cestou „**Rozhodnutia Rady**“ o **ukončení operácie**. O tomto rozhodnutí sú prirodzene informovaní všetky partnerské krajiny a zainteresované organizácie.

V priebehu operácie sú všetky poznatky, hlásenia a skúsenosti z jednotlivých aktivít (*Lessons Observed*) pravidelne odosielané cestou utajovanej dátovej siete do centra ich zberu, pre ich neskoršiu analýzu. Tieto informácie sú v prípade vojenskej operácie zhromažďované EUMS, v prípade civilnej misie informácie zhromažďuje CPCC.

Po ukončení operácie PSC požiada EUMC a/alebo CIVCOM o vyhodnotenie získaných poznatkov a skúseností v ich pôsobnosti. PSC môže zároveň požiadať o zaslanie poznatkov v rámci ich pôsobnosti aj Komisiu a Výbor prispievateľov. Na základe získaných informácií spracuje PSC v rámci svojej pôsobnosti celkové hodnotenie priebehu operácie a získaných

skúseností (*Lessons Identified*). Následne, na základe analyzovaných získaných skúseností (*Lessons Learned*) sa postupne vypracujú osvedčené postupy (*Best practices*) pre efektívnejšie riešenie podobných/identických situácií v ďalšej prípadnej operácii.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

1. JURČÁK, V. a kol.: *Organizácie medzinárodného krízového manažmentu*. Akadémia ozbrojených síl generála M.R. Štefánika. Liptovský Mikuláš, 2009. 235 s. ISBN 978-80-8040-387-4.
2. BJÖRKDAHL A., STRÖMVIK M.: *EU Crisis Management Operations: ESDP Bodies and Decision-Making Procedures*. Danish Institute for International Studies. DIIS Report 2008:8. 42 s. Copenhagen, 2008. ISBN 978-87-7605-262-1.
3. SIMÓN L. *Command and control? Planning for EU military operations*. European Union Institute for Security Studies. Occasional Paper, °81. Paris, 2010. ISBN 978-92-9198-161-8.
4. NIŽŇANSKÝ J. a kol.: *Vojenský terminologický slovník Ozbrojených síl Slovenskej republiky*. Generálny štáb OS SR. Bratislava, 2008.
5. Dostupné na internete: <http://www.eas.europa.eu/>
6. Dostupné na internete: <http://www.consilium.europa.eu>

Ing. René NAĎ

Doktorand externého štúdia v študijnom programe „Bezpečnosť a obrana štátu“

Akadémia ozbrojených síl GMRŠ, Liptovský Mikuláš

e-mail: rene.nad@gmail.com

prof. Ing. Vojtech JURČÁK, CSc.

Katedra bezpečnosti a obrany

Akadémia ozbrojených síl GMRŠ, Liptovský Mikuláš

e-mail: vojtech.jurcak@aos.sk

FUNDAMENTALIZM ISLAMSKI ZAGROŻENIEM BEZPIECZEŃWA W EUROPIE

Antoni OLAK, Andrzej LIMAŃSKI

ABSTRACT:

After the Cold War the risk of interstate conflict in Europe was reduce. In subsequent years, dramatically growing absence of sense of security, both - individual and collective, which was closely connected with increasing of asymmetric threats.

In the most fundamental meaning of the term "asymmetric threats" to be associated with the risks connected with dysfunctional activity of non-state actors.

Most often evoked in this context is cases of terrorist threat. In addition, it should be noted that the risk is connected with operation of international organized crime. It is necessary to notice interpenetration of these two spheres, which synergistically affect the growth of the degree of risk to the safety of modern states. Terrorist activity at the turn of the century could lead to the ascertainment that the main axiological plane, which link today's terrorists is and religious plane. Given the modus operandi and purposes articulated by radical religious environment, the greatest threat to international security is associated with the current Islamic terrorist activity.

Keywords: conflict, security threats, terrorism, international security.

WSTĘP

Jak już wspomniałem terroryzm stał się naprawdę palącym problemem zarówno ze względu na stabilność systemu międzynarodowego oraz bezpieczeństwa państw, jak i z punktu widzenia przeciętnego, żyjącego w kraju demokratycznym obywatela, który po ostatnich atakach terroryzmu przestał czuć się bezpiecznie¹. Współczesny terroryzm polityczny sam w sobie jest zjawiskiem wielce różnorodnym i o wiele bardziej skomplikowanym niż 100 czy 200 lat temu. Jako jeden z aspektów walki politycznej jest wciąż aktualną formą osiągania własnych celów. W epoce coraz większego i szybszego rozwoju technologii, a co za tym idzie udoskonalaniem środków i sposobów masowego zabijania, sprawcy ataków terroryzmu mogą coraz silniej ingerować w politykę wewnętrzną i zewnętrzną państw. Ostatnia dekada XX wieku zapoczątkowała zmiany środowiska międzynarodowego. Demontaż komunizmu w drodze demokratycznych przeobrażeń w państwach socjalistycznych, rozpad radzieckiego imperium i upadek systemu bipolarnego przyczyniły się do wzrostu aktywności etnicznych nacjonalistycznych ruchów społecznych wyrażając swoje dążenia separatystyczne, sięgnęły one po przemoc (republiki kaukaskie, była Jugosławia). Z drugiej strony dynamiczny rozwój technologii i globalizacja systemów informacyjnych powodują zmiany w sposobie działania terrorystów oraz zmiany ich

¹ Zobacz: G. Woźniak, *Terroryzm Fundamentalistów Islamskich i jego wpływ na kształt współczesnych stosunków międzynarodowych*, niepublikowane materiały z pracy magisterskiej WSG w Tyczynie- Promotor dr A, Olak, Rzeszów 2008.

motywacji i celów. Wzrost konfliktów i napięć na tle etnicznym, religijnym, ideologicznym bądź społecznym sprawił, że terroryzm zaczął przybierać nowe formy i stał się sposobem na rozwiązanie zaistniałych problemów na skalę globalną².

We wszystkich światowych prognozach dotyczących realnych i potencjalnych zagrożeń bezpieczeństwa na kuli ziemskiej obecnie zawsze wymienia się fundamentalizm islamski. Znaczny wzrost znaczenia ortodoksyjnych przedstawicieli islamu w krajach muzułmańskich, ich ekspansyjna polityka z celem stworzenia religijnych państw wyznaniowych, w których islam stanowi jedyne prawo, antyzachodnia - zwłaszcza antyamerykańska i antyizraelska - orientacja duchowych przywódców tego wyznania sprawiły, iż terroryzm religijny stał się jednym z najpoważniejszych zagrożeń współczesnego świata.

Problem ten dostrzegają wszyscy "wielcy" tego świata. Poruszany jest on na kolejnych szczytach gospodarczych najbogatszych państw kuli ziemskiej. Dostrzegają go również Chiny i Rosja - prezydenci obu tych mocarstw nuklearnych wydali na ten temat wspólne oświadczenie na zakończenie szczytu na przełomie 2001 roku³. Dostrzegają oni niebezpieczeństwo płynące z terroryzmu fundamentalistów islamskich również dla swoich państw. Dziś świat jednoczy się wobec powyższego zagrożenia, a dzielące go waśnie i antagonizmy mają w jego obliczu drugorzędne znaczenie. W obliczu tych zagrożeń o których już wspomniano wcześniej wiele państw poszukuje dróg i możliwości zabezpieczenia się i przeciwdziałania wpływom islamistów, a także odpowiedniego przygotowania się do walki z inspirowanym, organizowanym i finansowanym przez islamistów na bardzo wielką skalę terroryzmem⁴.

Terroryzm (z łac. **terrere** – przerażać) to zorganizowane i „rozmyślnie użycie przemocy, zwłaszcza w celu siania strachu z pobudek politycznych”⁵. Definicja przyjęta przez środowiska akademickie: Terroryzm: różnie umotywowane ideologicznie, planowane i zorganizowane działania pojedynczych osób lub grup skutkujące naruszeniem istniejącego porządku prawnego, podjęte w celu wymuszenia od władz państwowych i społeczeństwa określonych zachowań i świadczeń, często naruszające dobra osób postronnych. Działania te realizowane są z całą bezwzględnością, za pomocą różnych środków (przemoc fizyczna, użycie broni i ładunków wybuchowych), w celu nadania im rozgłosu i celowego wytworzenia lęku w społeczeństwie.

W świecie dość dobrze znany jest terroryzm w ruchu lotniczym. Tu można by wspomnieć, iż początek XXI stulecia obfitował w wydarzenia, w wyniku, których terroryzm stał się bardzo ważnym zagadnieniem w turystyce. Sekwencja ataków terrorystycznych, która zapoczątkowana została 11 września 2001 r. atakiem na Stany Zjednoczone, wywarła duży wpływ na światowy przemysł turystyczny. W przeszłości turyści częstokroć padali ofiarami terroryzmu, niemniej nigdy nie byli bezpośrednim celem ataków terrorystów na tak masową skalę. Byli po prostu w niewłaściwym miejscu, w niewłaściwym czasie, jak np. turyści w Irlandii Płn., którzy przypadkowo ginęli lub zostawali ranni w wyniku ataków Irlandzkiej Armii Republikańskiej (IRA). Jednakże w ciągu minionej dekady grupy terrorystyczne za swój cel obrały samych turystów⁶.

² Tamże, s. 6.

³ P. Tyrała, *Sekuritologia*, MAX-DRUK Rzeszów 2010, s. 9.

⁴ Tamże, s.7.

⁵ Blacburn S, *Oksfordzki słownik filozoficzny*, tłum. C. Ciesliński, KiW, Warszawa 1997, s. 404.

⁶ Do przejawów terroryzmu skierowanego przeciwko turystom zalicza się głównie ataki samobójcze, zamachy bombowe, zabójstwa z użyciem broni oraz porwania, w tym porwania różnych środków transportu. Do każdego z tych czterech rodzajów aktów terroryzmu dochodzić może w wielu miejscach i sferach życia społeczno-gospodarczego. Zob.: J. C. Henderson: *Tourism Crises: Causes, Consequences and Management*. Wyd. Butterworth- Heinemann, Boston 2006, s. 55.

Mniej znany jest terroryzm morski, tymczasem obiekty światowej gospodarki morskiej i komunikacji morskiej są jedną z podstawowych elementów gospodarki globalnej. Dzisiaj drogą morską realizuje się 98% międzykontynentalnej wymiany handlowej oraz 50 % popytu na ropę naftową Europy Zachodniej. Dlatego ataki terrorystyczne na obiekty morskie gwarantują najbardziej pożądane przez terrorystów cele: straty ludzkie, straty ekonomiczne państw ofiar i gospodarki światowej, a także rozgłos w mediach sięjący strach i panikę.

Kolejny atak piratów nastąpił 20.04.2008 roku. Uprowadzono Hiszpański trawler przystosowany do połowu tuńczyków, który został opanowany i przez piratów w pobliżu wybrzeży Somalii⁷. Napastnicy ostrzelali z granatników statek "Playa de Bakio" z załogą liczącą 26 osób a następnie dokonali abordażu. Nie było rannych. Piraci skierowali jednostkę w kierunku wybrzeża Somalii. Według źródeł oficjalnych, na miejsce incydentu skierowano fregatę hiszpańskiej marynarki wojennej. U wybrzeży Somalii ataki na statki i jachty powtarzają się systematycznie. Piratów z rejonu Somalii nazywa się wilkami z Zatoki Adeńskiej. Wielka Brytania będzie ścigać piratów, od których roi się na wodach okalających Róg Afryki. Są powiązani z Al-Kaidą i zagrażają transportowi z Dalekiego Wschodu do Europy⁸. Londyn rozpoczął kampanię, by uzyskać międzynarodową zgodę dla jednostek Królewskiej Marynarki Wojennej oraz zachodnich okrętów wojennych na wpływanie w rejon wód terytorialnych Somalii. Aktywność piratów w tym rejonie przybrała na sile w 2008 roku, wraz z pojawieniem się wysoce wyspecjalizowanych gangów. Używając szybkich łodzi patrolowych wysyłanych ze statków stojących w oddali, sprawcy wdzierają się na statki handlowe pływające po wodach Zatoki Adeńskiej i Oceanu Indyjskiego. Zdaniem specjalistów do spraw terroryzmu porwaniami dla okupu, przynoszącym przestępcom miliony dolarów, kieruje Al-Kaida. Istnieje niebezpieczeństwo, że aktywność piratów zakłóci spokój na międzynarodowych szlakach żeglugowych wykorzystywanych do przewożenia ładunków z Dalekiego Wschodu do Europy. Podczas londyńskiego posiedzenia podlegającej ONZ Międzynarodowej Organizacji Morskiej (IMO), która zajmuje się bezpieczeństwem na morzu, uchwalono rezolucję zalecającą tymczasowemu rządowi Somalii zrezygnowanie z prawa do niewpuszczania obcych okrętów marynarki wojennej na swoje wody terytorialne. Wówczas okręty Królewskiej Marynarki Wojennej będą mogły ścigać piratów i wyruszać na ratunek statkom przetrzymywanym dla okupu. Zdaniem regionalnego dowództwa marynarki wojennej w Bahrajnie stanowiłoby to istotny krok w kierunku wyeliminowania piractwa w rejonie wybrzeża Somalii.

W 2008 roku do kwietnia zanotowano 26 przypadków ataków bądź prób wtargnięcia na pokład. W 2007 roku było ich jedynie kilka. Somalia pogrążona jest w wojnie domowej. Władzę w kraju sprawują słabe, tymczasowe rządy, na których czele stają wojskowi przywódcy lub skrajni islamiści sympatyzujący z Al-Kaidą, nieuznawani przez społeczność międzynarodową i mający niewielką kontrolę nad rejonem wybrzeża. Niestabilna sytuacja polityczna w Somalii pozwoliła piratom stawić opór 46 okrętom z 20 krajów skoncentrowanych wokół amerykańskiej V floty z bazą w Bahrajnie. Piractwo stało się dochodowym biznesem opartym na żądaniach okupu i kradzieżach towarów w Somalii. Walka z piratami jest niemożliwa, ponieważ statki, atakowane czasem daleko od brzegu, przetrzymywane są w pobliżu somalijskiego wybrzeża. Sytuacja jest trudna. Uważa się, że liczba 26 zanotowanych incydentów nie oddaje znacznie poważniejszej skali problemu. W grę wchodzi ogromne pieniądze. Bywa, że sumy, jakich żądają porywacze, przekraczają 500 tysięcy funtów. Obraz sytuacji dodatkowo komplikuje fala uchodźców ze stolicy Somalii, Mogadiszu. Wysoki Komisarz ONZ do spraw Uchodźców (UNHCR) ocenia, że w marcu 2008 roku 200 tysięcy osób uciekło z rejonu walk. Wiele z nich gotowych jest

⁷ Telewizja Hiszpańska, 20.04.2008.

⁸ The Daily Telegraph, 20.04.2008.

zapłacić 150 dolarów za przewiezienie przez Zatokę Adeńską. Liczba uchodźców zależy od pasatów – warunków na morzu. Statki wypełnione ludźmi przecinają szlaki handlowe, ale nie wpływają do portów. Wypuszczają pasażerów na morzu. Zatłoczone wody są idealnym schronieniem dla członków Al-Kaidy krążących pomiędzy obozami szkoleniowymi po obu stronach zatoki. Biorąc pod uwagę liczną społeczność somalijską w Europie, jest niezmiernie ważne, by ruch ludności w regionie był rozpoznany przez wywiadu. Działania piratów mogą zmierzać do przygotowania zamachów na tankowce lub ataków podobnych do tego, jaki miał miejsce w 2000 roku na okręt USS Cole⁹.

Uważa się, iż następujące organizacje terrorystyczne posiadają doświadczenie bojowe, środki bojowe i potencjał do przeprowadzenia morskich operacji terrorystycznych: Tymczasowa Irlandzka Armia Republikańska (PIRA); Bojownicy Czeczeńscy; Al-Gama'a al-Islamiyya; Organizacje palestyńskie: Hamas, Palestyński Islamski Dżihad, Narodowy Front Wyzwolenia Palestyny-Komenda Główna, Demokratyczny Front Wyzwolenia Palestyny; Libański Hezbollah; Grupa Abu Sayyafa; Tygrysy Wyzwoliciele Tamil Ilamu (LTTE); Jamaat al-Tawhid; Al Kaida; Ludowy Front Wyzwolenia Sahary Zachodniej-Polisario¹⁰.

Terroryzm nie jest ideologią, a tylko aprobowany sposób działania. Terror zaś jest jego konsekwencją, czyli stanem psychicznym osiągniętym poprzez akty terroryzmu. Najogólniej rzecz ujmując terroryzm jest zorganizowanym zastosowaniem przemocy i strachu dla osiągnięcia celów politycznych. Terror jest stanem zastraszenia, wtórnym wobec terroryzmu. Można, więc powiedzieć, iż akt terrorystyczny jest zamachem na mienie i życie ludzkie, natomiast terror jest zamachem, (choć niebezpośrednim) na wolność ludzką. Wywołanie terroru jest zasadniczym celem każdego aktu terrorystycznego. Nadrzędnym celem terrorystów jest sianie strachu. Do aktów terrorystycznych uciekają się ludzie i organizacje nie mające liczącego się zaplecza społecznego. Tego typu akty są, więc wyrazem ich bezsilności, słabości, którą ukrywają pod płaszczykiem przemocy i okrucieństwa. Potoczne rozumienie terroryzmu, to tchórzliwe ataki uzbrojonych fanatyków na bezbronną ludność cywilną. Celem zaś takowego działania jest wywoływanie chaosu. Zatem są to w powszechnym mniemaniu działania okrutne, ślepe i nieracjonalne. Terrorysty wiedzą, że jeden nagły atak może przyczynić się do wewnętrznego rozpadu, misternie utkanych przez wiele pokoleń, struktur porządku, dających innym poczucie bezpieczeństwa.

Wszystkie 192 państwa członkowskie ONZ 8 września 2006 roku przyjęły Globalną Strategię Zwalczenia Terroryzmu. Po raz pierwszy w historii uzgodniono wspólne stanowisko w sprawie zwalczenia terroryzmu. Przyjęcie Globalnej Strategii Zwalczenia Terroryzmu wieńczy lata wysiłków i jednocześnie wypełnia zobowiązanie poczynione przez przywódców światowych na Światowym Szczycie we wrześniu 2005 roku. Oficjalnie Globalna Strategia Zwalczenia Terroryzmu zaprezentowana została 19 września 2006 roku na spotkaniu wysokiego szczebla Zgromadzenia Ogólnego. Terroryzm był przedmiotem debat wewnątrz ONZ od kilkadziesiąt lat. Dzięki współpracy państw udało się wypracować 13 konwencji międzynarodowych odnoszących się do działań o charakterze terrorystycznym. Państwa członkowskie poprzez współpracę na forum Zgromadzenia Ogólnego w coraz większym stopniu koordynują swoje wysiłki w celu zwalczenia terroryzmu. Kontynuują również pracę nad tworzeniem nowych norm prawnych w tym obszarze. Z kolei Rada Bezpieczeństwa uchwała odpowiednie rezolucje i powołuje organy pomocnicze do walki z terroryzmem.

Strategia ONZ stanowi podstawę planu działania mającego na celu: rozpatrzyć przyczyny rozprzestrzeniania się terroryzmu; zapobiegać i zwalczać terroryzm; podjąć środki

⁹ P. Tyrała, *Sekuritologia*, MAX-DRUK Rzeszów 2010, s. 10.

¹⁰ Tamże.

umożliwiająca budowę zdolności państw do walki z terroryzmem; wzmocnić rolę ONZ w zwalczaniu terroryzmu; zapewnić ochronę praw człowieka podczas zwalczania terroryzmu.

21 kwietnia 2005 roku Komisja Praw Człowieka powołała na okres 3 lat Specjalnego Sprawozdawcę do spraw promocji i ochrony praw człowieka podczas zwalczania terroryzmu (Special Rapporteur on the promotion and protection of Human rights while countering terrorism). Specjalny Sprawozdawca wspiera państwa członkowskie w respektowaniu zobowiązań w zakresie praw człowieka jako integralnej części międzynarodowej walki z terroryzmem. Mimo tylu starań oraz nie małych wysiłków ONZ nie może poszczycić się osiągnięciami rzeczowego niwelowania terroryzmu światowego.

Pospolita przestępczość, bandytyzm, wymuszenia rozbójnicze, oszustwa gospodarcze wymagają większych nakładów na Policję. Do dotychczas znanych nam zagrożeń takich jak: zagrożenie zewnętrzne od wrogich nam państw, zagrożenie w wyniku katastrofy przemysłowej, budowlanej, działania żywiołów, zagrożenia epidemiologicznego, komunikacyjnego, chemicznego i innych, pojawiły się nowe zagrożenia. Narkomania, przestępstwa zorganizowane o strukturach mafijnych, przestępstwa finansowe, kidnaperstwo, zabójstwa na zlecenie, hakerstwo, sekciarstwo, sytuacja, że błędne rozwiązania prawne bardziej będą chroniły przestępcę niż ofiarę, oraz możliwość dysponowania przez nieodpowiedzialne osoby środkami mającymi właściwości środków masowej zagłady, stały się zagrożeniem potencjalnym i codziennością w publikacjach. Zagrożenie, początkowo mało znaczące, stało się tak istotne, że człowiek zamiast czerpać radość z życia wśród tych wszystkich dóbr, które sobie wytworzył i świata, którego sobie podporządkował przestał się czuć bezpiecznie. Paradoksem w tym wszystkim jest to, że wiele z tych zagrożeń, człowiek sam wytworzył, stając się jednocześnie zagrożeniem dla innych¹¹.

Polityka bezpieczeństwa narodowego Polski początku XXI wieku zapewniła wyjątkowy w naszej historii poziom bezpieczeństwa, oparty m. in. na gwarancjach Sojuszu Północnoatlantyckiego. Sytuacja międzynarodowa ulega wszakże dynamicznym zmianom. Pojawiają się nowe wyzwania i zagrożenia, których skalę uświadomiły tragiczne wydarzenia w USA z 11 września 2001 roku. Odpowiedź amerykańskiej administracji na atak terrorystyczny, w którym życie straciło blisko 3000 osób była błyskawiczna. Już w około miesiąc po dacie, która na zawsze pozostanie w pamięci naszego pokolenia, amerykańskie samoloty bombardowały Afganistan-państwo kierowane przez wspierających Al-Kaidę Talibów i domniemaną kryjówkę Osamy Bin Ladena – podejrzanego nr 1 o zorganizowanie tej masakry. Afganistan dziś to państwo kierowane przez "demokratycznie" wybranego prezydenta i rząd. Efektywna władza, jaką posiada jednak popierający Amerykanów gabinet, nie wykracza daleko poza granice Kabulu – stolicy Afganistanu. W mniejszych miastach, na prowincji i w słynnych górach Tora Bora, gdzie rzekomo miał ukrywać się Osama Bin Laden nadal szaleją Talibowie, Al-Kaida, a także zwykli Afgańczycy, którym Al-Kaida płaci 1200 dolarów za każdego zabitego żołnierza. W 2007 roku pełną, wojskową kontrolę nad Afganistanem przejęło NATO z udziałem grupy polskiego wojska¹².

ISLAM – WPROWADZENIE DO TEMATYKI¹³.

Islam (mahometanizm) to jedna z największych religii współczesnego świata posiadająca charakter monoteistyczny. Liczbę wyznawców islamu szacuje się na ok. 900 mln, co daje mu drugie miejsce po chrześcijaństwie, we wszystkich jego odmianach. Sama nazwa

¹¹ P. Tyrała, *Sekuritologia*, MAX-DRUK Rzeszów 2010, s. 10.

¹² P. Tyrała, *Sekuritologia*, MAX-DRUK Rzeszów 2010, s. 10.

¹³ Podstawowe informacje nt. islamu prezentowane w niniejszym podrozdziale pochodzą, z wyjątkiem zaznaczonych w tekście, z „WIEM” <http://wiem.onet.pl/> oraz z *Nowej Encyklopedii Powszechnej...*, Warszawa PWN 2006, t.2, dz. cyt., s. 90.

"islam" pochodzi od arabskiego rdzenia "salama" i oznacza pogodzenie się z wolą Bożą, poddanie się Bogu. Nazywana też jest od imienia jej założyciela mahometanizmem. Powstanie islamu poprzedzał islam pierwotny, czyli religie koczowniczych ludów Arabii środkowej, okresu "dżahilija" (ciemnoty lub ignorancji). Założycielem islamu jest Muhammad Ibn, Abd Allah (Mahomet), wysłannik Allaha - Boga jedyne. Narodziny islamu są związane nierozdzielnie z powstaniem Koranu spisane po 633, tj. po śmierci Mahometa. Doktryna religijna i prawna islamu opiera się na tradycji judaistycznej, elementach religii Starożytnego Wschodu, głównie islamu pierwotnego, filozofii hellenistycznej, chrześcijaństwa oraz neoplatonizmu.

Główne założenia islamu zawarte są w *Koranie* oraz tradycji ("sunna", "hadisy"). Brak w niej dogmatów i tajemnic wiary. Początkowo islam był religią narodową Arabów. Z czasem przeszedł ewolucję i zaczął być wchłaniany przez społeczności perskie i tureckie, dotarł do Hiszpanii, Indii i Chin. W okresie od VIII do X wieku powstały klasyczne systemy i szkoły etyczno-prawne islamu, a od IX wieku zaczęła rozwijać się muzułmańska myśl filozoficzno-religijna, filozofia arabska średniowiecza, która wywarła wpływ nie tylko na kształt islamu, ale także chrześcijaństwa.

Podstawą doktryny islamu jest wiara w jedyne Boga Allaha, zaufanie do Koranu oraz do tradycji. Człowiek jest stworzeniem i sługą Allaha. Jest obdarzony wolną wolą, zasługuje swym postępowaniem na zbawienie i pobyt w raju lub na wieczne potępienie. Wyznawcą islamu można stać się przez wygłoszenie ze szczerą intencją formuły: "Nie ma Boga prócz Allaha, a Mahomet jest jego prorokiem" i przyjęcie na siebie obowiązków wynikających z Koranu, tradycji i prawa. Moralność muzułmanów jest oparta na naukach zawartych w Koranie i sunnie proroka oraz na prawie islamu, które ma charakter totalitarny, rządzący każdą czynnością człowieka należącego do społeczności muzułmańskiej. Praktyczne zasady etyki muzułmańskiej są zawarte w każdym dziale prawnym.

Największą zbrodnią w islamie jest odstępstwo od wiary (kufr), a następnie: morderstwo, nierząd, sodomia, picie wina, kradzież, fałszywe świadectwo, oszczerstwo, odmowa jałmużny. Islam opiera się na następujących, podstawowych zasadach, które obowiązują prawdziwych muzułmanów: przestrzeganie nauk "świętej księgi" – Koranu; postępowanie w życiu codziennym na podobieństwo proroka; stosowanie się do zgodnej opinii gminy muzułmańskiej; wyciąganie wniosków z podobnych, mających miejsce w przeszłości przypadków¹⁴. W VII wieku nastąpił rozłam wśród muzułmanów, trwający do dziś w wyniku, którego podzielili się oni na szyitów i sunnitów. W XX w. powstały ogólnoswiatowe organizacje muzułmańskie: Organizacja Konferencji Muzułmańskiej (1971) i Liga Świata Muzułmańskiego (1962 r.). W XX wieku, jako przeciwwaga dla tendencji reformatorskich powstał w islamie ruch tzw. fundamentalistyczne (zwany także islamizmem), którego głównym zadaniem było upolitycznienie islamu, gdyż zachodnie modele polityczne nie przystawały do islamskiej tradycji.

Islam jest religią ogólnoswiatową. Wyznawcy islamu znajdują się praktycznie we wszystkich częściach świata. Do państw, w których ta religia jest dominująca (75-100% ludności stanowią jej wyznawcy), należą Afganistan, Algieria, Arabia Saudyjska, Bahrajn, Bangladesz, Egipt, Indonezja, Iran, Irak, Jemen Północny, Jemen Południowy, Jordania, Katar, Kuwejt, Liban, Libia, Mali, Mauretania, Maroko, Nigeria, Oman, Pakistan, Somalia, Sudan, Syria, Tunezja, Turcja oraz Zjednoczone Emiraty Arabskie. Ponad 50 % ludności stanowią mahometanie w następujących państwach: Czad, Etiopia, Górna Wolta, Gwinea,

¹⁴ Zob.: *Religie Świata. Wierzenia, bogowie i święte księgi*. PWN Warszawa 2008., oraz J. Biziewski, *Irak - Iran* 80-88. Wyd. Altair, Warszawa 1993, s. 8.

Kamerun, Kenia, Senegal, Tanzania oraz Uganda¹⁵. Idąc dalej - Islam, w stopniu nie mniejszym niż inne współczesne religie, zawiera w sobie bogactwo idei, symboli i reguł duchowych, które pozwalają wierzącemu określić swą tożsamość i odnaleźć sens związku z Bogiem.

*Malise Ruthven, autorka książki Islam, stwierdza: Kryzys, jaki stał się udziałem wielu muzułmanów usiłujących dostosować się do realiów współczesnego świata, nie jest brakiem elastyczności w tej dziedzinie. Jest on raczej kryzysem autorytetu politycznego, intelektualnego i prawnego. Poza obszarem tradycji mniejszości szyickiej w islamie brakuje przywódcy, który byłby autorytetem dla wszystkich*¹⁶.

To jest być może powód tak gwałtownego zwrotu niektórych wyznawców islamu w kierunku polityki, której narzędziem ma być właśnie działalność terrorystyczna.

Islam nie jest wiarą "żądą krwi" i prowadzenia krwawych krucjat przeciwko wyznawcom innej wiary. Zgodnie ze swoją doktryną zakazuje samobójstw, a tymi, którzy się ich dopuszczają, gardzi, gdyż uznaje taki czyn za sprzeniewierzenie się ideałom islamu. Wiara ta nakazuje też godne traktowanie jeńców wojennych, kobiet i dzieci na zajętych podczas wojny terytoriach. Dziwi, więc fakt fanatycznego poświęcania życia przez młodych muzułmanów w atakach terrorystycznych oraz dokonywania rzezi kobiet i dzieci w imię wiary. Wszystko to jednak dzieje się za sprawą duchowych przywódców religijnych islamskich organizacji terrorystycznych, którzy dokonują interpretacji Koranu na własne potrzeby. Owo "dostosowanie" islamu do potrzeb ideologicznych i militarnych wojowników muzułmańskich sprawia, że religia ta jest utożsamiana z krwawymi zamachami terrorystycznymi. Znaczna część zachodnich społeczeństw stawia znak równości między muzułmaninem a terrorystą. Jest to opinia niezwykle krzywdząca w stosunku do ogromnej rzeszy muzułmanów, którzy z terroryzmem nie mają absolutnie nic wspólnego, a islam jest dla nich wiarą, której reguły i idee pozwalają im godnie żyć na ziemi¹⁷.

Geneza fundamentalizmu islamskiego

Ponieważ termin "fundamentalizm" może być różnie interpretowany, przyjmijmy za podstawę definicję zapisaną w Nowej Encyklopedii Powszechnej PWN¹⁸. Oto ona: *Fundamentalizm (łac.) - ogólna nazwa ruchów religijnych uznających nadrzędną wartość tradycji religijnych i niechęć do wszelkich zamian odczuwanych jako naruszenie tożsamości wyznaniowej [...] nastawiony negatywnie do tendencji modernistycznych (modernizm) [...] w islamie w XX wieku (zwany także islamizmem lub integryzmem islamskim) określa się tradycjonalizm muzułmański, który przeciwstawia się tendencjom reformatorskim w islamie; głównym dążeniem muzułmańskich ruchów fundamentalistycznych (np. sunnizm, szyizm, wahhabizm, Stowarzyszenie Braci Muzułmańskich) jest oparcie państwa na prawie islamu.*

Fundamentalistyczne organizacje islamskie to obecnie zdecydowana większość religijnych ugrupowań terrorystycznych o charakterze międzynarodowym. Wskazuje się na kilka czynników, które spowodowały taki stan rzeczy. Pierwszy z nich stanowi dokonujące się w drugiej połowie XX wieku odrodzenie religijne w świecie islamu. Większość badaczy uważa, że jest ono efektem niepowodzenia modernizacji społecznej dokonywanej na wzór

¹⁵ E. Osmańczyk, *Encyklopedia...*, dz. cyt. s.331.

¹⁶ M. Ruthven, *Islam*. Prószyński i S-ka, Warszawa 1998, s. 22.

¹⁷ K. Jałoszyński, *Terroryzm fundamentalistów islamskich Warszawa 2001*, s. 47-48.[Zob.: K. Jałoszyński: *Terroryzm XXI wieku - nowe zagrożenie dla bezpieczeństwa*. „ZN AON” 2003, nr 1, s. 160-161].

¹⁸ *Nowa Encyklopedia Powszechna Warszawa PWN 2006*, t.7, s. 451-452.

zachodni, która przyczyniła się do kryzysu tożsamości w społeczeństwach muzułmańskich. Rozczarowanie brakiem satysfakcjonujących efektów modernizacji spowodowało powszechną chęć powrotu do kultury przodków, a w konsekwencji wzrost popularności ruchów i ugrupowań, fundamentalistycznych, które postulują przywrócenie religii jej pierwotnego kształtu¹⁹.

Ów wzrost znaczenia islamu wiąże się w największym stopniu z dwoma wydarzeniami lat 1978-1979, które miały wpływ na losy świata, a jednocześnie obudziły wielkie masy muzułmanów do niezwyklej aktywności. Pierwszym z nich było obalenie szacha Iranu przez ajatollaha Chomeiniego (i upokorzenie Stanów Zjednoczonych przez wzięcie amerykańskich zakładników w ambasadzie USA w Teheranie), a drugim - radziecka inwazja na Afganistan i nieoczekiwany opór mudżahedinów wobec armii, przed którą drżał cały ówczesny świat²⁰.

Na radziecką interwencję w Afganistanie zareagowało tysiące muzułmańskich ochotników, gotowych poświęcić życie w imię wiary. Wojna w Afganistanie była traktowana w krajach muzułmańskich jako konfrontacja kultury islamskiej z wrogą mu cywilizacją europejską, a wycofanie się wojsk radzieckich uznano za triumf islamu. Wojna w Afganistanie stała się dla fundamentalistów symbolem potęgi islamu i utwierdziła ich w przekonaniu o słuszności poglądu o starciu międzykulturowym islamu z chrześcijaństwem (Europą, Zachodem). Przysporzyła ona także zwolenników fundamentalistom, czego efektem była rosnąca popularność partii islamistycznych w krajach muzułmańskich oraz wzrost aktywności terrorystycznej wymierzonej w kraje zachodnie w USA i Izraelem na czele.

Obecną pozycję islam zawdzięcza jednak przede wszystkim rewolucji irańskiej i osobie, która stała na jej czele - Ruhollahowi Musawie Hendi Chomeinemu (1900 - 1989). Ten islamski przywódca religijny i polityk w jednej osobie był zagorzałym wrogiem monarchii. W 1933 roku został wyższym duchownym szyickim, w 1955 obwołano go najwyższym przywódcą religijnym, ajatollahem. W 1962 został zwierzchnikiem szyitów irańskich. 1963 roku opowiedział się przeciwko władzy szacha Mohammada Rezy Pahlawiego, który dążył do modernizacji kraju na wzór zachodni. Władze zamknęły prowadzoną przez Chomeiniego szkołę koraniczną Faizieh, jego samego uwięziły, następnie w 1964 r. zmusiły do opuszczenia kraju. Przebywając na emigracji w Iraku, a następnie od 1978 r. we Francji, Chomeini nawoływał do obalenia rządu w Iranie i utworzenia republiki islamskiej. Za pośrednictwem mułłów, a następnie przy współpracy z laicką opozycją, kierował działaniami zmierzającymi do wywołania islamskiej rewolucji. 1 lutego 1979 roku Chomeini powrócił do Iranu, a 1 kwietnia tegoż roku proklamował powstanie Islamskiej Republiki Iranu. Nowa konstytucja, napisana pod dyktando szyickich duchownych, ustaliła przywódcę duchowego kraju centralną postacią nowego system politycznego, co dało Chomeinemu i jego następcom niemal władzę absolutną²¹. Nowy irański przywódca darzony był ślepym uwielbieniem²². Niemal w rok po wprowadzeniu w Iranie republiki islamskiej,

¹⁹ W rzeczywistości fundamentalistom chodzi nie o powrót do pierwotnej wersji islamu, lecz o powszechne uznanie koncepcji religii, którą oni uznają za "właściwy", "czysty" i "pierwotny" islam. Koncepcja dżihadu (świętej wojny) nie jest składnikiem pierwotnej doktryny islamu. Jest to dowód fałszywości argumentów przedstawianych przez ruchy fundamentalistyczne. Por. R. Paz, *A New Terrorism?*, Survival 2001, nr 1, s. 167; J. Danecki, *Podstawowe wiadomości o islamie*. Wyd. Dialog, Warszawa 1998, s. 129.

²⁰ M. Kuczyński, *Krwawiąca Europa. Konflikty zbrojne i punkty zapalne w latach 1990-2000. Tło historyczne i stan obecny*. Wyd. Bellona, Warszawa 2001, s. 444.

²¹ J. Biziewski, *Irak - Iran...*, dz. cyt., s. 28.

²² Miejsce jego spoczynku stało się sanktuarium dla szyitów.

z okazji irańskiego święta Nowego Roku, w marcu 1980 roku, ajatollah Chomeini zadeklarował:

Musimy starać się wyeksportować naszą rewolucję na cały świat i nie wolno nam nawet pomyśleć, że moglibyśmy tego nie zrobić, bo islam nie tylko nie uznaje żadnych różnic między krajami muzułmańskimi, ale jest także obrońcą wszystkich uciśnionych ludów [...] Musimy jasno sprecyzować nasze stanowisko wobec mocarstw i supermocarstw i demonstrować je, mimo poważnych problemów. Naszą postawą wobec świata rządzą nasze przekonania religijne²³. Była to zapowiedź metod prowadzenia irańskiej polityki międzynarodowej. I tak też muzułmanie na całym świecie zaczęli realizować wizję swojego duchowego przywódcy.

W swojej pracy Bruce Hoffman cytuje również fragmenty dzieł innych teologów szyickich, które świadczą o ich przekonaniu o konieczności daleko idących zmian w porządku świata. Ajatollah Baqer Al-Sadr napisał: *Dzisiejszy świat jest taki, jakim ukształtowali go inni. Mamy dwie możliwości: albo potulnie go zaakceptować, co będzie oznaczało śmierć islamu, albo go zniszczyć, aby móc urządzić go zgodnie z wymaganiami islamu.* Mustafa Chamran oświadczył: *Nie walczymy zgodnie z regułami istniejącego świata. Odrzucamy wszystkie te reguły.* Husajn Mussawi, były przywódca libańskiego Hezbollahu, zauważył kiedyś: *Nie walczymy po to, żeby nieprzyjaciel uznał nasze istnienie i coś nam oferował. Walczymy, by wyeliminować nieprzyjaciela²⁴.*

Śmierć Chomeiniego w 1989 r. trochę wyhamowała szerzenie wizji powszechnej rewolucji islamskiej, ale jej nie powstrzymała, czego bardzo liczne dowody dostarczają wydarzenia na naszym globie. Przytaczając słowa J. Kaczmarka: *Antyzachodnie postawy w połączeniu z upolitycznieniem islamu i jego uniwersalizmem tworzą [...] współcześnie jedno z poważniejszych politycznych zagrożeń²⁵.*

Islamskie ugrupowania terrorystyczne

Od czasu islamskiej rewolucji w Iranie w 1979 r., a zwłaszcza od zajęcia ambasady amerykańskiej w Teheranie w tym samym roku, islam przyciągał uwagę światowej prasy jako czołowa ideologia najbardziej aktywnych ugrupowań terrorystycznych oraz państw - sponsorów na Bliskim Wschodzie. Aż 8 z 17 środkowowschodnich międzynarodowych organizacji terrorystycznych, które znalazły się na liście Departamentu Stanu USA, to radykalne ugrupowania islamskie. Organizacja Osamy bin Ladena jest uważana za najaktywniejszą i stwarzającą największe zagrożenie grupę terrorystyczną na świecie, a odłamy kilku innych terrorystycznych ugrupowań islamskich prezentowanych w tym punkcie są uważane za jej części²⁶. Nie sposób wymienić wszystkich organizacji terrorystycznych odwołujących się w swej ideologii do islamu. Jedne powstają, inne zawieszają swą działalność lub zostają rozwiązane. W ruchu tym istnieje dość duża rotacja. Jest jednak kilka, które do dziś prowadzą intensywną działalność, a dokonywane przez nie zamachy od kilku lat nie schodzą z pierwszych stron gazet. Należą do nich: ²⁷:

²³ B. Hoffman, *Oblicza...* dz. cyt., s. 92.

²⁴ Tamże.

²⁵ J. Kaczmarek, *Terroryzm i konflikty...*, dz. cyt., s. 73.

²⁶ K. Katzman, *Terrorism: Middle Eastern Groups and State Sponsors, 2000*. Departament Spraw Zagranicznych i Obrony Narodowej USA. Zob. http://www.defense-and-society_terror_aug_2000.htm

²⁷ Informacje na temat islamskich ugrupowań terrorystycznych w niniejszym materiale zostały zaczerpnięte, z wyjątkiem innych źródeł zaznaczonych w tekście, z *Patterns of Global Terrorism*, United States Department of State, kwiecień 2001, zob. <http://www.usis.usemb.se/terror/rpt1995/appb.html>; z raportu Kennetha

Hezbollah - zwana także Partią Boga ze względu na ścisły związek z szyityzmem. Inne nazwy ugrupowania to: Islamski Dżihad, Rewolucyjna Organizacja Sprawiedliwości, Organizacja Prześladowanych na Ziemi, Islamski Dżihad na Rzecz Wyzwolenia Palestyny. Kierowana przez Husayna Musawiego oraz Abbasa Musawiego, natomiast przywódcą duchowym grupy jest Shaykh Mahammad Husayn Fadallach. Główny jej cel to ustanowienie państwa islamskiego w Libanie na wzór Iranu oraz eliminacja nieislamskich i zachodnich wpływów w regionie bliskowschodnim. Przeciwna izrealsko-palestyńskiemu procesowi pokojowemu. Jako organizacja, która najaktywniej odpowiedziała na wezwanie Chomeiniego do ogólnoswiatowej rewolucji islamskiej, otrzymywała i otrzymuje pomoc dyplomatyczną, polityczną i finansową od Iranu (oraz Syrii) na prowadzenie działalności terrorystycznej, choć mogła przeprowadzać też operacje nie aprobowane przez Teheran. Jest odpowiedzialna za wiele zamachów terrorystycznych, m. in. atak bombowy na ambasadę Stanów Zjednoczonych oraz koszary amerykańskich marines w Bejrucie w październiku 1983 oraz we wrześniu 1984, atak na ambasadę Izraela w Argentynie w 1992, a podejrzewa się, że i zbombardowanie izraelskiego centrum kultury w Buenos Aires w 1994 było dziełem tego ugrupowania. "Ulubione" metody zamachów terrorystów Hezbollahu to przede wszystkim samobójcze ataki bombowe samochodami wypełnionymi materiałem wybuchowym bądź też ataki samobójców z ładunkami wybuchowymi przymocowanymi do ciała. Inną "specjalnością" Hezbollahu są uprowadzenia osób oraz porwania samolotów. Światową opinią wstrząsnęło zwłaszcza uprowadzenie w lutym 1988 wojskowego obserwatora z ramienia ONZ, podpułkownika Richarda Higginsa (został powieszony w lipcu 1989). Lista osób, obywateli USA i państw Europy Zachodniej, uprowadzonych przez członków Hezbollahu jest długa ²⁸. W 2000 roku bojownicy tego ugrupowania porwali 3 izraelskich żołnierzy oraz cywila. Komórki Hezbollahu znajdują się zarówno w Europie, jak i w Afryce, Ameryce Północnej i Południowej oraz Azji.

Hamas (Islamski Ruch Oporu) powstał w drugiej połowie 1987 roku jako odłam palestyńskiego ruchu Bractwo Muzułmańskie. Różne odłamy Hamasu używają środków zarówno politycznych jak i militarnych celem ustanowienia islamskiej Palestyny w miejsce Izraela. Organizacja ma luźną strukturę. Niektórzy z jej członków pracują w ukryciu, podczas gdy inni jawnie prowadzi rekrutację w świątyniach i organizacjach społecznych. Zbierają tam pieniądze, organizują ludzi i prowadzą działalność propagandową. Główne siły Hamasu skoncentrowane są w Strefie Gazy i na Zachodnim Brzegu. Hamas angażuje się także w przedsięwzięcia "pokojowe", jak wystawianie kandydatów w wyborach lokalnych. Aktywiści Hamasu, szczególnie ci z Brygad Izz el-Din al-Qassam, przeprowadzili wiele ataków przeciwko celom w Izraelu (najczęściej za pomocą zamachowców-samobójców), wiele z nich to zamachy na wielką skalę, których celem były zarówno izraelskie siły militarne, jak i ludność cywilna. Na początku lat '90 Hamas walczył również z Palestyńczykami, których podejrzewał o kolaborację i z członkami al-Fatah. W drugiej połowie roku 2000 wziął na siebie odpowiedzialność za kilka ataków. Nieznana jest liczba członków Hamasu, wiadomo natomiast, że ma dziesiątki tysięcy zwolenników i pomocników. Obszar działania ugrupowania to przede wszystkim okupowane przez Izrael tereny palestyńskie. W sierpniu 1999 roku władze Jordanii zamknęły Biuro Polityczne Hamasu w Ammanie, aresztowały jego członków i zabroniły grupie operowania z terytorium Jordanii. Hamas otrzymuje wsparcie od palestyńskich uchodźców, Iranu i od

Katzmana z Departamentu Spraw Zagranicznych i Obrony Narodowej USA - *Terrorism: Middle Eastern Groups...*, dz. cyt. oraz z *Political Terrorism Database*, zob. <http://polisci.home.mindspring.com/ptd/> z dn. 24.09.2011.

²⁸ K. Paweł, *Terroryzm i jednostki antyterrorystyczne na świecie*, Warszawa 1992, s. 20- 21.

prywatnych osób z Arabii Saudyjskiej i innych państw arabskich. Zbiera także fundusze i prowadzi działania propagandowe w Europie Zachodniej i Ameryce Północnej.

Grupa Abu Sajjafa lub **Abu Sajefa (ASG)** jest najmniejszą i najbardziej radykalną islamską organizacją separatystyczną działającą na terenie południowych Filipin. Niektórzy z jej członków studiowali bądź pracowali na Środkowym Wschodzie. Inni brali udział w walkach afgańskich mudżahedinów. Grupa Abu Sajjafa oderwała się w 1991 roku od Narodowego Frontu Wyzwolenia Moro. Jej przywódcą był wtedy Abduradzik Abubakar Dżandżalani, który zginął w walce z filipińską policją w grudniu 1998 r. Jego następcą został prawdopodobnie jego brat, Kadafi Dżandżalani. Metody działania ASG to zamachy bombowe, zabójstwa i porwania, które mają się przyczynić do powstania na zachodnim Mindanao i archipelagu Sulu niepodległego państwa islamskiego. Pierwszą większą akcją grupy była napaść na miasto Ipil na Mindanao w kwietniu 1995 r. W roku 2000 organizacja porwała ponad 30 cudzoziemskich turystów. Liczebność ugrupowania wynosi około 200 bojowników. W sierpniu 2000 r. do organizacji dołączyło ponad 2000 pomocników, którzy motywowani są pieniędzmi z okupów za porwanych cudzoziemców. Prawdopodobnie otrzymuje wsparcie ze strony ekstremistów z Bliskiego Wschodu i Azji Południowej. Nie wyklucza się powiązań grupy z Al.- Kaidą i Osamą bin Ladenem.

Organizacja Abu Nidala - inne nazwy tego ugrupowania to Rada Rewolucyjna Fatah, Arabskie Brygady Rewolucyjne, Czarny Wrzesień i Rewolucyjna Organizacja Socjalistycznych Muzułmanów. Przewodniczył jej aż do swojej śmierci 20 sierpnia 2002r. Sabri al. -Banna (Abu Nidal). Oddzieliła się od Organizacji Wyzwolenia Palestyny w 1974 r., zarzucając jej zbyt dużą ostrożność. Odpowiedzialna za liczne zamachy w 20 krajach i śmierć niemal 900 osób. Do "ulubionych" celów grupy należą: USA, Wielka Brytania, Francja, Izrael, umiarkowani Palestyńczycy, Organizacja Wyzwolenia Palestyny i liczne kraje arabskie. Największe ataki przeprowadziła na lotniska w Rzymie i Wiedniu w grudniu 1985 roku, na synagogę Neve Szalom w Istambule. W 1986 jej członkowie porwali samolot Pan Am z 73 osobami na pokładzie. W lipcu 1988 zaatakowali grecki statek wycieczkowy "Miasto Poros". Najprawdopodobniej to właśnie ludzie Abu Nidala zabili w 1991 roku zastępcę Jasera Arafata, Abu Ijada, i szefa służb bezpieczeństwa OWP Abu Hula. W 1994 roku z ich rąk zginął w Libanie jordański dyplomata, a nieco później przedstawiciel OWP. Od końca lat 80-tych nie zaatakowali żadnego celu należącego do państw zachodnich. Grupa liczy kilkuset członków i ma swą siedzibę w Iraku. Do 1987 r. otrzymywała znaczne wsparcie ze strony Iraku, Libii i Syrii, które zapewniały jej schronienie, szkolenie oraz pomoc logistyczną i finansową.

Zbrojna Grupa Islamska (GIA) dąży do obalenia świeckiego reżimu i przekształcenia Algierii w państwo wyznaniowe, oparte na regułach Koranu. Grupa rozpoczęła kampanię krwawego terroru w 1992 roku, po tym jak unieważniono wybory parlamentarne, których pierwszą turę wygrała największa islamska partia - Islamski Front Ocalenia. Przywódcą GIA jest Dżamal Zituni. Ugrupowanie to jako swoich przeciwników traktuje nie tylko wojsko i policję, lecz również nauczycieli, dzieci uczęszczające do laickich szkół, dziennikarzy. W wyniku jej działania śmierć poniosło w ostatnich latach 40 nauczycieli, ponad 100 uczniów, prawie 50 dziennikarzy. Ofiarami terroru GIA są również cudzoziemcy. Od września 1995 zginęło ich ok. 120. Terrorysty tej grupy zwalczają również "konkurentów" z Islamskiej Armii Ocalenia. GIA zamordowała jej przywódcę Madaniego Merzoga²⁹. Liczebność ugrupowania nie jest znana, pomoc otrzymuje od Algierczyków mieszkających zagranicą.

²⁹ K. Jałoszyński, *Terroryzm antyizraelski. Przedsięwzięcia kontrterrorystyczne w Izraelu*. AON Warszawa 2001, s. 38.

Dżihad (Egipski Islamski Dżihad, Grupa Dżihad) to grupa egipskich ekstremistów, która rozpoczęła działalność pod koniec lat siedemdziesiątych. Ścisłe współpracuje z Al.-Kaidą. W ostatnich latach poniosła ciężkie straty w wyniku aresztowań jej członków na całym świecie. Główny jej cel to obalenie rządu w Egipcie i wprowadzenie tam islamskiego państwa oraz ataki na cele USA i Izraela na całym świecie. Dżihad specjalizuje się w atakach na członków egipskiego rządu oraz na rządowe cele egipskie i amerykańskie. Jest odpowiedzialny za zamordowanie w 1981 roku prezydenta Egiptu Anwara Sadata, ministra spraw wewnętrznych Hassana al-Alfięgo w sierpniu 1993 roku i premiera Atefa Sedky'ego w październiku 1993. Od roku 1993 nie przeprowadziła w Egipcie żadnego ataku. Egipski Dżihad nigdy nie zaatakował zagranicznych turystów w Egipcie. Organizacja ta odpowiada za podłożenie bomby pod ambasadę Egiptu w Islamabadzie w 1995 roku. Planowała również atak na ambasadę amerykańską w Albanii w 1998 roku. Działa w rejonie Kairu, posiada też siatkę współpracowników w Jemenie, Afganistanie, Pakistanie, Sudanie, Libanie i Wielkiej Brytanii³⁰.

Palestyński Islamski Dżihad jest głównym sprawcą zamachów w Izraelu. Powstał w Strefie Gazy w latach siedemdziesiątych. Jego celem jest utworzenie islamu państwa Palestyny i zniszczenie państwa Izrael. Za jednego z głównych wrogów uznaje USA, gdyż kraj ten wspiera Izrael. W przeszłości Palestyński Dżihad nie atakował amerykańskich celów, jednak w lipcu 2000 r. zagroził atakiem na cele amerykańskie, jeśli ambasada USA zostanie przeniesiona z Tel Avivu do Jerozolimy. Organizacja ta sprzeciwia się umiarkowanym rządów w państwach arabskich twierdząc, że są one manipulowane przez świecki Zachód. Pod koniec 2000 r., dla uczczenia pamięci jej byłego lidera Fathi'ego Shaqāqiego (zamordowany w 1995 r.) przeprowadziła, co najmniej 3 ataki na cele izraelskie. Dżihad przeprowadza samobójcze ataki w Izraelu, na Zachodnim Brzegu i w Strefie Gazy. Jego obszar działania to przede wszystkim Izrael i terytoria okupowane, jak i Bliski Wschód, Jordania i Liban. Kwatera główna mieści się w Syrii. Otrzymuje pomoc finansową z Iranu i ograniczoną pomoc logistyczną z Syrii³¹.

Al.-Kaida (Al.-Qaeda, Baza) - organizacja założona w 1988 r. przez O. Bin Ladena, zgromadziła w swoich szeregach Arabów, którzy walczyli przeciwko inwazji sowieckiej w Afganistanie. Jej celem jest utworzenie islamskich rządów wyznaniowych w ramach rewolucji islamskiej oraz wypędzenie "niewiernych" z krajów muzułmańskich. W lutym 1998 roku, jako "Światowy Islamski Front Dżihadu przeciwko Żydom i Krzyżowcom", wydała oświadczenie stwierdzające, że obowiązkiem każdego muzułmanina jest zabijanie Amerykanów i ich sojuszników na całym świecie. Swoje działania kieruje także przeciwko państwom islamskim, w których panuje inny niż przez nich uznawany system sprawowania władzy, określane jako bezbożny i zdegenerowany. Członkowie Bazy przygotowali plany ataku na turystów z USA i Izraela, odwiedzających w 2000 roku Jordanię. Plany te zostały udaremnione przez jordańskie siły bezpieczeństwa. Grupa przyznaje się do zestrzelenia amerykańskiego śmigłowca i zabicia żołnierzy w Somalii w 1993 roku oraz do trzech zamachów bombowych przeciwko wojskom USA w Jemenie w grudniu 1992 roku. Zorganizowała też zamachy na ambasady USA w Kenii i Tanzanii (sierpień 1998), w których zginęło, co najmniej 301 osób, a ponad 5000 zostało rannych. Organizacja powiązana jest z następującymi planami, które nie zostały zrealizowane: - zabicie Jana Pawła II podczas wizyty w stolicy Filipin, Manili, w 1994 roku - zamachy na ambasady USA i Izraela w Manili i innych stolicach azjatyckich w 1994; - podłożenie bomby w dziesiątkach

³⁰ Tamże.

³¹ Tamże, s.39.

amerykańskich samolotów w 1995; - zabicie prezydenta Clintona podczas jego wizyty na Filipinach w 1995 roku³².

Al.-Kaida i jej przywódca O. Bin Laden odpowiedzialni są także za krwawe ataki na budynki WTC i Pentagon w USA we wrześniu 2001 r. (wydarzenia te zostaną szczegółowo omówione w rozdziale 3 i 4). Liczebność organizacji ocenia się na kilkadziesiąt do kilku tysięcy osób. W jej skład wchodzi przede wszystkim islamscy sunnici. Członkowie Bazy tworzą dobrze zorganizowaną sieć i rozlokowani są na całym świecie. Wchodzi w skład innych organizacji terrorystycznych, np. Egipskiego Islamskiego Dżihadu czy Islamskiego Ruchu Uzbekistanu. Ostatnio na jednej ze stron internetowych Al.-Kaida przyznała się do zamachu na indonezyjskiej wyspie Bali. Wybuch, który 12 października br. zniszczył klub nocny w miejscowości Kuta na Bali, pochłonął życie ponad 180 osób, w większości zachodnich turystów. „Śmierć Bin Ladena niewiele zmieni, jeśli chodzi o zagrożenie terrorystyczne, a można wręcz powiedzieć, że (pojawia się) następcy Bin Ladena, czyli ci, którzy chcieli by być Bin Ladenami bis, którzy będą chcieli przejąć te symboliczne sztandary terroryzmu światowego, można się spodziewać nasilenia w różnych miejscach operacji terrorystycznych” - powiedział w poniedziałek dziennikarzom w Rzymie Koziej. Jak dodał, na śmierć Bin Ladena trzeba patrzeć w dwóch wymiarach. "Jeden to wymiar symboliczny, emocjonalny, a drugi realny strategiczny, obydwa są ważne. Największy terrorysta świata został dopadnięty, ukarany, więc powody do satysfakcji, zwłaszcza Amerykanów są tu w pełni uzasadnione" - ocenił szef BBN. Koziej zauważył, że w świecie terrorystycznym nie ma hierarchicznej podległości. "To jest struktura sieciowa, która powoduje, że zlikwidowanie jednego, nawet ważnego ogniwa nie przesądza o osłabieniu całej sieci" - podkreślił. "Zabicie bin Ladena daje też dodatkowe argumenty do tego, że można się już powoli związać z Afganistanu. Cel, po co tam szliśmy, zwłaszcza Amerykanie, którzy szli tam żeby rozbić Al-Kaidę, ale też po to, żeby dopaść bin Ladena, został osiągnięty" - zaznaczył szef BBN. Zdaniem Kozieja - w sensie realnym - zabicie bin Ladena niewiele też zmieni w Afganistanie "Tak naprawdę w Afganistanie, to nie Al-Kaida jest przeciwnikiem, ona tam jest dodatkiem, solą, albo pieprzem do całej sytuacji strategicznej w Afganistanie" - podkreślił. Z kolei w TVN24 Koziej mówił także, że śmierć bin Ladena jest argumentem przemawiającym za wycofaniem wojsk z Afganistanu. "Jeśli idzie o sam Afganistan, to moim zdaniem oczywiście zabicie bin Ladena daje jakieś argumenty dodatkowe, że można się już powoli związać z tego Afganistanu, (...) cel został osiągnięty" - stwierdził. Szef BBN ocenił, że zabicie przywódcy Al-Kaidy nie wpłynie w żaden sposób na bezpieczeństwo polskich żołnierzy przebywających w Afganistanie. "W ogóle nie będą bezpieczniejsi (polscy żołnierze - PAP), dlatego że dla naszych żołnierzy istnieją tam zagrożenia nie ze strony Al-Kaidy" - podkreślił.³³

Organizacja Al.-Fatah to grupa terrorystyczna dowodzona przez Jasira Arafata. Stanowi główną siłę polityczno-militarną *Organizacji Wyzwolenia Palestyny*. Al.-Fatah rozpoczęła w 1970 r. serię zamachów terrorystycznych w ramach "czarnego września" (po tym, jak władze Jordanii przeprowadziły operację wojskową zmuszając a uchodźców palestyńskich, z których większość stanowili terroryści, do opuszczenia terytorium tego kraju). Swoje komórki bojowe ma w Turcji, Jemenie Południowym i Algierii. Źródłem zaopatrzenia w broń były głównie państwa Europy Wschodniej. W latach siedemdziesiątych organizacja szkoliła terrorystów z Europy Zachodniej (jej orientacja w tym czasie była prolewicowa), Azji i Afryki. Najaktywniej działała w latach 60 tych i 70 tych. Uaktywniła się obecnie wobec kolejnego konfliktu izraelsko-palestyńskiego.

³² K. Jałoszyński, *Terroryzm antyizraelski. Przedsięwzięcia kontrterrorystyczne w Izraelu*. AON Warszawa 2001, s. 40.

³³PAP:<http://wiadomosci.dziennik.pl/zagrozenie-terrorystyczne-smierc-bin-ladena-niewiele-zmieni.html> z dn. 16.09.2011.

Al-Gama'a al-Islamiyya (Grupa Islamska, IG) - organizacja ta najbardziej aktywna jest w Egipcie, gdzie swoimi atakami spowodowała od 1992 r. śmierć ponad 1000 osób. Przyznała się do próby zamordowania prezydenta Hosni Mubaraka w Addis Abebie w czerwcu i zamachu na ambasadę egipską w Pakistanie (17 osób zabitych) w 1995 r. Po raz pierwszy pojawiła się w 1977 r. Przywódca duchowy grupy, szejik Omar Abdel Rahman, w styczniu 1996 r. został skazany na dożywotnie więzienie w USA za zamach na World Trade Center. Wielu z działaczy Grupy Islamskiej walczyło wraz z mudzahedinami przeciwko wojskom radzieckim w Afganistanie³⁴.

Do radykalnych muzułmańskich ugrupowań terrorystycznych należą też m.in.: **Harakat ul-Mujahidin** - działa na terytorium Pakistanu; **Islamski Ruch Uzbekistanu (IMU)**; **Jaish-e-Mohammed (JEM, Armia Mohammeda)** - działa na terytorium Pakistanu; **Organizacja Mujahedin-e Khalq (MEK lub MKO)** - aktywna na terytorium Iranu; **Amal** - działa na terytorium Libanu.

Oprócz wymienionych ugrupowań nie sposób nie wspomnieć o jednej z najważniejszych postaci terroryzmu fundamentalizmu islamskiego, poszukiwanego przez Amerykanów listem gończym, uznawanego za jednego z najniebezpieczniejszych terrorystów islamskich, Saudyjczyku - Osامية Bbin Ladenie - założycielu organizacji Al.-Kaida. Jego życiorys jest dość bujny. Bin Laden (Alias: Usama Bin Muhammad Bin Ladin, Shaykh Usama Bin Ladin, Abu Abdallah, Mujahid Shaykh, Hajj, Emir) walczył w Afganistanie po stronie mudzahedinów i finansował antyradziecką partyzantkę (przewrotnie, za protektoratem amerykańskich służb specjalnych, które zaopatrywały go w broń w ramach działalności antysowieckiej). Kierował armią blisko trzech tysięcy bojowników islamskich, rozmieszczonych w obozach szkoleniowych na terytorium Afganistanu, który to kraj udzielił mu schronienia po tym, jak w 1995 r. został wydalony z Sudanu. Powodem odebrania mu saudyjskiego obywatelstwa było obrażenie rodziny królewskiej, którą *nazwał lokajami amerykańskiego imperializmu*. Nastąpiło to po zajęciu Kuwejtu przez Irak. Bin Laden zorganizował oddziały gotowe walczyć przeciw irackiemu reżimowi. Saudyjski król nie skorzystał z jego pomocy, przystał natomiast na stacjonowanie wojsk amerykańskich na terytorium swojego kraju i udział w koalicji antyirańskiej. Większość z "podwładnych" bin Ladena stanowią weterani wojny afgańskiej. Organizował on obozy szkoleniowe określane przez Amerykanów mianem "uniwersytetów terroryzmu". Jego ogromny majątek, szacowany na 300 mln USD, stanowi źródło utrzymywania obozów bojowników islamskich, zaopatrywania ich w broń i materiały wybuchowe, a także finansowania zamachów. W czerwcu 1995 roku Osama Bin Laden (wraz z trzema organizacjami islamskimi z Pakistanu i Bangladeszu) założył organizację o nazwie *Międzynarodowy Front Islamski*. Jest też jednym z autorów dość osobliwego, kilkusetstronicowego podręcznika, zwanego "biblią terrorystów". Książka zawiera dokładnie opisy sposobów konstruowania bomb, produkcji materiałów wybuchowych oraz inne "niezbędne" informacje na temat prowadzenia działalności terrorystycznej³⁵.

Bin Laden, jako inspirator, zleceniodawca i ten, który sfinansował zamachy w USA we wrześniu 2001 r., jest do dziś poszukiwany przez amerykańskie służby specjalne, choć na liście poszukiwanych przez FBI znajduje się już od czerwca 1999, kiedy to za schwytanie go wyznaczono nagrodę w wysokości 5 mln USD.

Państwa - sponsorzy terroryzmu

³⁴ K. Jałoszyński, *Terroryzm antyizraelski. Przedsięwzięcia kontrterrorystyczne w Izraelu*. AON Warszawa 2001, s. 38.

³⁵ Ta swoista "biblia terroryzmu" w tłumaczeniu na język angielski jest dostępna na stronie internetowej <http://www.thesmokinggun.com/archive/jihadmanual.html> z dn. 20.08.2011.

Sponsoring państwowy terroryzmu międzynarodowego, czyli wsparcie rządów i instytucji rządowych dla organizacji terrorystycznych i ich działań, nie jest zjawiskiem nowym. Ma on miejsce od początku powstania terroryzmu międzynarodowego. Dla części rządów terroryzm jest jednym ze środków prowadzenia ich polityki zagranicznej, akceptowanym narzędziem realizacji swych interesów. Dotyczy to zwłaszcza państw słabych politycznie lub militarnie, które aspirują jednak do odgrywania większej roli w polityce międzynarodowej w danym regionie. Terroryzm może być też dla niektórych państw skutecznym środkiem osłabiania wrogich im rządów (zwłaszcza silniejszych militarnie), nie pociągającym jednakże za sobą konieczności angażowania się w otwarty konflikt zbrojny.

Wsparcie dla terroryzmu międzynarodowego służy też czasem realizowaniu swoistej "misji" danego państwa, polegającej na propagowaniu własnej ideologii państwowej lub modelu ustrojowego poprzez "usprawiedliwione" takim celem użycie przemocy. Tego typu motywacja cechuje w pewnym stopniu zaangażowanie w terroryzm międzynarodowy rządzonego przez islamistów Iranu. Terroryzm sponsorowany przez państwa bywa też środkiem umacniania stabilności rządów w państwie i walki z opozycją, zwłaszcza działającą z terytorium innych państw. Ta forma terroryzmu sponsorowanego przejawia się na przykład zabójstwami czołowych dysydentów na uchodźstwie, atakami na własność organizacji opozycyjnych itp. i przeważnie jest dokonywana bezpośrednio przez funkcjonariuszy państwowych, choć czasem "zleca się" tego typu akcje również podporządkowanym organizacjom terrorystycznym (na przykład ataki Hezbollahu na dysydentów irańskich).

Sponsoring państwowy terroryzmu międzynarodowego może przyjmować formy zaangażowania bezpośredniego funkcjonariuszy państwowych (przeważnie personelu służb wywiadowczych, tajnej policji itp.) oraz działań pośrednich polegających na różnorodnej pomocy dla organizacji terrorystycznych nie będących elementami struktur państwowych. W przeciwieństwie do lat poprzednich, w ostatniej dekadzie państwa raczej unikały bezpośredniego zaangażowania swych funkcjonariuszy. Znacznie częściej w latach dziewięćdziesiątych państwa wspierały terrorystów w sposób pośredni poprzez pomoc militarną, finansową, organizacyjną, logistyczną lub dyplomatyczną. Wsparcie militarne polegało najczęściej na szkoleniu wojskowym terrorystów (np. w obsłudze broni, metodach wywiadowczych, taktyce) przez odpowiednie służby danego kraju w obozach treningowych na terenie tego państwa lub poza jego granicami, a czasem też na udostępnianiu własnego terytorium dla organizacji takich obozów przez grupy terrorystyczne, na dostawach sprzętu wojskowego, głównie broni, ładunków wybuchowych i amunicji. Wsparcie finansowe przyjmowało najczęściej formę bezpośrednich przekazów środków finansowych. Środki finansowe dla organizacji terrorystycznych osiągają często znaczne rozmiary, na przykład irańską pomoc dla Hezbollahu szacuje się na sumę od 5 do kilkudziesięciu milionów dolarów rocznie³⁶

Inną formą wsparcia terroryzmu jest oferowanie przez państwa *safe havens*, (czyli schronienia dla poszukiwanych członków organizacji terrorystycznych) czy też umożliwienie utrzymywania struktur organizacyjnych, central dowodzenia oraz baz, w których można spokojnie przygotowywać operacje. Pomoc polega też czasem na umożliwianiu lub nawet organizowaniu spotkań przedstawicieli różnych grup, swego rodzaju "konferencji terrorystycznych".

Kolejną formą wsparcia terrorystów jest udostępnianie im sieci przedstawicielstw dyplomatycznych, które służą jako skrzynki kontaktowe, dostarczają potrzebnych terrorystom informacji, a także dowodów tożsamości, dokumentów podróży itp. Jak widać, pomoc państw dla terrorystów może przyjmować różnorokie formy i znacznie zwiększać możliwości

³⁶ Por. *The International Encyclopedia of Terrorism*. Chicago 1998, s. 216.

organizacyjne i efektywność ich działań. Jednocześnie uzależnienie organizacji od pomocy państwa-sponsora oznacza większą jego kontrolę nad poczynaniami terrorystów. Wspierane przez państwa grupy mają być środkiem urzeczywistniania celów polityki zagranicznej tych państw, tak, więc to rządy przeważnie decydują o skali, zakresie i kierunkach podejmowanych przez grupę działań.

Coroczny raport amerykańskiego Departamentu Stanu na temat terroryzmu wymienia 7 państw - Irak, Iran, Koreę Północną, Kuba, Libię, Sudan i Syrię - którym zarzuca wspieranie terroryzmu międzynarodowego³⁷. Afganistan nie znalazł się na tej liście tylko, dlatego, że rząd Talibów nie był uznawany przez USA, a więc nie mógł być postrzegany jako państwowy sponsor terroryzmu. Jedynym państwem, którego usunięcie z listy sponsorów terroryzmu rozważano, była Syria ze względu na jej ograniczone uczestnictwo w bliskowschodnim procesie pokojowym oraz międzynarodowym przeciwdziałaniu terroryzmowi³⁸.

Terrorysty mają swoje bazy, ośrodki szkoleniowe, wsparcie logistyczne i finansowe nie tylko w krajach bezpośrednio graniczących z Izraelem, lecz również znacznie od niego oddległych. Izraelscy i amerykańscy eksperci do walki z terroryzmem sporządzili listę państw z różnych części świata, w których działają islamskie ugrupowania terrorystyczne. Na liście znalazły się (oprócz 5 bliskowschodnich państw wymienionych w raporcie Departamentu Stanu USA): Pakistan, Afganistan, Jordania, Arabia Saudyjska, Cypr, Turcja, Stany Zjednoczone, Wielka Brytania, Niemcy, Norwegia, Kanada, Argentyna, Tajlandia i Libia³⁹. A oto krótka charakterystyka 5 państw bliskowschodnich, których rządy oficjalnie uznaje się za sponsorów działalności terrorystycznej⁴⁰:

- **Iran** - stanowi centrum islamskiego terroryzmu. W kraju tym powołano do życia Hezbollah. Aktywnie działają tam przedstawiciele Hamasu i Islamskiego Dżihadu. Na jego terenie znajdują się bazy szkoleniowe tych organizacji. Irańska poczta dyplomatyczna jest wykorzystywana do przesyłania terrorystom broni i materiałów wybuchowych w różne części kuli ziemskiej. Władze Iranu powołały *Najwyższą Radę ds. Koordynacji Irańskiej Rewolucji Islamskiej i Islamskich Ruchów Rewolucyjnych na Świecie*.
- **Syria** - stolica tego kraju, Damaszek, stanowi ośrodek dowodzenia dla organizacji terrorystycznych takich jak Hamas, Islamski Dżihad, Ludowy Front Wyzwolenia Palestyny, Demokratyczny Front Wyzwolenia Palestyny, Ludowy Front Wyzwolenia Palestyny Zjednoczone Dowództwo. W Damaszku ma swoją siedzibę rozgłośnia radiowa "El-Kuds" nadająca audycje dyskredytujące izraelsko-palestyński proces pokojowy. Syria współpracowała też z Iranem we wspieraniu grup przeciwnych pokojowi na Bliskim Wschodzie.
- **Sudan** - stanowi miejsce ośrodków szkolenia Hamasu i Islamskiego Dżihadu. Źródła wywiadowcze twierdzą, iż w państwie tym oprócz terrorystów palestyńskich szkolą się również ekstremiści muzułmańscy z Bośni i islamskich republik byłego Związku Radzieckiego. Władze Egiptu oficjalnie oskarżają Sudan o szkolenie i przetrzymywanie islamskich terrorystów na teren swojego państwa. Do 1997 r. na terytorium Sudanu przebywał i działał Osama Bin Laden, który jednak został wydany przez rząd w Chartumie w wyniku presji międzynarodowej.

³⁷ *Patterns of Global Terrorism 2001*. US. Department of State, <http://www.state.gov/2001/z> dn. 24.09.2011.

³⁸ Por. K. Katzman, *Terrorism: Middle Eastern Groups...*, dz. cyt. [Zob. *Beyond bin Laden: Reshaping U.S. Foreign Policy International Security - Volume 26, Number 3, Winter 2001/02*, pp. 56-78].

³⁹ K. Jałoszyński, *Fundamentalizm...*, dz. cyt., s.79-82.

⁴⁰ M. Madej, *Międzynarodowy terroryzm...*, dz. cyt., s. 59-60.

- **Libia** popiera wszystkie organizacje terrorystyczne działające przeciwko Izraelowi i Stanom Zjednoczonym. W ostatniej dekadzie XX wieku znacznie ograniczyła swoją działalność w tym zakresie głównie do wsparcia finansowego oraz oferowania bezpiecznego miejsca pobytu członkom organizacji palestyńskich, w tym będących w zaniku bądź "uśpieniu" grup skrajnie lewicowych.
- **Irak** - osłabiony przez porażkę w wojnie w Zatoce oraz sankcje międzynarodowe, również ograniczył swą aktywność w zakresie terroryzmu międzynarodowego. Rząd w Bagdadzie udzielał jedynie schronienia i ułatwiał prowadzenie operacji niektórym grupom palestyńskim - np. Palestyńskiemu Frontowi Wyzwolenia, Organizacji Abu Nidala oraz antyreżimowym grupom irańskim - Irańskiej Armii Wyzwoleńczej i PKK. Prowadził również kampanie zabójstw dysydentów żyjących poza granicami państwa.

Patronat państwa głęboko oddziałal na zasady terroryzmu. Ten typ terroryzmu nastawia się nie tyle na zdobycie rozgłosu, ile na osiągnięcie określonych celów polityki zagranicznej, jego działania mają więc mniej ograniczeń niż działania zwykłych terrorystów. Terrorysty wspierani przez państwo nie są uzależnieni od wsparcia miejscowej ludności, nie muszą się więc martwić o utratę poparcia czy nieprzyjazną reakcję opinii publicznej. Toteż mogą wraz ze swoim patronem angażować się w akty przemocy znacznie bardziej krwawe i niszczycielskie niż grupy działające na własny rachunek. Zaś sankcje ekonomiczne nakładane na te państwa oraz stosowanie wobec nich represji militarnych nie odniosły dotychczas pełnego skutku.

ZAKOŃCZENIE

Polska jest państwem europejskim, dlatego jej bezpieczeństwo jest najbardziej powiązane z bezpieczeństwem europejskim. Europa to nie tylko kontynent, pewien obszar z jego charakterystyką geograficzną – geologiczną i przyrodniczą, na którym znajduje się wiele państw. To również pewna całość kulturowa określona przez wartości. Granice kulturowo pojmowanej Europy są wyznaczone przez zasięg społeczeństw, dla których te wartości są ważne. To znaczący w skali światowej potencjał ekonomiczno – obronny i znacząca ilość rozmieszczonych na tym terenie wojsk. Głównymi filarami tych wartości są: demokracja, równorzędność podmiotowa, prawa, wolność, godność człowieka i bezpieczeństwo europejskie. Bezpieczeństwo takie zapewniają wyspecjalizowane podsystemy w każdym państwie. Odpowiednio skoordynowane tworzą zintegrowany system bezpieczeństwa każdego państwa. Najważniejsi w tym systemie są kompetentni ludzie.

Jeśli dopuścimy do zagrożenia naszego bezpieczeństwa wówczas nie będziemy mieli również i wolności. Jeśli zdecydujemy się z niej zrezygnować w Imię bezpieczeństwa, będzie to wówczas wygrana naszych wrogów, którzy by chcieli nas tej wolności pozbawić. Jak zachować bezpieczeństwo nie rezygnując z wolności, jest zadaniem, które pokazuje całą niepewność ludzkiego losu.

„Musimy iść naprzód, w kierunku nieznanego, niepewnego i niebezpiecznego posługując się rozumem jako przewodnikiem zarówno w dziedzinie bezpieczeństwa, jak i w dziedzinie wolności” –

Karl Popper /Spoleczeństwo otwarte i jego wrogowie/.

BIBLIOGRAFIA:

1. BLACBURN S, *Oksfordzki słownik filozoficzny*, tłum. C. Ciesliński, KiW, Warszawa 1997.
2. BUČKA P., Kelemen M., NEČAS P., ADAMČÍK F., *Situational control method in aviatic didactic system within european flight safety regulation/ Miroslav Kelemen [et al.]*.In: Funkcjonowanie podmiotów gospodarczych w warunkach niepewności. WSMiJO Katowice 2010. - ISBN 978-83-87296-04-9.
3. BIZIEWSKI J., *Irak - Iran 80-88*. Wyd. Altair, Warszawa 1993.
4. GRZYWNA Z., *Przygotowanie oddziałów pozamilitarnych do działań w sytuacjach kryzysowych na przykładzie województwa śląskiego*, [w:] Praca studyjna AON Warszawa 2000.
5. JAŁOSZYŃSKI K., *Terroryzm antyizraelski. Przedsięwzięcia kontrterrorystyczne w Izraelu*. AON Warszawa 2001.
6. JAŁOSZYŃSKI K., *Terroryzm fundamentalistów islamskich Warszawa 2001*,.[Zob.: K. Jałoszyński: *Terroryzm XXI wieku - nowe zagrożenie dla bezpieczeństwa*. „ZN AON” 2003, nr 1, s. 160-161].
7. JAMNICKA L., KELEMEN M., Ďuricová A., *Kriminalita v ozbrojených silách a vybrané trestné činy s tým súvisiace*. In: *Trestné činy súvisiace s činnosťou ozbrojených síl a ozbrojených zborov : zborník príspevkov z vedeckej konferencie: 5.november 2009, Košice*. - Košice : IURIDICUM, 2009. - ISBN 9788089284528. -
8. KELEMEN M., URBAN I., Pavel Nečas *Security systems reform challenges: crucial instrument of the national security policy*. In: *Revista Academiei Fortelor Terestre [elektronický zdroj]*. - ISSN 1582-6384. - Vol. 15, Iss. 2 (58) (2010), p. 179-183.
9. KELEMENM., NEČAS P., *War on insecurity: calling for effective strategy! : scientific monograph/Miroslav Kelemen*.[1.vyd.] Kiev: The Center of Educational Literature, 2010.ISBN 978-611-01-0023-6.
10. KUCZYŃSKI M., *Krwawiąca Europa. Konflikty zbrojne i punkty zapalne w latach 1990-2000. Tło historyczne i stan obecny*. Wyd. Bellona, Warszawa 2001.
11. KUBA P., *Terroryzm i jednostki antyterrorystyczne na świecie*, Warszawa 1992.
12. Mesaros M., *Riadenie bezpečnostných systémov*. Multiprint s.r.o., 2009, Košice, ISBN: 978-80-89282-37-1, vysokoškolská ucebnica.
13. MESAROSZ M, *Science as a part of security in the context of development of the society*. Karlovarská právní revue, 4/2009, Česká republika, ISSN 1801-2193,
14. TYRAŁA P., *Sekuritologia, Bezpieczeństwo kompleksowe. Sekuritologiczne, pedagogiczne i prakseologiczne podejście do systemu bezpieczeństwa*, MAX-DRUK Rzeszów 2010, ISBN: 978-83-61483-68-8.
15. TYRAŁA P., *Bezpieczeństwo wewnętrzne. Europejskie i globalne czynniki bezpieczeństwa wewnętrznego Polski*. MAX-DRUK 2011, ISBN: 978-83-6143-13-7.
16. *Nowa Encyklopedia Powszechna*, PWN Warszawa PWN 2006, t.2,

17. OSMAŃCZYK E., Encyklopedia ONZ i stosunków międzynarodowych, Wiedza Powszechna 2002.
18. RUTVEN M., *Islam*. Prószyński i S-ka, Warszawa 1998.
19. SEDLÁK V., MESÁROŠ M., LOSONCZI P., JAMNICKI O., *Aplikačné možnosti nového globálneho družicového navigačného systému GALILEO pre bezpečnosť v doprave*. ALARM security magazine, 4/2008, s. 20-23. ISSN 1335-504X.
20. *Nowa Encyklopedia Powszechna Warszawa PWN 2006*,
21. Zob.: *Patterns of Global Terrorism*, United States Department of State, kwiecień 2001.

Inne źródła:

1. Telewizja Hiszpańska, 20.04.2008.
2. The Daily Telegraph, 20.04.2008.
3. <http://www.state.gov/com/history/2001/z dn. 24.09.2011>.
4. <http://www.thesmokinggun.com/archive/jihadmanual.html/> z dn. 24.09.2011.
5. <http://wiadomosci.dziennik.pl/zagrozenie-terrorystyczne-smierc-bin-ladena-niewiele-zmieni.html> z dn. 16.09.2011.

doc. dr Antoni OLAK

Wydział Inżynieryjno-Ekonomiczny - Katedra Zarządzania Bezpieczeństwem, Wyższa Szkoła Zarządzania Marketingowego i Języków Obcych. w Katowicach. 40-594 Katowice, ul. Gallusa 12, tel. 32/ 20 79 201/211, fax 32/ 20 79 213. Rzeszów 35-305, Monte Cassino 14/37; tel. 17 8621 259; 696 488 652.

prof. ndzw. Dr hab. A. LIMAŃSKI, Dr h.c.

Wyższa Szkoła Zarządzania Marketingowego i Języków Obcych. w Katowicach. 40-594 Katowice, ul. Gallusa 12, tel. 32/ 20 79 201/211, fax 32/ 20 79 213.

ZVLÁDANIE EXTRÉMNYCH STRESOVÝCH SITUÁCIÍ V PODMIENKACH OS SR

Mária PETRUFOVÁ; Lubomír BELAN

ABSTRACT

The contribution is aimed to the welfare of professional soldiers in extreme situations of stress - stress emergency situations. The authors point to psychological strategy in high-risk occupations, with various types of post-emergency assistance, and established results of research on crowd behavior in military missions propose recommendations for future practice in terms of Armed Forces.

Keywords: post traumatic stress disorder and behavioral change are soldiers, the types of post-emergency assistance, crowd behavior in military missions and interpretation of survey results in the field

ÚVOD

Správanie sa vojakov v záťažových situáciách je veľmi aktuálnou problematikou. Súvisí to najmä so psychologickými faktormi profesionálnych vojakov a aj civilov v rôznych formách ľudskej činnosti, v poslednom období najmä v súvislosti s pribúdajúcimi katastrofami a hromadnými nešťastiami, ako aj inými asymetrickými ohrozeniami. Je potrebné vedieť odhadnúť potenciálne predpoklady pre zvládnutie určitých úloh a reakcie ľudí v týchto záťažových situáciách. Následkom každej katastrofy alebo hromadného nešťastia je smrť mnohých jednotlivcov a veľký počet ľahko i ťažko ranených. V čase katastrofy a hromadného nešťastia sa vytvárajú skupiny osôb, ktoré priamo alebo sprostredkovane prežívajú všetky fázy týchto mimoriadnych udalostí. Mimoriadne podmienky sú ťažko stresujúce a u mnohých jednotlivcov spôsobujú zlyhávanie základných adaptačných mechanizmov. To môže viesť k jasnemu, i trvalému narušeniu psychickej rovnováhy, čo sa prejaví najmä zmenou prežívania, myslenia i správania.

1. CHARAKTERISTIKA JEDNOTLIVÝCH MIMORIADNYCH ZÁŤAŽOVÝCH SITUÁCIÍ

Záťažové situácie je možno diferencovať rôzne, v článku sme využili diferenciáciu z pohľadu ich závažnosti i možného prínosu k ďalšiemu vývinu osobnosti nasledovne (6):

- **Frustrácia** označuje situáciu, kedy je človeku znemožnené dosiahnuť uspokojenie nejakej subjektívne dôležitej potreby. Frustrácia je neočakávaná strata nádeje. Táto situácia vyvoláva zážitok sklamanie a stimuluje reakcie zamerané na vyrovnanie nepriaznivej bilancie. Pri jej vzniku hrá dôležitú úlohu pozitívne očakávanie. Frustrácia môže byť prekonaná odložením uspokojenia, posilnením vytrvalosti a úsilia, zmenou motivácie, i rezignáciou.

- **Konflikt** patrí medzi bežné ťažkosti, s ktorými sa človek vo svojom živote tiež opakovane stretáva. Subjektívne významným, prípadne patogénnym sa stáva až vtedy, keď je skutočne závažný, trvá príliš dlho, zahŕňa príliš dôležitú oblasť, alebo pokiaľ ho človek nie je schopný riešiť. Intenzita konfliktu závisí od subjektívneho emocionálneho a racionálneho spracovania.
- **Deprivácia** je stav, keď niektorá z objektívne významných biologických i psychických potrieb nie je uspokojovaná v dostatočnej miere, primeraným spôsobom a dostatočne dlhú dobu. Deprimovaná skúsenosť patrí k závažným záťažiam. Môže nepriaznivo ovplyvniť aktuálny psychický stav jedinca, ale aj jeho psychický vývin.
- **Stres** z psychologického ako aj manažérskeho hľadiska možno stres chápať ako stav nadmerného zaťaženia alebo ohrozenia. Stres nemusí mať vždy len negatívny význam. Primeraná miera môže človeka aktivizovať, stimulovať ho k hľadaniu účelného riešenia situácie a tým rozvíjať jeho schopnosti. Vyhľadávanie stresových situácií môže byť dokonca i úmyselné, pretože pre niekoho navodzujú príjemné pocity, dané vyplavením endorfinov do mozgu. Príkladom pre tieto tendencie môže byť vyhľadávanie extrémnych športov. Zážitok stresu je spojený so zmenou emocionálneho prežívania. Typickou reakciou je úzkosť a pocity napätia. Objavuje sa hnev, ktorý aktivizuje rôzne reakcie, často agresívneho charakteru. Výnimkou nie je ani pocit smútku a depresie, ako reakcia na presvedčenie o neriešiteľnosti situácie.
- **Trauma** možno definovať ako náhle vzniknutú situáciu, ktorá má pre jedinca výrazne negatívny význam, vedie k určitému poškodeniu, alebo k strate. Prejaví sa predovšetkým ťažkosťami v emocionálnej oblasti. Traumatizovaný človek stráca pocit istoty a bezpečia, prežíva úzkosť, ktorá je vyjadrením jeho obáv do budúcnosti, i smútok, ktorý možno chápať ako trúchlenie nad stratou niečoho dôležitého. Trauma ovplyvňuje myslenie takto postihnutého človeka, narúša jeho objektivitu, čím sa môže stať nekritickým.
- **Kríza** sa objavuje ako narušenie psychickej rovnováhy v dôsledku náhleho vyhrotenia situácie, dlhodobej kumulácie, či situačného nárastu problémov. Jej typickým prejavom je zlyhanie adaptačných mechanizmov. Vyjadruje pocit vlastnej životnej situácie postihnutého, ktorú on vníma ako neodkladnú a naliehavú a v stave tiesne alebo núdze nie je schopný riešiť ju vlastnými silami a z vlastných zdrojov.

2. MOŽNÉ PREJAVY OBRANNÝCH REAKCIE PROFESIONÁLNYCH VOJAKOV

Rôzne spôsoby vyrovnávania sa so záťažou vychádzajú z dvoch základných fylogenetických mechanizmov, ktorými sú útok a únik. Útok je aktívny variant, vyjadrujúci tendenciu s ohrozujúcou a neprijateľnou situáciou bojovať. Človek môže zaútočiť priamo na predpokladaný zdroj ohrozenia, alebo sa zamerať na náhradný objekt. Agresia môže byť obrátená i voči sebe samému, môže sa prejavovať verbálnym seba obviňovaním, v krajnom prípade až samovražednými tendenciami. Únik z ťaživej situácie je opačným variantom riešenia, vyjadruje tendenciu utiecť zo situácie, ktorá sa nám javí ako neriešiteľná. Spôsob, akým možno uniknúť pred problémami, môže byť rôzny. Môže ísť o skutočný útek, prenesenie zodpovednosti za riešenie na iného človeka, alebo o rezignáciu na uspokojenie. Tendencia riešiť problém únikom sa môže prejavovať tak na úrovni interpretácie samotného problému (nechceme ho vidieť, popierame jeho existenciu), ako aj na úrovni prístupu k tomuto problému. Mechanizmy zvládania stresu (Coping). Spôsoby vyrovnávania sa so záťažovými situáciami možno diferencovať podľa toho, či sú vedomé alebo nevedomé. Medzi obidvoma variantmi existuje plynulý prechod, človek môže reagovať rôznymi spôsobmi. Ovládacie

mechanizmy, tj. coping, sú vedomou voľbou určitých stratégií. Voľba závisí od hodnotenia danej situácie i posúdenia vlastných možností. Z toho vyplýva zameranie na určitý cieľ, ktorým by malo byť dosiahnutie pozitívnej zmeny, alebo zmierenie sa s tým, čo nie je možné zmeniť, pri zachovaní psychickej rovnováhy a pozitívneho obrazu seba samého. Obranné mechanizmy možno charakterizovať ako psychologické defenzívne (adaptačné) mechanizmy, pomocou ktorých sa osobnosť bráni voči záťažovým situáciám a vnútornému napätiu. Defenzívne reakcie nie sú plne uvedomované a slúžia na ochranu jedinca pred úzkosťou. Možné prejavy správania:

- **Popretie a vytesnenie** – človek má tendenciu zbaviť sa pocitov a myšlienok, ktoré sú subjektívne neprijateľné. Vytesnené sú napríklad traumatizujúce zážitky. Istá vec sa buď vôbec neberie do úvahy, alebo sa transformuje do podoby, ktorá už nie je taká zraňujúca.
- **Racionalizácia** – predstavuje pokus o zvládnutie záťažovej situácie jej zdanlivo logickým zdôvodnením. Umožňuje zastieranie ťaživých problémov ich prijateľnejším, aj keď nie celkom pravdivým, resp. správnym spôsobom výkladu.
- **Regresia** – je únikom na vývinovo nižšiu úroveň správania. Obyčajne vyjadruje odmietnutie samostatnosti a väčšiu potrebu závislosti na podpore okolia. K regresívnym prejavom dochádza pri ťažkom somatickom postihnutí a tiež ako reakcia na traumatizujúce zážitky. Postihnutý jedinec túži byť ochraňovaný, upína sa na osobu, ktorá by mu mohla pomôcť a môže sa stať na nej až závislým.
- **Fantázia** – je obrannou reakciou, ktorá pomáha nahradiť neznesiteľné zážitky inými, ktoré sú uspokojujúce, aj keď sú nereálne.
- **Kompenzácia** – vyváženie nedostatkov v jednej oblasti výkonmi v inej oblasti.
- **Rezignácia** – obvykle býva reakciou na dlhodobú záťaž. Jedinec sa dopredu vzdáva niečoho, čo považuje za nedosiahnuteľné. Vyjadruje bezmocnosť, pasivitu a apatiu. Jej efekt spočíva v tom, že ak človek nič neočakáva, nemôže byť sklamaný. (2)

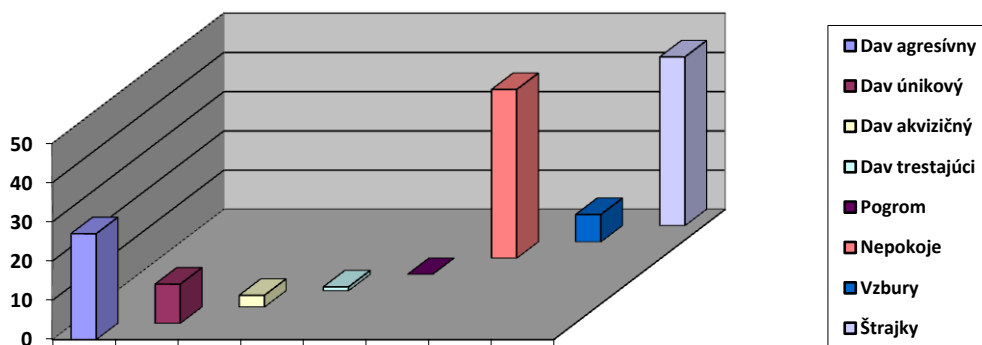
3. PRIESKUM K DAVOVÉMU SPRÁVANIU

Hlavným cieľom projektu bolo v rámci prieskumu davového správania (134 respondentov) identifikovať a analyzovať skúsenosti vojakov vysielaných do misií o správaní sa jednotlivca a davu v extrémnych krízových situáciách, do ktorých sa dostali a na základe týchto skúseností vytypovať možné typové správanie sa v krízových situáciách pri asymetrických ohrozeniach, aby sa skvalitnila psychická pripravenosť jednotlivcov a zvýšila pohotová reakcia jednotiek plniacich úlohy v systéme koaličných záväzkov v rámci NATO na ohrozenie. Prvou oblasťou, ktorú sme v podmienkach katedry riešili bola oblasť reflexie vlastnej pripravenosti pre zvládanie správania v krízových situáciách v priestoroch nasadenia. Ide o oblasť, ktorá je určujúca pre efektívnosť plnenia úloh personálu v priestoroch nasadenia.

Pri analýze ďalšej oblasti sme sa zamerali na **deskripciu prejavov správania** jednotlivcov v dave a prejavov davu ako celku. Pri málo početných výskumoch tejto problematiky v civilnom prostredí sa jedná o najčastejší postup pri poznávaní základných prejavov správania ľudí pod vplyvom davových fenoménov. Zároveň sme chceli poznať dynamiku zmeny jednotlivých typov hromadného správania v záujme reálnejšej konštrukcie modelových situácií určených pre coping v období prípravy vojakov pred nasadením a pre posilnenie štruktúry zvládania takýchto situácií v samotnom prostredí misie (metóda rozhovoru). V prvej položke dotazníku mali respondenti určiť typy hromadného správania, s ktorými sa v priestoroch nasadenia najčastejšie stretli. Najčastejšie používaným kritériom pri klasifikácii masových javov je miera aktivity účastníkov hromadného správania, v tomto

prípade civilného obyvateľstva v priestoroch nasadenia vojakov ozbrojených síl SR. Pri konštrukcii tejto položky v dotazníku členovia tímu zámerne upustili od možnosti identifikácie jednotlivých typov pasívnych zoskupení ľudí (ľudia na kultúrnom predstavení, účastníci na prednáške, diváci na športovom podujatí a pod.) Bolo to z toho dôvodu, že by im to nepomohlo splniť ciele výskumu a zároveň by ponuka takejto možnosti zneistila respondenta pri otázkach priamo nadväzujúcich na túto položku.

Hromadné správanie obyvateľstva malo podľa nich najčastejšie podobu: nepokojov – 43, štrajkov – 43, agresívny dav - 27, únikový dav z miesta ohrozenia - 10, so získavacím, akvizíčným davom - 3, vzbury miestneho obyvateľstva - 7, trestajúci dav - 1. S nepokojmi, štrajkami, vzburami a agresívnym davom ako typmi hromadného správania majú najčastejšie skúsenosti vojaci z najrizikovejších misií ISAF a KFOR. Z rozhovorov vyplýva, že počet účastníkov hromadného správania varioval približne od 100 až do 300. Respondenti uviedli aj také typy hromadného správania, ktoré nevedeli presne zaradiť do škály ponúkaných možností – pokojné protesty (dodávky energie, zásobovanie v misii KFOR), správanie sa obyvateľstva po atentáte v civilnej zóne, prípadne zhromaždenie príslušníkov kmeňa pre základňou pri podozrení zajatia rodinného príslušníka koalíčnými silami (misia ISAF). Vo voľných odpovediach uviedli naši vojaci aj ďalšie typy hromadného správania: nával ľudí pri kontrole pred vstupom do tábora, únikový dav pri streľbe na civilné obyvateľstvo, masové rabovanie v domoch a vypaľovanie kostolov v Kosove v roku 2004, provokácie menších skupín pred kempom.

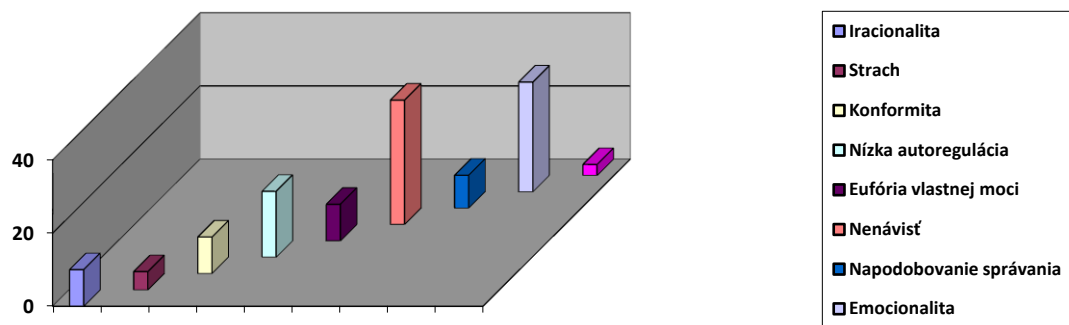

Graf 1 Typologizácia hromadného správania obyvateľstva podľa respondentov

Z analýzy prejavov správania jednotlivcov (účastníkov) hromadného správania je možné konštatovať, že správanie a prežívanie jednotlivca v dave je modifikované. Podľa vyjadrenia respondentov v dotazníku k najtypickejším prejavom správania jednotlivcov z radov civilného obyvateľstva v dave v priestoroch nasadenia patrili: prejavy nenávisťi - 34 x, vysoká emocionalita – 30x, nízka autoregulácia (sebaovládanie) správania – 18x, iracionalita – 10x, prejavy konformity – 10x. Sporadicky sa v správaní obyvateľov prejavovali strachogénne reakcie - 5x, napodobňovanie správania - 9x, citová nákaza - 3x. Pri rozhovoroch uvádzali respondenti tiež ďalšie prejavy správania.

Vojaci z misie KFOR pozorovali prejavy ako podráždenosť, hádky medzi jednotlivcami a skupinkami, pokriky, prechod od pokojného protestu k náznakom a prejavom

agresivity. Niektorí vojaci z misie ISAF popisovali demonštráciu miestneho obyvateľstva v Uruzgane, ktorá mala podobu pokojného, nenásilného protestu.

Graf 2 Typické prejavy správania jednotlivcov v dave v priestoroch nasadenia

Pri **popise prejavov správania davu ako celku** respondenti uvádzali najčastejšie problematickú komunikáciu s davom ako celkom (34 odpovedí) a s tým spojené neakceptovanie diskusie (20 odpovedí) a citlivosť davu na podnety z vonku (31 odpovedí). Prejavy ako akčnosť davu, iracionalita a iné boli zastúpené v odpovediach menej frekventovane. V autentických výpovediach vojakov z misií o prejavoch davu sa objavili aj také prejavy ako neschopnosť vnímať realitu, konanie ľudí bolo diktované vášňami, snaha okamžite premeniť slová na činy a pod. Ďalej nás zaujímala aj **dynamika hromadného správania civilného** obyvateľstva v priestoroch nasadenia, kedy sa menia základné charakteristiky davu ako je jeho veľkosť, pohyb, zmena typu davu z jedného na druhý, tvar, spôsob šírenia informácií, prípadne demografické a sociálne charakteristiky. Veľkosť davu bola limitovaná hustotou populácie v priestoroch nasadenia, miestom, kde dav vznikol, či dennou hodinou. Dôležitým zistením je, že takmer vo všetkých misiách základom vzniku davového správania obyvateľstva boli iniciačné skupiny 4 až 5 ľudí, ku ktorým sa pridávali ďalší obyvatelia. Priestorovo boli zoskupenia najčastejšie lokalizované pred campom, alebo na verejných priestranstvách v blízkosti sídla orgánov verejnej a štátnej správy. Zhromaždenie obyvateľov sa menilo na agresívny, prípadne získavací, akvizičný dav, zhromaždenie sa menilo na únikový dav pod hrozbou zásahu polície alebo vojakov, prípadne naopak agresívne prejavy účastníkov sa zmiernili, situácia sa upokojila a agresívny dav sa zmenil na nenásilný protest. Postupne dochádzalo vo všetkých prípadoch k tzv. destilačnému efektu, kedy postupom času odpadávajú (odchádzajú) účastníci a zostávajú tí najskalnejší. Pri popisovaní zmien v dynamike hromadného správania obyvateľstva respondenti vykazovali určitú diferenciáciu v názoroch v odpovediach v dotazníku a pri rozhovoroch. Podľa názorov v dotazníku zmeny, charakteristiky davového správania boli najviac pozorovateľné čo sa týka veľkosti – menil sa počet účastníkov – 46 odpovedí. Zmeny v objekte zamerania pozornosti uviedlo podľa vlastných skúseností 17 respondentov a zmeny v radoch aktivistov, organizátorov 15 opýtaných.

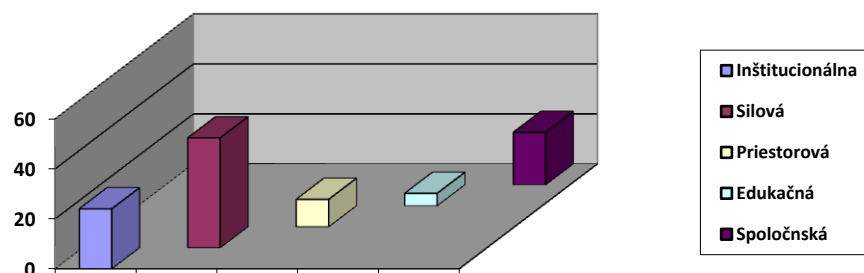
Z rozhovorov vyplynulo, že pri väčšom počte účastníkov hromadného správania sa v niektorých prípadoch stupňovala ich agresivita, lebo sa cítili byť silnejší a anonymnejší. Pri deskripciách a spomienkach na zážitkové stavy v kontakte s civilným obyvateľstvom výrazne dominoval situačný kontext davového správania a kultúrne prostredie či aktuálne politické, vojensko-politické dianie, prípadne ekonomické pozadie.

Zvládanie davového správania akéhokoľvek typu je veľmi zložitou a málo preskúmanou problematikou. Teoretické zdroje neponúkajú návody na ovplyvňovanie davov. Konkrétne návody, postupy alebo odporúčania pre zvládanie davového správania zaoberajúce

sa výhradne len týmito otázkami nie sú riešené ani vo vojenských predpisoch, manuáloch na intrarezortnej, či medzinárodnej úrovni v rámci NATO. Preto sme sa na základe teoretickej analýzy pokúsili vytypovať niektoré spôsoby zvládania davového správania civilného obyvateľstva v priestoroch nasadenia a konfrontovať ich s konkrétnymi poznatkami vojakov, ktorí sa vrátili z misií. Pri zvládaní davového správania v priestoroch nasadenia sa respondenti najčastejšie stretli s aktivizáciou zásahových zložiek, čiže s demonštráciou sily zo strany polície alebo vojakov alebo ich priamym zásahom proti účastníkom – 44x. Niektorí vojaci z misie KFOR, Kosovo konkretizovali aj použité prostriedky pri priamom zásahu – donucovacie prostriedky, vodné delo, slzný plyn a použitie vycvičených psov. V niektorých prípadoch nezasahovali vôbec na základe analýzy alebo priaznivému vývoju situácie.

Ďalšia časť respondentov mala skúsenosť skôr s vytváraním preventívnych opatrení, ktoré by zabránili vzniku hromadného správania už v jeho zárodku, prípadne by vytvárali také podmienky, ktoré by bránili vzniku hromadného správania:

- nastoľovanie poriadku v spoločnosti, spoločenská prevencia (v problémových oblastiach, provinciách). V dotazníku tento spôsob preferovalo 21 respondentov.
- posilňovanie kompetencie a dôvery orgánov a inštitúcií zodpovedných za chod vecí verejných v priestoroch nasadenia. S takýmto spôsobom sa stretlo 24 respondentov.
- zabraňovať vzniku prehustenosti (príliš veľa ľudí na malom priestore) – priestorová prevencia malo osobnú skúsenosť 11 respondentov.
- predchádzať hromadnému správaniu je možné aj osvojením si kultúrnych noriem upravujúcich správanie ľudí vo veľkých zoskupeniach. Ide o tzv. edukačnú prevenciu, s ktorou sa stretlo v priebehu zvládania davového správania obyvateľstva 5 respondentov.

Graf 4 Spôsoby zvládania davového správania v krízových situáciách v priestoroch nasadenia

V rozhovoroch respondenti objasňovali aj to, akú úlohu plnili v konkrétnych prípadoch davového správania civilného obyvateľstva. Vojaci v misií KFOR plnili hlavne úlohy v oblasti stráženia dôležitých objektov pred ktorými sa dav zhromaždil, boli priamo začlenení v „protidavovom komplete“, zabezpečovali monitoring situácie, kontaktovali iné koalíčné jednotky. Niektorí nižší dôstojníci pôsobili v takýchto situáciách ako vyjednávači. Vojaci z misie ISAF plnili hlavne úlohy v oblasti stráženia a ochrany tábora pred možným útokom davu a tiež monitorovali situácie. Civilnému obyvateľstvu, ktoré preukazovalo znaky davového správania boli zámerne distribuované informácie, ktoré nahradili dovtedy platné informácie (väčšinou boli aj dôvodom, či spúšťačom masového správania). Následne to spôsobilo zníženie akcieschopnosti davu, eliminovalo pohyb davu, alebo tieto informácie zabránili eskalácií konfliktu medzi zúčastnenými stranami. Skúsenosť s použitím informačných vstupov pri zvládaní davového správania potvrdilo 46 respondentov. 25

respondentov, ktorí absolvovali niektorú z misií uviedlo, že pre ovplyvňovanie účastníkov davového správania boli využité aj technické prostriedky prenikania informácií.

Najčastejšie sa pre takýto spôsob ovplyvňovania využívali letáky a ich technická modifikácia, megafóny. Vzhľadom na úroveň infraštruktúry v priestoroch nasadenia neboli použité iné technické prostriedky pre šírenie informácií – napr. miestny rozhlas. V rozhovoroch 5 respondenti upozornili na rizikovosť poskytovania informácií pre ich nositeľa u agresívneho typu davu. Zdôvodňovali to tým, že u agresívneho typu davu s akým sa stretli v priestore nasadenia je problematická komunikácia, je citlivý na podnety a neakceptuje diskusiu.

Za veľmi účinné spôsoby zvládania davového správania civilného obyvateľstva považovali respondenti využitie inštitútu vyjednávača, komunikátora – 34 odpovedí v dotazníku a využitie zásahových zložiek z civilného prostredia – 34 odpovedí v dotazníku.

Z riadených rozhovorov s účastníkmi misie ISAF v Afganistane vyplynulo, že vodcom vo väčšine typov hromadného správania miestnych obyvateľov bol starejší miestneho kmeňa, či miestny náčelník kmeňov. Ako s rešpektovanou autoritou sa práve s ním viedlo vyjednávanie. V tejto súvislosti prízvukovali vojaci dôležitosť ovládania jazyka používaného v priestore nasadenia nielen u tlmočníka ale aj u vybraných príslušníkov jednotky. Zabránilo by sa tak skresľovaniu informácií, ich zlému pochopeniu a interpretácií. Týkalo sa to hlavne prípadov tlmočníka z radov civilného obyvateľstva, ktorý nebol organickým príslušníkom jednotiek. V misií KFOR boli autoritami, organizátormi hromadného správania miestneho obyvateľstva politickí lídri, starostovia, prípadne „človek, ktorý ostatných najviac burcoval“. Pokiaľ boli títo vodcovia davu prístupní komunikácií, vyjednávalo sa s nimi. Respondenti z obidvoch misií uvádzali, že vo všetkých prípadoch boli pri zásahoch proti davu použité nenásilné prostriedky. Za nenásilné označovali aj aktivizáciu zásahových zložiek z vojenského a civilného prostredia v podobe demonštrácie sily. Vojenské zásahové zložky preferovala väčšina respondentov. Vojaci z misie ISAF argumentovali slabou akcieschopnosťou a vycvičenosťou represívnych orgánov (armády a polície) v priestore nasadenia, prípadne nekompetentnosťou orgánov miestnej samosprávy. Účastníci misie KFOR uvádzali, že v takýchto prípadoch vždy spolupracovali s orgánmi miestnej samosprávy. Za problematickú označovali niektorí vojaci spoluprácu so skorumpovanou Kosovskou políciou a samosprávou.

Za menej využívaný spôsob zvládania davového správania civilného obyvateľstva v priestoroch nasadenia považovali respondenti odpútanie pozornosti účastníkov od ich spoločného objektu – rečník, činnosť. Odpútanie pozornosti u časti účastníkov tradične znižuje akcieschopnosť, radikalizmus, racionalizuje správanie podskupín a dochádza k destilačnému efektu. Osobnú skúsenosť s takýmto zásahom má 18 respondentov. Ojedinele využili pri zásahu, hlavne pri komunikácií a monitoringu prejavov davového správania služby psychológa a duchovného. Na základe zistených skutočností a výsledkov z prieskumu si dovoľujú autori upozorniť na tieto prioritné riešenia týchto problémov.

Oblasť prípravy personálu pre zvládanie správania v krízových situáciách v priestoroch nasadenia.

- Pravidelne organizovať tréningy a nácviku modelových situácií na zvládanie davových fenoménov počas misií.
- V príprave vojakov pre zvládanie hromadného správania civilného obyvateľstva v priestoroch nasadenia preferovať praktický nácvik, na to využiť skúsenosti a zážitkové stavy vojakov, ktorí sa s takýmito situáciami v priestoroch nasadenia už stretli.

- Prípravu diferencovať podľa konkrétnej misie, priestoru nasadenia a zastávanej funkcie v misii.
- Skvalitňovať psychologickú prípravu profesionálnych vojakov so zameraním za zvládanie záťažových situácií, emocionálnej inteligencie, empatie a odolnosti voči stresovým situáciám počas nasadenia.
- Posilniť oblasť spoločensko-vednej prípravy s dôrazom na poznanie kultúrno-antropologických zvláštností priestoru nasadenia.
- Osvojiť si základné vedomosti o kultúre národov, etník v priestore nasadenia, o zvykoch, tradíciách, obyčajoch a tabu, čo umožňuje efektívnejšie riešiť problémy vo vzťahu k civilnému obyvateľstvu a konštruktívnejšiu komunikáciu obidvoch zúčastnených strán.
- Využívať skúsenosti pracovníkov CIMICU v príprave vojakov a veliteľov.
- Respondenti upozornili aj na potrebu zlepšenia úrovne jazykovej prípravy so zameraním na ovládanie anglického jazyka a osvojenie si základov jazyka miestneho obyvateľstva v priestoroch nasadenia.
- Neustále analyzovať sociálne správanie sa jednotlivcov a skupín v extrémnych situáciách počas misií.

Oblasť prejavov správania jednotlivcov (účastníkov) hromadného správania:

- Správanie a prežívanie jednotlivca v dave je modifikované, k najtypickejším prejavom správania jednotlivcov z radov civilného obyvateľstva v dave v priestoroch nasadenia patrili prejavy nenávisti, vysoká emocionalita, nízka autoregulácia (sebaovládanie) správania, iracionalita a prejavy konformity.
- Hromadné správanie obyvateľstva malo podľa názorov respondentov najčastejšie podobu nepokojov, štrajkov a agresívneho davu.
- Z prejavov správania davu ako celku dominujú najčastejšie: problematická komunikáciu s davom ako celkom a s tým spojené neakceptovanie diskusie a citlivosť davu na podnety z vonku.
- Zo zistení týkajúcich sa dynamiky davového správania vyplýva, že v priestoroch nasadenia dochádza hlavne k zmenám jedného typu davu na iný, kedy sa zhromaždenie obyvateľov menilo na agresívny, prípadne získavací, akvizičný dav, zhromaždenie sa menilo na únikový dav pod hrozbou zásahu polície alebo vojakov, prípadne naopak agresívne prejavy účastníkov sa zmiernili, situácia sa upokojila a agresívny dav sa zmenil na nenásilný protest. Postupne dochádzalo vo všetkých prípadoch k tzv. destilačnému efektu
- Uvedené zistenia sú využiteľné pre monitorovanie situácií hromadného správania civilného obyvateľstva v priestoroch nasadenia, nakoľko umožňujú do určitej miery predikovať dynamiku davového správania a efektívne na situácie reagovať a v prípade potreby zasiahnuť.

Oblasť zvládanie davového správania v priestoroch nasadenia

- Respondenti akceptovali pri spôsoboch zvládania davového správania, respektíve pri zásahoch aj málo využívané formy prevencie davového správania v priestoroch nasadenia - inštitucionálnu, priestorovú, edukačnú a spoločenskú.
- Za pomerne efektívny spôsob zvládania označujú využitie informačných vstupov pre upokojenie situácie pri hromadnom správaní.

- Za veľmi účinný spôsob zvládania, ktorý bráni eskalácií násilia a dynamike zmeny davu na agresívny typ považujú účastníci výskumu inštitút vyjednávača, komunikátora.
- Pri použití zásahových zložiek uprednostňujú vojenské jednotky spolupracujúcich armád v priestore pred civilnými zásahovými zložkami.
- Pri uprednostňovaní argumentujú najčastejšie akcieschopnosťou, vycvičenosťou, prípadne skorumpovanosťou miestnych represívnych zložiek.
- V priestoroch nasadenia sú pri zvládaní málo vyžívané taktiky zvládania hromadného správania v podobe – odpútania pozornosti účastníkov davu (ponúknuť im iný objekt) a inštitút tzv. “davokaziča“- človeka pripraveného na túto úlohu.

Z uvedených oblastí zvládania davového správania v priestoroch nasadenia vyplýva, že v podmienkach OS SR je stále čo v tejto oblasti zlepšovať.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

1. HODGKINSON, P. & STEWART, M.: *Coping with Catastrophe*, London, Routledge. ISBN 0-415-04098-1
2. VODÁČKOVÁ, D.: *Krizová intervence*. Praha 2002, ISBN: 80-7367-342-8
3. Lt-Col. K. F. MCKENZIE, jr. (USMC): *The Revenge of the Melinas: Asymetric Threats and the next QDR*, Washington D. C. USA 2000
4. KMOŠENA, M.: *Dav a panika*. Liptovský Mikuláš: 4 D s. r. o., 2004.
5. ZELOVÁ, A.: *Psychológia masových javov – história a súčasnosť*. In.: Sociológia, 1990, roč. 22, č. 4, s. 417 – 431.
6. www.unipo.sk/public/media/files/docs/.../dokument_109_16.pdf

“Projekt výskumu a vývoja AgMO č. 4, „Možnosti modelovania správania sa jednotlivcov a davu v krízových situáciách“ ŠPP 852_08-RO02-RU21-240

doc., PhDr. Mária PETRUFOVÁ, PhD.
Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika v Liptovskom Mikuláši
maria.petrufova@aos.sk;

Ing. Ľubomír BELAN, PhD.
Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika v Liptovskom Mikuláši
lubomir.belanml@aos.sk

ROLE VOJENSKÝCH JEDNOTEK V BOJI PROTI OBCHODOVÁNÍ S LIDMI

Jaroslav PRŮCHA

ABSTRACT:

Trafficking in human beings, which could be called modern slavery, is worldwide spread phenomenon. According to UN presumption are today more people enslaved then whenever in past. In trafficking process people are abused by other people. They are forced to do work, which they would never do, under unacceptable condition, mostly with violence of human rights and freedom. Human trafficking has various forms. More often are misused young women and children for servitude of sexual services.

Into combating trafficking in human beings are involved all key world's organizations like UN, EU including NATO, which approved own resolution for combating trafficking in human beings in 2004. Up today were realized many effective various measures. Article describes key conclusions of the recently defended dissertation paper, which included analyze of current status in the Czech Armed forces, analyze of relations and processes in the environment of Human Trafficking and finally several measures were proposed, which should effectively help to eliminate this phenomenon.

Key words: Organized crime, trafficking in human beings, forced labour, forced prostitution, sexual exploitation and victim of trafficking.

Obchodování s lidmi při vojenských operacích.

V místech nasazení vojenských jednotek při nebojových operacích vzniká specifická situace. V zemích, které s obtížemi budují svou novou demokratickou společnost, krátce po kulminaci konfliktu, nepracuje správně vláda, místní samospráva, policie, soudy ani úřady. Převažuje korupce, protekcionismus a určité bezvládní. V tomto prostředí se velmi dobře daří organizovanému zločinu, který vydělává obrovské částky především na obchodování s lidmi a zbraněmi. A právě OSL je relativně snadná, nízkoriziková a rychlá cesta k výdělku pro organizované skupiny. Ze získaných finančních prostředků je často financována další trestná činnost, terorismus, korumpování státních představitelů i podnikatelů a pozice místních mafí je tak dále posilována. V tomto nedemokratickém a zkorumpovaném prostředí pak působí mírové jednotky.

Při vojenských operacích nastává specifická situace, kdy do oblasti operace přichází početné vojenské jednotky, které jsou tvořeny především mladými muži. Tito muži navíc přicházejí většinou do chudých oblastí, kde je vysoká nezaměstnanost, představují silnou poptávku po sexu a přinášejí velkou kupní sílu. V návaznosti na jejich nízký věk a přirozené fyzické potřeby zde nastává zvýšená sexuální poptávka na straně těchto mladých vojáků, která při dlouhodobém nasazení ve vojenské operaci nenachází odpovídající nabídku k uspokojení. Obchodníci s lidmi, jako „správní a chytří podnikatelé“, zde vycítili obrovskou šanci, jak profitovat z této vysoké poptávky po sexu u mužů, kteří jsou na dlouhou dobu odloučeni z domova a od kontaktů se ženami.

Ve městech s větší koncentrací vojenských mírových sil tak vznikají noční kluby, erotické bary, sexshopy, masážní salóny a erotické priváty. Často takové podniky můžeme najít doslova pár metrů od hlavního vchodu do vojenských základen. A protože poptávka po tomto druhu služeb stoupá a zisky jsou vysoké, vyplatí se skupinám organizovaného zločinu jít do relativně nízkého rizika a dále lákat další potenciální zájemkyně o „lepší“ život a tím získávat další oběti.

NATO, jakožto nejvýznamnější vojenská organizace, která společně s Organizací spojených národů rozmisťuje vojáky v různých mezinárodních misích, rovněž musela reagovat na zvyšující se tlak světového společenství k řešení narůstajícího rozsahu OSL. Iniciativa NATO řešit vztahy mezi ženami (které jsou oběťmi obchodování) a rozmístěnými jednotkami, se začala diskutovat na podzim 2003. Dne 8. června 2004 schválila Rada euroatlantického partnerství speciální strategii boje proti OSL.

Obsahem strategie NATO jsou tyto hlavní body:

- a) Politika nulové tolerance jednotek NATO k OSL. Jakékoliv zapojení do této činnosti (i jako zákazník) bude tvrdě trestáno a může být důvodem k ukončení vojenské kariéry. Rovněž příslušníci nečlenských armád NATO, pokud slouží v operaci pod mandátem NATO, musí nulovou toleranci k OSL dodržovat;
- b) zvýšení pohotovosti Aliance v boji proti OSL;
- c) budovat stabilitu v místě nasazení redukcí destabilizujícího vlivu organizovaného zločinu;
- d) budovat důvěru v jednotky NATO bojem proti OSL;
- e) pomáhat hostitelské zemi v tomto boji. Jednotky NATO budou podporovat v rámci svých kompetencí a mandátu veškeré úsilí místních orgánů v boji proti OSL;
- f) všichni příslušníci ozbrojených sil, kteří budou zapojeni do operací pod velením NATO, by měli absolvovat příslušný výcvik, kde se dozví podrobnosti k problematice OSL a jaké jsou povinnosti a zodpovědnosti mezinárodních organizací na tomto poli působení;

K objasnění základních zákonitostí, zjištění aktuální situace a návrhu účinných opatření k posílení role vojenských jednotek byla zpracována disertační práce, kterou jsem obhájil v červenci 2011. Zde jsou hlavní závěry, které byly v disertační práci zpracovány.

CÍL A OMEZENÍ DISERTAČNÍ PRÁCE

Volba cíle, metod a omezujících podmínek vychází z definovaného problému - posílení role vojenských jednotek v boji OSL. Orgány zodpovědné za přípravu jednotek AČR před výjezdem do mise by měly mít k dispozici pro podporu svých rozhodnutí vědecky podložené návrhy konkrétních opatření k posílení role příslušníků AČR při boji proti OSL.

Definování cíle - Provést objektivní zhodnocení současného stavu znalostí příslušníků AČR o dané problematice, vědecky analyzovat vztahy a zákonitosti v prostředí obchodování s lidmi a následně navrhnout účinná opatření na posílení role vojenských jednotek v boji proti obchodování s lidmi.

Tím se návazně prosadí dodržování lidských práv a osobní svobody, redukuje se lokální kriminalita, omezí se poptávka po obchodovaných osobách a sníží se zdroje příjmů organizovaného zločinu. Současně se tím podpoří ochrana vlastních vojsk i obyvatelstva v prostoru nasazení.

Těžiště práce je položeno na nalezení kritického rozhraní a zpracování metodiky „Manuálu pro AČR k obchodování s lidmi“, jejíž aplikace toto kritické rozhraní bude účinně eliminovat.

Byly formulovány následující dílčí cíle disertační práce:

1. Objektivně **zhodnotit, zda příslušníci AČR mají dostatečné znalosti** a schopnosti k tomu, aby dokázali adekvátně reagovat na případy obchodování s lidmi při vojenských operacích (pomocí dotazníku). Pomocí matematických statistických metod si **ověřit klíčové hypotézy**, které by měly potvrdit predikovanou nízkou úroveň znalostí o obchodování s lidmi mezi příslušníky AČR;
2. Provést **zhodnocení bezpečnostní situace v Kosovu**, hlavních účastnických entit, rolí aktérů a domén. S pomocí grafických erbů analyzovat jejich vzájemné vazby a vztahy a působení v relevantních prostředích;
3. Na základě provedené analýzy vztahů **identifikovat kritické rozhraní**;
4. Navrhnout způsob, jak **odstranit (eliminovat) kritické rozhraní**. Tím zrušit vzájemnou přímou interakci rozhodujících antagonistických entit a odstranit potenciální nežádoucí konflikt;
5. **Navrhnout konkrétní organizační a velitelská opatření** k dosažení požadovaného cílového stavu;
6. **Zpracovat metodiku** / manuál pro AČR k posílení role vojenských jednotek v boji proti obchodování s lidmi;

Stanovení omezení a jejich zdůvodnění

Budou přijata nastávající omezení:

- a) **Cílová skupina** – práce je zaměřena na posílení role vojenských jednotek AČR při nebojových operacích, proto cílovou skupinou pro navrhovaná opatření bude jen AČR;
- b) **Specifikace typu obchodování s lidmi** - vzhledem ke skutečnosti, že příslušníci ozbrojených sil se při svém působení v mírových operacích setkávají v podstatě jen s nucenou prostitucí, tak práce je zaměřena pouze na tuto formu obchodování s lidmi;

Práce nebude řešit nucenou práci, obchod s lidskými orgány ani žádné jiné související trestné činnosti z oblasti obchodování s lidmi;
- c) **Teritoriální omezení** - jen na místa intenzivního působení českých jednotek v rámci realizovaných misí AČR. Jako typická vzorová oblast nasazení jednotek AČR je zvoleno Kosovo;
- d) **Časové omezení** – analýza vztahů ve zkoumaném teritoriu je omezena na období od roku 2000 do současnosti. Není zkoumána situace v předchozích letech;
- e) Pro zpracování disertační práce využívat pouze **informace z neutajovaných zdrojů**;
- f) Neprovádět kvantifikovanou analýzu.

VÝSLEDKY PRÁCE

Zhodnocení znalostí příslušníků AČR o obchodování s lidmi

Ke splnění dílčího cíle číslo 1 byl proveden anonymní dotazníkový průzkum. Úkolem tohoto průzkumu bylo zjistit obecnou úroveň povědomí příslušníků Armády České republiky, vojáků z povolání a občanských zaměstnanců, o organizovaném zločinu, OSL a roli vojenských jednotek v boji proti OSL. Výsledky by měly potvrdit nebo vyvrátit hypotézu, že informovanost

o problematice OSL v AČR je velmi nízká a že by bylo žádoucí zvýšit informovanost příslušníků AČR před jejich výjezdem do mise. Byl osloven náhodně vybraný vzorek cca 260 osob z AČR s prosbou o odpověď na 20 jednoduchých otázek. V daném termínu do jednoho týdne, od zveřejnění dotazníku na internetu do jeho uzavření, se vrátilo 221 vyplněných odpovědí. Návratnost dotazníku tedy činí cca 85 % z původně oslovených recenzentů.

Shrnutí výsledků dotazníku:

- Obecná informovanost příslušníků AČR o organizovaném zločinu je na očekávané vysoké úrovni
- Informovanost o OSL je naopak obecně nižší, podceňuje se rozsah, finanční zisky a plynoucí rizika, jak v mírových podmínkách, tak při vojenských operacích
- Hrozba OSL směrem k jednotkám je výrazně podceňována
- Informovanost o rezoluci NATO a z ní vyplývajících úkolech pro AČR je velmi nízká – jen 9% dotazovaných vědělo o existenci rezoluce NATO
- Potřeba školení k OSL u jednotek AČR je jednoznačně vysoká a žádoucí – podporu této myšlenky vyjádřilo 93% dotazovaných,
- Provedená statistická analýza u vybraných tří klíčových otázek potvrdila platnost pesimistických hypotéz, že příslušníci AČR:
 - o Neznají schválenou strategii NATO k OSL
 - o Nejsou řádně informováni o OSL,
 - o Podporují organizování školení k OSL

Zhodnocení situace v Kosovu

Podle nedávného rozhodnutí vlády bude účast jednotek AČR v misi KFOR postupně utlumována. Přesto lze poslední teritoriální omezení na Kosovo ponechat a to zejména z důvodu, že Kosovo představuje určitý etalon či vzorek pro řešení bezpečnostní situace post-krizového státu. Z této země je k dispozici velké množství validních informací a zkušeností, které budou platné a použitelné i v jiných nebojových operacích obdobného typu (přítomnost organizovaného zločinu, vysoká kriminalita, migrace, zkorumpované orgány státní moci apod.).

Nejhorší stav v OSL z míst, kde aktivně působí mírové jednotky NATO a AČR, je na Balkáně, zejména v Kosovu. Na tuto situaci dokonce reagoval Evropský parlament a v roce 2008 vydal *USNESENÍ EVROPSKÉHO PARLAMENTU o situaci žen na Balkáně - 2008/2119*. V usnesení se doporučuje věnovat zvýšenou pozornost postavení žen na Balkáně, zejména jejich ochraně před zneužíváním a na podporu jejich emancipace a vzdělávání. Jak potvrdil regionální úředník pro lidská práva v Bosně David Lamb, bez přítomnosti mírových jednotek by byla prostituce v Bosně velmi malá nebo nulová. Kosovo je země, ve které se volně pohybují skupiny zločinců, organizující obchod s drogami, zbraněmi a prostitutí. Šéfové kriminálních skupin udržují spojení s prominentními politiky. Organizovaný zločin prožívá ohromný rozmach a má velmi silné postavení. Měsíční odhad zisků z prodeje drog je

jedna miliarda dolarů. Podle odhadu vedení KFOR pochází 80% hrubého národního důchodu ze zločinné činnosti. Nezaměstnanost přesahuje 70%. Země Evropské unie dosud investovaly do Kosova bez viditelných pozitivních výsledků asi 2,5 miliardy Eur. V lednu 2011 se v tisku objevila zpráva, že současný předseda vlády Kosova Hašim Thaci patřil ke špičkám kosovské mafie. Podle tajných depeší NATO je Hašim Thaci „velká ryba“ ve strukturách organizovaného zločinu. Rada Evropy vyzvala k nezávislému vyšetření obchodu s orgány zavražděných lidí, o němž mohl vědět i Thaci. Byl údajně zapojen také do prostituce a pašování zbraní i drog a má těsné styky s albánskou mafii.

K popisu základních vztahů mezi jednotlivými entitami by zpracován základní grafický erb vztahů entit v Kosovu v procesu OSL.

V *prostředí obchodování s lidmi* působí všechny osoby, které jsou do obchodování s lidmi zapojeny (náboráři, přepravci, pasáci, majitelé nočních klubů atd.).

V *prostředí prostituce* jsou zahrnuty všechny osoby (ženy, muži i děti), které jsou zapojeny do obecné prostituce, dobrovolné i z přinucení.

V *prostředí obětí* obchodování s lidmi jsou především všechny oběti (ženy, muži i děti), kteří jsou k prostituci přinuceny násilím, zastrašováním či pod jinou hrozbou a jsou takto vykořisťováni. Sekundárními „oběťmi“ lze nazvat i účastníky scény ENV II. z kosovské mise AČR, kteří mohou být kázeňsky potrestáni z důvodu porušení nulové tolerance obsažené v přijaté strategii NATO.

Dalším krokem je vytvoření základního erbu tří klíčových aktérů událostí obchodování s lidmi a poté vyjádření jejich vztahů k dotčeným entitám, příslušníkům AČR v kosovské misi, národnímu společenství, obětem, obchodníkům s lidmi, obecné prostituci, ekonomickým podmínkám, právnímu statusu a bezpečnostnímu prostředí.

Identifikace kritického rozhraní

Ke splnění dílčího cíle disertační práce číslo 3 – tj. k identifikaci kritického rozhraní, je třeba navrhnout vhodné nástroje, prostředky a postupy pro dosažení požadovaného stavu - efektivního působení vojenských jednotek k eliminaci rozsahu obchodu s lidmi ve vojenských operacích a organizacích.

Identifikace kritického rozhraní v erbu je nutná proto, aby bylo možno nalézt cestu nápravy negativních událostí. Je jisté, že kritické rozhraní bude v průniku s entitou protivníka, tedy PrS OSL, protože právě tento protivník se snaží vynutit potřebu konzumace jeho služeb u příslušníků AČR v kosovské misi.

Odstranění kritického rozhraní

Dílčím cílem číslo 4 disertační práce je odstranění (eliminace) kritického rozhraní v Erbu OSL, jež předpokládá realizaci následujícího nápravného scénáře:

Není reálné, aby jednotky AČR svým působením zásadně změnilы scénu organizovaného zločinu v oblasti působnosti. Ale mohou svým postojem a reálným chováním, zejména omezením konzumace produktů a služeb nabízených organizovaným zločinem, hrát významnou roli bezpečnostního prvku a potlačit výskyt OSL v místě nasazení. Působení scény PrS OSL bude nejnadhěji paralyzováno odstraněním stávajícího Kritického rozhraní (silná svislá červená čára na obrázku 5), vyjadřujícího negovaný vztah ENV VIII. „AČR v Kosovu“ a ENV VI. „Scéna šedé ekonomiky v Kosovu“. Toho lze nejjednodušeji dosáhnout „odtržením“ těchto dvou entit dle následujícího obrázku 6 (to přinese „zezelenání“ Kritického rozhraní), což v praxi znamená maximální vyloučení nelegálních styků příslušníků AČR

s kosovskou šedou ekonomikou, obsahující procesní systém OSL na společném rozhraní, jež je i Kritickým rozhraní scény kosovské mise AČR. Neboli je nutno nastolit následující režim této scény: žádné vzájemné a společné události; omezení bezdůvodného volného pohybu osob v obou prostředích; žádné kontakty ani obchody (s benzinem, proviantem, úsluhami, benevolencí, CD, alkoholem, pašovaným a atraktivním zbožím pod cenou, protislužbami atd.)

Návrh konkrétních opatření

Ke splnění dílčího cíle číslo 5 byl zpracován návrh možných opatření směřujících k omezení zapojení příslušníků mise do OSL a tím k posílení role vojenských jednotek, jako bezpečnostního prvku. Navrhovaná opatření můžeme rozdělit do tří hlavních skupin:

a) Prevenční edukační a organizační opatření směrem k jednotkám:

- provést osvětovou kampaň s cílem poučit vysílané osoby o fenoménu OSL, o kriminální podstatě a o správném dalším postupu v případě jeho odhalení;
- seznámit s cílem a obsahem přijaté strategie NATO k boji proto OSL,
- zakázat jakéhokoliv zapojení příslušníků kontingentu do OSL pod hrozbou kázeňských opatření;
- doplnit mandát vysílaných jednotek o úkol pomáhat hostitelské zemi v boji proti OSL;
- doplnit operační úkol jednotky o činnosti na podporu boje s OSL;
- zpracovat směrnici pro velitele k potlačení výskytu OSL v prostoru působnosti;
- zpracovat kapesní manuál pro mužstvo k problematice OSL;
- zabezpečit důkladný výběr příslušníků jednotek se zaměřením na psychicky vyrovnané, morálně zásadové a disciplinované osoby;
- provádět namátkové kontroly podřízených zaměřených na dodržování zákazu zapojení do OSL;
- rozdělit dovolenou na více kratších částí k častější návštěvě domovů a tím eliminovat sexuální potřeby příslušníků mise;
- vyplnit volný čas příslušníků jednotek atraktivním způsobem, zejména se zaměřením na fyzicky namáhavé činnosti (sport), různé formy vzdělávání a kulturu a tím následně předcházet nudě a pocitům zbytečně ztraceného času;

b) Externí opatření - směrem k externím aktérům v prostoru rozmístění:

- navázat spolupráci s místní policií, ujasnit si přesný postup v případě odhalení OSL;
- sledovat signály OSL v hostitelské zemi, hlásit podezřelé případy příslušným orgánům;
- monitorovat signály činnosti organizovaného zločinu, toky financí, náznaky korupce v prostoru nasazení se zaměřením na možné oběti OSL;

c) Opatření ex post - následující po odhalení přestupku:

- Okamžité a spravedlivé potrestání viníků s exemplárním potrestáním včetně stažení z mise a případného propuštění ze služebního poměru;
- rozbor přestupku u jednotky s důrazem na zamezení opakování dalšího přestupku;
- zvýšená kontrolní činnost nadřízených;

Pro vytvoření maximální separace realizovat tyto kroky:

- zakázat možný volný pohyb osob mimo základnu,
- k plnění úkolů mimo základnu vysílat pouze vícečlenné týmy složené ze spolehlivých lidí, nikdy a nikam nevysílat pouze jednotlivce,
- pevně stanovit dobu návratu z plnění úkolů mimo základnu,
- omezit plnění úkolů mimo základnu v nočních hodinách,
- přísně omezit veškeré kontakty příslušníků kontingentu s místním obyvatelstvem,
- zákaz používání civilního oděvu mimo základnu;

Metodika - Manuál pro AČR

Ke splnění dílčího cíle číslo 6 byl zpracován návrh možné metodiky/manuálu pro příslušníky vojenských jednotek vysílaných do misí – „Manuál pro AČR k boji proti obchodování s lidmi“.

Hlavní body manuálu jsou:

- Obecný úvod do problematiky;
- Situace ve vojenských operacích;
- Kde a jak vyhledávat oběti;
- V jaké situaci se oběti nacházejí;
- Jak identifikovat oběť;
- Násilí na obětech;
- Chování oběti a další průvodní znaky;
- Nátlak na oběti a skutečnosti, které jej stupňují;
- Podvodné jednání páchané na obětech;
- Jak nejlépe reagovat na pomoc oběti;
- Doporučený postup při setkání s obětí;
- Časový harmonogram přípravy jednotek před vysláním do mise;

Jako základ pro obsah této metodiky byly použity jednak materiály z této disertační práce a také materiály z již zpracovaného dokumentu „Obchodování s lidmi - Manuál pro policii ČR“, který byl vydán v Praze v roce 2006. Důležitá je také účinná součinnost s dalšími jednotkami v prostoru nasazení a místními spolehlivými orgány, zejména policií či nevládními organizacemi.

VYUŽITÍ VÝSLEDKŮ DISERTAČNÍ PRÁCE V PRAXI A PRO ROZVOJ TEORIE

Využití v praxi u jednotek AČR

Získané výsledky disertační práce vytyčují směr, kterým by se měla ubírat příprava jednotek AČR před vysláním do mise, a navrhuje účinná opatření k zajištění její realizace. Z hlediska praktického provedení bude nutné zařadit do bloku odborného soustředění, které probíhá před vysláním jednotek do mise ještě na území ČR, minimálně informativní přednášku k obchodování s lidmi s důrazem na přijatou strategii NATO. Zde by bylo vhodné využít již zpracovanou a oficiálně schválenou prezentaci, rozeslanou k využití všem členským zemím NATO z ACT.

V návaznosti na v „Konfliktní scéně“ zjištěné a návrhem v „Nekonfliktní scéně“ ošetřené Kritické rozhraní, je třeba současně přijmout organizační a velitelská opatření k maximálnímu omezení kontaktů příslušníků jednotek s okolním prostředím „šedé ekonomiky“ a organizovaného zločinu v místě nasazení.

Do operačních úkolů jednotek je třeba zapracovat navrhované doplňkové úkoly a opatření, které budou respektovat přijatou strategii NATO a jejichž plnění přinese omezení poptávky po obchodovaných osobách a tím následně potlačení OSL v prostoru působení.

Klíčovým výstupem disertační práce je propracovaný návrh metodiky „Manuál pro AČR k obchodování s lidmi“. Implementace tohoto návrhu metodiky vyžaduje provedení zaměstnání k seznámení s jeho obsahem a následné předání výtisku manuálu každému příslušníkovi jednotky.

Podklady zpracované v této disertační práci jsou využitelné i při odborných metodických zaměstnáních jednotek CIMIC, PSYOPS či vojenské policie.

Návrhy opatření pro boj s obchodováním s lidmi řešené touto disertační prací lze úspěšně aplikovat i v jiných zahraničních misích AČR. Identifikované vztahy a vazby, existence kritického rozhraní a následná navrhovaná opatření mají obecnou platnost a zákonitost. Lze předpokládat opakovatelnou a účinnou pomoc v potlačení obchodování s lidmi ve všech současných i budoucích vojenských operacích.

Využití výsledků pro rozvoj vědního oboru

V disertační práci provedený sběr informací s použitím elektronického dotazníku přes civilní webové stránky umožnil hodnověrné zjištění současného stavu zkoumané problematiky. Byl zacílen a uplatněn do širšího vybraného portfolia zájmových osob, působících v problémové oblasti. Tento sběr informací se plně osvědčil, jde o snadno přístupnou, rychlou a obecně akceptovatelnou investigativní metodu.

Vysoká návratnost vyplněných dotazníků potvrdila správnost výběru a účinnost zvolené metody. Lze předpokládat, že tímto způsobem bude možné i v budoucnu získávat v krátkém časovém období velké množství věrohodných a autorizovaných informací ze zájmového okruhu respondentů. Významnou roli zde hrála správná formulace otázek a zvolení vhodné délky dotazníku a počtu otázek. Příliš dlouhý dotazník může respondenta odradit, příliš krátký dotazník bude mít sice zřejmě vysokou návratnost, ale neposkytne potřebné informace. Použitou metodu sběru informací lze doporučit v rámci dalšího výzkumu problematiky disertační práce, jako východisko rozvoje vztažného vědního oboru.

Relevantní údaje byly následně vědecky exaktně, efektivně a s vysokou mírou objektivity statisticky zpracovány a interpretovány v kapitole „Analýza znalostí příslušníků AČR o obchodování s lidmi“, jejíž závěr významně přispívá k rozvoji vědeckého přístupu v dané problematice.

Pomocí erbů metody DYVELOP byla v disertační práci exaktně provedena matematicko-grafická analýza, hodnocení a modelování vztahů entit, aktérů a domén, vyskytujících se v procesu obchodování s lidmi. Tato metoda je efektivní a výstižná, názorně prezentuje entity ve zkoumaném prostoru nasazení jednotek AČR a napomáhá k pochopení vztahů zkoumaných entit a k definování Kritického rozhraní.

Výsledkem aplikace metody DYVELOP je však nejenom výše uvedené, identifikování „Kritického rozhraní“, ale hlavně lze považovat za prokázané, že k získání metodiky a postupů nápravy pojednávaných negativních jevů je nutno použít právě takto kvalitativně založený vědecký přístup. Navržený vývojový diagram, vytvořený ve formě algoritmu, umožňuje další tvůrčí práci s „Kritickým rozhraním“, což umožňuje nejenom odstranění tohoto rozhraní a tím žádanou změnu konfliktní scény na nekonfliktní, ale současně umožňuje nalezení i dalších budoucích synergických přínosů. V práci je uveden jeden z těchto přínosů, spočívající v omezení

konfliktů mezi kosovským obyvatelstvem a příslušníky mise AČR, nevynucující si ukládání následných trestů za případné porušení nulové tolerance ze schválené strategie NATO.

V disertační práci je na základě výše uvedených východisek vědeckého přístupu navržena metodika „Manuál pro AČR k obchodování s lidmi“. Tento Manuál má vysoký implementační význam a je bezesporu velmi hodnotný a přínosný při praktickém zavádění navrhovaných opatření a postupů nápravy pojednávaných negativních jevů a ochraně před nimi.

Významnou roli může sehrát i systém vzdělávání na Univerzitě obrany v Brně. V disertační práci získané poznatky a informace je možné prakticky využít ve výzkumu a akreditované výuce v široké škále témat od ochrany vojsk a obyvatelstva, přes velení a řízení jednotek při vojenských nebojových operacích až k tématům boje proti organizovanému zločinu a proti šedé ekonomice. V rámci kariérových kurzů (Kurz vyšších důstojníků a Kurz generálního štábu) je třeba zařadit do základní učební dokumentace přednášku na téma boj proti obchodování s lidmi v délce minimálně 90 minut. Poznatky lze využít i na civilních univerzitách, kde se vyučují otázky trestního práva, kriminality a lidských práv.

ZÁVĚR

Disertační práce řeší problematiku možného posílení role vojenských jednotek při potírání obchodování s lidmi v prostoru působnosti vojenských misí. Počíná stanovením cíle disertační práce za určitých, přesně definovaných podmínek, okolností a omezení. Obsahuje úvod do problematiky obchodování s lidmi včetně objasnění základních zákonitostí a vzájemných vztahů mezi všemi zúčastněnými entitami, doménami a aktéry. Použité metody řešení nesporně vedou k úplnému naplnění všech vytyčených cílů práce.

V úvodu práce byla provedena analýza současného stavu informovanosti o obchodování s lidmi příslušníků Armády České republiky cestou dotazníku a jeho následného obsahového rozboru a statistické analýzy vybraných klíčových otázek. Získané výsledky plně potvrdily neuspokojivý současný stav informovanosti o tom, jak se správně zachovat a jak efektivně reagovat v případě, že dojde ke kontaktu se scénou obchodování s lidmi. Z toho vyplývá současná potřeba přijetí účinných opatření. U příslušníků AČR, kteří jsou připravováni pro nasazení do mírových misí, je nutné provádět intenzivní osvětovou a informační činnost ke zvýšení porozumění nebezpečnosti procesů a entit, vyskytujících se v oblasti působnosti konfliktní a nelegální scény obchodu s lidmi.

Hodnocením vztahů entit, aktérů a domén, vyskytujících se v procesech obchodování s lidmi, bylo definováno „Kritické rozhraní“, vymezující jádro a podstatu konfliktů vzájemných vztahů entit v prostoru nasazení. Konečným výsledkem disertační práce je návrh komplexního souhrnu organizačních a velitelských opatření, eliminujících vysoce traumatické konflikty i negativní, nelegální a velmi škodlivé působení scény obchodu s lidmi. Tento návrh je zaměřen i na snížení utrpení obětí z řad obchodovaných osob, ale zejména též nedostatečně informovaných, sekundárně „postižených obětí“ z řad příslušníků vojenské mise. Významnou součástí tohoto návrhu je praktický návrh metodiky Manuálu pro AČR k problematice obchodování s lidmi.

Lze předpokládat, že účinnou implementací všech výše navrhovaných opatření se výrazně omezí, až pravděpodobně úplně vyloučí, zapojení příslušníků AČR do kriminální scény obchodování s lidmi a posílí se tak role vojenských jednotek v jejich misijním působení a poslání. Současně dojde k naplnění dalšího, přímo souvisejícího cíle - zvýšení ochrany vojsk a obyvatelstva v prostoru nasazení jednotek.

Tímto způsobem se AČR účinně připojí ke globálnímu úsilí NATO i jiných celosvětových společenství v boji proti obchodování s lidmi.

PUBLIKAČNÍ ČINNOST K DANÉMU TÉMATU

PRŮCHA, Jaroslav, NEČAS, Pavel, OLEJNÍK František. Narcotics, Arms and Human Beings Trafficking: New security threat for NATO in Central Asia. *Acta Avionica*, Košice, 2006, č. 12, s. 81–86. ISSN 1335-9479.

PRŮCHA J., „Obchodování s lidmi – globální hrozba“, přednáška na konferenci a článek ve sborníku ke konferenci „Manažment – teória, výučba a prax 2010“, Slovensko, AOS Liptovský Mikuláš, 29.-30. září 2010, ISBN 978-80-8040-404-8

PRŮCHA J., „Boj proti obchodování s lidmi“, přednáška na konferenci a článek ve sborníku ke konferenci „Národná a medzinárodná bezpečnosť“, Slovensko, AOS Liptovský Mikuláš, 28. – 29. října 2010, Sborník ISBN 978-80-8040-407-9 a CD ISBN 978-80-8040-408-6

PRŮCHA J., „Boj proti obchodování s lidmi“, přednáška na konferenci a článek ve sborníku ke konferenci „Bezpečné Slovensko a Evropska únia“, Slovensko, Vysoká škola bezpečnostného manažmentu Košice, 11.-12. listopadu 2010, ISBN 978-80-89282-44-9

PRŮCHA J., „Obchodování s lidmi – globální hrozba“, přednáška na konferenci a článek ve sborníku „IV. Bezpečnostné fórum“, Univerzita Mateja Bela v Banské Bystrici, 10. 2. 2011. ISBN 978-80-557-0136-3

PRŮCHA J., „Obchodování s lidmi – globální hrozba“, přednáška a článek ve sborníku na konferenci „Bezpečnostní management a společnost“, CATE 2011 v rámci veletrhu IDET 2011, Brno, 11. - 12. 5. 2011.

plk. Ing. Jaroslav PRŮCHA, Ph.D.
Prorektor pro vnější vztahy
Univerzita obrany,
Kounicova 65, 662 10 Brno
jaroslav.prucha@unob.cz

VÝZNAM VÝUKY MEZINÁRODNÍHO PRÁVA HUMANITÁRNÍHO V OZBROJENÝCH SILÁCH

Leopold SKORUŠA

ABSTRACT

This article focuses on a specific area of international law. The humanitarian Law, one of the oldest parts of the legal branch, undoubtedly fulfills the function of a regulator of international relations. The Czech Republic, as well as most democratic states, is committed to spread humanitarian law. Study programs realized at universities, including University of Defence pay attention to this specific legal branch. The reasons are not only in terms of formal legal obligation, but also because of practical effect on armed forces. This contribution deals with specific aspects of the application of humanitarian law.

Keywords: International law, humanitarian law, ius ad bellum, ius in bello, combatant.

ÚVOD

Bývalé Československo, posléze i jeho právní nástupci Česká republika i Slovensko, recipovali do svých právních řádů příslib o šíření znalosti humanitárního práva mimo jiné vyjádřeného i formálně v Ženevských úmluvách z roku 1949¹, v Dodatkových protokolech k Ženevským úmluvám z let 1977 a 2005², v normách tzv. haagského práva³, nebo také v normách nazývaných právem newyorským⁴.

Protože komplex závazků humanitárního práva je obsáhlý a vnitřně provázaný, představuje i provádění těchto závazků složitý komplex řady opatření. Veškerá implementační opatření přitom směřují k jedinému základnímu cíli – zajistit dodržování pravidel mezinárodního práva humanitárního v době ozbrojeného nebo obdobného konfliktu.⁵ Princip humanity ukládá všem potenciálním subjektům snažit se za všech okolností předcházet a zmírňovat utrpení lidí, chránit jejich zdraví a život a napomáhat vzájemnému pochopení, spolupráci a trvalému míru mezi národy. Tento úkol úzce souvisí s těmi oblastmi mezinárodního práva, které regulují

¹ Ženevská úmluva o zlepšení osudu raněných a nemocných příslušníků ozbrojených sil v poli ze dne 12. srpna 1949 (1. ženevská úmluva), článek 47, Ženevská úmluva o zlepšení osudu raněných, nemocných a trosečníků ozbrojených sil na moři ze dne 12. srpna 1949 (2. ženevská úmluva), článek 48, Ženevská úmluva o zacházení s válečnými zajatci ze dne 12. srpna 1949 (3. ženevská úmluva), článek 127, Ženevská úmluva o ochraně civilních osob za války ze dne 12. srpna 1949 (4. ženevská úmluva), článek 144, č. 65/1954 Sb.

² Dodatkový protokol k Ženevským úmluvám z 12. srpna 1949 o ochraně obětí mezinárodních ozbrojených konfliktů (Protokol I), č. 168/1991 Sb., články 83 a 87. Dodatkový protokol k Ženevským úmluvám z 12. srpna 1949 o ochraně obětí ozbrojených konfliktů nemajících mezinárodní charakter (Protokol II), č. 168/1991 Sb., článek 19. Dodatkový protokol k Ženevským úmluvám z 12. srpna 1949 o přijetí dalšího rozeznávacího znaku (Protokol III), č. 85/2007 Sb.m.s.

³ Regulují způsob a prostředky vedení války.

⁴ Regulují vztahy v oblasti individuální odpovědnosti a odpovědnosti států za porušení pravidel mezinárodního práva humanitárního a zejména zavádí implementační, kontrolní a sankční mechanismy.

⁵ Fuchs, Jiří. *Mezinárodní humanitární právo*. Praha. Ministerstvo obrany ČR – Agentura vojenských informací a služeb. 2007. s. 187. ISBN 978-80-7278-424-0.

možné užití síly v mezinárodních vztazích. Šíření znalostí mezinárodního práva humanitárního je významným úkolem příslušných mezinárodních subjektů. Kromě Mezinárodního výboru Červeného kříže, působícího na základě mandátu svěřeného mezinárodním společenstvím jako neutrální zprostředkovatel v humanitárních otázkách v období mezinárodních konfliktů, občanských válek a vnitřních nepokojů, vystupují do popředí o i úkoly jednotlivých států – jejich věcně příslušných institucí. V období profesionalizace většiny ozbrojených sil je tento mezinárodní požadavek implementován do studijních programů vzdělávacích zařízení, zvláště těch, které připravují příslušníky ozbrojených sil.

1. POJEM MEZINÁRODNÍHO HUMANITÁRNÍHO PRÁVA

Mezinárodní právo humanitární je součástí mezinárodního práva veřejného, je označováno též jako právo ozbrojeného konfliktu, nebo také právo válečné. Jedná se o souhrn pravidel mezinárodního práva, která stanovují zejména práva a povinnosti států za ozbrojeného konfliktu (váleky). Za mezinárodní ozbrojený konflikt se považuje nejen tradiční válka mezi státy (ať už vyhlášená či nikoliv), ale též boje proti koloniálním či rasistickým režimům anebo proti cizí okupaci. Mezinárodní právo humanitární obsahuje v menší míře též pravidla, která platí v případě vnitrostátních konfliktů (občanských válek), kdy dochází ke střetu ozbrojených sil státu s dalšími organizovanými ozbrojenými skupinami (např. povstalci). Válečné právo v širším smyslu zahrnuje i normy regulující subjektivní právo státu sáhnout k válce kromě případů sebeobrany či účasti na donucovacích opatřeních podle rozhodnutí Rady bezpečnosti OSN (popřípadě oblastních organizací). S mezinárodním právem humanitárním (také s obecným mezinárodním právem) úzce souvisí i pojem mezinárodněprávní odpovědnost – původně označující pouhou vlastnost státu, spočívající v jeho způsobilosti plnit, co je mu uloženo mezinárodněprávními normami. Stát odpovídal za splnění mezinárodněprávních závazků jen státu, který uznal jeho subjektivitu.⁶ V současném obecném mezinárodním právu se ustálil reparační obsah odpovědnostní povinnosti. V oblasti mezinárodního humanitárního práva se odpovědnostní povinnost vznikající při porušení kogentních norem⁷ nevztahuje jen na náhradu způsobené škody, ale předpokládá i aplikaci represivních (sankčních) opatření.⁸

Mezinárodní humanitární právo zahrnuje jako své prameny obyčejové právo, mezinárodní smlouvy, právní rozhodnutí, právní spisy, vojenské předpisy a prohlášení mezinárodních organizací.

Má však i vlastní specifické rysy, jimiž se odlišuje od jiných právních odvětví:

- předmětem jeho úpravy je situace extrémního násilí,
- jsou zde specifičtí adresáti norem, kterými jsou především kombatanti,
- metoda právní regulace, ve které platí, že co není výslovně zakázáno, o tom platí, že lze bez dalšího předpokládat, že je to dovoleno,
- mezinárodní humanitární právo je specifické i svými prameny.

Mezinárodním humanitárním právem se rozumí kodifikovaný soubor norem mezinárodního práva veřejného, které upravují vedení ozbrojených konfliktů s cílem zmírnit utrpení a omezit materiální škody či jiné negativní dopady, které tyto konflikty způsobují. Jeho zá-

⁶ DAVID, Vladislav., SLADKÝ Pavel., ZBORIL, František. *Mezinárodní právo veřejné. 3. Přepřacované a doplněné vydání.* Vysokoškolská právnická učebnice. 2006. Linde Praha, a.s. s326-328. ISBN 80-7201-628-8.

⁷ Jedná se o typ právní normy, u níž není možné se odchýlit od její dispozice.

⁸ Viz sankce na Německo a Japonsko po 2. světové válce (nejen reparace, ale i dočasné odnětí výkonu suverénní moci a potrestání osob odpovědných za zločiny).

kladní a nejdůležitější zásadou je zásada humanity, která je vyjádřena v normách veřejného práva.

Z terminologického hlediska lze výrazy mezinárodní humanitární právo, právo ozbrojených konfliktů a válečné právo považovat za synonyma. Mezinárodní organizace, univerzity a státy mají tendenci upřednostňovat pojem mezinárodní humanitární právo. Toto označení v současnosti, již také akceptují studijní programy bakalářského a magisterského studia na Univerzitě obrany. Předmětná právní oblast se řídí specifickými pravidly, z kterých lze za nejpodstatnější považovat⁹:

1. Osoby přímo se neúčastníci nepřátelských akcí, mají právo na respektování osobní integrity a života. Musejí být za všech okolností chráněny a musí s nimi být zacházeno lidsky, bez jakéhokoli nepříznivého rozlišování.
2. Protivníka, který se vzdává nebo je jinak vyřazen z boje, je zakázáno úmyslně usmrtit.
3. Ranění a nemocní musejí být ušetřeni a ta strana konfliktu, která je má v moci, se o ně musí postarat. Zdravotnický personál a zdravotnická zařízení, transporty a vybavení musejí být ušetřeny. Červený kříž, červený půlměsíc na bílém poli a červený diamant představují pro tyto osoby a objekty ochranný znak, který je nutno respektovat.
4. Zajetí kombatanti a civilisté, kteří se ocitnou v moci nepřátelské strany, mají právo na respektování svého života, důstojnosti, osobních práv a politického, náboženského a jiného přesvědčení. Musejí být chráněni proti veškerému násilnému a represivnímu jednání. Mají právo na výměnu zpráv se svými rodinami a na obdržení pomoci.
5. Každému musejí být poskytnuty základní procesní záruky a nikdo nesmí být činěn odpovědným za skutky, které nespáchal. Nikdo také nesmí být vystaven fyzickému a duševnímu týrání ani krutému nebo ponižujícímu zacházení a trestání.
6. Strany v konfliktu, ani členové jejich ozbrojených sil nemají neomezené právo volit způsoby a prostředky vedení války. Je zakázáno používat takové způsoby a prostředky vedení války, které by mohly způsobit zbytečné ztráty nebo přílišné strádání.
7. Strany v konfliktu musejí vždy rozlišovat mezi civilním obyvatelstvem a kombatanta za účelem ušetření civilního obyvatelstva a civilního majetku. Civilní obyvatelstvo jako celek, ani jednotliví civilisté nesmějí být terčem útoku, ten lze vést jedině proti vojenským cílům.

Mezinárodní právo humanitární nabízí ze své podstaty dva systémy ochrany. Jeden systém reguluje vztahy z pohledu mezinárodních ozbrojených konfliktů, druhý reguluje konflikty vnitrostátní.

2. ZÁVAZEK ŠÍŘIT ZNALOST HUMANITÁRNÍHO PRÁVA

Přesvědčení o nezbytnosti šířit znalost pravidel humanitárního práva se v mezinárodním společenství začalo objevovat již na počátku 20. století. Závazek v tomto smyslu převzaly smluvní strany v článku 26 Úmluvy pro zlepšení osudu raněných a nemocných při armádách v poli z roku 1906.¹⁰ O rok později Úmluva o úpravě zásad Ženevské úmluvy pro námořní válku z roku 1907 v článku 20 stanovila, že smluvní strany učiní opatření, kterých je třeba,

⁹ Pravidla vypracovaná vypravovaná MVČK – zahrnují obecné základy mezinárodního humanitárního práva.

¹⁰ Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armies in the Field, 6 July 1906, T. S. No. 464, Article 26. Tato úmluva nahradila úmluvu z roku 1864.

aby s ustanoveními úmluvy byly seznámeny jejich loďstva, zejména chráněný personál, a také civilní obyvatelstvo.¹¹ Podstatně užší ustanovení obsahovala Úmluva o zákonech a obyčejích pozemní války z téhož roku, která v článku 1 po smluvních stranách pouze vyžadovala vydání odpovídajících instrukcí svým ozbrojeným silám.

Zásadním dokumentem v předmětné oblasti jsou Ženevské úmluvy z roku 1949, do kterých bylo přijato ustanovení Zavazující smluvní strany k šíření znalostí mezinárodního práva humanitárního. Mezinárodní výbor Červeného kříže, jako nejzásadnější implementační organizace, řadí tento závazek ke svým nosným úkolům.¹² Ve svém výkladu k Ženevským úmluvám dává toto ustanovení do souvislosti se společným článkem 1 úmluv, ve kterém se smluvní strany zavazují za všech okolností úmluvy dodržovat a zajistit jejich dodržování. Komentář dále zdůrazňuje, že povinnost šířit ustanovení úmluv je svou povahou všeobecná a absolutní. Tato povinnost má být plněna nejen za války, ale již v době míru, neboť šíření znalosti textu úmluv již v době míru představuje nezbytný předpoklad jejich aplikace a dodržování za války.

3. DŮVOD A SPECIFIKA VÝUKY HUMANITÁRNÍHO PRÁVA V OZBROJENÝCH SILÁCH

Slib plynoucí z norem mezinárodního práva, zařadit výuku humanitárního práva do vzdělávacích programů na vojenských školách (ale také na školách civilních), tvoří podstatu závazku planoucího ze shora uvedených pramenů mezinárodního práva humanitárního. Jak je patrné, nebylo tomu tak od samotného začátku uplatňování norem humanitárního práva. Následně byla ustanovení obdobného (ne však stejného) obsahu zapracována do přijímaných mezinárodních dokumentů zabývajících se regulací právních vztahů v popisované oblasti.

Neméně důležitým, faktickým důvodem zařazení výuky do studijních programů příslušníků ozbrojených sil, je zapojení České republiky do mezinárodních organizací univerzálního (OSN) nebo regionálního (NATO, EU, OBSE, RE) charakteru. Akceptací obdobných mezinárodně-právních dokumentů, se Česká republika přihlásila k zemím, kterým není globální a regionální bezpečnost lhostejná. Bezpečnostní zájmy České republiky¹³ v oblasti prevence a zajištění vnitřní i vnější bezpečnosti nacházejí odraz i v právních úpravách zakládajících služebně právní vztah občanů ke státu. Důsledkem zapojení České republiky do mezinárodních bezpečnostních struktur je nesporně i změna v právní úpravě služebního poměru vojáků. Zákon č. 221/1999 Sb., o vojácích z povolání, ve znění pozdějších předpisů, již totiž od svého přijetí počítá s alternativou výkonu služby vojáka dle potřeb ozbrojených sil, a to jak na území státu, tak i v zahraničí¹⁴. I z těchto důvodů je alespoň rámcová znalost vybraných norem mezinárodního práva součástí doporučeného oborového kurikula příslušníků ozbrojených sil. Právě zkušenosti zahraničních armád potvrzují obvykle nízkou úroveň znalostí mezinárodního práva humanitárního v ozbrojených silách. Přitom v době, kdy se Česká republika jako členský stát Severoatlantické aliance výrazně zapojuje jak do mírových operací pod vlajkou OSN, tak do mezinárodních koaličních operací v rámci NATO, je podceňování znalosti práva nepřijatelné. Zrovna příslušníci ozbrojených sil na jedné straně těží z ochrany stanovené mezinárodním právem a na druhé mohou být voláni k odpovědnosti v případech porušení.

¹¹ Úmluva o úpravě zásad Ženevské úmluvy pro námořní válku. In Haagské úmluvy: op. cit. sub 7, článek 20.

¹² Res. 2852 (1971) „Respect for Human Rights in armed conflict“, paras. 6–7. Res. 3032 (1972), para. 3. Res. 3102 (1973), paras. 5–6. Res. 3500 (1975), para. 2. Res. 31/19 (1976), para. 2. Res. 32/44 (1977), para. 7.

¹³ Bezpečnostní strategie České republiky 2011. [online] [cit. 27.9.2011] dostupné z http://www.mzv.cz/file/699914/Bezpecnostni_strategie_CR_2011.pdf.

¹⁴ § 6 zákona č. 221/199 Sb.

Výuka humanitárního práva v ozbrojených silách přináší některé specifické problémy. Velké množství pravidel, jež v současnosti humanitární právo tvoří, znesnadňuje orientaci v jejich obsahu. Mnohdy činí obtíže v pochopení probírané materie i právníkům, tím spíše budou mít problémy vojáci, kteří mají tato pravidla aplikovat. Na tomto místě je vhodné také korektně přiznat, že oblast mezinárodního práva humanitárního, nebývá zpravidla tím právním odvětvím, kterému by se právnícká společnost chtěla věnovat profesně. Kromě pedagogické komunity existují jen výjimečně právnícké profese (ponejvíce ve státní správě), které se aplikaci mezinárodního práva humanitárního zabývají.

Mezinárodní humanitární právo je souborem pravidel, která vymezují činnost subjektů spíše v podobě zákazů. Voják už jen z podstaty své přípravy a výcviku je spíše orientován na instrukce formulované pozitivně. Při výuce a výcviku v oblasti humanitárního práva je tak nezbytné převést jazyk zákazů užívaný mezinárodními dokumenty do pozitivní jazyka jasných a srozumitelných instrukcí pro příslušníky ozbrojených sil. Obecné zkušenosti potvrzují, že výuka práva na neprávníckých fakultách má probíhat ponejvíce v rovině výuky aplikovaného práva. Ne jinak je tomu (alespoň se o to pokoušíme) ve vojenských vzdělávacích zařízeních, kde je nutné kromě základní (nezbytné) teorie integrovat výuku do každodenního výcviku ozbrojených sil na všech úrovních. Požadovaný rozsah znalostí se přitom na různých úrovních podstatně liší.

V soudobých profesionálních ozbrojených silách je jedinou institucí připravující vysokoškolsky vzdělané kvalifikované odborníky – pro výkon profese vojáka – Univerzita obrany. Nelze však opomenout i ten fakt, že to není jediná instituce, podílející se na vzdělávání příslušníků ozbrojených sil. Základní a středoškolskou přípravu (včetně vyššího odborného vzdělání) budoucích příslušníků, zejména armády České republiky, poskytuje Velitelství výcviku – Vojenská akademie ve Vyškově a Vojenská střední škola a Vyšší odborná škola ministerstva obrany v Moravské Třebové.

ZÁVĚR

Výuku humanitárního práva provází základní otázka, zda-li je v i současnosti možné a reálné válku právně regulovat. Můžeme od příslušníka ozbrojených sil očekávat, že bude v situacích extrémního vypětí dodržovat nějaká pravidla. Je mezinárodní právo humanitární akceptovaným a obecně respektovaným odvětvím práva, anebo stále ještě platí jen právo vítěze?

Z osobní zkušenosti z výuky humanitárního práva, ať už se to týkalo výuky v akreditovaných studijních programech, nebo zvláště potom v kvalifikačních kurzech (kurz vyšších důstojníků, kurz generálního štábu i další odborné kurzy), jsem se s otázkami obdobného charakteru potkával (a potkávám) dost často. Zejména vojáci, kteří prošli dlouhodobějším výcvikem a působili v zahraničních misích, se na základě vlastních, často i negativních zkušeností, tážou na smysluplnost vybraných mezinárodních misí. Diskutují o legalitě a legitimitě nasazení sil a prostředků ve vybraných operacích a nezřídka se v předmětné materii jen velmi těžko orientují.

Nutno dodat, že úprava mezinárodního humanitárního práva není vůči vojákovi příliš vstřícná. Díky úspěchům kodifikačního úsilí je v současnosti mezinárodně právní úprava vedení války velmi rozsáhlá a podrobná. Jenom Ženevské úmluvy z roku 1949 a Dodatkové protokoly z roku 1977 obsahují více než 600 článků. Když k tomu přičteme ustanovení dalších mezinárodních úmluv humanitárního práva, jedná se o dílo vsutku monumentální. Takovéto množství pravidel však znesnadňuje orientaci v jejich obsahu. Problém však není jen v obrovském objemu norem ale i v tom, že mezi vojáky (ale i neprávníky obecně) tradičně

panuje nedůvěra k právu. Tato nedůvěra má hluboké kořeny ve skepsi a cynismu, které již ve starověku výstižně vyjádřil Cicero: „Když mluví zbraně, zákony mlčí.“

K překonání bariér ve výuce a pochopení, ale zejména následné aplikaci norem mezinárodního práva humanitárního, s jistou určitostí, potvrzenou mezinárodními zkušenostmi (např. Defense Institute of International Legal Studies) existuje přijatelná a účinná cesta. Právo, které se může jevit složitým, musí být prezentováno důvěryhodným a přesvědčivým způsobem. Vojákům je potřebné sdělit, že humanitární právo se zrodilo na bojišti, a je tudíž právem vojáka s dlouhou tradicí. Ačkoliv vedení války omezuje, rozhodně vojákové nnesvazuje ruce. Plně uznává princip vojenské nezbytnosti a není v rozporu se zásadami války.

Výuka by měla začít příkladem, který upoutá a názorně ukáže důležitost vyučované problematiky. Kromě toho pochopitelně i zde platí obecná zásada, že praktická aplikace teoretických poznatků by měla tvořit nedílnou součást veškeré výuky. Velkou výhodou představuje osobní zkušenost z ozbrojeného konfliktu, která usnadňuje komunikaci a činí výuku přijatelnější. Zdůraznění dynamiky práva. Je nutné zdůraznit, že právo není čímsi archaickým, nýbrž že reaguje na společenské vztahy a tedy i na vztahy vznikající při řešení sporů mezi subjekty mezinárodního práva veřejného.

SEZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZŮ

1. DAVID, Vladislav., SLADKÝ Pavel., ZBOŘIL, František. *Mezinárodní právo veřejné. 3. Přepřacované a doplněné vydání.* Vysokoškolská právnická učebnice. 2006. Linde Praha, a.s. 447s. ISBN 80-7201-628-8.
2. FUCHS, Jiří. *Mezinárodní humanitární právo.* Praha. Ministerstvo obrany ČR – Agentura vojenských informací a služeb. 2007. 230s. ISBN 978-80-7278-424-0.
3. HARRIS, David. *Cases and Materials on International Law. Firth edition.* London. Sweet & Maxwell. 1998. 1123s. ISBN 0-421-37470-5.
4. POTOČNÝ, Miroslav. *Mezinárodní právo. Zvláštní část. I vydání.* Praha. C.H. Beck 1996. 323s. ISBN 80-7179-088-5.
5. SEIDL-HOHENVELDERN, Ignaz. *Mezinárodní právo veřejné.* Překlad: PAUKNEROVÁ, Monika a kol. Vydalo nakladatelství ASPI Publishing, s.r.o. Praha. 448s. ISBN 80-85963-82-5.
6. *Vyhláška ministerstva zahraničních věcí č. 65/1954 Sb., o Ženevských úmluvách ze dne 12. srpna 1949. na ochranu obětí války.*
7. *Vyhláška ministra zahraničních věcí č. 30/1947Sb., o chartě Spojených národů a statutu Mezinárodního soudního dvora, sjednaných dne 26. června 1945 na konferenci Spojených národů o mezinárodní organizaci, konané v San Francisku.*
8. *Zákon č. 221/1999 Sb., o vojácích z povolání, ve znění pozdějších předpisů.*
9. *Bezpečnostní strategie České republiky 2011.* [online] [cit. 27.9.2011] Dostupné z http://www.mzv.cz/file/699914/Bezpecnostni_strategie_CR_2011.pdf].
10. *Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armies in the Field, 11 L.N.T.S. 440, entered into force August 9, 1907. No longer in force.* [online]. [cit. 28.9.2011]. Dostupné: <<http://www1.umn.edu/humanrts/instreet/1906a.>>.

Leopold SKORUŠA, Mgr. Ing.
Univerzita obrany, Fakulta ekonomiky a managementu,
Kounicova 65, 662 10 Brno, ČR
leopold.skorusa@unob.cz

TRESTNÁ ČINNOSŤ PÁCHANÁ NA ÚSEKU SPOTREBNEJ DANE Z LIEHU A JEJ PREVENCIA S CIEĽOM ZAISTOVANIA BEZPEČNOSTI SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Patricia SOPKOVÁ

ABSTRACT

The contribution aims to clarify the functioning of excise duty in the Slovak Republic after joining the EU, highlights the need for full harmonization of the existing legal situation in the Slovak Republic with the directives of the Council of the European Union. The next section sets out the tax evasion from the perspective of the theory and then defines some of the tax evasion of excise duty on alcohol. Crime prevention in the field of excise taxes play an important role in the security of the SR, it is important to mention the action and role in the prevention of fiscal evasion. The conclusion represents a summary of the preventive measures of the customs administration to ensure the safety of the Slovak Republic.

Keywords: excise tax, crime, tax evasion, crime prevention

ÚVOD

Vstupom Slovenska do EÚ sa transformovala aj oblasť spotrebných daní a jej správa prešla výlučne do rúk colnej správy. Nakoľko spotrebné dane predstavujú vysoké daňové zaťaženie, je s tým spojená aj snaha jednotlivcom alebo skupiny protiprávnym spôsobom vyhnúť sa plneniu daňovej povinnosti. Svojím konaním neporušujú len právne predpisy, ale dokonca ohrozujú zdravie, majetok či bezpečnosť obyvateľov. Cieľom colnej správy je eliminovať tieto ohrozenia, pôsobiť prevenčne a vytvárať opatrenia zaisťujúce bezpečné prostredie Slovenskej republiky.

1 SPOTREBNÉ DANE PO VSTUPE SLOVENSKEJ REPUBLIKY DO EÚ

Spotrebné dane predstavujú nepriame dane selektívneho charakteru, ktoré sa vzťahujú len na vybraný druh tovaru. Konkrétne ide o pivo, víno, tabak a tabakové výrobky, lieh a minerálne oleje. Od roku 2008 aj elektrina, zemný plyn a uhlie. Výber okruhu výrobkov podliehajúcich spotrebnej dani pri prechode na novú daňovú sústavu logicky vyplynul z dlhodobej tradície vyššieho daňového zaťaženia tých výrobkov, ktorý súčasne zodpovedal výberu takýchto výrobkov v iných krajinách uplatňujúcich spotrebné dane. U nás boli spotrebné dane zavedené 1.1.1993 nadobudnutím zákona č. 213/1992 Zb. o spotrebných daniach, avšak tento zákon, upravujúci všetky spotrebné dane, neprihliadal na špecifickosť jednotlivých daní, čo otváralo priestor pre daňové úniky.

Zákon o spotrebnej dani musí podľa Greguša (1996) svojimi ustanoveniami zabezpečovať neutralitu dane, ktorá je jedným zo základných princípov nepriamych daní.

Neutralita má byť zabezpečená tým, že samotné zdanenie spotrebnou daňou a sadzby spotrebnej dane nemajú prihliadať na :

- postavenie daňového dlžníka,
- sociálne alebo ekonomické vplyvy,
- pôvod výrobku (dovoz, resp. v tuzemsku vyrobený výrobok).

Základnými cieľmi uplatnenia spotrebných daní, ktoré uvádza Kubátová (1994) a Petrenka (1993) sú:

- výraznejšie daňové zaťaženie predstavuje nezanedbateľný príjem štátneho rozpočtu,
- daňovým zaťažením sa môže do určitej miery regulovať spotreba vybraných výrobkov.

Nová koncepcia zákonov o spotrebných daniach vychádzala z potreby úplného zosúladenia platného právneho stavu v Slovenskej republike so smernicami Rady Európskej únie ku dňu vstupu Slovenskej republiky do Európskej únie podľa článku 70 Európskej dohody o pridružení, a to predovšetkým so smernicou Rady 92/12/EHS o všeobecnom systéme, držbe, preprave a kontrole tovarov podliehajúcich spotrebným daniam ako i ostatných štruktúrnych smerníc, sadzbových smerníc. Ďalším hlavným dôvodom, ktorý viedol k vypracovaniu nových zákonov o spotrebných daniach v súlade s legislatívou Európskej únie je zabezpečiť fungovanie princípov uplatňovaných v rámci Európskej únie, ktorej súčasťou sa 1. mája 2004 stala aj Slovenská republika.

Jedným z rozhodujúcich dôvodov presunu správy spotrebných daní z daňových orgánov na colné orgány bola skutočnosť, že colná správa je ozbrojeným zborom, ktorého celkové postavenie pri ochrane ekonomických záujmov štátu pri dovoze, vývoze a tranzite tovaru (dosiahnutú úroveň rešpektu nevynímajúc) sa s vysokým kreditom etablovalo v povedomí rôznorodých subjektov (štátne orgány a organizácie, komerčná sféra, a podobne) na úrovni národnej (vnútroštátnej) i medzinárodnej. Teda možno konštatovať, že správa daní zahŕňa v sebe všetky aktivity subjektov zainteresovaných do činností pri nakladaní s daňami. (Reken-Vrabko, 1999, s.63).

2 TRESTNÁ ČINNOSŤ NA ÚSEKU SPOTREBNEJ DANE Z LIEHU

Je potrebné objasniť, že v tejto časti ak budeme hovoriť o trestnom čine, tak výška škody musí prevyšovať sumu 266 eur, tak ako to ustanovuje § 125 ods. 1 zákona č. 300/2005 Z.z. Trestný zákon v platnom znení. Podľa citovaného zákona sa škodou malou sa rozumie škoda prevyšujúca sumu 266 eur. Škodou väčšou sa rozumie suma dosahujúca najmenej desaťnásobok takej sumy. Značnou škodou sa rozumie suma dosahujúca najmenej stonásobok takej sumy. Škodou veľkého rozsahu sa rozumie suma dosahujúca najmenej päťstonásobok takej sumy.

2.1 Daňový únik všeobecne

Nakoľko sa od výšky daňového úniku odvíja skutočnosť, či sa jedná o trestný čin alebo o priestupok, je potrebné objasniť aj pojem daňového úniku.

Daňové úniky možno vo všeobecnosti charakterizovať (Tušan, 2008)

- distribúcia nelegálne dovezeného tovaru
- nelegálna výroba tovaru, ktorý podlieha spotrebným daniam
- uvedenie nesprávnych údajov v daňovom priznaní

Hlavným motívom daňových únikov je vidina jednotlivca alebo skupiny ľahko nadobudnúť finančný zisk. Nie je to len otázka legislatívy, ale aj otázka etiky a cítienia páchatel'ov.

Tušan (2008) vymedzuje aj príčiny vzniku daňových podvodov

- a) spoločenské faktory – je to dôležité poukázať na to, ako spoločnosť toleruje porušovanie daňových alebo colných predpisov. V mnohých krajinách sa porušenie daňových zákonov považuje za vysoko spoločensky nebezpečné konanie.
- b) Ekonomické faktory – na frekvenciu daňových únikov má vplyv ekonomická situácia. V období ekonomickej krízy sa vo všeobecnosti trestná činnosť rozrastá
- c) Legislatívne faktory – ťažká orientácia v legislatívnej spleti daňových zákonov, ako aj neustále sa meniacia legislatíva vedie k nárastu daňových únikov
- d) Daňovo- technické faktory – ide o materiálno-technické vybavenie správcov dane
- e) Sociálne a etické faktory - daňové úniky sú spojené s nízkym právnym vedomím občanov, nepotrestanie porušovania daňových zákonov majú negatívny vplyv pre daňové subjekty, aby si riadne plnili svoje daňové povinnosti

Na základe uvedeného možno povedať, že daňový únik je nielen právny, ale aj spoločenský problém orientovaný na vyhýbanie sa daňovým povinnostiam. Daňový únik je teda vždy nelegálny.

2.2 Daňové úniky na spotrebnej dani z liehu

Nelegálny dovoz, výroba a predaj liehu

Zvýšené riziko daňových únikov na spotrebnej dani z liehu je dané predovšetkým tým, že lieh a liehoviny je možné ľahko vyrobiť z voľne dostupných surovín. Medzi ďalšie dôvody zvýšenej pozornosti patrí aj skutočnosť, že lieh je ľahko skladovateľný a fyzikálno-chemické vlastnosti liehu prinášajú riziko pomerne ľahkej zameniteľnosti s iným tovarom, s čím súvisí jeho nesprávne označovanie pri dovoze s cieľom vyhnúť sa clu a daniam.

Na základe poznatkov daňovej a colnej správy (Colná správa, 2010) medzi najzávažnejšie daňové úniky na spotrebnej dani z liehu patrí:

- nelegálna výroba liehu (aj riadne registrovanými subjektmi),
- nelegálne pálenie liehu v domácich podmienkach,
- predaj nelegálne vyrobených a dovezených liehovín (najmä v pohostinských zariadeniach),
- nelegálna výroba liehovín neregistrovanými subjektmi,
- predaj liehu a liehovín bez licencií,
- neoprávnené nároky na vrátenie spotrebnej dane z liehu,

- nelegálny dovoz a vývoz liehu.

Správca dane pravidelne zisťuje prípady výroby liehovín z výrobkov vyrobených z osobitne denaturovaného liehu, ktoré boli deklarované na použitie ako kvapaliny do ostrekovačov, liehové riedidlá, koncentráty nemrznúcich zmesí a pod. Vzhľadom na to, že podľa platnej legislatívy EÚ ako aj slovenskej legislatívy, nie je potrebné pri preprave výrobkov, na výrobu ktorých bol použitý osobitne denaturovaný lieh, používať sprievodný dokument, ani skladať zábezpeku na daň, správcovia dane nemajú tento systém pod kontrolou.

Príklad

Správca dane opakovane zistil prepravy výrobkov, ktoré sú deklarované ako finálne výrobky vyrobené z osobitne denaturovaného liehu prepravované ako voľne uložené v autocisternách. Tieto výrobky boli vyrobené z osobitne denaturovaného liehu, denaturovaného iba denaturačným prostriedkom denatónium benzoat (bitrex), ktorý je rizikový z pohľadu jeho pomerne jednoduchého odstránenia z liehu. Operatívnu činnosťou správcu dane bolo zistené, že práve lieh denaturovaný bitrexom, bol po odstránení tohto denaturačného prostriedku použitý na výrobu liehovín a uvedený na trh.

Zákernosť a nebezpečenstvo týchto aktivít spočíva v tom, že takto vyrobené liehoviny sa expedujú do predajní v originálnych fľašiach (fernet, vodka, rum...) a s nalepenou kontrolnou známkou (ukradnutou alebo ako bolo popísané vyššie, kúpenou na čiernom trhu), takže konzument nemá žiadnu možnosť zistiť, že kupuje liehovinu, ktorej požitie mu vzhľadom na jej chemické zloženie nenávratne poškodí zdravie.

Nelegálny dovoz a vývoz

V predchádzajúcich obdobiach boli colnou správou pri odhaľovaní nezákonných aktivít v oblasti liehu zaregistrované nasledujúce spôsoby protizákonného konania:

- nesprávne deklarovanie tovaru (zaradenie do podpoložiek colného sadzovníka, na ktoré sa nevzťahuje spotrebná daň z liehu, obchádzanie licencií) – čistiace prostriedky, nemrznúce zmesi, povrchovo aktívne prostriedky, terpentínová silica
- fiktívne vývozy (bez colného konania, výstup potvrdený falošnou pečiatkou, čísla jednotného colného dokladu - JCD patria inému vývozu alebo vôbec neexistujú)
- fiktívne ukončenie režimu tranzit (dodanie colnému úradu potvrdené falošnou pečiatkou, čísla potvrdzujúce dodanie tovaru patria inej tranzitnej operácii alebo vôbec neexistujú)
- prepustenie tovaru do režimu tranzit bez zaevidovania na colnom úrade odoslania (zainteresovaní colníci pohraničného colného úradu)
- prepustenie tovaru do režimu voľný obeh bez dostatočného overenia colného vyhlásenia, bez odobratia vzorky a bez zabezpečenia colného dlhu (zainteresovaní colníci vnútrozemskeho colného úradu)
- prejednanie a prepustenie tovaru do navrhovaného režimu (dovoz, vývoz, tranzit) neexistujúcej firme (fiktívny deklarant)
- zneužitie liehu na iný účel, ako je stanovený podľa príslušných technických noriem.

Vychádzajúc zo zistených prípadov, ako i poznatkov colnej správy k nezákonným aktivitám v oblasti liehu, možno konštatovať, že protizákonná činnosť v tejto oblasti je rozptýlená po celom území SR. Platí to ako v prípade sídla firiem a trvalého pobytu záujmových osôb, tak i v prípade zainteresovania colníkov do uvedených aktivít. Podľa poznatkov získaných v poslednom období je k nezákonnému dovozu liehu do SR čoraz častejšie využívaná južná hranica, cez ktorú má byť prepravovaný do SR lieh z Maďarska a balkánskych štátov. Územie SR býva pri prepravách liehu a liehových zmesí využívané ako tranzitná krajina v priamom tranzite, pričom v minulosti boli zaznamenané prípady, že tranzitný režim býval na výstupe z územia SR ukončený fiktívne a lieh zostal na území SR bez akýchkoľvek platieb štátu.

2.3 Nepovolená výroba liehu ako trestný čin podľa § 253 Trestného zákona

Objektom tohto trestného činu je ochrana záujmov spoločnosti pred neoprávnenou výrobou liehu, ktoré môže znamenať nebezpečenstvo pre zdravie ľudí. Ustanovenie § 253 TZ obsahuje dve základné skutkové podstaty uvedené v ods. 1 a 2. Objektívna stránka v ods. 1 spočíva v konaní páchatel'a, ktorý bez povolenia vo väčšom množstve vyrába lieh alebo kto lieh bez povolenia prechováva vo väčšom množstve alebo uvádza do obehu.

Objektívna stránka v ods. 2 spočíva v konaní páchatel'a, ktorý neoprávnenne vyhotoví alebo prechováva zariadenie na výrobu liehu. Zariadením na výrobu liehu sa rozumie každé zariadenie vyhotovené a určené na výrobu liehu. Sú ním aj súčiastky mechanicky oddelené v čase, keď je takéto zariadenie mimo prevádzky. Zariadením na výrobu liehu však nie sú suroviny (kvas), ktoré majú byť spracované a ani spojenie predmetov domácej potreby bez akéhokoľvek ďalšieho technologického prispôsobenia, aj keď ho obvinený použije na vypálenie menšieho množstva liehu. Konanie páchatel'a musí byť pritom v rozpore so zákonom č. 467/2002 Z. z. o výrobe a uvádzaní liehu na trh. Súdna prax na trestnosť takéhoto protiprávneho konania vyžaduje spravidla 15 litrov čistého alkoholu.

Prechovávanie väčšieho množstva liehu vyrobeného bez povolenia zakladá trestnú zodpovednosť aj vtedy, keď páchatel' prechováva lieh pre svoju potrebu, hoci ho nevyrobil, ale vie, že bol vyrobený bez povolenia.

Motivácia k nelegálnej výrobe liehu vyplýva z relatívne vysokej spotrebnej dane, to znamená, že na fyzicky malom objeme tovaru je relatívne vysoké zaťaženie, čo umožňuje dosiahnuť pri nelegálnej výrobe vysoké zisky. Navyše, lieh je možné vyrobiť z voľne dostupných surovín, je ľahko skladovateľný a zameniteľný s iným tovarom.

V súvislosti s pestovateľským pálením ovocia podľa zákona č. 105/2004 Z.z., každá právnická a fyzická osoba, ktorá chce prevádzkovať liehovarnický závod na pestovateľské pálenie ovocia, musí písomne požiadať príslušný colný úrad o registráciu. Až na základe splnených podmienok uložených uvedeným zákonom, je colný úrad oprávnený vydať osvedčenie o registrácii. Zákon č. 105/2004 Z.z. neumožňuje akúkoľvek výrobu liehu bez registrácie a vydaného povolenia. Preto akákoľvek iná výroba je nelegálna výroba aj je spojená s porušovaním zákona a s daňovými únikmi.

Na území Slovenskej republiky je zakázaná:

- nelegálna výroba liehu aj riadne registrovanými subjektmi

- nelegálna výroba liehu neregistrovanými subjektmi
- nelegálne pálenie liehu v domácich podmienkach
- predaj nelegálne vyrobených a dovezených liehovín
- predaj liehu a liehovín bez povolení
- neoprávnené nároky na vrátenie spotrebnej dane z liehu
- nelegálny dovoz a vývoz liehu

Pestovateľ si za určitých podmienok môže nechať vypáliť ovocný kvas iba v liehovarníckom závode na pestovateľské pálenie ovocia. Prevádzkovateľ liehovarníckeho závodu na pestovateľské pálenie ovocia vyberá daň od pestovateľa pri odovzdaní liehu. Na lieh vyrobený v liehovarníckom závode na pestovateľské pálenie ovocia sa uplatní znížená sadzba dane najviac však na množstvo 43 l a. z vyrobeného liehu pre jedného pestovateľa a jeho domácnosť za jedno výrobné obdobie. Podľa v súčasnosti účinného zákona č. 105/2004 Z.z. predstavuje znížená sadzba dane 540 eur/hl a.. Takto vyrobený lieh nesmie byť predmetom ďalšieho predaja ani iného uvádzania na trh.

Akékoľvek porušenie podmienok ustanovených zákonom č. 105/2004 Z.z. vrátane nelegálneho pálenia i pre vlastnú potrebu je stíhané podľa § 47 citovaného zákona a § 253 Trestného zákona v znení neskorších predpisov.

3 PREVENCIA KRIMINALITY S CIEĽOM ZAISTENIA BEZPEČNOSTI SR

Prevenciu kriminality podľa Holcra at al (2007, s. 53) môžeme chápať ako „proces tvorby a realizácie aktivít a opatrení, ktoré majú za cieľ znížiť rozsah a závažnosť kriminality, ako aj prejav takých aktivít – na rôznych úrovniach či stupňoch – ktoré majú za následok likvidáciu zločinnosti alebo zníženie úrovne tohto javu v jeho kvalite i kvantite“. Nakoľko trestné činy na úseku spotrebných daní radíme medzi hospodárske trestné činy, je ich výrazným atribútom dynamickosť a neustále nové spôsoby páchania tejto trestnej činnosti. Prevencia by mala spočívať v legislatíve, ktorá promptne reaguje na zmeny spoločensko - hospodárskych podmienok (Holcr, 2007)

Komplexnosť danej problematiky si vyžaduje koncepčný prístup spočívajúci v efektívnych legislatívnych zásahoch a v nastavení série účinných nástrojov do rúk štátnej operatívy najmä preto, že podvody na spotrebných daniach:

- spôsobujú výpadky príjmov štátneho rozpočtu,
- majú devastačné účinky na zdravú hospodársku súťaž,
- znižujú celkovú kvalitu podnikateľského prostredia,
- znižujú mieru ziskovosti a uplatnenia legálne podnikajúcich subjektov na trhu,
- v niektorých prípadoch (nelegálne vyrobené liehoviny, tabakové výrobky) môžu nenávratne poškodzovať ľudské zdravie.

Hlavným poslaním colnej správy v oblasti prevencie kriminality je predovšetkým dohľad nad dodržiavaním zákonov, iných všeobecne záväzných právnych predpisov a medzinárodných zmlúv, ktorými zabezpečuje realizáciu obchodnej politiky, finančnej politiky a poľnohospodárskej politiky pri obehu tovarov v styku s tretími štátmi a na

vnútornom trhu. Služobné úrady colnej správy sa za účelom zabezpečovania prevencie kriminality zameriavajú najmä na zvýšenie informovanosti obchodnej verejnosti a prevenciu v oblastiach, v ktorých sú zaznamenané porušenia colných a daňových predpisov, resp. na organizovanie odborných seminárov a na prezentáciu činnosti colnej správy. Colné riaditeľstvo SR v spolupráci s vybranými colnými úradmi pravidelne organizuje pre podnikateľskú verejnosť odborné semináre na aktuálne témy, ktoré sa v nadväznosti na dotazy podnikateľskej sféry javili ako problematické. Súčasťou prevencie kriminality je aj organizovanie rozhovorov a diskusií colnými úradmi v rámci základných a stredných škôl, resp. verejných zhromaždení občanov. Ďalšou činnosťou colnej správy v rámci prevencie kriminality je osвета a prezentácia jednotlivých oblastí činnosti colnej správy, legislatívnych zmien, resp. zaujímavostí z činnosti colnej správy, ktorá bola zabezpečovaná formou letákov, brožúr, plagátov, tlačových správ, resp. mediálnych výstupov prostredníctvom prostriedkov masmediálnej komunikácie. Súčasťou prevencie kriminality je aj rozvíjanie spolupráce s jednotlivými profesijnými zväzmi, komorami a združeniami v SR, ktoré reprezentujú podnikateľské subjekty.

Doteraz prijaté opatrenia v oblasti nelegálneho dovozu a predaja liehu

- zavedenie mechanizmu fungovania daňových skladov
- evidovanie a kontrola oprávnených príjemcov, ktorí sú oprávnení prijímať lieh z členských štátov v pozastavení dane
- zavedenie povolení na predaj spotrebiteľského balenia liehu v daňovom voľnom obeh
- zavedenie inštitútu oprávnenie na distribúciu (od 01.01.2011)
- sprísnenie vedenia evidencie u osôb oprávnených na distribúciu - evidencia SBL podľa EAN kódu a účtovného dokladu

ZÁVER

Dane, ako finančno-právny inštitút, majú dávne korene. Postupným historickým vývojom rástol ich význam pri riadení celospoločenských procesov, ale na druhej strane rástli počty daňových únikov a s tým spojených trestných činov. Vstupom Slovenska do Európskej únie prebiehali zmeny aj na úseku spotrebných daní, kde sa správcom dane stáva colný úrad.

Problematika daňových únikov a následne trestných činov je na úseku spotrebných daní veľmi rozsiahla, porušenie právnych predpisov vedie až k trestno-právnej zodpovednosti. Úlohou colnej správy je neustále reagovať na meniace sa bezpečnostné prostredie, to znamená dynamicky reagovať na nové spôsoby nelegálnej činnosti subjektov spotrebnej dane, a to nielen spôsobom legislatívnych zmien, ale aj rýchlymi reakciami, ako je okamžité informovanie verejnosti či organizovanie tlačových konferencií, že existujú hrozby, ktoré môžu mať dopad na zdravie obyvateľov, poukázať na spotrebiteľské balenia liehu, ktoré môžu byť rizikové, ako aj vymedziť oblasti, kde existuje zvýšené riziko.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

1. BABČÁK, V.: *Daňová správa a daňové konanie*. Bratislava: Eurounion, 1998, 302 s. ISBN: 80-85568-95-0
2. GROSS,S.- ŠTEFÁNKOVA, S. 2009. *Možnosti prevencie zločinnosti po vstupe do schengenského priestoru*. In Zborník príspevkov z 3. medzinárodnej vedeckej konferencie „Bezpečné Slovensko a Európska únia“, VSBM Košice, Multiprint s.r.o., Košice, 2010, ISBN 978-80-89282-33-3, (328-333s)
3. HOLCR,K. et al.2007.*Prognóza kriminálnej scény Slovenskej republiky a možnosti prevencie zločinnosti po vstupe do Schengenského priestoru*. In Zborník príspevkov z 1. Medzinárodnej vedeckej konferencie „Bezpečné Slovensko a Európska únia“, VSBM Košice, Multiprint s.r.o., Košice, 2007, ISBN: 978-80-89282-22-7, (44-65s)
4. KUBÁTOVÁ, K.: *Daňová teorie a politika*. Praha: VŠE, 1994, 104 s. ISBN: 80-7079-544-1
5. PETRENKA, J.et al: *Organizácia a technika daňových operácií*. Bratislava: Ekonomická univerzita, 1993, 144 s. ISBN: 80-225-0427-6
6. REKEN, J.-VRABKO, M.: *Vybrané rozhodovacie procesy vo verejnej správe*. Bratislava: Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty UK, 1999, 121 s. ISBN 80-7160-107-1
7. *Súhrnná analýza kontrolnej činnosti za rok 2010*. Bratislava: Colné riaditeľstvo, 2010. Dostupné na www.colnasprava.sk
8. TUŠAN, R.2008. *Odhad únikov spotrebných daní v Slovenskej republike*. In Zborník vedeckých prác katedry ekonómie a ekonomiky ANNO 2008. Prešovská univerzita, Pulib 2008, ISBN: 978-808068-798-4
9. Zákony Slovenskej republiky v platnom znení :
č. 105/2004 Z.z, č. 106/2004 Z.z, č. 98/2004, č. 511/1992 Zb., č. 104/2004 Z.z, č. 107/2004 Z.z, č. 609/2007 Z.z, č. 300/2005 Z.z, č. 301/2005 Z.z, č. 200/1998 Z.z.

PhDr. Patrícia SOPKOVÁ

Akadémia ozbrojených síl generála M.R. Štefánika so sídlom v Liptovskom Mikuláši

Katedra bezpečnosti a obrany

Externý doktorand: Študijný program Bezpečnosť a obrana štátu

Tel.: +421 903 033 147,

e-mail: sopkova.patricia@atk.sk

NÁSTROJE EURÓPSKEJ ÚNIE NA KOMPLEXNÉ RIEŠENIE KRÍZ

Peter SPILÝ

ABSTRACT

The current security environment is characterized by increased risks caused by a number of economic, social, political, religious and other conflicts in different areas of globalized world. New types of threats can have a direct impact on the security of democratic countries. The EU Security Strategy states that none of the new threats is purely military; nor can any be tackled by purely military means. Each requires a mixture of instruments. Further, experience highlights the necessity of international cooperation in responding to these threats.

The article presents EU attitude toward complex crises resolution. The EU disposes of a broad range of civilian and military instruments for crisis management. On one hand, this is a big advantage in dealing with crises, but on the other hand, it requires organizational structures and their functional connections that positively support this benefit.

Keywords: comprehensive approach, civil-military cooperation, civil-military coordination, the Common Security and Defence Policy, the Crisis Management Planning Directorate

ÚVOD

Súčasnú bezpečnostnú prostredie je negatívne ovplyvňované radom kríz, ktorých príčiny sú rôznorodé. Jedným z významných determinantov bezpečnosti je postupujúci proces globalizácie so svojimi kladnými ale aj zápornými vplyvmi. Globalizácia so sebou prináša nerovnomernosť vývoja. Pokiaľ na jednej strane sú krajiny, ktoré získali vďaka tomuto procesu značný benefit, na druhej strane je veľa krajín, ktoré nie sú schopné rýchlej adaptácie na nové podmienky. Týmto sa prehĺbujú sociálno-ekonomické rozdiely medzi rôznymi regiónmi sveta, ktoré sú živené aj odlišnými kultúrnymi a náboženskými fundamentmi. Napätá situácia môže eskalovať do otvorených násilných stretnutí, v ktorých proti štátnemu subjektu pôsobia ozbrojené násilné skupiny presadzujúce svoje politické ciele. Činnosť neštátnych subjektov má dopad nielen na konkrétny región ale čoraz viac má celosvetový vplyv. Najkrajnejším prejavom je činnosť extrémistických skupín, ktorých aktivity sa sústreďujú najmä na rozvinuté demokracie, v ktorých vidia zdroj svojich problémov a identifikujú ich ako svojho nepriateľa. Zabrániť tomuto javu je veľmi zložitú. Vojenská porážka militantných extrémistických skupín a hnutí je len jednou z etáp riešenia krízy. Vďaka veľkej technologickej prevahe koalíčných síl je táto etapa relatívne jednoduchšia a ľahšie uskutočniteľná. Dosiahnutie stavu, kedy je zabezpečený udržateľný mier silami konkrétnej krajiny, je podstatou post konfliktnej stabilizácie a rekonštrukcie. Táto úloha je však oveľa komplikovanejšia a najmä časovo náročnejšia. Vyžaduje si súvislé a koordinované úsilie a spoluprácu rôznych aktérov akými sú medzinárodné organizácie, vládne a nevládne organizácie, agentúry a prirodzene aj vojenské jednotky. V tomto spočíva podstata komplexného prístupu riešenia kríz. Aj keď zásady komplexného prístupu sú zrejmé, jednotlivé medzinárodné organizácie, medzi ktoré patrí aj Európska únie (EÚ), majú svoj špecifický prístup k tomuto problému. Je to dané najmä prostriedkami, t. j. spôsobilosťami, ktorými daná organizácia disponuje.

1. ÚLOHY EÚ V OBLASTI BEZPEČNOSTI A OBRANY

EÚ predstavuje mnohonárodné spoločenstvo, ktorého členské štáty tvoria politické a ekonomické zoskupenie usilujúce sa o dosiahnutie spoločných cieľov, kde jednou z cieľových oblastí je zaistenie bezpečnosti únie.

Už pri svojom vzniku položila EÚ veľký dôraz na bezpečnostnú politiku. EÚ bola vytvorená v roku 1992 na základe Zmluvy o Európskej únii, známejšej pod názvom Maastrichtská zmluva. Únia si vytýčila cieľ „presadzovať svoju identitu na medzinárodnej scéne, predovšetkým uskutočňovaním spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky vrátane vymedzenia rámca spoločnej obrannej politiky, ktorá môže časom viesť k spoločnej obrane“ [1]. Maastrichtská zmluva zaviedla trojpilierové členenie Európskej únie, kde Spoločná zahraničná a bezpečnostná politika (SZBP) tvorila druhý pilier. Zmluva vychádzala z predpokladu, že EÚ, ktorá nemá vlastné vojenské kapacity, požiada Západoeurópsku úniu (ZEÚ) o použitie vojenských spôsobilostí v jej mene.

Ďalší vývoj v tejto oblasti reprezentuje prijatie Amsterdamskej zmluvy. Do platnosti vstúpila v roku 1999 a prvý krát modifikovala Zmluvu o EÚ. Na poli SZBP boli Amsterdamskou zmluvou začlenené do Zmluvy o EÚ tzv. Petersbergské úlohy¹, ktoré zahŕňajú [2]:

- humanitárne a záchranné úlohy,
- úlohy na udržanie mieru,
- úlohy bojových síl pri riešení krízových situácií vrátane nastolovania mieru.

V júni 1999 sa konalo v Kolíne zasadnutie Európskej rady, kde sa začali práce na vytvorení spoločnej obrannej stratégie vo forme Európskej bezpečnostnej a obrannej politiky (EBOP). EBOP bola zacielená na schopnosť EÚ realizovať samostatnú akciu zameranú na predchádzanie medzinárodným konfliktom a krízový manažment s adekvátnym vyčlenením vojenských síl. EBOP teda podporovala dispozície EÚ pôsobiť mimo svojich hraníc. Myšlienkovým posunom bola idea začlenenia aktivít spadajúcich do Petersbergských úloh priamo pod EÚ namiesto inštitucionálnej integrácie ZEÚ do EÚ.

Dôležitým momentom v rozvoji bezpečnosti EÚ bolo prijatie Európskej bezpečnostnej stratégie (EBS) v roku 2003. V znení EBS je položený silný dôraz na kolektívne ambície v oblasti bezpečnosti, kde sa v časti venovanej politickým implikáciám pre Európu uvádza „Bod spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky a európskej bezpečnostnej a obrannej politiky je bodom, v ktorom sme silnejší, keď konáme spoločne. V posledných rokoch sme vytvorili množstvo rozličných nástrojov, z ktorých každý má svoju vlastnú štruktúru a logické odôvodnenie. Výzvou teraz ostáva zlúčiť rozličné nástroje a spôsobilosti“ [3]. Za najaktuálnejšie a najnebezpečnejšie hrozby EBS identifikovala:

- terorizmus a jeho medzinárodnú dimenziu,
- rozširovanie zbraní hromadného ničenia vrátane šírenia raketových technológií,
- regionálne konflikty,
- zlyhávajúce štáty,
- organizovaný zločin.

So zameraním na ďalší rozvoj spôsobilostí EÚ v oblasti medzinárodného krízového manažmentu, schválila Európska rada v júni 2004 tzv. „Hlavný cieľ 2010“. V ňom sa členské štáty zaviazali, že najneskôr do roku 2010 budú schopné, s využitím koherentného prístupu, rýchlejšie a rozhodnejšie akcie v rámci celého spektra operácií krízového manažmentu, ktoré sú

¹ Pôvodne si Petersbergské úlohy stanovila ZEÚ v roku 1992.

stanovené v Zmluve o EÚ. V nadväznosti na ESS boli úlohy Petersbergské úlohy rozšírené o nasledovné úlohy [4]:

- spoločné odzbrojovacie operácie,
- podporu tretích krajín v boji proti terorizmu,
- reformu bezpečnostného sektora.

Významným medzníkom v existencii EÚ je Lisabonská zmluva, ktorá vstúpila do platnosti 1. decembra 2009. Zmluva poskytuje EÚ právny rámec a nástroje potrebné na riešenie budúcich výziev a napĺňanie očakávaní občanov. V ustanoveniach venovaných SBOP, sa v čl. 42 uvádza, že „ Spoločná bezpečnostná a obranná politika je neoddeliteľnou súčasťou spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky. Zabezpečuje Únii operačnú schopnosť využívať civilné a vojenské prostriedky. Únia ich môže využiť pri misiách mimo Únie na udržanie mieru, predchádzanie konfliktom a posilňovanie medzinárodnej bezpečnosti v súlade so zásadami Charty Organizácie Spojených národov. Pri plnení týchto úloh sa využívajú spôsobilosti poskytované členskými štátmi.“[5]. Zároveň sú v zmluve zjednotené a preformulované úlohy v oblasti EBOP, ktorými sú:

- spoločné operácie odzbrojovania,
- humanitárne a záchranné misie,
- misie vojenského poradenstva a vojenskej pomoci,
- misie na predchádzanie konfliktom a na udržiavanie mieru,
- misie bojových síl v rámci krízového riadenia vrátane misií na opätovné nastolenie mieru a stabilizačných operácií po ukončení konfliktu.

Všetky tieto misie môžu prispievať k boju proti terorizmu, vrátane podpory tretích krajín v boji proti terorizmu na ich územiach.

EÚ si od svojho vytvorenia v roku 1992 postupne spresňovala a rozširovala rozsah úloh týkajúcich sa operácií medzinárodného krízového manažmentu, na ktorých riešení sa zaviazala participovať. Pre účinné vedenie širokého spektra úloh disponuje EÚ rôznorodými vojenskými a nevojenskými spôsobilosťami. To jej na jednej strane poskytuje výhodu variabilnejšej reakcie, no na druhej strane si vyžaduje vytvorenie mechanizmov, ktoré zabezpečia efektívne prepojenie a riadenie zmienených kapacít.

2. ASPEKTY KOMPLEXNÉHO PRÍSTUPU V KRÍZOVOM MANAŽMENTE EÚ

V EÚ sú akceptované dve koncepcie upriamené na interakciu vojenských a nevojenských nástrojov. Prvou je civilno-vojenská spolupráca (Civil-Military Cooperation, CIMIC) a druhou civilno-vojenská koordinácia (Civil-Military Coordination, CMCO). Rozdiely medzi týmito dvomi koncepciami pramenia z rámca a rozsahu vzájomného civilno-vojenského pôsobenia ako aj z úrovne riadenia, na ktorej sú aplikované.

CIMIC nie je doménou len EÚ. Jeho uplatňovanie jednotlivými štátmi alebo organizáciami akou je napríklad NATO je špecifické. Hlavným zámerom CIMIC je podporovať spoluprácu vojenských a civilných aktérov pri riešení kríz, s cieľom prepojiť a využiť vojenské nástroje v priestore operácie, harmonizovať ich spoluprácu s národnými, medzinárodnými a mimovládnyimi civilnými aktérmi [5]. CIMIC je implementovaná najmä na operačnej a taktickej úrovni velenia a riadenia.

CMCO reaguje na potrebu efektívnej koordinácie činnosti všetkých príslušných subjektov EÚ zapojených do plánovania a následnej reakcie EÚ na krízu [6]. Z uvedenej charakteristiky CMCO je zrejmé, že sa zameriava na vnútorné štruktúry a mechanizmy EÚ. Ak má koncepcia ambíciu plniť svoju "zastrešujúcu" úlohu, musí byť uplatňovaná na politicko-

strategickej a inštitucionálnej úrovni. Je tiež nutné zdôrazniť, že CMCO je vnímaná ako „kultúra koordinácie“ (culture of co-ordination). Táto črta je odrazom snahy o presadenie flexibilného prístupu k riešeniu kríz, ktorý je preferovaný pred fixnými, stálymi modelmi riešenia. Kultúra koordinácie má ďalekosiahly politický význam, pretože jeho realizácia nemá vplyv len vnútornú štruktúru EÚ, ale má efekt aj na jeho pozíciu medzinárodného bezpečnostného aktéra vo svete" [7]. CMCO presahuje rámec len civilno-vojenskej interakcie a ovplyvňuje aj koordináciu civilno-civilných spôsobilostí. V tomto význame je CIMIC dôležitou súčasťou širšej koncepcie CMCO. CMCO je v podstate aplikácia komplexného prístupu v podmienkach EÚ.

V súčasnosti sa môžeme stretnúť aj s pojmom „hybridné operácie“, ktorý je synonymom pre civilno-vojenské operácie [8]. V podstate je to reakcia na fakt, že výlučné použitie iba civilných alebo iba vojenských nástrojov je čím ďalej zriedkavejšie. Koncepcia CMCO si však vyžaduje podporu efektívnymi nástrojmi a funkčnými mechanizmami.

Lisabonskou zmluvou boli zavedené výrazné zmeny, ktorých účelom je vytvorenie zlepšenej inštitucionálnej architektúry a širšie možnosti pre kolektívnu akciu. Jednou z dotknutých oblastí je Spoločná zahraničná a bezpečnostná politika (SZBP). V súlade so zmluvou SZBP spadá do kompetencie novo vytvorenej funkcie Vysokého predstaviteľa Únie pre zahraničné veci a bezpečnostnú politiku². SBOP ako integrálna súčasť SZBP má poskytovať EÚ operačné kapacity opierajúc sa o civilné a vojenské prostriedky. Tak ako sú vojenské ambície EÚ vyjadrené v Hlavnom ciele 2010, tak civilné aspirácie sú formulované v Civilnom hlavnom ciele 2010.

Centrálnu úlohu v koncipovaní a riadení civilnej a vojenskej politiky krízového manažmentu zohráva Politický a bezpečnostný výbor (PBV). Bol etablovaný ako stály orgán počas zasadnutia Rady EÚ v Nice v decembri 2000. PBV „monitoruje medzinárodnú situáciu v oblastiach, na ktoré sa vzťahuje spoločná zahraničná a bezpečnostná politika, a prispieva k definovaniu politík podávaním stanovísk Rade na žiadosť Rady, vysokého predstaviteľa Únie pre zahraničné veci a bezpečnostnú politiku alebo z vlastného podnetu. Sleduje taktiež uskutočňovanie dohodnutých politík bez toho, aby boli dotknuté právomoci vysokého predstaviteľa“ [9].

Vojenský výbor Európskej únie (VVEÚ) a Vojenský štáb Európskej únie (VŠEÚ), sú ďalšie dôležité permanentné prvky zriadené na zasadnutí v Nice v roku 2000. V tej dobe bola pozornosť zameraná predovšetkým na vytvorenie vojenských nástrojov krízového riadenia. Tieto by sa mali zapojiť v prípadoch, keď zásah NATO sa nepredpokladá. VVEÚ je najvyšší vojenský orgán zriadený v rámci Rady a poskytuje PBV rady a odporúčania týkajúce sa všetkých vojenských záležitostí v rámci EÚ. VŠEÚ bol vytvorený pridelením vojenského personálu Generálnemu sekretariátu Rady. VŠEÚ poskytuje vojenské expertízy pre Vysokého predstaviteľa Únie pre zahraničné veci a bezpečnostnú politiku a vykonáva tri hlavné operatívne funkcie: včasné varovanie, vyhodnotenie situácie a strategické plánovanie. Navyše VŠEÚ je pomocným orgánom pre VVEÚ. V súčasnej dobe, VVEÚ aj VŠEÚ sú súčasťou novovzniknutej Európskej služby pre vonkajšiu činnosť (ESVČ). Vojenské inštitúcie sú podporované systémom veliteľstiev na špecifických úrovniach.

² Vysoký predstaviteľ je zároveň podpredsedom Európskej komisie. Nový post spája prácu Rady EÚ a Európskej komisie, tým, že kombinuje role bývalého vysokého predstaviteľa pre zahraničnú a bezpečnostnú politiku v rámci Rady a komisára pre vonkajšie vzťahy v rámci Komisie. Tak sa dosahuje väčšia súdržnosť medzi bývalým prvým a druhým pilierom EÚ.

Vojenské plánovanie sa vykonáva na štyroch úrovniach [10]:

- politickej a strategickej úrovni (inštitucionálna úroveň EÚ),
- vojenskej strategickej úrovni (operačné veliteľstvá, OHQ),
- operačnej úrovni (veliteľstvá spoločných síl, FHQ),
- taktickej úrovni (veliteľstvá taktických komponentov a nižšie).

Kým VŠEÚ je veliteľstvom na politicko-strategickej úrovni, na vojensko-strategickej úrovni existujú tri možnosti vytvorenia OHQ. Prvou možnosťou je využitie veliteľskej štruktúra NATO na základe dohôd Berlín plus. Druhou možnosťou je jedného z piatich veliteľstiev členských štátov v rámci posilnenej spolupráce. Použitie operačného centra Vojenského štábu EÚ predstavuje tretiu možnosť krízového riadenia a velenia misií EÚ [11]. Aj napriek niekoľkým možnostiam vytvorenia OHQ, prax poukazuje na rastúcu potrebu stálej vojenskej štruktúry pre strategické plánovanie, velenie a riadenie.

V roku 2000 bol zriadený Výbor pre civilné aspekty krízového riadenia (Committee for civilian aspects of crisis management, CIVCOM). V smernici pre činnosť CIVCOM sa uvádza, že "by mal asistovať dočasnému Politickému a bezpečnostnému výboru³, ako aj iným príslušným prvkom Rady v súlade s ich príslušnými právomocami, získavať komplexný pohľad na prostriedky, dostupné pre EÚ a členské štáty na reakciu na krízy [12]. CIVCOM tiež dohliada na plnenie Civilný hlavný cieľ.

Pre posilnenie civilných štruktúr, bolo v auguste 2007 vytvorené Centrum pre plánovanie a vedenie civilných operácií (Civilian Planning and Conduct Capability, CPCC). Je permanentnou štruktúrou v rámci Sekretariátu Rady, zodpovednou za strategické plánovanie a vedenie civilných misií SBOP. Jednou z jeho kľúčových úloh je tiež zabezpečenie civilno-vojenskej koordinácie. V jeho čele stojí veliteľ pre civilné operácie, ktorý vykonáva velenie a riadenie na strategickej úrovni civilných misií [13].

Ďalší prvok EÚ kreovaný s primárnym cieľom skvalitniť civilno-vojenskú koordináciu je civilno-vojenská plánovacia bunka (the Civil-Military Cell, Civ/Mil Cell). Bola zriadená v rámci VŠEÚ v roku 2005 a skladá sa z dvoch orgánov: odboru pre strategické plánovanie a permanentného štábu operačného centra EÚ. Vo svojej činnosti sa zameriava na strategické situačné plánovanie, poskytovanie pomoci pri strategickom plánovaní vojenských, civilných alebo spoločných civilno-vojenských operácií ako aj podporu národných veliteľstiev pri riadení autonómnych operácií EÚ.

Jednou z posledných inštitúcií zriadenou pred prijatím Lisabonskej zmluvy, je Riaditeľstvo pre plánovanie krízového manažmentu (the Crisis Management Planning Directorate, CMPD). Rada EÚ rozhodla o vytvorení tohto orgánu v decembri 2008 [14]. Spája bývalé generálne riaditeľstvo E VIII (vojenské) a Generálne riaditeľstvo E IX (civilné). Obe boli súčasťou Generálneho riaditeľstva E pre vonkajšie a politické záležitosti Generálneho sekretariátu Rady. Okrem toho bolo CMPD doplnené personálom z Civ/Mil Cell, ako aj od príslušných útvarov Komisie. CMPD je zodpovedné za plánovanie na politicko-strategickej úrovni. Vytvorenie tohto prvku má celkový pozitívny vplyv na SBOP a na komplexnosť v krízovom manažmente. Vnútorne je CMPD rozdelené do troch hlavných divízií: integrované (civilné a vojenské) strategické plánovanie, príprava a civilné spôsobilosti, partnerstvo a vojenské spôsobilosti [15].

³ Permanentný PBV bol zriadený o rok neskôr.

ZÁVER

V súlade s Lisabonskou zmluvou členské štáty dávajú Únii k dispozícii civilné a vojenské spôsobilosti na uskutočňovanie SZBP. Členské štáty sa zaväzujú, že budú postupne zlepšovať svoje vojenské spôsobilosti. Teda na jednej strane je stanovená úloha pre jednotlivé členské štáty EÚ, pre štruktúru a kvalitu ich národných príspevkov do krízového manažmentu EÚ. Na druhej strane je tu stála úloha pre orgány EÚ na permanentné skvalitňovanie mechanizmov spolupráce a koordinácie všetkých dostupných zdrojov. Naliehavosť obidvoch úloh je zvýraznená charakterom súčasných kríz, ich komplexným charakterom, ktorých riešenie si vyžaduje nové prístupy.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

1. *Zmluva o Európskej únii* [online]. [cit. 2011-09-16]. Dostupné na internete: <<http://www.nrsr.sk/web/Static/sk-SK/EU/Doc/maastrichtska-zmluva.pdf>>.
2. *Amsterdamská zmluva* [online]. [cit. 2011-09-16]. Dostupné na internete: <<http://stary.mepoforum.sk/index.php?id=108&downid=77>>.
3. *A secure europe in a better world - European security strategy* [Brusel (Belgicko)] : Dec. 2003 [cit. 2011-09-16]. Dostupné na internete: <<http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf>>.
4. *The 2010 Headline Goal* [online]. [cit. 2011-09-16]. Dostupné na internete: <<http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/2010%20Headline%20Goal.pdf>>.
5. *Gross, E. EU and the comprehensive approach : DIIS Report*. Copenhagen : Danish institute for international studies, 2008. 48 p.
6. *Civil Military Co-ordination (CMCO)* [online]. Council of the European Union, Nov. 2003 [cit. 2011-09-17]. Dostupné na internete: <<http://register.consilium.eu.int/pdf/en/03/st14/st14457.en03.pdf>>
7. Geberhard, C. *Civil-Military Coordination and Cooperation in the Context of the EU's Crisis Management. CMCO versus CIMIC*. Vienna : National Defence Academy, Info actual 01/2008 [cit. 2011-09-17]. Dostupné na internete: <http://www.bmlv.gv.at/pdf_pool/publikationen/info_akt_01_08_cimic_vers_cmco_cg.pdf>.
8. *Consolidating the EU's crisis management structures: Civil-military coordination and the future of EU OHQ* [online]. European parliament, Directorate-general for external policies of the Union, Apr. 2010 [cit. 2011-09-18]. Dostupné na internete: <<http://tepsa.be/Hynek%20Consolidating%20the%20EUs%20Crisis%20Management%20Structures.pdf>>.
9. *Konsolidované znenie Zmluvy o Európskej únii* [online]. EU, Mar.2010 [cit. 2011-09-18]. Dostupné na internete: <<http://www.consilium.europa.eu/treaty-of-lisbon.aspx?lang=sk>>.
10. *EU Concept for Military Planning at the Political and Strategic level* [online]. Brussels : The Council of the European Union, 2008 [cit. 2011-09-19]. Dostupné na internete: <<http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/08/st10/st10687.en08.pdf>>.

11. *Consolidating the EU's crisis management structures: Civil-military coordination and the future of EU OHQ* [online]. European parliament, Directorate-general for external policies of the Union, Apr. 2010 [cit. 2011-09-19]. Dostupné na internete: <<http://tepsa.be/Hynek%20Consolidating%20the%20EUs%20Crisis%20Management%20Structures.pdf>>
12. *Adoption of a Council Decision setting up a Committee for Civilian Aspects of Crisis Management* [online]. Council of the European Union, May 2000 [cit. 2011-09-19]. Dostupné na internete: <<http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/00/st08/st08598.en00.pdf>>.
13. *The Civilian Planning Conduct Capability (CPCC)* [online]. The European Union, Mar. 2010 [cit. 2011-09-20]. Dostupné na internete: <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/100217%20Factsheet%20-%20CPCC%20-%20version%201_EN%20-%20DRAFT.pdf>
14. *Brussels European Council 11 and 12 December, Presidency Conclusion – Annex 2* [online]. Council of the European Union, Dec. 2008 [cit. 2011-09-20]. Dostupné na internete: <<http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/08/st17/st17271.en08.pdf>>.
15. *Planning and conduct of EU operations – replay to the annual report of the Council* [online]. ESDA, Nov. 2010 [cit. 2011-09-20]. Dostupné na internete: <http://www.assembly-weu.org/en/documents/sessions_ordinaires/rpt/2010/2086.pdf?PHPSESSID=3bfe1ab9ffcecd88a0f2228a83bbdd89>.

doc. Ing. Peter SPILÝ, PhD.
Katedra bezpečnosti a obrany
Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika
Liptovský Mikuláš, Slovenská republika
peter.spily@aos.sk

SITUACE A PREVENČE V OBLASTI OBCHODOVÁNÍ S LIDMI V ČESKÉ REPUBLICE

Olga ŠIFFEROVÁ

ABSTRAKT

Human trafficking is sometimes called a modern slavery because it violates the fundamental human rights. Moreover, it is also considered one of the most profitable forms of organised crime. It is virtually impossible to express the extent or scope of this problem therefore most estimates differ from each other. According to the recent international analysis, there are from 700 thousand to 2 million people being subjected to human trafficking worldwide, out of which between 300 and 500 thousand victims belong to European territory.

Human trafficking intensified considerably in Czech Republic during the 1990's and the country has been gradually transferred from an exclusively source into source, transition and target region. Human trafficking is considered a criminal offense in Czech Republic and is punishable within the § 168 of the Criminal Code.

Klíčová slova: Obchodování s lidmi, oběti obchodování s lidmi, Program podpory a ochrany obětí obchodování s lidmi, pracovní vykořisťování, sexuální vykořisťování.

ÚVOD

Obchod s lidmi je nejen závažná trestná činnost¹, ale zároveň je zdrojem značných rizik pro každou zemi. Nejčastěji je člověk vyláčen do neznámého prostředí (většinou do jiného státu), kde je různými formami vykořisťován a nucen k práci za účelem majetkového prospěchu pachatele. Kromě závažných bezpečnostních rizik (praní špinavých peněz, nelegální výnosy z trestné činnosti, financování terorismu, korupce) existují i vážná rizika zdravotní (zvýšený výskyt pohlavně přenosných chorob) a ekonomická (daňové úniky, deformace ceny pracovní síly). Samozřejmě nelze vynechat ani skutečnost, že při obchodování s lidmi dochází k závažnému porušování lidských práv obětí. Je rovněž důležité si uvědomit, že se jedná o relativně nový fenomén, který je důsledkem ekonomických a sociálních změn po celém světě.

Během posledních patnácti let muselo být celosvětově uznáno, že boj proti obchodování s lidmi je jedním z nejsložitějších úkolů, před kterými stojí 21. století. Z tohoto důvodu se tento boj stal součástí politického programu také mnoha evropských vlád a institucí. V rámci evropského kontinentu bylo realizováno mnoho iniciativ zaměřených na potírání obchodu s lidmi, díky nimž došlo k významnému pokroku při zajišťování ochrany obchodovaným osobám. Podařilo se účinně stíhat zločinné organizace, které kořistí z jednoho nejkřutějších zločinů proti lidským právům jednotlivce. V důsledku této situace má již celá řada zemí zavedenu komplexní legislativu a připravena propracovaná schémata sociální pomoci a ochrany obchodovaných osob, tzv. národní referenční mechanismy². Česká republika je ve svém přístupu k obchodování s lidmi velice progresivní a lze říci, že již nyní splňuje mezinárodní standardy v oblasti podpory a ochrany pravděpodobných obětí trestného činu obchodování s lidmi.

¹ Obchodování s lidmi je v České republice trestným činem dle ust. § 168 trestního zákoníku.

² Cílem národního referenčního mechanismu je zajistit ochranu lidských práv obchodovaným osobám. Jedná se o partnerství mezi obchodovanou osobou, orgány činnými v trestním řízení, pomáhajícími organizacemi a společnostmi, aby se dosáhlo účinné podpory a ochrany pro oběti obchodování s lidmi.

1 SITUACE V ČESKÉ REPUBLICE

Česka republika je považována především za zemi cílovou a transitní a v menší míře i za zemi zdrojovou. Co se týče zemí původu obětí identifikovaných v České republice, byly jako zdrojové zaznamenány země (či jejich specifické regiony) s odlišnou životní úrovní (Ruská federace, Slovensko, Ukrajina, Rumunsko apod.) v porovnání s Českou republikou. Hlavní vývojové tendence v oblasti obchodování s lidmi, jež významně ovlivňují situaci v České republice je možné sledovat již od roku 2004. V průběhu sedmi let došlo ke stabilizaci či dokonce k mírnému poklesu obchodování s lidmi v oblasti sexuálního vykořisťování³, a to částečně i z důvodu probíhající ekonomické krize. Ta naopak přispěla v nemalé míře k nárůstu případů podezření na pracovní vykořisťování a nucené práce. Ze stejného důvodu došlo ke zvýšení poptávky po levné pracovní síle ze zahraničí a ke zvýšení zájmu o práci ze strany zahraničních pracovníků. Ti se však velmi často nechávali zaměstnat bez adekvátní záruky na finanční ohodnocení a pracovní podmínky.⁴

Od roku 2008 můžeme hovořit o subtilních formách donucení jakožto prostředku manipulace s obětí. Oběti totiž mohou opouštět pracoviště a ubytovací prostory a ve většině případů též dostávají peněžní zálohy. V současné době se fyzické násilí prakticky nepoužívá jako donucovací nástroj, avšak stále častěji se objevuje psychologický nátlak, jež může mít mnohem horší následky. Nejčastěji se setkáváme s vyhrožováním, ale existují i mnohé další praktiky na hranici zákonitosti (vyplácení mzdy se zpožděním, byť ještě v zákonem stanovené lhůtě; vyžadování přesčasů, které pak nejsou uhrazeny; vymáhání fiktivních dluhů; nevyhovující hygienické podmínky; postihy za smyšlené porušení zásad a podmínek atd.), kterým napomáhá neznalost zákona a jazyka obětí.⁵

V posledních letech se rovněž objevují náborové akce na různé práce v ČR i v zahraničí. Na území České republiky se jedná převážně o cizince, kteří v důsledku ztráty zaměstnání přijdou o legitimní pobyt na území republiky, a tudíž jim hrozí správní vyhoštění. Týká se to však i osob ze sociálně vyloučených lokalit, mentálně postižených jedinců či bezdomovců. Pachatelé si je vybírají kvůli jejich ztížené situaci a neinformovanosti.

1.1 Legislativní rámec problematiky

Dne 1. 1. 2010 vstoupil v účinnost zákon č. 40/2009 Sb. trestního zákoníku, kde je trestný čin obchodování s lidmi definován v ustanovení § 168. Do nové definice bylo zapracováno několik změn. Do oblasti sexuálního vykořisťování za účelem pohlavního styku nebo jiných forem sexuálního zneužívání nebo obtěžování nově přibývá výroba pornografického díla. Do výčtu forem pracovního vykořisťování je k „otroctví nebo nevolnictví, k nuceným pracím nebo jiným formám vykořisťování“ doplněna „nucená služba v ozbrojených silách“ a dále odběr tkáně, buňky nebo orgánu z těla. Naprosto novou skutkovou podstatou je trestný čin dle ustanovení § 190 prostituce ohrožující mravní vývoj dětí.

Trestného činu obchodování s lidmi se dopustí každý, kdo jinou dospělou osobu (muže či ženu) za použití násilí, pohrůžky násilím nebo lstí a nebo zneužitím jeho omylu, tísně nebo závislosti, přiměje, zjedná, najme, zláká, dopraví, ukryje, zadržuje nebo vydá, aby ho bylo užito k pohlavnímu styku nebo jiným formám sexuálního obtěžování nebo zneužívání, k otroctví nebo nevolnictví nebo k nuceným pracím nebo jiným formám vykořisťování.⁶ U osoby mladší osmnácti let není dokonce nutné použít ani jeden z výše uvedených způsobů nátlaku či zneužití situace. Stačí jen, aby s ní bylo nakládáno některým z výše popsáných způsobů, tedy jako s obětí obchodování s lidmi. Tím je pamatováno na zajištění vyšší míry ochrany dětí.

Definice trestného činu obchodování s lidmi vychází z Úmluvy OSN proti nadnárodnímu organizovanému zločinu a jejího doprovodného protokolu a z rámcového rozhodnutí Rady Evropské unie ze dne 19. července 2002, o potírání obchodování s lidmi (2002/629/JVV). Gestorem za politiku boje proti obchodování s lidmi je odbor bezpečnostní

³ V roce 2010 byl zaznamenán pokles napříč celým sektorem poskytujícím sexuální služby.

⁴ Kol. autorů, Zpráva o stavu obchodování s lidmi v České republice za rok 2010, MV, Praha, 2011, s. 4

⁵ Ibid.

⁶ Kol. autorů, Trestní zákoník a trestní řád, Linde Praha, 2010.

politiky Ministerstva vnitra České republiky (MVČR), který je pověřen vykonávat funkci národního zpravodaje. Tato funkce spočívá v monitorování a analyzování situace v oblasti obchodu s lidmi v rámci České republiky i v mezinárodním měřítku. Činnost MVČR vychází z vládního dokumentu „Národní strategie boje proti obchodování s lidmi (aktuálně pro období let 2008-2011)“. O situaci v České republice každoročně informuje MVČR prostřednictvím „Zprávy o stavu obchodování s lidmi v ČR“, která je zveřejňována na webových stránkách.

Dalším spolupracujícím subjektem MVČR je odbor prevence kriminality, který realizuje podpůrný program s názvem Program podpory a ochrany obětí obchodování s lidmi. Tento program nabízí obchodovaným osobám zdravotní, sociální a právní pomoc, ubytování či zajištění návratu do země původu. Účast v tomto programu je pro obchodované osoby podmíněna spoluprací s orgány činnými v trestním řízení. Do gesce ministerstva práce a sociálních věcí České republiky pak spadá kontrolní činnost v oblasti dodržování pracovního práva (oblastní inspektoráty práce a úřady práce).

1.2 Základní koncepční materiály a koordinace na národní úrovni

Obchodování s lidmi je mezioborové téma, které vyžaduje multidisciplinární přístup. Základním koncepčním materiálem v České republice je Národní strategie boje proti obchodování s lidmi (pro období let 2008-2011). Tento materiál navazuje na řadu jiných koncepčních dokumentů, zejména na Koncepti boje proti organizovanému zločinu. V roce 2008 byla formalizována Meziresortní koordinační skupina, jejíž stálí členové koordinují jednotlivé činnosti na národní úrovni, čímž je zajištěna výměna informací mezi jednotlivými členy této skupiny. Každoročně se pak vydává Zpráva o stavu obchodování s lidmi v České republice.

1.3 Nejčastější formy vykořisťování České republiky

V současné době je nejčastější formou obchodování s lidmi za účelem pracovního vykořisťování či nucená práce jako samostatný fenomén. Potenciální oběti obchodování s lidmi jsou vyhledávány mezi osobami nespokojenými s výdělkem, v obtížných životních situacích, bez domova, nebo ze sociálně vyloučených lokalit. Pachatelé si často vybírají osoby v oblastech s velkou nezaměstnaností nebo naopak průmyslové zóny, kde je značná poptávka po manuální práci. Co se týče obětí obchodovaných do České republiky, pro pracovní vykořisťování jsou zdrojovými zeměmi především Rumunsko a Bulharsko. Tyto země jsou pro pachatele obchodování s lidmi výhodné z důvodu jejich členství v EU a s tím souvisejícím bezvívazovým stykem. Svou roli u těchto zemí jistě sehrávají i nízké požadavky občanů na finanční ohodnocení. Mezi další zdrojové země ještě patří Slovensko, Mongolsko, Vietnam, Ukrajina, Rusko a Čína.⁷

Druhou nejčastější formou je obchodování s lidmi za účelem sexuálního vykořisťování. Potenciální oběti jsou vyhledávány v oblastech s velkou nezaměstnaností či ve městech s rozvinutým cestovním ruchem a se zvýšenou nabídkou i poptávkou všech druhů sexuálních služeb. Jako nejrizikovější lokality jsou uváděny Severní a Západní Čechy (pohraničí), Severní Morava, Praha a Brno. Potenciální oběti obchodování s lidmi jsou vyhledávány mezi osobami nespokojenými s výdělkem, v obtížných životních situacích a mezi ženami provozujícími prostituci. U nezletilých je pak navíc využívána jejich vyšší bezbrannost a naivita. Mezi zdrojové země této formy vykořisťování patří nejčastěji Ukrajina a další státy bývalého SSSR, Slovensko, Rumunsko, Bulharsko, objevují se i ženy z Vietnamu a Číny. V polední době se též setkáváme s „novinkou“, jíž jsou ženy z afrického kontinentu, převážně pak z Nigérie a Konga. Tyto ženy pobývají na území České republiky buď v rámci turistického víza, na falešné pozvání či ilegálně.⁸

2 IDENTIFIKACE OBCHODOVÁNÝCH OSOB

Situace obětí obchodování s lidmi je do určité míry specifická oproti obětem jiných trestných činů. V některých, vesměs však ojedinělých případech se stane, že oběť

⁷ Kol. autorů.

⁸ Ibid.

obchodování s lidmi sama kontaktuje orgány činné v trestním řízení. Mnohem častěji však jsou osoby omezovány na osobní svobodě a nepřetržitě hlídány, tudíž nemohou a často ze strachu či studu ani nechtějí požádat kohokoliv o pomoc. Některým z obětí je vyhrožováno násilím na rodině, nebudou-li dostatečně poslušné. Mají zakázán jakýkoli kontakt nejenom s policií a nevládními organizacemi, ale i s rodinou či přáteli. Neutěšený psychický stav, ve kterém se oběti nacházejí, je zapříčiněn neustálým zastrašováním, zneužíváním a fyzickým i psychologickým nátlakem. V takovýchto případech je pak velice obtížné oběti obchodování s lidmi detekovat a identifikovat.

Identifikace obchodovaných osob nemusí být časově náročná. Důležitý je citlivý přístup k osobě při rozhovoru a znalost indikátorů vykořisťované či obchodované osoby. Výčet pravděpodobných indikátorů vykořisťované či obchodované osoby je uveden v tabulce č.1

Tabulka č. 1 Pravděpodobné indikátory vykořisťované či obchodované osoby

Pracuje nebo je někde držena proti své vůli, nesmí se vzdálit ze svého pracoviště či je vždy doprovázena (např. k lékaři "tlumočnickem").
Je fyzicky trestána, je jí vyhrožováno, když odmítne pracovat.
Bojí se mluvit o své situaci, je-li přítomen její zaměstnavatel.
Dostává nezvykle nízké ceny za poskytované služby v porovnání s tržní cenou.
Byly jí odebrány doklady.
Je jí odpírána strava či nápoje, lékařská péče nebo léky, antikoncepce nebo kondomy.
Bývá donucena k ponižujícím nebo kompromitujícím jednáním, které je fotografováno nebo filmováno a které lze později využít jako kompromitující materiál.
Je nucena k užívání drog nebo jsou jí drogy odpírány, pokouje-li na nich již závislá.
Je nucena lhát klientům (např.) ve veřejném domě o tom, že je zde dobrovolně, nebo že je spokojená s výdělkem.
Nemá kontrolu nad svým vlastním výdělkem, platí vysoký podíl ze svých příjmů svému vykořisťovateli, denně musí vydělat alespoň určitou minimální částku.

Zdroj: <http://www.mvcr.cz/clanek/obchod-s-lidmi-pomoc-obetem.aspx> (přístup dne 27. září 2011)

Stádium identifikace je první fází místního, národního i mezinárodního referenčního mechanismu.⁹ Toto stádium lze rozdělit na dvě části - předběžná identifikace a formální identifikace.

1. Předběžná identifikace

a) Prvotní prověřování a předání do péče:

Nahlášení obchodované osoby (obchodovaná osoba tak může učinit i sama) na nejbližším možném místě, kde lze takové oznámení podat, tzn. orgánu, který je odpovědný za počáteční prověření a předání do péče příslušného poskytovatele služeb, přičemž takovéto orgány se budou v jednotlivých zemích lišit v závislosti na legislativě a politikách.

b) Přístup k základním potřebám a informacím:

Poskytnutí základních informací obchodované osobě a zjištění těch nejnaléhavějších potřeb této osoby; následuje reakce na vyjádřené obavy a naléhavé potřeby.

c) Včasná analýza rizika:

Prověření možných rizik a zajištění bezprostředního bezpečí předpokládané obchodované osoby.

d) Jazyk a tlumočení:

Zabezpečení komunikace v jazyce, kterému daná osoba rozumí.

e) Zotavení a doba na rozmyšlenou:

⁹ Mezinárodní referenční mechanismus (MRM) je dohoda o spolupráci pro komplexní přeshraniční pomoc a předávání identifikovaných nebo pravděpodobně obchodovaných osob. MRM propojuje všechna stadia procesu předávání obchodovaných osob, od prvotního prověřování, přes formální identifikaci a pomoc, až po dobrovolný asistovaný návrat, sociální začlenění a občansko-právní a trestní řízení. Mechanismus vychází ze spolupráce mezi vládními institucemi, mezivládními agenturami a neziskovými nevládními organizacemi ve zdrojových, tranzitních a cílových zemích obchodovaných osob, kterým je poskytována pomoc. Státní orgány jednotlivých zemí plní prostřednictvím MRM své povinnosti týkající se podpory a ochrany lidských práv obchodovaných osob.

Jedincům se poskytne čas a zdroje, čímž se zajistí, že budou schopni činit odpovědná rozhodnutí týkající se dalších kroků.

2. Formální identifikace

Jedná se o stanovení statutu oběti kvalifikovanými a pověřenými osobami (např. pracovníky orgánů činných v trestním řízení, specializovanými odborníky na obchodování s lidmi, pracovníky nevládních neziskových organizací nebo mezinárodních organizací atd.) pomocí otázek a prověření okolností, na základě kterých by bylo možné formálně identifikovat jedince jako oběť obchodování s lidmi. Informování dané osoby o výsledcích a dostupných možnostech, aby se sama mohla kvalifikovaně rozhodnout a odsouhlasit další kroky. Formální identifikace rovněž zahrnuje případy, kdy statut oběti nebyl dosud potvrzen trestním řízením. Obchodovaná osoba je považována za oběť, jakmile příslušné orgány činné v trestním řízení mají důvodné podezření, že se stala předmětem trestného činu obchodování s lidmi.

Úspěšná identifikace oběti obchodování s lidmi musí být založena na vyšetřování zpravodajských informací a na důkazech poskytnutých obětí. Žádný proces identifikace by se ale neměl spoléhat výhradně na informace poskytnuté obchodovanou osobou. Při vedení rozhovoru je vždy třeba mít na paměti, že obchodované osoby mohou váhat s poskytnutím úplných odpovědí na kladené otázky, protože mají obavy z orgánů činných v trestním řízení, z pachatelů, kteří je obchodovali, i z dalších jedinců, jež je vykořisťovali. Obchodované osoby nedůvěřují jiným lidem, což je důsledkem jejich zkušeností s obchodováním. V některých případech si dokonce nedokáží vzpomenout na všechny detaily nebo přesné pořadí událostí, což zpravidla souvisí s dočasnou ztrátou paměti způsobenou prožitým traumatem. Vzhledem k závažnosti tohoto trestného činu se obchodovaným osobám poskytuje doba na zotavenou nebo též na rozmyšlenou. Jedná se o přiměřený časový usek, který umožní obchodované osobě zotavit se a přijmout odpovědné rozhodnutí o své budoucnosti v souladu s platnými právními předpisy a s ohledem na dodržování lidských práv. Doba na rozmyšlenou by měla být poskytnuta bez ohledu na ochotu dané osoby později spolupracovat jako svědek. Po uplynutí této lhůty by mělo následovat povolení k přechodnému pobytu na území České republiky. Spolupráce s příslušnými orgány musí být v jakémkoliv stádiu procesu dobrovolná, aby obchodovaná osoba dosáhla určitého právního postavení a mohla plně využívat svá práva.

Doba na zotavení slouží také ke zvyšování sebevědomí obchodovaných osob, kterým je poskytována v dané zemi pomoc a ke zvýšení jejich způsobilosti hájit své zájmy.

Hlavními aspekty doby na zotavení jsou:

- bezpečné azylové ubytování;
- počáteční podpora a ochrana;
- informace o dostupných možnostech dlouhodobé pomoci, právní poradenství, možnosti návratu do země původu, apod.;
- odpovídající doba na zotavení a zvážení možností, včetně možnosti spolupracovat s příslušnými orgány;
- povolení k přechodnému pobytu na území po dobu, jež je potřebná k plnému zotavení.

3 POMOC A PODPORA OBĚTEM OBCHODOVÁNÍ S LIDMI

3.1 Oběti ve statistikách

Informace o obětech trestné činnosti vycházejí převážně z Evidenčně statistického systému kriminality. Z dostupných statistických údajů za rok 2010 je možné vyčíst, v jakých částech České republiky v rámci krajů byly oběti obchodování s lidmi registrovány. Nejvíce obětí bylo identifikováno v Jihočeském kraji (14) dále v krajích Ústeckém a Libereckém (10), Plzeňském, Pardubickém, Moravskoslezském a Zlínském (7). Vezmeme-li v úvahu oběti trestného činu obchodování s lidmi, shledáme tři osoby evidované v Praze, po dvou obětech v kraji Ústeckém, Královéhradeckém a Pardubickém; a po jedné oběti v kraji Středočeském, Plzeňském, Jihomoravském, Moravskoslezském a Libereckém. V Karlovarském a Olomouckém kraji a v kraji Vysočina nebyla v uplynulém roce identifikována žádná oběť.

Jak již bylo zmíněno výše, do policejních statistik se vkládají data, která vykreslují pozadí případu a slouží pro kriminalisticky taktické účely v další činnosti Policie České republiky. Součástí jsou také údaje, které blíže specifikují situaci oběti v době spáchání

trestného činu obchodování s lidmi. Ve čtyřech případech ze čtrnácti byla obětí žena-prostitutka, v jednom případě se pak jednalo o osobu s duševním/tělesným handicapem.

Nutno však podotknout, že dané údaje s sebou nesou jistou dávku subjektivity, neboť závisí vždy na posouzení situace osobou, která data do Evidence statistického systému kriminality zadává.¹⁰

3.2 Oběti obchodování s lidmi a sociální služby

System sociálních služeb v České republice je upraven zákonem č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů. Zákon o sociálních službách upravuje podmínky poskytování pomoci a podpory fyzickým osobám v nepříznivé sociální situaci prostřednictvím jednotlivých druhů sociálních služeb, podmínky nároku a výplatu příspěvku na péči, podmínky pro vydání oprávnění k poskytování sociálních služeb, výkon veřejné správy v oblasti sociálních služeb, inspekci poskytování sociálních služeb, způsob financování a předpoklady pro výkon činnosti v sociálních službách. Sociální služby zahrnují sociální poradenství, služby sociální péče a služby sociální prevence. Sociální služby se poskytují jako služby pobytové, ambulantní nebo terénní.¹¹

Okruh oprávněných osob, jimž jsou při splnění podmínek stanovených v zákoně poskytovány sociální služby, je stanoven v § 4 zákona o sociálních službách. Podle zákona o sociálních službách je možné poskytovat sociální služby jen na základě registrace u místně příslušného krajského úřadu. Podmínky registrace se řídí § 78 a 79 zákona o sociálních službách. Seznam registrovaných poskytovatelů sociálních služeb je veřejně přístupný v registru poskytovatelů sociálních služeb.¹²

Pravděpodobným obětem obchodování s lidmi je nabízena pomoc a podpora také prostřednictvím Programu podpory a ochrany obětí obchodování s lidmi.

3.3 Program podpory a ochrany obětí obchodování s lidmi

Program podpory a ochrany obětí obchodování s lidmi MV (dále jen „Program“) je pokračováním pilotního projektu Úřadu pro drogy a kriminalitu OSN „Model podpory a ochrany obětí obchodování s lidmi za účelem sexuálního vykořisťování“ z roku 2003. Program je určen obětem trestného činu obchodování s lidmi zejména za účelem sexuálního a pracovního vykořisťování, kterým nabízí právní, sociální, zdravotní pomoc, ubytování a důstojný návrat do země původu. Kromě humanitárního aspektu je cílem Programu i získávání relevantních informací o kriminálním prostředí, které mohou vést k odhalení, potrestání a odsouzení pachatelů této trestné činnosti.

Ministerstvo vnitra jako resortní gestor Programu je v rámci národního referenčního mechanismu pro oblast podpory a ochrany obětí obchodování s lidmi odpovědný nejen za koordinaci tohoto Programu, ale rovněž za preventivní aktivity v dané problematice. Zároveň efektivně spolupracuje s Policií České republiky, nevládními organizacemi a ostatními resorty. Fungování Programu na národní úrovni zajišťuje odbor prevence kriminality Ministerstva vnitra.

Do uvedeného celostátního programu jsou z nevládního sektoru zapojeny dvě nevládní organizace - La Strada Česká republika, o.p.s. a Arcidiecézní charita Praha, se kterými Ministerstvo vnitra podepsalo dohody o spolupráci při podpoře a ochraně obětí trestného činu obchodování s lidmi. Dalším subjektem je mezivládní organizace – Mezinárodní organizace pro migraci, která zajišťuje program dobrovolných návratů pro oběti obchodování s lidmi. Tento program umožňuje obětem obchodování s lidmi navrátit se důstojně, bezpečně a bezplatně do země původu. Program dobrovolných návratů je hrazen z rozpočtu Ministerstva vnitra a je určen pro všechny oběti, které vstoupí do Programu (k návratu se mohou rozhodnout v jakékoli fázi programu), dále pro všechny české oběti, které byly identifikovány v zahraničí, a chtějí se vrátit do České republiky (zde není úhrada návratu do České republiky

¹⁰ Kol. autorů, s. 10

¹¹ <http://www.mpsv.cz/cs/5853> (přístup dne 27. září 2011)

¹² Ibid.

podmíněna vstupem do programu). Celkem bylo od roku 2003 realizováno 48 dobrovolných návratů, z toho 14 občanům České republiky do České republiky.

Tabulka č. 2 Statistiky obětí zařazených do Programu podpory a ochrany obětí obchodování s lidmi

Rok \ Národnost	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	Celkem
Česká republika		2	3	4	5	4	3	3	24
Slovenská republika		3		1	1	1	1		7
Moldávie	3								3
Ukrajina		1	6	3	3	7	8		28
Bulharsko		2	4		1				7
Vietnam	1		3	3	2			1	10
Rumunsko				3		6			9
Makedonie					2				2
Rusko	1	1			3	1			6
Kyrgyzstán		1			1	1			3
Lotyšsko		1	1						2
Uzbekistán						1			1
Brazílie						3			3
Thajsko							1		1
Honduras								2	2
Nigérie								1	1
Celkem	5	11	17	14	18	24	13	7	109

Zdroj: Kol. autorů.

Celkem bylo od roku 2003 zařazeno do programu 109 pravděpodobných obětí obchodování s lidmi. Program i nadále poskytuje služby v rámci Programu celkem 14 pravděpodobným obětem obchodování s lidmi (stav k 31. prosinci 2010), kterým byla nabídnuta spolupráce s orgány činnými v trestním řízení.

Od roku 2005 jsou vykazovány statistiky ohledně forem páchaní trestného činu obchodování s lidmi. Ze statistických údajů z Evidenčně statistického systému kriminality a z Programu vyplývá, že převažuje forma sexuálního vykořisťování. Pracovní vykořisťování mělo nejvyšší podíl v roce 2008.

Významnou roli při detekci obětí na území jiného státu hraje Mezinárodní organizace pro migraci. Na území České republiky detekci zajišťuje Správa uprchlických zařízení, detekci a identifikaci pak Policie České republiky a pověřené nevládní organizace.

Program se osvědčil a nadále osvědčuje jako efektivní a účelový nástroj v boji proti obchodování s lidmi.

3.4 Čeští občané jako obchodované osoby

Evropská unie včetně České republiky nedisponuje žádným systémem, ve kterém by bylo možné dohledat identifikované pravděpodobné oběti obchodování s lidmi na základě občanství. Ve stejném smyslu nejsou orgány činné v trestním řízení povinny informovat státy o obětech, které byly identifikovány na území České republiky. Informace o českých obětech obchodovaných mimo území České republiky jsou získávány přes zastupitelské úřady, policii, či z informačních zdrojů neziskového a mezivládního sektoru. Získané údaje o českých občanech jsou pouze orientační, reálné počty identifikovaných českých obětí v zahraničí nelze vyčíslit. Oběti českého původu byly identifikovány např. na Ukrajině, v Bělorusku, ve Velké Británii, Nizozemí, Řecku, Španělsku a Švédsku. Vždy se jednalo o obchodování s lidmi za účelem sexuálního vykořisťování. Další země Evropské unie a třetí země neposkytly žádné informace o českých obětech.

ZÁVĚR

Boj proti organizovanému zločinu včetně boje proti obchodování s lidmi patří celosvětově mezi největší výzvy současnosti. Pohyb osob z chudších do bohatších zemí je dnes běžnou součástí migrační reality Střední Evropy, jíž protínají strategické koridory pro obchod s lidmi ovládané mezinárodními zločineckými organizacemi. Česká republika se tak nachází ve specifickém postavení – je současně zemí zdrojovou, tranzitní a cílovou.

Je zřejmé, že obchodování s lidmi má mezinárodní rozměr. Budou-li přetrvávat ekonomické rozdíly mezi jednotlivými zeměmi, není možné, aby si s tímto fenoménem poradila Česká republika či jiná země úplně sama. V tomto smyslu je nutné zdůraznit důležitost národní a mezinárodní spolupráce v oblasti obchodování s lidmi. Ve vztahu k národní spolupráci probíhají školení jak pro zástupce státních institucí (justiční akademie, konzulární úřady, Správa uprchlických zařízení, Policie České republiky, či Univerzita obrany Brno apod.), tak pro neziskový sektor. Cílem těchto školení je zvyšovat úroveň znalostí a schopností osob, jejichž činnost souvisí s identifikací potencionální oběti obchodování s lidmi se zaměřením na důsledné potírání páchaní trestného činu obchodování s lidmi.

V oblasti mezinárodní spolupráce je v současnosti realizován projekt „Discovering Trafficking For the Purpose of Forced Labour and Labour Exploitation“, jehož cílem je umožnit orgánům činným v trestním řízení důsledně potírat tuto kriminální činnost.¹³ Na půdě Evropské unie byla přijata Směrnice Evropského parlamentu a Rady o prevenci obchodování s lidmi, boji proti němu a ochraně obětí, kterým se zrušuje rámcové rozhodnutí 2002/629/SVV, jakožto dokumentu číslo jedna pro členské země Evropské unie. Řada aktivit byla realizována na půdě prevence, podpory a ochrany obětí. Úspěšně se rozvíjí také spolupráce na mezinárodní úrovni i spolupráce mezi státním a neziskovým sektorem.

Existují oblasti boje proti obchodování s lidmi, kde je nutné aktivity nadále posilovat a zefektivňovat. Jedná se především o oblast důsledného potírání této kriminální činnosti, identifikace obětí, monitoring situace v obchodování s dětmi dle definice § 168 TZ, či monitoring prostituční scény apod.¹⁴

LITERATURA

- [1] FENYK, J., STRÍŽ I., POLÁK P., HÁJEK R. *Trestní zákoník a trestní řád*. Praha: Linde, 2010. ISBN 978-80-7201-803-1.
- [2] KOL. AUTORŮ. *Zpráva o stavu obchodování s lidmi v České republice za rok 2010*. Praha: Ministerstvo vnitra, 2010.
- [3] ORFANO, I. *Příručka pro rozvoj mezinárodního referenčního mechanismu pro osoby obchodované v Evropě: MRM-EU*. Vídeň: Mezinárodní centrum pro rozvoj migrační politiky (ICMPD) 2010. ISBN 978-3-900411-63-3.
- [4] Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách.

OLGA ŠIFFEROVÁ

Ministerstvo vnitra, odbor prevence kriminality, oddělení pro lidská práva
Nad Štolou 3, 170 34 Praha 7 - Letná
olga.sifferova@mvcz.cz

¹³ Kol. autorů

¹⁴ Kol. autorů, s. 68

LOGISTICKÁ PODPORA JEDNOTIEK OZBROJENÝCH SÍL SLOVENSKEJ REPUBLIKY V ZAHRANIČNÝCH MISIÁCH

Miroslav ŠKOLNÍK

ABSTRACT

The article explains the role and the procedure in selecting, preparing, sending of professional soldiers of the Slovak Armed Forces who provide the logistic support in units and observation and monitor missions of the United Nations ("UN") and the operations under the command of North Atlantic Treaty Organization ("NATO"). This article explains the content of five phases of the realization and implementation of foreign operation in details.

Keywords: Logistic support, logistic support of unit, foreign missions, sending units into the Armed Forces mission.

ÚVOD

Cieľom článku je objasniť úlohy a postup pri výbere, príprave, vyslaní a pôsobení profesionálnych vojakov Ozbrojených síl SR (ďalej len OS SR) v zahraničných misiách s dôrazom na **logistickú podporu** v jednotlivých integrovaných fázach postupu.

Vysielanie profesionálnych vojakov OS SR na plnenie úloh v zahraničnej operácii sa uskutočňuje **na základe požiadavky** OSN a NATO prostredníctvom Ministerstva zahraničných vecí SR.

Na základe predloženej požiadavky zabezpečí Sekcia obrannej politiky a medzinárodných vzťahov Ministerstva obrany SR (ďalej len SEOPMV MO SR) v súčinnosti s ostatnými organizačnými zložkami Ministerstva obrany SR a Generálnym štábom ozbrojených síl Slovenskej republiky (ďalej len GŠ OS SR) posúdenie ponuky a vypracuje **informačnú správu pre ministra obrany SR s návrhom ďalšieho postupu**. Informačná správa musí obsahovať návrh spôsobu financovania vyslania a pôsobenia na dobu minimálne 6 mesiacov.

V rozsahu mandátu Bezpečnostnej rady OSN (ďalej len mandát), na ktorého základe bol vypracovaný a schválený návrh na vyslanie vojakov OS SR vládou Slovenskej republiky a Národnou radou Slovenskej republiky, Ministerstvo obrany Slovenskej republiky vypracuje **memorandum** medzi vládou Slovenskej republiky a NATO, OSN alebo inou medzinárodnou organizáciou.

Realizáciu a zabezpečenie zahraničnej operácie jednotiek OS SR je možné rozdeliť do 5 etáp :

1. Zámer prípravy výstavby jednotky OS SR na vyslanie do operácií mimo územia SR.
2. Príprava a budovanie jednotky.
3. Súčinnostné cvičenie a certifikácia jednotky.
4. Logistická podpora v priestore nasadenia.
5. Logistická podpora po skončení misie v priestore nasadenia.

1 ZÁMER PRÍPRAVY VÝSTAVBY JEDNOTKY OS SR NA VYSLANIE DO OPERÁCIÍ MIMO ÚZEMIA SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Hlavné úlohy 1. etapy sú:

- spracovanie návrhu materiálu na rokovanie Vlády SR v zmysle zákona č.460/1992 Zb.,
- príprava a vydanie Rozkazu ministra obrany SR a Naradenia náčelníka Generálneho štábu Ozbrojených síl Slovenskej republiky (ďalej len GŠ OS SR) na prípravu jednotky OS SR do operácií mimo územia SR (ďalej len zahraničné operácie),
- príprava a posúdenie personálneho zabezpečenia vysielanej jednotky,
- spracovanie „Smernice pre činnosť“ a „Technickej dohody“ v zmysle bilaterálneho (multilaterálneho) dokumentu pre určitú zahraničnú operáciu, ktorý rieši základnú koncepciu, postupy, finančné a právne aspekty poskytovania pomoci v priestore operácie,
- spracovanie finančnej kalkulácii a zabezpečenie finančných prostriedkov potrebných na obstaranie výzbroje, techniky a materiálu,
- príprava zámeru Odborného nariadenia náčelníka Štábu logistiky GŠ OS SR na vyčlenenie a presun VTaM k určenému vojenskému útvaru,
- spracovanie zámeru tabuliek počtov vysielanej jednotky vrátane materiálnej časti.

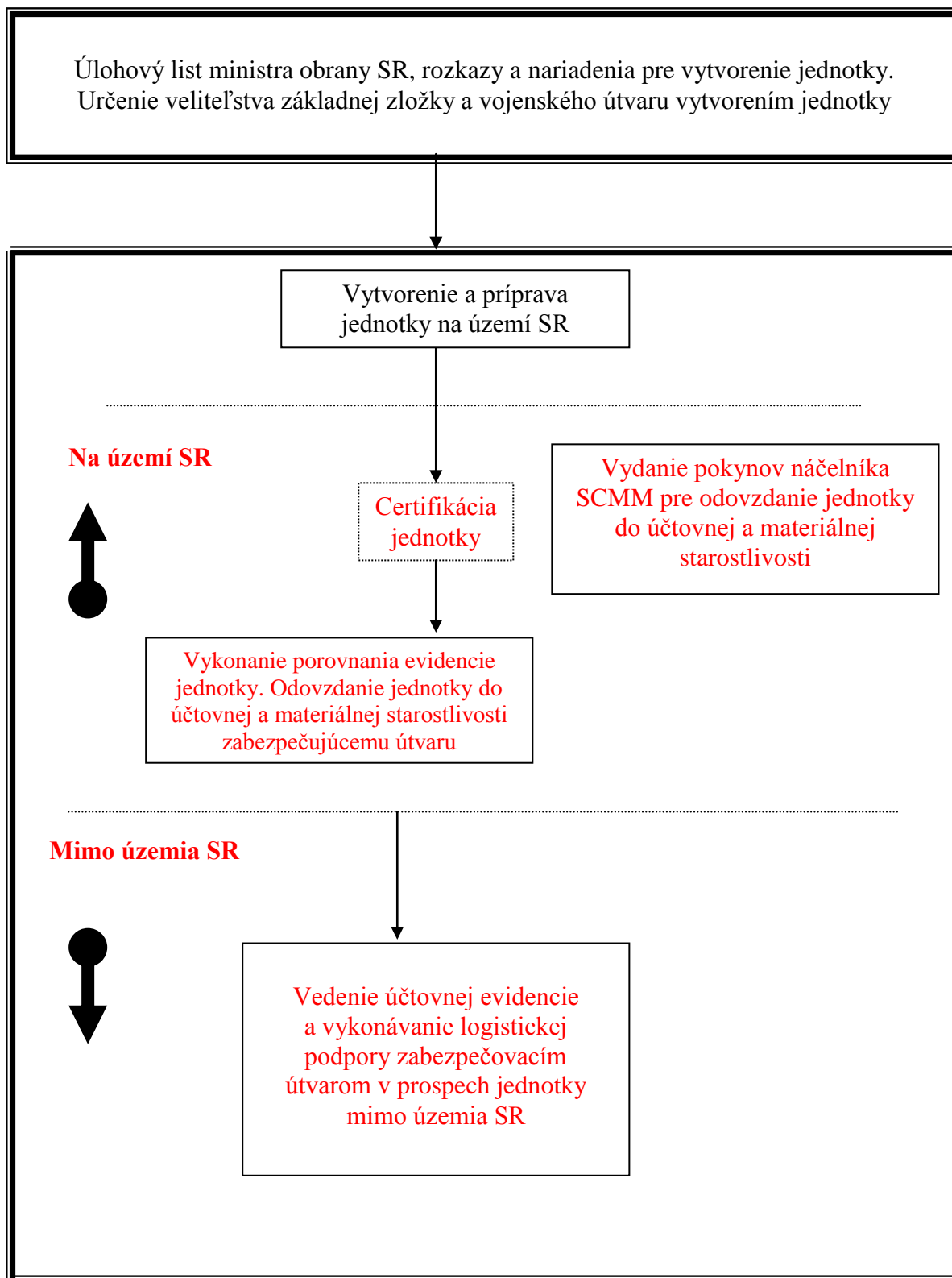
K tomu je potrebné v oblasti logistiky splniť nasledovné úlohy:

- spracovať podklady k návrhu materiálu pre rokovanie Vlády SR,
- pripraviť podklady pre vydanie Rozkazu ministra obrany SR a pre Nariadenie náčelníka GŠ OS SR na prípravu jednotky OS SR do operácie mimo územia SR,
- ovplyvniť prípravu výberu a posúdenia personálneho obsadenia logistických funkcií vysielanej jednotky,
- v súčinnosti viacerých zložiek spracovať „Smernicu pre činnosť“ a „Technickú dohodu“,
- pripraviť a komplexne spracovať finančné kalkulácie v oblasti logistiky,
- zabezpečiť pridelenie finančných prostriedkov na obstaranie VTaM,
- spracovať zámer materiálovej časti tabuliek počtov vysielanej jednotky,
- určenie útvaru, ktorý bude vysielanú jednotku zabezpečovať v oblasti logistickej podpory, po dobu výstavby a certifikácie jednotky (materský útvar) a po dobu plnenia úlohy mimo územia SR (zabezpečovací útvar). Schematické znázornenie odovzdávania vyčlenenej jednotky do komplexnej starostlivosti zabezpečujúceho útvaru je uvedené na obrázku 1.
- zabezpečiť vyčlenenie VTaM z počtov útvarov a vyžiadať doplnenie chýbajúcej VTaM (postup je uvedený na obrázku 2),
- spracovať požiadavky a špecifikácie na obstarávanie novej VTaM v zmysle Zákona č.523/2003 Z.z. o verejnom obstarávaní a Smernice MO SR č.4/2004,
- preveriť splnenie podmienok zdravotnej spôsobilosti vysielaných osôb s dôrazom na logistický personál,
- vytvorenie kompletnej materiálovej dokumentácie a jej založenie pre vysielanú jednotku podľa platných predpisov a nariadení OS SR v oblasti hospodárenia s materiálom.

2 PRÍPRAVA A BUDOVANIE JEDNOTKY

Hlavné úlohy 2. etapy sú:

- vykonávanie pravidelných koordinačných porád spojených s plnením úloh Rozkazu ministra obrany SR a Nariadenia náčelníka Generálneho štábu OS SR spojených s vyslaním jednotky do zahraničnej operácie,
- v zmysle Rozkazu NGŠ OS SR č. 25/1995 vykonať personálny výber príslušníkov jednotky OS SR do zahraničnej operácie,

Obrázok 1 Schematické znázornenie odovzdávania vyčlenenej jednotky do účtovnej a materiálnej starostlivosti zabezpečujúcemu útvaru (mimo organických jednotiek)

- pripravenie a schválenie výcvikového programu psychologickej prípravy pre výcvik odosielanej jednotky do zahraničnej operácie,
- vykonanie prieskumu operačného priestoru k pôsobeniu jednotky v zahraničnej operácii,
- spracovanie požiadavky na prepravu jednotky a VTaM do priestoru zahraničnej operácie,
- spracovanie finančnej kalkulácie na zabezpečenie prípravy VTaM a prepravy jednotky do operácii mimo územia SR,
- vydanie Odborného nariadenia náčelníka Štábu logistiky GŠ OS SR k spôsobu zabezpečenia výstavby jednotky a prepravy do priestoru plnenia úloh,
- spracovanie Informačnej správy ministrovi obrany SR o zabezpečení prepravy jednotky do priestoru operácie resp. späť na územie SR,
- uzatvorenie Zmluvy o dielo na zabezpečenie prípravy VTaM pred vyslaním jednotky do zahraničnej operácií,
- vykonanie odbornej prípravy personálu na prácu v zahraničnej operácii.

K tomu je potrebné v oblasti logistiky splniť nasledovné úlohy:

- zúčastňovať sa na pravidelných koordinačných poradách spojených s plnením úloh Rozkazu ministra obrany SR a Nariadenia náčelníka Generálneho štábu OS SR spojených s vyslaním jednotky do zahraničnej operácie,
- v zmysle Rozkazu NGŠ č. 25/1995 podieľať sa na personálnom výbere logistických funkcií vysielanej jednotky,
- vykonať logistický prieskum operačného priestoru k pôsobeniu jednotky v zahraničnej operácii,
- v súčinnosti s veliteľstvami základných zložiek, zložkami GŠ OS SR a MO SR spracovať požiadavku na prepravu jednotky a VTaM do priestoru zahraničnej operácie,
- pripraviť a komplexne spracovať finančné kalkulácie v oblasti logistiky,
- zabezpečiť finančné prostriedky na vykonanie prípravy VTaM vo vojenskom opravárenskom podniku a na prepravu vysielanej jednotky do priestoru plnenia úloh,
- vydať Odborné nariadenie náčelníka Štábu logistiky GŠ OS SR na zabezpečenie výstavby jednotky a jej prepravy do priestoru plnenia úloh,
- podieľať sa na spracovaní Informačnej správy pre ministra obrany SR o zabezpečení prepravy jednotky do priestoru operácie resp. späť na územie SR,
- podieľať sa na uzatvorení Zmlúv o dielo na prípravu VTaM s opravárenskými podnikmi,
- vykonať odbornú prípravu logistických funkcií na prácu v zahraničnej operácii.

3 SÚČINNOSTNÉ CVIČENIE A CERTIFIKÁCIA JEDNOTKY

Hlavné úlohy 3. etapy sú:

- vykonanie kontroly pripravenosti jednotky na súčinnostnom cvičení,
- vydanie rozkazu na vyslanie jednotky do zahraničnej operácie,
- vykonanie certifikácie jednotky,
- odovzdanie jednotky pod velenie CRO GŠ OS SR,
- spracovanie záverečnej správy o certifikácii,
- vykonanie prepravy vysielanej jednotky do miesta pôsobenia.

K tomu je potrebné v oblasti logistiky splniť nasledovné úlohy:

- vykonať kontrolu technického stavu vysielaného VTaM a odstrániť zistené nedostatky,
- vykonať kontrolu pripravenosti, zladenosti a spôsobilosti logistického personálu,
- podieľať sa na spracovaní záverečnej správy o certifikácii,

- vykonať colné odbavenie,
- vykonať prepravu vysielanej jednotky do miesta pôsobenia,
- materiálne a účtovne pričleniť jednotku k zabezpečovaciemu útvaru, toto nevykonávať v prípade ak sa jedná o organickú jednotku alebo útvar, ktorý je mierovo predurčený na nasadenie v zahraničných misiách.

4 LOGISTICKÁ PODPORA V PRIESTORE NASADENIA

Hlavné úlohy 4. etapy sú:

- vykonávanie logistickej podpory jednotky jednotlivými stupňami velenia,
- plnenie odborných úloh jednotkou,
- spracovanie a zaslanie „Mesačného súhrnného logistického hlásenia o stave logistickej podpory jednotky“ v zahraničnej operácii,
- spracovanie požiadaviek na doplnenie materiálu, opravy, revízie a ostatné služby.

K tomu je potrebné v oblasti logistiky splniť nasledovné úlohy:

- vykonať logistickú podporu jednotky jednotlivými stupňami velenia,
- vyhodnocovať a realizovať požiadavky veliteľa a vyslanej jednotky na doplnenie materiálu, opravy, revízie a ostatné služby (postup je uvedený na obrázku 3).
- zabezpečovať prepravu doplňovanej VTaM do priestoru pôsobenia vyslanej jednotky.

5 LOGISTICKÁ PODPORA PO SKONČENÍ MISIE V PRIESTORE NASADENIA

Hlavné úlohy 5. etapy sú:

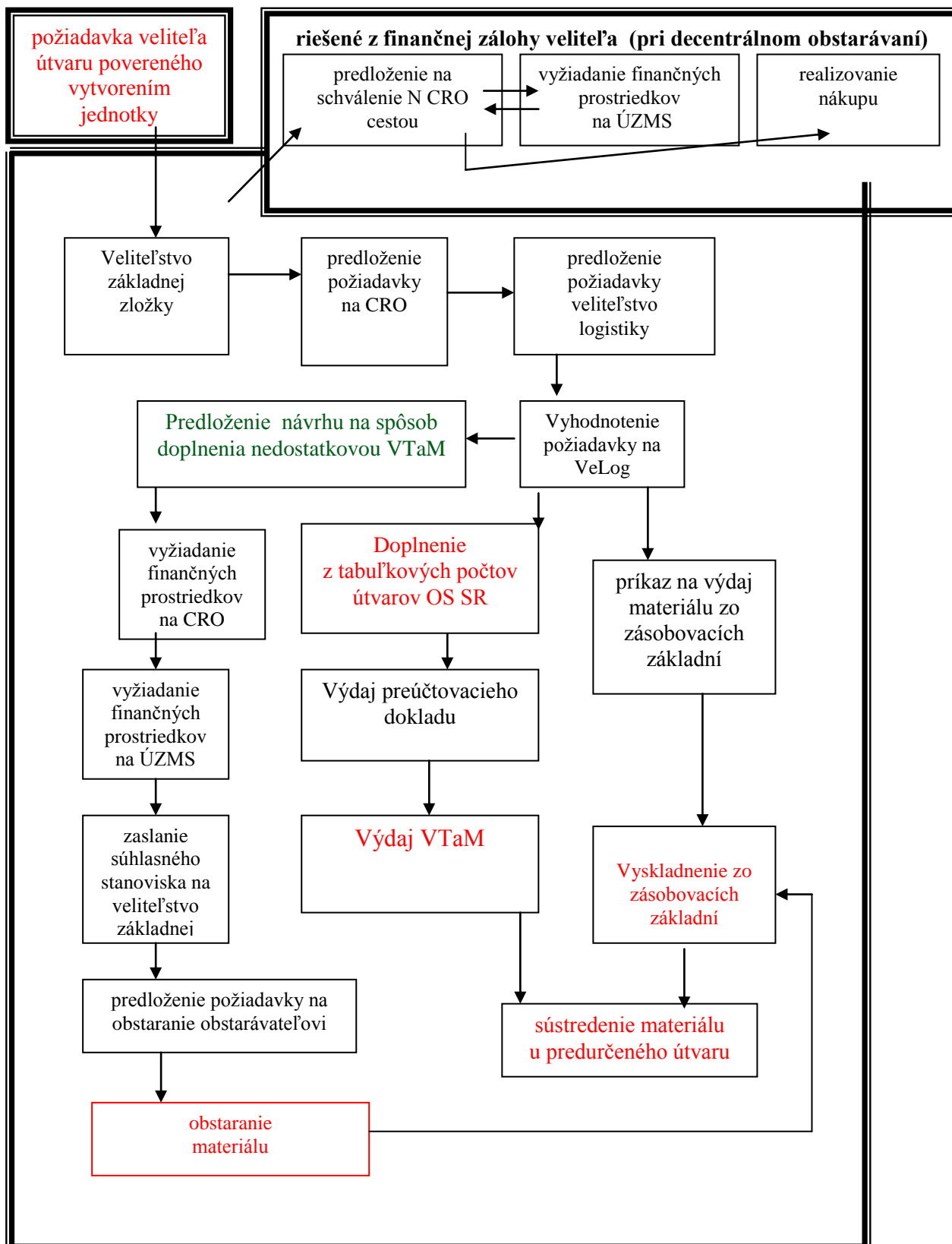
- ukončenie činnosti jednotky v priestore pôsobenia,
- preprava jednotky z priestoru pôsobenia na územie SR.

K tomu je potrebné v oblasti logistiky splniť nasledovné úlohy:

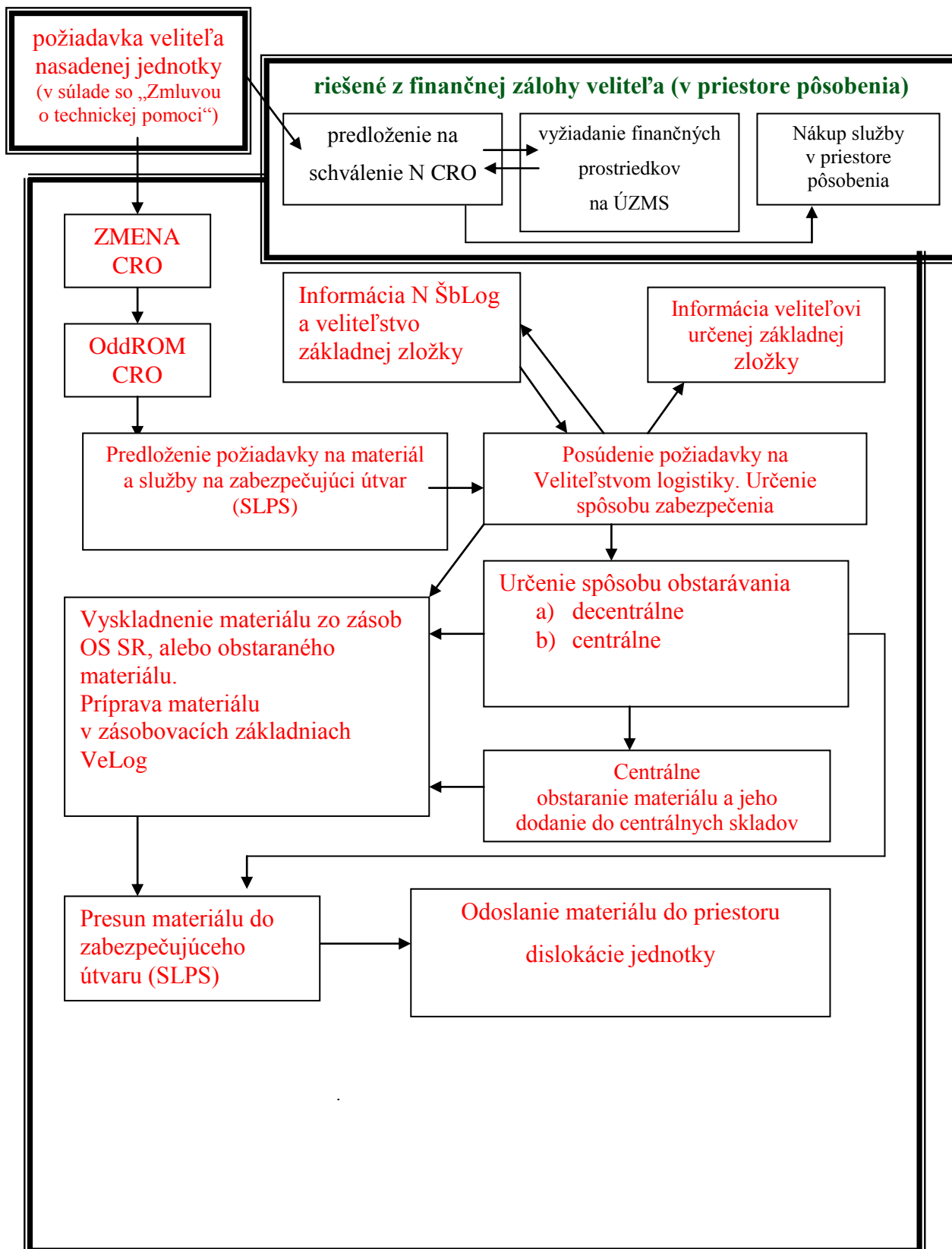
- vykonať logistickú podporu odchodu,
- vykonať opatrenia velenia a riadenia logistiky pri návrate,
- vykonať inventarizáciu materiálu,
- vykonať rušenie neupotrebitelného materiálu,
- vykonať obnovu životného prostredia.

K uvedeným úlohám v jednotlivých etapách majú konkrétne povinnosti nasledujúce zložky v pôsobnosti GŠ OS SR :

- *Odbor logistiky Štábu pre podporu operácií GŠ OS SR*
- *Odelenie presunov a prepravy*
- *Spoločné centrum materiálového manažmentu*
- *Veliteľstvá základných zložiek OS SR*
- *Materský útvar*
- *Zabezpečujúci útvar*
- *Jednotka v zahraničnej operácii*
- *Centrum riadenia operácií GŠ OS SR*

Obrázok 2 Postup pred vyslaním jednotky mimo územia SR pri predkladaní požiadaviek pre doplnenie VTaM, alebo nezavedeného materiálu

Obrázok 3 Postup pri predkladaní požiadaviek pre doplnenie materiálom alebo zabezpečenia služby v priebehu misie

ZÁVER

Povinnosť vyslať svojich vojakov bojovať do zahraničia v prípade, keď bude treba naplniť povinnosti jednej zmluvnej strany voči inej zmluvnej krajine, je iba jednou z množstva možností, ako by Slovenská republika realizovala svoj záväzok vyplývajúci zo Severoatlantickej zmluvy.

Slovensko teda v prípade potreby vyjadrí predovšetkým solidaritu s napadnutou krajinou a zúčastní sa na konzultáciách, ktorých výsledok bude pre Slovenskú republiku potom záväzný. Inými slovami, Slovenská republika vedomá si svojej zmluvnej povinnosti pomôže takým spôsobom, aký bude za danej situácie najefektívnejší.

Po praktickej stránke je predsa nereálne, aby sa Slovensko zúčastnilo napríklad na námornej vojne, keď ani v budúcnosti nemieni budovať vojenské námorné sily. Môže však pomôcť poskytnutím nevyhnutného vojenského materiálu, vyslať vojenských zdravotníkov ap. V prípade, že pôjde o konflikt, napríklad v blízkosti našich hraníc, je pochopiteľné, že po nevyhnutných mobilizačných opatreniach môže dôjsť aj k vyslaniu jednotiek pozemných alebo vzdušných síl.

V každom prípade ale pôjde o veľmi rýchlu reakciu adekvátnu nebezpečenstvu, ktorému bude vystavená spojenecká krajina. S rovnakou rýchlou a účinnou pomocou počítame aj my v prípade ohrozenia cudzou mocnosťou.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

1. Smernica pre nasadzovanie jednotiek OS SR do operácií mimo územia SR č. p. ŠbOV-20-152/2003-OddPOaKN schválená dňa 19. novembra 2003 na Vojenskej rade NGŠ OS SR.
2. ALP – 9 (B).: Logistická doktrína NATO. Brusel 2002, slovenský preklad, MOSR. Bratislava, 2001.
3. GŠ OS SR.: Logistická doktrína Ozbrojených síl SR. SVD-40. Bratislava: Generálny štáb OS SR, 2004.

doc. Ing. Miroslav ŠKOLNÍK, PhD.
Akadémia ozbrojených síl gen. Milana Rastislava Štefánika
Katedra manažmentu
Demänová 393
03101 Liptovský Mikuláš
Tel.: ++421 0960 423161,
e-mail mskolnik@centrum.sk.

HROZBY 21. STOROČIA

Lucia TOKARČÍKOVÁ

ABSTRACT

The aim of the article is to point out cyber terrorism as a form of terrorism and its relation to cybercrime. Research and development of technology brings many new electronic resources, information and communication technology, coding resources and encrypted data transfer.

Keywords: cyberterrorism, cybercrime, information and communication technologies

ÚVOD

V súčasnom globalizovanom svete sa vynárajú nové situácie a nové hrozby. Počítačová kriminalita je výrazným javom súčasnosti. Má radu výrazných charakteristík, ktoré ju odlišujú od klasickej kriminality. Vo väčšine prípadov počítačovej kriminality sa neobjavujú prvky, ako je násilie, použitie zbrane, ujma na zdraví osôb a pod.

Počítačová kriminalita môže postihnúť značnú časť osobného i spoločenského života. Výpočtová technika je nasadená do riadenia a správy štátu, v armáde, polícii, ekonomike, priemysle a zdravotníctve. V počítačových systémoch jednotlivých inštitúcií sa sústreďujú informácie zo všetkých oblastí života jednotlivca a spoločnosti.

S rozvojom počítačovej kriminality sa objavil nový fenomén kyberterorizmus. Kyberterorizmus pochádza z anglického slova: „cyberterrorism“. Tento kriminálny fenomén má medzinárodný charakter. Hackeri v priebehu krátkeho času dokážu napadnúť rôzne komunikačné siete a narušiť ich funkcie a tým spôsobiť rôzne škody a vyvolať strach u jednotlivcov a celej spoločnosti.

1. POJEM A PODSTATA KYBERTERORIZMU

Kyberterorizmus je konvergencia terorizmu a kyberpriestoru. Je všeobecne chápaný ako nezákonný útok alebo nebezpečný útok proti počítačom, počítačovým sieťam a informáciám v nich uložených v prípade, že útok je uskutočňovaný za účelom zastrašiť alebo donútiť vládu alebo obyvateľov k podporovaniu sociálnych alebo politických cieľov. Dôležitým faktom, ktorý sprevádza teroristické aktivity v kyberpriestore je psychologický moment napadnutia protivníkov siete akýmkoľvek spôsobom. Tento efekt je dostatočne znásobený hrozbami a inými metódami psychologickéj vojny, ktoré môžu byť postačujúce k tomu, aby vo vnútri protistrany vyvolal takú mieru strachu, ktorý sekundárne povedie k významným fyzickým, ekonomickým alebo iným škodám značného rozsahu. Tento efekt je cieľom mnohých teroristických skupín.

Kyberterorizmus patrí medzi najväčšie nebezpečenstva 21. storočia. Princípom kyberterorizmu je zneužívanie výpočtovej a telekomunikačnej techniky vrátane Internetu ako prostriedku pre uskutočnenie teroristického útoku. Ide o plánovanú činnosť, spravidla

motivovanú politicky, nábožensky a realizovanú skôr malými skupinami ako vojensky organizovanými štruktúrami. Cieľom týchto skupín je predovšetkým ovplyvniť verejnú mienku. Vzhľadom k rýchlemu šíreniu komunikačných a telekomunikačných systémov po celom svete, predstavuje kyberterorizmus významné nebezpečie a je teroristickými skupinami využívaný v stále rastúcej miere.

Štúdium kybernetickej kriminality zahrňuje radu nových pohľadov na jedincov i spoločnosť, resp. na ich projekcie do kyberpriestoru. Je potrebné si uvedomiť, že všetky doposiaľ známe nelegálne aktivity prebiehali vo fyzickom priestore, kde každý z aktérov bol ľahko opísateľný a postihnuteľný. V kyberpriestore kde sa stretávame iba s projekciami páchatel'ov, s ich virtuálnym obrazom, ktorý môže byť od skutočných rysov páchatel'a vzdialený tomu tak nie je. Súčasné chápanie „kybernetického“ trestného činu, ktorému chýbajú klasické atribúty, sa zatiaľ veľmi opatrne formujú.

Štúdium kybernetiky vychádza z chápania a popisov technológií a možností, ktoré tieto technológie dávajú človeku. V prvom priblížení je to hlavne informatika a telekomunikácie, ktoré sú základnými technológiami pri vytvorení kyberpriestoru. Do štádia kybernetiky však zasahujú významne i spoločenské vedy, hlavne sociológia, psychológia a právna veda.

2. METÓDY POUŽÍVANÉ KYBERTERORISTAMI

Fyzické napadnutie – neautorizovaný fyzický prístup do priestoru vyhradený pre prevádzkové zložky technológie, alebo ich časti. Cieľom útoku môže byť (napríklad umiestnenie odpočívacieho zariadenia priamo v mieste koncentrácie technológie, kopírovanie dát priamo z nosičov), nie je vylúčená ani fyzická deštrukcia zariadenia alebo jeho odcudzenia;

Spúšťanie útokov typu DoS - rozšírením maligného kódu kedy väčšinou nejde o preniknutie do cieľového systému, ale útok má skôr slúžiť k degradácii jeho činnosti a znemožnenie jeho riadneho používania;

Defacement webových stránok alebo iný sémantický útok – útoky tohto typu sú najnebezpečnejšie v prípade, kedy podvrhnutá stránka má rovnaký alebo skoro rovnaký vzhľad ako pôvodná stránka. Takýto útok je určený k získaniu dôverných údajov ako prihlasovacie údaje, čísla a pin kreditných kariet;

Útoky na kľúčové uzly internetu. Ide hlavne o útoky na doménové severy. Preklad mien na potvrdenie adresy a tým zmenené miesta určenia správ nielen, že spôsobia chaos v celej príslušnej doméne, ale môže slúžiť i k získaniu dátových tokov od sieťových uzlov, ktoré by boli inak nedosiahnuteľné.

3. VPLYV VÝVOJA KYBERNETIKY A VÝPOČTOVEJ TECHNIKY NA POČÍTAČOVÚ KRIMINALITU

Kybernetickou kriminalitou rozumieme činnosť, ktorou je porušovaný zákon, alebo je v rozpore s morálnymi pravidlami spoločnosti. Táto kriminalita môže byť namierená priamo proti počítačom, ich hardwaru, softwaru, sieťam alebo v nej vystupuje počítač iba ako nástroj pre spáchanie trestného činu, prípadne počítačová sieť a k nej pripojené zariadenia sú prostredím, v ktorom sa takáto činnosť odohráva. Obtiažnosť sledovania prejavov kybernetiky spočíva v tom, že sa odohrávajú v prostredí, ktoré je objektívne iba veľmi ťažko vnímateľné. Dianie v tomto prostredí môžeme pozorovať len pomocou strojov a prístrojov, ktoré nám prístup do kyberpriestoru umožňujú. Útočník môže sa v kyberpriestore veľmi rýchlo a nepozorovateľne pohybovať, meniť identity alebo i zmiznúť. Môže realizovať rôzne hrozby a vždy bude o krok vpred.

3. 1 TRENDY VÝVOJA POČÍTAČOVEJ KRIMINALITY

Jeden z výrazných trendov v súčasnej IT kriminalite je neodvratiteľná profesionalizácia. Ďalším nebezpečným javom, ktorý súvisí s profesionalizáciou, ale aj so vzrastajúcou úrovňou zabezpečenia IT a vzrastajúcou obtiažnosťou prieniku, je skutočnosť, že sa vypláca ísť na systém z úplne inej strany a najzraniteľnejším miestom sa stávajú osoby s prístupovými právami IT systému, teda zamestnanci, administrátori a podobne. Tí môžu byť podplatení alebo zastrašení, aby prezradili prístupové informácie, prípadne aby informácie vyniesli sami. V prípade, kedy dôjde k takémuto vnútornému prieniku do systému, sú všetky bezpečnostného opatrenia na úrovni systému samotného úplne zbytočné.

Hlavnou motiváciou páchatel'ov počítačovej kriminality je finančný zisk a počítačovní zločinci pri uskutočňovaní nebezpečných činností využívajú profesionálnejšie metódy útoku. Globálne počítačové hrozby sa neustále rozrastajú a informovanosť o vyvíjajúcom sa stave hrozieb preto nikdy nebola tak dôležitá.

ZÁVER

V podmienkach globalizácie, prinášajúcej zmenšovanie vzdialeností, zrýchľovanie času a rast množstva informácií, vznikajú viaceré neočakávané následky spoločenských činností, v dôsledku ktorých vzrastá u ľudí aj pocit strachu z nových nebezpečenstiev ohrozujúcich ich istoty. Medzi tieto hrozby, ktoré sa označujú aj ako problémy „mäkkej“ bezpečnosti, patrí i nárast sociálno-patologických javov spojených s agresivitou a násilím. Patrí tu i terorizmus.

Terorizmus ako jedna z mnohých podôb ozbrojeného násilia nie je novým javom. Mimoriadne dynamickým vývojom prešiel najmä v súvislosti so vznikom a zánikom bipolárneho bezpečnostného usporiadania sveta. Globalizácia sa nevyhla ani terorizmu, a tak sa dnes často spája aj s prívlastkom globálny.

Terorizmus je definovaný ako súhrn antihumánnych metód hrubého zastrašovania politických odporcov hrozbou sily a užitia rôznych foriem násilia. Vedľa individuálneho terorizmu existuje terorizmus skupín. Niektoré koordinujú svoju činnosť na medzinárodnej úrovni. Kľúčovým faktorom je vyvolávanie strachu a paniky a upútanie pozornosti za pomoci násilia.

Bezpečnosť v oblasti informačných technológií je kľúčovým problémom v každom modernom národnom hospodárstve. Pre súčasnú dobu je príznačné zvyšovanie rôznych aktivít v boji proti hakerom a počítačovej kriminalite.

Technológia umožňuje hakerom vytvárať globálne organizačné siete nového typu. Ich štruktúry sú na rozdiel od tradičných skupín, voľnejšie a menej hierarchické. Oslabuje sa ich závislosť na štátoch, jednotlivé skupiny sú funkčné a autonómne. Hackeri sa organizujú do globálne prepojených sietí, ktoré sa združujú a preskupujú podľa potrieb konkrétnej úlohy.

Významnú úlohu tu zohrávajú predovšetkým v posledných rokoch, aj všetky druhy médií, pretože venujú týmto správam značnú pozornosť, často so snahou urobiť z vlastného aktu terorizmu senzáciu, čím vlastne istým spôsobom teroristické požiadavky alebo dokonca aj program zverejňujú.

Boj proti kyberterorizmu je veľmi zložitý. Kyberteroristi sú o krok vpred pred teóriou a praxou. Kyberteroristi preto budú viac útočiť na dôležité informačné systémy. Úlohou celej spoločnosti je neustále vzdelávať sa v oblastiach ako je ochrana dát a informačná bezpečnosť. Vzdelanie by malo byť smerované na všetky vrstvy obyvateľstva a zamestnancov firiem a štátnych organizácií.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

1. NOVOTNÝ, A. NATO a medzinárodná bezpečnosť. 1. vyd. Nové Zámky: CROCUS, 2003. ISBN 80-88992-65-6. 126 s.
2. SMOLÍK, J., ŠMÍD, T. a kol. Vybrané bezpečnostní hrozby a rizika 21 století. Medzinárodný politologický ústav. 1. vyd. Brno. 2010. ISBN 978-80-210-5288-8. 276 s.
3. ŠKVRNDA, F. Terorizmus – najvýznamnejšia nevojenská bezpečnostná hrozba súčasnosti. 2. vyd. Trenčín: DIGITAL GRAPHIC, 2003. ISBN 80-968337-2-3. 158 s.
4. ŠKVRNDA, F., PAWERA, R. a kol. Medzinárodná bezpečnosť. 1. vyd. Bratislava: EKONÓM, 2008. ISBN 978-80-225-2527-5. 136 s.
5. VERTON, D. Neviditeľná hrozba kyberterorizmu, Gliwice, Nakladatelství HELION - S. A. 2004. ISBN 83-7361-565-2. 278 s.

Ing. Lucia TOKARČÍKOVÁ, PhD.
Kukučínova 19, 053 61 Spišské Vlasy
tokarcikova.lucia@gmail.com

УПРАВЛЕНИЕ ТЕХНОГЕННЫМИ РИСКАМИ В СТРУКТУРЕ ГЛОБАЛЬНОЙ ЯДЕРНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Инга УРЯДНИКОВА*

ABSTRACT

An analysis of nuclear energy in Ukraine is given. The problems of state regulation of nuclear safety in Ukraine is shown. Ways of reducing of the technological risk in the structure of global security were proposed.

Keywords: man-made risks, safety, nuclear power.

ВВЕДЕНИЕ

В настоящее время развитие технического прогресса, кризисное состояние экономики, изменения состояния социально-политических систем поднимают сложный вопрос об уровне техногенного риска и его возможном устранении. Особенно это важно там, где проявляются проблемы обеспечения безопасности человека непосредственно на предприятиях, в которых осуществляется трудовая деятельность персонала.

Все риски можно разделить на две группы: антропогенные и природные.

1. Антропогенные риски – это риски вызываемые деятельностью человечества.

Антропогенные риски составляют:

1.1. Техногенный риск (энергопроизводство, машиностроение, транспорт, космическая деятельность, химическое, сельскохозяйственное производство, торговля и финансы).

1.2. Бытовой риск (загрязненные стоки, твердые бытовые отходы, эпидемии болезней).

1.3. Религиозно-культурный риск (паломничество, скопления большого количества людей на ограниченной площади, религиозные конфликты).

1.4. Научный риск (исследования в области высоких энергий, химических, биологических и космических технологий).

1.5. Военный риск (глобальные и локальные конфликты, утилизация и захоронение боеприпасов, химического оружия).

1.6. Терроризм (террористические акты).

2. Природные риски – это риски вызванные силами природы.

* Inga URYADNIKOVA, docent, candidate of sciences, PhD. Academician of Academy of safety and bases of health, associated professor (docent), department of control of systems of safety of life activities. Odessa national poletchnical university, department of control of systems of safety of life activities. Odessa national poletchnical university, prospect Shevchenko, 1, Odessa, 65044, Ukraine. Telefón, Mobil +380958739580 E-mail ingavictory@gmail.com

Природные риски составляют:

- 1.1. Литосферные риски (землетрясения, извержения вулканов, сели, оползни, лавины).
- 1.2. Гидросферные риски (цунами, наводнения, засуха).
- 1.3. Атмосферные риски (мороз, грозы, молнии, туманы, осадки, гололед).
- 1.4. Космические риски (астероиды, метеориты, солнечная радиация).

Все эти риски порождают различные опасности и непосредственно угрожают жизни и здоровью людей, а также среде их обитания.

В данном исследовании нас больше интересуют риски в системе атомной энергетики. Если говорить об атомной энергетике, то человечество не может отказаться от энергетики вообще. По данным МАГАТЭ [1], сегодня 40 процентов электроэнергии в мире вырабатывают ТЭС, работающие на угле. Газ дает 18 процентов электричества. Нефть — 8. На «зеленые» источники энергии (ветровая и геотермальная энергетика, солнечные батареи) приходится очень мало. Остальное — это АЭС и ГЭС. Причем гидроэлектростанции также представляют повышенную опасность (авария на Саяно-Шушенской ГЭС), да и строить их можно далеко не везде. Атомная энергетика дает 29 процентов европейской электроэнергии и 18 процентов североамериканской. По данным МАГАТЭ, лидерами по доле атомной электроэнергии в стране являются Франция (75,17 %), Словакия (53%), Украина (48%), Швейцария (40%), Япония (30%), Германия (26,12%). В России — одной из старейших атомных держав — эта величина составляет 18 процентов, а по числу АЭС Россия находится на четвертом месте в мире, уступая США, Франции и Японии. Альтернативные источники энергии себя мало оправдывают, так как отдача несопоставима с затратами по их созданию [1]. В связи с этим ни одно государство никогда не откажется от атомной энергетики. Вопрос в другом. Как уменьшить техногенные риски и как ими можно безопасно управлять? В контексте событий произошедших в Японии на атомной электростанции «Фукусима – 1» и уже имея опыт 25-летней давности Чернобыльской катастрофы можно предложить пути снижения техногенных рисков в системе глобальной ядерной безопасности.

1. МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ АТОМНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

В международном атомном праве действует целый комплекс международных договоров, устанавливающих ответственность: Брюссельская конвенция об ответственности операторов ядерных судов от 25 мая 1962 года; Венская конвенция о гражданской ответственности за ядерный ущерб от 21 мая 1963 года (в редакции Протокола от 12 сентября 1997 года); Конвенция об ответственности в отношении третьих лиц в области ядерной энергии от 29 июля 1960 г. (с изменениями, внесенными Дополнительным Протоколом от 28 января 1964 г. и Протоколом от 16 ноября 1982 г.); Конвенция о гражданской ответственности в области морских перевозок ядерных материалов 1971 года.

Международно-правовое регулирование в области мирного использования атомной энергии развивается в следующих основных направлениях [2]:

- ядерное разоружение;
- обеспечение ядерной безопасности и радиационной защиты;
- регламентация ядерного экспорта и транспортировки ядерных веществ;

- физическая защита ядерных материалов;
- атомное судоходство;
- использование ядерных источников энергии в космосе;
- охрана окружающей среды от радиоактивного загрязнения;
- ядерное страхование и установление ответственности за ядерный ущерб;
- помощь в случае ядерной аварии.

Правовой основой международного сотрудничества в ликвидации последствий ядерных аварий являются десятки региональных и двусторонних международных договоров, заключенных на межгосударственном, межправительственном и межведомственном уровнях.

Особое место занимают принятые сразу после чернобыльской трагедии многосторонние конвенции (Конвенция об оперативном оповещении о ядерной аварии 1986 г. и Конвенция о помощи в случае ядерной аварии или радиационной аварийной ситуации 1986 г.), а также двусторонние соглашения с Данией (1987 г.), Норвегией (1988 г.), Швецией (1988 г.) и др. [3]. Конвенция об оперативном оповещении о ядерной аварии применяется в случае любой аварии, связанной с любыми ядерными реакторами, установками ядерного топливного цикла, установками по обращению с радиоактивными отходами; перевозкой и хранением ядерного топлива или радиоактивных отходов; изготовлением, использованием, хранением, удалением и перевозкой радиоизотопов для сельскохозяйственных, промышленных, медицинских целей; использованием радиоизотопов для выработки энергии в космических объектах; установками или деятельностью государства-участника или лиц, или юридических субъектов под его юрисдикцией или контролем, вследствие которой происходит или может произойти выброс радиоактивных веществ и которая привела или может привести к международному трансграничному выбросу, что могло бы иметь с точки зрения радиационной безопасности значение для другого государства.

В соответствии с Конвенцией государства-участники предоставляют друг другу [3]:

- информацию о времени, месте и характере ядерной аварии;
- данные о соответствующей установке или виде деятельности;
- данные о предполагаемой или установленной причине и предвидимом развитии ядерной аварии, относящиеся к трансграничному выбросу радиоактивных веществ;
- общие характеристики радиоактивного выброса;
- количество, состав и эффективную высоту радиоактивного выброса;
- сведения о существующих и прогнозируемых метеорологических и гидрологических условиях, необходимые для прогнозирования трансграничного выброса радиоактивных веществ;
- результаты мониторинга окружающей среды, относящиеся к трансграничному выбросу радиоактивных веществ;
- данные о принятых или планируемых защитных мерах вне площадки;
- данные о предсказуемом временном развитии радиоактивного выброса.

2. ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ АТОМНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ НА УКРАИНЕ

Законодательная база по вопросам атомной безопасности действующих АЭС Украины сформирована следующими основными документами:

1. Законами Украины:

- Закон Украины «Об использовании ядерной энергии и радиационной безопасности»;
- Закон Украины «Об обращении с радиоактивными отходами»;
- Закон Украины «О ратификации Конвенции о ядерной безопасности»;
- Закон Украины «О присоединении Украины к венской конвенции о гражданской ответственности за ядерный вред»;
- Закон Украины «О защите человека от влияния ионизирующего излучения»;
- Закон Украины «О разрешительной деятельности в сфере использования ядерной энергии»;
- Закон Украины «О ратификации Объединенной Конвенции о безопасности обращения с отработанным топливом и о безопасности обращения с радиоактивными отходами»

2. Нормативными и отраслевыми документами;

- НРБУ-97, «Нормы радиационной безопасности Украины»;
- СОУ-Н ЯЕК 1.007:2007 «Проект снятия с эксплуатации энергоблока АЭС. Требования к составу и содержанию»;
- НП 306.2.141-2008 «Общие положения безопасности атомных станций»;
- НП 306.2.02/1.004-98 «Общие положения обеспечения безопасности при снятии из эксплуатации атомных электростанций и исследовательских ядерных реакторов»
- Отраслевая «Концепция снятия с эксплуатации действующих атомных электростанций Украины»;
- СТП.0.08.032-2001 «Комплексное инженерное и радиационное обследование блока АЭС. Состав и порядок проведения»;
- СТП.0.08.033-2001 «Система информационного обеспечения. Состав, порядок сбора, обработки и хранения информации».

3. «Стратегии развития энергетики Украины на период к 2030 году и последующую перспективу».

Также используются рекомендации МАГАТЭ, которые определены в следующих стандартах:

- WS-G-2.1 «Снятие с эксплуатации блоков атомных электростанций и исследовательских реакторов»;
- WS-R-2. «Обращение с радиоактивными отходами перед их захоронением, включая снятие с эксплуатации»;
- WS-G-5.1 «Освобождение площадок от регулирующего контроля после завершения практической деятельности»;
- WS-R-5 «Проект требований безопасности: снятие с эксплуатации установок, в которых используется радиоактивный материал».

Государственное регулирование безопасности использования ядерной энергии на АЭС определяется законом Украины «Об использовании ядерной энергии и радиационной безопасности» и осуществляется, в первую очередь, Государственным комитетом ядерного регулирования. Органы государственного регулирования ядерной и радиационной безопасности независимы от государственных органов, учреждений и должностных лиц, деятельность которых связана с использованием ядерной энергии, в первую очередь, от производителей электроэнергии.

Государственное регулирование безопасности использования ядерной энергии по отношению к АЭС предусматривает [4]:

- установление нормативных критериев и требований, которые определяют условия использования ядерных установок и источников ионизирующего излучения в государстве (нормирование);
- предоставление разрешений на осуществление деятельности, связанной с использованием АЭС (осуществление разрешительной деятельности);
- осуществление надзора за соблюдением нормативных требований и условий предоставленных разрешений организациями, предприятиями и лицами, которые используют ядерные установки и источники ионизирующего излучения, включая принудительные меры (надзор).

Неотъемлемой частью государственного регулирования безопасности является Государственная экспертиза ядерной и радиационной безопасности, обязательная не только для технико-экономических обоснований проектов строительства и реконструкции, но и для оценки материалов, содержащих обоснование безопасности, ряда технических решений по эксплуатации и др. Эти экспертизы в Украине проводит ГК ядерного регулирования и ГНТЦ ядерной и радиационной безопасности - организация его технической поддержки.

3. АНАЛИЗ ПРОБЛЕМ ЯДЕРНОЙ ЭНЕРГЕТИКИ НА УКРАИНЕ

В настоящее время для Украины основной задачей является недопущение повтора прежних ошибок, тем более, что ядерная отрасль является одной из стратегических для национальной экономики. Производство примерно половины украинской электроэнергии в последние годы обеспечивается за счет мощностей отечественных АЭС.

Из-за массы текущих проблем вопрос о стратегических ориентирах развития атомной энергетики фактически отошел на задний план. Выполнение единственного стратегического документа — принятой в мае 1996 года Национальной энергетической программы Украины до 2010 года — было сорвано и ни разу не рассматривалось Кабинетом министров Украины.

Согласно нового проекта Энергостратегии-2030 предлагается в 2004—2040 гг. введение в эксплуатацию соответственно 13 новых энергоблоков АЭС. А в разработанном под руководством Минтопэнерго и НАЭК "Энергоатом" проекте Стратегии развития ядерной энергетики в Украине предлагается завершить программу создания новых и компенсирующих мощностей уже к 2035 г. и строить соответственно 11, 12 или 14 энергоблоков [5]. Так же в соответствии с проектом Энергостратегии-2030 и проектом Стратегии развития ядерной энергетики, планируется создать дополнительно 1—2 новые АЭС. Однако, данное решение должно было быть рассмотрено Верховной Радой, чего сделано не было.

Достаточно проблемной остается ситуация создания программы ядерно-топливного цикла в Украине. Указом Президента Украины от 23 февраля 1994 года №64/94 была определена необходимость создания в нашей стране ядерно-топливного цикла (ЯТЦ). Основные параметры Комплексной программы создания ЯТЦ были утверждены постановлением Кабинета министров Украины от 12 апреля 1995 года (№267). Задача создания национального ЯТЦ была включена и в утвержденную в мае 1996 года постановлением Верховной Рады Национальную энергетическую программу Украины на период до 2010 года. А 6 июня 2001 года новым постановлением КМУ (№634-8) была принята ныне действующая, значительно откорректированная редакция Комплексной программы "Ядерное топливо"[5]. Однако из-за экономических проблем выполнение этой программы было сорвано.

Что же касается спешно достраиваемых энергомошностей на Ровенской и Хмельницкой АЭС, то следует отметить, что работа проводится без соответствующего соблюдения правил и норм обеспечивающих безопасную эксплуатацию энергоблоков.

Остаются нерешенными и многие другие острые проблемы отрасли. В атомной энергетике Украины отсутствует необходимая для развитой страны научная инженерная база.

Основной же проблемой в атомной энергетике на сегодняшний день является экономическая проблема, а именно медленное поступление инвестиций от зарубежных доноров.

4. УПРАВЛЕНИЕ ТЕХНОГЕННЫМИ РИСКАМИ В АТОМНОЙ ЭНЕРГЕТИКЕ НА УКРАИНЕ

Как же можно управлять техногенными рисками в атомной энергетике на сегодняшний момент в Украине? Возможно ли уберечь мир от ядерных катастроф в мирное время? И что нужно сделать для этого?

Первое, что необходимо сделать Украине для снижения техногенных рисков в атомной энергетике - развивать международное сотрудничество в области научно-исследовательской и ядерной безопасности при поддержке правительственных организаций, МАГАТЭ, ООН и других организаций, связанных с атомной индустрией. В этом направлении уже сделаны следующие шаги по совместному сотрудничеству:

1. Оценка безопасности системы физической защиты Объекта Укрытие (ЧАЭС) ALSTOM (Франция);
2. Интегрированная автоматизированная система контроля Объекта Укрытие (ЧАЭС). Специальные инженерные услуги. Ansaldo (Италия);
3. Разработка документа "ОАБ. Вывод из эксплуатации 1-го блока ЧАЭС"

Предоставление поддержки в создании Отчета по анализу безопасности и Специальных технических правил эксплуатации на этапе окончательного закрытия 1-го и 2-го энергоблока ЧАЭС. BNG (Великобритания).

4. Поддержка Консультанта EBRD по мониторингу за ходом выполнения кредитного соглашения по модернизации блоков ХАЭС-2 и РАЭС-4. Enertec (Великобритания).
5. Разработка документации по безопасности для оборудования компании Holtec для обращения с отработанным ядерным топливом. Оценка безопасности системы обращения с поврежденным ядерным топливом ЧАЭС. Разработка ПОАБ и

сравнительный анализ для централизованного хранилища отработанного ядерного топлива реакторов ВВЭР (ЦХОЯТ). Holtec (США).

6. Подготовка документов по лицензированию для проекта нового безопасного конфейнмента. Заказы №001 и №002. Novarka (Европейский консорциум) .

7. Оценка безопасности Завода по переработке твердых радиоактивных отходов (Лот 1,2) и объекта для захоронения РАО (Лот 3) ЧАЭС. Разработка документа "ПОАБ Хранилища жидких и твердых РАО" ЧАЭС. NUKEM (Германия).

8. Отчет по анализу безопасности (ОАБ) транспортировки отработанного ядерного топлива ЧАЭС. Serco (Великобритания).

9. Квалификация оборудования АЭС Украины. Tescatom (Испания)

10. Наполнение базы данных МАГАТЕ по РАО. Государственный комитет ядерного регулирования (Украина).

11. Разработка отчета о состоянии безопасности Объекта Укрытие. ЧАЭС (Украина).

12. Разработка отчета о состоянии безопасности Объекта Укрытие. Анализ свойств металла корпусов реакторов №2 ХАЭС, №4 и № 3 РАЭС, №6 ЗАЭС. Лицензирование транспортировки и согласование графика в Украине. Разработка проекта отчета «Исследование ОС контейнера 1 ЕУ после двух лет облучения». Квалификация оборудования энергоблоков №2 ХАЭС и №4 РАЭС. Оценка технического состояния реактора энергоблока №1 ЮУ АЭС. Квалификация оборудования энергоблоков №1 и №2 РАЭС. Квалификация оборудования энергоблока №1 ЮУ АЭС. Безопасная эксплуатация трубопроводов энергоблока №1 ЮУ АЭС. Институт ядерных исследований (Чехия).

13. Разработка типовой программы измерений ядерных материалов на установках с реакторами типа ВВЭР в соответствии с требованиями Правил ведения учета и контроля ядерных материалов на установке НП 306.4.07.016-98. Разработка документа "Легкое ангарное хранилище РАО 1-й и 2-й группы в контейнерах на АЭС". Разработка проекта отраслевой «Комплексной программы работ по продлению эксплуатации действующих энергоблоков АЭС». Подготовка документов для разработки Национального доклада Украины о выполнении Украиной обязательств, в связи с Конвенцией по ядерной безопасности. Разработка нормативных документов по квалификации оборудования. НАЭК "Энергоатом" (Украина).

14. Анализ применимости концепции "зона без разрыва" для блока ХАЭС-1 на основании результатов работ для энергоблока ХАЭС-2. Программы управления старением элементов энергоблоков ОП «ХАЭС». ХАЭС (Украина).

15. Разработка программы оценки технического состояния и переназначения ресурса парогенераторов. ЮуАЭС (Украина).

Второе – это наметить стратегические задачи по снижению рисков в области атомной энергетики:

- превращение объекта "Укрытие" в экологически безопасную систему;

- создание централизованного хранилища отработавшего ядерного топлива;

- создание завода по переработке и хранению радиоактивных отходов.

- создание отраслевой науки по проблемам прочности, диагностирования, расчетных кодов, водной химии, технологии обращения с радиоактивными отходами,

отработавшего ядерного топлива, сертификации оборудования, вывода из эксплуатации и т. д.;

- продление срока службы энергоблоков;
- создание АЭС на базе реакторов нового поколения;

Третье, уменьшить техногенные риски за счет разработки новых и безопасных технологий использования и эксплуатации атомной энергетики:

- предупреждению возможности возникновения опасных состояний или режимов - при проектировании и сооружении АЭС;
- предотвращению развития опасных состояний и режимов за рамки пределов и условий безопасной эксплуатации - при работе АЭС;
- пространственно-временному ограничению опасных процессов и их вредных воздействий - при аварийных ситуациях и режимах АЭС;
- локализации почти всех вредных веществ, вышедших за установленные в проекте границы опасных зон в результате аварии;
- обеспечению условий для приведения установки после окончания эксплуатационных кампаний или аварий в безопасное состояние, пригодное для перезарядки топлива, ремонтов, длительного хранения ее частей и элементов, консервации или снятия с эксплуатации.

Четвертое – это решение экономических проблем атомной энергетики. Необходимо вливание иностранных инвестиций для решения проблем Чернобыльской АЭС и атомной энергетики вообще на Украине.

Пятое – создание системы аварийной готовности и кризисного реагирования на национальном и международном уровне, способной оказывать необходимую помощь в первые минуты в чрезвычайных ситуациях в любой точке мира при необходимости. Постоянно проводить противоаварийные тренировки и международные учения персонала по предотвращению аварийных ситуаций на атомных станциях.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Сегодня очевидно, что управление техногенными рисками в атомной энергетике актуально и носит глобальный характер. Поэтому, для безопасной эксплуатации атомной энергетики и сохранения безопасности в мире достаточно:

- внедрение новых технологий радиационного контроля с высокой степенью чувствительности и обработки информации;
- усовершенствование систем предотвращения ядерного терроризма;
- усовершенствование обучения, подготовки и переподготовки высококвалифицированного персонала на предприятиях атомной энергетики;
- выбор и строительство новых атомных энергоблоков с высоким уровнем безопасности;
- разработка и реализация программ безопасного обращения с ядерными отходами;
- подготовка и сопровождение снятия с эксплуатации объектов ядерной энергетики;
- модернизация и реконструкция ядерных блоков с целью повышения их безопасности;

- создание новых систем диагностики оборудования и научного обоснования для продления срока безопасной эксплуатации энергоблоков;
- обучение населения поведению в чрезвычайных обстоятельствах;
- усовершенствование законодательного регулирования атомной энергетикой на национальном и международном уровнях.

После Чернобыльской катастрофы общественное мнение в Украине выступает против атомной энергетикой, против "мирного атома" и ядерных реакторов. Только ликвидаторов и переселенных из пострадавших от Чернобыльской катастрофы районов более 300 тысяч человек. Это означает, что правительства всех стран, обладающих атомной энергетикой, в первую очередь, должны с особым вниманием относиться к вопросам безопасности населения и решать социальные, психологические и моральные проблемы, которые возникают при развитии атомной энергетикой.

ЛИТЕРАТУРА

1. Светлана Сухова. Ядерная осень. Итоги. – М.: № 13/772 (28.03.11).
2. Арсенян А.З. Национальная и международная безопасность: понятие, особенности, правовые основы обеспечения // Юриспруденция. - М.; Изд-во РГГУ, 2003. - № 3. - с.12.
3. Ликвидация последствий промышленных аварий, связанных с выбросом радиоактивных отходов: Обзор. М. 2002. - С.90.
4. С.Ф. Артюх, М.А. Ястребенецкий. Уроки для Украины из аварии на Саяно-Шушенской ГЭС. Опыт АЭС. – К.; «Еженедельник 2000», 2009. - №49(488).
5. А. Деркач. Проблемы ядерной энергетикой Украины: что делать и с чего начать? <http://telegrafua.com/archive/207/2069/>.

Inga URYADNIKOVA PhD, docent, kand. of sciences;
 Kontaktná adresa: 65044, Ukraine,
 Odessa, prospect Shevchenko, 1, ONPU.
 E-mail: ingavictory@gmail.com.

МОДЕЛЬ ДИНАМИЧЕСКИХ СЦЕНАРИЕВ ВОЗДУШНОЙ И НАЗЕМНОЙ ОБСТАНОВКИ С СИНХРОННОЙ ТРАНСФОРМАЦИЕЙ СИМВОЛОВ ДВИЖУЩИХСЯ ОБЪЕКТОВ И МАСШТАБА КАРТОГРАФИЧЕСКОГО ФОНА (НА ПРИМЕРЕ АЭРОПОРТА)

Михаил ВАСЮХИН, Александр ЗАПОРОЖЕЦ, Вадим ГУЛЕВЕЦ, А. КАСИМ

ABSTRACT

A model of dynamic scenarios of air and ground situation in the airport region with the synchronous transformation of moving objects symbols and scale of cartographic background is described in article.

Keywords: transformation of mobile objects symbols, scaling of cartographic background.

Проблемная ситуация. Представление воздушной и наземной обстановки в ряде аэропортов Украины имеет существенный недостаток: время обновления информации составляет 1/10 сек, отсутствует точная пространственная привязка, базы картографических данных не соответствуют требованиям реального времени. Анализ известных навигационно-управляющих систем, обеспечивающих безопасность полетов, показал, что их аналоги и прототипы не в достаточной мере осуществляют обработку и отображение данных для представления полной картины обстановки в наземном и воздушном пространстве в районе аэропорта. Это подтверждается тем, что одни из них не обеспечивают точную привязку информации о движущихся объектах к картографическому фону, вторые – хоть и используют карты, однако не позволяют синтезировать на их основе динамические сценарии, то есть изображения подвижных объектов не отражает динамический характер их поведения, третьи, которые реализуют представление подвижных объектов на картографическом фоне, – либо морально устарели, либо уже не вписываются в границы режима реального времени.

Задача исследования – разработать модель динамических сценариев воздушной и наземной обстановки с синхронной трансформацией символов движущихся объектов и масштаба картографического фона.

Основная часть. При решении, например, антитеррористической задачи района аэропорта, нужно контролировать не только его территорию, но и воздушно-космическое пространство над ним, а также следить за перемещением летательных аппаратов в прилегающих к нему зонах. Для адекватного отображения текущей обстановки на территории аэропорта и в прилегающих к нему зонах необходимо в режиме реального времени визуализировать перемещение символов, обозначающих движущиеся объекты, на фоне, который представляется масштабным рядом цифровых карт. При этом формирование общей картины динамической обстановки осуществляется за счет анализа и

синтеза динамических сценариев полета самолетов на фоне карты выбранной области наблюдения, прилегающей к аэропорту, а затем – непосредственно на детализированной карте его территории. Процесс синхронного отображения «полета» символа самолета, соответствующего реальному объекту, требует соблюдения условия, при котором частота регенерации кадра на экране составляет не менее 50 кадров/с [1].

В работе предлагается модель динамических сценариев воздушной и наземной обстановки с синхронной трансформацией символов движущихся объектов и масштаба картографического фона. Модель содержит следующие этапы трансформации символов и масштабов карт:

- «точка» (микрорастр 3x3) для мелкомасштабной карты прилегающей к аэропорту зоны (1:100 000 или 1:50 000);
- «крестик в нуле» – для карт масштабов 1:50 000 - 1:10 000;
- символ типа «малый самолет» с масштабным коэффициентом K – для карт масштабов 1:10 000 - 1:5000;
- символ типа «средний самолет» с масштабным коэффициентом $2K$ – для карт, масштаб которых лежит в пределах 1:5000 - 1:2000;
- символ типа «большой самолет» с масштабным коэффициентом $3K$ – для карт, масштаб которых лежит в пределах 1:2000 - 1:200.

Одним из путей реализации динамических сценариев является создание дополнительного тематического слоя, в котором возможно прорисовывать контуры символов подвижных объектов и выполнять их перемещение относительно фона. При этом понимается, что символы подвижных объектов хранятся в базе данных символов в комбинированном – векторно-растровом формате и выводятся с приоритетом по отношению к картографическому фону. В случае использования смешанного формата хранения символов самолетов эффективно использовать микрорастр, когда матрица занимает размер 32x32 точек и более, в которой прорисовка символа самолета выполняется векторным способом по характерным контрольным точкам, описывающих его контур. Точки, находящиеся вне контура символа самолета, при отображении на экране имеют прозрачный фон.

Для обеспечения функционирования системы в режиме отображения текущей обстановки предлагается программный модуль, создающий динамические сценарии путем построения сложных символов летательных аппаратов, в нашем примере – это четыре разных символа самолетов и символ ракеты, с нанесением их на картографический фон и дальнейшим их линейно-вращательным движением по заданной траектории. Функции данного модуля разделены на 2 блока [2,3]:

- блок создания массивов, описывающих изображения символов;
- блок генерации эволюций символа и отображения их на экране.

Первый блок позволяет записывать и сохранять изображения символов в виде сложной фигуры, которая напоминает тип подвижного объекта. При этом сохраняются не только координаты вершин контура символа, его признаки сторон и цвет, а также обеспечивается изменение формы, цвета символа и других его атрибутов, например, размера. Второй блок позволяет отображать символ в заданной точке экрана и осуществлять его движение, используя логику аффинных преобразований: осуществлять поворот на заданный угол и параллельный перенос с переменными скоростями.

Любое сложное движение плоских объектов на экране складывается из базовых: перемещения, масштабирования и поворота. При реализации указанной модели динамических сценариев предлагается следующая процедура изменения размера символа самолета:

```
procedure TDataModule1.paintVect2(c,c1:Tcanvas ; K1, K2, ang: integer;sc:real);
```

```
  var i,j: integer;
```

```
  x1,y1 : array[1..19] of integer;  Pt,Pt1 : array[1..19] of TPoint;
```

```
  p,xd,yd,xd1,yd1,x2,y2,td,cd: real;
```

```
  btMp,btmp1 : TBitMap;  D1,D2,D3,D4 :TRect;
```

```
begin
```

```
  if sc>10 then sc:=10;  p:=(ang-90)*pi/180;
```

```
  xd:=sin(p);  yd:=cos(p);
```

```
  if (ang-90)<90 then ;  for i:= 1 to 19 do begin
```

```
    x1[i]:=round(sc*(a[i]*cos(p)-b[i]*sin(p)));
```

```
    y1[i]:=round(sc*(a[i]*sin(p)+b[i]*cos(p)));
```

```
    Pt[i].x:=x1[i]+25;  Pt[i].y:=y1[i]+25;
```

```
    Pt1[i].x:=round(4*x1[i]+100-100*cos(p));
```

```
    Pt1[i].y:=round(4*y1[i]+100-100*sin(p));
```

```
  end;
```

```
D1:=Rect(K1-25,K2-25,K1+25,K2+25);
```

```
  D4:=Rect(round(K1-25*sin(p)-25),round(K2+25*cos(p)-25),round(K1-25*sin(p)+25),round(K2+25*cos(p)+25));
```

```
  x:=K1;y:=K2;
```

```
D2:=Rect(0,0,200,200);  D3:=Rect(0,0,50,50);
```

```
c1.CopyMode := cmSrcCopy;
```

```
frmmap.ImageMap1.Canvas.CopyRect(D3,c,D1);
```

```
c1.Brush.color:=clBlack;
```

```
btMp := TBitMap.Create;  btMp1 := TBitMap.Create;
```

```
  if assigned(btMp) then
```

```
  begin
```

```
    btMp.Width:=50;btMp.Height:=50;
```

```
    btMp.Canvas.Brush.Style := bsSolid;  btMp.Canvas.Brush.color := clWhite;
```

```
    btMp.Canvas.Pen.Style := psClear;  btMp.Canvas.Pen.color := clSilver;
```

```

btMp.Canvas.Rectangle(0,0,btMp.Width,btMp.Height);
btMp.Canvas.Pen.Style := psSolid;    btMp.Canvas.Brush.Style := bsSolid;
btMp.Canvas.brush.color:=clRed;    btMp.Canvas.Pen.color := clGreen;
if sc>=0.2 then btMp.Canvas.Polygon(Slice(Pt, 17))
else btMp.Canvas.Ellipse(23,23,27,27);    c.CopyMode := cmSrcAnd;
c.Draw(round(x)-btMp.Width div 2,round(y)-btMp.Height div 2,BtMp);
end;
btMp.free;
c1.CopyRect(D2,c,D4); end.

```

На рис. 1-4 показан процесс трансформации символов самолета и масштаба картографического фона.

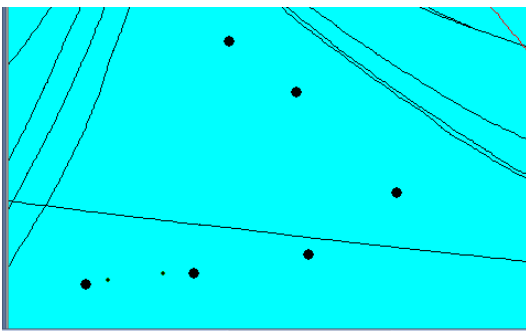

Рис. 1. Представление символа в виде точки

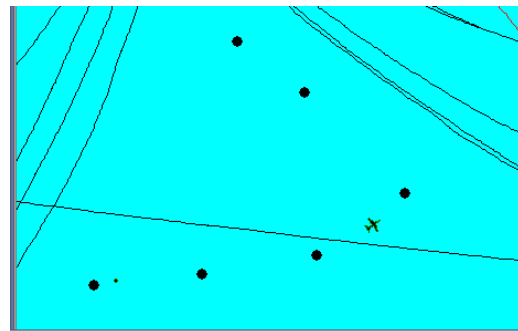

Рис. 2. Представление символа в виде малого самолета

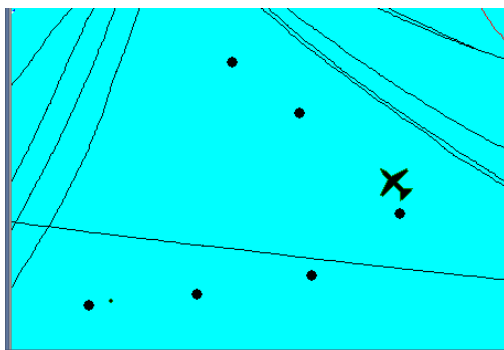

Рис. 3. Представление символа в виде среднего самолета

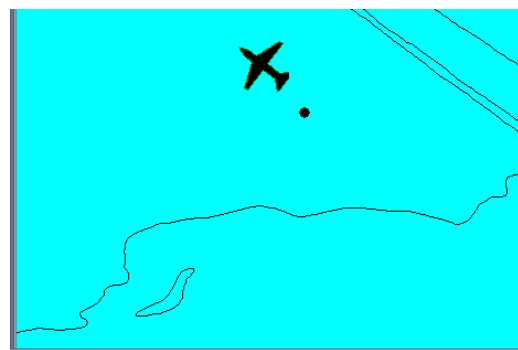

Рис. 4. Представление символа в виде большого самолета

Как видно по рис. 1-4, трансформация по масштабу символов самолета происходит в соответствии с изменением масштаба картографического фона.

Выводы

Предложена модель динамической воздушной обстановки с синхронной трансформацией символов движущихся в районе аэропорта объектов и масштаба картографического фона. Предлагается алгоритм процедуры изменения размера символа самолета в процессе изменения масштаба картографического фона.

Литература:

1. Васюхин М.И. Основы интерактивных навигационно-управляющих геоинформационных систем: монография / М.И. Васюхин. – К.: Лира-К, 2006. – 536 с.
2. Бородин В.А. Методы и средства представления и анализа динамической обстановки в геоинформационных комплексах реального времени: дис. ... кандидата техн. наук: 05.13.06 / Бородин Виктор Анатольевич. – К., 2005. – 140 с.
3. Креденцар С.М. Методы и средства построения зрительных образов динамической обстановки в аэронавигационных геоинформационных системах реального времени: дис. ... кандидата техн. наук: 05.13.06 / Креденцар Светлана Максимовна. – К., 2010. – 217 с.

prof. Ing Mychail VASUCHIN, DrSc.
Národná letecká univerzita
Komarova 1, Kyjev
vasgeovideo@gala.net

SPECIFICKÉ PROSTŘEDKY ŘEŠENÍ KRIZOVÝCH SITUACÍ Z POHLEDU SPRÁVNÍHO PRÁVA

Radim VIČAR

ABSTRACT

This paper concentrates on the specifics of public administration in military and non-military crisis situations in the Czech Republic, as well as in neighboring states. It focuses on the legal aspects of the position and activities of the so-called bodies of territorial administration with general competence (municipalities and regions) in preparation for military and non-military crisis situations. Crisis situations require fast and efficient solution, because the legislature allows public authorities to take decisions in the simplified process, impose special duties to natural and legal persons, or even restrict them from exercising their fundamental rights and freedoms. The possibility to declare the crisis state and the use of specific legal measures play an important role in solving crisis situations.

Keywords: Crisis situation, crisis state, public administration, specific legal measure.

ÚVOD

Moderní demokratický právní stát, jakožto jedna z forem organizace společnosti, má přirozenou povinnost zajišťovat svrchovanost, územní celistvost, demokratické základy, chránit život a zdraví obyvatel a jejich majtkové či kulturní hodnoty. Existenci propracovaného právního rámce pro zajišťování bezpečnosti a obrany státu lze vnímat jako esenciální východisko pro organizaci a činnost orgánů veřejné správy, které jsou pověřeny bezpečnostními a obrannými funkcemi. Stát, resp. veřejná moc, nese odpovědnost za zachování nezbytných předpokladů pro fungování státu, mezi něž zajištění vnitřní a vnější bezpečnosti státu náleží. Bezpečnost státu, resp. občana, má také úzké vztahy k jeho svobodě a možnosti účasti na správě veřejných věcí, jelikož užívání svobod je podmíněno bezpečným prostředím.¹

Bezpečnost státu je přitom možno vnímat jako ideální stav, ve kterém se stát nachází, protože může být dosaženo pouze určitého rozsahu eliminace hrozeb či ochrany před hrozbami. Při pohledu do všeobecných a odborných slovníků² se pak lze setkat s definicemi, které vymezují bezpečnost státu veskrze negativně, ve vztahu k neexistujícím nebezpečím a hrozbám.

¹ Prof. Pavlíček v této souvislosti poukazuje na ten fakt, že kde nepůsobí funkčně a dobře organizovaný stát, prosazuje se v uvolněném prostoru organizovaný zločin, a potažmo kriminalita spojená se slabým a nefunkčním státem a diskredituje demokracii. Viz PAVLÍČEK, V. Zajištění bezpečnosti jako funkce státu a svobody občanů. In: PAVLÍČEK, V., et al. *Právo a bezpečnost státu (Sborník statí)*. Praha: Vodnář, 2002. s. 6 a násl.

² K tomu srovnej např. MAREŠ, Miroslav. Bezpečnost. In: ZEMAN, Petr. *Česká bezpečnostní terminologie: Výklad základních pojmů*. Brno: Vojenská akademie v Brně, 2003. s. 13.

1. NĚKOLIK POZNÁMEK KE KATEGORIZACI HROZEB A BEZPEČNOSTI

Hrozbu je možné vymezit jako jakýkoli fenomén, který má potenciální schopnost poškodit zájmy státu.³ Každá hrozba, ať už se jedná o přírodní jevy, havárie či zamýšlené činy jedinců, skupin jedinců či státu, vyvolává obavy nebo strach u toho, kdo jí je vystaven. Hrozby lze třídit na základě mnoha kritérií, Eichler⁴ zmiňuje např. dělení z hlediska geopolitického, časového, původce či sektorového. Z hlediska geopolitického lze vymezit hrozby přímé (bezprostřední) a nepřímé. Z hlediska časového mohou být hrozby vnímány jako naléhavé nebo latentní. Při využití kritéria původce lze hovořit na jedné straně o hrozbách záměrných (např. agrese, teroristické útoky, narušení dopravy strategických surovin a zdrojů energie) a na straně druhé o nezáměrných hrozbách, které většinou nejsou přímým výsledkem lidské činnosti (např. povodně, erupce sopek, pandemie, ale i ekonomické krize, ač jsou spojovány s lidskou činností). Z hlediska sektorového lze lišit zejména hrozby vojenské, politické, ekonomické, ekologické, sociální a kulturní.

Při určitém zjednodušení pak můžeme rozlišovat hrozby vojenské, které představuje vojenská akce jako formy mezistátního konfliktu, a hrozby nevojenské. Pro vojenské hrozby je charakteristické, že jejich jednotlivé útoky jsou cíleně a organizovaně připravované. Cílem napadení státu zvnějšku je zbavit či omezit suverenitu státu, jeho samostatnost, územní celistvost, ohrozit životy občanů. Za nevojenské hrozby lze naopak považovat ta ohrožení, ke kterým došlo v době míru (tj. právě přírodní katastrofy, sociální či ekonomické hrozby). Nejsou cíleně připravovaná a neprobíhají na více místech současně, s výjimkou mezinárodního terorismu a organizovaného zločinu. Řešení těchto ohrožení se dosahuje opatřeními, která mají většinou typicky ochranný – humanitární charakter, jejich podstatou je zabránit, nebo alespoň snížit negativní účinky nevojenských ohrožení na obyvatelstvo, ekonomiku, hmotné i kulturní statky.

V souvislosti s hrozbami lze ještě poukázat na Faticovo⁵ rozlišování konceptu hard security a soft security, a to na základě 4 kritérií: charakteru hrozeb, použité formy reakce státu na hrozby, faktor, na němž záleží schopnost reakce státu a odlišení konceptu bezpečnosti založené na šířce (width-based) či hloubce (depth-based). Do oblasti hard security pak lze zařadit především externí hrozby, invaze vojsk jiného státu. V tomto případě jsou určujícím prostředkem obrany před těmito hrozbami ozbrojené síly, snahou státu je budování vojenských kapacit a závody ve zbrojení (arms race). Důležitým faktorem pro účinnou reakci státu je geografie (rozdíl, zda stát sousedí se svými spojenci nebo i protivníky), geografie určuje vybavení ozbrojených sil, rozmístění jejich jednotek apod. Konečně hard security je založena na významu území a hloubce, kam může nepřítel proniknout.

Naopak oblast soft security reaguje na hrozby vnitřní, případně i externí, přičemž hlavními aktéry jsou nestátní skupiny (např. teroristická uskupení nebo jednotky sítě organizovaného zločinu). Hlavním prostředkem zajišťování bezpečnosti není užití vojenské síly, ale policie či zpravodajských služeb. Důležitý faktor pro boj s hrozbami v rámci soft security je čas – úkolem státu je včas zabránit teroristickému útoku či rozkrýt síť organizovaného zločinu, geografie nehraje určující roli, protože např. teroristické buňky mohou vznikat na celém

³ S ohledem na členství v NATO není ve střednědobém výhledu pravděpodobný masivní vojenský útok proti ČR, viz např. Bezpečnostní strategie České republiky, bod 26.

⁴ v podrobnostech viz EICHLER, Jan. *Jak vyhodnocovat bezpečnostní hrozby a rizika dnešního světa*. Risk-Management.cz. Publikováno 27. 6. 2006 [cit. 20. 9. 2011]. ISSN 1802-0496. Dostupné na: <<http://www.risk-management.cz/index.php?clanek=110&cat2=1&lang=>>

⁵ FATIĆ, Aleksandar. Conventional and Unconventional – ‘hard’ and ‘soft’ security: the distinction. *South-East Europe Review*. No. 3, 2002. p. 93-98.

světě prakticky bez omezení. Konečně hrozby v oblasti soft security se mohou projevit na nejrůznějších místech a mít rozličných forem, proto je důležitá širší záběr bezpečnostních složek státu a jejich flexibilita při reakci na nová ohrožení. S konceptem hard security tak lze spojovat právě vojenské hrozby, kdežto koncept soft security zahrnuje hrozby související s vnitřní bezpečností státu a také nestátní vnější hrozby. Pro současný globalizovaný svět a současné hrozby (např. terorismus) je typické splývání kategorií soft security a hard security⁶, vnější a vnitřní bezpečnosti či vojenských a nevojenských hrozeb, do popředí vystupuje nutnost integrovaného přístupu k bezpečnostním otázkám.⁷

2. ÚLOHA SPRÁVNÍHO PRÁVA PŘI ŘEŠENÍ KRIZÍ

Společenství lidí představuje složitý mechanismus, k jehož fungování je potřeba určité formy regulace. Jako jeden z nejučinnějších způsobů regulace chování jedinců i skupin je bezesporu normativní regulace prostřednictvím zákazů, příkazů či dovolení, tedy určitých norem chování. Tyto dynamické a cílené regulativní systémy skládající se ze společenských norem se označují jako tzv. normativní systémy.⁸ Podle povahy norem chování lze pak rozlišovat neprávní normativní systémy a právní normativní systémy. Zvláštní místo mezi nimi má právo, které vystupuje jako soubor pravidel chování, která jsou vytvořena státem, mají určitou zvláštní formu a státem jsou vynutitelná. Tato pravidla chování (právní normy) upravují rozličné skupiny vztahů ve společnosti, mimo jiné i vztahy týkající se zajišťování bezpečnosti a obrany státu.

Posláním správního práva je upravovat postavení a chování subjektů práva ve vztazích, které vznikají a uskutečňují se v souvislosti s realizací výkonné moci ve státě ve sféře veřejné správy.⁹ Správní právo, které se mimo jiné zabývá i regulací výkonu veřejné správy při zajišťování bezpečnosti a obrany státu a odpovídajících společenských vztahů, je v současnosti samostatným odvětvím v systému českého práva a patří k nejrozsáhlejším odvětvím. Obsahově a systematicky se správní právo člení na část obecnou (obsahuje především teorii správního práva, základní pojmy a právní instituty správního práva, právní úpravu organizace veřejné správy, úpravu správně právní odpovědnosti, tvoří základ pro tvorbu a aplikaci norem, které se uplatňují ve zvláštní a procesně právní části), část zvláštní (obsahuje hmotně-právní úpravu na jednotlivých úsecích veřejné správy) a část procesní (zahrnuje problematiku tzv. správního řízení, jakož i jiné procedurální postupy ve veřejné správě).

Výkon veřejné správy na úseku bezpečnosti a obrany státu, jakož i úprava společenských vztahů při zajišťování bezpečnosti a obrany státu, přitom patří mezi tradiční úseky zvláštní části správního práva. Tento subsystém zvláštní části správního práva, který reguluje vztahy na úseku bezpečnosti a obrany státu se nazývá jako správa bezpečnostní a správa obrany státu. Systém a činnost orgánů veřejné správy, které jsou pověřeny bezpečnostními funkcemi, pak lze zahrnout pod pojem bezpečnostní správa.¹⁰ Na bezpečnostní správu je možné z právního pohledu nahlížet jako na systém orgánů veřejné správy pověřených bez-

⁶ k tomu srovnej např. LINDLEY-FRENCH, Julian. The Revolution in Security Affairs: Hard and Soft Security Dynamics in the 21st Century. *European security*, Vol. 13, No. 1-2, 2003. p. 1-15.

⁷ viz např. WEISS, Tomáš. *Nové bezpečnostní hrozby a aktivity Evropské unie v oblasti soft a hard security*. Praha: Institut pro evropskou politiku EUROPEUM, 2005 [cit. 19. 9. 2011]. Dostupné na: <http://www.europeum.org/doc/arch_eur/tweiss_soft_a_hard_security.pdf>.

⁸ KNAPP, V. *Teorie práva*. 1. vydání. Praha: C.H. Beck, 1995, s. 39.

⁹ viz PRŮCHA, Petr. *Správní právo. Obecná část*. 6. doplněné a aktualizované vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2004. s. 14.

¹⁰ JURNÍKOVÁ, Jana, et al. *Správní právo – zvláštní část*. Brno: Masarykova univerzita, 2005. s. 68.

pečnostními funkcemi (aspekt organizační), dále také jako na samotnou činnost těchto orgánů, na jejich úkoly, povinnosti při zajišťování bezpečnosti státu (aspekt funkční). Při určitém zjednodušení lze konstatovat, že otázky nevojenských hrozeb, z nich plynoucích rizik a zajišťování především vnitřní bezpečnosti¹¹ České republiky (dále jen „ČR“) je předmětem úpravy správy bezpečnostní. Při bližším vymezení lze bezpečnostní správu vymezit prostřednictvím následujících oblastí: právní úprava integrovaného záchranného systému a krizového řízení, právní úprava postavení Policie ČR, právní úprava postavení obecní (městské) policie, právní úprava postavení zpravodajských služeb a právní úprava ochrany utajovaných informací (skutečností).

Vedle bezpečnostní správy lze vymezit i správu obrany státu (dříve označovanou jako správu vojenskou)¹², jejímž předmětem jsou otázky vojenských hrozeb, z nich plynoucích rizik a zajišťování zejména vnější bezpečnosti ČR. U správy obrany státu lze především vymezit následující oblasti: právní úprava řízení a organizace obrany státu, právní úprava postavení ozbrojených sil, právní úprava postavení vojáků z povolání a právní úprava branné povinnosti. Při nutném zjednodušení lze konstatovat, že otázky nevojenských hrozeb a z nich plynoucích rizik budou předmětem regulace správního práva na úseku bezpečnostní správy, otázky obrany státu, tedy zejména vojenských hrozeb a z nich plynoucích rizik, pak správy obrany státu.

3. SPECIFICKÉ PRÁVNÍ PROSTŘEDKY PRO ŘEŠENÍ KRIZÍ

Reprezentantům veřejné moci¹³ jsou pak za účelem zajištění bezpečnosti a obrany ČR svěřeny specifické právní prostředky, jejichž využití je předpokladem pro eliminaci hrozícího nebo nastalého ohrožení. Tyto právní nástroje se přitom využívají jak v případě mimořádných událostí, tak v případě krizových situací. Na možnost použití těchto prostředků má významný vliv, zda lze nastalé ohrožení klasifikovat jako mimořádnou událost, nebo zda se již jedná o krizovou situaci, pro jejíž řešení se vyhláší krizový stav jako právní kategorie. Nikoliv nepodstatným hlediskem pro řešení zejména krizových situací je pak jejich původ a jejich vymezení jako krizové situace nevojenského či vojenského charakteru.

Regulace výkonu veřejné správy, ať už na ústřední nebo územní úrovni, výstavba specifických poradních a pracovních orgánů, zakotvení právních nástrojů spočívajících v zákonem předvídaných zásazích do výkonu základních práv a svobod či stanovení práv a povinností právnických osob a fyzických osob při přípravě a řešení krizových situací je v ČR provedena zvláštními zákony, které vystupují především jako prameny správního práva. Výkon veřejné správy při zajišťování bezpečnosti a obrany státu má svá specifika, jelikož zachování bezpečnosti státu vystupuje jako nutný předpoklad rozvoje státu a jeho obyvatel. Právní normy svěřují zvláštní pravomoci tradičním orgánům veřejné správy nebo předvídají aktivaci zvláštních poradních či pomocných orgánů. Dále umožňují užití specifických právních prostředků a postupů ve veřejné správě na těchto úsecích, přičemž jako podmínka pro jejich užití vystupuje vyhlášení krizového stavu.

¹¹ Ke specifickým ohrožením vnitřní bezpečnosti státu viz např. SVOBODA, Ivo, et al. *Politický extremismus a terorismus jako ohrožení vnitřní bezpečnosti státu*. Brno: Univerzita obrany, 2010. 144 s.

¹² JURNÍKOVÁ, Jana, et al. *Správní právo – zvláštní část*. Brno: Masarykova univerzita, 2005. s. 104

¹³ tj. té, která „...autoritativně rozhoduje o právech a povinnostech subjektů, ať již přímo, nebo zprostředkovaně. Subjekt, o jehož právech nebo povinnostech rozhoduje orgán veřejné moci, není v rovnoprávném postavení s tímto orgánem a obsah rozhodnutí tohoto orgánu nezávisí od vůle subjektu...“, viz usnesení Ústavního soudu České republiky ze dne 25. 11. 1993, U 3/2 SbNU, sp. zn. II. ÚS 75/93

Krizové stavy se vyhláší v případě krizových situací, které ohroží životy a zdraví obyvatelstva, majetkové hodnoty, životní prostředí, vnitřní pořádek a bezpečnost nebo je-li bezprostředně ohrožena svrchovanost, územní celistvost, demokratické základy ČR nebo je-li potřeba plnit mezinárodní závazky o společné obraně. Právní úprava podmínek pro vyhlášení krizových stavů se rozpadá do více předpisů různé právní síly. Neexistuje jeden speciální zákon, který by komplexně tuto problematiku ošetřil. Při vymezení problematiky právní úpravy krizových stavů je nutno odkázat především na Ústavu ČR, ústavní zákon č. 110/1998 Sb., o bezpečnosti České republiky, ve znění pozdějších předpisů a zákon č. 240/2000 Sb., o krizovém řízení a o změně některých zákonů (krizový zákon).

V případě, že se jedná o krizové situace, které nesouvisí se zajišťováním obrany ČR před vnějším napadením, lze vyhlásit některý z nevojenských (civilních) krizových stavů (stav nebezpečí, nouzový stav, stav ohrožení státu). Jedná-li se o krizové situace, které souvisí se zajišťováním obrany ČR před vnějším nepřítelem, lze vyhlásit některý z vojenských krizových stavů (stav ohrožení státu, válečný stav). Kategorie krizového stavu je závislá na době trvání a intenzitě dopadů krizové situace, na velikosti oblasti, kterou zasáhla, na množství lidí postižených jejími dopady.

Pro oblast řešení nevojenských krizových situací má pozici jednoho z klíčových pramenů právní úpravy zákon č. 240/2000 Sb., o krizovém řízení a o změně některých zákonů (krizový zákon), ve znění pozdějších předpisů. Tento zákon stanovuje působnost (tedy okruh záležitostí, které jsou orgánům veřejné správy svěřeny) a pravomoc (tj. souhrn právních prostředků k provádění úkolů v rámci působnosti) státních orgánů a orgánů územních samosprávních celků a práva a povinnosti právnických a fyzických osob při přípravě na nevojenskou krizovou situaci, a při jejich řešení.

Z povinností adresovaným fyzickým osobám lze uvést např. povinnost uposlechnout výzvy oprávněných orgánů krizového řízení k zaevidování na stanoveném místě z důvodu uložení pracovní povinnosti nebo pracovní výpomoci, hlásit přechodnou změnu svého pobytu v obci, v jejímž správním území bude pobývat, pokud jí tato povinnost vyplyne z krizových opatření nařízených orgánem krizového řízení, strpět omezení vyplývající z krizových opatření stanovených v době krizového stavu, vykonávat uloženou pracovní povinnost nebo pracovní výpomoc, poskytnout požadované věcné prostředky. Na některé osoby se vztahují výjimky z takto zakotvených povinností – v těchto případech lze hovořit o výjimce ze zásady teritoriality a personalit práva. Plnění těchto povinností může fyzická osoba odmítnout, pokud by jejich plněním ohrozila život nebo zdraví vlastní nebo jiných osob anebo pokud jsou povinnosti jí ukládané v rozporu se zákonem. Vychází se ze zásady, že občan není povinen snášet hrozící nebezpečí.

Potřebné efektivitu krizových opatření lze dosáhnout při krizových situacích jen na úkor dočasného zásahu do základních lidských práv a svobod občanů, zejména při provádění záchranných a likvidačních prací. Krizový zákon takový zásah v nezbytně nutném rozsahu a za stanovených podmínek umožňuje. Tato konstrukce vychází z předpokladu, že je preferován zájem na ochraně života, zdraví a majetku před zájmem nepřipustit ani dočasné omezení některých práv garantovaných Listinou základních práv a svobod, např. svobody pobytu a pohybu, vlastnického práva apod.

Krizový zákon jako jisté specifikum stanovuje také vyloučení aplikace zákona č. 500/2004 Sb., správní řád, ve znění pozdějších předpisů na postupy podle krizového zákona. Krizový zákon upravuje, že rozhodování a postup tzv. krizových orgánů při ukládání povinností obyvatelstvu za trvání nevojenských krizových stavů je postupem sui generis, na který nelze použít ustanovení správního řádu. Tato konstrukce se využívá zejména proto, aby nedocházelo ke zbytečným časovým prodlevám, ke kterým nutně dochází při postupu ve

správním řízení. Splnění některých úkolů v nejkratším možném čase může být v krizových situacích nezbytným předpokladem k záchraně osob nebo ochraně majetku.

Za přípravu na nevojenská krizová situace odpovídá na ústřední úrovni především vláda a Ministerstvo vnitra. Výkonem veřejné správy v oblasti řešení nevojenských krizových situací na místní (obecní) a regionální (krajské) úrovni jsou pověřeny především monokratické orgány těchto celků – hejtmáné a starostové, spolu s orgány úředního typu orgánů – krajskými a obecními úřady. Na obecní úrovni hrají při výkonu veřejné správy důležitou úlohu obce s rozšířenou působností. Ty v současnosti představují nejvyšší úroveň obcí v ČR, jelikož se uplatňuje model s diferencovaným výkonem přenesené působnosti¹⁴, kdy se rozlišují na první úrovni „obyčejné“ obce, na druhé úrovni pověřené obce a na třetí úrovni právě obce s rozšířenou působností. Seznam těchto obcí s rozšířenou působností je přitom taxativně (úplným výčtem) vymezen v příloze 2 zákona č. 314/2002 Sb., o stanovení obcí s pověřeným obecním úřadem a stanovení obcí s rozšířenou působností, ve znění pozdějších předpisů. Na krajské úrovni působí jako tzv. zvláštní orgány kraje bezpečnostní rada kraje a krizový štáb kraje, na obecní úrovni se pak lze nově setkat s bezpečnostní radou obce s rozšířenou působností a krizovým štábem obce s rozšířenou působností.

Krizový zákon totiž dozal k 1. lednu 2011 několika změn, které přineslo nabytí účinnosti zákona č. 430/2010 Sb., kterým se mění zákon č. 240/2000 Sb., o krizovém řízení a o změně některých zákonů (krizový zákon), ve znění pozdějších předpisů (dále jen „novela“).¹⁵ Klíčovým důvodem pro vypracování této novely byla nutnost zapracovat do českého právního řádu *Směrnice Rady Evropské unie č. 2008/114/ES ze dne 8. prosince 2008 o určování a označování evropských kritických infrastruktur a posuzování potřeby zvýšit jejich ochranu*. Přitom lhůta pro implementaci tohoto sekundárního aktu Evropské unie byla stanovena nejpozději do 12. ledna 2011.

Pro ukládání povinností a omezování základních práv a svobod za trvání vojenských krizových situací je důležitým pramenem právní úpravy zákon č. 222/1999 Sb., o zajišťování obrany České republiky, ve znění pozdějších předpisů, a také zákon č. 585/2004 Sb., o branné povinnosti a jejím zajišťování (branný zákon), ve znění pozdějších předpisů. Zákon č. 222/1999 Sb., o zajišťování obrany České republiky, ve znění pozdějších předpisů stanovuje povinnosti státních orgánů, územních samosprávných celků a právnických a fyzických osob k zajišťování obrany ČR před vnějším napadením a odpovědnost za porušení těchto povinností. Tento zákon umožňuje za trvání vojenského krizového stavu ukládat obdobné povinnosti jako krizový zákon za trvání nevojenských krizových stavů, tj. povinnost vykonat pracovní povinnost či poskytnout věcné prostředky, i když s mnohými odlišnostmi. Zakotvuje také možnost omezit základní lidská práva a svobody. Na rozdíl od krizového zákona upravuje specifický správní proces – vyvlastnění ve zkráceném řízení, který lze uplatnit pouze za trvání vojenských krizových stavů.

Branný zákon z roku 2004 nahradil původní branný zákon č. 218/1999 Sb., o rozsahu branné povinnosti a o vojenských správních úřadech (branný zákon). Zákon upravuje obsah branné povinnosti a druhy vojenské činné služby, zaměřuje se především na tzv. mimořádnou službu, problematiku záloh, některých opatření za stavu ohrožení státu a za válečného stavu. Z hlediska právní úpravy se jeví vhodné podrobit zkoumání ponechání institutu částečné mo-

¹⁴ V podrobnostech viz PRŮCHA, Petr. *Správní právo. Obecná část*. 6. doplněné a aktualizované vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2004. s. 176.

¹⁵ K hlavním změnám krizového zákona viz např. KOLEŇÁK, Ivan a kol. Novelizace krizového zákona. *Časopis 112* [online]. 2011, roč. X, č. 2 [cit. 28-09-2011]. Dostupný z WWW: <<http://www.hzscr.cz/clanek/casopis-112-rocnik-x-cislo-2-2011.aspx?q=Y2hudW09Ng%3D%3D>>.

bilizace za stavu ohrožení státu, resp. zachování pouze institutu všeobecné mobilizace), absence mimořádných opatření mimo stav ohrožení státu a válečný stav, posouzení nutnosti zachování krajských vojenských velitelství s postavením vojenských správních úřadů v míru, odvodů žen či institut mimořádné služby, který je zakotven v branném zákonu, kde je řešeno i jeho vyhlášení, ale není řešen j vlastní průběh mimořádné služby vojáků po vyhlášení stavu ohrožení státu a ve válečném stavu.

Právní institut krizového stavu tak vystupuje jako podmínka „sine qua non“ k možnosti použití tzv. krizových opatření, tedy opatření určených k řešení krizových situací a dále též činností ke zmírnění nebo odstranění následků způsobených krizovou situací. Za trvání krizových stavů lze fyzické osoby omezit při účasti na správě veřejných věcí či při vyjadřování postojů a stanovisek k výkonu veřejné moci (např. prodloužením volebního období a oddálení konání voleb až po skončení krize, omezením práva shromažďovacího či přerušením konání místního či krajského referenda a jeho odložení), dále jim mohou být stanovovány povinnosti a omezována základní práva a svobody¹⁶, protože potřebné efektivitu krizových opatření lze většinou dosáhnout jen na úkor dočasného zásahu do základních práv a svobod. Listina základních práv a svobod stanovuje podmínky, za kterých může státní moc základní práva a svobody omezit, základním pravidlem pro omezení základních práv a svobod je tzv. výhrada zákona.¹⁷ Zvláštní zákony takový zásah umožňují v nezbytně nutném rozsahu a za stanovených podmínek. Tato konstrukce vychází z předpokladu, že je preferován zájem na ochraně života, zdraví a majetku před zájmem nepřipustit ani dočasné omezení některých základních práv a svobod garantovaných Listinou.

ZÁVĚR

Úloha práva při přípravě na krizové situace a při jejich řešení je specifická. Příčina krizové situace totiž spočívá v objektivní skutečnosti nezávislé na právu (živelní pohroma, ekologická katastrofa, průmyslové havárie velkého rozsahu, zhroucení zásobování nezbytnými produkty nebo ztráta jejich zdrojů, zhroucení chodu hospodářství, akty terorismu, masové narušení státních hranic migrujícími cizinci, ale i vojenská ohrožení, která přímo souvisejí s obranou státu). Postavení adresátů povinností, tedy fyzických a právnických osob, je v systému krizového řízení chápáno ve dvou rovinách – jsou jednak „předmětem“ ochrany, ale současně je na ně kladena povinnost účastnit se na zmírňování následků krizových situací a podrobit se specifickým postupům předvídaným českým právním řádem pro řešení krizových situací.

Zákonodárce pak vystupuje v pozici toho, kdo tyto objektivní skutečnosti určitým způsobem definuje, deklaruje existenci objektivní skutečnosti, která již fakticky nastala nebo přímo hrozí, reaguje na ní i pomocí běžných i výjimečných prostředků právního, hospodářského, technického, finančního nebo jiného charakteru a ve svém souhrnu vytváří systém opatření typických pro krizové situace. Zákonodárce by měl být otevřen podnětům a zkušenostem s aplikací právní úpravy v praxi, při řešení krizové situace, stejně tak novým bezpečnostním výzvám (kdy např. hrozbu globálního konfliktu či přímé agrese na úrovni velmocí nahradily především vnitrostátní konflikty, zejména náboženské války, asymetrické konflikty státu a nestátního aktéra, kterým je typicky terorismus či narůstající projevy extremismu) a cestou novel či přijetím nových právních předpisů zohlednit měnící se potřeby při zajišťování

¹⁶ Použití těchto krizových opatření je předvídáno také např. v dokumentaci krizového plánování, k této problematice blíže viz HORÁK, Rudolf, et al. *Průvodce krizovým řízením pro veřejnou správu*. Praha: Linde Praha, a. s., 2011.

¹⁷ viz článek 4 odst. 2 ve spojení s čl. 2 Listiny základních práv a svobod

bezpečnosti a obrany státu. Významnou úlohu při zkoumání bezpečnostních a obranných otázek plní správní právo a správní věda, zejména při pojmenování problémů v rovině teoretické i praktické, tvorbě a provádění změn v právních předpisech či jejich realizaci.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

1. *Bezpečnostní strategie České republiky.*
2. EICHLER, Jan. *Jak vyhodnocovat bezpečnostní hrozby a rizika dnešního světa.* Risk-Management.cz. Publikováno 27. 6. 2006 [cit. 20. 9. 2011]. ISSN 1802-0496. Dostupné na: <<http://www.risk-management.cz/index.php?clanek=110&cat2=1&lang=>>.
3. FATIĆ, Aleksandar. Conventional and Unconventional – ‘hard’ and ‘soft’ security: the distinction. *South-East Europe Review*. No. 3, 2002. p. 93-98.
4. HORÁK, Rudolf, et al. *Průvodce krizovým řízením pro veřejnou správu.* Praha: Linde Praha, a. s., 2011.
5. JURNÍKOVÁ, Jana, et al. *Správní právo – zvláštní část.* Brno: Masarykova univerzita, 2005. s. 68.
6. KNAPP, Viktor. *Teorie práva.* 1. vydání. Praha: C.H. Beck, 1995, s. 39.
7. KOLEŇÁK, Ivan a kol. Novelizace krizového zákona. *Časopis 112* [online]. 2011, roč. X, č. 2 [cit. 28-09-2011]. Dostupný z WWW: <<http://www.hzscr.cz/clanek/casopis-112-rocnik-x-cislo-2-2011.aspx?q=Y2hudW09Ng%3D%3D>>.
8. LINDLEY-FRENCH, Julian. The Revolution in Security Affairs: Hard and Soft Security Dynamics in the 21st Century. *European security*, Vol. 13, No. 1-2, 2003. p. 1-15.
9. MAREŠ, Miroslav. Bezpečnost. In: ZEMAN, Petr. *Česká bezpečnostní terminologie: Výklad základních pojmů.* Brno: Vojenská akademie v Brně, 2003. s. 13.
10. PAVLÍČEK, Václav, et al. *Právo a bezpečnost státu (Sborník statí).* Praha: Vodnář, 2002. s. 6 a násl.
11. PRŮCHA, Petr. *Správní právo. Obecná část.* 6. doplněné a aktualizované vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2004. s. 14.
12. SVOBODA, Ivo, et al. *Politický extremismus a terorismus jako ohrožení vnitřní bezpečnosti státu.* Brno: Univerzita obrany, 2010. 144 s.
13. *Usnesení Ústavního soudu České republiky ze dne 25. 11. 1993, U 3/2 SbNU, sp. zn. II. ÚS 75/93.*
14. WEISS, Tomáš. *Nové bezpečnostní hrozby a aktivity Evropské unie v oblasti soft a hard security.* Praha: Institut pro evropskou politiku EUROPEUM, 2005 [cit. 19. 9. 2011]. Dostupné na: <http://www.europeum.org/doc/arch_eur/tweiss_soft_a_hard_security.pdf>.

Mgr. Radim VIČAR
Univerzita obrany, Fakulta ekonomiky a managementu,
Katedra řízení lidských zdrojů
Kounicova 65, 662 10 Brno, Česká republika
radim.vicar@unob.cz

ФОРМИРОВАНИЕ БЕЗОПАСНОСТНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ У СТУДЕНТОВ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ

Наталия ВОЛНЕНКО, Владимир ЛИТВИНЕНКО, Василий ПОКОТИЛО,
Наталия ДИДЕНКО

ABSTRACT

Work is sanctified to the study of questions of prevalence of social dependences (alcoholism, drug addiction, smoking, mobile communication) among young people in Ukraine. Regions with most distribution of narcodependence, connection of drug addiction with AIDS are shown . And also the role of teachers of higher educational establishments is certain in forming of safe world view for students.

Keywords: social dependences, narcodependence, forming of safe world view

Украинское общество поражено множеством болезней, о которых не принято говорить вслух. Так, мода на курение набирает обороты. Ни рост акцизов, ни отсутствие рекламы не влияет на число активных курильщиков в Украине. По информации Министерства здравоохранения, за 2005-2010 годы распространенность курения в Украине среди населения старше 16 лет уменьшилась на 13% - до 29%. Но, по словам руководителя отдела маркетинговых исследований Imperial Tabacco в Украине Ольги Резницкой, порядка 33% взрослого населения Украины курит регулярно, от шести сигарет в день. По данным Euromonitor, всего в трех странах Европы курильщиков больше, чем в Украине (около 42% с учетом потребления контрабанды). Наиболее распространена эта привычка в Австрии и Бельгии (свыше 50%), далее идет Греция (43%). Мода на курение в странах бывшего СССР только достигает своего пика. Продажи сигарет, так называемых молодежных форматов, за последние два года выросли в четыре раза.

Украина опередила Россию в борьбе за право служить эталоном страны, где пьют много и неправильно. В 12 странах из 188 Всемирная организация здравоохранения выявила потребление алкоголя (в пересчете на чистый спирт) в объемах свыше 15 л в год на душу населения в возрасте от 15 лет и старше (15 л чистого спирта в год – это приблизительно 100 г водки в день). Украина в этом списке на пятом месте (15,6 л), уступив только Молдавии (18,22) Чехии (16,45), Венгрии (16,27) и России (15,76 л). При этом, согласно международным стандартам, вымирающей считается нация, которая употребляет свыше 9 л чистого спирта на душу населения за год. Но сам по себе уровень потребления не отображает распространенность сильной зависимости. В качестве индикатора можно использовать долю мужчин и женщин, которые в течение недели прибегают к ТЭП – тяжелому эпизодическому питию. Так по терминологии ВОЗ называется одноразовый прием 60 или более граммов чистого алкоголя (приблизительно 150 или более граммов водки). Украинцы по этому показателю занимают третье место в Европе (больше - только ирландцы (28,7) и чехи (17,4%)): каждую неделю 11,1% населения страны в возрасте от 15 лет и старше осуществляют

ТЭП. На Украине, как свидетельствует статистика, около 900 тысяч человек страдают хроническим алкоголизмом. Наркологи, чтобы получить более реальный результат, умножают эту цифру на 5, а то и на 8. На учете в диспансерах находится еще более 170 тысяч человек, злоупотребляющих алкоголем, но не имеющих признаков хронического алкоголизма. Ежегодно их ряды увеличиваются на 50—55 тысяч новых больных. Украинская и израильская молодежь заняли первое и второе места в мире в рейтинге употребления алкоголя среди детей и молодежи. Ежегодно в Украине погибает от алкоголя и наркотиков почти 380 тыс. человек, а свыше 30% мужчин не доживают до пенсионного возраста.

Мобильная связь за десять лет стала самой вредной привычкой человечества. В начале первого десятилетия XXI века телефонные трубки стали удобными устройствами, стоящими около \$100, что привело к широкому распространению этого вида связи. Это наглядно иллюстрирует статистика звонков МТС: в 2007 году один ее абонент выговаривал в среднем 150 минут в месяц, а в 2010-м – 500. Платить за связь люди стали тоже существенно меньше, что также приводит к более частому использованию мобильной связи. Если в 2003-2004 годах среднемесячный показатель дохода с одного абонента был около \$15, то сейчас составляет всего \$5. Если учесть, что абоненты мобильных операторов, согласно данным iKS Consulting, на март 2010 года использовали 53,6 млн. сим-карт и каждый из них говорит хотя бы по 300 минут в месяц, выходит, что за год все украинцы в общей сложности «сидят на трубке» почти 193 млн. минут.

По данным статистики (2011) 5% украинцев ежегодно употребляют наркотики. Самыми опасными наркотиками считаются героин и прочие опиаты. Украина по годовой распространенности злоупотребления ими занимает восьмое место в мире и третье – в Европе – 1,16%, или более 370 тыс. человек. Уровень большинства европейских стран ниже украинского в два-шесть раз. Самый высокий уровень годовой распространенности злоупотребления в Украине имеет каннабис (психотропная конопля и производимые из нее марихуана и гашиш) – 2,5% (свыше 800 тыс. чел.). Согласно статистике Управления ООН по наркотикам и преступности, в год в Украине лечится от наркомании более 40 тыс. человек, и у всех у них зависимость именно от опиатов. Как отмечается в отчете управления, введение опиатов посредством инъекций становится причиной почти 60-70% случаев ВИЧ-инфицирования в Украине, а коэффициент распространенности ВИЧ среди лиц, употребляющих наркотики путем инъекций, один из самых высоких в мире – 41,8%. Исследование при поддержке ЮНИСЕФ и ВОЗ под названием «Здоровое поведение детей школьного возраста (HBSC)», охватывающее более 35 стран мира, проведенное в 2006 году показало, что хотя бы один-два раза в жизни наркотики попробовали 35% украинских старшеклассников и 50% учащихся ПТУ. На крайне неблагоприятную ситуацию в Украине указывает статистика за 2010 год Всемирного доклада ООН о наркотиках. До полумиллиона украинцев пробовали опиаты, природные наркотики на основе маковой соломки, хотя бы один раз в течение последнего года, уверены эксперты этой международной организации. По их оценкам, если в отношении других видов наркотиков Украина всё ещё отстаёт от Западной Европы, то по потреблению опиатов вышла на третье место в Европе после России и Эстонии. Если раньше молодёжь начинала пробовать наркотики в 16 лет, то сегодня это начинают делать уже в младших классах. По данным исследования ESPAD (Европейский опрос учащихся на предмет употребления алкоголя и наркотиков) в 1995 году только 0,5% опрошенных в Украине сообщали об опыте употребления до 11 лет, а в 2007 году детей принимавших

наркотики, оказалось уже 2,4%. И даже до девяти лет марихуану и гашиш впервые попробовали 1,7 % украинских малышей.

Для сравнения приведем несколько фактов, касающихся проблемы распространения и употребления наркотиков в некоторых странах Евросоюза. Так, с 1 января 2010 года, гражданам Чехии разрешается иметь при себе до 15 граммов марихуаны, до 4 таблеток экстази, 2-х граммов амфетамина, 1,5 грамма героина и 1 грамм кокаина. А также, разрешается выращивать в домашних условиях до 5 кустов конопли и 40 галлюциногенных грибов. Криминальное наказание за хранение вышеуказанного отменено. По статистике, 28% чехов младше 24 лет, хотя бы раз в году, курят траву и это есть наивысший показатель в Евросоюзе. При этом, употребление тяжёлых наркотиков ниже, чем в целом по ЕС. В тоже время, в Польше можно попасть в тюрьму на 3 года, даже за одну дозу марихуаны. А, за распространение и производство наркотиков – угрожает 8 лет лишения свободы.

Каждый сам может подсчитать, сколько времени, денег, сил и самого себя он расходует на то, чтобы потакать своим зависимостям. Можно вспомнить не только алкоголь, сигареты, наркотики, но и вещи и лекарства, без которых можно было бы обойтись, телепередачи и рекламные ролики, которые можно было бы не смотреть. Есть еще и Интернет и видеоигры, в которых можно было бы не «зависать», и тому подобное. Сегодня нетрудно осознать, что деятельность по поддержанию и усилению зависимостей становится все более значимым сегментом экономики. Рассмотрим данную проблему на примере наркомании в Украине.

Еще несколько лет назад, по статистическим данным, начался невиданный рост наркомании в Украине и тогда в СМИ писали, что наркомания – проблема будущего Украины. Однако, наркотики уже давно стали проблемой настоящего. По существу проблема наркомании является ключевой проблемой общества. Ежедневно (по данным на сентябрь 2010) в мире от наркомании умирают 329 человек. В год число жертв составляет 120 тысяч. Излечиваются только 2 % зависимых.

Наркомания в Украине - это угроза национальной безопасности. В действительности, распространение наркотиков это расширение круга действия, сферы влияния наркотиков, а также способ сделать доступным и известным для многих наркотики. Статистика взятых на учет наркоманов отражает лишь вершину айсберга под названием наркомания в Украине. Цифры таковы: сто тысяч наркоманов состоят на учете. Наркомания в Украине точно не оценена: количество неучтенных наркоманов не знает никто. Примерно 1,5 или 2 миллиона, а население Украины составляет 46 миллионов человек. Наркомания в Украине увеличивается на 8% в год – тенденция одна из самых высоких в мире. 70% наркоманов – молодые люди до 25 лет. Женская наркомания в Украине в процентном соотношении – самая высокая в Европе: каждый пятый наркоман – женщина. Наркомания в Украине оказывает влияние (и в будущем это влияние многократно возрастет) на негативную демографическую ситуацию.

По результатам опроса (апрель 2009г.) Украинского института социальных исследований им. О.Яременко, проведенного при поддержке Детского фонда ООН (ЮНИСЕФ) 63% украинских детей в свои 15 лет уже имеют опыт курения, 91% - уже употребляли алкоголь, а 14% - курили марихуану. По данным Минздрава (11.10.2010), полученным во время исследования численности групп повышенного риска заражения ВИЧ, количество одних только наркоманов, употребляющих инъекционные препараты, следует оценивать примерно в 425 тыс. человек (около 1,3% населения в возрасте 15–64 лет), согласно последним данным исследования, проведенного институтом Горшенина,

с проблемой наркомании непосредственно сталкивается каждая десятая семья в Украине.

На наркотические вещества «подсело» примерно 2% населения страны. И ежегодно это количество увеличивается на 7–11%, притом, что по самым скромным оценкам каждый год от наркотиков умирают 10–12 тыс. человек. Такой стремительный рост количества наркозависимых граждан сделал Украину одним из лидеров по темпам распространения наркомании среди населения в Европе. Больше всего наркоманией поражены Донецкая, Луганская, Днепропетровская, Запорожская области, столица Украины город Киев и Автономная Республика Крым.

ВОЗ утверждает, что в Украине около 300 тыс. только инъекционных наркоманов, и с каждым годом их становится на 10% больше. (09.2010г.) Минздрав приводит еще более тревожную статистику – около 550 тыс человек на Украине употребляют тяжелые наркотики. Но эксперты говорят, что реальное число наркозависимых значительно больше и может превышать статистические данные в 10 раз.

По данным Комитета по борьбе со СПИДом, более 70% случаев заражения ВИЧ-инфекцией происходит среди наркоманов (2010). Наркомания приходит в Украину вместе с героином, поступающим из Азии через Россию. Наркоманов все не безобиден для общества. По статистике он вовлекает в наркоманию еще 20 человек.

По данным МВД, в 2010 году в Украине рост тяжких преступлений составил 40% по сравнению с прошлым годом, при этом каждое седьмое преступление совершается на почве наркотиков. Есть коэффициент наркотизации населения, используемый ВОЗ, так вот, если степень наркотизации населения превышает 7% – государство перестает существовать. По разным данным, у нас эта цифра колеблется от 1,5 до 2% (2010). В 2010-2011 годах было возбуждено 46 уголовных дел относительно участников наркобизнеса.

Известно, что приоритетной стратегией в борьбе с социальными опасностями является профилактическое направление. Реальный метод борьбы с наркоманией – мощная система профилактики распространения наркомании, серьезный подход к реабилитации, повышение финансирования медицинских и других учреждений, которые занимаются лечением и профилактикой наркомании с параллельно проводимой декриминализацией наркотиков. В то же время, сегодня в европейских странах возможности наркобизнеса по вовлечению в наркотизацию молодежи намного опережают по эффективности методы профилактики и лечения наркозависимости. Проблема злоупотребления наркотиками далеко выходит за рамки чисто медицинской проблемы. Необходимо внедрение продуманных комплексных государственных и региональных программ в борьбе с наркоагрессией. Не могут стоять в стороне от проблем борьбы с наркоманией и преподаватели высших учебных заведений, особенно преподаватели дисциплин, связанных с проблемами безопасности жизнедеятельности человека. Так как большую часть своего учебного времени они контактируют со студентами, т.е. с молодыми людьми, которые наиболее подвержены этой зависимости. В современную эпоху образование стало одной из самых обширных сфер человеческой деятельности, в нем занято более миллиарда обучаемых и почти 50 миллионов педагогов. От направленности и эффективности образования сегодня во многом зависят перспективы развития человечества, то есть образование становится ведущим фактором социального и экономического прогресса. Существует мнение, что образование и воспитание это два параллельных, но разных процесса, и не надо на образование сваливать задачи воспитания. С нашей точки зрения, не надо так решительно делить образование и воспитание. Одно без другого не бывает.

Образование и воспитание, вместе есть процесс образования личности. Образование происходит осознанно, а воспитывает педагог всем своим поведением. Система образования и воспитания должны воссоздаваться как единая система с целью обеспечения эффективности подготовки человека к жизни в условиях существующей социо-экологической ситуации, которая обуславливает необходимость человека согласовывать свои действия с допустимыми нагрузками на природу. Не учить мыслям, а учить мыслить – вот главная задача современной системы образования. Давая образование, мы призваны помочь личности всецело реализовать себя и свой потенциал. Важнейшая функция воспитания - передача новому поколению накопленного человечеством опыта - осуществляется через образование. Образование представляет собой ту сторону воспитания, которая включает в себе систему научных и культурных ценностей, накопленных предшествующими поколениями, в его рамках осуществляются передача и усвоение опыта поколений согласно целям, программам, структурам с помощью специально подготовленных педагогов. Известно, что невозможно подняться на качественно новый уровень восприятия мира, при этом, не изменив себя. Только создав то или иное мировоззрение человек способен получить возможность осознанно действовать. Безусловно, формируя фундаментальные основы мировоззрения, мы должны проявлять осторожность и деликатность, необходимо обдумать, как исправить неверные представления, что будет на их месте. Известно, что мировоззренческий базис будущего специалиста, знания принципов и методов анализа и управления рисками формируются в ВУЗе. Образование в сфере безопасности должно быть структурированным и объединять в соответствующих пропорциях лекции, практические занятия, самостоятельную работу в виде освоения предложенного методического материала и выполнения индивидуальных заданий (расчетно-графических работ), консультаций и только тогда аттестацию приобретенных знаний и навыков. Компетенции, которыми должны овладеть выпускники ВУЗа, предусматривают навыки по предупреждению или уменьшению уровня возможных повреждений. Мировоззренческий базис будущего специалиста по проблемам безопасности, знание принципов и методов анализа и управления рисками формируются в высшем учебном заведении. Компетенции, которыми должны овладеть выпускники ВУЗов предусматривают умения организовать действия с целью предупреждения или уменьшения уровня возможных повреждений, организовать соблюдение безопасности, обеспечить защиту в случае возникновения чрезвычайной ситуации. Проблема эффективности обучения вопросам безопасности жизни и деятельности человека и охраны труда, а также общая осведомленность населения по этим вопросам зависит не только от наличия соответствующего содержания программ и стандартов обучения, которые соответствуют современным представлениям о безопасной деятельности. В значительной степени это зависит и от уровня профессиональной подготовки преподавателей, которые реализуют эти программы и стандарты. Подготовка специалистов с интегрированными знаниями по безопасности жизнедеятельности сегодня должна стать основным из приоритетных направлений высшего образования, поскольку возрастает количество опасностей, которые непосредственно касаются деятельности человека и среды его обитания. Возможности избежать социальных опасностей зависят от уровня национального самосознания, особенностей этно-демографических и социально-культурных особенностей населения.

Таким образом, можно очертить некоторые пути преодоления социальных опасностей среди студенческой молодежи. Это, прежде всего, введение системы «медико-просветительского» воспитания студентов в вопросах этики, физиологии и гигиены, формирования у молодежи стремления к здоровому образу жизни, далее следует невозможность пропаганды употребления наркотических веществ,

алкогольных напитков и табачных изделий, особенно в молодежной среде. Системе образования в сфере безопасности человека предстоит осуществить серьезную интеллектуальную и духовную коррекцию развития общества, внедрить в его сознание новую меру ценностей по отношению к себе и к природе. То есть одной из главных задач системы образования и просвещения должно стать воспитание у студентов безопасностного мышления, под которым понимается выдвижение на первый план и признание особой социальной ценностью жизни как таковой.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Зайцева Ж.Н., Рубин Ю.Б., Титарев Л.Г., Тихомиров В.П. и др. Открытое образование – объективная парадигма XXI века. – М.: Изд-во МЭСИ, 2000.
2. Бегун В.В. Не ризикуймо з теорією і практикою ризиків //Надзвичайна ситуація. - 2011, №2.-С.46-49
3. Нетребенко А. Безпека – пріоритетна потреба людини, суспільства, цивілізації// Безпека життєдіяльності. - 2011, №6.- С.15-16
4. Березуцкий В.В. С образованием по безопасности жизни человека надо что-то делать // Безпека життя і діяльності людини – освіта, наук, практика: Збірник наукових праць 10-ї міжнародної науково-методичної конференції в двох томах. Київ: Центр учбової літератури. - 2011.- С.45
5. Гаврилюк В.І., Войналович О.В., Петров В.В. Теорія і практика організації навчання з питань охорони праці для посадових осіб підприємства АПК //Науково-технічна підтримка державного нагляду за охороною праці та промисловою безпекою: Збірник статей. - Київ: ННДПБОП, 2010.- С.33-35
6. Гвозд'ї С.П., Бурденюк О.І., Шапкіна Т.І. Особливості розуміння чинників безпечної життєдіяльності студентами університету// Безпека життя і діяльності людини – освіта, наук, практика: Збірник наукових праць 10-ї міжнародної науково-методичної конференції в двох томах. Київ: Центр учбової літератури. - 2011.- С.140-143

Nataliya VOLNENKO, Doctor of Medicine, professor of the chair “Metrology and Safety of life”,

Kharkov National Automobile and High-way University
Str. Petrovskogo, 25
Kharkov 61002
Ukraine
vnb-lekar@mail.ru

Volodymyr LYTVYNENKO, privat docent of the chair “Metrology and Safety of life”,

Kharkov National Automobile and High-way University
Str. Petrovskogo, 25
Kharkov 61002
Ukraine
lvn-fnf@mail.ru

Vasiliy Pokotylo – privat docent of the chair “Metrology and Safety of life”, Kharkov
National Automobile and High-way University
Str. Petrovskogo, 25
Kharkov 61002
Ukraine

Nataliya DIDENKO – assistent of the chair “Metrology and Safety of life”, Kharkov
National Automobile and High-way University
Str. Petrovskogo, 25
Kharkov 61002
Ukraine

РИСКИ НЕКОМПЕТЕНТНОСТИ В СИСТЕМЕ РЕШЕНИЯ ГЛОБАЛЬНЫХ ПРОБЛЕМ БЕЗОПАСНОСТИ

Vasyl ZAPLATYNSKYI¹

ABSTRACT

In the article the sharpest global problems are considered, their differentiation is resulted. The effective decision of simple and global problems of safety requires definite knowledge and jurisdictions from the leaders of a different grade and from performers. It is proved, that there is the special class of the risks related to the decision of problems, including global. These risks are adopted by the «risks of incompetence». In the basis of these are the risk found, in particular, lack of knowledge, narrow specialization, weak psychological preparation, not social mentality. For softening and overcoming of these risks it is offered to make alterations in the system of education, which would lean against the row of principles in particular: humanism, culture of safety, noosphere of thought. The paper conclusions about education as a preventive measure in dealing with global security challenges of human development.

Keywords: risks of incompetence, global problems, security, knowledge, skills.

ВВЕДЕНИЕ

Жизнедеятельность человека, отдельной группы, государства, а также всей цивилизации – это цепочка решений тех или иных вопросов, задач, проблем. Решение соответствующих задач происходит на своём определённом уровне, каждый которых характеризуется величиной ответственности за правильность решения задачи. Величина ответственности возрастает с ростом социальной и политической позиции лица или группы лиц принимающих решение. Компетентность лиц принимающих важные политические, социальные, экономические и т.д. решения очень важна, более того, если эти вопросы касаются безопасности граждан, экологической среды. Обеспечить необходимый уровень компетентности может только образование. Таким образом, роль образования в обеспечении решения глобальных (и не только глобальных) с развитием глобализационных тенденций возрастает. Насущной необходимостью есть обеспечение надлежащей подготовки руководящих кадров, повышение их квалификации, а также самообразование.

¹ Vasyl ZAPLATYNSKYI docent, Csc. (kand. of sciences, PhD); associate professor (docent) of Department of Safety of Life Activities of National Aviation University, Kiev, Ukraine; President of Academy of Safety and Bases of Health; Vice-president of the European Association for Security; Actual member (academician) of the International academy of life protection; The member of Scientific and Methodological Commission of Civil Safety of the Methodological Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine.

Department of Safety of Life Activities, National Aviation University, pr. Cosmonauta Comarova 1, Kiev, Ukraine, 03058; Tel. Mobil +380 972844687 (in UA); +421 (0) 940703336 (in SK) E-mail: zvm7@mail.ru ; www.aboz-ua.narod.ru .

ФОРМУЛИРОВАНИЕ ЦЕЛЕЙ СТАТЬИ

Цель написания статьи доказать, что образование, а также моральное воспитание чрезвычайно важно для жизни и деятельности людей и их безопасности. Доказать, что некомпетентность может быть таким же риском, как технические, природные или другие виды рисков. Наметить пути уменьшения рисков некомпетентности.

1. ГЛОБАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ

Безопасность человека и человечества зависит от эффективности решения проблем, быстрого реагирования на вновь возникающие угрозы. Как отмечает Лешек Ф. Коженевский [1] «С тех пор, как человек стал осознавать свое место среди других людей на нашей планете, безопасность, как отдельными людьми, так и целыми обществами, считается одной из важнейших человеческих потребностей и ценностей.» От решения глобальных проблем зависит судьба и безопасность практически всего населения земного шара. Ведь глобальными считаются всеобщие проблемы, охватывающие население всего земного шара, все государства страны и континенты. Пространственно-временная компрессия [2] создаёт на планете Земля единую глобальную систему, в которой человечество (отдельные штаты, народы, социальные группы и индивидуумы) взаимно тесно соединено. Это взаимное соединение приносит большие риски, потому, что развитие цивилизации и всех ее наиболее важных параметров (количество жителей, рост промышленного производства, потеря сельскохозяйственных почв, изменение структуры городского и сельского населения, добыча сырья и энергии, загрязнение жизненного пространства, накопление отходов и т.д.) ускоряется по экспоненциальному закону. Это проблемы, которые угрожают человечеству и природе на всей планете вследствие кумулятивного или синергетического взаимодействия локальных влияний человеческой активности. Глобальные проблемы затрагивают интересы всего человечества Земли, среди которых такие базовые вопросы как выживание человечества и его развитие.

В.В. Лазарев [3] выделяет несколько групп глобальных проблем:

- международное сотрудничество и упрочение мира;
- обеспечение прав и свобод человека;
- национальная и международная безопасность;
- экология;
- народонаселение или установление демографического равновесия планеты;
- научно-техническая революция и использование ее результатов для преодоления отсталости;
- международное сотрудничество в борьбе с преступностью и другими антиобщественными явлениями.

Приведенная классификация не является единственно возможной. Глобальные проблемы касаются практически всех сфер жизнедеятельности людей: экономической, экологической, политической, социальной, образовательной, культурной, сферы безопасности и т. д. К глобальным проблемам следует отнести бедность и соответственно неравномерное распределение богатства в мире, что касается как отдельных людей, так и стран; несправедливые условия на внешнем рынке торговли и глобальной экономики в целом; перенаселение; неконтролируемую миграцию; проблемы в сфере образования и воспитания; безработицы; неравноправие; чрезмерное и нерациональное потребление

товаров, услуг и сырья; увеличение угрозы от проявлений международного терроризма; ухудшение последствий при применении современных видов оружия в военных конфликтах, экологические проблемы и т.д.

Глобальные проблемы могут приводить к нарушению глобальных биосферных систем (снижению биологического, социального и культурного разнообразия, климатическим отклонениям, неэффективному использованию земель, угрозе озоновому слою и т.д.), плохому ведению хозяйства с большим количеством отходов и невозобновляемыми ресурсами. [4, с. 17]

К этим проблемам можно причислить: ряд экономических проблем, в соответствии с Koloman IVANIČKA [5] к ним следует также отнести: чрезмерное потребление и несоответствующие требованиям изделия и потребности, стимулированные рекламой (злоупотребление информационными и коммуникационными технологиями – прежде всего массово рекламируемые средства) и многие другие.

Подходы к дифференциации и классификации глобальных проблем могут быть разными. В основе одного из таких подходов лежит взаимодействие человека со средой, следуя этому принципу глобальные проблемы дифференцируются следующим образом:

- ❖ «Человек–Природа» – глобальные экологические проблемы, среди которых в частности:
 - нарушение озонового слоя;
 - глобальное потепление планеты и парниковый эффект;
 - загрязнение водных ресурсов и недостаток питьевой воды;
 - производство отходов;
 - неконтролируемое использование невозобновляемых ресурсов;
 - загрязнение окружающей среды и опасное сокращение фауны и флоры, причиной которой является непродуманная и несогласованная деятельность людей – промышленное производство;
 - бесхозяйственное землепользование;
 - недостаток продовольствия и голод;
 - и другие.
- ❖ «Человек–пространство» – географические глобальные проблемы, касающиеся пространства и времени:
 - преимущественно мобильность, причём наиболее известной географической глобальной проблемой есть пространственно-временное сжатие (time-space compression), которая означает повышающуюся миграцию и коммуникацию в пространстве;
 - расширение социальных контактов и индивидуальную перцепцию (ощущение) этих изменений;
 - создание новой иерархии мировых городов, соединённых активностью транснационального общества в области производственных услуг;
 - интенсификацию экономической и политической связи развитых стран;

- новое пространственное разделение труда между развитыми и новоиндустриализованными странами мира;
- углубление изоляции стран мировой периферии.
- ❖ «Человек–общество» – это проблемы в основных сферах общества:
 - экономической;
 - политической
 - культурной;
 - социальной.

Интересен подход к глобальным проблемам изнутри, например, с позиций отдельного государства. Р. Necas, J. Usiak [6] среди проблем безопасности государства выделяют в частности: смену идеологии, военные угрозы, терроризм, деятельность международных организаций и т.д.

РИСКИ НЕКОМПЕТЕНТНОСТИ В СИСТЕМЕ ГЛОБАЛЬНЫХ ПРОБЛЕМ

Одной из важных глобальных проблем есть проблема компетентности ответственных институций. В период глобализации ощутимо повысился спрос на специфические человеческие свойства и способности. В процессе глобализации повышаются и нарастают риски в основе которых:

- ❖ отсутствие достаточной компетентности,
- ❖ неумение быстро принимать обоснованные и взвешенные решения,
- ❖ неумение пользоваться различными информационными источниками и средствами коммуникации,
- ❖ неорганизованность и неумение работать,
- ❖ безответственное отношение к работе,
- ❖ асоциальная или малосоциальная ментальность,
- ❖ отсутствие или плохая психологически подготовленным к работе в условиях быстро меняющейся ситуации, недостатка информации, повышенной ответственности за экономическое состояние объекта, жизнь и здоровье сотрудников или других людей, жизнедеятельность которых будет зависеть от принимаемых решений.

Эти риски тем больше, чем выше ответственность лица или группы лиц принимающих важное решение. Эти риски можно назвать **рисками некомпетентности** – то есть рисками, которые порождены недостаточным уровнем образования, узким кругозором, отсутствием или слабой психологической подготовкой, асоциальной или малосоциальной ментальностью.

Недостаточный уровень знаний может привести к тому, что проблема, а особенно глобальная проблема будет рассмотрена односторонне и принятое решение будет, во-первых, ошибочно. Второй вариант – если решение относительно предмета (или явления) рассмотрения не было прямой ошибкой то эта ошибка может проявиться на взаимосвязанных предметах или явлениях, и если и не ухудшится ситуация с рассматриваемым основным

предметом решения, то может отрицательно сказаться на вопросах тесно связанных с ним. Собственно риск недостатка знаний имеет как личностный, так и системный характер. Личностный риск недостатка знаний и умений зависит от качеств самого индивида, социального окружения, уровня и системы образования в которой он приобретал знания и навыки. Системный риск недостатка знаний отдельного человека зависит от уровня развития мировой науки, последних научных взглядов, теорий, возможностей.

Узкая специализация или другими словами недостаточно широкий кругозор и слабая осведомлённость в смежных и отдалённых областях знаний не позволяет воспринимать ситуацию по принимаемому решению целостно и системно, а также учесть как минимум основные жизненно важные последствия принимаемых решений на различные стороны жизнедеятельности общества.

Подытожить первых два риска некомпетентности можно выражением, получившим название «Оценка Карла Маркса», которое звучит следующим образом: «Невежество — это демоническая сила, и мы опасаемся, что она послужит причиной еще многих трагедий.[7]»

Недостаточная психологическая подготовка или её отсутствие может привести к тому, что человек или группа лиц будут неспособны или малоспособны принимать верные решения в условиях стресса, ограниченного времени, ограниченной информации или повышенной ответственности за принимаемое решение.

Неорганизованность и неумение работать собственно также является риском некомпетентности. Эта некомпетентность выражается в отсутствии практических навыков в работе, даже при надлежащей теоретической подготовке. Иными словами, человек просто не знает и не умеет применить полученные знания.

Безответственное отношение к работе является опосредованным риском некомпетентности, который выражается в том, что человек не может или не желает мало-мальски прогнозировать последствия своих действий или бездействия.

Асоциальная или малосоциальная ментальность у лиц, принимающих ответственные решения приводит к тому, что на первое место ставятся идеологические, политические, военные, экономические интересы в ущерб социальным, экологическим интересам. Таким образом, принятое решение может с одной стороны выглядеть прогрессивным. тогда как с другой – быть направленным на прямое или косвенное уничтожение людей, ухудшение их здоровья.

Наша жизнь переполнена примерами вышеуказанных рисков и их следствий. Это большинство аварий и катастроф, вызванных техническими, организационными, психологическими причинами, некоторые в конце концов можно дифференцировать на указанные выше риски некомпетентности.

К примеру, избежать негативных последствий на атомной станции Фукусима-1 можно было бы, если бы проектировщики в достаточной мере учли возможные негативные природные явления. Какие причины лежат в основе достоверно неизвестно, но здесь могут быть и недостаточный уровень знаний и недостаточный кругозор, а также могли повлиять причины экономического характера в корне являющиеся асоциальными, иными словами, максимальна защита могла быть не предусмотрена исходя из экономических соображений и надежды, что ничего подобного не случится. Сегодня же по данным сайта «Фукусима» [8] Японская электроэнергетическая компания Хокурику Дэнрёку начала исправлять риск некомпетентности. Она приступила к сооружению специального укрепления против волн цунами на одной из своих атомных электростанций, расположенной на побережье Японского

моря в городе Сика в префектуре Исикава. Высота этой стены составляет 4 метра, а длина 700 метров и находится она на высоте 11 метров над уровнем моря.

Подобный анализ можно провести относительно огромного количества отрицательных ситуаций и следствий.

В условиях глобализации последствия от принятия неверных решений усиливаются. а технический прогресс в этом отношении способствует данной ситуации. От решений принятых на уровне межгосударственных объединений, к примеру, «Большой восьмёрки» международных организаций в частности, ОБСЕ, ООН. ОПЕК, НАТО и многих других, лидеров отдельных стран, а зачатую лидеров различных идеологических движений сегодня зависят судьбы всего человечества.

Нередко принимаемые решения по поводу отдельного человека бывают так же важны как и решения относительно больших формаций и групп людей. Поставленный вопрос J Lasicovoj. D. Noschekovojá [9], что важнее судьба и безопасность отдельного человека или безопасность государства не имеет однозначного ответа ведь в малом решении как в зеркале отображаются тенденции на большой мировой арене, а решения большого масштабы складываются на основе малых.

Глобализация стала предметом самостоятельной научной дисциплины резолютики, цель которой, по мнению видных представителей римского клуба А. Кинга и Б. Шнейдера [10] не только изучить комплексность нашей планеты, но и достичь изменения пути развития и исправить уже сделанные ошибочные подходы.

Не взирая на уже сделанные ошибки и просчёты современная ситуация довольно оптимистична, ведь лидеры стран, члены международных организаций, их консультанты и референты, в абсолютном своём большинстве имеют отличное образование, и сравнительно меньше подвержены рискам некомпетентности. Прогноз будущего может быть более пессимистичен нежели ситуация в настоящем. Достижения научного прогресса вполне вероятно дадут возможность, если не каждому то достаточно небольшой группе людей, существенного влияния на население планеты. его жизнь, а в полнее вероятно и на само существование человеческой цивилизации и планеты Земля. В таких условиях не только возрастает ответственность за принятия решения, но и одним из главных критериев и рисков становится менталитет каждого отдельного человека.

Предотвратить возможные риски некомпетентности в будущем можно изменив систему образования и воспитания, существенно усилив мировоззренческий, социальный и гуманистический аспекты. Начать менять систему образования необходимо уже сегодня, причём она должна охватывать всех и каждого. Эта система образования должна зиждиться по мнению Т.Е. Бойченко [11, с. 58-64] на следующих принципах:

1. научности
2. доступности,
3. системности,
4. непрерывности,
5. сквозного обучения,
6. практической целенаправленности,
7. гуманизации,

8. интеграции,
9. динамичности,
10. открытости,
11. плюрализма,
12. дисперсности,
13. превентивности.

К вышеперечисленным принципам необходимо добавить, как уже отмечалось ранее [12], принципы формирования:

14. ноосферного мировоззрения,
15. культуры безопасности, как высшего состояния интеграции элементов безопасности, технической и экологической культуры,
16. чувства повышенной ответственности.

Образование, основанное на выше приведенных принципах, обеспечит сравнительно высший уровень компетентности исполнителей и руководителей принимающих окончательные важные стратегические решения. Особенностью системы основанной на предложенных принципах является существенный воспитательный момент, частично утерянный в системе образования Украины, да и многих других стран. Воспитательная составляющая сегодня уже очень важна, а в недалёком будущем она будет значительно важнее полученных знаний и приобретённых навыков, значение которых также не утратится.

ВЫВОДЫ

Таким образом, глобализация принесла не только множество проблем, она принесла и новые риски безопасности среди которых ощутимый вес имеют риски некомпетентности. Уменьшить вероятность таких рисков можно рядом способов, одним из базовых есть изменение системы образования и воспитания как таковой с расширением воспитательной составляющей. Исходя из этого образование есть одним из превентивных средств в решение глобальных проблем безопасности развития человечества.

ЛИТЕРАТУРА

1. КОЖЕНЕВСЬКИЙ Лешек Ф. *Секьютирология в программах образования взрослых.*// *Безпека життя і діяльності людини – освіта, наука, практика: Збірник наукових праць X-ї міжнародної науково-методичної конференції в двох томах.* Київ: Видавництво учбової літератури, 2011. – 714 с. ISBN: 978-611-01-0225-4
2. BAUMAN, Zygmund: *Globalizace. Důsledky pro člověka.* Praha: Mladá Fronta. 2000. s. 9.
3. *Общая теория права и государства: Учебник / Под ред. В.В. Лазарева.* – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристъ, 1996. – 472 с. ISBN 5-7357-0123-1
4. ЗАПЛАТИНСКИЙ В., МАТИС Й. *Безопасность в эру глобализации* (монография) – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 142 с. ISBN978-611-01-0146-2

5. IVANIČKA, Koloman: *Globalistika*. (Poznávanie a riešenie problémov súčasného sveta). Bratislava: Ekonómia. 2006. s. 34. ISBN 80-8078-028-5
6. Pavel NECAS, Jaroslav USIAK. *Novy pristup k bezpecnosti statu na zacatku 21 storocia*. – L. Mikulas: Akademia ozbroenych sil generala Milana Rastislava Stefanika v Liptovskom Mikulasi. 2010. – 167 c. ISBN 978-80-8040-401-7
7. *Законы Мерфи*. Метазаконы. Електронный ресурс: <http://murphy-law.net.ru/meta.1.html>
8. *На одной АЭС в Японии началось сооружение стены против цунами*. Сайт «Фукусима». Електронный ресурс: http://fukushima-news.ru/news/na_odnoj_aehs_v_japonii_nachalos_sooruzhenie_steny_protiv_cunami/2011-10-05-1530
9. LASICOVÁ Jana, HOSČEKOVÁ Dagmar, *HUMAN SECURITY*. // Безпека життя і діяльності людини – освіта, наука, практика: Збірник наукових праць Х-ї міжнародної науково-методичної конференції в двох томах. Київ: Видавництво учбової літератури, 2011. – С. 396-400. ISBN: 978-611-01-0225-
10. KING A., SCHNEIDER B.: *První globální revoluce*. (Z anglického originálu: The First Global Revolution). Bratislava: Československá asociace Římského klubu. Bradlo. 1991.
11. БОЙЧЕНКО Т.Є. *Принципи формування здоров'язберезувальної компетентності дітей у дошкільці*. // Безпека життя і діяльності людини – освіта, наука, практика: Збірник наукових праць Х-ї міжнародної науково-методичної конференції в двох томах. Київ: Видавництво учбової літератури, 2011. – 714 с. ISBN: 978-611-01-0225-
12. ЗАПЛАТИНСКИЙ В. М. *Мета освіти з безпеки життєдіяльності*. Матеріали II міжнародної науково-методичної конференції "Безпека людини у сучасних умовах" – Харків: Віровець А.П. "Апостроф", 2010. – С. 136-137. ISBN 978-966-2579-06-2

docent Vasyl ZAPLATYNSKYI Csc. (PhD);
 Kontaktná adresa: Department of Safety of Life Activities,
 National Aviation University, pr. Cosmonauta Comarova 1,
 Kiev, Ukraine, 03058
 E-mail: zvm7@mail.ru

CIVILNO-VOJENSKÁ SPOLUPRÁCA POČAS RIEŠENIA KRÍZOVÝCH SITUÁCIÍ NA ZAČIATKU 21. STOROČIA

Ing. Peter ZIBRÍK

ABSTRACT

The large scale of military and non-military threats at the beginning 21. century demand large scale resources from different sectors. Today is not possible to solve new security challenges only with one sector because of large scale effects which are caused by security threats. These reasons create condition for forming civil-military cooperation and comprehensive approach to crisis. It is mentioned at the beginning of article and it makes initial part for introduction of civil-military cooperation. The article provides review of different approach to civil-military cooperation through civil emergency planning in NATO's member countries and short briefing to civil emergency planning in Slovak republic.

Keywords: Security threats, Civil emergency planning, civil-military cooperation, NATO, civil protection, comprehensive approach.

ÚVOD

Ľudstvo sa vždy usilovalo o existenciu v prostredí, v ktorom sa bude cítiť bezpečne a bude môcť bez akýchkoľvek negatívnych vplyvov rozvíjať vedu, kultúru, hospodárstvo a ďalej napredovať vo vývoji spoločnosti. No z histórie je zrejmé, že nerovnováha bezpečnosti vo svete a rozvoj spoločenského života bol neodmysliteľne spätý s vojnami, prírodnými a priemyselnými katastrofami. Tieto negatívne faktory prinášali so sebou straty na životoch či majetku a práve tieto negatíva povýšili bezpečnosť na jednu z hlavných priorít modernej spoločnosti.

Zabezpečenie bezpečnosti štátu sa stáva čoraz zložitejším problémom, keďže dochádza k vzniku nových a modifikácii existujúcich bezpečnostných hrozieb a ich predikcia je čoraz krátkodobejšia. Tak ako sa mení rozmanitosť hrozieb, narastá aj ich rozsah. V dnešnom svete krízové situácie už nerešpektujú hranice štátov, či svetadielov a stávajú sa globálnymi hrozbami, kde narušenie kritickej infraštruktúry, ako je doprava, energetika a komunikačné siete, často majú nadnárodný charakter.

Krízové situácie sú oblasťou, kde je civilná a vojenská spolupráca neodmysliteľná pri dosahovaní spoločného cieľa - bezpečnosti. Spolupráca je v tomto prípade plnohodnotnou obojsmernou ulicou, kde jeden subjekt pomáha druhému. Na týchto princípoch je založené aj civilné núdzové plánovanie, ktoré v histórii už neraz ukázalo svoju opodstatnenosť. Spolupráca civilných a vojenských zložiek, aká bola využitá napríklad v poskytnutí civilných prostriedkov počas operácie v Afganistane a naopak v poskytnutí vojenských kapacít NATO počas olympijských hier, či majstrovstiev sveta, dokazuje vzájomnú väzbu týchto dvoch aktérov v oblasti krízového manažmentu. Takáto úzka spolupráca a interoperabilita medzi vojenskými a civilnými orgánmi je nenahraditeľná pri zabezpečovaní stability a bezpečnosti regiónov,

kde NATO ako globálny bezpečnostný aktér alebo ako dôležitý bezpečnostný partner zohráva rozhodujúcu úlohu.

1. CHARAKTERISTIKA CIVILNÉHO NÚDZOVÉHO PLÁNOVANIA

Pojem civilné núdzové plánovanie (angl. civil emergency planning – ďalej len CEP) má svoj pôvod v terminológii organizácie NATO, kde sa tento pojem začal používať v spojitosti s plánovaním operácií NATO, ktoré súviseli s využívaním civilných zdrojov na podporu operácií a podporu spoločnosti počas krízových situácií. Civilné núdzové plánovanie v NATO je chápané ako osobitný druh nevojenskej zložky plánovania, ktorého cieľom je koordinovať plánovacie činnosti členských krajín, aby sa zabezpečilo efektívnejšie využívanie civilných zdrojov pri kolektívnej podpore strategických cieľov Aliancie. Je zamerané na zaisťovanie civilných zdrojov a ochranu obyvateľstva. Umožňuje spojencom a partnerským krajinám, aby si vzájomne pomáhali pri príprave a riešení následkov kríz, katastrof alebo konfliktov.

V Slovenskej republike, členskej krajine NATO, je civilné núdzové plánovanie chápané ako „*system komplexného zabezpečenia zdrojov, síl a prostriedkov nevyhnutných na zvládnutie nevojenských krízových javov a civilnú podporu ozbrojených síl a vojenských operácií*“ [1]. Z uvedeného je možné konštatovať, že civilné núdzové plánovanie je cieľavedomým procesom orgánov verejnej moci na špecifikovanie metód, zdrojov, postupov, nástrojov použiteľných v prípade riešenia krízových situácií vyplývajúcich z bezpečnostných rizík so zameraním na jednej strane na ochranu spoločnosti a na strane druhej na podporu ozbrojených síl spoločnosťou. Smernica pre civilné núdzové plánovanie v SR ho poníma „*ako system komplexného zabezpečenia zdrojov na riešenie úloh a opatrení na úseku krízového riadenia, hospodárskej mobilizácie s cieľom zachovania continuity vlády a udržania ekonomiky, podpory obrany štátu, ozbrojených síl a ozbrojených bezpečnostných zborov, ako aj civilnej ochrany obyvateľstva, pričom je tento system zabezpečovaný orgánmi krízového riadenia na jednotlivých stupňoch od vlády Slovenskej republiky, cez ústredné orgány štátnej správy, orgány miestnej štátnej správy až po obce*“ [8]. Uvedený pojem je definovaný aj v zákone 387/2002 Z.z. §2 ods. d) ako „*príprava a koordinácia opatrení na zabezpečenie funkčnosti orgánov verejnej moci, vnútorného poriadku a bezpečnosti štátu a civilnej ochrany obyvateľstva v čase krízovej situácie*“ [11]. V niektorých dokumentoch je možné stretnúť sa s užším chápaním civilného núdzového plánovania, kde sa prezentuje ako transformácia mierového hospodárstva na výrobu a služby v období krízových stavov, čo je v podstate dnešný system hospodárskej mobilizácie. Civilné núdzové plánovanie je obsiahnuté takmer vo všetkých rezortoch a orgánoch štátnej správy a samosprávy no absen-tuje jeho dokonalejšie a podrobnejšie definovanie v jednotlivých zákonoch.

V Českej republike je civilné núdzové plánovanie definované ako „*proces plánovania opatrení k zaisteniu ochrany obyvateľstva, ochrany ekonomiky, trvalej funkčnosti štátnej správy, prijateľnej úrovne spoločenskej a hospodárskej činnosti štátu a obyvateľstva. Neoddeliteľnou súčasťou je koordinácia požiadaviek na civilné zdroje, ktoré sú potrebné pre zaistenie bezpečnosti Českej republiky*“ [2].

2. CIVILNO-VOJENSKÁ SPOLUPRÁCA POČAS RIEŠENIA KRÍZOVÝCH SITUÁCIÍ NA ZAČIATKU 21. STOROČIA

Civilno-vojenská spolupráca v oblasti zabezpečovania bezpečnosti nie je žiadnym novodobým fenoménom, ale opiera sa o stabilné základy z minulosti. Aliancia, ako globálny bezpečnostný aktér, už v roku 1953 kládla veľký dôraz na ochranu civilného obyvateľstva,

kedy NATO podporovalo použitie svojich spôsobilostí a kapacít na ochranu populácie počas možných katastrof. Z tohto obdobia sú známe aj počiatky činnosti najvyššieho orgánu civilného núdzového plánovania NATO - Výboru pre civilné núdzové plánovanie¹ (angl. Civil emergency planning committee – CEPC). V období bipolarity sa spolupráca zameriavala hlavne na plánovanie, prípravu a obnovu v prípade vojenského napadnutia členských krajín NATO vtedajším Sovietskym zväzom, keďže hlavnou bezpečnostnou hrozbou bol vojnový konflikt svetového rozmeru. Zmenou geopolitickej situácie vo svete v 90. rokoch sa zmenili aj bezpečnostné hrozby, kde sa väčší význam začal prikladať asymetrickým hrozbám a ťažko predvídateľnej hrozbe prírodných, či priemyselných katastrof. Pod vplyvom týchto skutočností a po prijatí novej strategickej koncepcie NATO v roku 1991 sa v prostredí aliancie definovali základné princípy civilného núdzového plánovania. S podporou OSN, v roku 1992, NATO organizovalo medzinárodné pracovné stretnutie, do ktorého sa zapojilo 20 medzinárodných organizácií, 40 štátov a poskytlo základ pre spoluprácu v aktivitách civilného núdzového plánovania s partnerskými krajinami, najmä v oblasti organizácie pomoci pri katastrofách. Po roku 1994 NATO nadviazalo prostredníctvom Partnerstva za mier spoluprácu s nečlenskými krajinami v oblasti civilného núdzového plánovania. Od roku 1996 spolupracuje NATO v oblasti civilného núdzového plánovania aj s Ruskom. Rozsah spolupráce sa v tomto období rozšíril. Dôraz sa kládol na transformáciu civilnej ochrany v čase vojny, na prístup civilného núdzového plánovania pri akýchkoľvek rizikách, rozvoj efektívneho krízového manažmentu, posilňovanie regionálnej spolupráce a interoperability, zvýšenie úrovne civilno-vojenskej spolupráce. Rozšírenie pôsobnosti a stále silnejúcej angažovanosti civilného núdzového plánovania do riešenia krízových situácií prinieslo vznik Euroatlantického koordinačného centra pre pomoc postihnutým katastrofami (angl. Euro-Atlantic Disaster Response Coordination Centre – ďalej EADRCC), ktoré pôsobí ako kontaktné miesto pre koordináciu pomoci pri katastrofe medzi NATO a partnerskými krajinami a v krajinách, kde NATO vykonáva vojenské operácie. Umožňuje koordinovať núdzové a záchranné operácie v prípade katastrofy, a to ako pri prírodných, tak aj priemyselných a ďalších haváriách. Centrum vzniklo na základe ruského návrhu v roku 1998. Od svojho založenia bolo toto centrum zapojené do viac ako 40-tich operácií po celom svete a jeho opodstatnenosť pôsobenia v súčasnom bezpečnostnom prostredí dokazuje aj rôznorodosť aktivít, ktoré už počas svojej existencie vykonalo. EADRCC sa podieľalo na koordinácii humanitárnej pomoci utečencom (utečenci z Kosova do Albánska), pomoci pri povodniach, hurikánoch (USA hurikán Katrina v roku 2005), zemetraseniach (Pakistan v roku 2005), lesných požiaroch, či pomoci pri organizácii olympijských hier v Grécku v roku 2004. V roku 2010 bola najdôležitejšou činnosťou koordinácia dodávky humanitárnej pomoci do Pakistanu.

Široké ponímanie bezpečnosti v NATO, ktoré je zahrnuté aj v Strategickej koncepcii NATO z roku 1999, dáva do pozornosti dôležitosť väčšiny hrozieb vzhľadom k bezpečnosti a stabilite v regióne. Akýkoľvek štát sa už nemôže spoliehať na vnútroštátne riešenie rozsiahlych kríz, najmä vzhľadom na asymetrický charakter dnešných hrozieb a nepredvídateľnosť bezpečnostného prostredia. Pod vplyvom udalostí 11. septembra 2001 sa po Pražskom summite v roku 2002 civilnému núdzovému plánovaniu prikladá ešte väčší význam, kde sa závery dotýkali súčasných bezpečnostných hrozieb s cieľom zlepšiť civilnú pripravenosť na možné chemické, biologické alebo rádiologické útoky proti civilnému obyvateľstvu a pomôcť národným orgánom riešiť následky takýchto útokov. Summit v Rige v roku 2006 potvrdil iniciatívu zvyšovania kapacít NATO v oblasti vojenskej podpory stabilizačného a rekonštrukčného úsi-

¹ Do roku 2010 bol CEPC označovaný ako Vyšší výbor pre civilné núdzové plánovanie (angl. Senior Civil emergency planning committee – SCEPC), preto je možné stretnúť sa v starších publikáciách aj s týmto označením.

lia počas kríz. Strategická koncepcia NATO z roku 2010 presadzuje myšlienku rozvoja spolupráce s partnerskými organizáciami a štátmi za účelom čo najefektívnejšieho zabezpečenia ochrany euroatlantického priestoru. Zapájaním sa NATO do riešenia problémov environmentálnej a energetickej bezpečnosti naberá civilno-vojenská spolupráca ďalší nový rozmer.

O potrebe civilno-vojenskej spolupráce svedčí aj fakt, že „na základe dlhoročných skúseností štátov NATO medzi najčastejšie vyžadované zdroje pre riešenie krízových situácií a podpory činnosti ozbrojených síl patria:

- *prostriedky zdravotnej záchrany,*
- *monitorovania a detekcie chemických, biologických, rádioaktívnych a jadrových látok,*
- *prepravné prostriedky na evakuáciu obetí a osôb z postihnutého územia,*
- *dekontaminačná technika a prostriedky,*
- *pátracie a vyslobodzovacie zariadenia na odstraňovanie sutín, pôdy,*
- *prostriedky na čistenie vody,*
- *prostriedky na núdzové a dočasné ubytovanie,*
- *prostriedky varovania a vyrozumiení,*
- *vykonanie odhadu následkov a potrieb,*
- *prieskumné prostriedky,*
- *prepravné prostriedky na prepravu ťažkej techniky, veľkého množstva ľudí, prostriedky použité na rekonštrukciu postihnutej oblasti.“ [8].*

3. CIVILNÉ NÚDZOVÉ PLÁNOVANIE NA NÁRODNEJ ÚROVNI VO VYBRANÝCH KRAJINÁCH SVETA

3.1 NEMECKÁ SPOLKOVÁ REPUBLIKA

Útoky z 11. septembra 2001 a obrovské povodne z roku 2002 naštartovali v Nemecku proces tvorby novej stratégie ochrany obyvateľstva, ktorá bola odsúhlasená Spolkovým ministerstvom vnútra a jeho partnermi zo spolkových krajín. Spoločný a koordinovaný prístup týchto predstaviteľov v oblasti krízového manažmentu mal za následok vypracovanie novej stratégie, ktorá bez zmeny zákonov vymedzujúcich kompetencie spolkovej vlády dosiahla zlepšenie koordinácie činností medzi ňou a spolkovými republikami. Toto zlepšenie nastalo vďaka novému Spolkovému úradu civilnej ochrany a pomoci pri katastrofách (nem. Bundesamt für Bevölkerungsschutz und Katastrophenhilfe), ktoré bolo založené v máji 2004. Štruktúra civilného núdzového plánovania je rozdelená do 4 úrovní. Na úrovni spolkového štátu, spolkových krajín, krajov (regionálna úroveň), obecných a mestských samospráv (lokálna úroveň). Núdzové plánovanie v čase mieru je v zodpovednosti spolkových krajín a núdzové plánovanie v čase vojny je v zodpovednosti štátu. Civilno-vojenská spolupráca je realizovaná v oblasti plánovania a výcviku. Pripravenosť civilnej ochrany je neustále predmetom diskusie medzi vojenskými a civilnými predstaviteľmi s cieľom dosiahnuť čo najlepšie výsledky v tejto oblasti. Na regionálnej úrovni ozbrojené sily asistujú civilným zložkám počas havárií, prírodných katastrof.

3.2 POĽSKÁ REPUBLIKA

Civilno-vojenská spolupráca v Poľsku je založená na krízových plánoch na všetkých úrovniach od štátnej po lokálnu. Táto spolupráca je rozvíjaná podľa modelu NATO zahŕňajúc plánovanie a výcvik. Poskytnutie vojenských kapacít a spôsobilostí je realizované Ministrom národnej obrany počas krízových situácií na vyžiadanie. Úlohami krízového manažmentu pre ozbrojené sily v čase mieru sú: participácia na monitorovaní bezpečnostných hrozieb, záchranné a pátracie úlohy, evakuácia postihnutých ľudí a majetku, príprava podmienok pre dočasné umiestnenie evakuovaných, participácia na ochrane majetku zanechaného v priestore, kde pretrváva nebezpečenstvo, uzavretie priestoru, kde sú vykonávané záchranné práce, alebo pretrváva nebezpečenstvo, účasť v systéme varovania, eliminácia chemickej, biologickej kontaminácie, zaistenie ciest, dočasná zdravotnícka pomoc, hygienické služby, protiepidemiologické opatrenia a ďalšie.

3.3 RUSKÁ FEDERÁCIA

Ruský štátny systém pre krízový manažment reguluje všetky vzťahy medzi vládou, mimovládny, civilnými a vojenskými organizáciami. V tomto systéme, všetky administratívne prvky, na všetkých úrovniach, majú vlastné plány pre mimoriadne situácie a tie sú integrované do Štátneho krízového plánu. Hlavným koordinačným prvkom pre krízový manažment a civilnú ochranu je Ministerstvo Ruskej federácie pre civilnú ochranu, havárií a elimináciu dopadov prírodných katastrof (ďalej EMERCOM), ktoré vzniklo v roku 1994. V súčasnosti EMERCOM plní nasledovné úlohy:

- rozvíja vládnu stratégiu v oblasti civilnej ochrany, plnenia obranných úloh,
- koordinuje činnosti prvkov v štruktúre ruského štátneho systému pre havarijný manažment,
- reguluje a riadi výcvik, zameraný na požiaru bezpečnosť, prevenciu vzniku krízových situácií, predpovedanie a zmiernenie dôsledkov havárií,
- realizuje úlohy civilnej ochrany, úlohy obrany, medzinárodné humanitárne aktivity,
- implementuje vedecké programy do oblasti prevencie,
- poskytuje pohotovostné sily a prostriedky v oblasti prevencie a reakcie na krízové situácie,
- realizuje vzdelávacie programy pre obyvateľstvo vzhľadom na činnosť v prípade krízovej situácie,
- predpovedá a zhodnocuje možnosti spoločenských a ekonomických dopadov v dôsledku krízovej situácie,
- zhromažďuje finančné a materiálne zdroje,
- spolupracuje s medzinárodnými a národnými humanitárnymi organizáciami pôsobiacich v oblasti civilnej ochrany a krízového manažmentu,

Štruktúra systému pozostáva z nasledovných úrovní:

1. federálna úroveň (EMERCOM) – zahŕňa Národné centrum krízového manažmentu,
2. regionálna úroveň (regionálne centrá EMERCOM) – zahŕňa Regionálne centrá krízového manažmentu (8 centier),
3. územná a miestna úroveň (pracoviská EMERCOM-u) – zahŕňa Centrá krízového manažmentu.

Každá úroveň ruského systému krízového manažmentu má svoju vlastnú koordinačnú jednotku, ktoré sú vytvárané s cieľom permanentnej kontroly organizácií. V súlade s krízovými plánmi, vojenské jednotky, ktoré sú rozmiestnené v krízových oblastiach, sa aktívne podieľajú na plnení úloh riešenia krízových situácií v úzkej súčinnosti so zložkami EMERCOM. Spravidla sú vojenský veliteľia členmi prvkov krízového riadenia v danej oblasti.

3.4 USA

Federálna agentúra krízového manažmentu (FEMA – angl. Federal Emergency Management Agency) je hlavným komponentom vnútornej bezpečnosti USA, ktorej úlohou je príprava, zmiernenie dopadov, okamžitá reakcia a obnova v krízových situáciách. Civilné núdzové plánovanie v USA je založené na systéme, kde miestne samosprávy majú hlavnú zodpovednosť za pripravenosť a okamžitú reakciu a štátne orgány posilňujú miestne zdroje a spôsobilosti na požiadanie alebo potreby. Civilno-vojenská spolupráca sa primárne dotýka národnej gardy, ktorá zodpovedá za poskytnutie vojenskej pomoci štátnym a miestnym orgánom. Keď nastane krízová situácia, guvernér zhodnotí danú situáciu a rozhodne o poskytnutí štátnej pomoci požadovanej miestnou samosprávou. Predstavitelia civilného sektora môžu požiadať o pomoc armádu, zvyčajne pri prírodných katastrofách ako hurikány, tornáda, záplavy, zemetrasenia, technologických haváriách alebo terorizme. Aktívne vojenské zálohy môžu byť aktívované na podporu civilnému obyvateľstvu.

3.5 SLOVENSKÁ REPUBLIKA

Ako garant civilného núdzového plánovania bolo v Slovenskej republike určené Ministerstvo vnútra, ktoré vytvorilo na jeho riadenie oddelenie civilného núdzového plánovania v rámci sekcie integrovaného záchranného systému a krízového manažmentu. Jeho úlohou je koordinovanie a plnenie úloh ochrany osôb a majetku v rámci civilného núdzového plánovania, organizovania, poskytovania, ale aj prijímania humanitárnej pomoci na celoštátnej úrovni. Sekcia sa podieľa na spracovaní dvoch hlavných dokumentov (Smernica pre civilné núdzové plánovanie, Akčný plán pre civilné núdzové plánovanie), ale aj ďalších dokumentov v oblasti civilného núdzového plánovania. Ďalej zabezpečuje činnosť sekretariátu Výboru Bezpečnostnej rady Slovenskej republiky pre civilné núdzové plánovanie, plní koordinačnú úlohu voči ministerstvám a ostatným orgánom štátnej správy, podieľa sa na rozpočtovaní za oblasť civilného núdzového plánovania, zastupuje ministerstvo vnútra a plní úlohu gestora spolupráce s CEPC NATO v spolupráci so Stálou delegáciou Slovenskej republiky pri NATO. Na druhej strane v materiáloch MO SR sa civilné núdzové plánovanie objavuje ako jeden z prvkov obranného plánovania SR. Na úrovni krajských a obvodných úradov bolo civilné núdzové plánovanie zaradené do oddelenia civilnej ochrany obyvateľstva v rámci odborov krízového riadenia. Ich úlohou je uskutočňovať a kontrolovať civilné núdzové plánovanie a s ním súvisiace procesy.

Výbor Bezpečnostnej rady SR pre civilné núdzové plánovanie je stálym pracovným orgánom Bezpečnostnej rady Slovenskej republiky pre prípravu a koordináciu opatrení v oblasti civilného núdzového plánovania. Výbor spolupracuje s ostatnými výbormi Bezpečnostnej rady, štátnymi orgánmi, samosprávnymi orgánmi, vedecko-výskumnými pracoviskami, vysokými školami a ďalšími inštitúciami. Plní úlohy v zmysle zákona č. 110/2004 Z.z. o fungovaní Bezpečnostnej rady v čase mieru. Je to hlavne koordinácia medzinárodnej spolupráce v oblasti civilného núdzového plánovania, koordinácia na národnej úrovni, odborná poradenská činnosť v prospech Bezpečnostnej rady.

4. ZÁVER

Civilné núdzové plánovanie, ako súčasť krízového plánovania, nie je v Slovenskej republike dostatočne definované v právnych normách, i keď na druhej strane jeho bližšia špecifikácia sa odvíja od aktuálneho bezpečnostného prostredia a smerovania bezpečnostnej politiky štátu. Je však potrebné definovať tento druh plánovania v ponímaní súčasného civilného núdzového plánovania EÚ a NATO.

V podmienkach NATO si civilné núdzové plánovanie vybudovalo pozíciu podporovateľa stability a bezpečnosti v členských krajinách a u jeho partnerov. Dôkazom je takmer každodenná pomoc vo svete, pretože v dnešnom globálnom bezpečnostnom prostredí nedokáže žiadna krajina sama riešiť krízy veľkých rozmerov a potrebuje pomoc partnerov a všetkých zložiek bezpečnostného systému.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

[1] <http://www.minv.sk>

[2] MINISTERSTVO VNITRA ČR: *Terminologický slovník pojmů z oblasti krizového řízení a plánování obrany státu*, Praha, 2004

[3] NATO: *Natos role in civil emergency planning*, Brusel, 2006

[4] NOVÁK L.: *Krízové plánovanie v Slovenskej republike*, in *Logistický monitor*, ISSN_1336-5851

[5] NOVÁK L.: *Plánovanie zdrojov na riešenie krízových situácií*, Žilina, vyd. Vysoká škola ekonómie a manažmentu verejnej správy v Bratislave, 2010

[6] SCCA: *International CEP handbook 2009*, Swedish civil contingencies agency, Stockholm, ISBN 978-91-7383-020-1

[7] SEMA: *International CEP handbook 2003*, Swedish emergency management agency, SEMA, Stockholm, ISBN 91-85053-10-4

[8] *Smernica pre civilné núdzové plánovanie* - Dostupné na internete: <http://www.minv.sk>

[9] ŠIMÁK L.: *Terminologický slovník krízového riadenia*, Žilina, 2005, ISBN:80-88829-75-5

[10] *Terminológia bezpečnostného manažmentu, výkladový slovník* [online]. 2005. Fakulta špeciálneho inžinierstva, Žilinská univerzita. Dostupné na internete: <http://www.securityrevue.com>.

[11] *Zákon 387/2002 o riadení štátu v krízových situáciách mimo času vojny a vojnového stavu*

Ing. Peter ZIBRÍK
Multifunkčný prápor
Hlohovec
zibrik.peter@gmail.com

VOJENSKÉ ASPEKTY KOMPLEXNÉHO PRÍSTUPU

Vladimír ZIKMUND

ABSTRACT

The aim of this article is refer to military aspect of comprehensive approach concept in military contribution to solution of nowadays-complex crises, which will predominantly arise from hybrid threats. Today's challenges demand a comprehensive approach in national condition, and simultaneously in the international community, including the coordinated action from an appropriate range of civil and military actors, enabled by the orchestration, coordination and de-confliction of all instrument of state and alliance power with all relevant actors of operation. As a key factor, which will affect level and quality of this approach, is wide understanding and acceptance of common CA concept namely in intrastate condition and consequently in environment with increasing use of armed forces for security, military support to stabilisation and reconstruction efforts.

Keywords: Comprehensive approach, Operations, Military operations, Actors, Civil-military cooperation, Irregular activity, Hybrid threats, Standardization.

ÚVOD

Vojenskými dokumentmi ostatných rokov sa ako červená niť vinie pojem - „comprehensive approach“. Ako východisko pre prácu s týmto pojmom je potrebné jednoznačne definovať jeho jazykový význam v slovenčine. Keďže v aliančných dokumentoch sú pojmy štandardne používané vo význame, definovanom slovníkom „Concise Oxford English Dictionary“, ktorý pre pojem „comprehensive“ uvádza: „*including or dealing with all or nearly all aspects of something of large content or scope (of a victory or defeat)*...“, je v slovenčine (implementačných dokumentoch) používaný pojem „komplexný prístup“, ktorý je podľa nášho názoru pôvodnému významu najbližší. Pre jednoduchosť budem ďalej používať už zavedenú anglickú skratku CA.

To, na čo by som sa chcel v svojom príspevku zamerať, je vojenský aspekt tohto konceptu, najmä jeho najproblematickejšej otázky, ktorou je jeho uplatnenie na taktickej úrovni.

Oddávna bola podstata konceptu CA v podobe úzkej súčinnosti medzi civilnými a ozbrojenými zložkami štátu používaná pri vedení vojen ako samozrejmä súčasť umenia politiky. To, čo je na problematike nové, je jej aplikácia na situácie mimo článku 5 WZ a predovšetkým nové ciele, na dosiahnutie ktorých bol koncipovaný.

V Slovenskej republike sú postupy a povinnosti jednotlivých prvkov bezpečnostného systému štátu dané jej zákonmi a po vstupe do NATO sú detailnejšie spresnené v „Katalógu opatrení Národného systému reakcie na krízové situácie“. Tieto opatrenia sú však formulované len pre situácie podľa článku 5 WZ, čo znamená, že v dohľadnej dobe bude potrebné túto oblasť aktualizovať.

“Comprehensive approach”, “effects-based approach”, “comprehensive planning” sú pojmy už dlhší čas používané vo vojenskom prostredí USA a Veľkej Británie. Pojem “Integrated planning” predstavuje jeden z ekvivalentov používaný v civilnom prostredí, najmä v OSN. V prostredí NATO je už dlhší čas používaný pojem “Concerted Planning and Action (CPA)” a v prostredí EU pojem “civilian-military coordination”. Všetky uvedené pojmy vyplynuli z poznania, že efektívnosť riešenia súčasných kríz je priamo závislá od úrovne koherence postupov vo všetkých oblastiach spoločenského života a konzekventne teda všetkých aktérov, ktorí sú do riešenia krízy zainteresovaní.

1. VÝVOJ KONCEPTU CA V PROSTREDÍ NATO

Prvý raz bol v prostredí NATO pojem CA oficiálne použitý na summite v Rige v roku 2006: *“Skúsenosti v Afganistane a Kosove ukázali, že dnešné výzvy vyžadujú komplexný prístup medzinárodnej komunity, zahrňujúci široké spektrum civilných a vojenských nástrojov pri plnom rešpektovaní mandátu a autonómnosti rozhodnutí všetkých aktérov. Táto skúsenosť zakladá precedens na používanie tohto prístupu”*.

Komplexný prístup ako odpoveď na špecifický námet ťaženia, akým je napríklad kontrola zbrojenia či boj proti terorizmu, bol spomenutý už vo vyhláseniach predchádzajúcich summitov, avšak vyhlásenie z Rigy je prvým dokumentom, kde je CA uvedený ako požiadavka na postupy krízového manažmentu pre celé spektrum kríz. V súvislosti s tým bolo na tomto summite hlavami štátov zároveň vyhlásené, že aliancia nemá požiadavky na vývoj civilných spôsobilostí určených výhradne pre civilné účely.

Ďalší posun nastal na summite v Bukurešti v roku 2008. V deklarácii síce nebola vízia z Rigy presnejšie definovaná a ďalej rozvinutá, ale v súvislosti s CA boli pridané ďalšie detaily v zmienke o mimovládnych organizáciách a miestnych orgánoch ako o *„ďalších aktéroch operácií”*, s ktorými môže NATO spolupracovať *“–, „Effective implementation of a comprehensive approach requires the cooperation and contribution of all major actors, including that of NGOs and relevant local bodies”*. Ďalej boli v tejto súvislosti použité pojmy *– „spolupráca a koordinácia postupu”*.

Hlavným výstupom bukureštského summitu k CA bola iniciácia vypracovania akčného plánu. Tento plán zdôrazňuje, že NATO nie je lídrom konceptu CA, ani nie je jeho výhradným vlastníkom, ale že ku komplexnému prístupu prispieva.

Na summite NATO v Štrasburgu/Kehl v roku 2009 nedošlo k významným zásadným vstupom do konceptu CA.

Zatiaľ posledným krokom vo vývoji konceptu CA bolo prijatie dvoch rozhodnutí na Lisabonskom summite v roku 2010:

1. NATO prijalo politickú smernicu na skvalitnenie jeho zapojenia do procesu stabilizácie a rekonštrukcie, avšak so zdôraznením, že primárna zodpovednosť v tejto oblasti spočíva na ostatných aktéroch, najmä na orgánoch hostiteľskej krajiny. V danom dokumente sa však ďalej uvádza, že ak zodpovedné orgány hostiteľskej krajiny nebudú schopné konať, NATO sa môže na dosiahnutie stabilizačných a rekonštrukčných cieľov rozhodnúť dočasne vyplniť takto vzniknuté medzery.

2. Rovnako bolo rozhodnuté formovať civilné spôsobilosti – skvalitniť príspevok NATO ku komplexnému prístupu a jeho schopnosť prispieť k stabilizácii a rekonštrukcii, ak to bude potrebné. Ďalej bolo schválené formovať primerané príslušné civilné spôsobilosti určené na koordináciu efektívnej spolupráce s ostatnými aktérmi a na náležité plánovanie manažmentu krízy.

Aj keď v súčasnej dobe stále ešte nie je dohodnutá oficiálna definícia NATO, existuje spoločný základ konceptu CA:

1. koherentná aplikácia nástrojov moci štátu;
2. komplexná interakcia s ostatnými aktérmi;
3. komplexné pôsobenie vo všetkých oblastiach a prvkoch kríz.

Bolo teda nanajvýš zákonité, že uvedené vyhlásenia bude potrebné premietnuť do vojenského operačného myslenia, vojenského operačného plánovania a aj do vedenia vojenských operácií. Jedným z najzásadnejších vojenských výstupov bolo vo februári 2010 vydanie „skúšobnej verzie“ dokumentu NATO SHAPE s názvom „Allied command operations comprehensive operations planning directive“, ktorá využíva CA prakticky vo všetkých fázach plánovacieho procesu na strategickej aj na operačnej úrovni. Okrem iného táto smernica uvádza aj návrh definície CA pre jej ratifikáciu:

A means to ensure a coordinated and coherent response to crisis by all relevant actors. Teda – CA predstavuje súhrn prostriedkov na zaistenie koordinovanej a koherentnej reakcie na krízy zo strany všetkých relevantných aktérov.

Na porovnanie by bolo účelné spomenúť prístupy z prostredia EÚ, ale pre obmedzenosť časového priestoru uvediem len, že v tomto prostredí bol koncept CA od samého začiatku ponímaný v širších súvislostiach, čo ale vychádzalo zo samotného charakteru, úloh a najmä civilnej štruktúry tejto organizácie.

Na záver tejto kapitoly možno na demonštráciu zložitosti zaistenia koordinácie a koherentnosti prístupov ukázať rozdelenie úloh medzi relevantných aktérov v operácii „EU Training Mission Somalia“ v rámci reformy bezpečnostného sektoru Somálska:

EUTM SOMALIA – Tasks assignment

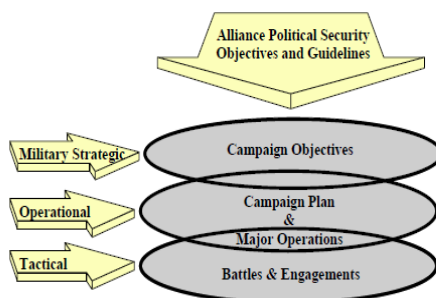
- United States**
 - Vetting
 - Equipment of recruits
 - Fund stipend and sustainment
 - Air transportation from-to Somalia to Entebbe
- TFG**
 - Recruitment and selection
 - Multi-clans
- AMISOM**
 - Induction
 - Screening medical age check
 - Reintegration
- Uganda**
 - In-Process, Rations and water
 - Transport to/from Bihanga
 - Bihanga sustainment costs: Logistics
 - Basic recruits training
- European Union**
 - Build Bihanga Facilities
 - Specialized training

PV **CMPD – IPSU / Africa**

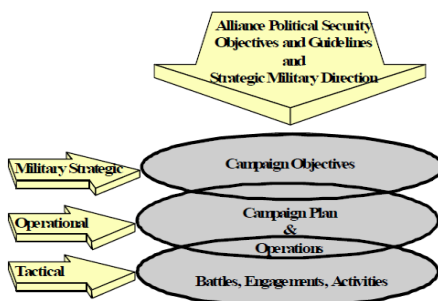
TFG – Transitional Federal Government AMISOM - African Union Mission to Somalia

2. POZADIE VÝVOJA VOJENSKÝCH ASPEKTOV KONCEPTU CA

Východiskom pre chápanie súčasného vojenského pohľadu na tento koncept je vývoj ponímania úrovni vedenia vojenských operácií. Názorne to možno demonštrovať na vývoji vrcholovej vojenskej doktríny NATO – AJP-01 od verzie (B) z roku 2002 cez verziu (C) z roku 2007 až po verziu (D) z decembra roku 2010. To, v čom sa ustanovenia jednotlivých verzií o úrovniach vedenia operácií výrazne odlišujú, nie je ani ich členenie na strategickú, operačnú a taktickú úroveň, ani charakteristika hlavného obsahu úrovni. Rozdiel spočíva v schematickom vyjadrení miery ich prelínania. Zatiaľ čo AJP-01(B) v duchu tradičného prístupu k použitiu ozbrojených síl na násilné presadzovanie mocenských záujmov štátov a koalícií ešte striktno oddeľuje úroveň strategickú, operačnú a taktickú a prieniky možno vidieť len v oblasti plánu ťaženia a následne hlavných operácií, AJP -01(C) posúva ponímanie tak, že strategická úroveň sa dotýka už nielen hlavných¹, ale všetkých operácií v ťažení a k činnostiam na taktickej úrovni sa okrem bitiek a bojov radia aj jednotlivé vojenské aktivity. Ak k schéme z AJP-01(C) pripojíme ešte rozhodnutie z pražského summitu o zriadení NRF NATO na stupni prápor, môžeme z tohto posunu vyvodit', že na strategickom úspechu sa stále viac podieľajú taktické stupne. Schéma z AJP-01(D) nám už úplne zreteľne ukazuje, nakoľko sa v dnešnom ponímaní hranice medzi úrovňami vedenia operácií stierajú, inak povedané, že akákoľvek taktická bitka, boj alebo vojenská aktivita môže mať priame dopady na splnenie strategických cieľov ťaženia. Tento posun vo vojenskom myslení však nie je výsledkom teoretických úvah, ale konkrétnym vyjadrením skúseností z vojenských operácií v súčasnom komplexnom operačnom prostredí.

Obrázok 1 AJP-01 (B)

Obrázok 2 AJP-01 (C)

¹ Operačný rámec: Každé vojenské ťaženie pozostáva z operácií hlavných, podporných a zabezpečovacích.

Obrázok 3 AJP-01 (D)

Za východiskový hybný moment tohto vývoja možno pokladať posun v ponímaní úlohy ozbrojených síl členskými krajinami NATO a EÚ, a teda aj Slovenskou republikou. Tento posun možno vyjadriť predovšetkým požiadavkou na rozširovanie spektra úloh ozbrojených síl pri eliminácii krízových situácií, kedy vojenské víťazstvo nad ozbrojeným nepriateľom nepostačuje na riešenie krízovej situácie a na odvrátenie ohrozenia bezpečnosti členských krajín NATO a EÚ. Stále častejšie sa totiž objavuje nevyhnutnosť, aby sa vojenské sily po ukončení ozbrojeného konfliktu významne podieľali na procese stabilizácie. Aj z toho dôvodu je v súčasnej dobe pojem víťazstvo nahrádzaný pojmom úspech, pretože dosiahnutie želaného koncového stavu v krízovom regióne je, aby tento bol po odchode vojenskej sily zanechaný v životaschopných podmienkach – politických, ekonomických, sociálnych a bezpečnostných.

3. VOJENSKÉ ASPEKTY KOMPLEXNÉHO PRÍSTUPU

CA má z vojenského hľadiska dve stránky. Jednou je súčinnosť s „vlastnými“ (priateľskými) orgánmi a organizáciami, kde sú pravidla jasne vymedzené vzájomné vzťahy, ciele a postupy a prebieha spoločné plánovanie už pred začatím operácie. Druhou stránkou je súčinnosť s ostatnými aktérmi, s ktorými sa vojenské sily stretávajú až v priestore operácie a pre súčinnosť s ktorými je potrebné mechanizmy vzájomných vzťahov ešte len nastaviť. Do týchto procesov zároveň vstupujú aj ďalšie faktory, z ktorých za najzložitejší možno považovať, že mechanizmy CA sú nastavené pre 3 úrovne politickej spolupráce:

- a) na politicko-strategickej úrovni sa sústreďuje na budovanie dôvery a všestranného porozumenia medzi medzinárodnými aktérmi;
- b) na úrovni dejiska operácií (theatre of operations) musí byť veliteľ síl NATO splnomocnený viesť pri vedení operácie efektívnu spoluprácu s miestnymi autoritami a s ostatnými medzinárodnými aktérmi;
- c) na úrovni spoločného priestoru operácií (JOA) je prioritou spolupracovať s ostatnými medzinárodnými aktérmi v celom procese operačného plánovania, najmä v oblasti civilno-vojenskej spolupráce, ktorá je pre túto oblasť nevyhnutná.

Pre spoluprácu na lokálnej úrovni, kde zodpovednosť za splnenie cieľov ťaženia a operácií spočíva na taktických veliteľoch, však žiadne mechanizmy nastavené nie sú. Pre túto úroveň, ktorá je spravidla veľmi ťažko čitateľná a najviac poznamenaná miestnymi osobitnými tradíciami a zvyklosťami, však jestvuje len výpočet zásad, odporúčaných pravidiel a postupov.

V tomto kontexte vystupuje do popredia skutočnosť, že pri riešení súčasných krízových situácií sa podstatne zvýšila úloha pozemných síl, ktoré sú pri plnení svojich úloh ako jediné v bezprostrednom a osobnom kontakte so všetkými aktérmi operácií a ako také musia disponovať spôsobilosťou ovplyvňovať ich myslenie a konanie smerom k eliminácii zdroja konfliktu.

Prvým dokumentom, kde je problematika CA na lokálnej úrovni rozpracovaná, je AJP-3.2 Spojenecká spoločná doktrína pre pozemné operácie. Tu je prvý raz v štandardizačnom dokumente presnejšie vymedzené a objasnené, aké požiadavky budú kladené na prístup taktických veliteľov k úlohám koalíčných spoločných operácií. V tejto publikácii, ktorú SR implementovala do Doktríny pozemných síl OS SR (C), je ku konceptu uvedený:

„V súčasných zložitých krízach je potrebné koordinovať aktivity a ciele všetkých organizácií zapojených do riešenia krízy. Komplexný prístup predstavuje filozofiu prístupu založeného na účinkoch, ktorá sa snaží stimulovať uplatňovanie spolupráce všade, kde je to možné. Vo svojej najjednoduchšej forme by mal komplexný prístup podporovať účinnosť prebiehajúcich procesov a posilňovať vzťahy na spoločnej, medziagentúrnej a mnohonárodnej úrovni. Komplexný prístup by mal tiež brať do úvahy aj ďalšie aktívne činitele, ktoré sa môžu na riešení krízy podieľať, ako sú mimovládne a medzinárodné organizácie a ďalší rad aktérov – lokálnych aj regionálnych. Tento prístup je nevyhnutné uplatňovať na všetkých úrovniach pozemných síl, pretože jestvuje reálny predpoklad, že budú viesť svoje operácie v jednom priestore spolu s ostatnými nevojenskými činiteľmi. Komplexný prístup by sa mal riadiť štyrmi zásadami:

a) **Proaktivita.** Tento prístup vyjadruje, že na základe spoločnej analýzy je potrebné sa vopred pripraviť na možné varianty vývoja situácie. Opakom proaktivity je reaktivita, ktorá predstavuje bezprostrednú reakciu na nečakane vzniknutú situáciu (Ad-Hoc).

b) **Zjednotenie názoru.** Táto filozofia neznamená prispôbenie alebo uniformitu názorov, ale snaží sa využiť všetky možné zdroje informácií (osoby i dokumenty), aby sa zabezpečili čo najširšie východiskové zdroje pre komplexnú analýzu, plánovanie, realizáciu a vyhodnotenie operácie. Pochopenie vzájomných hodnôt, spôsobilostí, obmedzení a kultúr je veľmi dôležitým prvým krokom k zjednotenému náhľadu na problém.

c) **Myslenie založené na účinkoch.** Filozofia prístupu založeného na účinkoch a aktivity uskutočňované spoločne všetkými zúčastnenými činiteľmi v rámci komplexného prístupu by mali byť založené a posudzované podľa dosiahnutých výsledkov a celkového pokroku smerom k cieľom alebo námetu, ktorý spája všetkých aktérov. Špecifikáciu možného rozsahu želaných a neželaných účinkov (dôsledkov) je pritom potrebné vykonávať na základe posúdenia vplyvu jednotlivých činiteľov, ktoré budú do operácie vstupovať.

d) **Tímový prístup.** Komplexný prístup vyžaduje dobrú znalosť štruktúry všetkých zapojených inštitúcií, vzájomnú dôveru a transparentnosť správania sa. Základným stavebným kameňom tohto prístupu sú vzťahy medzi osobami, ku ktorým je potrebné uplatňovať proaktívny prístup. Nie všetky zúčastnené inštitúcie však budú vhodné pre nadviazanie vzťahov spolupráce a súčinnosti; za takýchto okolností je potom na zabezpečenie komplexného prístupu užitočnejšia koordinovaná nekonfliktná koexistencia, než nemať vôbec žiadne vzťahy“.

Doktrína pozemných síl ďalej uvádza: „Čím nižšia organizačná úroveň velenia, tým je potrebnéjsie dobré pochopenie a uplatňovanie tejto filozofie, aby umožnila veliteľovi zložky a konzekventne aj veliteľovi zväzku a jednotky pochopiť a efektívne vykonať plán ťaženia, ktorý prijal veliteľ spoločných síl. To bude so sebou prinášať nevyhnutnosť detailnej súčinnosti a vzájomnej spolupráce so všetkými zúčastnenými orgánmi, organizáciami a skupinami. Mnohé z týchto organizácií a skupín budú zastúpené na všetkých taktických úrovniach velenia a budú predstavovať zásadný východiskový prvok potrebný pre kalkulácie rôznych vplyvov prostredia.

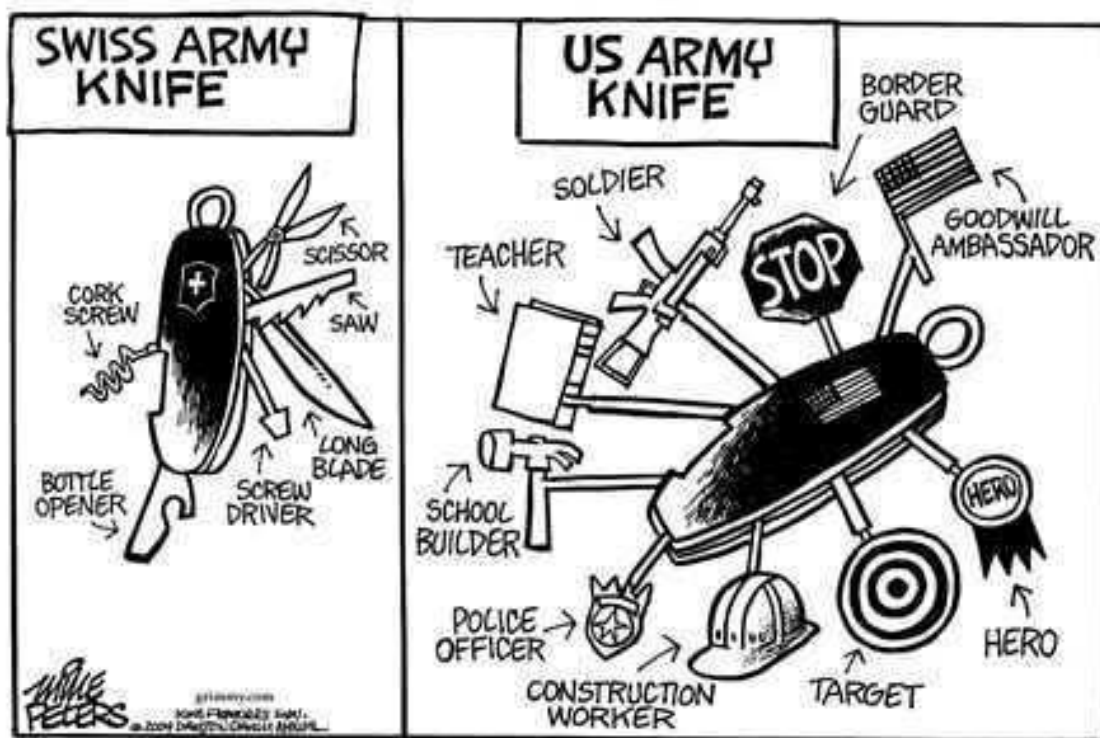
Aby bolo možné uvedené zásady uplatniť, najskôr musia taktickí velitelia identifikovať, akí relevantní aktéri sa v ich AOO či AOR nachádzajú a aký majú charakter. Môžu byť totiž priateľskí, neutrálni alebo nepriateľskí alebo aj nevyprofilovaní a navyše sa môže meniť aj ich charakter. K tomu ďalej pristupuje skutočnosť, že na nižších taktických stupňoch ako je

prápor a rota, ktorých AOR môže mať rozlohu desiatky až stovky kilometrov štvorcových, nedisponujú velitelia prakticky žiadnymi civilnými odborníkmi, v celom rade prípadov ani tlmočníkmi a okrem uvedených zásad na nadviazanie a udržiavanie súčinnosti majú k dispozícii len svojich vojakov, svoju intuíciu a cit pre situáciu.

V súčasných operáciách, kde je charakter hrozieb stále viac hybridný, bývajú jednotlivé územné regióny ďalej členené na menšie oblasti a tieto oblasti sú pokrývané spravidla takzvanými FOB (forward operational base) obsadzovanými jednotkami v sile roty. Aké to má konzekvencie pre uplatnenie CA, napríklad v operácii ISAF, je veľmi názorne opísané v eseji austrálskeho *pplk. Davida Kilcullena, PhD.* „28 článkov“. Aj keď nemožno tvrdiť, že operačné prostredie v Afganistane sa bude opakovať, pretože každé operačné prostredie má svoje jedinečné špecifiká, niektoré charakteristické problémy možno podľa môjho názoru zovšeobecniť ako typové pre hybridné krízy.

Tretí článok tejto eseje pod názvom “Organizujte svoje operácie v súčinnosti s ostatnými aktérmi“ uvádza nasledujúce odporúčania: Skoro všetko v COIN je o spolupráci medzi zainteresovanými aktérmi a ich zložkami. A všetko dôležité, od stráženia cez spravodajskú činnosť až po civilno-vojenské operácie a zber odpadu, vtiahne vašu rotu do kontaktu s civilnými subjektmi a miestnymi domorodými partnermi, ktorých nemôžete riadiť, ale úspech ktorých je rozhodujúci aj pre váš úspech. Pripravujte rotu na operáciu v spolupráci s viacerými zložkami: získavajte informácie z ministerstva zahraničných vecí, humanitárnych organizácií, miestnej polície a požiarnikov. Pripravujte vytypovaných ľudí v každom družstve na prácu s ľuďmi z iných zložiek. Uvedomte si, že civilisti môžu mať strach z pušiek, prílb a ochranných viest. Učte sa, ako ich nevystrašiť. Pýtajte sa ľudí, ktorí z tejto krajiny alebo kultúry pochádzajú, na ich spôsob myslenia. Pozrite sa na to očami civilistu, ktorý nevie nič o armáde. Predstavte si, ako by ste reagovali, keby cudzí ľudia prišli do vášho susedstva a viedli operácie, ktoré si sami naplánovali? A čo keby niekto prišiel do domu vašej matky a urobil to či ono? A navyše si musíte stále uvedomovať, že vaše operácie vytvoria len dočasný priestor na voľnejšie dýchanie, ale len funkčné opatrenia na dlhodobý rozvoj a stabilizáciu vykonávané zo strany civilných orgánov napokon vyhrajú vojnu.

Z toho možno aj odvodiť, ako sa stále rozširujú požiadavky na spôsobilosti vojakov bez toho, že by mali možnosť takéto nesmierne dôležité záležitosti precvičiť. Za veľmi názornú považujem karikatúru tohto stavu z prezentácie vedúceho US delegácie na zasadnutí LOWG NATO v roku 2009:

ZÁVER

S ohľadom na skutočnosť, že Slovenská replika deklarovala svoj príspevok do spoločných síl maximálne v rozsahu mechanizovanej brigády a príspevky do NRF sa z roka na rok pohybujú na úrovni roty až práporu, ide teda o podiel na výsostne taktickom stupni, pre ktorý je využitie konceptu CA najzložitejšie.

Aké z toho možno vyvodit' závery? Ako prvý, a podľa môjho názoru nosný problém, je prehĺbenie porozumenia zásadám použitia sily, teda tomu, čo a ako jednotlivé stupne ozbrojených síl môžu na riešenie krízových situácií poskytnúť, inak povedané, na čo a ako sa pripravujú, čo k tomu potrebujú a čo je a čo už nie je výsostne ich záležitosťou.

Východiskom na to by mal byť medzirezortný konsenzus k prijímaniu hlavných štandardizačných dokumentov NATO, ktorými sú vrcholová a kľúčové spojenecké spoločné publikácie. K tomu bude potrebné pristupovať s vedomím, že medzirezortná komunikácia nemusí byť vždy jednoduchá. Príkladom môže byť prístupový proces k AJP-3.4.4 Vedenie operácií proti povstaniu v NSR. Pri štábných rozhovoroch na jar tohto roku prezentovala nemecká strana inú definíciu povstania aj definíciu COIN, aké boli prijaté v rámci ratifikačného procesu v NATO. Odôvodnenie bolo nasledovné: „As you already have figured out, Germany defines the term *Insurgency* in a much broader sense. Especially in Germany, the term *COIN* has been the subject of controversy. Most civil actors tend to associate the term *Counterinsurgency* with combat operations against those groups, when acknowledging an *Insurgency* to be a group or movement or an irregular activity, conducted by insurgents. As a result, they do not see themselves as being involved in this fight“².

Druhým námetom na uplatnenie CA v podmienkach SR, ktorý z prvého vyplýva, by malo byť postupné prijímanie opatrení na to, aby sa civilná a vojenská časť bezpečnostného systému SR lepšie chápala a zblížovala sa, a to nielen konceptuálne, ale aj osobne. Za veľmi prospešný a dôležitý krok, ktorý sa v tejto oblasti už uskutočnil, možno považovať predloženie

² Výňatok z e-mailovej komunikácie s Doctrine centrum Bundeswehr.

nie návrhu zákona „o vysielaní civilných expertov do aktivít krízového manažmentu mimo územia“, ktorý by mal vstúpiť do platnosti už v roku 2012.

Ďalším, síce zložitým, ale vysoko účinným námetom môže byť prizývanie štátnych orgánov, organizácií a civilných expertov, ktorí sa angažujú v operáciách medzinárodného krízového manažmentu, na vojenské cvičenia a previerky CREVAL vrátane ich zapájania do prípravy námetov a hodnotenia výsledkov cvičení. K tomu verejne sprístupniť databázu vojenských doktrín OS SR.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

1. Spoločná vojenská doktrína vedenie operácií proti povstaniu (COIN), Generálny štáb OS SR Bratislava 2011.
2. Doktrína pozemných síl OS SR (C), Generálny štáb OS SR Bratislava 2010.
3. AJP-01 (B), 2002, NSA NATO Brusel.
4. AJP-01 (C), 2007, NSA NATO Brusel.
5. AJP-01 (D), 2010, NSA NATO Brusel.
6. AJP-3.2, 2009, NSA NATO Brusel.
7. AJP-3.4.4, 2010, NSA NATO Brusel.
8. T-36.R. – A conceptual basis for the land operations of finabel countries”, 2009, Finabel Brusel.
9. AJP-3.4. (A), 2010, NSA NATO Brusel.
10. Study on Nations' Approaches to Comprehensive Approach, 2010, ACT NATO Norfolk.
11. Allied command operations comprehensive operations planning directive, 2010, ACO NATO SHAPE.
12. Commander (Rln) Jean-Louis Laguette - Implications of a Comprehensive Approach EU, 2010, EU MS Brusel.

Ing. Vladimír ZIKMUND
Veliteľstvo pozemných síl OS SR,
Martina Rázusa 7, 911 27 Trenčín
vladimir.zikmund@mil.sk

RIADENIE RIZÍK V SYSTÉME NA PODPORU ROZHODOVANIA

Miroslav ŽÁK, Pavel BUČKA

ABSTRACT

The article describes the issue of measures taken to eliminate risks, which should be adequate to the size of threats and risks. Since the precautions are supposed to be appropriate, adequate, effective and financially viable they should be accepted due to objective assumptions. Evaluation of security environment in the given area has a big importance for leading peace missions. At present the threats are mostly asymmetric. It is the activities of smaller units that often ambush, organize various traps. On missions in Iraq and Afghanistan, where our AF of SR participated, the coalition troops were most insecure when fulfilling tasks in the field, outside of bases, in convoys, on patrols, when building bridges, check points, passes. Terrorism is a particularly dangerous process that causes fear from any cooperation with the central or with allied armies and undermines morale of allied soldiers. An important part of the whole decision-making process is the analysis of security environment, which allows us to start the process of identification and evaluation of the risk.

Keywords: *asymmetric threat, decision support system, security environment, risk management, risk identification, risk verification.*

ÚVOD

Základom pre hodnotenie bezpečnostného prostredia by mala byť identifikácia hrozieb a rizík, s ktorými sa musíme v danom priestore vyrovnávať, čo má pre vedenie mierových misií veľký význam. Hrozby dominujúce dnešku sú asymetrické. Ide o činnosť menších jednotiek, ktoré používajú k vyrovnaniu početnej a technologickej prevahy pravidelných ozbrojených síl protivníka neobvyklé metódy, ako sú opakované zákernícke prepady malými skupinami, organizovanie pascí a rôznych nástrah. Z misií v Iraku a Afganistane, na ktorých sa príslušníci Ozbrojených síl Slovenskej republiky podieľali, je možné vyvodit' záver, že koalíčné jednotky boli najviac ohrozované pri plnení úloh v teréne mimo základní, v konvojoch, hliadkach, pri budovaní mostov, kontrolných stanovišť, priechodov, kontrolných a prepúšťacích miest. Pri útokoch boli využívané hlavne nástražné výbušné systémy, umiestňované na hlavných a vedľajších cestách využívaných koalíčnými silami, na prímestských komunikáciách a zariadeniach infraštruktúry, odstavených vozidlách, vo vozidlách, ktoré riadili vodiči (samovrahovia), v poslednom období dokonca aj s rodinou. Osobitne nebezpečným postupom je terorizmus. Touto cestou sa medzi miestnym obyvateľstvom šíri strach z akejkoľvek spolupráce s vládou alebo so spojeneckými vojskami a podlamuje sa morálka aliančných vojakov.

1. MOŽNÝ PRÍSTUP K ANALÝZE A VERIFIKÁCI RIZÍK

Základom pri analýze a verifikácii asymetrických hrozieb by mali byť všeobecné prístupy uvedené v norme ISO/IEC 13335-1 rozpracované v manažerstve rizika [1]. Táto norma poskytuje všeobecný návod na určovanie súvislostí, identifikáciu, analýzu, vyhodnocovanie, zaobchádzanie, komunikáciu a trvalé monitorovanie rizík. Prínosom normy je, že popisuje používanú terminológiu, stanovuje proces zaobchádzania s rizikami, vymedzuje, ako má organizácia s rizikami pracovať a stanovuje ciele pre zaobchádzanie s rizikami. Analýza rizík sa pri tom chápe ako integrálna súčasť dobrej manažérskej praxe, ako iteratívny proces skladajúci sa z krokov, ktoré svojou postupnosťou umožňujú trvalé zlepšovanie pri rozhodovaní.

Manažerstvo rizika zahŕňa logické a systematické metódy určovania súvislostí, identifikovania, analýzy, vyhodnotenia, zaobchádzania, monitorovania a oznamovania rizík súvisiacich s akoukoľvek činnosťou, funkciou alebo spôsobom, ktorý organizáciám umožní minimalizovať straty a maximalizovať príležitosti. Manažerstvo rizika sa zaoberá aj identifikáciou príležitostí, ako aj vylučovaním alebo znižovaním strát [2].

Manažerstvo rizika nachádza svoje uplatnenie vo všetkých sférach činnosti spoločnosti, vo veľmi širokom rozsahu činností alebo postupov akejkoľvek verejnej, súkromnej alebo spoločenskej organizácie alebo skupiny, vrátane oblasti krízového manažmentu. Maximálny úžitok sa zvyčajne dosiahne aplikáciou procesu manažerstva rizika od začiatku. Často sa v rozličných etapách projektu vykonávajú viaceré rozličné štúdie.

Manažerstvo rizika má široký rozsah použitia i vo vojenstve, ako napríklad [3]:

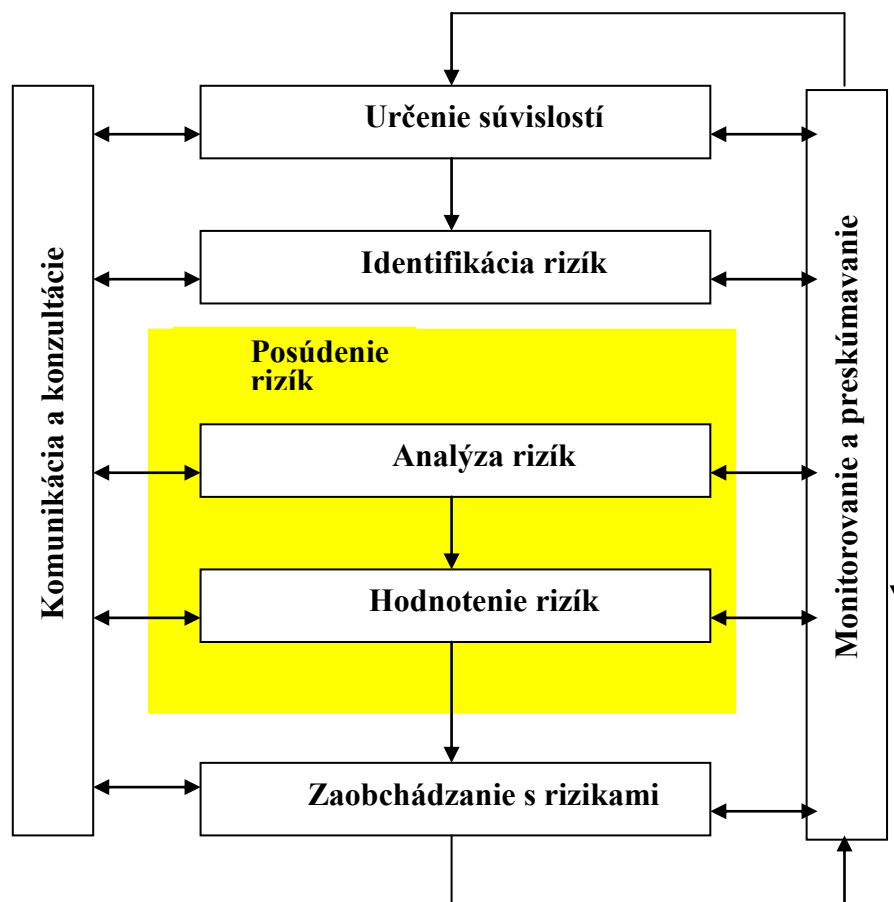
- manažerstvo plánovania zdrojov,
- plánovanie organizačných a technických zmien,
- výstavba ozbrojených síl,
- plánovanie riešenia neočakávaných udalostí, nešťastí a havárií,
- riešenie zodpovednosti funkcionárov,
- personálny manažment a príprava personálu,
- vojnové i nevojnové operácie v zahraničí,
- výstavba informačných systémov a počítačových sietí,
- príprava investícií,
- dopady legislatívnej zmeny,
- ochrana zdravia a bezpečnosti pri práci,
- prevádzka a údržba systémov,
- manažerstvo projektovania,
- verejné riziko a všeobecná zodpovednosť,
- manažerstvo nákupných zmlúv,
- manažerstvo leteckej, cestnej a železničnej dopravy a podobne.

Analýza hrozieb a verifikácia možných rizík by mala, v súlade s už uvedenou normou ISO/IEC 13335-1, zahŕňať nasledujúce prvky (Obrázok 1):

a) Určenie súvislostí

Určia sa strategické a organizačné súvislosti s manažérstvom rizika, v ktorých proces prebieha. Určia sa kritériá, v porovnaní s ktorými sa bude riziko hodnotiť, a definuje sa štruktúra analýzy. Určí sa vzťah medzi bojovou jednotkou a jej prostredím, čím sa identifikujú silné a slabé miesta jednotky, jej silné a slabé stránky, príležitosti a obavy, politické (vnímanie verejnosťou/imidž) a sociálne prostredie, právne aspekty misie a podobne. Identifikujú sa spolupracujúce organizácie a ich ciele, do úvahy sa zoberú ich názory a určí sa politika komunikácie s nimi. Tento krok sa sústreďuje na prostredie, v ktorom jednotka pôsobí. Velitelia a štáby by mali hľadať kľúčové prvky, ktoré by mohli obmedziť možnosti výskytu asymetrických hrozieb a zvýšiť odolnosť oproti týmto hrozbám.

Kým sa začne analýza a verifikácia rizík, je nevyhnutné pochopiť poslanie a ciele nadriadeného, ako aj jeho ciele a zámery misie ako celku. Hodnotenie a verifikácia rizík sa musí realizovať v súvislosti so širšími cieľmi, zámermi a stratégiou misie. Zlyhanie dosiahnutia cieľov misie alebo konkrétnej činnosti je jednou množinou rizík, ktorými sa treba zaoberať. Analýza cieľov misie pomáha definovať kritériá, na základe ktorých sa rozhodne, či riziko je alebo nie je akceptovateľné, a sformulovať základ voliteľných opatrení.

Obrázok 1 Hlavné prvky analýzy a verifikácie rizika

Treba špecifikovať aj požadované zdroje na elimináciu možných rizík a na zachovanie spôsobilostí. Pri hodnotení rizika sa posúdia kritériá, v porovnaní s ktorými sa bude hodnotiť riziko. Rozhodnutia týkajúce sa prijateľnosti rizika a zaobchádzania s rizikom sa môžu zakladať na bojových, technických, finančných, legislatívnych, sociálnych, humanitárnych alebo iných kritériách. Hoci kritériá rizika sa vypracúvajú ako súčasť prípravy operácie, môžu sa ďalej rozpracúvať a spresňovať po identifikácii konkrétnych rizík a výbere techniky analýzy rizika. To znamená, že kritériá rizika musia zodpovedať druhu rizika a spôsobu, akým sa vyjadria ich úrovne. Definovanie štruktúry znamená rozčlenenie činnosti na súbor prvkov. Tieto prvky poskytujú logický rámec na identifikáciu a analýzu, ktorá pomáha zabezpečiť, aby sa nezabudlo na významné riziká. Vybratá štruktúra závisí od charakteru rizík a predmetu projektu alebo činnosti.

b) Identifikácia rizík

Identifikuje sa čo, prečo a ako môže nastať, ako základ na ďalšiu analýzu. Tento krok sa zameriava na identifikáciu rizík, ktoré je treba analyzovať a verifikovať. Obsažná identifikácia ako výsledok dobre štruktúrovaného systematického procesu je kritická, pretože potenciálne riziko, ktoré sa v tejto etape neidentifikuje, sa z ďalšej analýzy vylučuje. Identifikácia má zahŕňať všetky riziká bez ohľadu na to, či sú alebo nie sú pod kontrolou bojovej jednotky.

Cieľom je vytvoriť obsažný zoznam udalostí, ktoré by mohli ovplyvniť každý prvok bojovej zostavy. Tieto udalosti sa potom rozoberajú podrobnejšie s cieľom zistiť, čo sa môže stať. Keď vypracujeme zoznam udalostí, je nevyhnutné zvážiť možné príčiny a scenáre. Jestvuje veľa možností, ako sa udalosť iniciuje. Dôležité je, aby sa na žiadne závažné príčiny nezabudlo. Identifikácia rizík využíva rozličné postupy vrátane kontrolných zoznamov, posudkov vychádzajúcich zo skúseností a záznamov, vývojových diagramov, výsledkov burzy nápadov (brainstormingu), systémovej analýzy, analýzy scenárov a systémových inžinierskych techník. Použitá metóda bude závisieť od charakteru uvažovaných činností a od druhu rizika.

c) Analýza rizík

Cieľom analýzy je oddeliť malé prijateľné riziká od veľkých rizík a poskytnúť údaje, ktoré by pomohli pri hodnotení rizík a zaobchádzaní s nimi. Analýza rizík zahŕňa posúdenie zdrojov rizík, ich následkov a odhadu vierohodnosti, s akou tieto následky nastanú. Môžu sa identifikovať faktory, ktoré ovplyvňujú následky a pravdepodobnosť ich vzniku. Riziko sa analyzuje kombinovaním odhadov následkov a pravdepodobnosti ich vzniku a uvádza sa do súvislosti s jestvujúcimi kontrolnými opatreniami. Možno vykonať predbežnú analýzu, aby sa z podrobnej štúdie vylúčili podobné riziká alebo riziká s malým dosahom. Ak je to možné, musí sa urobiť zoznam vylúčených rizík, aby sa preukázala úplnosť analýzy rizík. Analýza rizík by mala obsahovať najmä stanovenie možných zdrojov asymetrických hrozieb a rizík, rozsah následkov udalosti, ak nastane, a vierohodnosť jej výskytu a súvisiacich následkov sa posudzujú v súvislosti s jestvujúcimi podkladmi.

Následky a ich vierohodnosť sa kombinujú a vytvárajú úroveň rizika. Následky a vierohodnosť ich výskytu možno odhadnúť pomocou štatistickej analýzy a výpočtov. Ak nie sú k dispozícii nijaké údaje z minulosti, možno alternatívne urobiť subjektívny odhad, ktorý vyjadruje stupeň presvedčenia jednotlivca alebo skupiny, že nastane konkrétna udalosť alebo výsledok. Aby sme sa vyvarovali subjektívnych názorov, mali by sa pri analýze následkov a ich vierohodnosti využiť

najlepšie dostupné informačné zdroje. Kdekoľvek je to možné, k odhadom úrovni rizík treba pridať intervaly spoľahlivosti. Keďže niektoré odhady získané kvantitatívnou analýzou sú nepresné, treba vykonať analýzu citlivosti, aby sa overil účinok zmien v predpokladoch a údajoch.

d) Hodnotenie rizík

Hodnotenie rizika zahŕňa porovnanie úrovne rizika získaného v procese analýzy s vopred určenými kritériami rizika. Analýza rizika a kritériá, s ktorými sa riziká pri vyhodnocovaní porovnávajú, majú vychádzať z rovnakého základu. To znamená, že kvalitatívne vyhodnocovanie zahŕňa porovnanie kvalitatívnej úrovne rizika s kvalitatívnymi kritériami, zatiaľ čo kvantitatívne vyhodnocovanie zahŕňa porovnanie číselnej hodnoty rizika s kritériom, ktoré možno vyjadriť konkrétnym číslom. Výstupom hodnotenia rizika je zoznam rizík s prioritami určenými na ďalšie spracovanie. Do úvahy sa majú brať ciele misie a rozsah príležitostí, ktoré by mohli vyplývať z potlačenia rizika. Rozhodnutia musia brať do úvahy širšiu súvislosť rizika a zahŕňať tolerovanie rizík. Ak výsledné riziká patria do kategórie malé riziko alebo prijateľné riziko, možno ich akceptovať s minimálnou ďalšou pozornosťou. Malé riziká a prijateľné riziká treba monitorovať a periodicky preskúmať s cieľom presvedčiť sa, že zostávajú prijateľné. Ak riziká nepatria do kategórie malé riziko alebo prijateľné riziko, treba sa nimi zaoberať a použiť jednu alebo viacero voliteľných opatrení.

e) Zaobchádzanie s rizikami

Zaobchádzanie s rizikami zahŕňa identifikáciu rozsahu voliteľných opatrení na zaobchádzanie s rizikom, ich posúdenie, prípravu plánov zaobchádzania s rizikom a ich zavedenie. Niektoré riziká je možné zanedbať, u iných je možné prijať opatrenia na zníženie ich vierohodnosti, na vyvarovanie sa riziká, na zníženie následkov riziká alebo preniesť riziko na inú stranu.

Príkladom zníženia vierohodnosti rizika môže byť zvýšenie ochrany vojsk, zmena organizačného usporiadania vojsk, zlepšenie prieskumu, ničenie zdrojov možných hrozieb, zlepšenie stráženia objektov, zosilnenie ochrany konvojov, kontrola bezpečnostných opatrení, skvalitnenie výcviku vojsk a podobne.

Vyvarovanie sa rizika znamená napríklad voľbu takých trás presunu, kde je riziko minimálne, voliť takú techniku pre presun, ktorá zvyšuje ochranu osôb, voliť vhodnú dobu pre presun a podobne. Niekedy to znamená prijať aj rozhodnutie po určitú dobu nepokračovať s činnosťou, ktorá pravdepodobne vyvolá riziko. Na druhej strane vyvarovanie sa rizika môže byť nevhodným dôsledkom averzie k riziku. Nevhodné vyvarovanie sa rizika môže zvýšiť závažnosť iných rizík. Averzia k riziku môže vyústiť do rozhodnutí vyhnúť sa rizikám alebo ich ignorovať bez ohľadu na dostupné informácie a náklady súvisiace s ich zaobchádzaním.

Pri snahe o zníženie následkov rizika by hlavný dôraz mal byť položený na ochranu vojsk, plány ochrany objektov a vojsk, inžinierske a stavebné zábrany, plánovanie kontroly, minimalizáciu vystavenia sa zdrojom rizika, separáciu činností zdrojov rizika, kontakty s verejnosťou a podobne.

Prenos rizika sa týka ďalšej strany, ktorá preberie nejakú časť rizika alebo sa bude na nej podieľať. Príkladom môže byť prenos rizika na miestne spolupracujúce orgány a bezpečnostné zložky. Prenos rizika na ďalšie strany alebo fyzický prenos na iné miesta zníži riziko pre pôvodnú organizáciu, nemusí však znížiť celkovú úroveň rizika pre spoločnosť. Keď sa riziká v plnom rozsahu alebo iba čiastočne

prenesú, organizácia, ktorá ich preniesla, stretáva sa s novým rizikom vyvolaným tým, že organizácia, na ktorú sa riziko prenieslo, nemusí byť schopná riziko efektívne riadiť.

f) Monitorovanie a preskúvanie

Nevyhnutné je monitorovať riziká, účinnosť opatrení na zaobchádzanie s rizikom, stratégiu a systém manažerstva, ktorý sa vytvoril na riadenie zavádzania opatrení. Riziká a účinnosť riadiacich opatrení sa musia monitorovať, aby sa zabezpečilo, že meniace sa okolnosti nezmenia priority rizík. Niektoré riziká zostávajú nemenné. Dôležité je permanentné preskúvanie, aby sa ubezpečilo, že manažérsky plán stále platí. Preskúvanie je integrálnou súčasťou manažérského plánu zaobchádzania s rizikom.

g) Komunikácia a konzultácie

Komunikácia a konzultácie predstavujú dôležitú časť každého kroku v procese riadenia rizík. Na samom začiatku procesu je dôležité vypracovať komunikačný plán pre možných civilných spolupracovníkov (plán realizácie civilno-vojenskej spolupráce). Tento plán sa má týkať problematiky súvisiacej so samotným rizikom, ale aj možnostiam predchádzania riziku. Komunikácia a konzultácie predstavujú dvojsmerný dialóg medzi stranami, pričom úsilie sa sústreďuje viac na konzultácie ako na jednosmerný tok informácií k ostatným zúčastneným od tých, ktorí prijímajú rozhodnutia. Chápanie rizika sa môže meniť podľa rozličných predpokladov, koncepcií, potrieb, faktov a záujmov, ktoré súvisia s konkrétnym rizikom alebo problémom.

Po znížení alebo prenose rizík môžu jestvovať reziduálne riziká, ktoré sa zachovávajú. Preto treba vypracovať plány odstránenia následkov týchto rizík, ak nastanú, vrátane identifikácie prostriedkov na ich odstránenie. Riziká možno zachovať a zaoberať sa nimi, až vtedy keď nastanú. Vtedy sa identifikujú alebo vhodne prenesú a rozhodne sa, či sa nimi začneme zaoberať. Zníženie následkov a vierohodnosti možno označiť ako riadenie rizika. Riadenie rizika zahŕňa určenie relatívneho úžitku z nového spôsobu riadenia z pohľadu efektívnosti existujúceho riadenia.

2. RIADENIE RIZÍK V SYSTÉME NA PODPORU ROZHODOVANIA

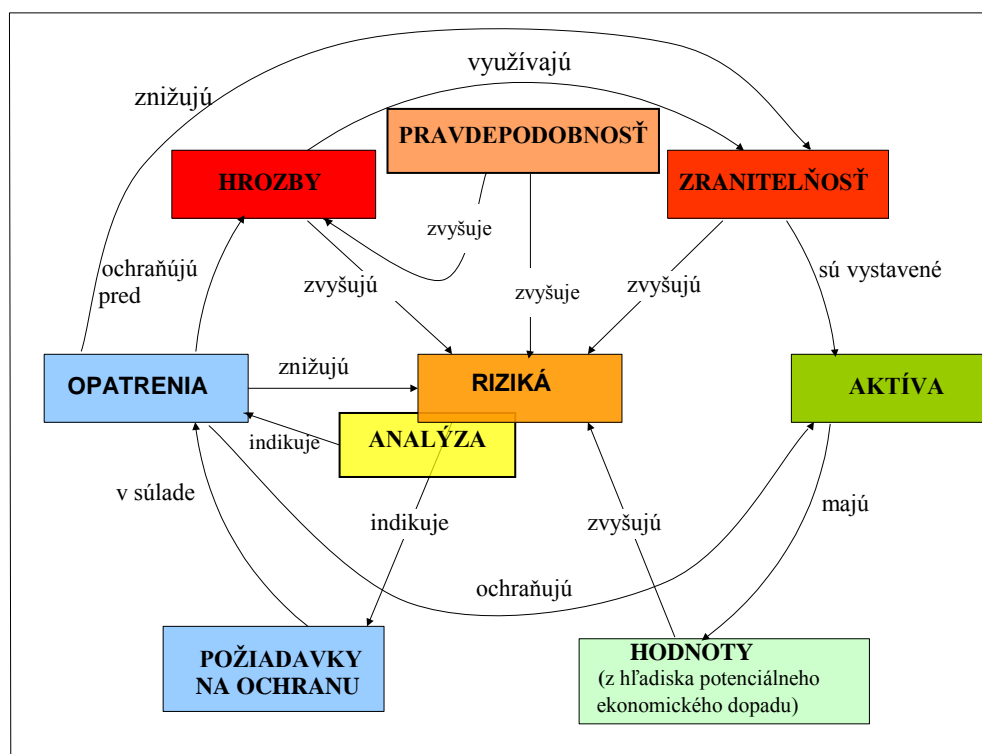
V súčasnosti sa zabezpečenie efektívneho velenia a riadenia v mierových misiách sa berie za jeden z rozhodujúcich faktorov, ktoré vedú k splneniu cieľov a úloh postavených na veliteľov. Cieľom je dosiahnuť prevahu v rozhodovaní, podmienenú informačnou prevahou, keď je prenesená do využiteľných poznatkov umožňujúcich rýchlejšie plánovanie, lepšie rozhodovanie a rozhodnejšie účinky operácií. Podmienkou dosiahnutia prevahy v rozhodovaní je rozvoj a implementácia koncepcií operácií podporovaných informačnými systémami na podporu rozhodovania. Základom týchto systémov by mohla byť znalostná databáza v ktorej budú uložené rôzne informácie, vrátane informácií o možnom priebehu teroristických akcií a metódach používaných pri asymetrickom pôsobení nepriateľa. Informácie uložené v znalostnej databáze by sa mali ďalej hodnotiť a verifikovať s použitím odôvodnených techník na rizikovej analýzy [4].

Analýza rizík v operačnom prostredí misie môže zahŕňať podobné etapy aké boli uvedené v predchádzajúcom. Zahŕňa posúdenie zdrojov rizík, ich následkov a odhad vierohodnosti, s akou tieto následky nastanú. Môžu sa identifikovať faktory, ktoré ovplyvňujú

následky a pravdepodobnosť ich vzniku. Riziko sa analyzuje kombinovaním odhadov následkov a pravdepodobnosti ich vzniku a uvádza sa do súvislosti s jestvujúcimi kontrolnými opatreniami (Obrázok 2).

V báze dát môže byť uložený prehľad o možných ohrozeniach v priestore pôsobenia expedičnej jednotky. Súčasťou analýzy rizík je aj ohodnotenie (verifikácia) rizika. Pri tom je potrebné stanoviť nakoľko je dané ohrozenie rizikom pre objekt alebo expedičnú jednotku. Ďalej sa potom porovná vierohodnosť rizík s vopred určenými kritériami. To umožní zatriedenie rizík a ďalej identifikáciu priorít pre príslušné stupne velenia a riadenia. Ak výsledné riziká patria do kategórie malé riziko alebo prijateľné riziko, možno ich akceptovať s minimálnou ďalšou pozornosťou. Prijaté opatrenia musia vychádzať z požiadavky na ochranu systému.

Analýzu rizika možno robiť s rozličným stupňom podrobností v závislosti od informácií o riziku a od dostupných údajov. Rozsah následkov udalosti, ak nastane, a vierohodnosť jej výskytu a súvisiacich následkov sa posudzujú v súvislosti s jestvujúcimi riadiacimi nástrojmi. Následky a ich vierohodnosť sa kombinujú a vytvárajú úroveň rizika. Následky a vierohodnosť ich výskytu možno odhadnúť pomocou štatistickej analýzy a výpočtov. Ak nie sú k dispozícii nijaké údaje z minulosti, možno alternatívne urobiť subjektívny odhad, ktorý vyjadruje stupeň presvedčenia jednotlivca alebo skupiny, že nastane konkrétna udalosť alebo výsledok. Aby sme sa vyvarovali subjektívnych názorov, mali by sa pri analýze následkov a ich vierohodnosti využiť najlepšie dostupné informačné zdroje. Pri analýze rizík sa môže použiť kvalitatívny alebo kvantitatívny prístup, prípadne ich kombinácia.

Obrázok 2 Analýza a verifikácia rizík v systéme na podporu rozhodovania

Kvalitatívna analýza sa spravidla používa ako úvodná monitorovacia činnosť zameraná na identifikáciu rizík, ktoré vyžadujú podrobnejšiu analýzu tam, kde úroveň rizika neospravedlňuje čas a úsilie vynaložené na podrobnejšiu analýzu a tam, kde číselné údaje sú nedostatočné na vykonanie kvantitatívnej analýzy. Pri tejto metóde sa spravidla rôznym rizikám pridelujú rôzne priority. Kvalitatívne metódy využívajú najmä expertné ohodnocovanie.

Kvantitatívna analýza využíva na následky a odhad pravdepodobnosti číselné hodnoty získavané z údajov uvedených v rozličných zdrojoch. Kvalita analýzy závisí od presnosti a úplnosti použitých číselných hodnôt. Následky možno posúdiť modelovaním výsledkov udalosti alebo súboru udalostí alebo z experimentálnych štúdií a na základe predchádzajúcich údajov. Vierohodnosť sa zvyčajne vyjadruje ako pravdepodobnosť, frekvencia alebo ako kombinácia výskytu a pravdepodobnosti. Spôsob, akým sa vyjadruje vierohodnosť a následky, a spôsoby, akými sa kombinujú s cieľom získať úroveň rizika, sa budú meniť podľa druhu rizika a súvislostí, v ktorých sa má úroveň rizika použiť.

Pri kombinácii predchádzajúcich prístupov (semikvantitatívnej analýze) sa kvalitatívnym mierkam priradujú číselné hodnoty. Číslo priradené ku každému opisu nemusí byť v nijakom presnom vzťahu so skutočnou veľkosťou následkov alebo vierohodnosťou. Pri semikvantitatívnej analýze sa pre meranie úrovne rizika (verifikáciu úrovne rizika) môžu využiť subjektívne pravdepodobnosti, ktoré vyjadrujú osobné presvedčenie manažéra (experta) vo výskyt určitého javu alebo udalosti [3]. Prechodom od slovného hodnotenia k subjektívnym pravdepodobnostiam je možné zostavovať pravdepodobnostné modely, ktoré pracujú s rizikom ako s rýdzo pravdepodobnostnou veličinou. Tento prístup je založený na tom, že sa daný jav vyskytuje s určitou pravdepodobnosťou, ktorú je možné určiť na základe určitých štatistických veličín (napr. počet výskytov danej skupiny javov, dĺžky sledovaného obdobia a pod.).

ZÁVER

Analýza bezpečnostného prostredia je dôležitou súčasťou celého rozhodovacieho procesu a umožňuje začať vlastný proces identifikácie a hodnotenia rizika. Cieľom je zaistiť vierohodné, aktuálne a relevantné informácie o situácii a stave vo vonkajšom a vnútornom bezpečnostnom prostredí, potrebné pre identifikovanie relevantných ohrození. Rozsah opatrení na elimináciu rizík v akomkoľvek systéme by mal byť úmerný veľkosti hrozieb a rizík, ktorým je alebo môže byť tento systém vystavený. Aby boli bezpečnostné opatrenia primerané, dostatočné, efektívne a finančne únosné, majú byť prijímané na základe objektívnych podkladov.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

1. SMEJKAL, Václav. – RAIS, Karel. *Řízení rizik*. 1. vyd. Praha, Grada Publishing a.s. Praha 2003, 250s. ISBN 80-7318-828-3.
2. STN 01 0380 *Manažérstvo rizika* (AS/NZS 4360:1999). Slovenský ústav technickej normalizácie, Bratislava 2003.
3. ŽÁK, M., a i. 2011. *Modelovanie asymetrických hrozieb*. Výskumná správa, Liptovský Mikuláš, Akadémia ozbrojených síl. M. R. Štefánika, 277 s.

4. ŽÁK, Miroslav – BUČKA, Pavel: Podpora rozhodovania pri krízovom riadení. In: „*Internet, Competitiveness and Organisational Security in Knowledge Society*“, *Annual International Conference, Faculty of Applied Informatics*, Zlín: Tomas Bata University in Zlín, 2009, ISBN 978-80-7318-828-3.

Dr.h.c. prof. Ing. Miroslav ŽÁK, DrSc.
Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika
Katedra bezpečnosti a obrany
Demänová 393
031 06 Liptovský Mikuláš
miroslav.zak@aos.sk

doc. Ing. Pavel BUČKA, CSc.
Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika
Prorektor pre vzdelávanie
Demänová 393
031 06 Liptovský Mikuláš
pavel.bucka@aos.sk

VYUŽITIE PROGRAMU EXPERT CHOICE PRE HODNOTENIE BEZPEČNOSTNÉHO PROSTREDIA

Miroslav ŽÁK, Ondrej KREDATUS

ABSTRAKT

The article is about problems of decision making and changes in the global security environment. In the decision making process play the important role the assessment of the security environment. Dynamical development of PC has significant effects to the decision processes and above this the mathematical methods began to prevail in evaluation decision. The assessment of the security environment must create also conditions for verification of the level of risks. It will be necessary to simulate asymmetric threats in order to create a logical algorithm for the next generation of systems of command and management to support the wide range of operations from precaution of conflicts to very intense fighting activity. The analysis security environment requires using great numbers of quantity criteria. For multi-criteria assessment have been developed special methods, as for example Method of Saaty. Program Expert Choice make use of Method of Saaty for assessment of the security environment.

Keywords: *security environment, decision making, assessment of the security area, analysis security situation, risk evaluation*

1. ÚVOD

Slovenská republika svojou polohou uprostred Európy, ale i prírodnými podmienkami, štruktúrou, počasím a ďalšími parametrami bežného života nie je uchránená od bezpečnostných hrozieb. Tieto rizika môžu zasiahnuť do života i veľkých skupín ľudí včítanie ohrozenia ich zdravia, života a ďalších hodnôt a záujmov, ktoré je treba chrániť. Je preto povinnosťou štátu sa na tieto rizika pripraviť, včas im čeliť a v prípade ich výskytu urobiť také opatrenia, ktorá zabránia ohrozeniu životov ľudí, obmedzí vzniknuté škody a zníži náklady na ich odstránenie.

Významným nástrojom medzinárodného spoločenstva na udržiavanie medzinárodného mieru a bezpečnosti, prípadne na ich konsolidáciu, na stabilizáciu pomerov a na všestrannú obnovu krajiny najmä po ozbrojenom konflikte, sú misie a operácie krízového manažmentu. Sú tiež dôležitým prvkom úsilia o efektívne udržiavanie mieru. Meniace sa bezpečnostné prostredie, charakter a rozsah súčasných bezpečnostných hrozieb kladú na medzinárodné spoločenstvo nové nároky a vyžadujú si nové komplexnejšie prístupy.

Mierové operácie reprezentujú širokú škálu politických, diplomatických, ekonomických a vojenských činností. Každá mierová operácia je jedinečná svojim politickým rámcom, mandátom, podmienkami, za ktorých je vedená a charakterom plnených úloh. Politický rámec mierových operácií je určovaný hlavnými aktérmi v procese politického rozhodovania o ich uskutočnení, ktorými sú národné štáty, medzinárodné a regionálne

organizácie, vojenské aliancie, nevládne organizácie, prípadne ďalšie subjekty v systéme medzinárodných vzťahov a politiky.

2. BEZPEČNOSTNÉ PROSTREDIE A JEHO CHARAKTERISTIKA

Bezpečnostné prostredie sa charakterizuje prostredníctvom vyčlenenia určitého územia, geopoliticky relatívne uceleného, ktoré je spravidla podmienené aj ďalšími sociálno-ekonomickými, vojensko-strategickými, kultúrohistorickými a prípadne i ďalšími činiteľmi. Z hľadiska geografického a geopolitického rozsahu sa spravidla rozlišuje globálne (celosvetové), európske, stredoeurópske a vnútroštátne bezpečnostné prostredie. Z hľadiska bezpečnostného manažmentu sa definuje potom vonkajšie bezpečnostné prostredie (zahrňujúce konkrétnu lokalitu, mesto a jeho štvrte, obec a podobne) a vnútorné bezpečnostné prostredie (vymedzené sociálnymi a fyzikálnymi činiteľmi vzťahujúcimi sa k objektu, ktorý má byť chránený) [1].

Hodnotenie bezpečnostného prostredia je odrazom objektívnej reality, schopnosti tento bezpečnostný priestor definovať. Vymedzenie bezpečnostného prostredia by malo čo najlepšie charakterizovať široko dimenzionálny bezpečnostný priestor, v ktorom sa subjekt nachádza. Snaha o elimináciu rizík vyplývajúcich z týchto hrozieb je rozhodujúce pre stanovenie politicko-strategických cieľov a úloh vojenskej operácie. Analýza súčasného i budúceho bezpečnostného prostredia je preto veľmi dôležitým východiskom pre vypracovanie politiky a stratégie krízového manažmentu pri realizácii jeho funkcií.

Kľúčovými činiteľmi, ktoré budú ovplyvňovať budúce bezpečnostné prostredie, sú globalizácia, zvyšujúca sa technická úroveň asymetrického vedenia boja, dopady demografického vývoja a zmien životného prostredia, nestabilné štáty, radikálne ideológie nevyriešené konflikty. Asymetria v hrozbách, rovnako ako asymetria vo vojenských a policajných činnostiach, prináša určité problémy i do voľby metód a prostriedkov. Vo svojich dôsledkoch spôsobuje určitú mieru neurčitosti pre voľbu o použití armádných síl alebo síl polície. Teroristické aktivity, s výnimkou štátneho terorizmu, spravidla nie sú pôsobením iného štátu a nebudú si vyžadovať aktiváciu všetkých ozbrojených síl [2].

Hodnotenia bezpečnostného prostredia predstavuje pre udržanie mieru vo svete dôležitý faktor. Stojíme tak pred zásadným problémom správne definovať budúce úlohy vojenskej sily, na ktorých základe bude možná tvorba požiadaviek na rozvoj nutných vojenských spôsobilostí ako súčasť komplexného prístupu vyžadovaného pri vedení súčasných a budúcich operácií. Zároveň je potrebné nanovo zdefinovať úlohy ostatných aktérov, rozvinúť ich kapacity, spôsobilosti a hľadať nové spôsoby vzájomnej interakcie v záujme dosiahnutia konečného efektu. Vojenská sila zostáva nevyhnutným prvkom pri prevencii a ukončovaní konfliktov, ale v nových konfliktoch – vojenská sila sama o sebe nestačí. Nejde o rozhodujúce vojenské víťazstvo, ale o dlhotrvajúcich efektoch, ktoré sú výsledkom širšieho prístupu. Ide o vytvorenie základných podmienok na politické, ekonomické a iné pozitívne riešenie ďalšieho vývoja krajiny jej vlastnými inštitúciami.

3. HODNOTENIE BEZPEČNOSTNÉHO PROSTREDIA A SAATYHO METÓDA PÁROVVÉHO POROVNÁVANIA

Prvoradou podmienkou akejkoľvek činnosti proti amorfnému protivníkovi je jeho identifikácia, to znamená vytvorenie realistickej predstavy o danom bezpečnostnom prostredí,

stabilite jeho politického systému, ekonomickej úrovni, možnostiach vedenia ozbrojených akcií, infraštruktúre, sociálnych väzbách, sociálno-psychologických vlastnostiach, hierarchii ním uznávaných hodnôt a o ďalších oblastiach. Môžeme si tak vytvoriť niekoľko úrovní pre hodnotenie bezpečnostného prostredia alebo rizikových oblastí. Predpokladajme napríklad, že budeme hodnotiť situáciu v rôznych rizikových oblastiach. Na prvej úrovni hodnotenia môžeme ako hodnotené oblasti zvoliť napríklad politický systém, ekonomiku, vojenstvo, životné podmienky a technológie. Na nižšej úrovni hodnotenie môžeme tieto oblasti podrobnejšie definovať.

Pri analýze bezpečnostnej situácie sa tak prevažne stretávame s veľkým množstvom kritérií rôzneho charakteru. Veľmi často sa používa zmiešaný súbor kritérií, kedy niektoré kritériá sú kvantitatívne, dajú sa vyjadriť číselne, ale iné majú kvalitatívny charakter. Pre hodnotenie bezpečnostnej situácie bude preto často potrebné využívať metódy multikritériálneho hodnotenia. Pre multikritériálne hodnotenie variantov bol rozpracovaný rad metód. Jednou z týchto metód je Saatyho metóda.

Prvým krokom pri analýze a hodnotení situácie v jednotlivých regiónoch bude stanovenie váh kritérií na najvyššej úrovni hodnotenia. Váhy vyjadrujú číselne význam týchto kritérií, a tým aj dôležitosť týchto kritérií pre subjekt rozhodovania. Čím je váha kritéria vyššia, tým je kritérium významnejšie pre rozhodovanie. Pre dosiahnutie porovnateľnosti váh súboru kritérií stanovených rôznymi metódami sa tieto váhy spravidla normujú tak, aby ich súčet bol rovný jednej. Pre stanovenie váh kritérií je výhodné využiť Saatyho metódu, pretože Výhodou je že, výsledkom budú už normované váhy. Saatyho metódu stanovenia váh kritérií môžeme rozdeliť do dvoch krokov .

V druhom kroku analogicky hodnotíme varianty rozhodovacieho problému (rizikové regióny), postupne pre jednotlivé kritéria hodnotenia. Musíme tak zostaviť toľko Saatyho matic, koľko máme kritérií hodnotenia. Čiastkové utility variantov potom, podobne ako u váhových koeficientov, stanovíme buď exaktnými alebo aproximačnými postupmi.

V záverečnej fáze výpočtu sa stanovuje celková utilita každého variantu riešenia rozhodovacieho problému ako suma čiastkových utilít, podľa vzťahu [3]:

$$u(V) = \sum_{j=1}^5 \sum_{i=1}^n L_{ij} \cdot u_{ij}(v_{ij})$$

- kde: V - variant rozhodovania (V₁ až V₄),
 u_{ij} (v_{ij}) - čiastkové hodnotenie vzhľadom ku kritériu i v skupine kritérií j,
 v_{ij} - dôsledok variantu vzhľadom ku kritériu i (čiastkový dôsledok) v skupine j,
 L_{ij} - váha kritéria i so započítaním váhy skupiny kritérií,
 n - počet čiastkových kritérií hodnotenia v skupine.

Celková utilita každého variantu vlastne vyjadruje preferencie každého variantu. Na základe celkovej utility každého variantu rozhodovania môže stanoviť celkové poradie variantov. Variant s najvyššou hodnotou utility je variantom najlepším, variant s najmenšou hodnotou utility naopak najhorším variantom. Ak budeme Saatyho metódu aplikovať na hodnotenie situácie v rizikových regiónoch, potom najviac rizikovým regiónom ten región, u ktorého bude hodnota utility najmenšia [4].

4. POSTUP PRI VYUŽITIE PROGRAMU EXPERT CHOICE PRE HODNOTENIE BEZPEČNOSTNÉHO PROSTREDIA

Postup výberu optimálneho variantu je možné demonštrovať na príklade hodnotenia bezpečnostnej situácie v štyroch hypotetických regiónoch (Tabuľka). Ako hodnotiace kritéria boli zvolené faktory, ktoré môžu najviac ovplyvňovať situáciu v daných regiónoch (Tabuľka):

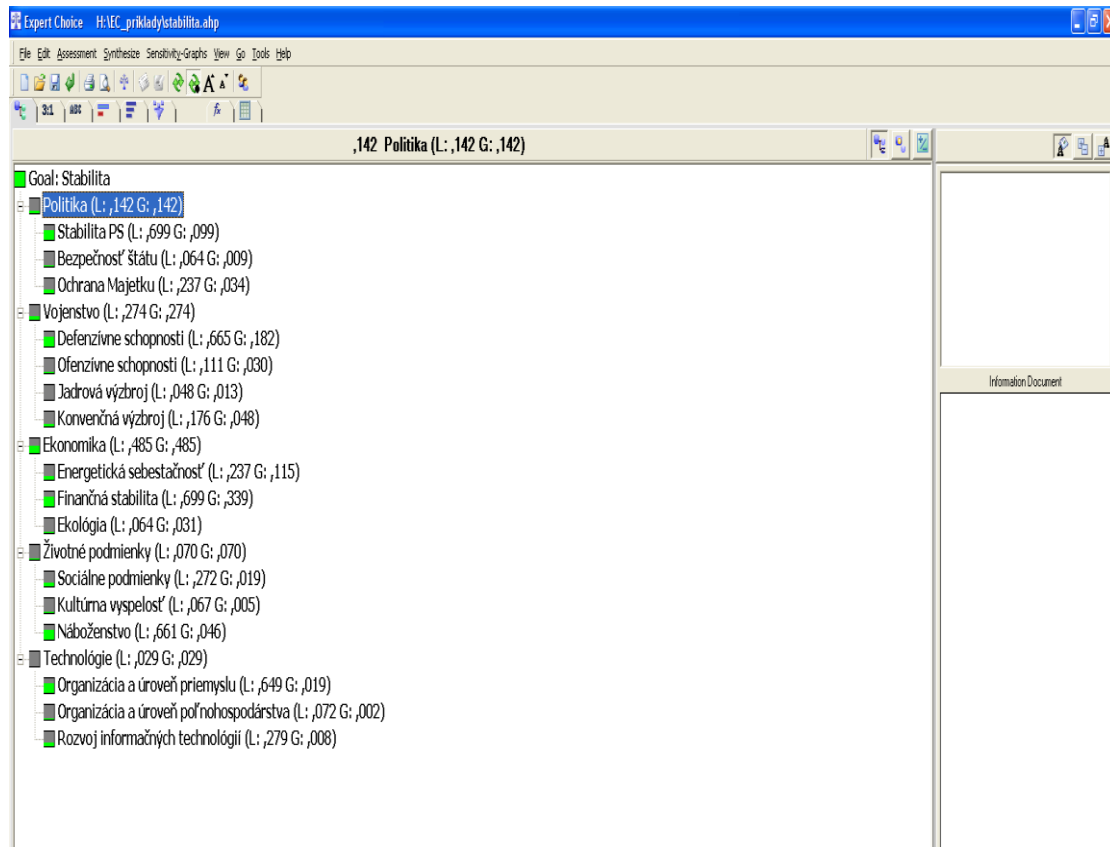
Tabuľka Kritéria rozhodovania a stanovené preferencie

Hodnotený región	V ₁	V ₂	V ₃	V ₄
1. Politický systém				
1.1 Stabilita politického systému	55	70	50	40
1.2 Počet obyvateľov (mil.)	50	65	80	45
1.3 Prijatie opatrení na zvýšenie bezpečnosti	35	50	40	40
1.4 Úroveň ochrany obyvateľstva a majetku,	60	85	20	35
2. Ekonomika				
2.1 Veľkosť HDP	25	40	60	75
2.2 Energetická sebestačnosť	60	90	35	45
2.3 Finančná stabilita	0	60	50	40
2.4 Ekológia	45	30	85	60
3. Vojenstvo				
3.1 Defenzívne schopnosti	80	65	55	50
3.2 Ofenzívne schopnosti	30	55	40	75
3.3 Jadrová výzbroj	45	80	30	60
3.4 Konvenčná výzbroj	40	30	45	35
4. Životné podmienky				
4.1 Sociálne podmienky	50	40	80	55
4.2 Kultúrna vyspelosť	45	40	60	70
4.3 Náboženstvo	75	35	45	60
5. Technológie				
5.1 Organizácia a úroveň priemyslu	75	85	30	50
5.2 Organizácia a úroveň poľnohospodárstva	80	50	40	25
5.3 Rozvoj informačných technológií	35	55	65	40

1. Politický systém (stabilita politického systému, počet obyvateľov, prijatie opatrení na zvýšenie úrovne bezpečnosti, úroveň ochrany obyvateľstva a majetku).
2. Ekonomika (veľkosť HDP, energetická sebestačnosť, finančná stabilita, ekológia).

3. Vojenstvo (defenzívne schopnosti, ofenzívne schopnosti, jadrová výzbroj, konvenčná výzbroj).
4. Životné podmienky (sociálne podmienky, kultúrna vyspelosť, náboženstvo).
5. Technologická úroveň (organizácia a úroveň priemyslu, organizácia a úroveň poľnohospodárstva, rozvoj informačných technológií).

Pre stanovenie preferencií jednotlivých variantov a kritérií bolo použitá bodovacia stupnica s maximom 100 bodov. Pre bodovanie sa spravidla využívajú rôzne štatistické údaje alebo názory expertov na hodnotenie danej oblasti. Pre ilustratívny príklad sú výsledky bodovania uvedené v tabuľke (Tabuľka).

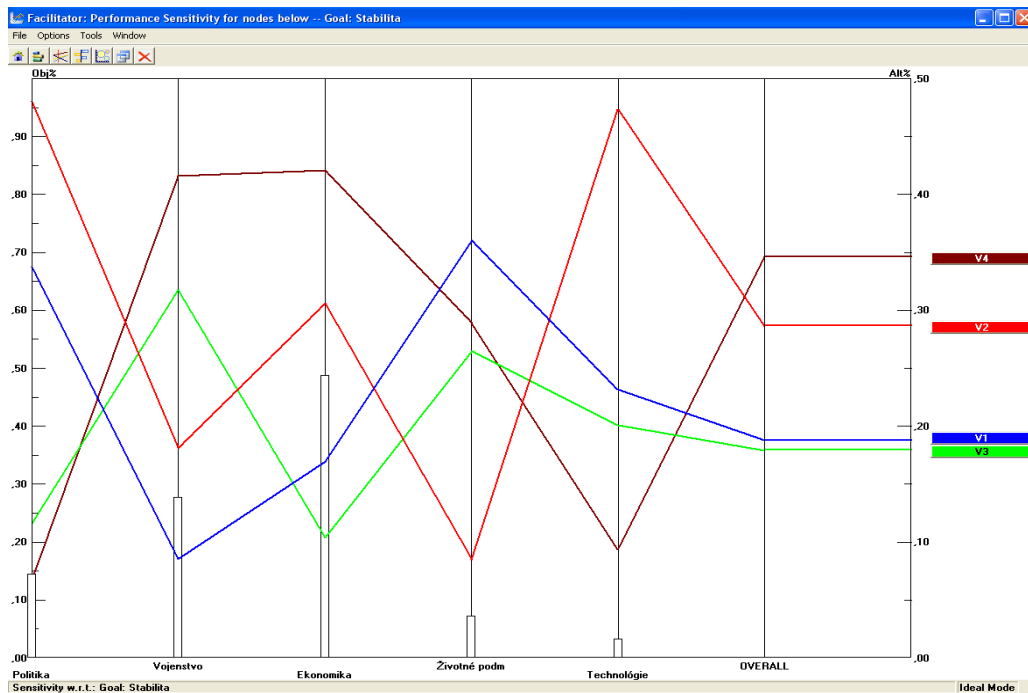
Obrázok 1 Príklad zobrazenia rozhodovacieho stromu a váh kritérií

Pre hodnotenie jednotlivých variantov rozhodovania je v programe EXPERT CHOICE využitá hore uvedená Saatyho metóda [5]. Na základe tejto metódy najskôr vyhodnotíme čiastkové utility pre každé kritérium hodnotenia a získame tak nenormovanú čiastkovú utilitu. Tuto ďalej vynásobíme príslušnou váhou G a získame tak čiastkové vážené ohodnotenie (čiastkovú normovanú utilitu). Aby sme získali túto čiastkovú utilitu musíme zasa zostaviť Saatyho maticu, v ktorej stanovujeme preferencie jednotlivých variantov voči zvolenému kritériu Koľko máme čiastkových kritérií, toľko musíme postupne zostaviť Saatyho matic. Takto vlastne stanovíme poradie výhodnosti variantov voči zvolenému kritériu.

Výsledky hodnotenia sa zobrazujú vo forme rozhodovacieho stromu (Obrázok 1). Hodnoty (L: .xxx) za názvami uzlov dávajú informácie o váhach (prioritách) jednotlivých kritérií, bez započítania váhy skupiny kritérií. Hodnoty (G: xxx) udávajú váhy jednotlivých

kritérií s ohľadom na váhy skupín kritérií. Váhy kritérií sa v rozhodovacom strome taktiež znázorňujú graficky, pomocou stĺpcových grafov, zelenou farbou vľavo od názvov uzlov.

V záverečnej fáze výpočtu sa stanovuje celková utilita každého variantu riešenia rozhodovacieho problému ako suma čiastkových utilít podľa hore uvedeného vzťahu. Celková utilita každého variantu vlastne vyjadruje preferencie každého variantu [6]. Na základe celkovej utility každého variantu rozhodovania môže stanoviť celkové poradie variantov. Variant s najvyššou hodnotou utility je variantom najlepším, variant s najmenšou hodnotou utility naopak najhorším variantom. V našom prípade bude najviac rizikovým regiónom ten región u ktorého bude hodnota utility najmenšia.

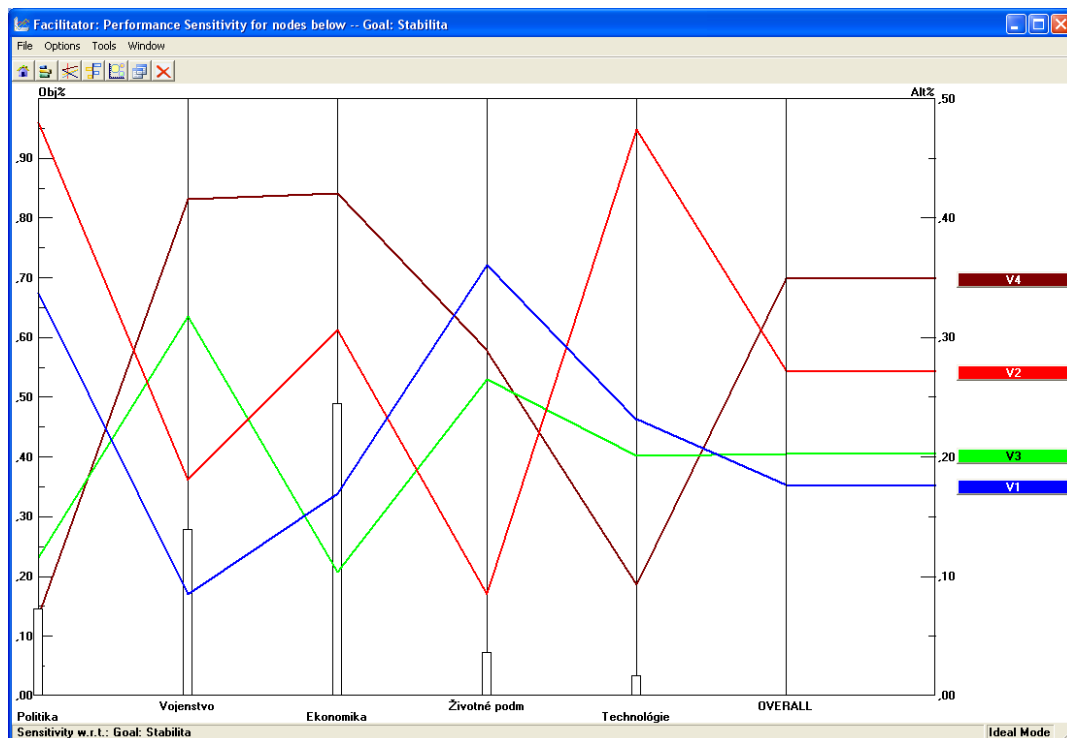

Obrázok 2 Príklad zobrazenia hodnôt čiastkových utilít a celkovej utility

Výsledné hodnoty utility (koeficientov bezpečnosti prostredia) sa môžu zobraziť vo forme stĺpcových grafov alebo čiarových grafov. Príklad zobrazenia výsledkov hodnotenia formou stĺpcových grafov je uvedený na obrázku (Obrázok 2). Vpravo od stĺpcových grafov sú uvedené aj celkové hodnoty utilít pre jednotlivé varianty rozhodovania. Na základe týchto hodnôt môžeme potom stanoviť poradie jednotlivých variantov. V našom prípade je najviac rizikový región V_3 (celková utilita 0,179), nasledujú regióny V_1 (celková utilita 0,188), V_2 (celková utilita 0,287) a V_4 (celková utilita 0,346). Príklad zobrazenia hodnôt čiastkových utilít (preferencií) pre skupiny kritérií (na prvej úrovni rozpadu kritérií) a celkové utility sú pre náš ilustratívny príklad uvedené na obrázku (Obrázok 2).

Program umožňuje zobraziť rozloženie hodnôt čiastkových funkcií utility (preferencií) aj pre jednotlivé skupiny kritérií (v jednotlivých uzloch). Príklad rozloženia čiastkových utilít v skupine kritérií Vojenstvo je uvedený na obrázku (Obrázok 18). Vzhľadom k tomuto kritériu je najviac rizikovým variant V_1 (čiastková utilita 0,08), ďalej nasleduje variant V_2 (čiastková utilita 0,18), variant V_3 (čiastková utilita 0,18) a nakoniec variant V_4 (čiastková utilita 0,18). Analýza hodnôt čiastkových utilít, na tomto zvolenom príklade, ukazuje na potrebu vyrovnanosti medzi jednotlivými druhmi síl.

Samotné modelovanie a simulácia si už nevyžadujú zložitú prípravu vstupných údajov. Spravidla pôjde iba o zmenu niektorého z parametrov v skúmanom variante riešenia rozhodovacieho problému. Vychádzajme z výsledkov našej úlohy. Za najviac rizikový môžeme považovať región V_3 (celková utilita 0,179). Predpokladajme, že experti požadujú ako aspiračnú úroveň 0,2. Zvýšenie utility v tomto regióne môžeme dosiahnuť pôsobením do jednotlivých oblastí. Zvolíme si pôsobenie. Zvolíme si napríklad pôsobenie do ekonomickej oblasti. V regióne zvýšime jeho energetickú sebestačnosť. Takto môžeme postupne zvýšiť celkovú utilitu variantu V_3 nad aspiračnú úroveň 0,2 (0,21). Príklad výstupu pri modelovaní a simulácii vplyvu na ekonomickú oblasť je uvedený na obrázku (Obrázok 3).

Obrázok 3 Modelovanie a simulácia vplyvu na ekonomickú oblasť

Program umožňuje do modelu zaznamenať hierarchicky členená kritéria a ich priority k jednotlivým hodnoteným alternatívam. Určuje čiastkové utility (preferencie) voči jednotlivým kritériám rozhodovania a aj celkovú utilitu (preferenciu) voči všetkým kritériám rozhodovania. Zmenou jednotlivých parametrov vo variantoch rozhodovania môžeme simulovať rôzne stavy systému a dosiahnuť tak požadovaného stavu systému. Z tohto pohľadu je program vhodný nielen pre hodnotenie bezpečnostného prostredia, ale aj pre iné oblasti, ako napríklad pri optimalizácii zdrojov, strategickom plánovaní, akvizíčných procesoch a podobne.

ZÁVER

Analýza a hodnotenie bezpečnostného prostredia je dôležitou súčasťou celého rozhodovacieho procesu a umožňuje začať vlastný proces identifikácie a hodnotenia hrozieb a rizík v danom priestore. Cieľom je zaistiť vierohodné, aktuálne a relevantné informácie o

situácii a stave v bezpečnostnom prostredí, potrebné pre identifikovanie relevantných hrozieb a rizík. Faktory, ktoré môžu ovplyvniť vierohodnosť a následky výsledkov, môžu sa meniť takisto ako faktory, ktoré ovplyvňujú vhodnosť rozličných voliteľných možností zaobchádzania s rizikom alebo náklady na ne. Preto je nevyhnutné pravidelne opakovať cyklus analýzy rizika. Využitie výpočtovej techniky pre hodnotenie bezpečnostného prostredia nám umožňuje urýchliť celý proces hodnotenia a rozhodovania a taktiež optimalizovať, s využitím metód modelovania a simulácie, rozhodovací proces.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

1. EICHLER J., *K vojenské charakteristice operace Irácka svoboda*, Vojenské rozhledy, MO ČR 2/2005.
2. ŽÁK, Miroslav – BUČKA, Pavel: *Bezpečnostné prostredie a hrozby v operáciách na podporu mieru*. In: *Internet, competitiveness and organizational security : process management and the use of modern technologies : 13 annual international conference* : Zlín, Czech Republic, March 16-17, 2011. - Zlín : Tomas Bata University, Faculty of Applied Informatics, 2011. - ISBN 978-80-7454-012-7.
3. ŽÁK, M., a i. 2008. *Simulačné technológie pre podporu výcviku- modelovanie a simulácia maximálneho účinku pri riešení krízových situácií*. Výskumná správa, Liptovský Mikuláš, Akadémia ozbrojených síl. M. R. Štefánika, 80 s.
4. ŽÁK, Miroslav – BUČKA, Pavel: *Decision support in asymmetric threat*. In: *International conference on military technologies 2011 - ICMT'11* : Brno, Czech Republic, 10 to 11 May 2011. - Brno : University of Defence, 2011. - ISBN 978-80-7231-788-2. - S. 753-760.
5. ŽÁK, M., a i. 2011. *Modelovanie asymetrických hrozieb*. Výskumná správa, Liptovský Mikuláš, Akadémia ozbrojených síl. M. R. Štefánika, 277 s.
6. ŽÁK, Miroslav – BUČKA, Pavel: *Podpora rozhodovania pri krízovom riadení*. In: *„Internet, Competitiveness and Organisational Security in Knowledge Society“*, *Annual International Conference, Faculty of Applied Informatics*, Zlín: Tomas Bata University in Zlín, 2009, ISBN 978-80-7318-828-3.

Dr. h. c. prof. Ing. Miroslav ŽÁK, DrSc.
Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika, Katedra bezpečnosti a obrany
Demänová 393, 031 06 Liptovský Mikuláš
miroslav.zak@aos.sk

Ing. Ondrej KREDATUS, PhD.
Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika, Katedra bezpečnosti a obrany
Demänová 393, 031 06 Liptovský Mikuláš
ondrej.kredatus@aos.sk

Zborník z 2. Medzinárodnej vedeckej konferencie

„NÁRODNÁ A MEDZINÁRODNÁ BEZPEČNOSŤ 2011“

Vydala: Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika

Redakčne upravil:

doc. Ing. Peter SPILÝ, PhD.

Ing. Ondrej KREDATUS, PhD.

Počet strán: 357

Náklad: 55 (CD)

Vydané: október 2011

Distribúcia: podľa rozdeľovníka a zverejnenie aj na www.aos.sk

Uverejnené príspevky v zborníku neprešli jazykovou korektúrou. Za obsahovú stránku, odbornú a jazykovú úroveň zodpovedajú v plnom rozsahu autori príspevkov.

ISBN 978-80-8040-429-1.